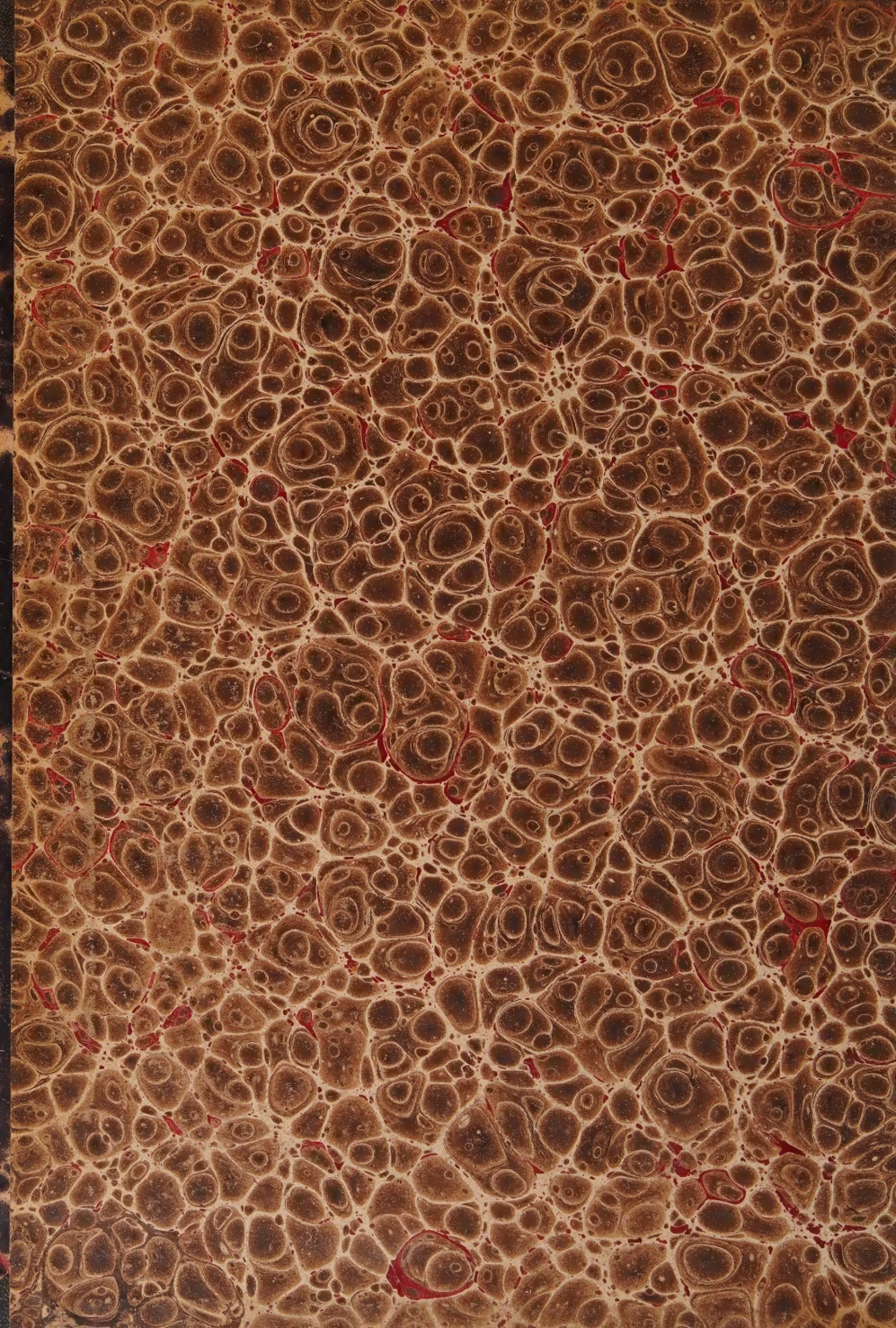
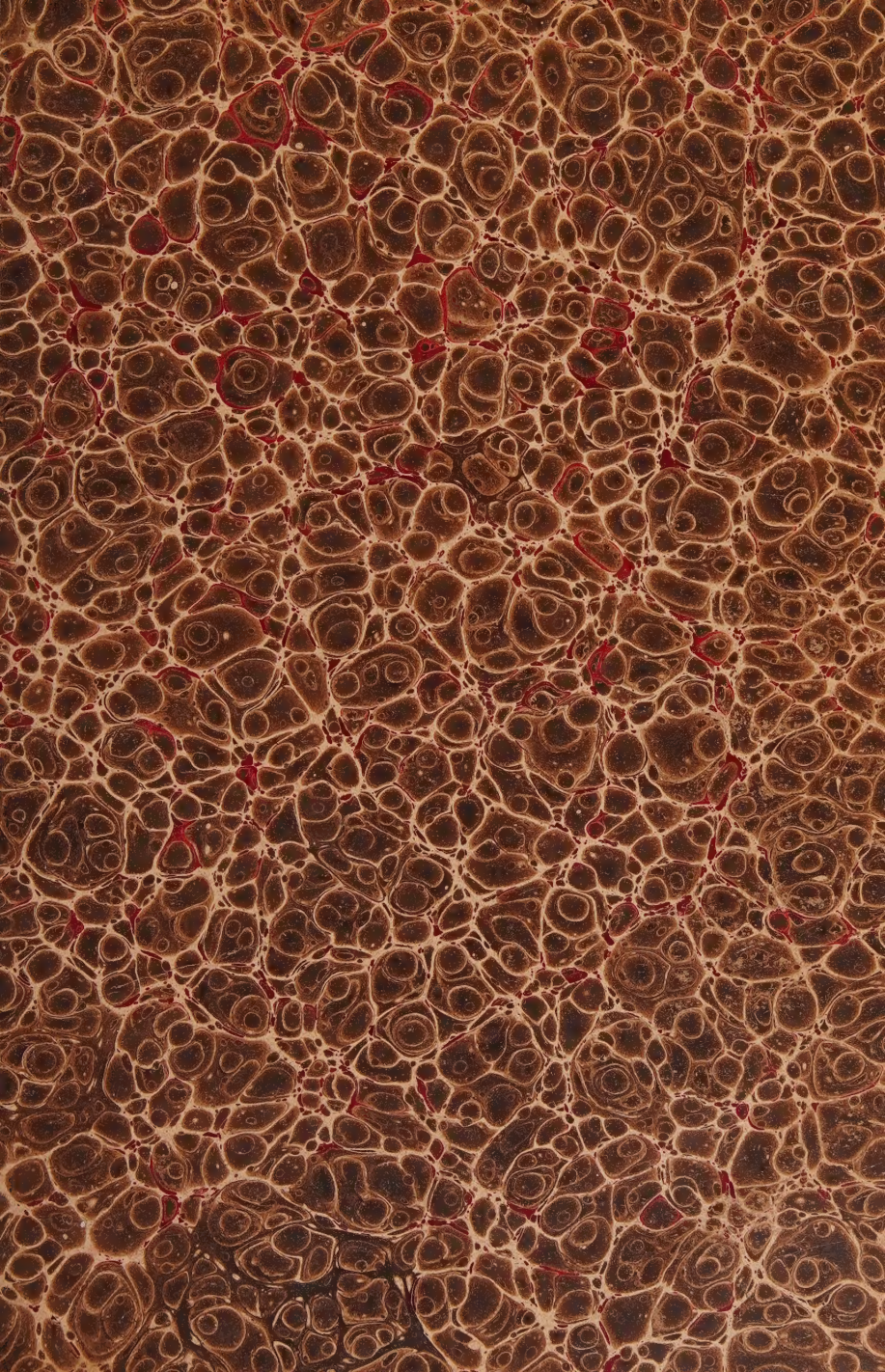








13 Hrlf
Oopfe

GONZALEZ y DIAZ TUNON, COPELINO

PHILOSOPHIA ELEMENTARIA

AD USUM

ACADEMICÆ AC PRÆSERTIM ECCLESIASTICÆ JUVENTUTIS

OPERA ET STUDIO

ST. ALBERT'S COLLEGE LIBRARY

R. P. FR. ZEPHYRINI GONZALEZ,

ORDINIS PRÆDICATORUM.

VOLUMEN PRIMUM

LOGICAM, PSYCHOLOGIAM ET IDEALOGIAM

COMPLECTENS.

Property of

SUPERIORUM PERMISSU.

COSSA

J.B. O'Connor & Co
Books, Stationery
AND MUSIC,
No. 103 Sixth Street,
SAN FRANCISCO CAL.

Please return to

Graduate Theological
Union Library

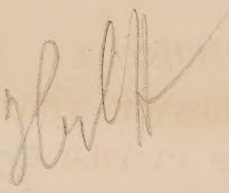
MATRITI:

APUD POLYCARPUM LOPEZ, CAVA-BAJA, 19.

MDCCCLXVIII.

ecc. 394

Auctor sibi reservat jura proprietatis ad normam legum.

40 

ORDINIS PRÆDICATORUM PROVINCIÆ PHILIPPINARUM , APOSTOLORUM ET MARTYRUM
FŒCUNDÆ PARENTI, QUÆ SUB NOMINE ET
AUSPICIIS AUGUSTÆ REGINÆ SACRATISSIMI
ROSARII, DEO ATQUE CHRISTI ECCLESIAE
MILITAT: SIMULQUE R. AD. PATRI FRATRI
PETRO PAYO EJUSDEM PROVINCIÆ PRIORI
PROVINCIALI, OPUS HOCCE

DICAT, OFFERT, CONSECRAT,

FR. ZEPHYRINUS GONZALEZ PRÆFATÆ
PROVINCIÆ SSML. ROSARII PHILIPPINARUM
ALUMNUS ET FILIUS.

PRÆFATIO.

Philosophiæ elementa apposite conscribere, difficile opus semper exitit: sed hac nostra ætate rem perficere, difficillimum operosaque moles. Cujus rei duplicem causam, ut leviores alias prætermittam, potissimum proferre licet. Primò enim attingere oportet ita ut biennii spatio accommodentur et concludantur, cuncta serè philosophica argumenta, quæ triennale spatium quondam replebant; quandoquidem argumenta plurima quæ olim physici versabant, versantur hodie apud metaphysicos: nec aliter congruum superesset tempus pro scientiis physicis et naturalibus, quæ temporibus hisce in immensum excreverunt, vel summatim atque summis labris degustandis. Deinde, apud ipsam rationalem philosophiam, multa occurrunt hodie vel nova prorsus vel sub novitatis specie pertractanda, ut tyronum mens præmuniatur, firmetur, erudiatur, adversus recentium quorundam philosophorum systemata erroribus scatentia aut impiis dogmatibus, quorum ope tum hominum societatem, tum Christi Ecclesiam et religionem, oppugnant, concutiunt, funditus conantur evertere. Enimverò, nisi in re litteraria jejunus prorsus aut hospes quispiam inveniat, nemo est

qui nesciat sicut olim hæreses, ita nunc philosophiam, catholicam veritatem vehementius impetere. Ergo in philosophia christiana expendere opus est, enucleare, refellere, multiplices errores queis recentior ea philosophia quæ rationalismo, pantheismo et socialismo evasit infecta, acre bellum quotidie gerit adversus Dominum et adversus Christum ejus.

Atque ex his jam satis elucescunt rationes et momenta, quæ nos vel invitos quodammodo coegerunt fusiori calamo fortasse scribere quam par esset pro conditione elementarii operis. Quod si vel præceptores vel discipuli nimiam adhuc prolixitatem objiciant, meminerint illi penes solertem magistrum esse ea seligere, quæ pro locorum aut personarum conditione utiliora existimentur.

Quoniam vero, non modo difficillimum sed impossibile prorsus existit, ad cunctorum palatum conscribere, superest ut operis consilium et rationem brevi oratione perstringam. Qua in re illud primò animadverto, mihi, nempe, cordi fuisse, philosophicas elucubrare institutiones ecclesiasticæ præsertim juventuti informandæ accommodatas atque idoneas, ita ut ex ipsis planam sibi et constratam viam pararet, ad capessenda theologica. Atque consilium hocce præ oculis habens tamquam fundamentalem legem scopumque primarium, subjectam operis rationem mente et corde tenere, manu et calamo exequi, totis fui conatibus:

Primo: Prolixiora equidem fugere, simul tamen brevitati nimium non indulgere, quoad ea præsertim, quæ cum theologicis nexum et affinitatem sibi vendicant. Quandoquidem juvenes Ecclesiæ adscripti parum aut nihil in theologicis proficient, nisi vehementius philosophicis incumbant, solidiorem scientiam, uberioresque no-

tiones præaccipientes, quam sint illæ, quæ in lycæis et universitatibus, ut plurimum, tradi solent.

Secundo: Scholasticam methodum usurpare, tum quod ejus usum perutilem habeam in disciplinis tradendis, tum etiam ut hac ratione opportunitas adsit et locus pro privatis ac publicis concertationibus, quæ tyronum mentem exacuunt, evolvunt, obfirmant. Ast simul cordi fuit methodum illam quadam cum sobrietate adhibere, tum ne tædio essem legentibus, tum quod experientia compertum habeam prælongas illas syllogismorum concatenationes, puerorum mentes obruere potius quam illustrare aut erudire.

Tertio: Annotationibus, scholiis et auctorum appellationibus, respergere librum, paulisperque ornare pro argumentorum natura et conditione. Quod quidem opportunum simul ac necessarium duxi, ut morem partim gererem nostro huic seculo quod rebus hisce delectatur; partim etiam quoniam ea ratione, et magistris, et discipulis opportunitas et ansa suppeditantur ad ea evolvenda et illustranda argumenta, quæ in textu summaria attinguntur ratione.

Quarto: Simplicem dicendi genus et facilem elocutionem adhibere. Enimvero, ꝑut quid tyronibus imperiviam elocutionem adhibere, aut quæ pueri captum prætergrediatur? Ergo cum satius existimem perspicua ad pueros loqui, quam elegantioris styli vanam captare gloriam, animo decrevi, tyronum mentem informare non aures demulcere; rerum notitiam, non sonantia verba tradere; scientiam seminare et affundere, non latini sermonis puritatem ostentare. Adde his, multa in philosophicis occurrere, quæ congrua perspicuitate nequeunt exprimi nisi verbis a puriori latinitate recedentibus.

Quam ob rem ipsemet Romanus Orator agebat olim: «Dabitis profecto, ut in rebus inusitatis, quod Græci ipsi faciunt, a quibus hæc jamdiu tractantur, utamur verbis interdum inauditis.» Quod si quis adhuc nos criminetur de violata puriori latinitate, cum prælaudato Cicerone reponemus: «istiusmodi res dicere ornatè velle, puerile est; plane autem et perspicue expedire posse, docti et intelligentis viri.»

Quinto: *Veterum Scholasticorum, ac præsertim D. Thomæ dicendi genus sive scientificum sermonem (terminologia científica) pro data opportunitate aperire. Quippe hoc vel quam maxime necessarium arbitror, pro his, qui vel christianæ Philosophiæ, vel solidioris Theologiæ ex fontibus profundiore scientiam plenius haustibus haurire velint. Aderat initio consilium adjiciendi præterea lexicon ejusmodi aut similium dictionum, qua in re consentientem atque hortantem habebam præclarum Episcopum Giennensem, doctissimum certè virum, cujus nomen et auctoritas magni ponderis apud me existit; ast nimia operis prolixitas pro conditione elementarium institutionum, arreptum propositum deserere coegit.*

Atque hæc sunt, quæ operis consilium, scopum, rationem complectuntur et offerunt. ; Utinam per vires licuisset præstantiori aut congrua saltem ratione exequi atque perficere! Ceterum, orationi jam finem faciam, si prius liceat, Lactantii verba proferre: «Hoc opus, veritatis fiducia suscepti, fortasse majus quam ut possit meis viribus sustineri: quod tamen, etiamsi ego defecerim, Deo, cujus est hoc munus, adjuvante, veritas ipsa complebit.»

PROLEGOMENA.

Philosophiæ nomen.

« Cum antiqui, ait D. Thomas (1) studio sapientiæ insistentes, *sophystæ*, id est, sapientes vocarentur, Pythagoras interrogatus, quid de se profiteretur, noluit se sapientem nominare, sicut sui antecessores, quia hoc præsumptuosum videbatur esse, sed vocavit se *philosophum*, id est, amatorem sapientiæ. »

Itaque si vis nominis attendatur, philosophia, nihil est aliud quam *amor sapientiæ*. Quod si sapientia circa veritatem cognoscendam versatur aut certe versari debet, philosophia juxta veterem illam etymologiam, poterit jure optimo nuncupari, amor seu studium veritatis. Qua sane in re, veteres illi qui nomen hocce philosophiæ, vel imposuerunt, vel laudarunt et amplexati sunt, cordatiores atque prudentiores extitere recentioribus, qui philosophiam vocare consueverunt, *scientiam universalem*, *scientiam transcendentalem*, *scientiam scientiarum*. Quæ superbæ denominationes originem du-

(1) *Metaphy.*, lib. 1.^o, lect. 1.^a

cunt ex præpostera illa idea, quod ratio, nempe, humana, philosophia semel informata, absolutam adsequitur autonomiam, ita ut, neque Rationi Dei, nec ordini supernaturali subesse indigeat aut teneatur, sed de omnibus autonomice pronuntiare, atque omnia superne judicare queat.

Origo Philosophiæ.

« Naturaliter, inquit D. Thomas, inest omnibus hominibus desiderium cognoscendi causas eorum quæ videntur; unde propter admirationem eorum quæ videbantur, quorum causæ latebant, homines primò philosophari cœperunt; invenientes autem causam quiescebant.» En primam originem, seu potius causam occasionalem philosophiæ. Causam, inquam, *occasionalem*; namque, ut ipsemet D. Thomas docet, vera causa efficiens philosophiæ, est ipsa hominis natura (1). Enimvero « quælibet res naturalem inclinationem habet ad suam propriam operationem. Propria autem operatio hominis in quantum homo, est intelligere; per hoc enim ab omnibus aliis differt. Unde naturaliter desiderium hominis inclinatur ad intelligendum, et per consequens ad sciendum » (2).

Alteram hujus rei rationem, quæ non minus profunda et philosophica quam præcedens agnoscitur, ibidem assignat D. Thomas, quam summatim attingemus. Homo,

(1) Hanc sententiam amplectitur quoque Aristoteles, qui *Metaphysicorum* libros verbis hisce aggreditur: « Omnes homines natura scire considerant. »

(2) *Metaphy.*, lib. 1.^o, lect. 1.^o

sicut et quælibet res creata, naturalem inclinationem sibi vendicat ad sui perfectionem, præsertim ex parte rationis, cujus perfectio et evolutio, homini non utiles modo ac ejus naturæ consentaneæ, sed necessariæ prorsus existunt, ad hoc ut congrua ac recta ratione transigere possit vitam, sive physicam, sive moralem, sive socialem et politicam. Cum ergo homo a natura accipiat rationem ideis nudam et rerum notionibus orbatam, spontaneo impetu naturæque veluti instinctu fertur ad acquirendam scientiam, cujus ope humanam vitam congrue dicere queat.

Notio Philosophiæ.

Quoniam philosophiæ, sicut cujusvis scientiæ vel artis propria notio ex objecto pendet ac dijudicatur, constituere prius expedit, quodnam objectum eidem adsignare oporteat, vel quod in idem redit, quo sensu hic philosophia accipiat. Veteres Græciæ philosophi, philosophiam a vestigatione physicæ naturæ auspicati sunt; unde non aliam philosophiam agnoverunt et coluerunt, nisi *physicam* seu *philosophiam naturæ*. Socrates et Plato moralem et politicam adjecerunt, simulque logicam et metaphysicam inchoarunt. Aristoteles logicam tamquam specialem philosophiæ partem evoluit, simulque metaphysicam auxit et complevit. His si adjicias mathesim, habebis adæquatum objectum atque integram materiam philosophiæ prouti accipiebatur tum a veteribus illis, tum postea a philosophis Scholasticis, apud quos proinde philosophia complectebatur *Logicam*, *Physicam*, *Metaphysicam*, *Ethicam* et *Mathesim*, quanquam hæc postrema e partibus philosophiæ strictè sumptæ a pluribus exclu-

debatur, sicut ab eadem expungebantur, Medicina, et Historia Naturalis.

Sed vero, posterioribus sæculis, postquam præsertim philosophia, ope et occasione Cartesianismi, a traditione et legibus philosophiæ christianæ Scholasticorum paulatim discessit multiplices Rationalismi formas induens, adeo magna confusio quoad notionem et naturam philosophiæ definiendam exorta est, ut vix duos inter recentiores sibi in re hac consentientes, reperire liceat (1). Occasionem quoque ejusmodi confusioni præbuit evolutio scientiarum physicarum et naturalium, quæ ætate nostra, in immensum ferme excreverunt.

Jam ergo, ut ab hujuscemodi recentiorum confusione recedentes, rationabilem philosophiæ notionem tradere nobis liceat, hæc animadvertere oportet: 1.º Quidam ejusdem philosophiæ ambitum et jura ultra modum ac indefinita ratione elargientes, philosophiam habent tamquam complexum scientiarum omnium, quæ rationis lumine investigari queunt; quapropter revera apud hosce scriptores, philosophia converti ac identificari videtur

(1) Rattier, plus quam viginti philosophiæ definitiones a recentioribus allatas recenset, quæ toto cælo discriminantur ac invicem opponuntur. Post hæc, suam proponit in qua certe nec perspicuitas, nec brevitās, nec veritas maxime elucent: «L'exercice regulier de la reflexion, l'emploi methodique de la raison, appliquées à la solution du problème de notre nature, de notre origine et de notre destinée ainsi qu'à la recherche des principes qui doivent regler nos rapports, soit avec les divers êtres qui nous entourent, soit avec nous mêmes.» *Cours de Phil.*, Introduct., pag. 23. In qua definitione, quamvis nimis fusa, frustra quæres, ut alios defectus mittam, Cosmologiam et Theodicæam, præcipuas atque nobiliores philosophiæ partes.

cum encyclopedia scientiæ humanæ. Quam incongruam atque vitiosam philosophiæ notionem, non modo recentiores quidam, sed plurimi e veteribus amplexati sunt, atque inter alios Romanus Orator dum philosophiam definit: *Rerum divinarum et humanarum, causarumque quibus hæ res continentur, scientia.*

2.º Contra, alii inter recentiores, philosophiæ munerera et objectum vel plus æquo in angustiam redigentes, vel a recta via detorquentes, nihil ferè aliud in ea agnoscunt nisi scientiam mere subjectivam, vel aliis verbis, cognitionem reflexam humani spiritus, seu virium, legum et elementorum, quæ in *ego* humano, ut ajunt, continentur. Quapropter apud eos, philosophia, tota quanta est, revera ad *Psychologiam* reducitur. Atque hujuscemodi philosophia, quæ *ego* humani philosophia non immerito nuncupatur, originem duxit a methodo et philosophia cartesiana, eademque sub hac vel illa forma profitentur recentiores Rationalismi et Pantheismi adseclæ, qui philosophiæ notionem et objectum ad ejusdem normam cudere solent et assignare. Sic, ut horum quosdam in exemplum afferamus, apud Kant, philosophia nihil est aliud quam, *scientia necessaria legum et causarum activitatis primitivæ seu spontaneæ rationis*; vel quod in idem redit, investigatio legum secundum quas cognitio rationis humanæ evolvitur. Apud Fichte, philosophia est, «scientia *ego puri* quatenus per thesim et antithesim seipsum ponit et affirmat,» hoc est, quatenus seipsum cognoscit, ut *ego purum*, ut *ego non purum* seu empiricum, et ut *non ego*; sive ut identitatem *ego* et *non ego* affirmans. Tandem Cousin, rationalismi ec-

cletici principiis insistens, quod quidem a rationalismo pantheistico germanorum parum aut nihil distat, philosophiam ita definit: *Reflexio prorsus emancipata, ac vinculis auctoritatis penitus soluta, ita ut ratio sibi ipsi unice innitatur in veritatis inquisitione.* Hæc porro cou-siniana definitio philosophiæ, saltem sibi vindicat meritum claræ confessionis; quandoquidem exprimit quid sibi velit Rationalismi philosophia, et quò tandem spontaneo motu ducat philosophia illa subjectiva scientiam eruere volens ex *ego humano*, quæ a Cartesio in orbem litterarium infandis fatiis, invecta fuit (1).

3.º Philosophia utrumque extremum nunc expositum simul declinans, significare potest scientiam, quæ nec objecta specialia omnium scientiarum quotquot sunt, complectatur, nec pure subjectiva minusque finita et inferior evadat, solum *ego humanum* tamquam objectum respiciens. Nobis itaque philosophia est cognitio rerum naturalium, quatenus tribus hisce objectis primariis et universalibus, Deo, mundo et homine, continentur atque exprimuntur. Unde proprium ejusdem munus illud est, scientificè investigare et dijudicare res universim acceptas, seu Deum, mundum et hominem, quoad intimam essentiam, quoad communes relationes et quoad præcipua attributa et effectus, ita ut non descendat nec ad res omnes aut singula rerum genera et species sigillatim in-

(1) Unde merito scribit Buchez: «Le resultat de cette philosophie (filosofia del *yo*) est selon leur propre expression, de poser *le moi* avant tout et de lui donner la souveraineté; c'est en d'autres termes de démontrer le premier principe du protestantisme, celui par lequel Luther brisa avec l'autorité de l'Eglise romaine, savoir, la souveraineté de la raison individuelle.»

vestiganda, nec ad relationes, proprietates et effectus, quæ aut minus principales, aut minus universales existunt. Atque ex his jam facile colligitur, philosophos mediæ ætatis, non immerito philosophiam definisse *Cognitionem certam et evidentem rerum per altiores causas naturalibus viribus rationis acquisitam*: quandoquidem res cognoscere per *altiores causas*, idem est ac eas cognoscere quoad essentiam universim, et non singulatim sumptam; atque simul quoad rerum principia, relationes, præcipuas proprietates et effectus.

Colligitur item, Philosophiam qualuor veluti præcipuas partes complecti, nempe: 1.^o *Metaphysicam*, quatenus agit vel de rationibus seu notionibus objectivis aut purè spiritualibus, aut purè intelligibilibus et valde universalibus; quo sensu complectitur etiam *Cosmologiam* seu *Physicam generalem*, quatenus agit de mundo corporeo, corporumque naturam, elementa, relationes generales, ac præcipuas proprietates et vires inquirat: 2.^o *Logicam*, quæ circa leges inquirendæ et demonstrandæ veritatis versatur: 3.^o *Ethicam* sive scientiam morum, quæ versatur circa hominem quatenus perfectionis moralis capax et idoneus existit. Ad Metaphysicam, Logicam, et Ethicam revocatur *Psychologia*, quam recentiores in unum quoddam corpus redigere consueverunt, quamquam revera, illa, quatenus essentiam ipsam animæ considerat, ad Metaphysicam; quatenus vires seu facultates cognitrices hominis, ad Logicam; quatenus facultates morales et affectiones sensibiles, ad Ethicam spectat.

Ceterum, etsi non improbemus philosophiæ defini-

tionem nuper allatam ex Scholasticis, eam tamen ut exactam solum habemus respectu philosophiæ strictissimo sensu acceptæ, prout, nempe, demonstrationes evidentes complectitur. Ast vero, nobis ea insidet opinio, philosophiæ vocabulum accipiendum non esse, nec universim accipi, ad sensum illum metaphysicum scholasticæ definitionis, sed prout philosophia, præter demonstrationes certas et evidentes, complectitur plurima probabilia, hypotheses diversas veritati magis aut minus similes et affines, observationes rationi consentaneas circa facta et phænomena, alia hujusmodi, ex quibus si non scientia strictissime sumpta, ast certe cognitio rationalis et quodammodo *scientifica* exurgit et habetur. Quamobrem philosophia, definiri non incongrue potest, nostra sententia: *Cognitio scientifica et rationalis Dei, mundi et hominis, quæ viribus rationis, per altiores causas seu principia habetur.*

Dignitas et utilitas Philosophiæ.

« Philosophia, ajebat olim Cicero, omnium mater artium, ¿quid est; nisi ut Plato, donum, ut ego, inventum Deorum? ¡O vitæ philosophia dux! ¡ó virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! ¿Quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? Tu urbes peperisti; tu dissipatos homines in societatem vitæ convocasti; tu inventrix legum, tu magistra morum et disciplinæ fuisti.» Quod si tanta existit dignitas et utilitas ethnicæ seu græcanicæ philosophiæ, quæ, ut Clemens Alexandrinus habet, « non comprehendit veritatis magnitudinem, et est adhuc imbecilla, » ¿quid sentiendum de philosophia christiana, quæ proculdubio super Græco-

rum philosophiam eminet, quantum lenta solent inter viburna cupressi? Quandoquidem illa, « non modo, ut verbis Alexandrini citati utamur, maxime regali doctrinæ (Religioni Christianæ) viam præparat, utcumque castigans, et mores prius formans, et ad suscipiendam veritatem confirmans;» sed plurimum adjuvat et confert, tum ad cognoscendum nexum dogmatum fidei, sive inter se invicem, sive cum veritatibus ordinis naturalis; tum ad obfirmanda et evolvenda dogmata ea quæ rationis vires non superant; tum denique ut Religionem catholicam pro viribus tueamur, simulque impiorum et rationalistarum hominum argumenta et sophismata solvantur. Nemo enim est qui nesciat, sicut olim hæreses, ita hodie philosophiam bellum gerere adversus catholicam Ecclesiam, ut jam præmonui.

Philosophiam, inquam, illam recentiore, quæ a recto tramite traditioneque philosophiæ christianæ post Cartesium recedens, separationem primum ac deinde oppositionem inter philosophiam et theologiam invexit; universam philosophiam ex phænomeno singulari sensus intimi eductam voluit; autonomiam absolutam rationis humanæ, constituit atque prædicat; ex quibus omnibus ad pantheismi multiplices formas, tandem perducta est. Cui profecto pseudo-philosophiæ non modo minimè congruunt ea quæ dignitatem et utilitatem philosophiæ christianæ, a qua toto cælo distat (1) commendant, sed

(1) Qua ratione philosophia christiana tum a veteri tum a recentiori discriminetur, præsertim quoad principium cui innituntur, ac ex quo exordiantur, satis apposite exponit Mattès verbis hisce: «La philoso-

potius execrationem et contemptum christiani aut prudentis viri meretur. Namque, ut Jacobus Clemens jure merito scribit, «philosophiam recentiorem, ex quo tempore majorum nostrorum principia manumittere, proprium sibi procedendi modum sequi, novasque vias tentare cœpit, paulatim a fide defecisse, veritati christianæ inimicam evasisse, nec non eo devenisse, ut sanæ mentis hominibus aut odio et execrationi, aut contemptui et ludibrio sit, neminem potest effugere, qui videt ea, quæ præ oculis habet.»

Leges Philosophiæ.

Porro ex his quæ hucusque disseruimus, facile dignoscuntur conditiones et leges, quibus philosophiam

phie grecque part de la nature, voit dans la substance de la nature Dieu, et dans toutes les existences des manifestations de Dieu. La philosophie moderne part de l'homme; elle voit Dieu dans l'esprit humain, et dans toutes les existences des produits et des phénomènes de cet être pensant. La philosophie intermédiaire des Pères et des Scholastiques part du Dieu réel et cherche à reconnaître d'abord ce Dieu en lui-même, en suite le monde comme création de Dieu, c'est-à-dire, à le comprendre comme la réalisation d'un plan conçu avec intelligence. Ainsi l'histoire nous apprend que la vérité se trouve dans cette dernière théorie, car elle nous fait reconnaître que l'essence de la creature qu'on la voit dans la substance de la nature ou dans l'esprit pensant, n'est en vérité pas l'absolu; qu'il existe un Dieu qui a créé cet être avec tout ce qui apparaît autour de lui. Elle nous le fait reconnaître non-seulement en nous apprenant que la philosophie athéistique (dite panthéistique) a contre elle le bon sens du monde entier, la conscience de tous les hommes raisonnables et impartiaux... mais surtout en mettant devant nos yeux la déplorable fin à laquelle sont parvenues les deux philosophies athéistiques, non par accident, non faute de logique, mais par un développement tout à fait naturel, fatal, nécessaire, tandis qu'en même temps elle nous démontre que la philosophie théistique intermédiaire ne donne que des idées qui prouvent, par le fait et d'une manière irréfragable, qu'elles sont vraies ou correspondent à des réalités.» Apud Goschler, *Diction. encycl. de la Theol. cat.*, T. 48, pag. 490.

subjici oportet, ut verè rationalis atque christiana, non atheistica vel rationalismo infecta evadat. Etenim cum metaphysice repugnet veritatem veritati contradicere aut opponi, cumque non minus certum et evidens sit, rationem Dei in infinitum excedere ac superare rationem hominis, philosophia hoc nomine digna, et ad sobrietatem usque rationalis, his legibus subjiciatur:

1.^a Nihil docere aut continere, quod veritatibus a Deo revelatis, opponatur.

2.^a Problemata fundamentalia philosophiæ, ita dijudicare et solvere, ut solutio non ducat ad conclusiones vel consecretaria, quæ cum doctrina revelata conciliari nequeant.

3.^a Ad veritates revelatas, mentis aciem perpetuo et constanter intentam habere, ut iisdem veluti firmissimo fundamento innixas, tutò procedere queat humana ratio, ad problemata philosophica dijudicanda et illustranda; siquidem illæ, utpote manifestationes Rationis divinæ, lucem maximam profundunt super rationem humanam ac veritates ordinis naturalis.

4.^a Diligenter illustrare, ac scientifice confirmare et evolvere veritates eas revelatas, quæ rationis captum penitus non excedunt, ut sunt Dei existentia, providentia, mundi creatio libera, animæ immortalitas, cætera hujusmodi; quoad eas vero, quæ vel rationis captum prorsus superant, vel sola revelatione cognoscuntur, viam eis sternere rationis ope, præsertim vero, ostendendo ipsarum nexum et relationes cum veritatibus, quæ experientiam et rationem hominis non quoad omnia et prorsus superant, prouti se habent dogmata, quæ gratiæ

necessitatem, aut peccati originalis existentiam respiciunt.

5.^a Patrum Ecclesiæ et Doctorum Scholæ, præsertim vero D. Thomæ Aquinatis, opera et doctrinam, præ oculis habere; hi sunt etenim qui philosophiam christianam inchoarunt, ornarunt, evolverunt. Quod si D. Thomam præ cæteris commendamus, hujus rei ratio est, quia existimamus, opera ab ipso conscripta, continere integram ac veluti absolutissimam synthese[m] totius philosophiæ christianæ. Quod tamen nihil obstat, quominus in levioribus quibusdam, aut in his, quæ sub opinione potius quam sub certitudine ab ipso proferuntur, liceat aliter opinari, si cuipiam sufficiens adsit ratio. Enimvero, ut verbis ipsius D. Thomæ utamur, «quamvis universaliter ratione pertinente ad omnes homines, veritas sit præferenda amicis, specialiter tamen hoc oportet facere philosophos, qui sunt professores sapientiæ, quæ est cognitio veritatis.»

LIBER PRIMUS.

LOGICA.

Sectio Prima, seu Logica Generalis.

LOGICÆ præcipuus scopus est mentem dirigere ad cognoscendam veritatem, quam tribus præsertim operationibus adsequitur noster intellectus, simplici, nimirum, apprehensione seu *perceptione*, *judicio* et *ratione*. Ad ipsam proinde pertinet, tum præcepta tradere ad rectum exercitium prædictarum operationum, tum fundamenta, generale objectum, et rationem illud assequendi investigare et exponere; quorum primum ad *Generalem Logicam* spectat, quæ apud veteres Logica Minor audiebat; alterum ad *Logicam Specialem* seu applicatam, quam veteres *Majorem* nuncupabant. A priori itaque exordientes, de simplici perceptione, de judicio et ratiocinatione totidem capitibus disseremus. Sed quoniam harum operationum natura, utilitas et usus, ex sermone quo exterius promuntur non parum pendent atque elucescunt, quidpiam de sermone et signis cogitationis, prælibare oportet. Unde sit

CAPUT PRIMUM.

GRAMMATICA GENERALIS.

Disciplina ea quæ principia et fundamenta sermonis investigat, *grammatica generalis* nuncupatur ab aliquibus, quamvis minus proprie, nam *grammatica*, ars quidem sed non proprie scientia dicitur: unde melius alii *philosophiam sermonis*, eandem appellant, quippe quæ non nuda præcepta tradit, ut grammatica consuevit, sed præcepta præceptorumque rationem et fundamentum, quod scientiæ proprium existit. Itaque breviter hic agemus, tum de signis quibus cogitatio sensibilis redditur, tum etiam de natura et partibus quibus constat oratio internam exprimens cogitationem.

ARTICULUS PRIMUS.

De Signis cogitationis in genere.

1.° Signum generatim sumptum dici potest: *id quod potentiæ cognoscenti aliud a se repræsentat*. Ex qua definitione colligitur, ad rationem signi requiri, 1.° quod res quæ est *signum*, a re per ipsum *significata* distinguatur, nihil enim suipsius signum proprie dicitur: 2.° quod aliqua intercedat relatio vel connexio inter *signum* et rem significatam, aliter namque in hujus cognitionem minime nos duceret: 3.° infertur *signum* esse veluti medium inter potentiam cognoscentem et rem *significatam*, sicut fumus intercedit medius inter mentem et ignem, quatenus mens per illum quasi transit et manuducitur ad ignem.

2.° Hinc profluit *signum* determinare duas perceptiones, quarum prima terminatur ad ipsum signum, altera

ad rem per ipsum significatam. Attamen, ut duplex huiusmodi perceptio exurgat, vel, quod in idem redit, ut signum *actu quoad nos exerceat* rationem *signi*, opus est præterea mentem cognoscere relationem quæ existit inter ipsum et rem significatam: sic hæc vox *cheval*, quamvis signum sit equi, signi tamen officium non exercet quoad mentem ejus, qui gallicam linguam penitus ignorat.

3.º Ex natura relationis inter signum et rem significatam profuit signorum divisio. Unde signum in

a) *Formale*, et *instrumentale*, dividitur. Formale illud dicitur quod rem repræsentat per modum imaginis vel similitudinis, sicut picta Petri imago, Petrum menti repræsentat. Instrumentale, rem significatam menti offert ac repræsentat per modum simplicis indicationis sive connexionis, prouti fumus combustionem repræsentat. Verum instrumentale signum vel est

b) *Arbitrarium*, si nexus inter signum et rem significatam ex instituto et arbitrio hominum originem ducit, ut voces articulatae, quibus rerum naturas significamus dum loquimur; vel *naturale*, quando, nempe, nexus ille non ex hominum arbitrio sed ipsa rerum natura pendet, ut allato in exemplo fumi et ignis.

c) *Certum* præterea nuncupatur signum quando necessario et infallibili modo cum re significata connectitur, ut respiratio est signum certum vitæ: *incertum*, si probabilis sed non infallibilis sit ejus nexus cum re significata; sicut pulsus acceleratus febris signum incertum existit, quandoquidem ex alia causa originem ducere potest.

ARTICULUS SECUNDUS.

De signis oralibus cogitationis.

Experientia ipsa teste, internas cogitationes et affectiones anima exterius sensibiles reddit, vel gestu, cor-

poris motibus, et vocibus inarticulatis; vel vocibus quæ articulatione constant et ad placitum significant. Differunt autem hæc duo genera signorum cogitationis, quia gestus (sub quibus nunc cætera ejusdem generis accipimus) sunt signa *naturalia* cogitationis, quatenus non ex hominum arbitrio et institutione, sed ex ipsa natura vim habent significandi quasdam animi cogitationes et affectiones, ut determinata vultus dispositio, (expressio) quidam corporis motus, (ademanes) quædam exclamationes, voces, (gritos), vel gemitus, suspiria, etc., iram vel tristitiam, vel dolorem, vel varias animi affectiones (sentimientos) simili ratione in cunctis hominibus, ac ex spontaneo naturæ impulsu significant. Hinc gestus, lingua vel sermo naturalis (lenguaje de la naturaleza) recte dici potest.

Præ oculis tamen habendum, hunc spontaneum et necessarium naturæ sermonem, hominis arbitrio aliqua ex parte subjacere, quatenus homo per iteratum exercitium et vehementiorem voluntatis conatum, præfata phænomena externa ex naturali instinctu emanantia diversimode potest modificare, ea vel augendo, vel minuendo, vel occultando, vel etiam fingendo, ut in tragædis observare licet.

Alterum genus oralium signorum quibus cogitatio ad sensum exprimitur, quodque articulatis vocibus seu vocabulis continetur, connexionem necessariam vel naturalem cum re cogitata minime habet. De ipsis, utpote præcipuis cogitationis signis, quidpiam oportet disserrere, quod ut brevi perficiatur oratione, hæc accipe:

1.° Hæc vox *sermo* (language) quandoque sumitur pro facultate loquendi quæ homini inest, tanquam ejus quædam naturalis perfectio et attributum, quo ab animalibus brutis discriminatur: quandoque, pro collectione determinata vocum vel terminorum quibus præfata loquendi facultas ad actum reducitur, sive pro *lingua* vel

idiomate quo utimur; quo sensu sumitur *sermo* dum dicimus ex gr. *sermonem* (el language) hispanum esse abundantiozem gallico: quandoque tandem sumitur pro peculiari quadam ratione, qua loquens vel scribens verba cogitationes exprimentia disponit, sive pro *stilo*; atque hoc sensu dicimus, *sermonem* (el language) hujus oratoris esse pulchrum, redundantem, aridum, elegantia plenum. Hic porro accipitur *sermo* non primo nec tertio, sed secundo tantum sensu.

2.^o Itaque si quærat^{ur} ¿utrum verbum vel locutio, (la palabra) sit res homini naturalis? distinctione uti opus est. Nam si locutio accipiat^{ur} pro potestate et vi exprimendi et significandi internas animi cogitationes et affectiones sonis articulatis seu vocibus, locutio naturalis homini dici debet, quatenus in sua ipsa natura habet principia locutionis hujusmodi atque prædispositionem et inclinationem ad ipsam. Si vero accipiat^{ur} locutio pro vocabulis quibus dum loquimur, utimur, locutio non quid naturale, sed arbitrarium existit: nihil siquidem est in humana natura, quod nos determinet vel inclinet ad significandam rem per *hanc* locutionem seu vocem potius quam per illam.

3.^o *Utilitas et necessitas sermonis* (necesidad del language tomado por la expresion de las ideas, pensamientos y voliciones por medio de palabras) apparet et constat 1.^o quia homines ex sua ipsa natura destinati sunt ad constituendam societatem non pure naturalem, temporariam et transeuntem, prout in brutis existit, sed intellectualem etiam, moralem et politicam; quæ profecto societatis genera absque sermone et locutione nec concipi quidem vix possunt.

2.^o Quia memoria, sine qua homo in societate congrue vivere nequit, ex sermone et vocibus quibus exprimitur fere integra pendet; verba enim seu vocabula, sunt quasi notæ et characteres quibus cogita-

tiones et affectiones animo quasi figuntur et exarantur.

3.^o Quia veritatis acquisitio, contemplatio, et evolutio, quæ maximam et propriam hominis qua talis perfectionem continent, plurimum ex sermone pendent et juvantur; nam dum intus in mente veritatem vestigamus et objecta meditatione agnoscimus aut dijudicamus, nobis simul et semper loquimur, quæ interna locutio vel nulla, vel saltem difficillima, confusa et imperfecta admodum foret, nisi sermonem præhaberemus quo utimur, ut nobiscum intus loquamur.

4.^o Quia *sermo gestuum* (lenguage de la naturaleza, lenguaje de accion) penitus insuficiens est ad humanas cogitationes et affectiones complete exprimendas et significandas; tum quia gestus, præsentia et sensibilia solum exprimunt; tum maxime quia gestus, singularibus aut concretis notionibus continentur et circumscribuntur: ast vero cogitationes, affectiones et ideæ quæ hominem maxime perficiunt et quibus maxime indiget in societate, illæ sunt quæ universales et abstractæ existunt. Quibus si addas, Deum, angelos, et alia objecta pure spiritualia, per sermonem gestuum congrua ratione exprimi ac repræsentari minimè posse, proculdubio persuasum habebis non solum infinitam intercedere distantiam inter sermonem verbi et gestus, sed homini prorsus necessarium esse sermone uti, ut humane ac socialiter vivere possit.

4.^o Sermo gestuum, respectu individui prior est sermone orali; puer enim antequam loqui sciat, scit utique ploratu, gemitu, gestu, et motibus variis corporis, et proprias affectiones exprimere, et alienas percipere. At respectu speciei sive totius humanitatis, nihil est opus admittere sermonem naturalem gestuum, sermonem locutionis tempore præcessisse.

5.^o Quinimmo, ut certum haberi debet, 1.^o sermonem et locutionem, (el lenguaje, la palabra) ipsi humano generi coæva esse, nisi velimus concedere homi-

num genus mutismo absoluto quondam subjectum fuisse: 2.° ea non ab hominibus primitus et originarie adinventata, sed ab hominis Creatore accepta habere. Quod, ut cætera omittam, constat 1.° quia mutismi status, qui inventioni sermonis necessario præcessisset in opposita hypothesi, cum natura hominis socialis pugnat, quippe homines convivere et societatem constituere nequeunt, si sermone privantur: 2.° quia etiam gratis admissa hac imperfecta et muta societate hominum, sermonis adinventio exigeret contractum quendam inter eos, quo de significatione hujus vel illius vocis invicem stipularentur; ast vero contractus sive stipulatio usum sermonis necessario præsupponit: 3.° quia sermonis adinventio opus est proculdubio maximæ sapientiæ, ac mentem exigit rerum scientia et cognitione pollentem; at homo qui sermonem ignorat vel mutismo subjicitur, imperfectissimam tantum scientiam adsequi potest, ut ipsa experientia ostendit, tum in hominibus a nativitate mutis, tum in nobis ipsis qui experimur mentem nostram per sermonem et usum locutionis, plurimum juvari ad veritatem et scientias acquirendas. Fatendum ergo sermonem non ab homine inventum, sed a Deo Creatore infusum primo homini, ex quo ad cæteros postea promanavit per traditionem; unde hac in re naturalis ratio apprime concordat Sacro Textui agenti: « Creavit ex ipso (primo homine) adjutorium simile sibi; consilium et *linguam* dedit illis.»

6.° Quamvis vero homo sermonem primævum nequeat fortasse adinventire, vel saltem impotentia morali quodammodo laboret ad transeundum ex mutismo ad sermonem articulatum, postquam tamen semel hunc adsequitur et possidet, potest equidem ipsum non solum evolvere et perficere, verum alium quoque quasi de novo producere; qua ratione videmus idiomata varia, alia ex aliis progigni, ac nova etiam temporis decursu efformari.

SCHOLIUM.

Non pauci ex his qui elapso sæculo ethnographiam coluerunt, ipsam narrationis mosaicæ adversari autumarunt, atque spiritu incredulitatis abrepti, statuere aggressi sunt primitivam et originariam pluralitatem sermonis. Ast vero, ex ipsius scientiæ progressu ac recentiorum ethnographorum investigationibus nunc constat: 1.º sermonem originarium humani generis, unicum fuisse: 2.º unici hujus ac primævi sermonis divisionem ac pluralitatem, ex causa violenta et subitanea originem duxisse: quæ duo facta Moysis narrationem penitus confirmant (1). Duplex porro existit schola, sive systema ad investigandam affinitatem et connexionem sermonum vel linguarum, quorum primum affinitatem repetit ex analogia et similitudine vocabulorum, alterum ex forma et dispositione grammaticali. Unde prima schola, quam insectantur Klaproth, Balbi, Remusat, Adelung cum aliis, *lexicalis* nuncupari posset; secunda vero cujus præcipui propugnatores sunt, Humboldt et Schlegel, *grammaticalis* non incongrue dicetur (2).

ARTICULUS TERTIUS.

De signo scripto cogitationis.

« Si homo uteretur, ait D. Thomas, (5) sola cognitio-

(1) Vid. Wiseman, *Discur. sobre las relac. entre la Cienc. y la Relig.*, Disc. 2.º

(2) « In origine ignota linguarum exploranda, inquit Schlegel, ante omnia respici debet ratio grammatica; hæc enim a majoribus ad posteros propagatur, separari autem a lingua cui ingenita est nequit, aut seorsum populis ita tradi, ut verba linguæ vernaculæ retineant, formulas loquendi peregrinas admittant. »

(3) *Perih*, lib. 1.º, lect. 2.ª

ne sensitiva, quæ respicit solum ad hic et nunc, (præsentia secundum locum et tempus) sufficeret sibi ad convivendum aliis vox significativa... Sed quia homo utitur etiam intellectuali cognitione, quæ abstrahit ab hic et nunc, consequitur ipsum sollicitudo non solum de præsentibus secundum locum et tempus, sed etiam de his quæ distant loco, et futura sunt tempore. Unde ut homo conceptiones suas etiam his, qui distant secundum locum, et his, qui venturi sunt in futuro tempore manifestet, necessarius fuit scripturæ usus.» Quæ præclara D. Thomæ verba necessitatem scripturæ et rationem sufficientem ipsius inventionis invictissimè demonstrant.

Vox scripta, est *signum cogitationis internæ scriptura exaratum*. Scriptura autem definiri potest: *Systema seu collectio signorum, quibus internæ cogitationes exterius exprimuntur fixa et permanenti ratione*. In eo namque præsertim scriptura a sermone discriminatur, quod utatur signis ex se fixis et permanentibus, quibus hominis cogitationes et ideæ ad absentes et futuros pervenire possint.

Duplex scripturæ genus distinguere oportet: vel enim cogitationes et ideæ scripturâ immediate repræsentantur et significantur, ut si ad exprimendam hanc cognitionem: *canis currit*: depingatur canis figura quasi actu currens: vel scriptura non ipsas res cogitatas immediate exprimit et repræsentat, sed vocem vel nomen, quo res illæ ore exprimuntur; ut in allato exemplo, vox scripta *canis*, non ipsum animal immediate repræsentat, sed sonum articulatum quo animal illud significamus voce ore prolata. Prima itaque scriptura recte dicitur *ideographica*, quia ideas immediate respicit quas signis scriptis figere conatur. Altera, *phonographica* jure nuncupatur, quatenus non res ipsas immediate repræsentat ac exprimit, sed vocis articulatos sonos. Eadem porro quatenus syllabas complectitur, *syllabica*; quatenus non modo ex

syllabis, sed ex litteris simul coalescit, *alphabetica* audit. Tertium scripturæ genus assignari potest, inter duo præfata quasi medium, quo, nimirum, homo utitur signis, vel arbitrariis quidem, sed quæ non sonos articulatos sed res ipsas cogitatas repræsentent, vel partim arbitrariis partim naturalibus, ut dum ad fidelitatem significandam canem depingebant veteres. Scribendi genus hocce *symbolicum* dici solet, ac etiam *hieroglyphicum*, quia eo maxime usi sunt Egyptii ad res sacras exprimendas; quandoquidem *hieroglyphicum*, si ad litteram accipiatur, idem sonat ac *sculptum in templo*. Atque hæc quidem symbolica scriptura, haberi potest quasi transitus quidam ab ideographica ad alphabeticam.

Scriptura alphabetica ideographicam maximopere superat ac excedit, 1.º quia posterior ista homines pictores exigit: 2.º quia ea sola objecta complectitur, quæ per visum percipiuntur: 3.º et præcipuè quia infinita pene characterum multitudine indiget, cum pro qualibet re speciale signum eandem repræsentans habere debeat, ex quo profluit etiam maxima difficultas eandem addiscendi. Quæ eadem fere incommoda occurrunt etiam in scriptura symbolica, in qua præterea, sicut et in ideographica, obscura admodum et difficili ratione, relationes quædam, divisiones, et gradus quorundam objectorum et idearum, exprimi ac significari possunt. Ast vero in alphabetica scriptura, objecta quæcumque et cuncta idearum genera, viginti quinque simplicibus characteribus facillimè et perspicua ratione exprimuntur.

Quod attinet alphabeti originem, nihil certi statui potest. Quidam a Deo ipso homini communicatum asserunt: alii ipsius adinventionem homini tribuunt, quod probabilius nobis videtur ex usu ipso scripturæ ideographicæ et symbolicæ, quæ sunt quasi gradus quidam, quibus ad alphabeticam successivè et paulatim devenisse videtur homo. Sed quisnam hic homo fuerit, aut in qua natione

vel gente primum prodierit, penitus ignoratur; quamvis apud romanos et græcos invaluerit ea olim opinio, Phœnices, nimirum, alphabeticam invenisse scripturam, juxta illud Lucani: *Phœnices primi, famæ si creditur, ausi-Man-suram rudibus vocem signare figuris* (1).

SCHOLIUM.

Primum scripturæ genus, quo objecta ipsa pinguntur, scriptura *kiriologica* apud quosdam audit. Huic succedit ordine et perfectione *symbolica*, seu *hieroglyphica*. Tertia vero, sive alphabetica, dicitur etiam *phonetica*, quia sonos vocis exprimit. Alphabeta autem vetera a recentibus discriminantur præsertim quoad duo: 1.º quia illa a dextra ad sinistram procedebant: 2.º quia veterum illorum maxima pars, sexdecim tantum litteris, seu characteribus constabat, quibus temporis succesione addiderunt Romani *g, h, f, q, v, x, y, z*. Quædam tamen ex his, ut *v*, et *g*, in vetustissimis alphabetis Phœniciorum, Hebræorum, et Græcorum reperiuntur.

(1) Nobiliores tamen nostræ ætatis ethnographi, existimant primam scripturæ alphabeticæ patriam non Ægyptum nec Phœniciam, sed Assyriam fuisse, cui sententiæ favet Plinius scribens: «Litteras semper arbitror Assyrias fuisse.» Ut ut tamen se res habeat, id certum ac indubium apud omnes habetur, antiquissimam existere hujus scripturæ inventionem. Quod, ut alia omittam, vel ex eo solum constat quod ætate Cadmi, qui ex Phœnicia ad Græciam ipsam transvexit, vulgata jam ac usitata proculdubio erat apud Phœnices aliosque orientales populos. Cadmum porro Moysi cœvum fuisse, constat. Ex quo colligitur, stulte admodum locutos fuisse quosdam, tum nostri, tum præcedentis sæculi incredulos homines, qui objiciebant Moysem auctorem Pentateuchi esse non posse, quia ejus ætate nondum adinventa erat scriptura alphabetica.

ARTICULUS QUARTUS.

De oratione et partibus quibus constat.

Definiri solet oratio generatim accepta: *Vox significativa cujus partes separatim aliquid significant*. Hæc porro significatio, vel est per modum affirmationis et negationis, ut, *Petrus legit*, vel solum ut dictio, ex. c. *Deus sapientissimus*. Vox dici potest: *Sonus articulatus ex intentione aliquid significandi prolatus*; quæ postrema verba excludunt voces, quæ vel mechanicè tantum, vel per animalia quædam temere effunduntur, ut accidit in loquela psittacorum. Atque perfectæ orationis species quinque assignantur: *indicativa seu enunciativa, deprecativa, imperativa, interrogativa, vocativa*; ex quibus sola *enunciativa*, utpote affirmationem vel negationem involvens, ad logici considerationem proprie spectat.

In oratione octo dictionum genera distinguunt grammatici: *nomem, pronomem, verbum, participium, adverbium, præpositionem, conjunctionem, et interjectionem*. Quoniam vero *nomen* et *verbum* præcipuas obtinent partes in oratione logica, ideo, cæteris omissis, aliqua breviter de hisce prælibabimus. Itaque

1.º *Nomen*, quod hic præcipue spectamus prouti propositionis elementum esse potest, *terminus* a logicis dici consuevit, atque sub hoc respectu terminus

a) Alius est *positivus*, qui realitatem aliquam vel entitatem positivam significat, ut *anima rationalis*: alius *negativus*, qui realitatis absentiam vel privationem significat, ut *cæcitas*, Terminus positivus, si ipsi anteponatur particula negans, fit *infinitus*, ut *non lapis*. Sunt quidam termini qui voce positivi sunt, at negativi quoad rem significatam, ut *finitudo, mors*. Alii e contra, negativi voce,

at positivi quoad sensum et rem significatam, ut *infinitum, immateriale*.

b) Alia termini divisio est in *substantivum*, qui aliquid significat ad modum per se existentis, ut *homo, color*; et *adjectivum*, qui aliquid significat quasi alteri rei adjacens et inhærens, ut *humanus, justus*. Ex quo colligitur hanc divisionem non ex re significata sed potius ex *modo* significandi originem ducere; quamvis namque res significata accidens sit ac proinde alteri inhæreat, terminus dicitur *substantivus*, si res illa ad *modum* rei per se existentis exprimitur et significatur.

c) Terminus substantivus dicitur *abstractus*, quando significat formam aliquam ab omni subjecto præcisam, ut *humanitas*; *concretus* vero, si formam simul cum subjecto, ut *homo, grammaticus*. Unde terminus concretus, præsertim dum forma significata est accidens, duas ideas complectitur, nempe, formam subjecto inhærentem quam primario exprimit, ut grammaticam in *grammatico*, et subjectum cui inest, id est, homo in exemplo allato.

d) Quilibet porro terminus vel categorematice, vel syncategorematice, vel mixte significat. Terminus, *categorematicus* est, qui ex se solo aliquid significat, ut *lapis, Deus*. *Syncategorematicus*, qui per se solum non significat, sed tantum junctus alteri, ut *omnis, aliquis*. *Mixtus*, qui utrumque complectitur, ut *nihil*, prout significat nullam rem.

e) Altera ex præcipuis termini divisionibus est qua dividitur in *communem*, qui de pluribus dicitur, ut *civitas homo*; et *singularem*, qui de una tantum re individuali dicitur, ut *Christus, Tagus*. Quæ singularitatis ratio termino advenire potest, vel ex impositione, ut *Aristoteles*; vel ex usu, ut *Apostolus* D. Paulum designat; sive ex aliquo adjuncto, ut *mater Christi*, significat Beatissimam Mariam.

f) Communis terminus, vel plura per modum collectionis significat, ut *civitas, senatus*, tuncque dicitur *collec-*

tivus; vel ita plura significat ut de singulis dici possit, ut *homo*, de omnibus et singulis hominibus dici potest, tuncque dicitur *distributivus*. Hic autem

g) In univocum, æquivocum et analogum congrue subdividitur. *Univocus* est, qui aliquid significat quod eadem vel simili ratione pluribus congruit, ut *homo*. Quod si é contra res per nomen significata penitus diversa in diversis sit, terminus dicitur *æquivocus*, ut vox *taurus*, quæ et speciem quadrupedi, et signum zodiaci significat: unde univoca sunt *unius et vocis et sensus*, æquivoca vero, *unius vocis et diversi sensus*. Terminus *analogus* dicitur, qui plures res significat, quæ nec eadem omnino, nec penitus diversæ sunt, sed aliqua proportionem conveniunt, ut *caput*, quatenus significare potest et determinatum humani corporis membrum, et eum qui reipublicæ vel communitati præest.

h) Dicuntur termini *incomplexi*, illi qui uno signo unam rem significant, ut *Aristoteles*; *complexi*, si plura signa aut plures res complectuntur: unde si plura adsint signa sed unam rem significant, ut *Sixtus Quintus*, dicuntur *complexi voce* at *incomplexi quoad rem*: si per unum signum plures res significant, ut *grammaticus*, dicuntur *incomplexi voce* sed *complexi quoad rem*, quod quidem cunctis concretis accidentalibus congruit. Quod si duabus aut pluribus vocibus, duas aut plures res significet, ut *Antonius grammaticus*, terminus erit *complexus voce et re*.

i) Notanda etiam divisio termini in *transcendentem* et *categoricum*. Prior significat aliquid quod per omnia rerum genera vagatur et in rebus omnibus invenitur, ut *ens*, *aliquid*, *verum*, quorum significatum de realitate quacumque enuntiari potest. At categoricus, aliquid significat quod non in omni ente, sed in quibusdam tantum reperitur, ut *lapis*, *animal*, *extensum*, *mortale*.

2.º Circa *verbi* naturam, non parum inter se gramma-

ticæ generalis tractatores digladiantur (1). Nobis, verbum definiri potest: *Vox quæ significat et exprimit rem quatenus vicibus temporis subjicitur, et quatenus aliquid de altero enunciat*. Siquidem verbum omne, præter ideam propriam quam directe exprimit. ex. gr. mandatum in verbo *jubeo*, tempus includit; non quidem nudè et secundum se, sed prout differentiis: præsentis, præteriti, futuri, variisque horum gradibus subjicitur; quæ ex parte discriminatur a nominibus et adverbis, ut *annus, heri, cras*, quæ tempus quidem significant, sed non *adsignant*, id est, non rem prout mutationibus temporis subjacet. Additur, *quatenus aliquid de alio enunciat*, 1.º quia verbum est id quo utimur ad judicia exprimenda: 2.º quia omne verbum significat aliquid cum respectu ad aliud tamquam subjectum, sive id fiat per modum affirmationis aut negationis, ut contingit in indicativa oratione, sive id fiat per modum simplicis enunciationis, ut in optativa et aliis contingit. Unde si *enunciat* accipiatur pro simplici enunciatione, pertinet ad naturam vel essentiam verbi; si vero accipiatur pro enunciatione judicativa, erit potius quasi attributum primum verbi, quatenus per *solum* verbum judicia exprimuntur, non per *omne* verbum, ut patet in optativa oratione (2).

(1) Quidam namque verbi naturam in sola affirmatione et negatione constituunt. Alii ajunt in eo positam esse verbi essentiam, quod actionem vel passionem significet. quæ opinio plurimis e recentioribus arripitur. Quam tamen opinionem alii ex ipsis recentioribus, ac inter alios noster Balmes oppugnat, tum quia verba aliqua nec actionem significant nec passionem, ut *dormit, quiescit*; tum quia per nomina possunt significari, ut *lectio, cursus*. Existimat autem Balmes, verbi essentiam in eo esse positam, quod significet rem aliquam quatenus variatæ vel vicissitudinibus temporis subjicitur. Quæ sane opinio, ad eam quam Aristoteles et nobiliores Scholastici tuebantur satis accedit.

(2) Exposita à nobis definitio nihil fere differt ab ea quam Aristoteles proponit, dum ait. « Verbum autem est quod adsignificat tempus, cujus nulla pars significat separatim, et est semper nota eorum quæ de altero prædicantur. » *Periherm.*, lib. 4.º lect. 4.^a

Inter verba præcipuum locum obtinet verbum *esse*; quandoquidem in quolibet alio verbo quasi involvitur et includitur: sic, dum dico: *Petrus studet*, idem logicè audit ac si dicerem: *Petrus est* studens. Unde ajunt quidam, ipsum non primitivum tantum, sed *unicum* existere verbum pro judicio significando.

Porro verbum hujusmodi duplicem obtinet significationem, *absolutam*, nempe, et *relativam* seu *copulativam*; quarum prima ipsi congruit dum rei existentiam significat et exprimit, ut dum dicitur: *mundus est*, id est, *existit*, vel *est existens*. Secunda vero dum convenientiam prædicati cum subjecto significat, ut si dicam: *mundus est perfectus*.

SCHOLIUM.

Simplex enuntiatio cum judicio confundenda non est, quamvis ut plurimum seu communiter pro eodem summantur, quia frequentissime judicium includit et exprimit. Siquidem in rei veritate et in rigore logico, judicium affirmat vel negat rem inesse alteri: ex e. dum dico: *Petrus studet* τὸ *studet*, exprimit studium per verbum significatum Petro revera inesse: ast vero dum dico: *ulinam Petrus studeret*, studium per verbum significatum percipio et exprimo cum respectu ad Petrum tamquam ad subjectum, sed cui inesse opto, non *affirmo*: unde hic est simplex enuntiatio non judicium. Fortasse si Balmes cum recentioribus aliis, doctrinam hanc præ oculis habuissent, non adeo acriter circa naturam verbi decertassent.

CAPUT SECUNDUM.

DE PERCEPTIONE EJUSQUE ADJUNCTIS.

Res quælibet eatenus termino vocali vel scripto significatur exterius, quatenus interius in mente ex vi perceptionis existit repræsentatio quædam intellectualis ejusdem; quæ quidem repræsentatio dicitur a logicis terminus *mentalis*, et definitur: *Signum formale rei mente perceptæ*, quia rem repræsentat per modum similitudinis, non connexionis. Nuncupari etiam solet *ratio rei*, *notitia*, *notio*, *conceptus*, *idea*, easdemque patitur divisiones ac terminus vocalis. Ast vero, quoniam Logicæ proprium est terminos, tum quatenus mentales, tum quatenus judicii elementa constituunt considerare, cum simplex perceptio ad judicium ex sua natura ordinetur, agere oportet 1.º de generali enumeratione terminorum *mentalium*, sive de *Categoriis*, quibus rerum notiones et conceptus ad quædam capita revocantur; 2.º de eisdem per respectum ad judicium, id est, de *universalibus*, quibus continentur res quatenus *prædicabiles*; 3.º de proprietatibus generalibus terminorum; 4.º de iis quæ juvant rectam rerum perceptionem.

ARTICULUS PRIMUS.

De Categoriis.

Categoriæ, quæ et *prædicamenta* nuncupari solent, sunt, *suprema genera eorum, quæ de alio prædicari possunt*. Nimirum, res omnes quæ de aliquo propositionis subjecto prædicari vel enunciari possunt, collocantur et continentur sub aliqua notione universalissima tamquam genus vel

species, ut hæc prædicata, *magnus, parvus, numerus, octavus*, continentur sub generico conceptu quantitatis.

Decem categoriæ ab Aristotele assignantur: *Substantia, quantitas, relatio, qualitas, actio, passio, quando, ubi, situs, habitus*. Quorum aliquam notionem, ac præcipuas divisiones breviter trademus, in eorum præsertim gratiam, qui ad Theologiam intendunt: ea tamen omittam de quibus in Ontologia redibit sermo. Itaque

1.^o *Substantia:*

a) Dividitur in primam et secundam. *Prima*, dicitur ea quæ individua est et singularis, ut *Socrates*. *Secundæ*, dicuntur genera et species, ut *animal, homo*. Unde *secunda* substantia de prima tamquam subjecto prædicari potest, ut dum dicitur: *Socrates est homo*: de subjecto, inquam, logico, non physico, nam subjectum *physicum* est, cui res inest tamquam accidens, *homo* autem, vel humanitas Socrati non inest per modum accidentis.

b) Quædam proprietates, vel potius attributa logicalia substantiæ assignantur, quorum hæc sunt præcipua:

1.^a *Non inhærere subjecto.*

2.^a *Non habere contrarium proprie sumptum.* Contraria etenim ea proprie dicuntur, quæ ab eodem subjecto sese excludunt, ut amor et odium; substantia autem excludere nequit aliam a subjecto, cum subjecto non inhæreat.

3.^a *Esse subjectum contrariorum;* quæ proprietas ex præcedenti consequitur. Siquidem quia illa non inhæret, sed est subjectum, cui inhærent accidentia, oppositas modificationes recipere potest.

4.^a *Non suscipere magis et minus.* Eadem namque substantia intendi aut remitti nequit, qua talis, seu fieri *magis* vel *minus* substantia, secus ac quædam accidentia, quæ intendi ac remitti possunt, ut *amor, amicitia*.

c) Philosophorum quidam ajunt Deum ad categoriam substantiæ pertinere, alii vero inficiantur. Quæ disputatio nominis potius quam rei nobis videtur. Itaque, si nomen

substantia accipitur prout significat unam e categoriis, vel supremum genus complectens determinatam seriem generum et specierum, vel quod in idem redit, si accipitur *substantia* quatenus significat modum seu determinationem entis, Deus denominari non potest *substantia*, quia nec genus aut speciem *substantiæ*, nec modum aut determinationem essendi constituit, atque ut apposite ait D. Thomas, «Deus est principium totius esse.» Si vero præfatum nomen accipitur, quoad id, quod perfectionis est in *substantia*, et quatenus significat ens, quod in se et per se existit, Deo perfectissimè congruit ratio *substantiæ*, quia non solum inhærentiam subjectivam excludit, ut *substantiæ* creatæ, sed dependentiam quoque absolutam ab omni alio, atque in se continet et superexcedit omnes *substantias*, quia ut bene habet idem D. Thomas, «per hunc modum est mensura *substantiarum* omnium.»

2.º *Quantitas* :

a) Ratione, experientia ac communi sensu testibus, *quantitas* est modus a corporea *substantia* inseparabilis, ratione cujus præfata *substantia* extenditur vel distribuitur in varias partes, sive habet 1.º *pluralitatem partium*: 2.º *extensionem localem*, seu naturalem exigentiam ad occupandum determinatum locum: 3.º *impenetrabilitatem*, qua ita locum occupat, ut secum in eodem loco corpus aliud non patiatur: 4.º *divisibilitatem*, quatenus ratione quantitatis, *substantia* corporea in partes dividi potest: 5.º *mensurabilitatem*, quatenus res *extensæ* mensurari possunt.

b) *Quantitas* vel est *permanens*, cujus partes simul existunt; vel *succesiva*, cujus partes non simul, sed una post aliam existunt, ut dies constat horis, quæ sibi succedunt. *Permanens*, est vel *discreta*, cujus partes disjunctæ existunt, ut *numerus quinarium* hominum; vel *continua*, cujus partes invicem unitæ existunt: hæc subdividitur in

lineam, quæ est extensio in longum, *superficiem*, quæ est extensio continua in longum et latum, et *corpus*, quod est extensio in longum, latum et profundum. Hæc porro notio congruit corpori *mathematico*, non corpori *physico*, quod, qua tale, non constituitur per extensionem nudam, ut vult Cartesius, sed est substantia materialis, quæ per extensionem modificatur.

c) Proprietates quantitatis, quatenus categoriam constituit sunt: 1.^a *Non habere contrarium proprie dictum*; nam contraria ea proprie dicuntur, quæ a subjecto se mutuò pellunt; ast vero quantitas ex seipsa non est activa, sed potius iners. 2.^a *Non suscipere magis et minus*; una enim quantitas *major* aut *minor* aliâ dici quidem potest, at non proprie dicitur *magis* quantitas. 3.^a *Esse fundamentum æqualitatis et inæqualitatis*.

d) Præter quantitatem sensu proprio acceptam, de qua hucusque, est et alia quantitas, quæ *metaphorica* dicitur, et significare potest tum præstantiam naturæ, tum virtutem agendi, ut si dicatur quod virtus activa Dei est *major* virtute agendi creaturæ.

3.^o *Relatio*:

De relatione paulò fusius agemus, tum quia non amplius de ea occurret sermo, tum et præsertim, quia ejus notionem exactam habere plurimum interest his, qui ad Theologiam animum intendunt. Itaque,

a) *Relatio* in genere est, *ordo seu respectus unius rei ad aliam*. Unde omnis relatio complectitur, subjectum, fundamentum et terminum. *Subjectum* relationis, dicitur res quæ ad aliam refertur, ut in relatione paternitatis, homo-pater, est subjectum. Fundamentum est ratio propter quam una res aliam respicit, ut nativitas vel generatio in relatione paternitatis. *Terminus*, est id quod respicitur a subjecto, ut in paternitate *filius* est terminus, quia est id, ad quod terminatur paternitas: subjectum et terminus dici etiam solent *extrema* relationis.

b) Prædictus ordo vel respectus unius rei ad aliam, si inest rebus extra mentem positis, relationem *realem* constituit, si secus, relationem *rationis* seu logicam. Qua in re Stoici, Nominales cum aliis bene multis, nullam *realem* relationem in creaturis agnoscunt, merito refragantibus aliis, quibus assentimur. Unde sit

THESIS.

Existunt in rebus veræ relationes reales, ac proinde non omnes relationes, entia rationis sunt.

Prob. Relatio est realis, si existat ante actum intellectus eam percipientis, entia enim rationis ea sunt, quæ actum intellectus consequuntur: atqui ante omnem actum intellectus una res aliam respicit, seu ad aliam refertur: ergo. Minor patet: siquidem ante omnem intellectus actum, pater vere et realiter est pater hujus hominis: similiter ante omnem intellectus actum, et nemine cogitante, columna est æqualis alteri, quandoquidem ad hoc, ut exurgat præfata æqualitas, sufficit quod utraque hanc determinatam quantitatem habeat.

c) Porro, realis relatio vel est *increata*, id est, *ordo vel respectus unius divinæ personæ ad aliam*, de qua Theologi; vel *creata*, quæ est *realis ordo vel respectus unius rei creatæ ad aliam, vel ad Creatorem*. Hanc dividebant Scholastici in relationem secundum *esse*, et relationem secundum *dici*. Prima est *purus respectus ad terminum*, ita ut in proprio conceptu nihil substantiale et absolutum exprimat, ut paternitas. Secunda est, quæ simul cum respectu ad aliud, exprimit rem absolutam cui inest, ut pars includit respectum ad totum, anima significat quidem rem absolutam, sed simul includit ordinem ad corpus, cui unitur. Relatio secundum *esse*, si sit realis, est relatio *prædicamentalis*, quæ definiri potest: *accidens reale consistens in respectu unius rei ad aliam*. Relatio vero secundum *dici*,

affinis est transcendentali, quæ est *ordo seu respectus inclusus in ipsa rei natura et ab ea indistinctus*, ut anima ad corpus, intellectus ad objectum intelligibile, creatura ad Creatorem etc. ordinem transcendentalem dicunt. Dicitur *transcendentalis*, tum quia in omnibus fere rebus reperitur, tum quia ab ipsa re, quæ refertur, realiter non distinguitur, ita ut si accipiatur cum præcisione a subiecto vel re, quæ refertur, est relatio rationis; si autem accipiatur pro re *relata*, tunc non solum est realis, sed est ipsa essentia rei, et substantia est sæpenumero, ut pars, anima, creatura. Itaque relatio secundum *dici* et relatio *transcendentalis* solum differunt quoad modum significandi, quatenus posterior significat ordinem cum præcisione rei; prior vero ordinem quatenus identificatum cum natura ordinata. Relatio prædicamentalis spectari potest, et quatenus est accidens quoddam substantiam afficiens, ut reliqua accidentia; et quatenus est accidens *tale*, id est, cujus totum esse et propria natura est ad aliud se habere: unde duplicem conceptum apud philosophos et theologos involvit, nimirum, conceptum *in*, quatenus inest subiecto, et conceptum *ad*, quatenus in propria ratione constituitur, et ab aliis distinguitur accidentibus per hoc, quod est *ad aliud* referri et ordinari.

Hæc porro relatio a transcendentali quoad duo præsertim discriminatur: 1.º quia transcendentalis, rebus omnibus creatis congruit; nulla namque invenitur creata res, quæ aliquem respectum ad aliam in se non includat; at prædicamentalis in determinatis tantum rebus ex propria natura exigit existere: 2.º quia hæc postrema advenire potest rei præexistenti, ut paternitas homini, æqualitas columnæ: at transcendentalis, utpote in ipsa rei essentia inclusa, et ab eadem realiter non distincta, simul cum re incipit et desinit esse.

d) Ut relatio sit *prædicamentalis* requiritur, 1.º ut distinguatur a subiecto cui inest; nam si cum ipso iden-

tificetur, jam non quid relativum, sed quid absolutum erit, sive illud sit substantia, sive quantitas, sive aliud ex prædicamentis assignatis: 2.^o ut sit relatio *realis* et non logica, seu *rationis*, categoriæ enim non rationis, sed realia entia habentur. Porro ut relatio sit realis, quatuor requiruntur conditiones: 1.^a, ut habeat subjectum reale: 2.^a ut ejus causa, vel fundamentum sit etiam reale: 3.^a ut habeat realem terminum realiter a fundamento et subjecto distinctum; sic in paternitate, homo-pater, qui est subjectum, est quid reale; similiter generatio vel nativitas, quæ sunt fundamentum; denique terminus sive homo-filius, et est quid reale, et a nativitate et patre realiter distinguitur. Quod si aliqua ex assignatis conditionibus desit, relatio logica tantum seu rationis erit.

c) Sunt qui existiment relationem prædicamentalem a fundamento realiter non distingui, sed oppidò falluntur. Siquidem prædicamentalis et proprie accepta relatio, si categoriam constituit, et realis natura sit oportet; in categoriis enim non entia rationis, sed entia realia collocantur; et aliquid in suo conceptu includere, quo a ceteris categoriis vel generibus entium distinguatur. Ast vero, si relatio a fundamento non distinguitur, *specialem* et determinatam categoriam jam nequit constituere; siquidem indubium est, fundamenta relationum ad alias categorias pertinere et reduci, v. g., generatio ad categoriam actionis, extensio, quæ est fundamentum æqualitatis, ad categoriam quantitatis, etc. Ergo vel concedendum relationem prædicamentalem a fundamento realiter distingui, vel inficiandum relationem constituere specialem entis categoriam, ac proinde ullas existere reales relationes, sed omnes erunt relationes rationis.

f) Quia res, quæ relationem *fundat*, est quasi ejus existentiae ratio et causa, relationum pluralitas generica et diversitas, ex pluralitate et diversitate fundamentorum exurgunt. Fundamenta porro relationum tria communi-

ter assignantur: 1.^o *unitas* et *numerus*, sive convenientia et disconvenientia; sic ex unitate vel convenientia quoad substantiam exurgit relatio *identitatis*, ex convenientia quantitatis *æqualitas*, ex disconvenientia, *inæqualitas*: 2.^o *actio* et *passio*, ut in relationibus causæ et effectus: 3.^o *mensura* et *mensurabile*, quæ hic accipiuntur quatenus significant id, a quo res speciem desumit; quod enim dat vel determinat speciem rei, hujus naturam et *esse* quodammodo *mensurat*; sic domus determinationem formæ, et esse recipit ab idea exemplari, quam artifex mente gerit, quæ proinde domus quasi mensura existit.

Dividi quoque solet relatio in *mutuam* et *non mutuam*. Prima est cui altera respondet ex parte termini, ut paternitas, cui respondet filiatio. Secunda, dum unum tantum extremum relatione afficitur quoad aliud; ut creatura ad Deum quidem ordinatur, sed Deus non ordinatur ad creaturas. Quod si *mutua* relatio, ejusdem sit rationis et nominis inter duo extrema, nuncupatur relatio *æquiparantiæ*, ut similitudo inter duos parietes albos; si secus, *disquiparantiæ*, ut relatio patris ad filium.

g) Quinque relationis proprietates assignari solent. 1.^a *Non habere contrarium*: 2.^a *Non suscipere magis et minus*, quandoquidem eadem relatio, qua relatio, intensionem aut remissionem non subiacet ex se, sed tantum ratione fundamenti, ut si albedo parietis augeatur: 3.^a *Invicem converti*, pater enim est pater filii, et filius est filius patris: 4.^a *Esse simul naturâ*, quatenus, nempe, relatorum unum sine altero existere nequit, ut pater, qua pater, sine filio: 5.^a *Esse simul cognitione*, quatenus unum relationis extremum, qua tale, non concipimus, nisi simul concipiendo aliud. Tres tamen postremæ proprietates soli relationi *mutuæ* congruere proprie videntur.

4.^o *Qualitas*:

a) Sicut quantitas est modus, qui consequitur substantiam ex parte materiæ, ita qualitas eam consequitur ex

parte formæ, unde etiam in substantiis immaterialibus reperitur. Definiri potest qualitas cum D. Thoma: *accidens dispositivum substantiæ vel in seipsa vel quoad operationem*. Dicitur *accidens*, ut distinguatur a differentiis essentialibus, quæ rem etiam modificant vel determinant, ut *rationale* modificat ac determinat animal, determinatione tamen essentiali, non accidentali. Proprium vero est qualitatis, modificare vel determinare substantiam ut bene vel male se habeat, vel in seipsa, ut sanitas, pulchritudo; vel in ordine ad operationem, ut scientia, virtus, vitium, hominem perficiunt ac disponunt, ut bene vel male se habeat, congrue vel incongrue operetur.

b) Aristoteles qui de qualitate fusè disseruit, quatuor bimembres species qualitatis admisit, quarum prima est *habitus* et *dispositio*: 2.^a *naturalis potentia* et *impotentia*: 3.^a *passio* et *patibilis qualitas*: 4.^a *forma* et *figura*. Quid sihi voluerit Aristoteles hic per formam et figuram, non satis constat, nec inquirere libet. Quod attinet ad tertiam speciem, describi potest; *qualitas alterationem sensibilem causans vel ab ea causata*. Sic immutatio, quæ a melle in lingua, a calore in manu producitur, pallor vultus ex metu, etc. hanc speciem qualitatis constituunt, quæ, si citò transeat, ut pallor ex metu, *passio*; si vero permanenter adsit, ut pallor ex temperamento vel complexione, *patibilis qualitas* dicitur.

c) Majoris sane sunt momenti reliquæ species, quibus et nomen et natura qualitatis proprie congrunt. *Habitus* ergo est, *qualitas difficile mobilis determinans subjectum ad bene vel male se habendum*. *Dispositio* vero, *qualitas facile mobilis determinans subjectum ad bene vel male se habendum*. Nempe, videmus substantiam ex seipsa non includere ea, quibus bene vel male se habet, bene vel male operatur, ut homo necessario non habet nec salutem, nec ægritudinem, scientiam vel errorem, vitium vel virtutem. Hujusmodi ergo entitates, quæ homini advenientes, ipsum

modificent, ut bene se habeat vel operetur, dicuntur *habitus*, si vehementius subjecto inhæreant, ut sanitas ex perfecta complexione, virtus moralis vel ex iteratis actibus, vel ex Dei infusione profluens. Si vero entitas illa imperfectè et quasi instabiliter subjecto inhæreat, dicitur *dispositio*, ut moralis virtus ex incepto exercitio profluens, scientia, quæ unam aut alteram minoris momenti veritatem complectitur (1).

Habitus et dispositiones ordinis operativi, seu quæ subjectum disponunt ad bene vel male operandum, supponunt potentias seu facultates operativas, ut scientia intellectum, virtus, et vitium voluntatem supponunt, hasque potentias determinant ut congrue vel incongrue operentur. Hujusmodi ergo facultates constituunt secundam qualitatis speciem; ita ut si facultas agendi sit vicens et fortis, nuncupetur *potentia*, si secus, *impotentia*, ut visus in sene, intellectus in hebetis ingenii homine.

d) Qualitati assignantur tres proprietates, quarum prima est, *habere contrarium*, quæ tamen non omnibus, sed aliquibus tantum congruit, præsertim habitibus et dispositionibus. Secunda, *suscipere magis et minus*, quæ aliquibus etiam tantum congruit; nam figuræ et potentiæ intensionem ac remissionem propriè non subjacent. Tertia, *fundare similitudinem et dissimilitudinem*.

5.° Sex posteriores categoriæ:

a) *Actio* est, *actus secundus potentiæ activæ*. Et est vel *immanens*, si in ipso agente recipiatur, ut volitio, sensa-

(1) Verba illa, *difficile mobilis* in definitione habitus posita, sumi possunt vel ex parte principiorum habitus, vel ex parte radicationis in subjecto per iterationem actuum. Si sumantur priori modo, omnis habitus disponit ad bene operandum, quia ea quæ ad male operandum substantiam disponunt, ut error et vitium, non innituntur principiis immobilibus et necessariis, sed mutabilibus et instabilibus. Si sumantur posteriori sensu, habitus dici queunt etiam illæ qualitates, quæ ad malum se habent, dum intensius subjecto inherant.

tio; vel *transiens*, si ad aliud subjectum, præsertim ad exteriorem materiam terminetur, ut percussio, scribere.

b) *Passio* prædicamentalis est *actus secundus potentiae passivæ* vel receptivæ, ut percuti, comburi: unde *passio* definiri etiam potest: *receptio actionis in patiente* vel sub-
jecto.

c) *Ubi*, prout categoriam constituit, est *circumscriptio corporis per locum*. Dicitur *corporis circumscriptio*, ut ab hac categoria excludantur aliæ species *ubi*, ut *ubi per immensitatem*, quo Deus est ubique; *ubi spirituale*, quo spiri-
tualis substantia creata vel definitur alicui loco per operationem, vel est tota in toto, et tota in qualibet parte, ut rationalis anima in corpore, cui substantialiter unitur. Itaque *ubi circumscriptivum* præsefert commensationem dimensionum locati cum loco. Ast *ubi spirituale*, quod etiam *definitivum* nuncupatur, præ se fert existentiam substantiæ spiritualis finitæ in determinatis rebus corporeis, ita ut simul non sit in aliis, nec *ubique* sicut Deus. Quod quidem contingere potest vel *per operationem*, ut in angelis, vel *per informationem*, ut in rationali anima respectu corporis humani.

d) *Situs* est, *dispositio partium corporis locati in loco*, quatenus, nempe, locati partes partibus loci varie respondere possunt, ut homo eundem retinens locum, potest stare, sedere, cubare.

e) *Quando* est, *modificatio seu determinatio accidentalis rei*, quatenus a tempore pendet et mensuratur.

f) *Habitus* est *modus in corpore resultans ex circumpositione vestium vel armorum*. Sustineri posset, duas postremas categorias, esse denominationes extrinsecas, ac proinde ex categoriarum numero expungendas esse (1).

(1) Præcipuas recentiorum sententias circa categorias sic exponit Caj. Sanseverinus: « Kantius, qui primus recentium mentes philoso-

6.^o *Postprædicamenta:*

Ex collatione prædicamentorum sive categoriarum, notiones quædam in mente exurgunt, quarum ope frequenter utimur in veri investigatione. Quinque enumerari

phorum ad categoriarum tractationem revocavit, categorias docuit esse formas subjectivas, quibus *ratio pura* ad triplex genus idearum, nempe *Dei, mundi, et animæ* assurgit, quibusque intellectus mundum phænomenicum, sive sensilem sibi construit, cum mundus noumenicus, sive realis nos prorsus lateat. Herbartius eandem fere, ac Kantius, sententiam propugnavit. Sciendum porro est Kantium sententiam suam Aristoteli acceptam retulisse, eumque tantummodo culpasse, quod categorias suas ab unico principio non derivavit, sed, prout occasio ipsi oblata fuit, recensuit. Tennemannus, et Ritterus, in historia philosophiæ in primis periti, non negarunt Aristotelem categorias ab unico principio derivasse, sed ei objecerunt, quod, cum illud principium esse abstractum effatum contradictionis putasset, categorias omni realitate objectiva expoliavit. Contra ea, Trendeleburgius, cui Bonitzius, Rasso-vius, et Bonghius, pollicem presserunt, horum opinionem rejecit, quia putavit Stagiritam ipsum effatum contradictionis a naturæ contemplatione efformasse, et categorias ex grammaticis orationis modis invenisse, quamvis inventas ita pertractaverit, ut, grammatica earum origine relicta, ipsas notiones, et rerum naturas spectaret. Notandum hic est Kantium, cum Aristotelem categorias ab observatione rei singularis immediate haud derivasse asseruit, Baconi adhæsisse; hic enim græcum Philosophum redarguit, quod, quemadmodum syllogismo scientiam, ita categoriis mundum fabricandum suscepit.

Tennemannus vero, Hamiltonus, alique cum Laurentio Valla, aliter ac Kantius, contenderunt categorias non aliud esse, quam suprema rerum principia; unde ipsis in una metaphysica, eorum sententia, locus dandus est.

Heghelius vero edixit categorias esse simul res, et ideas, sive res-ideas, propterea quod ipsæ non aliud sunt, quam diversæ determinationes Ideæ-Entis, et, quandoquidem nihil est præter Ideam-Ens, ejusque determinationes, universam logicam, quam a metaphysica non distinguebat, in unica tractatione categoriarum consistere contendit.

Saint-Hilaireus autem sententiam, quam ipse Stagiritæ tribuit, propugnans, tenet categorias non esse aliud, quam voces quasdam communes, quæ suprema genera rerum, sive suprema prædicata significant, ipsasque diversos modos præ se ferre, secundum quos intellectus res considerat, non quatenus ad ipsum spectant, sed quatenus in se sunt. Quocirca contra recentes invehitur, qui categoriarum tractationem a logica exterminatam volunt, pugnatque, si de illis, prout res

solent: *oppositio*, *prioritas*, *simultas*, *motus et modus habendi*; quæ, quia collationem rerum, sive categoriarum consequuntur, *postprædicamenta*, seu si mavis, postcategoriæ recte nuncupantur.

a) *Oppositio rerum* est, repugnantia determinata aliquorum. Dicitur *determinata*, ad excludendam oppositionem improprie acceptam vel *disparatam*, ut quæ intercedit inter hominem et equum. Quadrupliciter res invicem opponi queunt: 1.° *relativè*, ut pater et filius, et extrema relationis realis: 2.° *contrariè*, quod locum habet inter entitates reales ex propria natura ab eodem subiecto se excludentes, ut dulce et amarum, vitium et virtus: 3.° *privativè*, quatenus forma vel perfectio excludit carentiam ejusdem in subiecto capaci, ut visus et cæcitas in animali: *contradictoriè*, quod oppositionis genus inter rem et rei negationem reperitur, ut inter ens et non ens.

b) *Prioritas* septem modis accipi potest: 1.° *secundum tempus*, ut Petrus est tempore prior filio, quem genuit: 2.° *secundum naturam*, quæ etiam dicitur *a quo*, et *causa-*

sunt, in metaphysica, certe, prout sunt voces, in Logica disputandum esse. E contrario, Car. Remusatius contendit Stagiritam, etsi voces supremas sermonis explicare videatur, re ipsa notionum recensionem instituisse, et de illarum vi objectiva in metaphysica tractasse; quapropter categorias voces, conceptiones, et res esse secundum Stagiritam sentit.

Giobertius cum Heghelio consensit categorias esse res, et notiones, sed eum deceptum esse dixit, quod illas ab actu creativo disjunctit in principio pantheistico, scilicet in confusione *idealis*, et *realis* fundavit. Jamvero, categoriæ, ejus judicio, sunt res, quia revera Deus, qui est suprema categoria, sive *protocategoria*, categorias secundas quæ circa res contingentes versantur, in se complectitur, easque ex se educit non per sui ipsius evolutionem, uti Heghelio visum est, sed per actum creationis.....

Rosminius categorias in *ontologicas*, *dialecticas* et *ideologicas* divisit, et Aristotelem, ejusque sive interpretes, sive adversarios reprehendit, quod alias ab aliis haud distinxerunt. *Philos. Christ. cum ant. et nova comparata*. T. 1.°, C. 1.°, art. 7.°

litalis, quatenus omnis causa, si non semper tempore et duratione, naturæ tamen ordine prior est suo effectu: 3.º *secundum rationem consequentiæ*, quando, nempe, unum infert aliud, ut homo animal: 4.º *secundum ordinem*, ut in rhetorica oratione exordium prius est cæteris partibus: 5.º *secundum dignitatem*, ut episcopus respectu diaconi, dux respectu militis: 6.º *secundum generationem*, quatenus ex naturæ lege et conditione, vel una res aliam, vel ejusdem rei determinatus status alium præcedit; sic exercitium sensibilitatis prius est exercitio intellectus et voluntatis, et in eodem homine puer præcedit virum: 7.º *secundum perfectionem*, juxta quem perfectiora imperfectioribus priora habentur, ut exercitium intellectus prius est perfectionis ordine, quam sensibilitatis, et vir prior puero: unde prioritas generationis attenditur ex processu imperfecti ad perfectum, prioritas vero perfectionis ex nobilitate rei per respectum ad aliam sibi aliquatenus subordinatam.

c) *Motus*, si latiori sensu sumatur, sex genera complectitur: 1.º *generationem*, quæ est transitus de non esse ad esse substantiale, ut dum arbor, vel homo incipiunt esse: 2.º *corruptionem*, quæ est mutatio generationi opposita: 3.º *augmentationem*, a minori ad majorem extensionem: 4.º *diminutionem*, quæ priori opponitur: 5.º *alterationem*, qua res transit ab una qualitate ad aliam, ut ab errore ad scientiam: 6.º *motum localem*, corporis de uno ad alium locum. Quæ innuere opus erat, quia eorum frequens mentio occurrit, in veterum et D. Thomæ scriptis etiam theologicis, ut saltem quid sibi velint hæc vocabula sciant, qui Theologiam postea ediscent.

d) *Modi habendi* in infinitum pene variantur. Præcipui sunt 1.º per *inhærentiam*, quo modo substantia habet accidentia: 2.º per *continentiam*, quo modo vas habet aquam: 3.º per *possessionem*, quo sensu homo habet agrum: 4.º per *relationem*, quo sensu pater habet filium: 5.º per

juxtapositionem, vel contactum, ut homo *habet* vestem, vel ensem. Hocce postprædicamentum potius ad grammaticam, quam ad logicam spectare videtur.

Simultatis natura et divisio, ex prioritatem satis innoscitur, sicut et posterioritatis notio, quæ prioritati opponitur.

SCHOLIUM PRIMUM.

Qui relationum realium existentiam in creaturis inficiantur, ajuntque relationes cunctas esse meras denominationes extrinsecas, vel rationis entia, quæ consequuntur considerationem intellectus, latam viam aperiunt objectionibus hæreticorum Trinitatem catholicam præsertim impugnantium. Nescio plane quid hujusmodi philosophi responderent sabellianismi propugnatori, qui diceret: «Vobis fatentibus, pater et filius in humanis, quatales, id est, quatenus relationibus paternitatis et filiationis affecti, per solam denominationem extrinsecam et mentis considerationem invicem distinguuntur: ergo similiter in divinis Pater et Filius realiter non distinguuntur ex *paternitate et filiatione*, quæ nihil aliud sunt apud vos, quam denominationes extrinsecæ intellectus cogitationem consequentes.» Profecto, si in humanis pater et filius, quatales, realiter non distinguuntur, sed tantum ratione reliquorum accidentium, et quia substantia, vel natura, quæ est in patre est numerice distincta ab ea, quæ est in filio: ergo cum in divinis, nec ulla sint accidentia, nec ulla realis distinctio ex parte substantiæ vel naturæ, nullum caput superest, ex quo realis distinctio in Trinitate inveniatur. Si in creatis nulla existit realis relatio, cur eandem concedere oportet in divinis?

SCHOLIUM SECUNDUM.

Conveniunt philosophi, principium categoriarum esse unicum, nempe, *ens* vel *esse*. Ast vero *esse* quandoque veritatem enunciationis tantum significat, ut dum dico: Petrus *est* sapiens; quandoque rei essentiam, quandoque vero existentiam actualem significat. Cum ergo categoriæ sint res ipsæ, vel essentiæ extra mentem existentes, plane conficitur, earum principium esse *ens*, quatenus significat essentiam actu existentem. Kant, apud quem categoriæ nihil aliud sunt quam formæ variæ judiciorum, eas consequenter derivat ab *esse*, quatenus continet universalem iudicii formam, nempe, verbum *est*, quatenus veritatem compositionis significat. Ex quâ Kantiana theoria sponte fluit idealismus; nam si categoriæ sunt meræ formæ subjectivæ iudicii, suntque diversi modi *essendi*, quatenus esse hoc relationem tantum prædicati et subjecti exprimit, per eas nihil scire possumus de rebus vel naturis, quatenus realibus et extra mentem existentibus, sive, ut ipsius Kant verbis utamur, per categorias cognoscimus quidem mundum *phænomenicum*, sed minime *noumenicum*. Hegel, ut scopulum Kant in re hac vitaret, identificavit ens reale cum ideali, statuitque proinde categorias esse modos seu determinationes, quibus *Ens-Idea*, sive Ens Absolutum et unicum, nempe, *Deus*, se ipsum evolvit, ponit, et determinat. Unde, idealismum Kant ut excluderet, pantheismum induxit (1).

(1) Agere hic solent aliqui de notionibus quibusdam, quibus categoriæ seu prædicamenta claudi possunt, quasque *antepædicamenta* dicunt. Præcipua inter ea sunt, 1.º *univoca*, quorum nomen commune est et

ARTICULUS SECUNDUS.

De Universalibus.

§ I.

De universali in communi.

Universale, si vis nominis attendatur, est unum versus alia; si res significata, est unum respiciens multa, sive ea respiciat ut causa, sive per modum representationis aut cognitionis, sive ut natura, quæ, quatenus *est in multis, et de multis potest prædicari*, ut natura humana, quæ multis inest individuis de quibus prædicatur, dicitur universalis in *essendo*. Atque hoc est de quo hic agitur.

THESIS I.^a

Dantur naturæ universales, quæ respondent vocibus et conceptibus universalibus nostri intellectus.

Prob. Universale est unum in multis: atqui natura;

realitas per nomen significata simpliciter eadem; ut homo, canis, lëo, univoca sunt respectu animalis: 2.^o *æquivoca*, quorum nomen est commune, et res significata simpliciter vel prorsus diversa: 3.^o *analogæ*, quæ inter illa medium obtinent locum. Et nuncupantur *attributionis*, si agatur de rebus, quæ conveniunt ex parte nominis, sed differunt ex modo, quo rem significatam respiciunt; sic *sanum* dicitur de animali, de medicina, de colore; sed de animali ut subiecto, de medicina ut causa, de colore ut signo vel effectui. Quod si ratio per nomen significata in diversis est solum eadem ex proportionem vel similitudine quadam, analogum *proportionalitatis* tunc dicitur. Analogorum præcipua fundamenta tria sunt; *relatio*, vel respectus plurium ad unum, ut patet in exemplo *sani*: *penuria vocabulorum simul cum rerum assimilatione*, ut *pes* dictus de homine et infima parte montis: *venustus sermonis*, quæ idearum collatione et metaphoris inde exurgentibus perficitur.

quæ voce universali significatur, verè est una in multis: ergo. Prob. min. Verè est in multis, quod verè affirmatur illis inesse: atqui cum veritate affirmatur naturam ipsam realem multis inesse: ergo. Prob. min. In his duabus propositionibus: *Petrus est homo: Paulus est homo*, aliquid unum, nempe, *homo* affirmatur de multis: atqui *homo* in præfatis propositionibus, non significat vocem vel conceptionem mentis, falsum siquidem est, quod Petrus sit vox-homo, vel purus conceptus mentis: ergo significat et accipitur pro ipsa natura humana voce *homo* significata: ergo ipsa natura humana est una in multis, ac proinde universalis.

2.^o Definitiones rerum, res ipsas, et non voces aut mentis internos conceptus referunt et respiciunt: atqui definitiones, sicut et objecta scientiarum non de singularibus, sed de universalibus sunt; nec enim cum triangulum ex. gr. definitio, aut puram vocem, aut mentis conceptum, aut triangulum singulare definitio: ergo.

Corollarium. Ergo rejiciendum Nominalium systema. Quandoquidem autumabant illi, universalialia nihil esse aliud quam voces, quibus plura singularia simul et quasi collective significantur.

THESIS 2.^a

Universalitas extra mentem non existit, sed consequitur actum intellectus.

Prob. 1.^a pars. Omnis natura actu existens est singularis, existentia enim singularium est: atqui singulare opponitur universali: ergo universalitas non congruit naturæ, prout in seipsa a parte rei existit.

Prob. 2.^a pars. Natura quævis, vel spectatur prout in singularibus existit, vel *secundum se*, id est, quatenus complectitur prædicata essentialia et necessaria, ut *animal rationale, scientiæ capax*, etc. respectu hominis; vel

prout per intellectum abstrahitur a singularibus conditionibus, quæ ipsam in singularibus dividunt ac multiplicant: atqui universalitas naturæ non congruit prout in singularibus, ut probatum est, nec etiam si spectetur *secundum se*: ergo solum intellectu. Prob. min. quoad secundam partem. Quod convenit naturæ secundum se, de ea prædicatur vel essentialiter vel saltem necessario, ut *rationale* essentialiter, admirativum vero tanquam attributum necessarium de homine prædicatur, ac proinde affirmari potest de omni eo, qui habet illam naturam, nam quod essentialiter aut necessario homini ex. gr. convenit, affirmari potest de omni homine: ergo si universalitas conveniret naturæ spectatæ *secundum se*, conveniret omni habenti illam naturam, sicque possemus dicere quod Petrus est essentialiter universalis, sicut possumus dicere, quod est essentialiter rationalis.

Cōrollarium. Ergo rejiciendum est Platonis systema, quod adstruebat naturas reales simul cum universalitate extra mentem existere. Natura enim quælibet per realem existentiam singularis fit.

Pro pleniori universalium notione.

Quæres 1.º Quotuplex sit universale.

Resp. Duplex, metaphysicum et logicum. Universale *metaphysicum* est res seu natura, quatenus a singularibus per mentem abstrahitur. Ex hoc namque ipso quod mens relinquendo et non cogitando ea, quibus Petrus, Paulus, Joannes inter se differunt, naturam humanam tantum, in qua conveniunt cogitat, ex vi *hujus modi* cogitandi humanitatem, hæc una redditur, ac proinde universalis. Unde universale metaphysicum dici potest: *unum abstractum vel præcisum a multis*. At universale *logicum*, tunc propriè exurgit, quando natura a singularibus abstracta, concipitur ut capax multis inesse ac de illis prædicari; ut dum natura humana concipitur esse posse in multis individuis, de quibus proinde quasi inferioribus vel subjectis prædi-

cationis enunciari potest, ut *homo* de Petro, Paulo, Joanne. Unde definiri solet: *unum aptum inesse multis ac de illis prædicari*.

Quæres 2.^o Quomodo efformetur universale?

Resp. Universale metaphysicum *abstractione* efformari, qua mens quasi removendo ea, in quibus plura differunt, id solum accipit vel cogitat, in quo conveniunt et assimilantur. Unde *fundamentum* universalis metaphysici est ipsa convenientia vel similitudo, quæ inter plura, ex quibus abstractio fit, intercedit. At universale logicum, præter abstractionem, requirit collationem quandam respectu inferiorum, de quibus prædicari potest. Unde universale logicum posterius est naturà universali metaphysico; ex eo enim quod natura concipitur ut una, concipi potest cum aptitudine ad essendum in multis, ac de illis tanquam inferioribus prædicari. Itaque sicut rerum assimilatio est fundamentum universalis metaphysici, ita istud est quasi fundamentum proximum universalis logici.

Corollaria:

1.^m *Ergo universale est concretum quoddam accidentale, in quo natura abstracta habet locum subjecti, et universalitas, rationem formæ.*

2.^m *Ergo universale constat duplici elemento, uno reali, nempe, natura ipsa, quæ est aliquid reale in rerum natura existens, et altero ideali sive rationali, quod est forma universalitatis, quæ naturæ reali additur per operationem intellectus.*

3.^m *Ergo universale logicum consistit et constituitur formaliter per relationem rationis.* Siquidem respectus ille sive relatio quam universale logicum dicit ad inferiora, de quibus prædicari potest, non in rerum natura existit.

§ II.

De Universalibus speciatim.

Ex dictis superiori paragrapho colligitur tot esse universalia logica, quot modis res aliqua concipi potest ut una et prædicabilis respectu aliorum, quæ concipiuntur ut ipsi subjecta et inferiora. Jam vero, quintuplici ratione id contingere potest. Nam quod est in multis, vel illis concipitur inesse ut quid essentialiter, vel ut quid essentialiter adjunctum. Si primum, vel 1.º ut tota essentia eorum, quibus inest, et sic dicitur *species*, ut homo respectu Petri et Pauli: vel 2.º ut pars essentialiter per quam res cum aliis convenit, et sic est *genus*, ut animal respectu hominis et equi: vel 3.º ut pars essentialiter per quam res ab aliis speciebus idem genus participantibus discernitur, et sic est *differentia*, ut rationale respectu hominis. Si vero agatur de re essentialiter adjuncta, vel ipsi adjungitur necessario, et tunc dicitur *proprium*, ut admirativum vel capax scientiæ respectu hominis: vel contingenter essentialiter rei adjungitur, ut ægrotudo respectu ejusdem. Ergo quinque assignari debent universalia logica, quæ exprimunt modos, quibus unum de multis potest prædicari, nempe, *genus*, *species*, *differentia*, *proprium* et *accidens*. De quibus, ut aliquid sigillatim dicamus:

a) *Genus* dicitur: *unum aptum inesse multis specie differentibus, ac de illis prædicari essentialiter incomplete*. Per priores particulas definitionis, genus convenit cum reliquis omnibus universalibus: at per τὸ *specie differentibus* a specie et differentia discriminatur; per τὸ *essentialiter*, a proprio et accidente, quæ extra essentiam sunt; per τὸ *incomplete*, a specie, quæ totam essentiam rei exprimit.

Genus aliud dicitur *supremum*, quod nullum aliud supra se agnoscit, ut substantia; *infimum*, si nullum infra se

habeat, ut animal; *medium*, si et supra et infra se aliud habeat, ut vivens, quod supra se habet substantiam, et infra animal. Quæ divisionis ratio, proportionem servata, congruit etiam differentiæ et speciei.

b) *Species* definiri potest: *unum aptum inesse multis numero differentibus, ac de illis prædicari essentialiter complete*. Dicitur *numero differentibus*, ut secernatur a genere; quamvis enim species, si sit suprema aut media, prædicari possit de pluribus specie differentibus, ut *animal*, quæ est species viventis, de homine et leone, at id ei non congruit quatenus *species*, sed potius quatenus genus quoddam est; quia species, qua talis, propriam universalitatem induit per respectum ad singularia, tanquam ad propria inferiora, et non ex eo quod sub universaliori natura continetur, sive, ut agebant Scholastici, constituitur formaliter universalis per respectum *superioritatis ad individua*, non per *respectum subijcibilitatis* ad genus. Homo ex. gr. comparari potest tum cum animali, cui subijtur, tanquam una ex speciebus sub eo contentis, tum cum individuis in quibus invenitur, et de quibus prædicari potest: ratio ergo universalis logici, et denominatio *speciei*, homini congruit propter secundum respectum, non propter primum, per quem superiora tantum respicit, non inferiora, quibus inest, et de quibus potest prædicari.

Correlativum ergo speciei, qua talis, est individuum, quod definiri solet: *Illud cujus proprietatum collectio, eadem in alio non reperitur*. Proprietates vero accidentales, quibus unum individuum ab alio discernitur, hisce versiculis continentur: *forma, figura, locus, tempus cum nomine, sanguis, patria sunt septem, quæ non habet unus et alter*.

c) *Differentia* est. *Unum aptum inesse multis, ac de illis prædicari essentialiter incomplete, sed per modum adjectivi*. Dicitur *essentialiter*, ut distiguatur a proprio et accidenti. Dicitur *incomplete*, quia non exprimit totam essentiam

individui, ut species. Additur *per modum adjectivi*, per quod a genere et specie discriminatur, quæ substantive enunciantur, ut animal, homo; at differentia adjective, ut rationale. Cujus ratio est, quia concipitur ut quid determinans et contrahens genus, ac speciem qualificatam reddens.

Notandum hic, genus, speciem et differentiam, dum de inferiori prædicantur, convenire quoad *rem* significatam, solumque discriminari quoad *modum* significandi. Dum dico v. gr.: *Petrus est animal: Petrus est homo*: prima propositio eatenus est vera, quatenus τὸ *animal* non *solam* animalitatem, sed rem, quæ habet animalitatem significat, ita ut ejus sensus sit: «Petrus est res, quæ habet animalitatem;» et sic in τὸ *res quæ*, confuse includitur et significatur homo et Petrus: atque hac ratione constituitur identitas prædicati cum subjecto, quæ requiritur ad veritatem propositionis affirmativæ. Cujus etiam signum est quod si τὸ *animal*, ibi significaret tantum id, quod exprimit, seu solam animalitatem, propositio falsa evaderet; quandoquidem ejus sensus tunc esset: «Petrus est res, quæ solam animalitatem habet.» Itaque in hisce universalibus aliud est id, quod *significant*, aliud, quod *exprimunt*.

d) Quadruplici ratione aliquid *proprium* nuncupari potest: 1.° *quod convenit omni, sed non soli*, ut habere libertatem convenit omni homini, sed non soli: 2.° *quod convenit soli, sed non omni*, ut esse medicum, soli homini, sed non omni congruit: 3.° *quod convenit omni et soli, sed non semper*, ut cibum sumere, omni et soli animali, sed non semper: 4.° *quod convenit et omni, et soli, et semper*, ut esse admirationis capax respectu hominis.

Atque hoc postremo sensu accipitur *proprium*, prout unum ex universalibus constituit, et definiri solet: *Unum aptum inesse multis, ac de illis prædicari in quale necessario*; hoc est, per modum rei necessario essentiam consequen-

tis, ac ex principiis ejusdem emanantis. Quæ consequutio seu emanatio, vel fit cum distinctione reali inter essentiam et proprietatem, ut potentiæ sensitivæ realiter ab animalis essentia distinguuntur; vel cum sola distinctione rationis, ut mortalitas, vel finitudo, a composito materiali realiter non distinguitur, quantumvis juxta nostrum concipiendi modum ipsum consequantur. Proprietas, quæ priori modo naturam sequitur, dicitur *physica et realis*, altera vero *attributalis* tantum vel *logica*.

e) *Accidens*, quatenus universale constituit, est: *Unum aptum inesse multis, ac de illis prædicari per modum adjuncti contingentem essentiam consequentis*. Sic cum dico: *Petrus est sapiens*, est prædicatio per modum accidentis logici, seu universalis; per modum *accidentis*, quia sapientia potest adesse et abesse, salva Petri essentia; per modum *universalis*, quia de pluribus potest prædicari.

SCHOLIUM PRIMUM.

Quia enunciationis veritas esse rei consequitur, et ex eo pendet, universale, quod est *unum in multis*, de multis quoque enunciari potest: qua ratione *prædicabilitas* tanquam proprietas universalium habetur. Æternitas etiam negativa merito connumeratur inter proprietates universalium; naturæ namque universales, qua tales, abstrahunt ab existentia, ac proinde ab omni temporis differentia et duratione; quod sufficit ad hoc quod res denominetur æterna *negative*: siquidem *positive* æterna res aliqua tunc dicitur, quando ejus existentia actualis omnes temporis differentias et durationem ambit, includit et superat, quod solius Dei proprium est. Unde si naturæ universales accipiantur pro earundem typis in mente divina existentibus, æternitatem etiam positivam sibi vendicant.

SCHOLIUM SECUNDUM.

Ex his, quæ hucusque exposita manent, facile perspicitur nos adhærere sententiæ eorum, qui Realismum moderatum tuentur, qui a Nominalismo et Realismo absoluto æque recedentes, docent naturam, quæ universalis denominatur, in singularibus existere; universalitatem vero, seu, ut ait D. Thomas, *intentionem universalitatis*, non a parte rei, ut ajunt, nec in singularibus, sed in solo intellectu existere; ita tamen, ut ejusdem *reale fundamentum* in singularibus, seu rebus extra animam existentibus, inveniantur. Quod si quis existimet, nimium nos in universalibus exponendis inmoratos esse, sciat rem hanc majoris momenti esse, quam vulgo existimetur; quandoquidem, sicut Realismus absolutus ad idealismum et pantheismum solet vergere, ita Nominalismus materialismo et sensualismo viam sternit. (1) Id, ut prætermittamus systemata

(1) Apposite ad rem Rosmini, cujus verba ex gallico sermone ad hispanum vertere placet: «Desde el momento que se supone..... que las cualidades ó esencias consideradas fuera de los individuos, no son mas que vanas palabras, como pretende Stewart, se rechazan y destruyen, sin quererlo, todas las artes y ciencias... .. El hombre racional de estos filósofos, no poseería mas que la pobre reminiscencia de las cosas que ha visto..... El *nominalismo* moderno toma su origen del materialismo. Los *nominales* han sido siempre materialistas generalmente hablando. Hobbes sostuvo con ardor el nominalismo. Despues de Hobbes, los que con mayor furor negaron la existencia de las ideas abstractas, son La-Mettrie, Helvetius y el autor del *Sistema de la naturaleza*..... No concedais al hombre mas que la facultad de percibir los individuos sensibles, y no le quedan mas que los sentidos, puesto que los sentidos son los que presiden á la percepcion de los individuos: desde este instante la razon no existe. Cualquiera que sea el principio de los sentidos corporales, preciso será en todo caso que deje de existir al disolverse el órgano material: de aquí el *unus est intentus hominis et jumentorum*. » *Nouvel Essai sur l'orig. des idé.* Sect. 3.^a cap. 4, art. 18.

præfata nexum intimum habere cum aliis fundamentalibus totius philosophiæ problematibus, maxime vero cum eo, quod ad naturam et originem idearum refertur.

ARTICULUS TERTIUS.

De proprietatibus terminorum.

Quinque proprietates terminorum assignari solent, nimirum: *suppositio*, *appellatio*, *ampliatio*, *restrictio*, *alienatio*. Sed quoniam postremæ ad rhetores potius quam ad logicos spectant, suppositionem, quæ est *positio termini pro aliquo de quo verificatur*, et appellationem, quæ dici potest, *sensus vel modus quo unus terminus alium afficit*, breviter tantum expendemus. Itaque

1.º *Suppositio*,

a) Alia est *materialis*, quæ est positio termini loco suipsius, ut si dicam: *amo, est verbum*; alia *formalis*, quando terminus ponitur ad rem significandam, ut *homo est creatura*, homo ponitur pro ipsa natura humana. Quod si in propositione utamur termino, cui nihil in rerum natura respondet, ut *centaurus*, dicitur de *subjecto non supponente*.

b) Suppositio formalis potest esse, vel *simplex*, quando terminus ponitur pro significato immediato; vel *realis*, (quæ etiam *personalis* et *absoluta* dicitur,) quando terminus significatum tam immediatum quam mediatum complectitur. Sic in hoc termino *album*, si sumatur tantum pro ipsius significato immediato, ut in hac propositione *album est accidens*; τὸ *album* habet suppositionem simplicem, sed si dicam *album est quid creatum*, tum habet suppositionem realem, quia prædicatum de eo verificatur, tam ex parte albedinis, quæ est ejus immediatum significatum, quam ex parte subjecti, quod mediate ibi significatur.

c) Dividitur etiam suppositio in *collectivam*, quæ est positio termini communis pro significatis conjunctim sumtis, ut in hac propositione: *apostoli sunt duodecim*; *distributivam*, quæ est positio termini communis pro omnibus et singulis significatis, ut in hac: *anima rationalis est immortalis*; et *disjunctivam*, quæ est positio termini communis pro aliquibus ejus significatis, ut in hac: *quidam homines sunt justi*. Distributiva, si non ad omnia et singula individua, sed ad genera, vel species descendat, ut dum dicitur: *omne animal fuit in arca Noe*; nuncupatur *incompleta*. Similiter disjunctiva, si aliqua significata termini communis *indeterminate* significet, dicitur *confusa*: si *determinate*, tunc dicitur disjunctiva *determinata*, ut in hac: *quidam homines crucifixerunt Christum*.

d) Ad discernendam terminorum suppositionem, quasdam regulas logici asserunt, quarum præcipuæ hæ sunt:

1.^a *Si terminus afficitur signo universali, supponit distributive vel collective juxta exigentiam alterius, cui adjungitur. Signa hæ dicuntur termini syncategorematici, ut omnis, nullus, aliquis, quidam.*

2.^a *Si terminus afficitur signo particulari, disjunctivè supponit, sed confuse aut determinate juxta quod alter exigit.* In hac propositione: aliqui equi sunt necessarii ad trahendam rhedam; suppositio τ equi est confusa, quia non designantur vel determinantur equi necessarii. In hac vero: aliqui equi fuerunt in arca Noe, ejusdem suppositio est determinata.

5.^a *In propositione affirmativa, prædicatum ex vi proportionis supponit disjunctive, quamvis sit terminus communis; at in negativa, supponit semper distributive complete.* Hinc, ut vera sit hæc propositio: *homo est animal*, sufficit quod homo sit aliquod ex animalibus: at, ut vera sit hæc: *homo non est lapis*, requiritur quod excludantur omnes lapidis species et individua.

2.^o *Appellatio.*

a) Dicitur *materialis*, quando *prædicatum cadit supra significatum materiale subjecti*: *formalis* vero si afficiat *subjectum quoad ejus formale significatum*. Porro *materiale significatum* in termino concreto est *subjectum*, quod habet formam; *formale* autem est ipsa forma, ut in τὸ *medicus*, medicina dicitur significatum formale, homo vero, qui habet medicinæ scientiam, significatum materiale. Hinc quando dico: *medicus cantat*: appellatio est *materialis*, quia cantare de medico verificatur, non ratione medicinæ, sed ratione subjecti. Ex opposito, appellatio erit *formalis*, si dicam: *medicus ægritudinem expellit*.

b) Regulæ majoris momenti pro appellatione discernenda sunt duæ: 1.^a *In propositione, cujus subjectum est terminus concretus, appellatio est materialis, in rigore logico*: 2.^a *Numeralia primitiva nominibus substantivis applicata, appellant tam formaliter quam materialiter; applicata vero nominibus adjectivis, appellant solum materialiter*.

ARTICULUS QUARTUS.

De recta perceptione.

§ I.

Leges generales rectæ perceptionis.

Prima ac fundamentalis conditio rectæ perceptionis ea est, ut *perceptio naturæ rei percipiendæ consentanea sit*. Unde si agatur de natura, quæ a parte rei existit, v. gr. de luna, ejus perceptio tunc erit recta, si eam percipio prout in seipsa et in rerum natura existit: si vero agatur de re prout possibili, ejus perceptio erit recta, si omnia ea dignoscantur, quæ rei essentiam ingrediuntur et constituunt.

2.^a *Attentio objecto percipiendo alte defigatur*. Cum

enim attentio quasi concentratio quædam sit virium mentis, quo altius subjecto infigitur, objectum magis penetratur. Hæc porro attentionis vis maxime augetur: 1.° si reliqua objecta, quantum fas est, semoveantur; siquidem *pluribus intentus minor est ad singula sensus*: 2.° Si animo pacato rem contemplemur, nam dum sensationibus, aut passionibus vehementius afficimur, attentio purè intellectualis vigere nequit: 3.° Si id, quod contemplatur ac percipere studet, sibi homo proponat tanquam rem magni momenti, honoris aut utilitatis.

3.^a *Si objecti percipiendi notionem ex aliis accepimus, verba, quibus significatur, accurate sunt perpendenda.* Sæpe enim vocabulorum, quibus objecta exprimuntur, sensum determinando, et cum aliis vocabulis conferendo, plenior, et magis distinctam rei cognitionem adsequimur.

4.^a *Si de objecto composito agitur, partes singulæ tum in seipsis, tum per respectum ad totum, quod componunt, inspiciendæ sunt, atque ad examen revocandæ.* Ratio prioris partis regulæ est, quia ea est humanæ mentis conditio, ut plura uno intuitu distinctè percipere nequeat. Ratio vero posterioris, quia si partes vel elementa rei seorsim considerentur, nullo habito respectu vel ad reliqua elementa, vel ad totum ex iisdem exurgens, perceptio inexacta et incompleta facile evadit.

5.^a *Intellectualis perceptio juvanda est per eas facultates, quæ cum objecto percipiendo affinitatem habent.* Unde si agatur de objecto sensibili, sensus adhibendi sunt; si de rebus ad humaniores litteras spectantibus, congrua imaginationis applicatio. Cavendum tamen ab illusionibus, tum sensuum, tum imaginationis, sicut et ab illecebris passionum.

§ II.

De legibus specialibus rectæ perceptionis.

Ex nunc nunc dictis colligere fas est, præter attentionem, maxime conferre ad recte percipiendum, abstractionem, divisionem et definitionem, de quibus proinde sigillatim aliquid dicendum.

1.º *Abstractio.*

a) Quoniam, ut scite habet D. Thomas, (1) «nisi cognoscantur distincte principia, quibus aliquid constat, non potest haberi distincta ejus cognitio» ad adæquatam et distinctam rei notitiam comparandam, maximi momenti proculdubio est abstractio, quâ mens unum sine alio in objecto considerat. Qua in re animadvertere oportet: 1.º omnem cognoscendi facultatem in homine ex sua ipsa natura abstractivam esse, seu præcisivam, ut videre licet in ipsis sensibus; quamvis enim in lapide color cum duritie conjungatur, visus colorem absque duritia percipit: 2.º abstractionem non implicare separationem, nec etiam realem distinctionem ex parte objecti; potest namque intellectus varia attributa et varios aspectus in una et eadem re considerare seorsum, ut in anima rationali, *simplicitatem, intellectualitatem, et immortalitatem*, quamvis a parte rei non distinguantur.

b) Dividi potest abstractio in *spontaneam*, qua intellectus quasi ex naturæ instinctu pergit ex consideratione unius elementi, vel attributi ad aliud: et *voluntariam*, seu *reflexam*, qua ex præconcepta idea, et libera voluntatis determinatione in re aliqua singula elementa inspicere hoc vel illo ordine studemus. Hæc divisio abstractioni congruit ex parte originis.

(1) 4.ª P. q. 83, art. 4.º

c) Ex parte vero *modi*, abstractio vel est *simplex*, vel *composita*. Prima ea dicitur, qua unum quidem sino alio, cui in objeto jungitur, consideramus, sed ad modum simplicis apprehensionis, nihil judicando de ipsius distinctione a cæteris. Quod si abstractio ita fiat, ut simul judicetur rem, quæ sub abstractione inspicitur distingui, vel identificari cum alia ejusdem objecti, merito dicitur composita. Si in homine considero rationem, nihil judicando circa ejus distinctionem a voluntate, erit abstractio simplex; si secus, erit composita. Cum ergo veritas et falsitas nonnisi in judicio reperiantur, ut postea ostendemus, abstractio simplex falsitati non subest, unde illud tritum apud scholasticos: *abstrahentium non est mendacium*.

d) Si spectetur ex parte *objecti*, abstractio congrue dispescitur in abstractionem *formæ a materia*, *universalis a particulari*, *attributi ab attributo*. Prima locum habet dum consideramus formam sine subjecto, cui inest, sive sit forma accidentalis, ut grammatica respectu subjecti; sive substantialis, quatenus consideratur, nihil considerando de supposito, ut dum considero humanitatem sine consideratione individui, quod eam habet. Abstractio *universalis a particulari*, contingit, ut vox ipsa innuit, dum conceptus universalior ab inferiori seu minus universali præscinditur, ut dum notio viventis vel substantiæ abstrahitur a notione hominis, vel Petri; quæ proinde varios subit gradus juxta varietatem conceptuum universalium. Cum aliquod subjecti attributum ab alio mente discernimus, fit abstractio *attributi ab attributo*, ut dum in Deo simplicitatem, infinitudinem, æternitatem seorsum consideramus, quamvis in re unum idemque sint. Quod si hujus abstractionis fundamentum in objecto ipso inveniat, ita ut unus conceptus alium minime includat, ut in homine animalitas respectu rationalitatis, dici tunc solet *præcisio objectiva*. Si vero potius ex parte ipsius

actus intellectus se habeat, et unus conceptus aliū implicite includat, ut unum, et verum respectu entis, tunc dicitur *præcisio formalis*, sive per modum *expliciti et impliciti*.

2.° *Definitio.*

a) Vel est *nominalis* vel *realis*. Prima est, *oratio qua declaratur significatio nominis*. Secunda est, *oratio explicans naturam rei per nomen designatæ*.

b) Definitio nominalis triplici ratione peragi potest: 1.° quatenus nominis significatio ex ethymologia determinatur, ut si dicam: *providus, est qui procul videt*: 2.° quatenus nominis significatio declaratur ex communi hominum sensu et acceptione, ut si dicam: *Deus, est ens supremum quod sit omnium causa*: 3.° quatenus vox quæ plures et diversos patitur sensus apud homines, ad unum illorum determinatur, ut si dicam: « nomine *naturæ*, intelligo seriem, seu complexum omnium causarum et rerum creatarum, » ubi vox *natura* circumscribitur uni ex pluribus significationibus, quibus communiter gaudet.

c) Definitio realis, si rem explicat per principia ipsius constitutiva, dicitur *essentialis*; si secus, *descriptiva*. Quod si prior rem explicat per principia, quæ rei naturam physice constituunt, ut dum dico: « homo est substantia composita ex corpore organizato et anima rationali, » nuncupatur *physica*; si id fiat per principia metaphysica, ut *animal rationale* respectu hominis, nuncupatur *metaphysica* aut *logica*. Porro, definitiones vere essentielles paucissimæ sunt, quoniam rerum intimam essentiam raro penetramus. Definitio descriptiva, dicitur *propria*, si rem explicat per proprietates seu attributa, quæ rem necessario comitantur, ut in hac: homo est animal societatis politicæ, scientiæ et admirationis capax: dicitur *causalis*, si rem explicat per causas efficientes vel finales, ut in hac: homo est *ens ad cognitionem veri et beatitudinem sempiternam in Deo consequendam, destinatum*:

sì denique rem explicat per adjuncta quædam quæ contingenter ipsi insunt, dicitur *accidentalis*; unde ista, ut plurimum, in singularibus tantum locum habet.

d) Regulæ definitionis quatuor assignantur:

1.^a *Definitio debet esse clarior definito*; alioquin rem definitam non manifestaret. Itaque pro definitione nominali, notiora vocabula; pro reali, notiores conceptus adhibere oportet. Peccant igitur contra hanc regulam, qui idem per idem equivalenter declarant, ut si dicam: incorruptibile est, *quod corrumpi non potest*.

2.^a *Omni et soli definito conveniat*. Definitio enim cum re definita identificari seu converti debet: hinc est, quod peccarent hæ hominis definitiones: *substantia vivens: animal rationale virtute præditum*: prima siquidem convenit omni, sed non soli homini; altera vero, soli, sed non omni.

3.^a *Constare debet genere proximo et ultima differentia*. His enim quasi terminis circumscribitur rei essentia, unde proprie solum in definitione essentiali locum habet. Attamen etiam in descriptivis, quantum fieri potest, servanda est, quatenus nempe, ea adjuncta et causæ afferantur, quæ naturæ definiendæ quasi proximiora habeantur.

4.^a *Nec superabundans sit, nec deficiens*. Superabundaret hæc hominis definitio: *substantia vivens, sentiens et rationalis*; vita namque in sensu aperte implicatur.

3.^o *Divisio*.

a) Cum divisio nihil aliud sit quam *oratio distribuens totum in partes*, tot sunt divisionis genera, quot modis partes totum aliquod respicere possunt. Atque hinc

b) Triplex divisionis genus exurgit: *actuale, potentiale, accidentale*. Divisio actualis est, qua totum distribuitur in partes, quibus actu constat. Quod si hujusmodi partes realiter inter se distinguantur, ut corpus et anima in homine, erit *actualis physica*; si sola ratione, ut animalitas

et rationalitas in eodem, nuncupatur *actualis metaphysica*. Potentialis est, qua *natura universalis distribuitur in inferiora, quæ sub ea continentur*. Quælibet namque natura universalis, qua talis, ex. gr. *animal*, quasi potentia et virtute continet ea, de quibus prædicari potest, ut hominem, leonem, equum, quæ proinde sunt veluti ipsius partes. Dicitur *potentialis*, quia partes dividentes non actu sed potentia in, vel potius sub toto continentur. Quandoque dicitur *logica*, quia universale logicum spectat. Accidentaliter est, qua vel subjectum distribuitur per respectum ad accidentia, ut homo in album et nigrum; vel accidens per respectum ad subjecta quibus inesse potest, ut album, in nivem, et lac. Unde hujusmodi divisionis genus minus proprium et accuratum existit.

c) Præcipuæ divisionis regulæ ad quatuor revocantur:

1.^a *Divisum sit majus qualibet parte dividente.*

2.^a *Partes dividentes simul sumptæ æquare debent totum divisum.* Si dicam: «substantia aut est materialis aut sensitiva, aut cœlestis,» incongrua erit divisio, quia prætermittit intellectualem, nec proinde adæquat divisum: congrua vero hæc: «substantia vel est materialis vel spiritalis.»

3.^a *Pars una alteram non contineat*, unde incongrua erit divisio terræ in Europam, Asiam, Africam, Americam, Oceaniam, et Hispaniam, quæ in Europa præconlinetur.

4.^a *Divisio brevis sit, juxta naturam tamen subjecti divisi, et finis qui quæritur.* Ratio primæ partis est, quia, si divisio nimia sit et ad minutissima descendat, confusio- nem generat. Ratio secundæ partis est, quia divisio magis vel minus protrahi debet juxta rei divisæ naturam, ac maximè ex scopo qui in divisione quæritur; nam si humanum corpus divido pro anatomia edocenda, non præcipuas tantum partes, sed minutiores ennumerare oportebit.

SCHOLIUM.

D. Thomas meminit frequenter *totius potestativi*, quod consistit in virtute seu vi agendi, quæ competit alicui naturæ, ut si vis activa hominis dividatur in vegetativam, sensitivam et volitivam; quæ proinde nuncupari posset divisio *potestativa* vel *virtualis* hominis.

CAPUT TERTIUM.

DE JUDICIO ET PROPOSITIONE.

Judicium non secus ac simplex perceptio spectari potest, et intra mentem, tuncque retinet *judicii* nomen; et extra mentem, quatenus verbis exterius manifestatur, tuncque dicitur *propositio*, quæ proinde nihil aliud est quam expressio verbalis judicii. Itaque agere oportet: 1.º de judicio: 2.º de propositione: 3.º de ejus proprietatibus.

ARTICULUS PRIMUS.

De Judicio.

Quæ Logicæ tyro de judicio in seipso spectato scire debet, paucis his continentur.

1.º Judicium est *actus intellectus quo unum de alio affirmat aut negat*. Unde ad judicium tria concurrunt, termini seu conceptus, qui inter se conferuntur, horum collatio, et affirmatio aut negatio unius de alio, quod formaliter judicandi actum constituit. A Scholasticis et D. Thomas nuncupatur frequenter, *compositio* et *divisio*.

2.° Ex his patet, iudicium esse actum verum et positivum intellectus, et non meram acquiescentiam mentis percipientis relationem inter duas aut plures ideas, sicuti Mallebranche autumat; aliud namque est percipere relationem inter aliqua, aliud affirmare vel negare unum esse aliud.

3.° Fundamentalis regula pro rectitudine iudicii interni hæc est: «Identitas extremorum numquam affirmanda est aut neganda, nisi quatenus adesse vel abesse percipitur.» Itaque iudicium, seu ratio affirmationis et negationis, commensurationem habere debent cum perspicuitate et evidentia, quæ perceptionem identitatis, aut repugnantiae extremorum comitantur. Hinc est, quod si identitas clare et evidenter perspicitur, *certo* iudicamus; si minus clare ac distincte, probabiliter tantum. Quapropter regulæ recti iudicii, nihil aliud sunt quam applicationes hujus fundamentalis præcepti.

4.° Iudicium est quasi præcipuus et fundamentalis intellectus nostri actus, quo veritatem adsequitur; simplex etenim perceptio ad iudicium tendit et natura sua ordinatur; ratiocinium item quadantenus ad iudicium revocatur, quatenus est quidam complexus iudiciorum. Veritas ita arcte cum iudicio nequitur, ubi evidentia immediata adest, ut etiamsi velit, abstinere nequeat ab assensu vel dissensu, ut contingit in primis principiis.

Corollarium. *Ergo oppidò falluntur quidam, qui cum Lugdunensibus ajunt iudicium esse actum voluntatis et non intellectus.* Verum enim ad intellectum spectat, et iudicium non tantum veritatem respicit, sed præcipuus est actus pro veri cognitione.

ARTICULUS SECUNDUS.

De propositionis natura et divisione.

Propositio est *oratio unum de alio affirmans aut negans*. Ex quo colligitur propositionem constare duobus saltem elementis, et copula illos conjungente. Sunt autem illa elementa res de qua aliquid enunciat, quæ nuncupatur *subjectum*, et illud quod de altero enuntiatur, quodque *prædicatum* appellatur. Porro prædicatum quandoque verbo continetur vel includitur, ut in hac: *Petrus currit*, ubi τὸ currit, idem significat ac *est currens*.

Propositio spectari potest: 1.º ex parte *materiæ*, quæ est modus, quo prædicatum respicit subjectum: 2.º ex parte *formæ*, quæ copulam respicit: 3.º ex parte *quantitatis*, quæ subjecto continetur: 4.º ex parte *qualitatis*, quæ conformitatem et difformitatem cum re respicit; unde ex hoc capite in *veram* et *falsam* tantum dividitur.

Igitur ratione materiæ dividitur in *necessariam*, cujus prædicatum ita convenit vel repugnat subjecto, ut ipsi nequeat non convenire vel repugnare, ut *homo est rationalis: contingentem*, cujus prædicatum convenit quidem, sed potest non convenire, ut *homo est justus: possibilem*, cujus prædicatum de facto non convenit, sed nec repugnat essentiæ subjecti, ut *omnis homo est albus: impossibilem*, cujus prædicatum nequit subjecto convenire, ut *homo est lapis*.

Ratione formæ dividitur 1.º in affirmativam et negativam: 2.º in *absolutam*, quæ prædicatum simpliciter enunciat de subjecto, v. g.: *homo est animal*: et *modalem*, in qua exprimitur modus quo prædicatum subjecto congruit, v. g.: *Petrus contingenter est justus*. Hi autem

modi quatuor assignantur: *necessario, contingenter, possibiliter, impossibiliter.*

Ratione quantitatis, propositio dividitur in *universalem*, cujus subjectum afficitur signo universalī, v. g. *omnis spiritus est immortalis*: *particularem*, cujus subjectum signo particulari afficitur v. g. *aliquis homo est justus*: *singularem*, cujus subjectum vel est singulare, vel afficitur signo singulari v. g. *Cicero fuit consul*: *hic homo est justus*: *indefinitam*, cujus subjectum commune aliquid est, sed nullo afficitur signo: v. g. *Triangulus est figura*.

Notandum hic 1.^o in propositione affirmante, prædicatum supponere vel sumi universaliter quoad *comprehensionem*, particulariter vero vel disjunctive quoad *extensionem*. Est autem comprehensio termini id quod actu essentialiter in ejus idea continetur; extensio vero complectitur ea in quibus ejus ratio invenitur, ita ut de ipsis prædicari possit. Exemplum: *animal* ea tantum *comprehendit*, quæ rationem vel essentiam animalis constituunt; at *extenditur* ad ea omnia, in quibus hæc essentia reperitur, seu ad species et individua de quibus prædicari potest. Cum ergo dico: *omnis homo est animal*, prædicatum ex parte comprehensionis, sive quoad id, quod animalitatem constituit, universaliter subjecto convenit, quia omne id quod animal essentialiter includit, *omni* homini convenit; non vero ex parte extensionis, quia, ut jam diximus, in affirmativa sumitur disjunctivè, quamvis enim ut verificetur propositio opus sit, ut homo habeat omne illud quod animalitatem constituit, non tamen ut sit omne animal.

Notandum 2.^o quantitatem propositionis indefinitæ ex ejus materia repetendam esse, ita ut, si sit in materia necessaria, habeatur tanquam universalis; si secus, tanquam contingens. Quod si materia non sit proprie necessaria, sed tantum improprie, quatenus subjecto ut plu-

rimum congruit, dicitur universalis *moraliter*; v. g. *Hispani catholicam Religionem diligunt*.

Notandum 3.^o propositionem non evadere negativam, nisi negatio copulam afficiat, v. g. *Deus jubet non mentiri*, affirmativa est, quia negatio prædicatum, non copulam afficit.

Ex parte adjunctorum propositio, vel est *simplex*, quando uno tantum subjecto et prædicato constat; vel *composita*, quæ pluribus simplicibus aliqua particula unitis constat. Et est multiplex:

a) *Conditionalis*, in qua duæ aut plures simplices conjunguntur particula conditionali. Ut vera sit, sufficit consequentem sequi ex antecedenti, vel rem conditionatam nexum habere cum conditione, quamvis neutrum eorum existat, ut in hac: *si Petrus est canis, est irrationalis*, vera est quamvis nec Petrus sit canis, nec irrationalis, quia in ea tantum affirmatur quod, posito primo, sequitur secundum. Unde hujusmodi propositiones sunt quasi mediæ inter simplices et compositas.

b) *Copulativa*, est quæ duas aut plures simplices particula copulativa jungit. Ad ejus veritatem requiritur omnes et singulas simplices, in quas resolvitur, esse veras, ita ut, si earum aliqua falsa sit, copulativa, qua talis, falsa integre redditur, ut in hac: *Petrus est vivens, et animal, et lapis*. Triplici ratione efformari potest, vel pluribus subjectis et pluribus prædicatis; vel pluribus subjectis et uno prædicato; vel uno subjecto et pluribus prædicatis, ut in adducto exemplo.

c) *Disjunctiva* duas aut plures simplices jungit particula disjunctiva: v. g. *Substantia vel est spiritualis, vel materialis: Petrus vel est italicus, vel gallicus, vel hispanicus*. Falsa erit quando inter extrema datur medium, vel aliud extremum, ut in posteriori illa, si absolute sumatur.

d) *Causalis* duas aut plures causali particula conjungit. Ad ejus veritatem requiritur ut id, quod ut causa

affirmatur, vere sit causa consequentis: unde hæc est vera: *homo est capax scientiæ, quia est rationalis*: hæc vero falsa: *homo est capax scientiæ, quia est corpus*.

e) *Discretiva* unit duas aut plures simplices particula discretiva: v. g. *Petrus non est sapiens, sed tamen pius*.

f) *Exclusiva* aliquid affirmat vel negat exclusione aliorum: v. g. *Solus Deus super omnia diligendus*, quæ æquipollet his duabus: *Deus est super omnia diligendus: cætera non sunt super omnia diligenda*. Unde exclusiva continet unam affirmativam et alteram negativam. Exclusio quandoque subjectum, quandoque prædicatum respicit.

g) *Exceptiva*, quæ aliquid affirmat vel negat excipiendo: v. g. *Omnes homines, præter primum, generatione producti sunt*. Resolvitur in has: *primus homo generatus non fuit: ceteri homines generati sunt*.

h) *Comparativa* aliquid affirmat vel negat comparando: v. g. *Deum offendere est damnorum maximum*.

i) *Reduplicativa* est cujus subjectum particula reduplicante afficitur: v. g. *judex, quatenus judex, reos punit*.

Quatuor postremæ, quamquam voce tenus et primo aspectu simplices videntur, at reipsa compositæ sunt, atque in duas vel plures quoad sensum resolvi possunt: quapropter *exponibiles* dici solent; illæ vero in quas resolvuntur *exponentes*. Prudens magister omnia hæc amplius evolvit, exemplis illustrabit et alias species, quæ hic brevitas gratia prætermittuntur, edocebit.

ARTICULUS TERTIUS.

De proprietatibus propositionum.

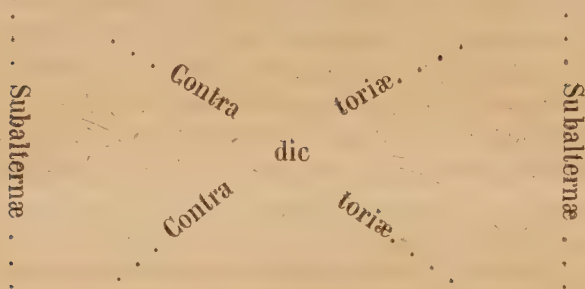
Tres enumerantur: *oppositio*, nempe, *conversio*, *æquipollentia*, de quibus breviter dicendum.

1.º *Oppositio*.

a) Definiri potest: *affirmatio et negatio ejusdem de eodem secundum idem*. Duæ enim conditiones potissimum ad oppositionem propositionum requiruntur, quarum prima est, ut eodem omnino subjecto et prædicato consistent, re, ratione, et nomine: unde vel minima ipsorum variatio sufficit ad oppositionem tollendam. Altera conditio est, ut una sit affirmans et altera negans.

b) Triplex est hujusmodi oppositio: 1.^a *Contradictoria*, quæ existit inter duas propositiones quarum una sit universalis et altera particularis, vel inter duas singulares, ita ut una sit affirmativa et altera negativa: v. g. *Omnis homo est doctus: aliquis homo non est doctus. Petrus est justus: Petrus non est justus. Contraria*, quæ datur inter duas universales quarum altera sit affirmans et altera negans: v. g. *Omnis homo est doctus: nullus homo est doctus. Subcontraria*, quæ datur inter duas particulares quarum una sit affirmativa et altera negativa; v. g. *aliquis homo est justus: aliquis homo non est justus*. Species alia oppositionis est *subalterna*, quæ existit inter duas affirmativas, vel duas negativas, quarum una sit universalis et alia particularis, v. g. *Omnis homo est doctus: aliquis homo est doctus*: sed hujusmodi est tantum oppositio quod quantitatem, non vero quoad affirmationem et negationem, quod tamen præcipuum est in oppositione.

Omnis homo est animal. *Contrariæ.* *Nullus homo est animal.*



Aliquis homo est animal. *Subcontrariæ.* *Aliquis homo non est animal.*

c) Quælibet harum suam habet regulam. Pro contradictoriis hæc est regula cui subjiciuntur: *Nequeunt esse simul veræ aut simul falsæ*; aliter enim idem esset et non esset simul, periretque principium contradictionis. Pro contrariis: *Possunt esse ambæ falsæ, at nunquam simul ambæ veræ*: prima pars locum habet si sint in materia contingenti. Pro subcontrariis: *Nunquam possunt esse simul falsæ, bene tamen simul veræ.* (1)

2.º Æquipollentia.

a) Definiri potest: *oppositarum propositionum capacitas, ut ope negationis alterutri additæ ejusdem valoris vel sensus efficiantur.*

b) Regulæ pro æquipollentia hoc brevi versiculo clauduntur: *Præ contradic: post contra: præ postque, subalter.* Id est, si vis propositiones reddere æquipollentes, negationem præpone subjecto in contradictoriis. Negatio

(1) Vide rationes harum regularum apud Goudin, qui egregie ostendit omnes ad principium contradictionis reduci.

enim id omne quod post se reperit, quasi perimit: unde si præponatur universali affirmativæ, ejus et affirmationem et universalitatem destruit, eam efficiendo et negativam et particularem: v. g. *Omnis homo est justus*, si ei negatio præponatur dicendo: *non omnis homo est justus*, redditur æquipollens quoad sensum contradictoriæ: *aliquis homo non est justus*. Quod si negatio subjecto universali postponatur, ipsum relinquit in sua universalitate, solamque affirmationem vel negationem tollit, ut apparet in contrariis.

3.º Conversio.

a) Definitur: *Mutatio extremorum propositionis de subjecto in prædicatum, retenta qualitate ejusdem*. Si eadem servatur quantitas, conversio dicitur *simplex*, v. g.: *nullus homo est angelus: nullus angelus est homo*: si quantitas mutatur, dicitur *per accidens* v. g.: *Omnis homo est animal: aliquod animal est homo*. Si servatur quantitas, sed extrema fiunt infinita, ipsis anteponendo negationem, dicitur *per contrapositionem*, v. g.: *Omnis homo est animal: Omne non animal est non homo*.

b) Ut dignoscatur quænam ex his conversionibus, cuique propositioni congruat, hæc verba solent adduci:

Feci simpliciter convertitur: *Eva* per accid.

Asto per contrap: sic fit conversio tota.

Præ oculis habendum, vocalem A designare propositionem universalem affirmativam, E universalem negativam, I particularem affirmativam, O particularem negativam, juxta illud:

Asserit A negat E, verum generaliter ambo.

Asserit I negat O, sed particulariter ambo.

Itaque priores illi versiculi id denotant, propositiones respondententes vocalibus contentis τὸ *Feci*, *Eva*, *Asto*, converti posse conversione ibidem determinata.

SCHOLIUM GENERALE.

Mirum quot opinionum commenta circa iudicium apud recentiores philosophos reperiantur. Cartesio et Mallebranche ducibus, iudicium voluntatis non intellectus actum esse cartesiani autumarunt. Reid cum universa pene schola scotica, docuit iudicium, simplicem perceptionem præcedere, ac proinde primum intellectus actum existere. At adversus hanc opinionem, quæ plurimos fautores in Gallia et Italia nacta fuerat, jure merito insurrexit Gallupi, qui ostendit omne iudicium comparationem includere, ac proinde simplicem terminorum comparisonem iudicium necessario præcedere. Rosmini mediam viam tenere volens inter Reid et Gallupi, statuit 1.^o simplicem perceptionem *entis*, iudicium præcedere, quippe *entis possibilis* idea vel notio nobis est innata: 2.^o primam spiritus operationem respectu omnium aliorum objectorum, esse iudicium quo sensationes ad ideam innatam entis refert, et cum ea conjungit: quinimò simplicem intellectus perceptionem cum iudicio confundit, saltem respectu corporum. (1) Gioberti etiam, iudicium ab idea, ac proinde a perceptione non distinguit; siquidem, apud ipsum, primus actus mentis est intuitio quædam *Entis* sive *Ideæ* in qua continentur hæc duo iudicia: *Ens est: Ens creat existentias*. Cousin, consentaneè ad suam rationis theoriam, iudicia *spontanea*, quibus singularem rerum existentiam percipit mens, absque com-

(1) Sic namque perceptionem intellectualem corporum definit: «C'est un jugement par lequel l'esprit *affirme* la subsistance de quelque chose perçue par les sens.» *Nouv Essai sur l'orig. des idées*, C. 3.^o art. 17.

paratione ulla fieri, ac proinde simplicem perceptionem non præexigere docet, quamvis res aliter se habeat in judiciis *reflexis*, quæ comparatione peraguntur. Ut reliquas germanicæ seu transcendentatis philosophiæ opiniones prætermittam, Kant edixit iudicium esse actum, quo intellectus elementa sensibilia ad apperceptionis objectum reducit per intentiones spatii et temporis; ex quo conjicere fas est, iudicium, saltem quoad corporalia, nihil esse aliud, ejus sententia, quam perceptionem corporum quatenus hæc unita quodammodo sese offerunt in formis subjectivis spatii et temporis. Opiniones has aut evolvere aut oppugnare, operis hujus consilium non patitur. Sensus igitur communis, ac sanæ philosophiæ pronuntiata, quæ in re hac cum doctrina Divi Thomæ apprime consentit, sic se habent:

1.° Simplex rei intelligentia seu perceptio, iudicium ubique et semper, saltem naturæ ordine, præcedit: quandoquidem iudicium sine duorum extremorum collatione nec quidem concipi potest, extremorum autem comparatio, eorumdem aliquam perceptionem necessario præsupponit.

2.° Iudicium, quatenus determinata intellectus manifestatio, essentialiter seu *formaliter* constituitur per affirmationem et negationem; etenim intellectum ut *judicantem* non concipimus, nisi intus pronunciet rem esse vel non esse, adesse vel non adesse alteri.

3.° Affirmatio et negatio, quæ iudicio continentur et exprimuntur, non ideas solas seu conceptiones internas mentis respiciunt, ut Locke autumabat, viam ex hoc idealismo sternens, sed res ipsas seu naturas prout a parte rei existunt, cujus rei ratio in Ideologia exponetur.

4.° Iudicium affirmativum est veluti ratio sufficiens ac fundamentum negativi; eatenus namque attributum aliquod a subjecto removemus, quatenus cum essentia vel proprietate, quæ subjecto conveniunt pugnare vide-

mus. Unde merito Div. Thomas: (1) « Veritas negativæ (propositionis) fundatur supra veritatem affirmativæ, cuius signum est, quod nulla negativa probatur nisi per aliquam affirmativam. »

CAPUT QUARTUM.

DE RATIOCINIO ET ARGUMENTATIONE.

Ratiocinium, non secus ac propositio, si intra mentem spectetur, *ratiocinii* nomen retinet; quatenus verbis exterius profertur, *argumentatio* nuncupatur. Primo igitur de ratiocinio in seipso; deinde de argumentatione agere oportet.

ARTICULUS PRIMUS.

De ratiocinio.

Ea quæ ratiocinium intra mentem præcipue spectant, paucis his complectimur:

1.^o Ratiocinium dici potest: *Actus intellectus quo ex duobus aut pluribus judiciis aliud cum eis connexum inferitur*. Dico *ex duobus*, et non *ex uno*, prout quidam dicunt, quia in omni ratiocinio tria saltem judicia ad minus implicita reperiuntur; videlicet, duo in quibus duo termini vel conceptus cum tertio aliquo comparantur vel affirmando vel negando; et tertium, quo ex vi hujus affirmationis vel negationis, prædictorum conceptuum convenientia inter se affirmatur vel negatur. Duo vel plura priora judicia simul sumpta vocantur *antecedens*, quia tertium ex iisdem illatum, quod idcirco *consequens* dicitur, naturæ et cognitionis ordine, præcedunt.

(1) 1.^a 2.^a q. 72. art. 6.

Cavendum tamen ne *consequens* cum *consequentia* confundatur; primum namque est ipsum iudicium quod ex aliis deducimus, at *consequentia* est nexus ejusdem cum iudiciis ex quibus infertur: unde *consequens* potest esse verum in seipso, et tamen *consequentia* falsa vel potius illegitima; ac etiam vice versa, *consequens* falsum et *consequentia* legitima: e. c.: *Aliqui Apostoli martyrio obierunt; sed S. Petrus est Apostolus: ergo martyrio obiit.* *Consequens* verum quidem est, at *consequentia* illegitima.

2.° Sicut iudicium simplex est mentis actus, quamvis perceptionem et comparisonem terminorum præsupponat, ita ratiocinium, quamvis alia iudicia præsupponat, at in seipso et formaliter spectatum, quatenus deductionem unius iudicii ex aliis implicat, simplicissimus est mentis actus. Cognitiones tamen, quæ ope ratiocinii acquiruntur, *discursivæ* nuncupantur, quatenus per discursum habentur: quandoque etiam *scientificæ*, scientia enim est cognitio per demonstrationem acquisita.

3.° Fundamentum seu *principium* cui affirmativum ratiocinium innititur, hoc est: *Quæ sunt eadem uni tertio sunt eadem inter se.* Negativum, huic innititur: *Quorum unum est idem alicui tertio et aliud non est idem, ea non sunt idem inter se.* Sic in hoc ratiocinio affirmativo: *Omnis substantia cogitans est spiritualis: atqui rationalis anima est substantia cogitans: ergo rationalis anima est spiritualis:* eatenus affirmatur in conclusione identitas duorum extremorum, quatenus et quia in præmissis statuitur identitas utriusque eorum cum tertio, nempe, *substantia cogitans.* Præfata duo principia, ratiocinio etiam singulari aptantur, quod non congruit duobus aliis ratiocinii principiis, quæ sic se habent: *Quod dicitur de omni, dicitur de quolibet sub eo contento: Quod negatur de omni, negatur de quolibet sub eo contento.* Hæc porro principia ad priora quadantenus revocantur: quoniam ideo licet præ-

dicatum aliquod de inferioribus affirmare, quia identificatur cum universali sub quo illa continentur.

4.^o Discrimen inter ratiocinium affirmativum et negativum, non ex parte intellectus, qui utriusque causa efficiens existit, sed ex parte objecti proprie desumitur; sive enim ratiocinium affirmativum sit, sive negativum, per actum *positivum* intellectus perficitur et constituitur.

ARTICULUS SECUNDUS.

De argumentatione atque ejusdem speciebus.

Ex nunc dictis, argumentatio in genere definiri potest: *Oratio ratiocinium exprimens in qua una propositio ex aliis infertur*. Propositio quæ per argumentationem statuenda est, dicitur *quæstio*: si spectatur quatenus per ipsam probata jam est, dicitur *conclusio* vel *consequens*. Propositiones ex quibus illa infertur, dicuntur *præmissæ*, quia conclusioni præmittuntur et singulatim accipiuntur; quatenus vero simul accipiuntur et conclusionem præcedunt, dicuntur *antecedens*, ut supra diximus.

Pro argumentatione in genere spectata tres has regulas assignant aliqui: 1.^a *Ex vero numquam sequitur falsum*: intellige de consequutione seu illatione legitima: 2.^a *Ex falso non sequitur verum per se, per accidens tamen sequi potest*. 3.^a *Antecedens, qua tale, debet esse notius consequente*.

Præter syllogismum rigorosè sumptum, de quo, utpote accuratissima et nobiliore argumentationis specie ac ratiocinii forma, postea dicemus, præcipuæ argumentationis species sunt:

a) *Inductio*, quæ est: *argumentatio in qua ex particularibus sufficienter enumeratis, universale colligitur*. Quod si inferiora omnia, vel partes cunctæ alicujus totius enumerentur, *completa* tunc vocatur; si secus, *incompleta*.

Prima vix locum habere potest nisi dum procedit a speciebus ad genus, ut si dicam: *planeta A. planeta B. etc.* enumerando omnes, *recipit lucem a sole: ergo omnes planetæ a sole lucem accipiunt*: etenim si procedatur ab individujs ad speciem difficile semper et tædiosum, quandoque vero omnino impossibile erit cuncta enumerare et observare.

Itaque inductio, qua talis, omnimodam certitudinem præstare nequit nisi certo conscii simus omnia inferiora observata fuisse; quod cum difficile admodum sit, præsertim cum de individujs agitur, colligitur inepte philosophos quosdam post Baconem, inductionem prædicare tanquam verum, et fere unicum scientiarum instrumentum. Dixi *inductio qua talis*, quia si eidem analogia adjungatur, præsidium maximum præstare potest, præsertim quoad scientias físicas, chymicas, et alias, quæ observatione et experimentis nituntur. Est autem *analogia* quoddam argumentandi genus, quo ex existentia alicujus attributi vel effectus in aliquibus, colligimus existentiam, vel ejusdem, vel similium in alio. Sic, ex eo quod in animalibus quibusdam observo seriem operationum, quæ cum his, quæ in me sensibiles dicuntur, affines sunt, colligo inesse ipsis animam inferiorem rationali, quæ sit principium ipsarum, et quam sensitivam appello. Sic, si hæc planta medicinalis ægritudinem hanc curavit, ex analogia colligo hanc plantam ejusdem speciei, eandem vel affinem ægritudinem curare posse. Quod si planta non solam similitudinem specificam et generalem, sed individualement quoque habeat, puta, quia eodem solo est nata, eadem anni tempestate incisa, eundem maturitatis gradum attingit, etc. tunc analogia majorem vim obtinet. Atque ad præfatam analogiam revocari potest ea argumentationis species, *exemplum* a quibusdam nominata, in qua ex simili simile aliquod infertur.

b) *Enthymema* est argumentatio duabus constans propo-

sitionibus quarum una ex altera infertur. A syllogismo vix differt, et ad ipsum facillime revocatur, quia in eo retinetur, sed supponitur altera præmissa, v. g.: *peccatum est maximum malum: ergo fugiendum*; subintelligitur altera præmissa: *maximum malum est fugiendum.*

c) *Sorites* est argumentatio in qua ex pluribus propositionibus gradatim positis ad illationem conclusionis devenitur. Hujusmodi propositiones ita colligari debent, ut prædicatum primæ fiat subjectum secundæ, sicque successive in omnibus usque ad conclusionem, in qua subjectum primæ conjungitur cum prædicato ultimæ v. g.: *virtus est magnum bonum: quod est magnum bonum hominem perficit: quod hominem perficit est nobis appetendum: ergo virtus appetenda nobis est.* Hæc argumentatio tuta non erit: 1.º si aliqua propositio falsa vel dubia reliquis admisceatur: 2.º si omnes sint negativæ, quia, ut infra dicetur, ex negativis nihil legitime infertur.

d) *Epicherema* ea dicitur argumentatio, cujus alterutra vel utraque præmissa probationem continet: e. c. *Qui multis angitur curis beatus non est; beatitudo enim angorem excludit: atqui homo qui cupiditati indulget multis curis angitur, tum propter conscientiae stimulos, tum quia non fruitur his quæ cupit: ergo qui cupiditati indulget non est beatus.*

e) *Dilemma* vocatur ea argumentatio in qua præmissæ disjunctivæ omnes partes subsumuntur ad propositam conclusionem inferendam: ut tritum illud contra scepticos: *Aut scis, te nihil scire, aut nescis: si nescis, non potest hoc affirmare: si scis, ergo aliquid sciri potest.* Deficit hæc argumentatio: 1.º si disjunctiva falsa sit, quia inter extrema enumerata datur medium: 2.º si ex aliquo extremo concludatur id quod revera ex illo non infertur: 3.º si in adversarium retorqueri possit.

f) *Polysyllogismus*, de quo hic agunt aliqui, quamvis vix a syllogismo discriminetur, nihil est aliud quam argumentatio in qua syllogismo completo subnectitur alter, ita

*ut conclusio prioris assumatur tanquam præmissa subsequen-
tis, v. g.: Quod est substantia simplex et spiritualis corrumpi
nequit: sed anima rationalis est substantia simplex et spiri-
tualis: ergo corruptioni non subest: sed substantia quæ cor-
ruptioni non subest est immortalis: ergo rationalis anima est
immortalis.*

ARTICULUS TERTIUS.

De syllogismo.

Ut breviter simul ac dilucidè de syllogismo dicamus,
primo de ipsius natura ac divisione; deinde de regulis
quibus subjicitur, agemus.

§ I.

De syllogismi natura ac divisione.

Syllogismus est *argumentatio in qua duo extremi termini
propositionis conferuntur cum aliquo tertio, ut inde conclu-
datur ipsorum relatio inter se vel affirmativa vel negativa.*
Siquidem, ex principiis ratiocinii supra allatis, aliqua in-
ter se identificari vel non identificari scimus, ex eo quod
cum tertio conveniunt vel secus. Ergo dum nexum aut
repugnantiam inter extrema propositionis statim non
pervidemus, quærendum tertium extremum quocum
comparentur, ut præfata connexio vel repugnantia dig-
noscatur. Sit exemplum: si mihi offeratur hæc proposi-
tio: *anima hominis est immortalis*, quia nexum inter im-
mortalitatem et animam hominis statim et perspicuè
non video, quæram alium terminum, cujus nexum cum
quolibet extremorum facilius agnoscam, ex quo inferre
mihi licebit, nexum extremorum propositionis inter se
ex vi principii illius: *Quæ sunt eadem uni tertio sunt eadem*

inter se. Sic in allato exemplo, si assumam pro tertio termino τὸ *substantia spiritualis*, syllogismum conficiam hac ratione: *substantia spiritualis est immortalis; sed anima rationalis est substantia spiritualis: ergo anima rationalis est immortalis*; ubi, ut vides, identitas seu convenientia inter prædicatum et subjectum propositionis concluditur ex identitate prædicati cum τὸ *substantia spiritualis* in prima præmissa, et identitate subjecti cum eodem termino in altera præmissa.

Itaque in omni syllogismo sunt tres tantum termini, nempe, *maius extremum*, quod est prædicatum conclusionis seu propositionis de qua quæritur; *minus extremum*, quod est subjectum ejusdem; *medium*, quocum hæc in præmissis conferuntur, quodque proinde in præmissis bis reperitur sed conclusionem non ingreditur. Similiter, tribus tantum propositionibus syllogismus constat, et sunt ea in qua medium comparatur cum majori extremo, quæ idcirco vocatur *major*; ea in qua idem medium cum minori extremo confertur, et vocatur *minor*; denique, quæ continet duo extrema, et vocatur *conclusio*. Hæc porro propositiones et termini quibus constant, constituunt *materiam* syllogismi, ita ut termini sint materia *remota*, propositiones vero *proxima*.

Forma syllogismi consistit in ordinata dispositione terminorum et propositionum quibus constat. Hæc porro forma complectitur ex una parte positionem relativam (la combinacion) extremorum cum medio, quæ vocatur *figura* syllogismi; ex alia parte, dispositionem propositionum secundum quod universales vel particulares, affirmativæ vel negativæ sunt, quæ dicitur *modus* syllogismi.

Hinc variæ divisiones syllogismi exsurgunt. Nam ratione *materiæ* dividitur in *demonstrativum*, *probabilem* et *sophisticum*, de quibus postea. Ratione *formæ* in *informem*, qui artificiosa partium dispositione caret; et *formatum*,

cujus termini et propositiones ad dialecticæ leges congrue ordinantur. Atque hic

1.° Dividitur in *simplicem*, qui tribus tantum simplicibus propositionibus constat; et *compositum*, qui vel pluribus, vel tribus tantum sed quarum aliqua composita propositio sit. Prioris generis, jam expositi sunt: posterioris generis sunt:

a) *Conditionalis*, cujus altera præmissa est conditionalis v. g.: *Si Deus est justus punit peccatores; sed Deus est justus: ergo peccatores punit*. Rectè concludere possunt: 1.° ab affirmatione antecedentis ad affirmationem consequentis: 2.° a negatione consequentis ad negationem antecedentis.

b) *Disjunctivus*, cujus major, disjunctiva constat propositione, e. c.: *Rationalis anima vel est substantia spiritualis vel materialis; sed est spiritualis: ergo non est materialis*. Deficiunt hujusmodi syllogismi: 1.° si inter disjunctio- nis extrema detur medium: 2.° si ex disjunctiva, quæ tres aut plures partes continet, concludatur affirmatio unius ex negatione alterius, v. gr.: *Hæc substantia cogitans vel est rationalis anima, vel angelus, vel Deus; sed non est angelus: ergo est Deus*.

c) *Copulativus*, cujus major copulativa constat, e. c.: *Nemo potest servire Deo et mammonæ; sed avarus servit mammonæ: ergo non servit Deo*. Ejus regula hæc est: si in minori affirmatur una pars, recte negatur altera in conclusiōe: at non è contra.

2.° Dividitur in *directum*, qui concludit servato congruo ordine dialectico terminorum et propositionum, ut exemplum in definitione syllogismi allatum; et *indirectum*, in quo vera infertur propositio, sed mutato prædicato in subjectum, v. g.: *Omnis anima rationalis est immortalis; sed nullus angelus est anima rationalis: ergo aliquod immortale non est angelus*.

3.° Dividitur in syllogismum *primæ figuræ*, et est ille

in quo *medium* est subjectum in majori et prædicatum in minori: *secundæ figuræ*, in quo *medium* prædicatur in utraque præmissa: *tertiæ figuræ*, in quo in utraque præmissa tanquam subjectum collocatur. Quæ ut facilius memoriæ infigantur, hoc versiculo describuntur:

Sub præ, prima: sed altera, *bis præ*: tertia, *bis sub*.

Addi potest *quarta figura*, in qua *medium* prædicatur in majori et est subjectum in minori, v. g.: *Omnis homo est vivens; sed omne vivens est substantia: ergo aliqua substantia est homo*: Sed, ut quisque facile perspicit, hæc ad primam reduci potest ac debet, præmissarum ordinem mutando.

Quod attinet ad syllogismi *modos*, innumeri ferè sunt pro diversa dispositione, quam ex parte terminorum et propositionum pati possunt syllogismi. Unde ut utiles et recti ab inutilibus discernantur sit

§ II.

De regulis recti syllogismi.

Regulæ, quas Aristoteles, qui verus syllogismi auctor et parens habetur, (1) proposuit, ad syllogismos recte

(1) Non defuere tamen intemperantis criticæ amatores, qui hanc gloriam Aristoteli præripere studuerunt. Contendebant, nempe, illi, Stagiritam syllogismi doctrinam a logica Gotamæ ex India philosophi, hausisse. Ast vero injuria id et prorsus immerito: nam, ut Saint-Hilaire, Blainville et alii recentiores invictè demonstrarunt, in primis, si non penitus falsum, ad minus valde incertum est, *Nyaya* Gotamæ, ex quo syllogismi doctrinam Aristotelem hausisse autumabant quidam, esse antiquiorem quam hujus *Organon*. Deinde, argumentatio, quæ in *Nyaya* Gotamæ continetur, a syllogismo Aristotelis prorsus discriminatur; quandoquidem ejus partes quinque enumerantur, scilicet; *propositio*, *ratio*, *exemplum*, *applicatio*, et *conclusio*. Quapropter jure merito Blainville: «Aristote, inquit, fut le premier à analyser la pensée humaine jusque dans ses moindres details, à en marquer les moindres nouve-

concludentes dignoscendos, subjectis versibus continentur.

1. Terminus esto triplex: medius, majorque, minorque.

2. Latius hos, quam præmissæ, conclusio non vult.

3. Aut semel aut iterum medius generaliter esto.

4. Nequaquam medium capiat conclusio fas est.

5. Ambæ affirmantes nequeunt generare negantem.

6. Pejorem semper sequitur conclusio partem.

7. Utraque si præmissa neget, nihil inde sequetur.

8. Nil sequitur geminis ex particularibus unquam.

Octo igitur sunt regulæ syllogismi, quas breviter explicare oportet, ut a tyronibus capiantur.

1.^a *In syllogismo non sint nisi tres termini.* Si namque plures sint, jam non fiet comparatio duorum extremorum cum uno et eodem termino medio, in qua tamen comparatione sita est integra syllogismi essentia, juxta ejus fundamentale principium: *Quæ sunt eadem uni tertio etc.* Defectu hujus regulæ non concludit sequens syllogismus: *Omnis angelus est spiritus; sed omnis arbor est substantia: ergo omnis substantia est spiritus;* quippe in eo quatuor adsunt termini, *angelus, spiritus, arbor, substantia.*

Quod si hæc regula accipiat non tantum quoad vocem, sed etiam quoad sensum et significationem, merito dici potest quod ad eam reducuntur regulæ omnes; nam si bene res perspiciatur, syllogismus quilibet deficiens,

ments, et à en formuler les lois: le syllogisme, dont il est le créateur, n'est que la marche naturelle de la pensée humaine analysée. Nous prouverons que l'Indien Gotama ne l'a jamais connu, qu'il n'a même jamais su ce qu'était la logique rigoureuse; d'ailleurs il vivait très-probablement plus de sept à huit cents ans après Aristote. Au Stagirite donc appartient toute la gloire; et l'on peut dire que depuis lui, la logique n'a pas fait un pas dans son développement fondamental.» *Histoire des Scienc.* t. 1.^{er}, pag. 204.

ideo deficit, quia aliquis ex tribus ejus terminis, non sumitur eodem sensu vel significatione in præmissis et in conclusione; ac proinde, si non voce tenus, at sensu quatuor terminis constat.

2.^a *Nullus terminus in conclusione sumatur universalius quam in præmissis.* Extrema siquidem, quæ conclusionem ingrediuntur, eo ipso et non alio modo in conclusione comparari et connecti debent, quo in præmissis cum medio comparantur et nexum habent; secus, syllogismus quatuor terminis quoad sensum constabit; ut si dicam: *Omne corpus est substantia; sed nullus angelus est corpus: ergo nullus angelus est substantia.* Qui syllogismus tribus tantum terminis quoad vocem constat, at quatuor quoad sensum; nam *substantia* in majori, utpote prædicatum affirmativæ, supponit disjunctivè, ac proinde accipitur pro *aliquibus* substantiis; at in conclusione, utpote prædicatum negativæ, supponit universaliter distributivè, ac proinde pro *omnibus* substantiis.

3.^a *Medius terminus in aliqua præmissarum debet supponere distributive.* Nam si in utraque sumatur particulariter, poterit sumi in una pro una parte, et in altera præmissa pro alia, sicque quatuor terminos syllogismus habebit.

Excipitur tamen syllogismus singularis, qui etiam *expositorius* dicitur; modo tamen medius terminus ita singularis sit, ut nulla ratione aliis possit communicari: unde hîc: *Pater est Deus; sed Filius est Deus: ergo Filius est Pater*, recte non concludit, quia licet *Deus* sit terminus singularis, at pluribus personis communicatur.

4.^a *Medius terminus conclusionem non ingrediatur.* Conclusio enim convenientiam tantum vel repugnantiam extremorum inter se, prout ex comparatione cum medio deducitur, continere et enuntiare debet.

5.^a *Ex duabus affirmativis, negativa conclusio deduci nequit.* Præmisæ affirmantes statuunt identitatem extre-

morum cum medio; conclusio vero negans, identitatem extremorum negaret et excluderet ex eorundem identitate cum tertio; quod prima principia ratiocinii labefactat.

6.^a *Si altera præmissarum sit negans, conclusio quoque negativa erit; particularis vero, si aliqua præmissa sit particularis.* Apud logicos negans propositio, dicitur pejor vel debilior respectu affirmantis; particularis respectu universalis.

Ratio prioris partis: negativa præmissa statuit unum extremum non esse idem cum tertio; affirmativa, statuit alterum extremum esse idem. Si ergo inferatur conclusio affirmativa, inferetur duo esse idem inter se ex eo quod unum eorum sit idem cum tertio et aliud non, contra ipsa prima ratiocinii principia.

Ratio posterioris: si conclusio est universalis negativa, distribuit duos terminos, et tamen in præmissis, ipsorum unus absque distributione remansit; quia si particularis præmissa est affirmativa, nullum ex tribus terminis syllogismi distribuit, ac proinde in altera duo tantum ad summum distribui possunt, quorum unus debet esse medius, ne deficiat tertia regula. Si vero præmissa particularis, sit negativa, tunc altera erit affirmativa, quia utraque negativa esse nequit: ergo duo tantum termini etiam in hoc casu distribui possunt, videlicet, prædicatum particularis negativæ, et subjectum universalis affirmativæ, quorum unus debet esse medius terminus; nec proinde remanet locus distributioni alterius extremi. Si conclusio est universalis affirmativa necessariò supponit præmissas affirmativas: at si harum una sit particularis, nihil in eis distribui potest nisi in subjecto universalis affirmativæ, qui locus medio debetur. Ergo si conclusio sit universalis, distribuet subjectum, quod in præmissis distribui non potuit.

7.^a *Ex duabus præmissis negativis, nihil legitime potest*

concludi. Quandoquidem ex eo quod duo extrema repugnent uni tertio, nec convenientia, nec repugnantia eorundem inter se legitime inferitur.

8.^a *Ex duabus præmissis particularibus, nihil legitime concluditur*. Etenim, si utraque sit affirmativa, nullum ex tribus terminis distribuere potest, ac deficit proinde regula tertia: si ambæ sint negativæ, peccat contra septimam regulam. Si una sit affirmativa et altera negativa, medium tantum distribuitur, ne deficiat tertia regula; et tamen in conclusione, quæ negativa erit, ex regula sexta, distribuitur unum extremum in prædicato; quod est contra secundam.

Si hujusmodi regulæ modis omnibus cujuslibet figuræ applicentur, quatuordecim tantum modi utiles remanent, quorum quatuor ad primam spectant et his vocibus exprimi solent: *Barbara, Celarent, Darii, Ferio*: quatuor alii ad secundam, quibus respondent *Cesare, Camestres, Festino, Baroco*: sex demum postremi, qui exprimi solent his vocabulis: *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison*, ad tertiam spectant figuram.

Vocales quibus constant præfatæ voces, indicant naturam et ordinem propositionum, quæ quatuordecim modos utiles ingrediuntur. Sit exemplum pro qualibet figura:

Bar *Omne animal est substantia*
 ba *Omnis homo est animal*
 ra *Ergo omnis homo est substantia.*
 Ce *Nullus equus est rationalis*
 sa *Omnis homo est rationalis*
 re *Ergo nullus homo est equus.*
 Da *Omne metallum est corpus*
 rap *Omne metallum est substantia*
 ti. *Ergo aliqua substantia est corpus.*

De reductione syllogismorum agere hic solent logici. Nos eam prætermittimus, quoniam nullius fere usus est

in praxi, ac proinde tempus et labor quæ in ipsa tum explicanda, tum discenda insumere oporteret, respondentem utilitatem non haberet.

Notare tantum libet, reductionem duplicem esse, *directam*, nempe, quæ etiam *ostensiva* vocatur; et *indirectam* seu *ad impossibile*. Reductio directa est *revocatio syllogismi imperfecti ad perfectum*. Imperfecti porro syllogismi dicuntur non solum omnes qui indirecte concludunt, sed etiam modi utiles et directi secundæ et tertiæ figuræ, qui omnes variatis situ et ordine præmissarum reduci possunt ad aliquem ex quatuor primæ figuræ, qui *perfecti* vocantur. Excipiuntur *Baroco* et *Bocardo*, qui hanc reductionem non patiuntur. Reductio ad impossibile tum locum habet, quando *contradictoria consequentiæ negatæ assumitur, ita ut ex ea et altera præmissa concessa, inferatur contradictoria alterius præmissæ jam concessæ*.

ARTICULUS QUARTUS.

De Syllogismo demonstrativo seu demonstratione.

§ I.

Notio et divisio demonstrationis.

Quoniam, quæ hucusque diximus, *formam* syllogismi spectant, syllogismo omni congruunt. At, ut supra jam innuimus, si ex parte materiæ seu propositionum quibus constat syllogismus spectetur, *demonstrativus* vocatur, qui *constat præmissis necessario et evidenter veris*. Quæ definitio demonstrationis naturam satis explicat; siquidem syllogismus omnis qui præter legitimam formam, præmissas continet necessario et evidenter veras, demonstrationem proculdubio constituit. Proprium est itaque demonstrationis quod iudicium vel propositionem

deducat ex præmissis evidentè notis. Præmissæ vero evidentè notæ esse possunt, quandoque *per se*, prout contingit in *primis principiis*, quæ dicuntur illæ propositiones quorum veritas immediate et quasi intuitione quadam intellectus percipitur, statim ac terminorum quibus constant significatio capitur, v. g.: *totum est majus sua parte: impossibile est idem simul esse et non esse*. Dicuntur etiam, *dignitates, axiomata, propositiones per se notæ, principia indemonstrabilia*; quia, videlicet, nec demonstratione indigent sed simplici terminorum preceptione, nec, ut plurimum, demonstrationem saltem directam, patiuntur. At ex aliis notæ præmissæ dicuntur, quando perspicue videtur ipsarum nexus cum alia propositione vel veritate, donec ad propositionem *per se* notam deveniatur.

Ex quo colligitur: 1.º in omni vera demonstratione necessario deveniendum esse ad unam vel plures propositiones, quæ ratione evidentiae immediatæ et quasi intuitivæ, sint basis et fundamentum totius demonstrationis, simulque certitudinis, quæ ex illa in mente resultat; quam ob rem aptissimè et scite docet D. Thomas, quod *tota certitudo scientiæ oritur ex primis principiis*: 2.º præfatum demonstrationis fundamentum indemonstrabile semper esse, quoniam si omnia demonstrabilia supponantur, daretur processus infinitus, proindeque impossibilis redderetur demonstratio quævis. Qui ergo omnia vellet sibi demonstrari, nec ad disputandum, nec ad discendum, nec ad philosophandum erit aptus.

Præter præmissas, thesis demonstranda præsupponit notionem aliquam subjecti et prædicati. De subjecto quidem prænoscere oportet *an sit*, seu aliqua ratione existat; de nihilo enim, qua tali, nihil quæritur. De prædicato vero non semper opus est præscire ipsum esse, cum sæpe id ipsum per demonstrationem quærat, sed tantum *quid sit* quoad nomen, seu definitionem saltem nominis. Notiones hujusmodi incompletæ subjecti et prædicati

ti, et cognitio præmissarum, dicebantur apud Scholasticos *præcognita* seu *prænotiones* demonstrationis.

Demonstratio dividitur,

1.° In *simplicem* et *compositam*. Prima est, quæ unico constat syllogismo: altera, quæ duos vel plures complectitur. Unde hæc nihil aliud est quam complexus demonstrationum simplicium.

2.° In *directam* et *indirectam*. Prima est, quæ thesim demonstrandam deducit ex præmissis in quibus ejus veritas præcontinetur, et in quas resolvi potest, ut si dicas: *quod cogitat vivit; sed anima rationalis cogitat: ergo vivit*. Hæc dicitur etiam *ostensiva* et *apodictica*. Altera, locum habet quando veritas thesisi demonstrandæ ex evidenti falsitate ejus contradictoriæ evincitur: v. g. *Si Deus non esset æternus, aliquando non extitisset: ergo ab aliqua causa accepisset esse: ergo esset productus, ac proinde creatura*. Hæc demonstratio, quæ nuncupatur etiam *ab impossibili, ex absurdis, et apagogica*, maximum robur obtinet pro adversariis refellendis, nititurque illa regula quod *duæ contradictoriæ nequeunt esse simul veræ aut simul falsæ*. Ast vero, in ratione demonstrationis scientificæ, potior est et nobilior directa quam indirecta demonstratio: hæc enim evincit tantum thesim non posse esse falsam, non tamen ostendit quare et quomodo sit vera, nec intellectum illustrat ad pervidendam rationem vel causam propriam ipsius veritatis, prout efficitur demonstratione directa.

3.° Ex parte principiorum vel medii, demonstratio dividitur in demonstrationem *a priori*, et demonstrationem *a posteriori*. Prima ea est, in qua tanquam medium assumitur id quod in rerum natura, vel nostra cogitatione est causa vel ratio ejus quod demonstratur, ut contingit dum effectus per causam demonstratur, vel attributa seu proprietates ex essentia a qua profluunt, v. g.: *quod est rationis particeps est capax scientiæ; sed homo est rationis*

particeps: ergo homo est capax scientiæ; ubi attributum ex essentia, ex qua enascitur, demonstratur, quamvis essentia non tempore sed naturæ tantum ordine et cogitatione nostra, proprietate prior sit.

Demonstratio *a posteriori* ea dicitur, in qua causa per effectum demonstratur, sive realis et distinctus ille effectus sit, sive nostra tantum cogitatione, quatenus, cum fundamento in re, unum concipimus tanquam rationem alterius: exemplum primi, dum demonstramus existentiam Dei ex existentia mundi: exemplum posterioris, si demonstremus æternitatem Dei ex ejusdem immutabilitate; quamvis etenim a parte rei immutabilitas et æternitas in Deo identificentur, nec unum sit causa alterius; at merito, et cum fundamento in re, nos concipimus immutabilitatem tanquam rationem, ac proinde tanquam priorem ex nostro concipiendi modo ejusdem æternitate. Porro si in demonstratione *a priori* afferatur ad rem demonstrandam causa vel ratio immediata, appellatur tunc etiam *propter quid*: si vero thesis demonstratur vel *a posteriori*, vel *a priori* quidem, sed vel per causam remotam, vel indirecte, dicitur tunc demonstratio *quia*.

Demonstrationis quasi proprius effectus est *scientia*, quæ dici proinde solet: *cognitio per demonstrationem acquisita*. Et merito; nam *scire* nihil est aliud quam rem cognoscere per causas, seu dignoscere *cur* res ita sit, quod profecto per demonstrationem perficitur, maxime si hæc sit *a priori* et *propter quid*. Quod si *scientia* non *ut actus*, prout sumitur in adducta definitione, sed *ut habitus* accipiatur, et quatenus est complexus seu collectio veritatum demonstratarum circa aliquod objectum, dicitur *speculativa* quando sistit in objectorum et veritatum contemplatione, ut dum in Ontologia, entis proprietates et veritates, quæ circa ipsum versantur, speculamur: *practica* vero, si eas veritates demonstret et speculetur, quæ tendunt ad directionem voluntatis et actionum ab ea

emanantium, sive circa finem moralem, sive circa exteriorem materiam, ut ethica, et mechanica. Quod si ex parte principiorum et objecti scientia aliqua alteri subji-
ciatur, et ab ea quadantenus pendeat, dici solet *subalternata*, ut optica respectu geometriæ: illa vero cui subji-
citur, dicitur *subalternans*.

Qua in re notare libet, scientiam ipsam habituales dupliciter accipi posse: 1.° *stricte*, ita ut solum complectatur veritates evidenter demonstratas circa determinatum objectum: 2.° *latius*, quatenus præter veritates perfectè demonstratas, complectitur, tum hypotheses aliquas, tum theses, quæ non demonstrationi, sed opinionationi ac variis probabilitatis gradibus subji-
ciuntur. Quandoquidem, si mathesim, ad summum, excipias, in qualibet scientia observare licet quamplurimas hypotheses ac opinabiles theses, quæ et rationem illust-
rant ac perficiunt, et non ignobilem scientiæ illius partem constituunt, et viam menti sæpe aperiunt ad veritatem paulatim et temporis successione acquirendam, prout ex ipsa scientiarum historia facile perspicitur.

§ II.

Præcepta spectantia praxim demonstrationis.

Superest, ut præcepta quædam praxim demonstrationis spectantia proponamus, quorum hocce sit

Primum: *Res demonstranda ejus sit conditionis, quæ nec mentis facultatem, nec proprii ingenii vires excedat.*

Adversus primam præcepti partem peccaret, qui aggrediretur demonstrare veritatem mysteriorum fidei catholicæ, quæ, utpote supra rationem humanam posita, certitudini quidem subjacent propter divini testimonii infallibilitatem, at minime evidentiæ, quæ in demonstratione desideratur et quæritur. Adversus secundam

partem ille peccaret, qui alicujus scientiæ plane ignarus difficiliore ejusdem demonstrationes vellet conficere, vel demonstrationes eas, quæ in aliqua scientia confici nequeunt absque subsidio aliarum scientiarum, quibus nectitur et a qua illa pendet; ut si quis arithmeticæ prorsus ignarus, vel ejusdem difficiliore demonstrationes, vel algebraicas, quæ ex arithmetica plurimum pendent, conficere vellet.

Secundum: *Res demonstranda diluidd proponatur.*

Quod tunc digne fit, quando propositio rem demonstrandam exprimens, vel breviter et perspicue rem exprimit, vel si longiori oratione id efficit, aut terminis constat obscuritatem vel confusionem redolentibus, congrue explanatur per definitiones nominum et rerum, priusquam demonstratio ipsa conficiatur. Juvat quoque propositionis partes, si plures contineat, ab invicem secernere, et exinde singulatim et ex ordine demonstrare.

Tertium: *In demonstratione qualibet præmissis omnino certis et evidentibus uti oportet.*

Nec enim proprie demonstratio dici poterit, si ejus aliqua præmissa certa et evidens non fuerit; ex præmissa namque probabili, quantumvis alteri evidenti conjungatur, conclusio penitus certa et evidens tam ratione formæ quam materiæ, sive, ut veteres ajebant, ratione *consequentie* et *consequentis*, erui nequit, prout perfecta demonstratio postulat, sed tantum conclusio magis aut minus probabilis. Ex quo colligere licet, veras ac perfectas demonstrationes, pauciores numero esse in scientiis quam vulgo existimetur. Cæterum, si de demonstratione *ad hominem* agatur, tunc opus non est ut præmissæ evidentes sint aut veræ in seipsis, sed sufficit quod ab adversario admittantur ut veræ, etiamsi apud nos et in seipsis falsæ sint.

Corollaria:

1.^m *Ergo assensus præmissarum se habet tanquam causa*

seu ratio sufficiens assensus conclusionis. Siquidem, præsupposita congrua forma syllogismi, sine qua demonstratio consistere nequit, intellectus dum assentitur præmissis sibi evidentibus seipsum determinat et movet ad assentiendum conclusioni, quæ cum ipsis necessario nexu ligatur. Quo sensu accipi queunt verba D. Thomæ dum ait: «Præmissæ habent rationem causæ efficientis et activi respectu conclusionis.» (1)

2.^m *Ergo in demonstratione assensus conclusionis, necessarius dici potest necessitate hypothetica.* Intellectus namque hominis ita comparatus est, ut veritati sub evidentia perfecta sibi propositæ obsistere nequeat, prouti observare licet in primis principiis, quibus semel propositis, nullus sanæ mentis refragari potest. Cum ergo in vera demonstratione, conclusio necessarium et evidentem nexum habeat cum præmissis, si supponitur assensus præmissarum, consequitur necessario assensus conclusionis, quæ in ipsis contenta a mente pervidetur. Unde merito D. Thomas: «Naturaliter, *inquit* (2), et ex necessitate inhæret intellectus principiis et conclusionibus habentibus necessariam connexionem cum illis.» Dixi *necessitate hypothetica*, quia voluntas potest avertere intellectum a cogitatione præmissarum, ac consequenter ab assensu conclusionis.

ARTICULUS QUINTUS.

De syllogismo probabili.

Probabile, si vis tantum nominis inspiciatur, est illud quod ut probetur dignum existit; at si rem ipsam significatam attendamus, probabile illud dicitur, quod verum

(1) Post. lib. 1.^o lect. 3.^a

(2) 1.^a P. q. 82, art. 2.^o

apparet. Hæc porro veri fundata similitudo, quæ probabilitatem constituit, latitudinem quamdam sortitur, juxta vim et pondus rationum seu fundamentorum, quæ rem aliquam probabilem reddunt.

Sicut demonstrationis effectus est scientia, ita probabilitas *opinionem* seu opinativum assensum in mente producit. Unde opinio dici potest: *assensus mentis alicui rei tamquam veræ cum formidine partis oppositæ*. Hic porro assensus et formido ipsum concomitans, varietati subjacent juxta diversitatem et pondus fundamentorum, quæ ad assensum impellunt, ita ut quo graviora adsint fundamenta rationalia, magis stabilis et firmus sit assensus mentis et minor proinde formido de opposito. Assensus itaque opinativus non in indivisibili consistit, sed potius concipi debet tanquam quid interjectum inter ignorantiam rei et ejus certitudinem, ad quorum alterutrum magis aut minus accedit juxta pondus et vim fundamentorum probabilitatem constituentium; probabilitas ergo est veluti mensura assensus, quo mens objecto adhærescit.

Atque probabilitas hæc, si solum nitatur testimonio et auctoritate aliorum rem illam verisimilem vel probabilem habentium, *extrinseca* nuncupatur: si rationibus vel fundamentis ex ipsius rei natura petitis, probabilitas *intrinseca* dicitur: si vero utrumque genus fundamentorum complectatur, *mixta* posset nuncupari. Difficile profecto negotium est rei cujusque probabilitatem, præsertim extrinsecam, determinare et quasi mensurare; nihilominus ad id utcunque perficiendum, præcepta quædam postea adjicientur, dum criticam delibabimus.

Sicut scientia seu certa quævis cognitio evidens, demonstratione aliqua continetur, ita probabilitas seu potius opinio quælibet, syllogismo probabili vel simplici, vel composito, explicitè vel implicitè continetur. Est autem syllogismus probabilis, *cujus vel utraque præmissa vel una saltem probabilitate donatur*. Etenim, denominatio

syllogismi ex natura ipsius conclusionis maxime sumitur et dependet; ast vero, si aliqua præmissarum probabilis tantum sit, quamvis altera certa sit et evidens, conclusio probabilitatis fines superare nulla ratione poterit. Apud veteres quosdam, syllogismus probabilis, *topicus* dicebatur.

• Sunt quædam communia loca, ex quibus media desumi queunt ad probationes vel argumenta saltem probabilia conficienda: et dico *saltem probabilia*, quia ex quibusdam ipsorum media demonstrativa accipi possunt. Decem communiter numerantur, quæ sunt:

a) *A causis*: dum effectus vel aliquid ad ipsum spectans per ejus causam probatur, sive hæc causa interna sit, ut formalis et materialis; sive externa, ut efficiens et finalis.

b) *Ab effectu*: dum e converso, rei causa vel aliquid eandem attingens, ex effectu probatur, ut existentia et intelligentia Dei ex universi existentia et ordine. Quædam sunt propositiones, hæc duo loca spectantia, quæ axiomatis loco haberi possunt, et alteram præmissam syllogismi sive demonstrativi, sive probabilis constituere. Tales sunt: *Si effectus est causa est: Posita causa necessaria et totali, ponitur effectus: Quod est causa causæ est causa causati: Sublata causa tollitur effectus*. At horum quædam nec veritatem habent, nec axiomata vere sunt, nisi probe et cum restrictione accipiantur. Sic v. g. pronuntiatum illud: *quod est causa causæ est causa causati*, falsum est si universali et absoluto sensu accipiat: Deus enim, qui causa est voluntatis humanæ, non est tamen causa peccati ab eadem emanantis. Similiter, quamvis pereat pater, qui est causa filii, non idcirco filius perit; unde præfatum axioma: *sublata causa tollitur effectus*, locum tantum habere potest, vel quatenus existentia causæ præsupponitur necessario ad existentiam effectus; vel quoad illos effectus, qui a causa pendent non solum quoad

existentiam accipiendam, sed conservandam etiam. Huiusmodi ergo et similia axiomata sub quibus æquivocatio potest latere, vel diversas patiuntur significationes, exponere debet prudens magister.

c) *A subjecto*: dum aliquid de proprietatibus vel accidentibus rei probamus ex natura subjecti cui inhærent.

d) *A definitione*: dum definitionem subjecti vel prædicati adhibemus ad probandum nexum vel repugnantiam quæ inter ea existunt. Quod si definitio essentialis sit, optimum est medium demonstrationis: si vero descriptiva tantum sit, argumentationem modo demonstrativam, modo probabilem constituit, juxta ipsius et rei, de qua agitur, naturam. Quædam etiam axiomata hic assignantur: *Quod convenit generi, convenit speciei: Sublato genere, tollitur species: Quod affirmatur aut negatur de definitione, affirmatur vel negatur de definito: Cui convenit definitio convenit definitum, et vice versa.*

e) *A divisione*: dum aliquid circa partem, ex toto probamus; aut enumeratis omnibus partibus, totum colligimus; aut exclusis reliquis, eam partem quæ sola superest, colligendo deducimus. Hujus loci axiomata sunt: *Si est totum, est pars: Si est in parte est in toto: Exclusis omnibus rei partibus, excluditur totum: Exclusis reliquis partibus valet consequentia ad eam quæ superest.*

f) *A contrariis*: dum ex positione unius contrarii, vel alterius negationem, vel attributum aliquod ipsi convenire ostendimus, ut si dicam: «Petrus est stultus: ergo non est sapiens:» «Virtus est quærenda: ergo vitium est fugiendum.» Unde hic *contraria* non accipiuntur stricte pro rebus inter quas oppositio tantum contraria intercedit, sed pro qualibet oppositione.

g) *Ab adjunctis*: dum aliquid de re probatur, ex familia, personis, loco, tempore, vel aliis conditionibus quæ ipsam circumstant.

h) *A simili*: dum similitudine vel analogia utimur ad rem probandam.

i) *A nomine*: dum ex nomine aliquid rei convenire arguimus, sive communis et usitata nominis significatio adhibeatur, sive ejusdem etymologia, ut si dicam: «Petrus amat sapientiam: ergo est philosophus.»

j) *Ab auctoritate*: dum aliquid probare intendimus ex sapientum hominum vel peritorum in re illa testimonio. Qua in re, præter alia, quæ postea dicemus, ponderare oportet, 1.º utrum auctor peritus communiter quoad scientiam illam habeatur: 2.º utrum rem ex proprii ingenii viribus perpenderit an ex aliis tantum exscripserit: 3.º utrum subjectam materiam ex professo, ut ajunt, et determinata intentione perpenderit, an vero summis labris, et quasi accidentaliter attigerit: 4.º utrum partium studio agatur, quod conjicere aliqua ratione licebit, ex auctoris indole, vivendi ratione, moribus, familia, patria, et ætate, qua vixit. Sed de his fusius fortasse postea.

Corollaria:

1.^m *Ergo falluntur illi qui cum Ant. Genuensi adfirmant, probabilitatem esse unum e multis gradibus qui certitudinem constituunt.* Siquidem, ex his quæ hujus articuli initio diximus, satis constat, probabilitatem penitus distingui et sejungi a certitudine, quæ mentis assensum adeo firmum claudit, ut formidinem de opposito penitus tollat.

2.^m *Ergo propositio probabilis aut etiam probabilior, falsa esse potest.* Nec enim impossibile est, illud quod nobis maxime probabile et verisimile apparet, falsum revera in seipso existere.

3.^m *Ergo probabilitas, saltem quoad nos spectata, mutabilitati subjicitur.* Equidem non raro contingit, id quod prius probabilius nobis videbatur, tanquam minus probabile postea sese nobis offerre, vel quia nova momenta deteximus, vel quia priorum vim attentius perpendimus.

Quinimò, res quæ aliquo tempore probabilior merito apud homines habetur, omnem probabilitatis gradum temporis decursu exuere potest propter momenta oppositum plane persuadentia. Sic probabile olim erat, aquam in antlia ascendere propter horrorem vacui, ut aiebant; at post instituta experimenta in barometro et rebus aliis, præfatus ascensus, gravitati aeris planè tribuendus est, ac proinde improbabilis penitus evasit vetus illa opinio.

SCHOLIUM.

Sicut in theologicis auctoritas primum ac præcipuum obtinet locum, quia verbo Dei maximè innititur, quod quidem per determinata organa, Summum Pontificem, concilia, SS. Patres, etc., nobis aperitur et transmittitur, ita e contra in philosophicis disciplinis ac naturalibus scientiis, ultimum locum auctoritas ex se obtinet. Objecta namque et veritates, quæ tum philosophia, tum scientiæ physicæ et naturales pertractant, cum rationis naturalis vim non superent, ratiocinio, observatione et experimentis dignosci possunt ac firmari. At ea quæ Theologia expendit, arctum nexum habent cum veritatibus et objectis supra rationem hominis positis: proinde ratiocinio quidem utitur Theologia, sed cujus fundamenta prima ac principia divino testimonio continentur; unde non potest quin maximam vim et frequentiore usum auctoritas in theologicis habeat. Cave tamen ne inde inferas, sapientum auctoritatem in philosophicis et naturalibus, prorsus contemnendam esse. Immo, quamvis rationi evidenti vel urgenti postponenda sit hæc auctoritas in philosophicis, maximi tamen facienda est, 1.^o quia minora et mediocria ingenia, nec omnia momenta quæ sapientes viri, nec eorum robur plenè et facile capiunt;

2.° quia dum de rebus vel scientiis agitur nobis parum notis, ratio ipsa postulat ut sapientioribus et peritis in hisce rebus fidem faciamus. Auctoritas ergo rationi postponenda, at simul ratio auctoritate temperanda in scientiis philosophicis, physicis, et naturalibus.

ARTICULUS SEXTUS.

De Syllogismo sophistico.

Quamvis *sophisma* et *fallacia* pro eodem sæpe sæpius usurpentur, differunt ad rigorem metaphysicum. *Sophisma enim est vitium argumentationis cujus vi hæc falsum concludit.* Unde abstrahit ab animo fallendi. At *fallacia* significat idem vitium, dum argumentationi animo fallendi vel irretiendi adversarium, admixcetur.

Sophismata in argumentatione ex triplici fonte oriri possunt, nimirum, *ex forma, ex dictione, ex rebus.* Prætermittis igitur his quæ *ex forma* oriuntur, quippe quæ in regulis syllogismi præoccupata jam sunt, reliqua breviter percurremus:

Præcipua sophismata *ex dictione* sunt:

a) *Æquivocatio*, apud Græcos *homonymia*, quæ dici potest: *significatio diversa unius et ejusdem nominis.* Quæ diversitas contingere potest: 1.° quia nomen plura diversa æquè principaliter significat: 2.° quia unam rem proprie, alteram metaphorice: 3.° quia rem aliquam directe, alteram quasi indirecte et ex consignificatione analogâ. Sic *peccatum*, directè malum morale et culpæ maculam significat, at ex consignificatione vel analogia quadam, hostiam piacularem pro peccato; quo sensu ait Apostolus de Christo: *Qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit*, id est, hostiam pro peccato seipsum fecit. Exemplum hujus sophismatis habebis si cum Bajo dicas: *Quod non est ex fide peccatum est, ut ait Apostolus: sed in-*

fideles fidem non habent : ergo infidelium opera sunt peccata: æquivocatio hic latet, quia *fides* in majori significat conscientiam moralem; at in minori, virtutem theologicam.

b) *Amphibologia*, quæ est voluti æquivocatio integræ orationis, dici potest: *ambiguus orationis sensus*. Quæ sensus ambiguitas oritur, vel ex eo quod oratio ex se multa significat, ut illud vulgatum: *ajo te Æacida Romanos vincere posse*; vel quia metaphoricum sensum involvit, ut illud Chisti: *Neminem per viam salutaveritis*, quod non prout jacet accipere oportet, sed ad indicandum maximam celeritatem et diligentiam in evangelii prædicatione.

c) *Sensus compositus et divisus*: dum, scilicet, inter arguendum fit transitus a sensu composito ad divisum vel e converso. Exemplum: *Omnis homo potest ambulare; sed Petrus catenis vinctus est homo : ergo catenis vinctus potest ambulare*: fit transitus a sensu diviso ad compositum in secunda præmissa et conclusione.

d) *Accentus* sophisma tunc adest, quando vocabuli significatio variatur ex ipsius mutatione, vel quoad quantitatem, vel quoad orthographiam; ut si *occido* cum penultima longa mutetur in *occido* cum eadem brevi, si *habeo* mutetur in *abeo*, etc.

e) *Figura dictionis*, quod, sicut et præcedens, minoris momenti est sophisma, et contingit quando dictio alteri similis eodem omnino sensu accipitur, cum tamen sensu tantum accommo juxta rei naturam accipiendum esset. Sic sophisma hoc offenderet, sicut offendebant Ariani, qui ex eo quod Christus Patrem præcatus fuerit de discipulis, ut *sint unum sicut et nos*, colligeret non majorem unitatem inter Patrem et Filium intercedere quam inter homines per charitatem unitos.

Sophismata præcipua ex rebus hæc sunt:

a) *Accidentis*: dum, nempe, fit transitus ex eo quod rei accidentaliter congruit ad id quod essentialiter, vel vice versa. Exemplum: *iste servus est pater; sed iste ser-*

vus est tuus: ergo est pater tuus. Ac generatim occurrit hoc sophisma dum suppositio termini variatur, ut apparet si dicas: *homo est species: sed Petrus est homo: ergo est species.*

b) *Transitus a simpliciter ad secundum quid, et e converso:* dum vel ex eo quod simpliciter verum est deductio fit ad id quod secundum quid tantum est verum, vel ex vero secundum quid ad verum simpliciter. Exemplum prioris: *Lex divina ait: non occides: ergo non licet carnifici hominem a iudice damnatum occidere.* Posterioris: *Petrus ætiops est albus secundum dentes: ergo ætiops est albus.* Huc revocari etiam potest transitus a sensu hypothetico ad absolutum, ut si dicas: *Nisi pœnitentiam egerit peccator peribit; sed hic homo est peccator: ergo peribit.*

c) *Ignoratio elenchi,* quæ duobus modis accidere potest: 1.º dum tanquam contradictoria afferuntur, quæ vere contradictionis leges non servant, v. g.: *Deus est impassibilis; sed Christus passus fuit: ergo non est Deus;* impassibilitas enim et passibilitas in Christo secundum diversas naturas reperiuntur; unde vera non adest contradictio, quæ debet esse *ad idem, secundum idem, similiter, et eodem tempore.* 2.º dum inter arguendum, non probatur thesis, quæ ostendenda erat, sed alia ipsi quadante-nus similis, v. g.: si arguas cum cartesianis: *calor non sentitur nisi in rebus perceptione præditis: sed corpora calida sensu destituuntur et perceptione: ergo calor non existit in rebus calidis, sed in anima tantum.* ; Egregium sanè sophisma quo cartesiani Scholasticos impetunt! Nec enim hi somniarunt unquam calorem, prout sensatum, in corporibus existere, sed id tantum docent, in corporibus existere proprietatem aliquam, dispositionem, vel modificationem realem, quæ caloris sensationem determinant.

d) *Petitio principii,* tunc habetur quando ad thesis probationem assumitur id quod in eadem continetur. Et tri-

pliciter accidere potest: 1.° si pro medio assumatur thesis probanda paulisper quoad voces immutata: 2.° si assumatur tanquam per se nota cum revera non est: 3.° si id quod ad thesim probandam assumitur æque ignotum vel dubium sit ac thesis ipsa. Quod si petitio principii ita fiat quod a probatione ad thesim, et vicissim a thesi ad probationem per identitatem vel æquivalentiam significationis regrediamur, exurgit tunc *circulus vitiosus*; ut si quis probaret Platonem fuisse discipulum Socratis, quia Socrates fuit magister Platonis, et hoc postremum probaret, ex eo quod Plato fuit discipulus Socratis.

e) *Consequentis*, quod sophisma tunc occurrit, quando arguitur ex conversione eorum quæ revera non convertuntur; ut si in syllogismo conditionali arguatur ex negatione antecedentis ad negationem consequentis, v. g.: *Si Petrus currit, movetur: sed non currit: ergo non movetur.*

f) *Non causæ ut causæ*, dum effectus tribuitur causæ a qua revera non profluit. Exemplum: *aliqui episcopi et sacerdotes catholicæ Religionis peccatis indulgent: ergo catholica Religio non est bona. Catholici potestati sæculari non obediunt in his quæ Religioni adversantur: ergo Religio Catholica inobedientiam et seditionem fovet.* Non enim Catholica Religio est causa aut inobedientiæ, aut peccatorum ab ejus ministris perpetratorum, sed abusus potestatis temporalis, quæ præcipit quod jure non potest, et passiones vel malitia hominum. Sophisma hocce, sicut et petitio principii latissime patent, et frequentissime occurrunt non solum in familiari consuetudine, sed in quamplurimis conscriptis libris et ephemeribus.

g) *Interrogationis*, dum, nempe, plures vel oppositæ interrogationes simul proponuntur et convolvuntur, quatenus ex alterius determinata responsione, falsum vel absurdum aliquod colligatur.

SCHOLIUM.

Ut cuique attentius rem consideranti facile patebit, sophismata omnia vel fere omnia, eatenus argumentationem vitiosam reddunt, quatenus efficiunt in ipsa reperiri quatuor terminos, ut observare licet in *æquivocatione*, *amphibologia*, *sensu composito et diviso*, *dicto simpliciter et secundum quid*, *sophismate accidentis*, etc. Excipe tamen *petitionem principii*, quæ ideo sophisma constituit, quia duos tantum terminos complectitur. Atque ex hoc colligere licet, sophismata cuncta, sive *ex forma*, sive *ex dictione*, sive *ex rebus*, ideo sophismata vere dici et esse, quia vel per excessum, vel per defectum a prima syllogismi regula deficiunt. Ergo jure merito Aristoteles edixit, essentiam syllogismi in eo sitam esse, quod tribus terminis constet.

SECTIO SECUNDA.

Logica specialis seu applicata.

Cartesius, Spinoza, Locke, Arnauld, sive quisquis auctor sit *Artis cogitandi*, cum aliis bene multis, præsertim e cartesianæ scholæ, Logicæ objectum et terminos ita protenderunt, ut in eam induxerint controversias circa naturam facultatum animæ, originem cognitionis, naturam et originem idearum, et alia ad psychologiam et ideologiam spectantia. At contra ea, fuere nonnulli, inter quos eminent Hamilton et Kant, qui fines Logicæ ita contrahunt, ut contendunt in ea solum tradendas generales leges syllogismi *puri*, id est, ab omni materia abstracti. Ex quo colligunt nulla ratione ad eandem spectare de certitudine, aut veritatis criterio, de probabilitate, fide, methodo, etc. pertractare. Nobis ea insidet sententia, hæc postrema, ad Logicam, si non primario, at certe secundario saltem spectare, atque conferre plurimum ad perfectam ipsarum legum generalium ratiocinationis notitiam: at simul abhorremus ab illorum opinatione et praxi, qui non quaslibet psychologię et ideologię notiones, sed plenas ac difficiliore controversias harum scientiarum Logicę admixcent. Hanc itaque mediam viam tenentes agemus: 1.º de ipsa Logica: 2.º de veritate et ejus criterio: 3.º de critica quatenus ejus ope certa, probabilia, et dubia dijudicamus: 4.º de methodo.

CAPUT PRIMUM.

DE IPSA LOGICA.

«Ratio, ait D. Thomas, (1) non solum dirigere potest inferiorum partium actus, sed etiam actus sui directiva est: hoc enim est proprium intellectivæ parti, ut in seipsam reflectatur; nam intellectus intelligit seipsum, et similiter ratio de suo actu ratiocinari potest. Sicut igitur ex hoc quod ratio de actu manus ratiocinatur, adinventum est ars ædificatoria vel fabrilis, per quas homo faciliter et ordinatè, hujus actus exercere potest; eadem ratione, ars quædam necessaria est, quæ sit directiva ipsius actus rationis, per quam, scilicet, homo in ipso actu rationis ordinatè et faciliter, et sine errore procedat. Et hæc est ars logica, id est, rationalis scientia, quæ est circa ipsum actum rationis sicut circa propriam materiam.»

Præclaris hisce D. Thomæ verbis continentur, ut intuitu facile patet, cuncta ea quæ de Logica quærere oportet ac scire; nempe, Logicæ artificialis necessitas, existentia et utilitas, ejusdem natura, objectum. De quibus ut aliquid dicamus sit.

ARTICULUS PRIMUS.

De necessitate et utilitate Logicæ.

Logica generatim spectata definiri potest cum Tullio: *disserendi ratio et scientia*. Dispescitur tamen in *naturalem et artificialem*; quarum prima est, *facultas seu vis ratiocinandi homini ex natura insita*. Ea proinde, homines

(1) . 4.^o Poster. lect. 4.^a

cuncti, etiam imperiti et rudes donantur; etenim sine ullis artis præceptis, sed ex solo rationis lumine, homo accurata ratiocinia conficit, vera a falsis, certa ab incertis et sophisticis, non raro discernit. *Artificialis* vero Logica est, *scientia rectæ ratiocinationis leges complectens, quibus mens ad verum faciliter et ordinate adsequendum dirigitur.*

Itaque Logicæ artificialis *officium* est mentem dirigere ac firmare, ut verum a falso, certum ab incerto discernere valeat; potissimum vero, ut scientificas demonstrationes conficiat et ad prima principia resolvat. Hinc est, quod ejus officium per cunctas vagatur scientias; unde non immerito *modus sciendi* ab Aristotele dicitur; quippe quæ instrumentum generale omnium scientiarum, sive *generalis introductio ad scientias* posset nuncupari.

Atque exinde jam colligitur utilitas et præstantia hujus Logicæ artificialis. Namque si inferiora et externa opera, ut canere, ædificare, pingere etc. arte dirigente ac naturalem vim firmante et perficiente indigent, ad opera ejusmodi ordinate, faciliter et tuto perficienda, nulli dubium quin ratio ipsa, arte aliqua indigeat, qua firmetur et dirigatur in investigatione veritatis; nec enim minor, immò major est difficultas in recto judicio et accurata ratiocinatione instituendis et perficiendis in qualibet materia, quam in supra adductis operibus inferioribus externis.

Jam, si quis quærat de necessitate Logicæ artificialis, quoad reliquas scientias acquirendas, distinctione opus est. Nam vel agitur de scientia *perfecta*, quo nomine intelligo plenior et perfectior notitiam conclusionum et veritatum ad aliquam scientiam spectantium, ita ut per demonstrationes etiam complexas certo dignoscantur, et ad propria principia resolvi queant; vel agitur de scientia *imperfecta*, quæ tunc habetur dum quis, aut

aliquas tantum aut faciliores scientiæ veritates demonstrativè cognoscit, simul tamen plures alias vel ignorat, vel saltem demonstrare, et ad principia resolvere non valet.

Existimo igitur, scientias perfecte haberi non posse absque artificialis Logicæ subsidio. Idque triplici potissimum ratione: 1.º quia plurima quæ adsunt impedimenta ad verum adsequendum et a falso discernendum, præjudicia, nempe, multiplicis generis, animi passiones, sensuum pericula, imaginationis æstus, insitæ animi propensiones ad hæc vel illa objecta, cætera hujusmodi, possibile non est vitare, quantum ad perfectam scientiam exigitur, sine artificialis Logicæ ope, doctrina et subsidio. 2.º Quia complexas ac longiores demonstrationes accurate conficere absque cognitione legum ratiocinationis, quæ in Logica artificiali edocentur, tanquam moraliter saltem impossibile haberi potest. 3.º Quia has ipsas demonstrationes ad principia resolvere, earum rectitudinem et indeficientiam ostendere, easque simul contra impugnantes tueri, prout scientia in statu perfecto postulat, res est vel plane impossibilis, vel nimium difficilis ei, qui artificialem Logicam minime callet.

Ast vero, si de scientia imperfecta agatur, acquiri ea proculdubio potest ex solius Logicæ naturalis, seu luminis rationis subsidio, prout ipsa quotidiana experientia evincit. Præterea, hominum quorundam ratio ita a natura instituta existit, ut naturali quadam propensione ac quasi veri instinctu, verum a falso facili ratione discernat: unde in ipsis naturalis Logica vegetior existit ac majorem obtinet vim quam in aliis hominibus ea, quæ artificialis dicitur. His adde, homines quosdam ita esse a natura comparatos, ut scientias aliquas facillimè et sine magno labore acquirant. Ex quibus omnibus colligitur, solius naturalis Logicæ ope, hominem posse: 1.º scientias quascumque imperfectiori modo acquirere:

2.^o eos in quibus viget naturalis Logica, et criterium rectum quasi instinctivum, posse easdem aliquantulum perfectius callere: 3.^o hos ipsos homines in quibus naturalis viget Logica, si vehementiori studio incumbant in scientias eas respectu quarum specialem sortiuntur aptitudinem, posse easdem perfecte acquirere absque artificiali Logica; has tamen ipsas scientias perfectiori ratione possiderent, si artificiali Logica mentem excluissent.

SCHOLIUM.

Baco et qui cum eo scholæ empiricæ nimium indulserunt, syllogismum, qui præcipuum est opus et objectum artificialis Logicæ, et cui cætera logicalia subordinantur, parvi faciendum existimarunt, atque ipsi unam inductionem, quæ naturæ observatione nititur, substituendam autumarunt. Ex opposito, Cartesius ratiocinandi leges ex interno et privato examine virium animæ, exclusis doctrinis et opinionibus anteceptis, cuique erundas esse profitetur; ex quo factum est, ut cartesianorum Logica, non pauca complecteretur ad psychologiam et idealogiam spectantia. Itaque Baco, contemplationem naturæ tanquam verum Logicæ fontem habuit; Cartesius, observationem propriæ cogitationis: primus, fontem externum unicè Logicæ assignavit; alter, fontem internum. Ast vero Aristoteles et Scholastici cum eo, merito Logicæ duos simul fontes assignarunt; primum *internum*, nempe, examen ratiocinationis in seipsa ac in suis elementis, quæ sunt termini et iudicia; alterum *externum*, nempe, natura ipsa rerum, et oralis sermo, mentis conceptus exprimens. Ac olim quidem, nec multis ab hinc annis, præjudicia scholis baconianæ et cartesianæ faventia effecere, ut Aristotelis Logica des-

pectui traderetur; at hodie nunc præjudiciis rejectis ac re ad veritatis leges discussa, critici fere omnes ac philosophi, qui hoc nomine digni censentur, sciunt et agnoscunt, Stagiritæ Logicam absolutissimum existere opus, ratiocinationis criticem ac leges accuratissime exponens, et cui difficile sit, quidquam alienius ponderis addere. (1)

ARTICULUS SECUNDUS.

De natura Logicæ.

Prænotanda:

1.° Scholastici quinque habitus seu *virtutes intellectuales* distinguere solebant, juxta quintuplicem modum, quo ratio humana ad verum faciliter attingendum fertur. Nempe:

a) *Intelligentia*, quæ apud D. Thomam *intellectus* sæpe audit, et nihil est aliud quam *facilitas illa qua hominis intellectus prima principia seu veritates immediate evidentes, statim ac ipsi offeruntur, percipit ac intuetur*. Mens siquidem nostra ad percipiendam et amplectendam veritatem primorum principiorum, ex innata vi et ineluctabili fertur pondere, ita ut semel ac veritates præfatæ ipsi obijciuntur assensum nequeat cohibere. Cujus rei

(1) Apposite ad rem Tredelemburg in Præf. *Element. Log. arist.* de Aristotele ita loquitur: «Quæ exposuit, ea quoniam non dies commentus est, nec dies delebit; valuerunt per duo millia annorum, agnoscuntur, suspiciuntur vel ab iis hodie philosophis, qui ab Aristotelis Logica quam longissimè recessisse videbantur. Hæc igitur sunt, quæ tanquam rata et certa gymnasiis commenduntur. Ut in geometria Euclides, sic in logicis Aristoteles sæculorum vicissitudines ita superavit, ut uterque exemplar sit in quod intueantur et æquales, et posteri Qui geometriæ elementa petit, ad Euclidis et evidentiam et elegantiam; qui Logicæ, ad Aristotelis et sublimitatem et simplicitatem redire jubeatur.»

ratio est, quia hujusmodi veritates primæ continent et exprimunt relationes necessarias et essentielles rerum, quatenus in ideis divinis præcontinentur, et Dei ipsius intelligentia percipiuntur; unde cum nostra ratio sit quædam *impressio Divini luminis in nobis, ac similitudo increatæ veritatis in nobis resultantis*, ut scite ac profundissimè docet Div. Thomas, nihil mirum quod in ipsa implicite et virtualiter contineantur præfatæ veritates, quæ proinde connaturales menti quodammodo, et implicite innatæ dici queunt. Quandoquidem, quævis vel imperfectissima rerum et terminorum, quibus constant, perceptio, sufficit ad hoc ut quasi intuitionem quadam spontanea, immutabili ac instantanea intellectus percipiantur. Ex quibus collige: 1.º *intelligentiam* non dicendam esse virtutem intellectualem acquisitam, sed potius naturalem vel quasi naturalem: 2.º eam esse principium fundamentale omnium scientiarum, tum quia evidentia et certitudo cujusvis scientiæ ex primis principiis derivantur, tum quia scientia quævis nihil vere est aliud quam vel applicatio principiorum ad facta particularia, vel evolutio veritatum quæ in ipsis primis principiis virtualiter continentur. Hæc serio recogitet magister ac discipulis exponat; nam si semel, prout oportet, penetrantur, difficilioribus problematibus psychologiæ, ideologiæ, ac etiam ontologiæ et moralis, magnam lucem affundunt. Cæterum, si hæc prima principia practica sint, et ordinem moralem spectent, ipsorum habitus seu facilitas intellectualis, *synderesis* appellari solet.

b) *Sapientia*, altera intellectualis virtus describi potest: *cognitio certa et evidens rei per causas sublimiores*. Unde hoc nomen Metaphysicæ et Theologiæ tribui solet, eo quod rerum scientificam notitiam quærunt et tradunt per primas, nobilissimas, et altiores causas, tum essendi, tum cognoscendi.

c) *Scientia* est *cognitio certa et evidens rerum per cau-*

sas inferiores. Unde quælibet cognitio circa objectum aliquod magis aut minus universale per veram et genuinam demonstrationem acquisita, scientiæ denominationem potest suscipere.

d) *Prudentia* posset describi: *habitus seu facilitas perficiens rationem ad dirigendas et exequendas humanas actiones, quatenus moralem ordinem attingunt.* Etenim, præter actiones eas, quæ ex sua ipsa natura et essentia ad ordinem moralem spectant, ut colere Deum, diligere proximum, honorare parentes, sunt et aliæ in quibus vel semper adinvenitur, vel saltem adinveniri potest bonitas aut malitia moralis, præter bonitatem aut malitiam physicam, quam primo et directè spectant, ut pingere, ædificare, et reliqua similia, quæ circa externam materiam peraguntur. Omnes igitur hominis actiones, quatenus ordinem moralem attingunt et ingrediuntur, per prudentiam diriguntur et ab ipsa pendent. Ex his porro illæ, quæ circa exteriorem versantur materiam, alio præterea habitu seu facilitate indigent ex parte intellectus, ut rectitudo seu bonitas et perfectio physica ipsis debita ordinate et faciliter attingantur. Atque huiusmodi habitus

c) *Ars* dicitur, et est: *facilitas quedam studio et usu comparata, qua intellectus perficitur ad dirigenda et exequenda opera externa.* Itaque, sicut prudentia mentem perficit quoad hominis opera, primo et principaliter quatenus intra mentem ipsam perficiuntur, secundario et minus principaliter quatenus exterius exercentur et rebus aliis applicantur, ita e contra, ars respicit hominis opera, primò et principaliter quatenus et exterius exercentur et exteriori materiæ applicantur, secundario et minus principaliter quatenus voluntaria sunt interne et ad finem moralem referri possunt; nam si interne spectentur ex parte intellectus, id est, quatenus præfata opera mente concipi, ordinari et dirigi debent, ante-

quam executioni mandentur, ad artem non secundo, sed primo et principaliter spectant. Quia prudentia præcipue respicit actiones hominis quatenus sub ordine morali a ratione et voluntate egrediuntur, ars vero hominis operationes quatenus in externa materia aliquid producant, ideo apud Scholasticos dicebatur prudentia, *recta ratio agibilium*; ars vero, *recta ratio factibilium*. Quibus prælibatis sit

THESIS.

Logica est vera scientia, aliquid tamen de artis natura participat.

Prob. 1.^a pars. Scientia, ex nunc dictis, est cognitio certa et evidens rei per causas, ac per veram demonstrationem acquisita: sed Logica plurima de suo objecto certo et evidenter demonstrat, ex. gr. quod definitio essentialis debet constare genere proximo et differentia, quod syllogismus tribus tantum terminis constare debeat, quod ex duabus præmissis negativis nihil inferri potest, quod contradictoriæ non possunt esse simul veræ etc. quorum rationem et causam ostendit et demonstrat ex principiis per se notis et necessariæ veritatis, prout sunt principium *contradictionis*, principium *identitatis*, et principia, *dici de omni et dici de nullo*: ergo Logica vere habet rationem scientiæ, quatenus, nempe, de recta ratiocinatione tum in seipsa, tum in suis elementis spectata, scientificè agit.

Artibus tamen quodammodo adsimilatur, ut fert altera thesis pars, quatenus in Logica spectatur complexus seu collectio regularum et præceptorum ad recte perficiendum definitiones, divisiones, syllogismos, etc. quo sensu præcudubio *ars bene disserendi* apud Tullium vocatur. Cave, tamen ne eam confundas cum iis quæ pro-

prie artes dicuntur, sive mechanicæ illæ sint, sive liberales, aut quæ *pulchræ artes dicuntur*. (1)

(1) Mirum quot existant dissidia inter philosophiæ ac æstheticæ tractatores, circa naturam ac divisionem artium.

Cæterum, si artis divisio ad ea omnia quibus nomen hocce tribui quandoque solet, extendatur, tunc dispescere oporteret artes in *scientificas* et *non scientificas*; quarum primæ illæ sunt, quæ artes simul et veræ scientiæ existunt, ut logica, geometria, medicina, aliæ hujusmodi. Inter eas quæ scientificæ non sunt, aliæ *mechanicæ* audiunt, ut textoria, fabrilis etc. aliæ *liberales* dicuntur, sed nunc frequentius *pulchræ artes*, ut musica, pictura, poesis etc. Atque hæc sunt, quæ proprie et absoluto sensu, artes dicuntur, dum de arte sine addito loqui contingit.

Ast vero, ipsis pulchris artibus insistendo, non una est scriptorum sententia circa earundem naturam ac divisionem. Apud quosdam ars nihil est aliud quam imitatio naturæ: alii artem habent, tanquam liberum phantasie productum. Aliqui quatuor tantum pulchras artes admittunt, *sculpturam*, *picturam*, *architectonicam* et *musicam*: quidam his addunt *rheticam* et *mimicam* sive sermonem gestuum. Alii sex enumerant pulchras artes, nimirum, *eloquentiam*, *musicam*, *poesim*, *sculpturam*, *pingendi artem*, et *architectonicam*.

Porro, in arte considerare oportet, *essentiam*, *finem*, *legem*. Artis essentia in communi spectata, definiri potest: *forma quædam qua in determinato subjecto exprimitur pulchritudo idealis et absoluta*. Proprium siquidem est operum artis in anima excitare, non ideam tantum, sed sensationem pulchri, (sentimiento de lo bello) idque potius quoad pulchritudinem moralem, idealem et absolutam, quam quoad pulchritudinem corpoream vel physicam. Ex quo infertur, quod finis artis est repræsentare et exprimere pulchritudinem moralem et idealem per pulchritudinem physicam, ita ut formæ et pulchritudines ordinis physici et corporei, sint quasi symbolicæ figuræ, quibus ars utitur ad exprimendam et repræsentandam pulchritudinem moralem et idealem. Atque exinde colligitur quod

Lex suprema artis est congrua expressio pulchritudinis moralis et idealis; opus siquidem artis, qua tale, eo perfectius erit, quo melius pulchritudinem moralem exprimat in materia et per formas corporeas et physicas. Quinimo etiam, ars quæ magis ad pulchritudinem idealem accedit ex parte expressionis, perfectior reliquis existit. Unde merito adnotavit Goshler, poesim, ex hoc capite, primum obtinere locum inter pulchras artes. Præstat ipsius verba ex gallico ad patrium transferre sermonem: « El rango mas elevado en la gerarquía de las artes pertenece á la poesía; porque mientras en la escultura, la pintura y hasta la música, la idea se revela y percibe á través de medios puramente ma-

Sed objicies: Scientia est de rebus necessariis et immutabilibus: sed objecta circa quæ Logica versatur non sunt necessaria nec immutabilia: ergo. Prob. min. Logica agit de definitione, propositione, syllogismo aliisque similibus, quæ utpote rationis entia, et contingentia sunt, et a ratione pendent: ergo.

Resp. Dist. maj. Scientia est de necessariis *quoad*

teriales, en la poesía el medio mismo de expresión viene á ser casi exclusivamente espiritual: este medio es la palabra viviente. Al paso que la música solo hace sensibles las impresiones, y las artes plásticas no pueden realizar mas que formas, la poesía une el ritmo musical y la armonía á las formas fijas de las artes plásticas. La idea brilla aquí en la palabra viviente: el poeta, dueño de las dificultades técnicas y no teniendo que luchar con la materia, debe en cambio sacar la materia del fondo mismo de su imaginación.» Vid. etiam Cousin, *Du Vrai, du Beau et du Bien*, lect. 9.^a

Quod attinet ad artis divisionem, nobis non displicet theoria Lessing, quam his verbis exponit Guillot *Encycl. du XIX^e siécl. art. Arts*: « Parmi les beaux-arts, quelques uns ne peuvent peindre ou développer que dans un ordre successif les objets dont ils s'emparent, tandis que d'autres sont destinés à présenter soudainement à l'œil, et par suite à l'esprit, des ensembles ou des masses. Ainsi tout est successif dans une harangue, dans un poème, dans un ouvrage de musique: au contraire, tout est simultanément dans les productions du peintre, du statuaire et de l'architecte; donc l'orateur, le poète, le musicien peignent dans le temps, l'architecte, le statuaire et le peintre peignent dans l'espace.

Ainsi l'oreille ne peut recevoir et l'on ne peut lui donner que successivement les sons, les airs, les chants, qui composent un opéra. Quand la musique parle aux yeux, ce ne peut être que par des signes dont l'arrangement rappelle une succession semblable à celle des sons. De même si l'éloquence et la poésie pénètrent jusqu'à notre âme, c'est pareillement au moyen de lettres, de mots, de phrases dont l'ensemble ne saurait être saisi subitement comme celui d'un tableau. Pour la sculpture, l'architecture et la peinture, il en est autrement; elles s'adressent à l'œil, qui perçoit dans l'espace plusieurs objets à la fois; elles présentent sans intervalle ni succession toutes les parties d'un même ouvrage, d'un tableau, d'un édifice, d'une statue.»

Juxta expositam theoriam Lessing, sex numero existunt pulchræ artes, quarum tres pingunt in tempore seu successive; tres aliæ *pingunt in spatio*.

existentiam, neg. quoad *essentiam et proprietates seu attributa cum ea connexa*, conc. Et similiter distinguenda minor. Utique definitiones ex. gr. vel syllogismi, effici aut non effici possunt a nobis, ac proinde contingentiae et mutabilitati subsunt quoad *existere vel non existere*; at minime quoad *essentiam et proprietates*, nec etiam quoad *leges quibus subjici debent*. Definitionem possum conficere vel non conficere, sed efficere nequeo ut *recta sit definitio*, quæ certas non servat leges. Similiter, sive existat syllogismus sive non, semper verum erit ad ejus naturam pertinere quod tribus tantum terminis constet. Sane, si opus esset scientias esse de rebus necessariis et immutabilibus quoad *existentiam*, nulla agnoscenda esset tanquam scientia præter eam, quæ de Deo agit. Sed

Instabis: Logica habetur et vere est instrumentum scientiarum: ergo non est scientia.

Resp. Est instrumentum *purum*, neg. instrumentum *scientificum*, conc. Duplicem respectum in Logica oportet considerare; primum, quatenus refertur ad propriam materiam seu objectum, scientificæ et per causas tradendo et edocendo quæ ad definitionem, divisionem, universalialia, syllogismos spectant; et sub hoc respectu omnes obtinet conditiones ad rationem scientiæ requisitas. Alter respectus seu ordo ipsi inest, quatenus ad materiam et objecta aliarum scientiarum referri potest, nimirum, quatenus scientia ratiocinationis in seipsa et in suis elementis spectata, quæ est ipsissima Logica, huic vel illi materiæ potest applicari; sub quo plane respectu merito dicitur instrumentum aliarum scientiarum. Logica sub priori respectu, seu quatenus primum munus exerit, dicebatur a Scholasticis, Logica *docens*; quatenus alterum munus exercet, Logica *utens*.

ARTICULUS TERTIUS.

De objecto Logicæ.

Prænotanda:

1.° Objectum scientiæ illud dicitur, quod ejus considerationi et vestigationi subjicitur. Et duplex distingui solet, *materiale*, quod constituitur per materiam illam vel res quas scientia considerat; et *formale*, quod dicitur ratio illa, quam in rebus illis præsertim quærit et attingit. Sic radii lucis sunt objectum materiale optici, quia sunt materia circa quam versatur; sed ejusdem objectum formale est motus ipsorum, quia optica in radiis lucis non eorum naturam aut omnes proprietates considerat et quærit, sed eorumdem motum et directionem dum in diversa corpora impingunt. Simile quid in facultatibus seu potentiis, quæ non secus ac scientiæ determinata objecta respiciunt, licet observare: nam quamvis objectum materiale visus ex. gr. sint corpora, attamen ejusdem potentiæ objectum formale, est color quo quasi medio, ad corpora ipsa pertingit. Si objectum materiale et formale simul accipiantur, constituunt integrum et totale scientiæ vel potentiæ objectum, quod proinde *objectum attributionis* audit.

2.° Ast vero, quoniam scientia quævis, proprietates, attributa et prædicata sui objecti vestigare et dignoscere nequit nisi ope quarundam veritatum per seipsas et immediate evidentium, ex quibus suas legitime conficiat demonstrationes, scientia, præter objectum proprium, propria quoque prima principia sibi vendicat, per quæ objectum quasi intellectuali luce collustratur, ut a scientia possit attingi. Hujusmodi prima principia dicebantur a Scholasticis *objectum formale quo*, vel etiam *ratio sub qua* scientiæ. Quænam sint prima principia

Logicæ, supra jam diximus: superest nunc, ut de objecto materiali et formali ipsius aliquid dicamus.

THESIS.

Objectum materiale Logicæ sunt res omnes a nobis cognitæ; objectum vero formale est ordo seu artificiosa dispositio quam in hujusmodi notionibus ipsemet intellectus ponit.

Prob. 1.^a pars. Logica apud omnes, est scientia ratiocinationis, non solum quatenus ratiocinatio in seipsa et privativè spectatur, sed etiam spectata in suis elementis, terminis, nempe, et propositionibus, simul cum his quæ ad horum rectam perceptionem et usum requiruntur, definitione, divisione, universalibus, prædicabilibus, etc.: atqui materia ratiocinationis tum in se, tum in suis elementis spectata, sunt res omnes a nobis cognitæ: ergo hæc constituunt objectum materiale Logicæ. Atque exinde,

Prob. 2.^a pars. Nam id quod in hujusmodi rebus, quatenus a nobis perceptis, Logica docet, quærit et efficit, est congruus ordo in rebus quomodocumque perceptis, tum ut ipsæ perfectius et distinctius cognoscantur, tum ut ex ipsis ad aliarum notitiam tutò et faciliter perveniamus: ergo objectum formale Logicæ est congrua dispositio notionum, vel conceptuum mentis, per quam hæc in suis operationibus perficitur, firmatur et dirigitur ad verum agnoscendum et dijudicandum. Unde merito D. Thomas: «Ordo quem ratio considerando facit in proprio actu, pertinet ad philosophiam rationalem,» quæ est Logica apud Scholasticos, apud quos etiam ordo ille vel artificiosa dispositio conceptuum dicitur *ens rationis*.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Definitio et ratiocinatio sunt objectum formale Logicæ; sed definitio et ratiocinatio sunt operationes intellectus: ergo formale objectum Logicæ sunt ipsæ operationes intellectus, et non ordo ipsarum.

Resp. Dist. maj. Definitio etc. *præcisè quatenus actiones intellectus*, neg. *quatenus includunt congruam dispositionem conceptuum*, conc. Aliud est in ratiocinatione (idem dic de definitione et similibus) ipsa actio, vel operatio vitalis mentis, aliud plane diversum determinata et congrua dispositio terminorum et propositionum ex quibus coalescit. Agere de ratiocinatione, prout vitalis et intellectualis est operatio, ac etiam prout ab aliis ipsius mentis actibus discriminatur, ad Psychologiam pertinet, minime ad Logicam, quæ tanquam proprium sibi vendicat, agere de congrua dispositione et ordine conceptuum per terminos et propositiones, quæ ratiocinationem ingrediuntur. Brevius cum Scholasticis: definitio et ratiocinatio *effectivæ*, non sunt objectum formale Logicæ, sunt vero quatenus *effectæ*.

Objic. 2.^o Artificiosa dispositio conceptuum est ens rationis: ergo nequit esse objectum formale Logicæ. Prob. cons. Scientiæ specificantur et distinguuntur essentialiter per sua objecta; sed ens rationis nequit dare speciem et distinctionem essentialem enti reali: ergo si artificiosa dispositio, etc.

Resp. Neg. cons. Ad prob. dist. maj. Specificantur et distinguuntur per objecta *extrinsecè*, conc. *intrinsecè*, neg. Et similiter ad min. Dum dicitur scientias accipere ab objecto determinationem specificam et distinctionem, non est intelligendum, objectum esse partem internam et constitutivam scientiæ, ad modum quo anima rationalis interne constituit, specificat et essentialiter ab aliis distin-

guit hominem; sed illud eatenus accipiendum est, quatenus scientiæ non secus ac potentiæ vitales, ordinem transcendentalem includunt ad determinata objecta, qui ordo ab ipsa scientia vel potentia realiter non distinguitur, sed est ipsamet scientia quatenus ex sua ipsa natura commensuratur determinato objecto, tanquam termino quem necessario ex propria natura respicit. Jam vero, nihil obstat quominus realis scientia specificetur et distinguatur ab objecto quod non sit ens reale, si id extrinsecè tantum et per modum termini contingat. Sed

Instabis: Ordo quem Logica ad suum objectum habet est realis: ergo ejus terminus, nempe, objectum Logicæ debet esse aliquid reale.

Resp. Dist. Ant. Ordo etc. est realis *transcendentalis* conc. realis *prædicamentalis*, id est, relatio proprie dicta tanquam accidens a subjecto cui inest realiter distinctum, neg. Solutio patet ex dictis de relatione.

CAPUT SECUNDUM.

DE VERITATE VARIOQUE MENTIS STATU QUOAD IPSAM.

Scimus equidem disputationem de veritate ad Methaphysicam directe spectare; nos tamen hic eam attingimus, quoniam ejus notio cum his quæ de certitudine, errore, dubio ac veri criterio dicere oportet, nexum habet.

ARTICULUS PRIMUS.

Prænotiones generales.

1.^a Veri denominatio, tum rebus ipsis extra mentem nostram positis, tum conceptibus internis, quibus cognoscuntur et continentur, tum etiam signis externis,

quibus præfatam cognitionem aliis manifestamus, non raro tribuimus; dicimus enim res *veras*, notitiam vel cognitionem *veram*, verbum vel sermonem *verum*. Atque hinc exurgit divisio veritatis in *metaphysicam*, *logicam*, et *moralem*.

2.^a Veritas *metaphysica*, est ipsum *ens reale quatenus habet esse determinatum et adæquatum typo quod ipsi respondet in mente divina*. Siquidem, omne ens essentiam habet determinatam, sibi propriam et ab aliis distinctam, quæ essentia præcontinetur et repræsentatur ab æterno in mente divina; ita ut quælibet res, eo ipso quod existit, necessario consentanea est et adæquata alicui ex ideis divinis, quæ continent et repræsentant omnia entia sive actualia sive possible. Unde veritas metaphysica posita est in conformitate seu adæquatione cum mente divina; eatenus enim aurum v. gr. est *verum aurum*, quatenus in se habet naturam consentaneam et imitatricem ideæ auri in Deo ab æterno existenti. Quod intelligere oportet de veritate metaphysica in se spectata; nam si sermo sit de veritate metaphysica *quoad nos*, vel potius *quoad modum* quo nobis eam agnoscere licet, satis notum est, nos nec essentiam ipsam immediate, nec ejus conformitatem cum idea divina posse intueri; sed ejus *veritatem* agnoscimus et quasi venamur ex collatione notarum, effectuum et accidentium, quæ in ea observamus: sic v. gr. agnoscimus hoc metallum esse *verum aurum*, quia continet notas, characteres et proprietates, quæ in re hoc vocabulo communiter designata, observantur.

Hæc veritas metaphysica, dicitur etiam veritas *rei*, quia identificatur cum essentia rei; veritas *transcendentalis*, quia nullo determinato generi circumscribitur, sed invenitur in omni ente reali, omne enim quod est, in quantum *est*, verum est. Dicitur demum veritas *objectiva*, tum quia identificatur cum ente reali, quod est objectum nostri intellectus; tum etiam quia ratione ipsius ob-

jecta aptitudinem habent ad determinandam in nobis *veram* cognitionem de ipsis: ex eo enim quod hoc metallum est *verum* aurum, et intellectui *meo* objici potest, et verum fit iudicium quo iudico hanc rem esse aurum.

Ex quo infertur, ens reale, qua tale, præter comparisonem seu adæquationem actualem quam habet cum intellectu divino, quæ primo et principaliter constituit veritatem metaphysicam, involvere etiam comparisonem, aptitudinem, seu adæquationem potentialem, virtualement et quasi secundariam cum intellectu humano, quatenus eo ipso quod est ens reale, potest ab ipso cognosci, ac mensurare et regulare *veritatem* iudiciorum, quæ circa illud ens intellectus humanus efformet. Quam doctrinam ex D. Thoma mutuamus, dum ait: (1)

«Res ergo naturalis inter duos intellectus constituta, secundum adæquationem ad utrumque vera dicitur: secundum enim adæquationem ad intellectum divinum, dicitur vera in quantum implet hoc ad quod ordinata est per intellectum divinum... Secundum autem adæquationem ad intellectum humanum, dicitur res vera in quantum nata est de se formare veram existimationem...

...Prima autem ratio veritatis, proprius inest rei quam secunda; quia prior est comparatio ad intellectum divinum quam humanum; unde etiamsi intellectus humanus non esset, adhuc res dicerentur veræ in ordine ad intellectum divinum.»

3.^a Veritas *logica*, quæ etiam veritas *relativa*, veritas *subjectiva*, veritas *cognitionis* vel *in cognoscendo*, veritas *formalis* nuncupari solet, rectè definitur: *conformitas seu adæquatio intellectus qua cognoscentis cum re cognita*. Cognitionis enim, eatenus *vera* dicitur, quatenus concordat cum re, quæ est objectum vel terminus cog-

(1) QQ. Disp. De Verit. q. 1.^a art. 2.^o

nitionis. Ex quo facile infertur, quod sicut idea divina est quasi mensura et ratio veritatis metaphysicæ, ita veritas metaphysica vel rei, est quasi mensura et ratio veritatis logicæ vel cognitionis.

4.^a Veritas tandem *moralis*, nihil est aliud quam *conformitas seu adæquatio sermonis externi cum iudicio interno loquentis*. Tunc siquidem res, *vera moraliter* dici potest, quando exterius enuntiatur vel affirmatur id ipsum quod intra mentem et prout intra mentem existit.

5.^a Quoniam oppositorum opposita est ratio, *falsitas* quæ veritati opponitur, dispesci etiam potest in *metaphysicam, logicam, et moralem*. Ast vero, quia metaphysica veritas cum ipso ente reali identificatur, falsitas *metaphysica*, si proprie et in rigore sumatur, vel nullibi existit, vel carentiæ entis, id est, nihilo tantum congruit, quod cum nulla idea divina adæquatur. At si minus proprie et secundo per comparisonem ad nostrum intellectum accipitur, *falsum* metaphysicè illud dicitur, *quod occasionem falso iudicio præbere potest*: quo sensu lapis pretiosus, *falsus* a nobis dicitur ille, qui ex assimilatione externa et imperfecta cum lapide pretioso vero, occasionem errandi de facili præbet minus peritis. Quid sint falsitas logica et moralis, ex dictis facile patet.

Itaque veritatis propria ratio sita est in conformitate seu consonantia inter rem aliquam et intellectum. Veritas enim transcendentalis, per conformitatem inter ens reale et intellectum divinum constituitur; veritas formalis, per conformitatem inter rem cognitam et intellectum cognoscentem; veritas moralis, per conformitatem inter verba et intellectum interius rem precipientem. Aptissima ergo ac valde philosophica est veritatis definitio a D. Thoma tradita, dum eam dicit *adæquationem rei et intellectus*.

6.^a Mens porro nostra in quadruplici præsertim statu versari potest quod ad veri adsecutionem seu rei cognitionem attinet, qui certitudo, opinio, dubium, et igno-

rantia seu nescientia communiter appellantur. Horum primus, nempe:

a) *Certitudo* tunc habetur, quando intellectus ita perspicua ratione rem aliquam cognoscit, vel saltem sibi cognoscere videtur, ut erga eam iudicium proferat quantumque formidinem falsitatis vel erroris excludens. Unde definiri potest: *intellectus adhæsiō alicui objecto, ita firma et stabilis, ut nulla formido oppositi remaneat*. Hic mentis status ex sua natura, seu ex propria quasi conditione ad veritatem tendit, verumque objectum tantum respicit; at ex imbecillitate mentis, vel considerationis defectu, in falso quandoque reperitur: ex quo efficitur, ut certitudo de falso objecto, *per accidens* haberi possit.

Præter hanc certitudinem, quæ subjectiva merito dicitur, quia respicit determinatam statum intellectus, qui est subjectum veritatis logicæ seu cognitionis, est et alia quæ ex parte objecti spectatur, quatenus, nempe, res aliqua ejus est naturæ et conditionis, ut humanam mentem ad firmum assensum facile queat pertrahere dum ipsi proponitur. Unde definiri posset: *capacitas vel aptitudo naturalis objecti ad assensum omnino firmum ex hominis intellectu extorquendum*. Dico *hominis intellectum*, quia quæ quoad nos dubia vel objective incerta dicuntur, objectiva certitudine donantur respectu intellectus superioris. Hæc autem certitudo ideo *objectiva* dicitur, quia conditionem objecti, vel veritatem ipsam cognoscendam proprie respicit, non vero statum intellectus a quo potius omnino independens existit; sive enim assensum præbeam vel secus huic propositioni: *totum est majus sua parte*, semper certa consistit certitudine objectiva, quia objectum quoddam est, in seipso continens congruum ac sufficiens motivum ad rationis humanæ adsensum extorquendum, nempe, evidentiam immediatam.

Utraque exposita certitudo in *metaphysicam*, *physicam*, et *moralem*, congruè dispescitur. Quarum prima

tunc locum habet, quando et assensus ipse mentis, et motivum ad asentiendum firmiter ac necessario impellens, in ipsa rei essentia vel in necessaria connexion inter prædicatum et subjectum, fundamentum habent, ita ut prædicatum absque subjecti destructione ab ipso nequeat disjungi in affirmante propositione, sicut in præfata: *totum est majus qualibet sui parte*. Atque hæc dicitur merito certitudo *metaphysica*, quia ejus ultima resolutio fit ad principium contradictionis, quod est fundamentale in *Metaphysica* ac quasi lydius lapis omnis veritatis, quæ immutabilitate et necessitate absoluta donatur.

Physica certitudo tunc exurgit, quando mentis assensus et ejus motivum generalibus ac constantibus legibus naturæ physicæ nituntur, ut hæc propositio: *lapis sursum projectus et sibi relictus deorsum lapsurus est*, certitudine physica donatur, quatenus mens ad assensum impellitur ex lege naturæ, quæ deficere nequit nisi per miraculum. Ex quo colligitur, hanc certitudinem, minorem metaphysica aliquo sensu dici posse; siquidem veritas quæ afficitur certitudine metaphysica ullo unquam casu deficere potest, quod tamen accidere potest in propositione affecta certitudine physica.

Certitudo tandem *moralis*, ea dicitur, quæ nec ipsa rei essentia, nec naturæ physicæ legibus nititur, sed potius vel humanæ naturæ moralibus legibus, vel hominum consuetudine, testimonio et auctoritate, ut videre licet in hisce propositionibus: *hæc mater diligit suos filios: Cesar a Casio, Bruto aliisque senatoribus, pleno senatu interfectus est*; quæ quidem, quantumvis falsæ existerent, nec naturæ leges deficerent, nec contradictio ulla haberetur; at subverterentur quodammodo leges morales quibus humana natura regitur, ac quibus humana societas mutuo ligatur ac consistit, præsertim dum præterita agnoscere ac judicare oportet.

Sunt qui moralem certitudinem tribuunt propositioni

singulari quæ continetur sub universali, cujus prædicatum, ut in pluribus tantum, convenit subjecto, ut si dicatur: *hæc mater diligit suos filios*; quæ eatenus vera ac certa dicitur quatenus sub hac universali: *omnis mater diligit filios*, continetur. Cui sane opinioni adsentire nequeo; nam si moralis certitudo suo nomini ac definitioni stare debet, opus est ut formidinem omnem et hæitationem a mente depellat: at propositiones hujusmodi singulares formidinem et hæitationem omnem expellere nequeunt, cum nec ipsæ universales sub quibus continentur, id efficiant. Itaque, præfatæ propositiones ad probabilitatem vel opinionem, non ad certitudinem revocandæ sunt, quia non omnem errandi formidinem aut periculum excludunt.

Præ oculis habere oportet, quod nunc exposita certitudinis divisio in metaphysicam, physicam et moralem, per respectum et comparisonem quamdam ad objectivam, et quasi secundario tantum certitudini subjectivæ tribui debet; etenim, mea saltem sententia, divisio hujusmodi objectivæ tantum certitudini congruit, si proprie et in rigore metaphysico loqui velimus. Eatenus namque moralis a physica, et hæc vicissim a metaphysica præcipue differt, quatenus motiva seu fundamenta diversa sibi vendicant, quibus apta fiunt ad assensum a mente extorquendum. Quinimo, subjectiva certitudo ex seipsa indivisibilis dici potest; nam, vel assensus adeo firmus est, ut omnem errandi formidinem pellat, vel non: si primum, adest certitudo; si secus, mens certa dici nequit. Gradus tamen admittit quodammodo præfata certitudo, tum propter respectum ad motivum objectivum evidentius et immobilius ex sua natura, tum propter majorem vel minorem impetum, facilitatem et celeritatem, quibus assensus firmus exurgit, juxta objectorum et motivorum naturam et conditionem. Quod, ut melius percipiatur, recolere mente oportet, subjectivam certitudi-

nem ex duplici constare elemento, quorum primum positivum dici potest, scilicet, assensus vel adhæsiō mentis; secundum vero, negativum, exclusio, nimirum formidinis de opposito. Igitur gradus quidem subire potest, saltem improprie, ex parte primi elementi, at minime ex parte secundi.

Quænam sint origo et causæ veracis certitudinis, postea dicemus. Quod attinet ad certitudinem *fallacem*, ex qua firmiter falso adhæret mens, duplicis generis causa eidem potest assignari, quarum altera ex parte intellectus se habet, et ad obscuritatem et confusionem perceptionis et idearum ultimo revocatur: altera et præcipua fallacis certitudinis causa, ex parte voluntatis se tenet, quæ ut pote facultas libertate prædita ac aliarum facultatum imperatrix et domina, intellectum ad determinatum assensum concitat et impellit. Atque hæc falsi certitudo, *error* quoque nuncupari solet. Nec opus est hominis vitio et culpæ semper id vertere: accidere namque potest, ut prudenter, etiam dum fallimur, judicemus, sive quia obscura rei perceptio vitari vix potest, sive quia tempus non suppetit pro re maturius perpendenda, sive quia quamvis absolute loquendo distinctius dignosci posset ac dijudicari, res tamen tanti non est, ut longius et accuratius examen mereatur, ipsius conditione et natura attentis. Ex quo colligere licet, omnem quidem errorem seu fallacem certitudinem, defectum esse *physicum*, at non semper *moralem*. Hujusmodi existit ex. gr. error hæreticorum bonæ fidei, qui ex educatione cæterisque adjunctis ita comparati sunt, ut absque ullo remorsu, vel dubio, sectam, quam profitentur, tanquam veram religionem habeant, præsertim si nihil ipsi adversans, vel legerint, vel audierint.

b) Certitudini e regione opponitur *dubium*, cujus nomine significatur ille *status mentis in quo neutri contradictionis parti assentitur aut dissentitur*. Quæ judicii suspensio, si ex æqualitate rationum seu momentorum pro

utraque contradictionis parte militantium, originem ducat, dubium *positivum* constituit: si vero adsensus et dissensus carentia, ex absentia rationum pro utraque parte procedat, dubium *negativum* appellatur. Dubium, cum per privationem sive carentiam rei, id est, adsensus et dissensus, constituatur, ex seipso indivisibile est, nec ullos proprie obtinet gradus.

c) Inter dubium et certitudinem medium statum obtinet *opinio*, quæ dici posset: *assensus vel dissensus intellectus alteri contradictionis parti, sed cum formidine partis oppositæ*. Unde hîc mentis status varios ac diversos patitur gradus juxta majorem, vel minorem vim et pondus rationum et momentorum, quæ intellectum pertrahunt in alteram contradictionis partem: opinio enim quasi proprius effectus est probabilitatis, quæ multiplices gradus admittit. Igitur, opinio excurrit a dubio ad certitudinem veluti ab uno extremo ad aliud, eoque firmior evadit quo certitudini magis propinqua redditur. Ex quo colligere licet, quod *suspicio*, quæ judicium adhuc non continet, sed propensionem quamdam ad ipsum, haberi potest tanquam opinionis inchoatio quædam ac primus gradus.

d) *Ignorantia* denique seu nescientia illum mentis statum præ se fert, in quo *intellectus omni privatur cognitione circa objectum*. Quod si hæc privatio cognitionis referatur ad cognitionem necessariam pro judicio efformando, ignorantia dicitur *positiva*, nec differt a dubio positivo. Si vero excludat etiam quancumque perceptionem et ideam objecti, tunc dicitur ignorantia *negativa*, cui vere congruit exposita definitio, quæque melius exprimitur nomine *nescientiæ*.

ARTICULUS SECUNDUS.

*De veritate.*THESIS 1.^a

Veritas prius ac perfectius congruit intellectui quam rebus.

Prob. Veritas vel est metaphysica, vel logica, vel moralis: atqui harum quælibet prius ac perfectius in intellectu quam in rebus reperitur: ergo.

Prob. min. per singulas partes. Et primo, veritas metaphysica eatenus rebus congruit quatenus proprias sibi naturas, vel essentias adsequuntur; proprias vero naturas adsequuntur per conformitatem, dependentiam et imitationem intellectus divini: ergo veritas hujusmodi per prius ac proinde perfectius in intellectu aliquo, nempe, divino, quam in rebus ipsis reperitur, juxta veterum effatum: *propter quod unumquodque tale et illud magis.*

Quoad veritatem logicam, nulla adesse potest difficultas: quandoquidem hæc non solum prius ac perfectius, sed *unice* in intellectu existit; namque, ut postea ostendemus, veritas hujusmodi nonnisi in actu quo intellectus judicat locum habet. Nec te moveat quod præfata veritas a rebus cognitis pendet; pendet quidem ab ipsis tanquam a conditione, mensura et objecto: at in ratione veritatis logicæ, formaliter et essentialiter constituitur per cognitionem qua intellectus de rebus judicat, quæ sane cognitio non rebus sed intellectui propria existit. Adde his, veritatem logicam seu cognitionis perfici et compleri intra ipsum intellectum, qui dum aliquid intelligit res ad se quodammodo trahit, eas intelligibiliter præsentat sibi reddens: ex quo consequitur, quod prima et perfecta ratio veritatis logicæ, in intellectu in quo com-

plementum accipit, reperiatur. Namque, ut scitè habet D. Thomas: (1) «Cum verum dicatur de pluribus per prius et posterius, oportet quod de illo prius dicatur in quo invenitur perfecta ratio veritatis. Complementum autem cujuslibet motus est in suo termino per operationem animalis: motus autem cognitivæ virtutis (facultatis seu potentiæ) terminatur ad animam; oportet enim ut cognitum (objectum) sit in cognoscente per modum cognoscentis.»

Tandem, quod veritas moralis ab intellectu etiam præcipue pendeat, ipsumque proinde prius ac perfectius respiciat, ex eo constat, quod etiamsi exteriora signa seu verba in seipsis falsa sint, nec rebus consonent, vera tamen sunt veritate morali, dummodo intellectui dicentis consentanea existant.

THESIS 2.^a

*Veritas logica vel cognitionis in iudicio solum perfecte ac proprie reperitur; at si imperfecte et improprie accipia-
tur, simplici perceptioni etiam congruit.*

Prob. prima pars:

1.^o Veritas logica, ex dictis, est adæquatio intellectus quatenus cognoscentis cum re cognita: ergo in ea solum operatione proprie reperitur, quæ hujusmodi adæquationem continet et exprimit. Atqui intellectus, qua cognoscens, tunc solum proprie ac perfecte continet et exprimit sui ipsius adæquationem et conformitatem cum re, quando iudicium erga ipsam efformat; siquidem tunc intellectus rei adæquatur, vel non adæquatur, dum ipsi applicat per affirmationem, vel removet per negationem attri-

(1) QQ. Disp. De Verit. q. 1.^a art. 2.^o

butum aliquod, quod proculdubio per iudicium perficitur. Atque hinc ostenditur thesis,

2.° Ex communi hominum sensu et loquendi ratione. Etenim, quantumvis rem quamlibet, ex gr. *solem*, *centaurum*, *hominem*, *divitias* mente concipiam ac etiam verbis exprimam, nec veræ nec falsæ res hujusmodi, nec verba quibus exprimuntur dici queunt, dum ab omni abstineo iudicio: contra vero, cognitio et verba quibus exprimitur, vera continuo, vel falsa evadunt, ex quo iudicium efformo aut profero circa rerum hujusmodi existentiam, vel alia attributa. Ergo veritas logica non quamlibet intellectus operationem, sed judicatricem tantum proprie comitatur.

3.° Veritas logica, quippe quæ posita est in conformitate seu similitudine intellectus qua cognoscentis cum re cognita, est affectio quædam cognitionis et simul perfectio propria intellectus, qua talis; veritas namque intellectum tantum respicit et intellectu possidetur: ergo debet afficere illam operationem intellectus, quæ huic quasi propria existit, et per quam ab aliis cognoscendi viribus seu facultatibus secernitur ac discriminatur. Hæc autem operatio est iudicium, quo intellectus plene ac perfecte discriminatur et secernitur a sensibus; quandoquidem per simplicem apprehensionem seu perceptionem, potius cum his, quoad modum agendi, congruit et adsimilatur.

Altera pars thesis patet:

1.° Quia si, ut supra est dictum, logica veritas in mentis conformitate ad objectum est sita, quemadmodum et falsitas in ejusdem ad objectum difformitate, colligitur, eam locum habere ubicumque præfata conformitas mentis cum objecto reperitur. Ast vero, simplex mentis apprehensio, vel perceptio, adæquationem quamdam ad objectum involvit, tum quatenus perceptio fit per quamdam repræsentationem seu similitudinem objecti, tum etiam quatenus circa determinatum et peculiare objectum

versatur et ad ipsum terminatur, omnis enim qui cogitat, *aliquid* cogitat et percipit. Ergo virtualiter et in actu exercito, reperiri potest conformitas inter intellectum et rem ex parte simplicis perceptionis.

2.^o Præterea: Simplex mentis perceptio ex sua ipsa natura tendit et ordinatur ad iudicium, in quo proprie et plene veritas logica reperitur: ergo eam participare opus est aliquid de ratione veritatis logicæ, quæ, ut diximus, in iudicio plene ac perfecte reperitur; quandoquidem, sicut simplex perceptio via quædam est et inchoatio iudicii, ita eidem imperfecte et inchoative congruit veritas logica, quæ in iudicio plene et cumulate reperitur.

THESIS 3.^a

Veritas imperfecta quæ simplici perceptioni congruit, hanc semper per se comitatur, at per accidens simplex perceptio falsitati potest subesse.

Prob. 1.^a pars. Veritas quæ in simplici perceptione, qua tali, reperitur, nihil est aliud quam repræsentatio intelligibilis objecti intra mentem absque ulla affirmatione vel negatione, non tantum circa ejusdem notas et attributa, sed nec circa ipsam ejus existentiam. Unde cum id in omni perceptione reperiatur, aliter enim desineret esse perceptio et cogitatio, is namque qui percipit et cogitat, aliquid percipit et de aliquo cogitat, consequitur modum illum veritatis cujus simplex perceptio est capax, eandem semper ac necessario comitari. Et hoc est quod D. Thomas sibi vult dum ait, quod «intellectus apprehendens *quod quid est* (naturam rei, vel rem quamlibet) absque compositione et divisione, (affirmatione et negatione) semper est verus.» (1)

(1) 1.^o Periherm. lect. 2.^a

Sed vero, si simplex perceptio spectetur ex ea parte qua tendit et refertur ad iudicium, cujus est fundamentum et inchoatio, falsa *per accidens*, id est, veluti virtualiter et dispositive, dici poterit; quatenus, nempe, ex defectuosa perceptione natum est sequi iudicium falsum circa rem non recte perceptam. Sic dum concipio *centaurum*, hæc perceptio falsa per accidens dici potest, quatenus viam menti sternit ad iudicandum ipsum aliquid reale esse: et generatim perceptio quævis, vel obscura, vel confusa, vel incompleta, sive ex quocumque alio capite defectuosa, falsitati accidentaliter subest, quatenus ad falsum iudicium magis aut minus disponit.

Corollaria:

Primum: *Ergo omne verum dicitur per ordinem ad intellectum*. Namque, ut vidimus, verum transcendens seu metaphysicum, necessario intellectum divinum respicit; veritas logica et moralis, ad intellectum humanum, necessarium similiter ordinem involvunt. Merito ergo D. Thomas: (1) «De quocumque dicatur verum, oportet quod hoc sit per respectum ad intellectum.»

Secundum: *Ergo omnis veritas quæ subest certitudini metaphysicæ, est æterna, necessaria, ac immutabilis*. Huiusmodi enim veritas, ex dictis, rerum essentias, quæ non secus ac ideæ archetypæ, quarum sunt participationes et imitationes, omnino immutabiles existunt, continet et exprimit; atque ad principium contradictionis, quod proculdubio æternum, necessarium et immutabile est, ultimo resolvuntur. Reliquæ vero veritates, non absolute, sed hypothetice tantum immutabiles dici queunt, nimirum, si leges physicæ vel morales, aut etiam existentia rei, (si de singulari et contingenti propositione agatur) non deficient in casu quem propositio exprimit. Attamen,

(1) 1.^o *Periherm. lect. 3.^a*

in totum accipe de veritate *objectiva*, seu quatenus objecta respicit; enimvero, si *subjective* spectetur prout affectio quædam est potentiæ intelligentis, omnis veritas quoad hominem deficere potest, absolute loquendo, ad defectum ipsius intellectus humani, quatenus hic est ejusdem subjectum et recipiens. Atque hoc corollarium maximoperè notandum ab eo qui velit vitare confusionem, quæ latere potest in communi illo quasi effato: *veritas est necessaria et immutabilis*.

Tertium: *Ergo gradus omnes ac genera veritatis participationes sunt unius et ejusdem primæ veritatis*. Nam veritas seu veracitas moralis, saltem perfecta, ab intellectu nostro; hujus veritas, ex rerum veritate; ac tandem rei veritatis ratio et mensura, ex mente divina desumitur: cunctæ igitur veritates, in una prima Dei veritate fundantur et continentur.

Quartum: *Ergo una propositio nequit dici verior quam alia, proprie loquendo*. Cum enim veritas cognitionis sive logica, quæ propositionem afficit, posita sit in conformitate mentis cum re cognita, magis et minus, sive gradus ullos suscipere nequit; quoniam inter esse et non esse rei conforme, utpote contradictorie opposita, nulla datur latitudo. Nihilominus, quia veritas cognitionis a veritate rerum mensuratur, res vero hujusmodi non æqua ratione sed magis aut minus rationem entis participant, prout majorem vel minorem sortiuntur perfectionem essendi, ideo *improprie*, et veluti fundamentaliter et objective, hæc propositio magis vera quam alia dici poterit.

SCHOLIUM.

Quia sensus in propriis objectis percipiendis procedunt consimili ratione cum simplici mentis apprehensio-

ne, conjicere pronum est, ipsos simili quoque modo veri denominationem accipere. Unde sicut mens in prima operatione rebus adæquatur mediis conceptibus seu repræsentationibus intelligibilibus, propter quam adæquationem, *vera* imperfecte denominatur, ita quoque sensus, quatenus feruntur in objectum determinatum ejusque repræsentationem continent, rei perceptæ quadantenus adsimilantur et adæquantur, ac proinde imperfectam saltem veritatis rationem adsequuntur. Nec ad rem istam quidpiam interest, quod sensibilis perceptio fiat per veras similitudines, vel species, sive per ipsum actum immediate, sive quacumque alia ratione; quovis siquidem modo sensatio exponatur, constans semper habetur, eam, repræsentationem quamdam determinati objecti involvere, quod ad rem sufficit. Ast vero, quamvis sensus falsi nequeant dici *per se*, cum objecta percipiant prout exigunt condiciones quibus subjiciuntur, nempe, distantia, mediorum, organi recte dispositi, etc., attamen *per accidens*, falsitati sunt obnoxii, quatenus objectum ita percipiunt ac menti offerunt, ut nisi diligentem curam adhibeat intellectus pro deceptione, vel potius deceptionis occasione vitanda, in falsum prolabitur judicium. Qua sub ratione, sensus, non secus ac simplex mentis perceptio, virtualiter et occasionaliter falsitati subesse possunt, præsertim dum de sensibilibus communibus et per accidens agitur. Pro quorum omnium pleniori intelligentia animadvertere oportet, sensum, utpote medium positum inter res externas et intellectum, considerari posse: 1.º prout respicit res quæ ab eo percipi possunt: 2.º prout respicit intellectum cui ministrat, tum proprias affectiones, tum objecta externa percepta. Si ergo spectetur sub priori respectu, sensus, qua talis, semper est verus, quia semper includit et involvit repræsentationem aliquam rei sive realis sive apparentis. Si vero spectetur sub posteriori respectu, distinctione adhuc est opus: est enim semper

verus, quatenus intellectui refert et nuntiat propriam affectionem, vel si malueris, sensationem prout subjectiva est, nam hæc subicitur legibus necessariis, ac talis semper existit qualem exigunt objecti distantia, medium, organi dispositio, cætera: falsus autem esse potest ex parte alterius muneris, id est, prout intellectui ministrat, et nuntiat objecta externa a sensu ipso percepta; ex hac quippe parte contingere potest, quod occasionem falsi iudicii intellectui præbeat. Apposite ad rem D. Thomas: (1) «Si autem (sensus) comparatur ad intellectum secundum quod est repræsentativus alterius rei, cum quandoque repræsentet ei aliter rem quam sit, secundum hoc sensus falsus dicitur, in quantum natus est facere falsam existimationem in intellectu, quamvis non necessario faciat... sic ergo sensus intellectui comparatus semper facit veram existimationem in intellectu de dispositione propria, sed non de dispositione rerum... Sed secundum hoc quod sensibile apprehendit, non est ibi veritas et falsitas proprie, sed solum secundum ordinem ad iudicium... prout, scilicet, ex apprehensione tali natum est sequi tale vel tale iudicium.»

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Adversus primam thesim objicies 1.^o Verum convertitur cum ente: atqui ratio entis non prius aut perfectius intellectui quam rebus ipsis congruit: ergo.

Resp. Dist. maj. Verum *metaphysicum* convertitur cum ente, conc. verum *logicum*, subdist. convertitur *per prædicationem*, neg. *per convenientiam*, conc. Equidem, verum metaphysicum vel transcendentele merito cum ente dicitur converti, quia nihil reale ipsi addit. At si de veritate

(1) QQ. Disp. De Verit. q. 16.^a art. 11.^o

logica seu formali nostri intellectus sermo sit, hæc cum ente circa quod cognitio versatur non convertitur per prædicationem; non enim dicere possum quod meæ cognitionis veritas dum efformo ex. gr. hoc iudicium: *sol extensione magna donatur*, idem sit a parte rei cum sole ipso, ad quem iudicium et ejus veritas referuntur. Bene tamen dici potest quod veritas hujusmodi cum ente sive cum objecto ipso reali convertitur per convenientiam; quia præfatum iudicium eatenus verum existit et dicitur, quatenus congruit et adæquatur cum re, quæ ipsi extra animam respondet. Quæ solutio est etiam in terminis D. Thomæ, qui (1) sic habet: «Verum dicitur per prius de intellectu et per posterius de re sibi adæquata; et utroque modo convertitur cum ente, sed diversimode, quia secundum quod dicitur de rebus convertitur cum ente per prædicationem, omne enim ens est adæquatum intellectui divino et potens sibi adæquare intellectum humanum et e converso. Si autem accipiatur verum, prout de intellectu dicitur, (verum logicum seu cognitionis), sic convertitur cum ente, quod est extra animam, non per prædicationem sed per convenientiam, eo quod cuilibet vero intellectui, (vero iudicio) oportet quod respondeat ens aliquod.»

Objic. 2.^o Eatenus dici posset veritatem logicam prius ac perfectius inesse intellectui quam rebus, quatenus intellectus esset proprium subjectum hujusmodi veritatis: sed hoc admitti nequit. Prob. Quod est in aliquo tanquam in proprio subjecto, necessario ipsum comitatur: ergo si intellectus noster est proprium subjectum veritatis logicæ, hæc necessario comitatur quodcumque ejusdem iudicium, nec hujus veritas mensurabitur ex adæquatione ad rem: ergo.

(1) QQ. Disp. De Verit. q. 1.^a art. 2.^o ad 1.^m

Resp. Dist. ant. Quod est etc. *si ab eo ut a sustentante tantum pendet*, neg. *si præter rationem subjecti habet etiam rationem causæ efficientis aut formalis respectu accidentis sive affectionis de qua agitur*, conc. Intellectus autem humanus, quamvis logicæ veritatis subjectum priori ratione appellari possit, at minime posteriori; nec enim ille est causa proprie efficiens veritatis cognitæ, nec etiam formalis, sed potius objectum ipsum seu res extra ipsum existens. Namque, ut scite habet D. Thomas, (1) «veritas quæ in anima causatur a rebus, non sequitur existimationem animæ, sed existentiam rerum; ex eo enim quod res est, vel non est, oratio vera, vel falsa dicitur, et intelligitur simul.»

Instabis: Veritas est proprietas intellectus, hic enim est cognoscitivus veri ex sua ipsa natura: atqui proprietates a subjecto cui insunt, non solum ut a sustentante verum etiam ut a principio efficiente, pendent: ergo.

Resp. 1.^o Dist. maj. Veritas *fundamentaliter seu potentialiter* sumpta est proprietas etc. conc. veritas *actualis*, neg. Si ergo veritas accipiatur pro reali capacitate seu aptitudine, qua mens nostra donatur ad verum percipiendum, intellectus proprietas proculdubio nuncupari potest, quippe nihil aliud sub hoc respectu dicit nisi ipsam, qua rationalis anima donatur intelligendi potestatem et vim, quæ utique ab anima ipsamet, ut a principio efficienti immediato profluere concipitur. Sed vero, actualis veritas includit præterea exercitium facultatis intelligendi, quod quidem constituitur per actualem adæquationem ad objectum intellectionis judicantis. Sed etiamsi gratis daretur actualem veritatem, proprietatem seu attributum necessarium intellectus esse, nihil adhuc objectio concluderet. Namque,

(1) QQ. Disp. De Verit. q. 1.^a art. 2.^o ad 3.^m

Resp. 2.^o posset dist. min. Proprietates etc. *si sint absolutæ*, conc. *quæ ordinem ad aliud dicunt*, neg. Veritas porro logica, cum ordinem seu respectum ad objectum necessario includat, existere nequit per solum intellectum, nec hoc posito statim resultat et existit, prout contingit in proprietatibus absolutis, sed indiget objecto, immò etiam, objecto potius quam intellectui congruit ratio causæ efficientis respectu veritatis logicæ.

Objic. adversus 2.^{am} thesim. Ubi est comparatio intellectus ad rem, ibi est etiam ipsius adæquatio ac proinde veritas proprie dicta; atqui mens in simplici perceptione cognoscit per comparisonem ad rem, ut dum cogitat *animal rationale*, istum conceptum ad hominem refert, et non ad lapidem: ergo.

Resp. Dist. min. Mens etc. cognoscit per comparisonem *ex parte modi intelligendi*, conc. *ex parte rei cognitæ*, neg. Utique mens simpliciter et incomplexè aliquid percipiens, comparisonem utitur eamque exercet quoad modum agendi, quia eatenus rem percipit quatenus ejus similitudine seu representatione informatur. Ast vero quoad rem ipsam cognitam, tunc vere dicitur quod intellectus per comparisonem cognoscit, dum comparisonem ad ipsum objectum refert atque in ipso ponit et exercet, quod sane tunc tantum locum habet, quando mens in objecto cognito diversa distinguendo et comparando, unum alteri attribuit, vel ab eo sejungit per affirmationem vel negationem.

Instabis; Sed mens dum simpliciter percipit intelligit per comparisonem etiam quoad rem cognitam: ergo. Prob. subs. Ibi mens per comparisonem ex parte rei cognitæ intelligit, ubi falsitas reperitur; atqui mens in simplici perceptione falsitati est obnoxia, ut patet, dum unius rei definitionem ad rem alteram refert, vel dum definitionem conficit pugnantibus inter se terminis, puta, si circulum concipiat tanquam figuram triangularem: ergo.

Resp. Neg. antec. Ad prob. omiss. maj. dist. min. Mens in simplici perceptione falsitati est obnoxia *per accidens*, conc. *per se seu ex parte ejus quod sibi est proprium*, neg. Itaque intellectus rem seu rei naturam simpliciter apprehendens, semper est verus per se; quatenus semper adæquatur rei perceptæ per ejusdem repræsentationem, quam apud se habet, dum aliquid concipit. Ast vero, dum definitionem sive perfectam sive imperfectam rei conficit, varios conceptus et rationes objectivas in ea distinguendo, vel id efficit vere affirmando aut negando, ut si de homine cogitans dicat: *est animal rationale*, quo casu a perceptione jam ad judicium transit; vel id efficit simpliciter percipiendo *animal rationale* dum cogitat de homine absque ulla affirmatione, vel negatione explicita, quo casu simplex perceptio et definitio per ipsam efformata falsitati proprie et per se non subjacent, quia falsitas sicut et veritas, quæ ipsi opponitur, nonnisi in judicio adest; attamen *per accidens*, vel potius implicite et virtualiter, definitio simplici apprehensione habita, vera vel falsa dicitur, quatenus viam sternit ad verum, vel falsum judicium, cujus ex sua natura quasi quædam dispositio et inchoatio existit. «Per accidens, ad rem bene ait D. Thomas, (1) in operatione intellectus quæ cognoscit quod quid est, (rem seu naturam aliquam) potest esse falsitas, in quantum ibi compositio (affirmatio) intellectus admixcetur. Quod potest esse dupliciter: uno modo secundum quod intellectus definitionem unius rei attribuit alteri, ut si definitionem circuli attribuat homini; unde definitio unius rei est falsa de altera. Alio modo, secundum quod partes definitionis componit ad invicem, quæ simul sociari non possunt.» Unde simplex perceptio, quatenus definitionem rei apprehensæ efformat,

(1) 1.^a p. q. 17, art. 3.^o

tanquam quid medium inter simplicem apprehensionem, et iudicium haberi potest.

ARTICULUS TERTIUS.

De existentia certitudinis.

Prænotanda :

1.^o *Dogmatici* illi dicuntur, qui ajunt hominem veritates plurimas per certitudinem habere posse et scire: quæ denominatio a *dogmate*, quod veritatem certissimam audit, desumptum est. Contra vero,

2.^o *Sceptici* illi appellantur philosophi, qui certitudinem veritatis rejiciunt, atque hi etiam solent *pyrrhonic* nuncupari a græco philosopho Pyrrhone sumpto nomine, qui certitudinem quamlibet a cognitione, sive experimentalis, sive sensibili, sive intelligibili, excludere conatus est. Ast vero,

3.^o Inter scepticos hosce, quidam quidem certitudinis existentiam quoad hominem rejiciunt, ejus tamen absolutam possibilitatem minime rejicere audent; quinimmo ipsorum aliqui, certitudinem admittunt quoad internarum affectionum existentiam: unde sceptici *moderati* seu partiales dici queunt. Alii vero e contra, non existentiam tantum, sed ipsam quoque certitudinis possibilitatem ab homine depellunt, ita ut de omnibus dubitandum semper asserant absque spe ulla unquam a dubio emergendi. Atque hi quidem *acaptaleptici* sive incomprehensores, nuncupati sunt.

THESIS.

Scepticismus omnem certitudinem e medio tollens, et absurdus in seipso existit, et exitialis est societati et Religioni.

Prob. 1.^a pars.

1.^o Qui existentiam omnis certitudinis e medio tollit, vel id facit quia omnem certitudinem negat, vel quia de ea dubitat. Si primum; eo ipso aliquid ut certum implicite saltem adfirmat et admittit, nempe, hanc propositionem: *Nulla existit certitudo*. Si secundum; in primis ut certum admittit et implicite affirmat, dubitandum esse de omnibus: deinde, si dicatur quod assensum suspendat etiam circa ipsum hoc dubium universale de existentia certitudinis, ad minus certum erit, ipsum suspendere assensum. Præterea: qui adsensum suspendit, ipsum suspendit propter formidinem errandi: atqui nemo potest formidare errorem, nisi hunc aliqua ratione noscat, nam ignoti nulla esse potest formido. Jam vero, qui novit quid sit error, necessario etiam novit quid sit veritas cui intellectus per errorem dissentitur. Ergo scepticismus absurdus est et contradictionem implicat, sive quis ipsi adhæreat quia certitudinem negat, sive quia de ea dubitare profitetur.

2.^o Scepticismus absurdus evincitur ex ipsa hominis natura, et quotidiana et universali experientia. Profecto enim, quis sibi persuadeat hominem aliquem serio dubitare posse se existere, cogitare, videre dum videt, sensatione doloris affici, aliaque sexcenta hujusmodi, quorum ex conscientiae intimo testimonio conscii reddimur, quæque ita nitide, perspicue et ineluctabiliter animum et mentem percellunt, ut prorsus fieri non possit quin eis adhæreamus? Adde his, quod si quis dubium vellet affectare, num vere existat, cogitet, sentiat, etc. necne, dubitare saltem minime poterit, sibi *videri* se existere, sentire, etc. Ergo saltem certum ipsi erit se de his dubitare quoad ipsorum realem existentiam, et eadem sibi ita apparere: ergo jam aliquid certi amplectitur, nec universalis proinde evadet dubitatio.

Prob. 2.^a pars.

1.^o Si ad praxim reduceretur universale dubium quod adstruunt sceptici, integra societas humana subverteretur. Hæc siquidem, subsistere nequit nisi homo homini credat dum, vel ore, vel scripto loquitur; nisi agnoscat ac discernere queat parentum, possessionum, titulorum, proprietatis existentiam et discrimen; nisi apud se habeat notiones justi et injusti, veri et falsi. Atqui omnia hujusmodi repugnant in hypothesi dubii universalis, ut ex se patet: ergo universalis scepticismus societatem penitus destrueret. Quod ipsum

2.^o De Religione similiter pronunciari potest. Nam si nulla certa notio apud hominem, etiam quoad res extra eum positas, existit; ergo in continua et necessaria ignorantia, vel dubitatione versatur circa jus naturale, jus divinum et humanum, circa discrimen boni et mali moralis, circa animæ immortalitatem et libertatem, circa Dei ipsius existentiam. Quibus positis, proculdubio non tantum supernaturalis et revelata Religio, sed vel naturalis ipsa, vel umbra religionis penitus e medio tollitur. Atque hæc quidem absurda, non tantum rigidos scepticos, qui certitudinem quamcumque rejiciunt, sed eos etiam moderatiores, qui certitudinem non rejiciunt quoad existentiam internarum affectionum vehementius urgent; quandoquidem ad societatis et Religionis existentiam et conservationem exquiritur certitudo, quæ res extra animam positas respiciat.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Cum cognitio ab objecto speciem et determinationem desumat, opus est ut ab ipso pendeat ac ipsi commensuretur; atqui res quæ menti objiciuntur incertæ sunt, utpote contingentes et mutabiles: ergo et cognitio incerta prorsus sit oportet.

Resp. Dist. min. Res *omnes*, quæ menti etc., neg.

plurimæ subd. quoad existentiam, conc. quoad essentiam et nexum prædicati cum subjecto, neg. Atque in primis quidem, falsitatis evincitur id quod sceptici assumunt, cuncta, scilicet, objecta quæ menti objiciuntur, contingentia ac mutationi continuò subjici; quandoquidem Deus nec contingentia nec mutationi subest. De Deo autem plurima certo sciri prossunt, ut ejus existentia, infinitudo, unitas, independentia, æternitas, cætera hujusmodi attributa, quæ naturali ratione per evidentiam et certitudinem deprehendi possunt. Sed etsi gratis daremus cunctas res contingentia et mutationi subjici, nihil adhuc sceptici proficient. Quamvis namque ultro fateamur, maximam objectorum partem subesse contingentia ac mutationi quoad existentiam, id tamen nihil obstat quominus 1.° immutabilia sint ac necessaria ex parte essentia; quantumvis enim hic homo contingenter existat, semper ac necessario verum erit, quod homo organico corpore et anima rationali constat: 2.° quominus necessarius nexus existat inter prædicata essentialia rei, vel inter proprietates et attributa, quæ ipsam ingrediuntur: lapis existere vel non existere quidem potest; at sive existat, sive non, ac præsertim dum existit, vere ac certo agnoscere et affirmare possum, quod sit extensus, quod divisibilis in partes, quod non sit homo, etc.

Objic. 2.° Nostra quævis cognitio a sensibus originem ducit; atqui verisimile est sensus semper falli, cum sciamus ac etiam experiamur ipsos sæpissime falsitati esse obnoxios: ergo.

Resp. Dist. min. Nostra etc. *tanquam ab occasionibus mentem excitantibus, conc. tanquam vel materiam ministrantibus, vel ita ut sint regula semper necessaria judicii, neg.* Admitti sane potest, omnem hominis cognitionem a sensu originem ducere occasionaliter ac remote, quatenus sensus exercitium aliquod intellectûs quempiam actum, vel tempore, vel natura saltem præcedit. Ast admit-

tere minime est opus, vel ipsos materiam cuilibet cognitioni intellectuali præbere, vel iis etiam in casibus in quibus materiam ministrant, eos regulam esse cui semper iudicium conformare oporteat. Non primum; quia quædam sunt intellectuales cognitiones, ex gr. *me existere, cogitare, impossibile esse idem simul esse et non esse etc.*, quæ a sensibus occasionem, at non materiam proprie accipiunt. Non secundum; tum quia intellectus notiones et conceptus, quæ iudicio inserviunt, a sensuum impressionibus et repræsentationibus distinguuntur; tum maxime, quia intellectus, utpote facultas ex sua ipsa natura sensibus infinite fere superior, non ab eis regulam et mensuram ad iudicandum accipit, sed ipsis potius dominatur ac ipsorum impressiones, repræsentationes fallaces, ac modificationes, confert simul ac dijudicat. Quod tamen nihil obstat, quominus quibusdam positis conditionibus, sensus perceptio tanquam regula ad recte iudicandum habeatur, ut postea dicemus.

Objic. 3.^o Ut iudicio cuivis, certò et absque hæsitazione adhæreamus, opus est ut sit medium aliquod veritatem agnoscendi et errorem declinandi; atqui deest medium huiusmodi: ergo etc. Prob. min. Medium illud vel ut certum supponitur, vel alio indiget constitui et firmari; atqui ejus certitudinem non licet supponere: ergo ex altero ex quo firmetur pendet, illudque ex priori altero in infinitum. Prob. min. Non licet supponere id de quo disceptatur; sed utrum præfatum medium veritatis certum existat necne, illud ipsum est de quo inter dogmaticos et scepticos disceptatur: ergo.

Resp. Neg. maj. Ad prob. neg. etiam min. Ad cujus prob. Dist min. Non licet etc., *quando per aliquid certius et notius ostendi potest et indiget*, trans. *quando de re agitur quæ per certiore et notiore, nec probari potest nec indiget*, neg. Porro inter ea quæ menti obijciuntur, quædam sunt, quorum veritas ita vivide mentem per-

cellit, ut hujus adsensum necessario rapiat, prout videre licet, tum in eis quæ sensu intimo continentur, v. gr.: cogitationes vel subjecti cogitantis existentia; tum in eis quæ immediatâ præsertim evidentiâ perfunduntur; hæc quippe vel alio certiori ac notiori medio firmari nequeunt, ut hoc principium: *impossibile est idem simul esse et non esse*; vel non indigent, ut hæc: *totum est majus sua parte: si effectus est causa est*, cætera hujus generis, quæ immediata evidentiâ objectiva collustrantur.

Instabis: Eatenus in rebus evidentibus certitudinem adsequeremur, quatenus videremus prædicatum contineri in subjecto vel ipsi repugnare; atqui hoc numquam certo et tuto noscere possumus: ergo etc. Prob. min. De hoc certa esse nequit mens, nisi omnes rei proprietates cunctaque attributa explorata habeat; secus enim semper dubium remanebit num attributa ignota cum cognitis pugnent necne: atqui impossibile est omnia rei attributa cognoscere: ergo.

Rep. Neg. min. Ad cujus prob. neg. similiter min. Etenim ad certo dignoscendum et affirmandum tale prædicatum tali subjecto repugnare, minimè exigitur ut hujus cuncta penitus attributa cognoscam, sed satis erit videre cum alio ejusdem subjecti attributo mihi noto pugnare: sic ex. c. ut certo ac tutò possim affirmare *circulum non esse triangulum*, opus non est ut omnia circuli attributa et proprietates noverim, sed sufficit mihi cognoscere ejus rotunditalem, quæ cum figura triangulari penitus pugnat.

Objic. tandem sceptici: 1.º maximam humanæ mentis imbecillitatem, ex qua factum est et efficitur quotidie, ut maximos errores amplectantur homines tanquam inconcussas veritates; quibus adde obscuritatem et tenebras, quibus cognoscenda objecta ipsorumque veritas involuta et circumfusa apparent. 2.º Ideo mens divina numquam falli potest quia infinita est: ergo mens hu-

mana quæ finita est, semper falli potest. 3.^o Somniantes à delirio exagitati, multa se evidenter percipere existimant, quorum nullam tamen veracem certitudinem habent.

Resp. *Ad primum*: Ultro quidem fatemur maximam existere humanæ mentis imbecillitatem, nec inficiandum plurima nobis occulta, incerta ac probabilia; at simul iterum atque iterum pernegamus, exinde colligi nihil certi unquam a nobis cognosci. Similiter etiam, tenebris et obscuritate objecta plurima circumfusa existunt, at non omnia, ut ex probationibus et exemplis adductis patet.

Ad secundum: Ut mens humana a divina in infinitum distet, opus non est ut semper falli possit, saltem potentia ad actum reducenda; a divina namque humana mens semper superatur, tum quoad numerum scitorum, quæ infinita apud Deum existunt, non apud hominem; tum etiam ex ratione cognoscendi, quæ in Deo infinitæ perfectionis existit, utpote omnia entia sive finita, sive infinita perfectissimè penetrans ac comprehendens, idque unico et simplicissimo actu, dum e converso homo, nonnisi pedetentim, magno cum labore, cum admixtione errorum, quoad pauciora entium attributa, paucissimas vero intimas eorum esentias, per abstractiones et præcisiones, per plures actus, in rerum cognitione procedat.

Ad tertium: Somniantes vel delirio traditi, 1.^o quamvis fallacem certitudinem habeant circa res in seipsis, at simul veraci potiuntur certitudine, quatenus conscii sunt ejus quod sibi ita videtur vel apparet: unde universalem scepticismum excludunt: 2.^o et præsertim, dum existentia certitudinis adversus scepticos adstruitur, non de somniantibus aut infirmis hominibus perfectò agitur, sed de vigilantibus et eis qui ratione utuntur. Unde scepticorum argumentatio hac in parte æqui-

valet huic: *infirmi non sunt sani, et claudi nequeunt currere: ergo non infirmi, non sunt sani, et non claudi nequeunt currere.* Ex quibus omnibus corollarii loco,

Infertur 1.^o Existere non posse hominem qui serio et ex animo scepticismum absolutum et universale profiteatur; nam quivis scepticus, vel certus erit de hac propositione: *dubitandum est de omnibus*; vel si hoc ipsum inficiatur, saltem tanquam certum admittet hocce pronuntiatum: *certum est me dubitare num dubitandum sit de rebus omnibus.*

Infertur 2.^o Scepticismum perfectè universalem, sive ex animo sive ore tenus, excludere ipsam possibilitatem cujuscumque demonstrationis. Siquidem, cum eo qui de omnibus absolute dubitare se profitetur, nec disputari quidem potest, cum nihil ex hypothesi sit, ex quo disputatio initium desumere queat.

ARTICULUS QUARTUS.

De criterio veritatis.

Criterii, vocabulum hic non accipitur pro medio seu instrumento judicandi, quod dici solet criterium *per quod*, nec aliud quidpiam existit nisi ipsemet intellectus prout judicandi vim obtinet; sed accipitur pro *ratione* seu motivo ex quo intellectus ad certum assensum vel dissensum rebus præstandum movetur. Unde et criterium *secundum quod*, a quibusdam appellatur, quia motivum illud est veluti regula et norma secundum quam mens judicium profert. Primum posset etiam nuncupari *subjectivum*, quia ex parte subjecti judicantis se tenet: alterum vero *objectivum*, quia motivum quo mens ad judicandum agitur et impellitur, ex parte rei objectæ et judicatæ, præcipue se tenet.

Atque de criterio, posteriori sensu accepto, prout,

nimirum, significat *motivum ex se infallibile pro judicio certo efformando* agentes, ad quinque genera revocamus; *evidentiam, conscientiam, sensum communem, testimonium sensus, auctoritatem.*

§ I.

De criterio evidentia.

Prænotanda:

1.º Sicut certitudo primario dicitur de subjecto cognoscente, secundario transfertur et tribuitur objecto, ita e converso evidentia ex propria significatione primo afficit objectum seu veritatem cognoscendam, secundario et quasi ex consequenti subjectum percipiens. Unde in *objectivam* et *subjectivam* merito dividitur. Objectivæ evidentia nomine intelligenda venit: *aptitudo vel vis quæ objecto inest perspicue menti sese offerendi ac vivide et vehementer ad assensum impellendi.* Quapropter non immerito hanc evidentiam concipiunt aliqui tanquam fulgorem veritatis seu perspicuitatem objecti, quæ menti offeruntur. Sic hæc propositio: *totum est majus sua parte*; evidens evidentia objectiva dicitur, quia tali perspicuitate ex seipsa donatur et gaudet, ut semel intellectui oblata, ejus veritas vivide percipiatur et ad assentiendum vehementer impellat. Subjectiva autem evidentia dici potest: *intellectus innata vis qua res objectivâ evidentia præditas, clare ac nitide percipit.* Itaque concipi potest tanquam quædam lux, qua mens intime collustrata, perspicuam ac fulgentem objecti et veritatis perceptionem obtinet.

2.º Evidentia, prout veritatis criterium constituit, nec subjectiva, nec objectiva solum est, sed ex utraque coalescit; motivum siquidem certi assensus est veritas objective evidens seu perspicua, prout a mente nitide percipitur,

proindeque evidentia in concreto sumpta et prout ex utraque coalescit: præcipuas tamen partes sibi vindicat objectiva, non solum quia quodvis criterium respicit primario objectum, ut diximus, sed etiam quia sive mens rem quæ immediata et vera evidentia donatur, percipiat sive non, evidentia objecti, sufficiens ex se motivum existit ad assensum firmum producendum.

3.° Duplici sensu accipi potest evidentia, etiam quatenus veritatis criterium: 1.° pro omni eo quod mentem ad firmum et infallibile adsensum movet et pertrahit, abstrahendo a natura speciali originis vel motivi adsensus præfati. Atque sub hac significatione accepta evidentia, non speciale, sed potius universale et unicum constituit veritatis criterium; semper enim ac cuivis veritati vel rei, certo assentimur, ideo assentimur quia perspicue videmus et intuemur per mentem rem sic et non aliter esse. At 2.° sumitur evidentia pro quadam mentis intuitione, qua vel prædicatum aliquod subjecto congruere aut repugnare, vel propositionem aliquam cum primo aliquo principio necessarium nexum habere, clare perspicit. Atque de evidentia posteriori hoc sensu accepta, hic agimus; sic enim speciale constituit criterium a reliquis distinctum.

4.° Dividitur præterea evidentia in *immediatam* et *mediatam*. Prima tunc habetur quando ad identitatem, vel repugnantiam inter prædicatum et subjectum internoscendam sufficit terminorum perceptio, ex. gr.: *triangulus constat tribus lineis*; ad dignoscendum namque et certo dijudicandum prædicatum subjecto convenire, sufficit utriusque obviam significationem percipere. Dicitur *immediata*, quia sufficit intuitio ipsa objecti, vel propositionis, ad ejus veritatem detegendam. Altera, eas propositiones respicit in quibus terminorum obviam perceptio aut mentis intuitio non sufficit ad veritatem detegendam et agnoscendam, sed requiritur præterea

terminorum cum tertio collatio medio ratiocinio: ut hæc propositio: *animus hominis est immortalis*.

Hæc porro mediata evidentia diversos gradus quodammodo subit: omnis quippe propositio seu veritas, quæ per ratiocinium evidens fit, eatenus menti evidenter vera apparet, quatenus intellectus clare percipit ejus connexionem cum aliquo ex primis principiis, seu cum propositione ex se et immediate evidenti, ad quam resolvi tandem debet veritas demonstrata. Quo autem veritas per ratiocinium evidens facta, remotior existit a primo principio a quo primo profluit, et in quod ultimo resolvitur, facilius defectus aliquis in ratiocinio admixcet, ex quo non raro ducimur ad confundendam apparentem evidentiam cum vera. Nam, ut scite habet D. Thomas: (1) «Inter multa etiam vera quæ demonstrantur, immixcet aliquando aliquid falsum, quod non demonstratur, sed aliqua probabili vel sophistica ratione asseritur, quæ interdum demonstratio appellatur.» Itaque mediata evidentia major est, ut plurimum, quoad propositiones, seu veritates demonstratas, quæ primis principiis seu fundamentis datæ demonstrationis proximiores sunt, quam quoad eas quæ ab eisdem remotiores existunt, et per longiora ratiocinia eruere oportet. Quibus expositis sit

THESIS.

Evidentia constituit motivum judicii metaphysicè certum, tutumque proinde veritatis criterium.

Prob. 1.^o Illud est motivum criteriumque certissimum judicii veri, quod ad falsum unquam inducere nequit: atqui sic se habet evidentia: ergo. Prob. min. Evidentiæ ratio sita est in perceptione seu potius intuitione perspicua et fulgenti identitatis vel repugnantiae prædicati cum

(1) *Sum. cont. Gent. lib. 4.^o, cap. 4.^o*

subjecto, quæ oritur et exurgit ex commensuratione et coaptatione intellectus cum veritate, quæ in objecto cognito splendet ac nitide fulget: sed repugnat hujusmodi evidentiam ad falsum iudicium inducere. Et vevera quidem, si evidentia, sensu nunc exposito, ad falsum induceret iudicium, verum simul et falsum dicendum esset iudicium hocce: verum, quia continet claram ac perspicuam rei perceptionem, vel intuitionem identitatis aut repugnantiae prædicati cum subjecto, in qua perceptione sita est veritas nostri intellectus: falsum vero esset, ex hypothesi ab adversariis assumpta, si nempe, mens deciperetur vel falleretur in perspicua perceptione identitatis aut repugnantiae prædicati et subjecti.

2.º Res eadem evincitur ex eo quod rationi humanæ penitus repugnat rem quamvis, seu veritatem evidenter cognoscere, et simul de ea dubitare, ita ut aliquem cogere dissentire veritati evidenter cognitæ, præsertim si immediata evidentia donatur, idem esset nec minus difficile quam eum cogere ad exuendam rationem. Hinc est quod ipsa conscientia teste, docemur, nos ita natura comparatos esse, ut cum primum evidens aliqua veritas menti offertur, vel inviti eidem adsentiri cogimur, magno veluti pondere ab objecto ipso vehementissime pertracti. Intellectus etenim, iis facultatibus vel potentiis annumeratur, quæ, ut non minus philosophice quam graphice ait D. Thomas, *compelluntur ab objecto*; unde quoad prima principia, eodem agente, *non potest subterfugere quin illis assentiat*.

Sedulo hic notandum, veritates eas quibus ex mediata evidentia assentimur, eadem fere ratione criterio evidentiae subijci et manifestari, ac eas quas per evidentiam immediatam intuemur, cum agitur de propositionibus, quæ facillimo, breviori, et veluti spontaneo ratiocinio ex primis principiis seu ex propositione aliqua per se et immediate evidenti inferuntur. Siquidem, eadem ferme evi-

dentia et perspicuitate, qua video *nihilum non posse producere effectum realem*, video per facillimum et quasi spontaneum ratiocinium, veritatem hujus propositionis deductæ: *mundus habet aliquam causam realem*. Ast vero dum agitur de propositionibus, quas ex primo aliquo principio inferre oportet per ratiocinium longius protractum, vel plures propositiones continens, mediata evidentia ex se sola tutissimum criterium non constituit, quia facile defectus aliquis, sive quoad formam, sive quoad materiam longiori ratiocinio illabitur, prout ratio et experientia ipsa testantur. Itaque, his in casibus, criterium evidentiae mediatae per aliud perficere et complere oportet.

Corollarium. Colliges ex dictis, certitudinem scientiae, qua talis, ultimo resolvi in certitudinem principiorum, a qua originaliter profluit et oritur. Nam cum scientia nihil sit aliud quam deductio rationalis quarundam propositionum seu veritatum ex primis principiis, eatenus scientia generatur in intellectu, quatenus hic videt aut percipit talem propositionem, legitimam ac necessariam connexionem habere cum tali primo principio. Ex quo facile perspicitur, quare et quo sensu dicat D. Thomas: (1) «Certitudo scientiae tota oritur ex certitudine principiorum; tunc enim conclusiones per certitudinem sciuntur, quando resolvuntur in principia.» Et alibi: (2) «In scientia vero conclusionum, causatur determinatio (*intellectus*) ex hoc quod conclusio secundum actum rationis, in principia per se visa resolvitur.»

(1) *QQ. Disp. De Verit. q. 10.^a art. 1.^o ad 13^m*

(2) *Sent. lib. 3.^o dist. 23. art. 2.^o*

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Illud non est motivum infallibile iudicii certi, quod ad falsa iudicia potest inducere; atqui sic se habet evidentia: ergo. Prob. min. Quod ad contradictoria iudicia amplectenda movet, ad falsa iudicia inducere potest, cum ex contradictoriis necessario unum verum sit et alterum falsum: sed evidentia, ad assensum contradictorium mentem quandoque inducit: ergo. Prob. min. Videmus quotidie philosophos aliquos evidens affirmare et tanquam tale tueri et prosequi, illud ipsum quod alii vel tanquam penitus falsum vel tanquam dubium rejiciunt: atqui tamen utrique evidentia se duci affirmant et credunt: ergo.

Resp. Neg. min. Ad prob. neg. similiter min. Cujus prob. dist. min. Utrique, etc. *merito, vel immerito conc. merito, vel ita ut adsint conditiones veræ evidentiae*, neg. Itaque si agatur de evidentia mediata, præsertim quoad conclusiones a primis principiis paulisper remotioribus, contingere quidem potest, quod partium studio acti vel mentis imbecillitate, contradictoria diversi homines complectantur et prædicent tanquam evidentia, in quo casu, vel utrorumque, vel alicujus ipsorum evidentia non vera, sed fucata et apparens tantum existit, utpote ex præjudiciis, passionibus, prava voluntate, vel mentis imbecillitate orta. Immo vero, id ipsum nonnisi in mediata evidentia locum habet. Unde

Resp. 2.^o Dist. maj. ejusdem prob. Videmus, etc. *quoad ea quæ evidentia sunt, vel evidentia immediata, vel mediata proxima*, neg. *quoad ea quæ mediata tantum evidentia, et hac remotiori, prædita sunt*, conc. Ex objectione igitur, ad summum consequitur, quod jam supra, innuimus, videlicet, criterium evidentiae mediatae indigere ex aliqua sui parte perfici et compleri per aliud.

Instabis: Atqui certo nobis constare nequit utrum fucata vel vera ducamur evidentia: ergo. Prob. subs. Nihil habemus quo discernere possimus utrum ex sufficienti attentione, ex recta applicatione regularum Logicæ, ex præjudicio, vel passione, ad sensum rei tanquam evidenti præbuerimus: ergo.

Resp. 1.º Neg. cons. si sermo sit de evidentia immediata, quæ nec specialem attentionem, nec regularum logicalium applicationem exquirat, simulque nec præjudiciis, passionibus, vel cuivis alio impedimento subest, quippe ad eam habendam sufficit vel imperfectus rationis usus. Itaque, etiam si totum argumentum gratis daretur, semper existeret criterium evidentiæ immediatæ. Sed præterea,

Resp. 2.º Neg. subs. quoad res quæ per evidentiam mediatam quidem sed proximorem cognoscuntur, tum quia in hujusmodi, non secus ac in evidentibus immediate, præjudicii vel passionis influxus vix concipitur, et si forte aliquod existat, facile detegitur per reflexionem; tum etiam quia nec specialem attentionem nec difficile applicationem Logicæ exquirunt.

Objic. 2.º Ut aliquid vere dicatur motivum infallibile veritatis debet habere necessarium nexum cum veritate; atqui constare nobis nequit evidentiam habere necessarium nexum cum veritate: ergo. Prob. min. Demonstrari nequit hujusmodi nexus evidentiæ cum veritate: ergo.

Resp. Neg. min., Ad. prob. dist. antec. Demonstrari nequit, etc. *demonstratione proprie dicta, nec ea indiget, conc. improprie dicta demonstratione, seu potius explanatione*, neg. Evidentia itaque, si proprie loquamur, nec potest nec indiget demonstrari. *Non potest*: quia nihil demonstratur nisi per aliquid quod sit notius, nihil vero notius evidentia ipsa, saltem immediata, dari potest. *Nec indiget*: sicut enim lux solis alia non indiget luce qua videatur, ita nec evidentia, quæ ex seipsa illucescit,

suamque declarat et manifestat et existentiam et connexionem cum veritate. Quandoquidem, nihil est aliud evidentia quam ipsa veritas objecti, quatenus seipsam revelat et communicat intellectui. Unde jure merito D. Thomas, certitudinem, quæ, sive in scientia, sive in *intellectu*, id est, intuitione primorum principiorum invenitur, repetit ex ipsa evidentia veritatis, quæ objecto inest: «Objectum, inquit, intellectus est verum... invenitur autem aliquod verum in quo nulla falsitatis apparentia admixceri potest, ut patet in dignitatibus, (*primis principiis*) unde intellectus non potest subterfugere quin illis assentiat.» (1) Quibus postea subdit: (2) «Certitudo quæ est in scientia et intellectu, (id est, in facultate intelligendi quatenus dicitur *habitus primorum principiorum*, seu quatenus cognoscit prima principia) est ex ipsa evidentia eorum, quæ certa esse dicuntur.»

Objic. 3.^o Ratio humana est finita: ergo semper decipi potest, etiam in ipsa evidentia immediata. Prob. cons. Intellectus divinus nunquam falli potest, quia est infinitus: ergo a contrario, si ratio humana est finita, semper decipi potest.

Resp. Neg. cons. Ad prob. neg. cons. et parit. Inter falli et non falli ad sensum argumenti, contradictoria et omnimoda invenitur oppositio: at inter intellectum divinum et humanum infinita sane reperitur distantia, sed non reperitur infinita aut contradictoria oppositio; hæc quippe nonnisi inter intellectum infinitum et nihilum absolutum, vel saltem nihilum intellectus reperiri potest. Ratio ergo humana, quæ aliquid reale est in ordine intellectuali, quia finita est, circa aliquas veritates decipi potest; sed quia aliquid positivum est et perfectum in suo ordine, aliquas simul veritates certo attingere potest.

(1) *Sent.* lib. 2.^o Dist. 25. q. 1.^a art. 2.^o

(2) *Sent.* lib. 3.^o Dist. 23. q. 1.^a art. 2.^o

§ II.

De criterio conscientiae vel sensus intimi.

Prænotanda:

1.^o *Sensus intimus* universim acceptus dici potest: *perceptio experimentalis qua anima de interno statu, vel præsentī aliqua affectione admonetur*. Dico *experimentalis*, quia sensus intimi objectum semper est aliquid singulare. Dico *interno statu*, quia nunquam ad ea, quæ extra animam existunt, porrigitur. Dico *præsentī*, quia nec res futuræ, nec præteritæ, qua tales, sed tantum prout præsentēs per memoriā iterum redduntur, sensui intimo subjiuntur. Dico *aliqua affectione*, quia non de omnibus affectionibus, quæ eidem insunt anima admonetur; quædam siquidem sunt, quæ realiter animam afficiunt, quin tamen de ipsis admoneatur per conscientiam, vel sensum intimum, ut odium supernaturale peccati, charitas, vel gratia, macula peccati. Ex quo obiter collige, nimium illos falli qui autumant, nihil circa naturam, vires, mutationes et effectus animæ affirmandum vel constituendum, nisi ex testimonio conscientiae, vel sensus intimi, quasi nihil anima agere vel recipere possit, cujus conscientiam non habeat.

2.^o Ex præfata definitione conscientiae facile concluditur, hujus objectum esse duplex: primum, sunt *modificationes illæ sive activæ sive passivæ, quæ animam sensibiliter afficiunt*. Sensibiliter, inquam, non quod omnes sensationes sint, nec quod conscientiae actus sit sensatio, est enim vera perceptio intellectualis, sed quod animam ita afficiunt ut eas in se experiri et veluti sentire possit. Alterum conscientiae objectum, est subjectum cui præfata modificationes insunt, quod *subjectum cogitans* nuncupari solet. Emimvero, conscientia nobis non solum nuntiat

modificationes seu affectiones, quas experimur, ut lætitiæ, doloris, volitionis, etc. sed eas etiam nuntiat quatenus *nobis* insunt, ita ut existentiam rationalis animæ seu principii cogitantis in nobis certissime dignoscamus per conscientiam affectionum et æctuum ipsius. Quam rem, ante recentiores, quorum aliqui hocce tanquam cartesianum inventum extollunt, exposuit et perspicue tuitus est D. Thomas his verbis: (1) «In hoc enim aliquis percipit se animam habere, et vivere, et esse, quod percipit se sentire et intelligere, et alia hujusmodi vitæ opera exercere; unde dicit Phil.: sentimus autem quoniam sentimus, et intelligimus quoniam intelligimus, et quia hoc sentimus, intelligimus quoniam sumus... Et ideo pervenit anima ad actualiter percipiendum se esse, per illud quod intelligit vel sentit... Ad hoc autem quod percipiat anima se esse, et quod in seipsa agatur attendat, non requiritur aliquis habitus, (aliqua prævia scientia, vel notitia) sed ad hoc sufficit sola essentia animæ, quæ menti est præsens; ex ea enim actus progrediuntur in quibus actualiter ipsa percipitur.»

5.° Ast vero, quamvis præfatum duplex objectum conscientia complectatur, at non semper eodem modo, aut pari gradu. Quandoque conscientiæ perceptio, vel acies, fertur primario et principaliter in affectionem ipsam, minus principaliter et quodammodo confusè, in subjectum quod affectionem experitur, ita ut phænomenon et subjectum cui inest, simul et semel concrete percipiantur per conscientiam, sed phænomenon distinctius et quasi primario, subjectum vero minus distincte; quæ proinde non incongrue comparari potest cum perceptione sensuum, ex. gr. visus; videmus enim non colorem a subjecto separatum vel in abstracto, sed colorem in tali subjecto seu corpus coloratum. Atque hujusmodi con-

(1) *QQ. Disp. De Verit.* q. 10, art. 8.°

scientia est quæ *directa* appellari potest, vel etiam *spontanea*: directa quidem, non quod revera actus reflexus non sit, sed quia est prima manifestatio conscientiæ, quæ talis; spontanea vero, quia est perceptio mentis ipsam connaturaliter et absque ullo conatu concomitans.

Quandoque vero, conscientiæ acies fertur æqua ratione, vel potius priori ratione in subjectum cogitans quam in cogitationem, vel modificationem ipsam, ut dum explicita et perfecta reflexione percipio *me* cogitare, lætari, videre, etc. Et hæc est quæ conscientia *reflexa* merito nuncupatur: *voluntaria* quoque dici posset, quatenus specialem vel explicitam voluntatis determinationem exquirat. Recentiores aliqui, inter quos Balmes, aliter conscientiam directam definiunt et explicant, quibus minime adsentiri possum ex dictis. In eorum tamen confundenda opinione, per temporis angustiam et operis consilium, non licet immorari. Animadvertere sufficiat conscientiam directam, apud Balmes, exponi per solam præsentiam modificationis in anima, nullamque includere reflexionem. (1) Nihilominus, si vera loqui velimus, et si conscientia suo nomini stare debet, ejus actus semper est dicendus reflexus, quia conscientia est applicatio activita-

(1) Id aperte colligitur ex modo quo de utraque conscientia loquitur, variis in locis, ac inter alia, ex his quæ habet *Filoso. Fund.* lib. 1.^o cap. 23: «La conciencia directa es la presencia misma del fenómeno al espíritu, ya sea una sensación, ya una idea, ya un acto ó impresion cualquiera en el órden intelectual ó moral... La conciencia refleja, es el acto con que el espíritu conoce explícitamente algún fenómeno que en él se realiza.» Et tamen hæc postrema notio conscientiæ reflexæ, jure merito tribui potest directæ; nam quid est aliud habere conscientiam alicujus phænomeni, nisi cognoscere vel percipere ipsum nobis inesse? Quod autem *explicite* additur, nihil ad rem facit; nam existentia phænomeni semper explicitè percipitur, vel enim nihil, vel saltem existentia ejus distincte percipitur; unde si aliquid minus explicitè et distinctè per conscientiam percipitur, illud certe non est phænomenum, sed subjectum cogitans cui inest, ut supra dixi.

tis intellectualis affectioni activæ, vel passivæ animæ, ac proinde affectiones hujusmodi, quæ per conscientiam attinguntur, habent rationem actus directi, cui applicatur et in quem veluti redit intellectus.

4.º Dividi quoque posset conscientia in *perfectam* et *imperfectam*, vel fortasse melius in *sensitivam* et *intellectualem*. Perfecta vel intellectualis ea ipsa est, quam nuper exposui. Altera vero est, qua per sensum internum, quem veteres *sensum communem* dicebant, sensationes externas experimur. Quæ quidem sensitiva conscientia, quamvis nobis minus distincte sese offerat, id accidere putandum est: 1.º quia utpote sensitiva, et reditione in seipsam, vel reflexione imperfecta constans, explicitam et claram sui notitiam non generat; unde ad sensationem externorum tantum sensuum, non vero ad alias subjecti modificationes, nec ad ipsius subjecti sentientis existentiam porrigitur: 2.º quia in homine admixcetur et jungitur conscientiæ intellectuali, quæ utpote vehementior, natura perfectior et universalior, sensitivæ distinctam et claram impressionem quodammodo impedit et absorbet.

Cæterum, sensitivam aliquam conscientiam admitendam esse, constare videtur non solum ex ejusdem vestigiis, quæ in homine ipso apparent, sed præsertim ex animalibus, in quibus conscientia quædam sensationum proculdubio existit, ut ex signis exterioribus evincitur, dum dolore afficiuntur, aliquid vident, audiunt, etc. Atque de hac sensitiva conscientia, quæ ab intellectuali tantum distat quantum sensus ab intellectu, intelligenda veniunt verba ea D. Thomæ: (1) «Sensus redire quidem incipit ad essentiam suam, quia non solum cognoscit sensibile, sed etiam cognoscit se sentire.» Sensitiva igitur conscientia essentialiter imperfecta est,

(1) QQ. Disp. De Verit. q. 1.ª art. 9.

non solum quia subjecti existentiam non percipit, sed quia inter ejusdem affectiones ad externas tantum sensationes porrigitur: unde *inchoatio* quædam reflexionis, et *rudimentaria* conscientia dici posset.

THESIS.

Conscientia vel sensus intimus intellectualis, est motivum infallibile certi judicii.

Dicitur *intellectualis*, quia thesis abstrahit a conscientia quam sensitivam appellavi, solumque procedit de ea, quæ homini congruit quatenus substantia intellectualis est.

Prob. Quod necessarium et essentialem nexum habet cum veritate judiciorum ad quæ movet, est motivum infallibile judicii certi; atqui sic se habet conscientia intellectualis respectu eorum quæ ipsi subjiciuntur: ergo. Prob. min. Conscientia nihil est aliud quam mens percipiens et seipsam et modificationes quibus actualiter afficitur, et quas in se experitur; sed ad percipiendum, necessario et essentialiter requiritur existentia realis et vera, tum subjecti percipientis, tum ejus quod percipitur. Et quidem si circa affectiones, vel modificationes quas per conscientiam in seipso homo sentit vel percipit, falleretur, tunc hujusmodi affectiones existerent simul et non existerent: existerent, quia ex hypothesi mens intime eas sentit et experitur, quod locum habere non posset nisi revera in anima residerent, nihilum enim non sentitur nec percipitur: non existerent, quia ex hypothesi facta, mens falleretur easdem percipiendo in se. Mens ergo circa ea, quæ conscientiae subjiciuntur, falli non potest quin idem esset simul et non esset.

Adde his, conscientiae aptari perfectissime conditiones eas, quæ in criterio veritatis requiruntur. Primo namque notissima est suapte vi et natura, quippe nihil menti in-

timius et præsentius. Deinde, est ratio ultima quam afferre possumus veritatis judiciorum circa quæ ipsa versatur. Enimvero, si quis a me quærat, cur certo judicem me cogitare, velle, sentire, etc. non aliam rationem assignare possum, nisi quia in me ipso hæc experior et intime sentio.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Conscientia multa sæpe homini testatur, quæ revera non existunt: ergo. Prob. ant. Somniantes et amentes existimant se corpora tangere et videre, quæ revera nec tangunt nec vident, ut dum thesaurum nos invenisse, videre et manibus attrectare, putamus: ergo.

Resp. Neg. ant. Ad prob. resp. 1.^o prætermitto antec. et neg. cons. Dum conscientiæ testimonium tanquam certi judicii motivum infallibile adstruitur, maxime et per se sermo est de homine sui compote ac in statu vigiliæ, non de eo qui extra idoneum statum versatur, potentiis sommo, vel ægritudine ligatis, vel impeditis. Qui certe status conscientiæ veracitatem minime labefactat, sicut sensuum vis et testimonium non labefactantur ex eo quod quandoque sensatio non recte perficiatur propter organorum vel medii defectum. Sed præterea,

Resp. 2.^o Dist. ant. prob. Somniantes, etc. id est, *corpora ipsa vere non tangunt nec vident*, conc. *affectio- nem internam tangendi et videndi revera non habent et experiuntur*, neg. In existimatione vel judicio hominis, qui somnio tenetur, duo accurate distinguenda sunt; nempe, affectio interna determinata, et hujus relatio ad aliquid tanquam ad causam. Igitur, qui sommo deditus thesaurum videre et attrectare sibi videtur, habet affectio- nem vel modificationem internam realem et determinatam, ei penitus similem, quam experitur et habet dum de facto

thesaurum videt et attrectat; unde quoad hoc minime fallitur, quamvis simul fallatur quatenus judicat præfatam affectionem internam, quam apud se habet, oriri ex reali corpore extra existente. Jam vero diximus, conscientiae testimonium, qua veri criterium, ad res extra hominem positas non porrigi, sed intra subjectum cogitans contineri.

Objic. 2.^o Conscientiae testimonium ad contradictoria judicia impellit: ergo non est motivum infallibile certi judicii. Prob. antec. Hæc judicia, *ego caleo, ego non caleo*, contradictoria sunt ac proinde ipsorum aliquod falsum existit; atqui conscientia ad hæc judicia contradictoria potest impellere, si dexteram manum igni dum sinistram aquae frigidæ applico: ergo.

Resp. Neg. antec. Ad prob. dist. maj. *si eodem tempore et secundum idem proferantur*, conc. *secus*, neg.

Instabis: Atqui præfata judicia et eodem tempore et secundum idem proferuntur ex conscientiae testimonio. Quod eodem tempore, constat, si simul manus igni et aquae applicentur. Quod autem secundum idem, sic probatur: præfatæ sensationes, animæ insunt tanquam subjecto; sed quæ in anima existunt, secundum idem existunt, cum anima sit omnino simplex: ergo.

Resp. Neg. antec. Ad prob. resp. 1.^o Dist. maj. quoad secundam part. Animæ insunt *sub eodem respectu*, neg. *sub diverso respectu*, conc. Etiam gratis dato quod sola anima esset subjectum sensationum, ut quidam volunt, adhuc contradictio nulla in præfatis judiciis esset admittenda, quia animæ eidem inessent quidem, sed non sub eodem respectu; illarum quippe sensationum prima ad hanc corporis partem, secunda vero ad alteram ejusdem corporis partem referretur. Profecto, si sola rationis distinctio ad tollendam contradictionem sufficit, sufficiet a fortiori, ut ajunt, distinctio realis actuum, eorumque diversa relatio, prout reperitur in adducto exemplo. Id,

ut prætermittam, præfatas sensationes, proprie loquendo, non contradictorie sed contrarie potius opponi: quoniam *non calere*, in adducto exemplo, resolvitur in *frigesco*, quæ sensationem positivam præ se fert. Sicut autem voluntas potest simul velle et nolle circa diversa objecta, vel etiam circa idem sub diverso respectu, ita etiam anima potest sensationibus frigoris et caloris per diversas partes corporis, et circa diversa objecta simul affici. Sed

Urgebis adversus hanc solutionem. Ergo anima diversis simul sensationibus potest subiacere; quod tamen absurdum esse sic probatur: Si anima diversis afficeretur sensationibus, vel eas secundum se totam experitur, vel secundam diversas partes; atqui neutrum licet dicere: non primum, quia si una sensatio totam animam afficit, alteri locus non relinquitur: non secundum, quia anima, utpote omnino simplex, quaecumque partium compositionem excludit.

Resp. Conc. antec. neg. min. Ad cujus probat. dist. probationem min. Si una sensatio etc. *si sensatio animam afficeret modo corporeo*, conc. *si eam afficiat modo rebus spiritualibus proprio et sine contactu corporali*, neg. Rationalis itaque anima, dum spectatur prout subjectum est sensationis, non ad modum corporum, quæ media extensione varias suscipiunt modificationes imaginanda est, sed intellectu concipienda, ut vere est, tanquam substantia spiritualis, quæ sicut diversas potentias vel facultates, ita etiam diversos actus vel affectiones in se recipere ac indivisibiliter continere potest. Argumentum igitur nihil concludit, quia nec sensatio, quatenus actio perceptiva est rei, et quatenus in anima recipitur, nec ipsa anima, extensione aut partium compositione donantur.

Resp. 2.º ad prob. antec prioris objectionis. Neg. min. Sensatio etenim si integre et complete accipiatur, non in anima sola sed in anima simul cum corpore recipitur

tanquam in subjecto adæquato. Dolor enim ex. gr. ex contracto in tibia vulnere, a sola quidem anima percipitur perceptione intellectuali, at non sola sed simul cum corpore dolorem illum sentit et experitur; quandoquidem anima a corpore sejuncta dolorem quidem intelligibilem seu pure spiritualement experiri potest, at minime dolorem sensibilem, ad quem corporis concursus exquiritur. Hinc merito D. Thomas docet intellectum et voluntatem, utpote facultates seu vires pure spirituales, inorganicas esse, ac in sola anima tanquam in proprio et completo subjecto recipi atque existere; facultates vero sensitivas, utpote inferioris ordinis, et brutis etiam, quæ spirituales substantiæ non sunt, congruentes, et organicas esse dicendas, et in anima simul cum corpore, sive in *conjuncto* esse tanquam in proprio et adæquato subjecto. Hæc D. Thomæ sententia, quæ corollarium est ipsius doctrinæ circa distinctionem et absolutam separationem sensus ab intellectu, Cartesius cartesianique oppugnarunt, viam sternentes sequentibus materialistis et sensualistis, dum sentire et cogitare unum idemque faciebant; (1) sed ho-

(1) «Sentir, ajebat Descartes, C'est rien autre chose que penser.» *Œuvr. compl. t. 1.*° pág. 235. Et alibi: «Par le mot de penser, j, entends tout ce qui se fait en nous... C'est pourquoi non-seulement entendre, vouloir, imaginer, mais aussi sentir, est la meme chose que penser.» *Ibid. t. 3.*° pág. 67.

Post hæc, nihil mirum ac nimis verum quod ipsemet V. Cousin adfirmat et fatetur, scholam, nempe, sensualistarum ex cartesianismo prodixisse. Quandoquidem, si *cogitare, intelligere, velle, imaginari, et sentire*; unum idemque sunt, primum est colligere, ac legitime subdere licet sensualistis: «atqui bruta animantia vere sentiunt: ergo cogitatione, intellectu et voluntate etiam donantur. Ergo ex eo quod homo intelligit et vult, non licet ipsum a brutis animantibus essentialiter discriminare, nec adstruere animam habere spiritualement et immortalem per quam ab eisdem differat.» Et tamen, si superis placet, *Cartesius omnium primus animæ rationalis spiritualitatem verè demonstravit*: ita ore pleno adfirmant et super tecta prædicant, catholici nominis scriptores quidam et philosophi.

die nunc præfatam distinctionem absolutam inter sensibilitatem et intellectum, ipsimet prudentiores medici ac physiologi cum D. Thoma fatentur. (1)

Objic. 5.^o Motivum infallibile certi judicii debet esse quid notissimum; atqui conscientia quid notissimum non est; ergo. Prob. min. Veracitas conscientiæ nequit demonstrari; sed quod demonstrari nequit, nec notissimum dici potest sed potius ignotum: ergo.

Resp. Neg. min. Ad prob. dist. min. Quod demonstrari nequit, *nec directe, nec reflexe et indirecte*, etc. trans. *directe sed potest per reflexionem*, neg. Primo igitur,

(1) Notum satis est cartesianos fere omnes, quamplurimosque alios philosophos adfirmare, sensationem doloris ac sensuum omnium exteriorum in cerebro peragi ac sentiri, vim sensitivam cum intellectiva in homine confundentes ac identificantes. Ast vero Flourens, experimentis tam a se quam ab aliis factis ostendit, non solum sensibilitatem ab intelligentia penitus differre, sed hujus organum, nempe, cerebrum, (quod sanc accipere oportet de organo indirecto et mediato, quatenus cerebrum est organum sensuum interiorum ac præsertim imaginationis, ex qua intellectus quasi materiam et elementa intellectualis cognitionis accipit) ab organo generali sensibilitatis prorsus discriminari; immo etiam, cerebrum, quod apud plurimos e recentioribus erat organum non solum intelligentiæ sed etiam sensibilitatis, omnimoda impassibilitate, vel insensibilitate gaudere. «Il faut faire, ait ille, une grande distinction entre les sens et l'intelligence. L'ablation d'un lobe cerebral laisse la *sensation*, le *sens*, la *sensibilité* de la retine, la *mobilité* de l'iris; elle ne détruit que la *perception* seule... Il y a deux moyens de faire perdre la vision par l'encephale: 1.^o par les tubercules, c'est la perte du sens, de la sensation: 2.^o par les lobes, c'est la perte de la perception, de l'intelligence...

La sensibilité n'est donc pas l'intelligence; penser n'est pas sentir, et voilà toute une philosophie renversée.» *De la Vie et de l'Intellig.* cap. 8.^o pág. 49.

«Penser, subdit, *Ibid.* pág. 50, est si peu sentir (même matériellement parlant) que le cerveau est insensible, impassible; on peut le blesser, le piquer, le couper par tranches sans produire aucune douleur...

La sensibilité et l'intelligence sont donc deux faits distincts, et si distincts qu'ils ne résident pas même dans le même organe, qu'ils résident dans deux organes très-distincts, très-différents, très-independants, l'un de l'autre.»

conscientiæ veracitas si non directe, at certe indirecte per reflexionem demonstrari potest, ejus, nempe, naturam attentius et accuratius exponendo, ac ducendo ad impossibile vel absurdum, prout ex probationibus apparet. Deinde, conscientia, utpote quid ex seipso notissimum ac perspicuum, demonstrari non indiget, ut veritatis tuta regula ac motivum certi judicii esse possit. Cæterum, capacitas demonstrationis necdum necessaria non est ad hoc ut aliquid notissimum ac verum dicatur, ut potius ea vere ac proprie dicantur notissima, quæ demonstrationem non patiuntur. Omnis siquidem demonstratio, nisi infinitum progressum habeat, devenire tandem debet in rem seu veritatem aliquam, quæ per seipsam nota sit, ac demonstrari nec indigeat, nec possit.

§ III.

De criterio sensus communis.

Prænotanda:

1.º Sensus communis vocabulum non usurpatur hic nec pro sensu aliquo interno, qui externorum sensationes colligit, nec etiam proprie pro communi hominum consensione in veritate aliqua amplectenda, sed quatenus hoc nomine designatur *vis quædam hominibus naturaliter insita, ex qua certo judicium ferunt de rebus quibusdam priusquam earum veritas menti sese offerat explicita ac perfecta perspicuitate*. Ad diversa veritatum genera porrigitur hujusmodi vis, ut videre licet si pauca proponantur exempla: *Deus est colendus: altera existit vita in qua bonis et malis congrua operibus retributio datur: nuditas est cooperienda: ex fortuita characterum permixtione hispanum lewicon ordinatum non exurget: corpora extra nos existunt: quedam actiones sunt honestæ, aliæ turpes, cum sexcen-*

tis aliis, quibus vel rudiores homines adsensum præbent, absque eo quod motivum rationale hujusmodi adsensus explicite et perspicue pervideant.

2.° Ast non propterea descendimus in sententiam illorum, qui scholæ scoticæ vestigiis insistentes, ajunt, præfatum adsensum ex cæco quodam instinctu promanare; adeo ut non alia ratio assensus existat, vel assignari possit, nisi naturæ instinctiva et necessaria inclinatio. Nos e contra existimamus, adsensum præstitum veritatibus sensus communis, ex ipsarum evidentia potissimum oriri, evidentia, inquam, non explicita ac distinctè percepta, prout in intuitione primorum principiorum habetur, sed implicita potius, cujus intuitio menti inest sub quadam universalitate et confusione; ita ut mens ad adsensum pertrahatur ex reali evidentia objectiva, quæ in veritate proposita apparet, cujus tamen evidentiae claram, distinctam ac veluti reflexam conscientiam nondum habet. Atque hujus rei signum quoque est, quod veritates illæ, quæ sensus communis dicuntur, evidentissime demonstrari possunt, idque facili ac perspicua demonstratione: quod sane locum non haberet, nisi vel ex seipsis, vel ex proxima relatione et nexu cum aliquo primo principio, evidentia afficerentur. Rejiciendus ergo instinctus ille intellectualis cæcus et necessarius, a quibusdam recentioribus in philosophiam invectus, qui, si semel admittatur sensu quem ejus propugnatores volunt, perit maxima ex parte scientifica et rationalis cognitio hominis, simulque scepticismo via sternitur.

3.° Cave tamen ne inde concludas, adsensum præstitum veritatibus sensus communis, ex evidentia objecti unice procedere: evidentia quidem adest, et est motivum seu fundamentum rationale et reflexum assensus: attamen, quia ex una parte præfatæ veritates necessitates físicas et morales hominis præcipue respiciunt, et ex altera

parte, quia evidentia quæ eis inest, rudioribus aut minus exculptis, satis perspicue et aperte non apparet ad hoc ut ipsis protinus et sine hæsitatione firmiter adhæreant et adsentiantur, providus naturæ Auctor homini indidit quandam naturalem propensionem, qua vis evidentiæ perficitur et completur ad assensum extorquendum. Uno verbo: veritates sensus communis habent in se evidentiam sufficientem ad firmum assensum producendum; sed quia hæc evidentia non statim perfectè et nitide fulget, et ex alia parte homines præfatis veritatibus adsentiri indigent sine mora ulla, certissime, ac frequenter, ipsis Deus inseruit vehementem inclinationem ad firmissimum assensum prædictis veritatibus præstandum, statim ac menti offeruntur. Atque sub hoc respectu verum existit, quod dici consuevit, nempe, sensum communem esse inclinationem necessariam et ineluctabilem ad quasdam veritates, numquam tamen instinctiva seu cæca congrue nuncupatur.

4.^a Porro, ut veritas aliqua sensus communis merito dicatur, quibusdam notis insigniatur oportet. Primum itaque

a) *Constans sit ac communis*, eamque proinde amplectantur homines ratione utentes, ab omni tempore, et apud nationes non solum barbaras sed cultas.

b) *Rationi sint consentaneæ*, ita ut si in examen rationale et scientificum revocentur hujusmodi veritates, solido niti fundamento detegatur.

c) *Natura cum ratione duce eliciantur*; unde sensus communis iudicium habendum non est quod ex præiudicio, passione aliqua, ut spe vel metu, ex ignorantia, perverso more vel superstitione, originem ducit.

d) Quidam addunt ut ordinetur ad explendam physicam, intellectualem, vel moralem hominis necessitatem; sed hæc conditio non omnibus inest, ut videre licet in hac sensus communis veritate: *typi litterarum si temere*

projiciantur exurget lexicon hispanum, qua profecto nulla hominis vera necessitas expletur. (4)

THESIS.

Sensus communis modo expositus certi judicii motivum infallibile haberi debet.

Prob. Judicia sensus communis modo expositi, partim fundantur in natura hominis rationalis, prout objecti evidentiam perspicit adsequiturque; partim in naturali et invincibili inclinatione naturæ humanæ: atqui ex utroque capite ipsi congruit esse motivum infallibile certi judicii: ergo. Et quidem, quod ex primo capite, ex his quæ supra de evidentia diximus, satis constat, eo vel maxime quod evidentia hujusmodi veritatum, si non immediata, sane mediata *proxima* primis principiis haberi debet, et præterea robur et vim accipit,

Ex secundo capite: Profecto enim, cum impulsus ille naturalis, quo ad ferenda hujusmodi judicia ducimur, omnibus hominibus ratione utentibus communis sit ac constanter insit, ab ipso naturæ Auctore Supremo, originem ducere necesse est: ergo si ad falsa judicia propensio illa impellit, ad falsum nos impelleret Auctor naturæ, ipsique proinde adscribenda esset nostra deceptio. Nisi ergo dicere velimus naturam rationalem ipsumque ejus Auctorem ad falsum nos necessario impellere, fateari cogimur sensum communem necessarium habere nexum cum veritate; siquidem « omni autem in re, agebat Tullius, consensio omnium gentium lex naturæ putanda est... atque hæc ita sentimus natura duce.»

(4) Quarta conditio ex assignatis a Balmes ita habet: «Toda verdad de sentido comun tiene por objeto la satisfaccion de alguna *gran* necesidad de la vida sensitiva, intelectual ó moral.» *Filos. Fund.* lib. 1.º C. 32.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Infallibile motivum vel criterium veritatis ad falsum iudicium nunquam impellit; atqui quod nos vocamus sensum communem ad falsum iudicium quandoque impellit: ergo. Prob. min. Naturali inclinatione homines feruntur ad iudicandum calorem, ex. gr. dulcedinem, sonum, frigus etc. realiter inesse corporibus; atqui hocce iudicium falsum est, ut philosophi demonstrant: ergo.

Responderi potest 1.^o negando huiusmodi iudicium ad sensum communem spectare: semel quippe data hypothese quod philosophi demonstrent hocce iudicium falsum esse, conditiones exueret ad veritatem sensus communis requisitas; quandoquidem, nec commune et constans esset illud iudicium, nec rationi consentaneum, ac proinde non ex naturæ inclinatione, sed ex præiudicio, vel alio extraneo fonte oriretur. Sed tamen,

Resp. 2.^o Neg. min. Ad prob. dist. maj. Naturali etc. *quatenus his nominibus significantur sensationes*, neg. *quatenus præfata nomina significant reales qualitates corporum a quibus sensatio oritur*, conc. Quæ distinctio min. etiam applicatur. Itaque, cum dicitur calorem, dulcedinem, alia huiusmodi, non in corporibus externis sed in subjecto sentiente existere, vel id accipitur eo sensu quod corporibus non insunt prout sensationes sunt, id est, quatenus significant et involvunt experientiam sensibilem; vel accipitur eo sensu, quod calor, dulcedo, etc. nihil sint in objecto, sed tantum in subjecto eas percipiente, ita ut non sint qualitates, dispositiones, modificationes, vel quocumque nomine appellentur, quæ vere et realiter corpus externum afficiant tanquam ejusdem accidentia. Si priori accipiatur sensu, falsum est hominem ferri ex naturæ inclinatione ad iudicandum calo-

rem etc. corporibus inesse; namque non tantum philosophi omnes, sed vel ipsi rustici homines sciunt, et facile ac ultro fatebuntur, dum affirmatur, *ignem* ex. gr. esse *calidum*, glaciem *frigidam*, saccharum *dulce* etc. sensum non esse quod ignis sensationem vel experientiam caloris habeat, saccharum dulcedinis etc. sed tantum qualitatem quandam eis inesse, quæ *calor*, *dulcedo* etc. dicitur, et a qua corpus ipsum *calidum*, *frigidum*, *dulce* denominatur; aliud quippe est calidum esse, aliud calorem habere sensibiliter, vel ipsum experiendo. Immerito igitur et ad risum Cartesius, Mallebranche aliique e cartesianæ scholæ, jactitarunt se profligasse universalem errorem, quo tenebantur non solum vulgi homines, sed ipsi scholastici, atque detexisse odorem, calorem, saporem aliasque similes sensationes, non in corporibus sed in sentiente tantum reperiri. Quasi vero nescirent Scholæ philosophi, sensationem caloris non in igne sed in manu reperiri! Quod si ignari quidam homines concipiunt calorem, saporem et cæteras hujusmodi qualitates corporum, tanquam quid omnino simile ipsi sensationi ex eisdem ortæ, id confusione idearum et defectui reflexionis tribuendum est. Unde si idearum confusio per nominum declarationem paulisper vitetur, eadem perspicitur sententia in philosopho ac in homine imperito. (1)

(1) Ipsemet Reid, qui Aristotelem et Scholasticos non semel immerito carpit, Cartesiumque nimis extollit, ea quæ diximus, agnoscit. En ejus verba ex gallico idiomate ad patrium versa. «El vulgo dice: el fuego es caliente, la nieve fria, el azúcar dulce; nuestros sentidos lo atestiguan y es un absurdo el negarlo. Los filósofos dicen: el calor, el frio, la dulzura, no son mas que sensaciones existentes en nosotros; suponer que estas sensaciones están en el fuego, en la nieve, en el azúcar, es un absurdo.

La contradiccion aquí es mas bien aparente que real. Proviene de un abuso de palabras por parte de los filósofos, y de cierta confusion de ideas por parte del vulgo. Cuando el filósofo dice que no hay calor

Communis ergo sensus nos minime fallit, dum movet ad judicandum calorem cæterasque hujusmodi qualitates, revera corporibus inesse.

Objic. 2.º Plures Deos admittere est turpissimus error: atqui communis sensus ad plures Deos admittendos homines induxit: ergo. Prob. min. Quod communi omnium hominum consensu et sententia habetur, sensui communi est tribuendum: atqui polytheismus olim viguit ex unanimi populorum hominumque consensu: ergo.

Resp. Neg. min. Ad prob. dist. min. Polytheismus etc. ex *omnium* populorum hominumque consensu, neg. *aliquorum* populorum, subd. *quoad omnes ætates*, neg. *quoad aliquas ætates et personas*, conc.

Ut omittamus itaque polytheismum, nec nunc apud plurimos populos vigere, nec rationi consentaneum esse, quæ sufficerent ad ipsum excludendum e numero judiciorum ex communi sensu nuper exposito promanantium,

en el fuego, ¿qué es lo que entiende por esto? que el fuego no experimenta la sensacion de calor: tiene razon, y si se toma la pena de explicarse, el vulgo será de su misma opinion. Pero en realidad el filósofo se expresa mal, porque existe realmente en el fuego una cualidad que se llama *calor*, y tanto los filósofos como el vulgo designan por este nombre la cualidad mas bien que la sensacion la mayor parte de las veces. Así pues los filósofos toman el término en un sentido, y el vulgo en otro. En el sentido del vulgo la proposicion del filósofo es realmente absurda, y el vulgo sostiene que lo es: en el sentido del filósofo, la proposicion es verdadera, y el vulgo lo reconocerá desde el momento que se le manifieste su significado; porque el vulgo sabe muy bien que el fuego no siente el calor, y esto es precisamente todo lo que el filósofo quiere significar al decir que no hay calor en el fuego.» *Œuvr. compl. trad. de Jouffroy, t. 3.º Essai 2.º c. 17.*

Ille idem postquam afirmavit Aristotelem docuisse odores, saporres, colores etc. esse formas substantiales corporum (quod sanè falsum est, nusquam enim docuit Aristoteles, præfatas formas esse *substantiales*, sed tantum accidentales) subdit: «Aristote avait raison de croire que les saveurs, les odeurs, les couleurs, sont qualités inherentes, aux corps et qui existent independamment de nos sensations; la nature même nous l'enseigne.» Ibid.

indubium est errorem hunc nec apud ipsos veteres populos et homines unanimem vel universalem extitisse. Siquidem, unanimis consensus dici nequit is, cui primitus homines non adhæsserunt, quippe unius Dei traditio et cultus per Adamum in posteros transmissa fuere, atque inter homines invaluit verus cultus quousque passionibus corrupti dogmata etiam corruerunt. Deinde, integra Judæorum natio Deorum pluralitatem rejiciebat, quod ad consensus universalitatem et constantiam labefactandam sufficeret. Id, ut prætermittam, eo etiam tempore, quo polytheismus grassabatur per populos et nationes, non defuisse philosophos et sapientes, qui Dei unitatem agnoverint.

Objic. 3.^o Si communis sensus alicujus veritatis esset tutum criterium, maximè ad Dei existentiam agnoscendam; atqui Dei existentiam communis sensus non testatur: ergo. Prob. min. Veritas sensus communis homines quoscumque ad assensum pertrahere debet; atqui in agnoscenda Dei existentia non omnes homines conveniunt: ergo. Mim. prob. 1.^o ex atheis, qui quovis tempore extiterunt: 2.^o ex populis barbaris, quorum quidam ex navigantium testimonio nullam Dei notitiam obtinent: 3.^o ex philosophis veteribus, qui fere omnes æternitatem materiæ docuerunt, quæ necessitatem et existentiam veri Dei excludit.

Resp. Neg. min. Ad probat. dist. min. Non omnes homines *ratione utentes*, neg.: *qui ratione non utuntur*, trans. Quamvis ergo quidam homines vel propter nimiam et inveteratam barbariem, vel propter pravas affectiones et consuetudines belluino more viventes, rationis lumen ita extinguerent ut Dei notionem nullam haberent, nihil ex hoc adversus communis sensus testimonium colligere liceret, sicut non licet ex perpetuo fatuis et amentibus. Sed præterea ad singulas min. probationes breviter respondeo.

Ad primam. Quovis tempore extiterunt athei *præctici*, qui scilicet, ita vixere et vivunt, quasi nullus Deus peccatorum vindex existeret. Nuspiam vero extiterunt athei veri et speculativi, qui revera apud se certo existimarent nullam Divinitatem esse. Namque si de philosophis et cultis hominibus loquamur, ipsis congruit illud Senecæ: «Mentiuntur qui dicunt se non sentire Deum; nam etsi tibi affirmant interdiu, noctu tamen et soli dubitant.» Si vero de hominibus incultis et barbaris sermo sit, illud Ciceronis eis accommodatur: «Nulla gens est, neque tam immansueta, neque tan fera, quæ non, etiam si ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendum sciat. Ex quo patet responsio,

Ad secundam. Nam tribus illæ, de quibus historici et navigantes, Divinitatis sensum aliquem et conceptum possident, quamvis hæc notio ex rationis imbecillitate, pravis consuetudinibus, passionibus aliisque causis, in eis oblitterata quodammodo reperiatur. Adde his, navigantium de re hac narrationibus, vel nullam, vel minimam fidem adhibendam, cum, ut alia prætermittam, barbarorum linguam vel penitus ignorent, vel non satis calleant ad eorumdem internum sensum rimandum et perscrutandum.

Ad tertiam. Veteres philosophi æternitatem materiæ adstruentes, notionem quidem Dei deturpabant, at ejus existentiam non inficiabantur, sed expressis verbis affirmabant, ut videre licet in Platone et aliis. Quod si hujus rei causam quæras, eam reperies in summa difficultate, qua humana ratio ad ideam creationis assurgit. Unde veteres illi revelationis lumine orbat, ad Dei Creatoris ex nihilo notionem non assurgebant, simul dum Dei existentiam et unitatem demonstrabant.

§ IV.

De criterio sensuum externorum.

Prænotanda:

1.° Considerare oportet in externis sensibus, eorum *finem, objectum, conditiones*, quæ ad certitudinem iudicii determinandam requiruntur.

2.° *Finis sensuum* duplex distinguitur: alter *immediatus* et *physicus*; alter, *mediatus* et *intellectualis*. Primus est conservatio corporis ac vitæ; atque hunc finem sensus adimplent, quatenus per eos admonemur de rebus ad vitam et corpus necessariis, utilibus, vel noxiis. Secundus vero est, corporum impressiones animæ referre, ac intellectui materiam ministrare ad rerum præsertim materialium notiones et ideas eliciendas. Ex perceptionibus etenim ac repræsentationibus, tum externorum, tum internorum sensuum, humana ratio procedit ad plurimarum veritatum cognitionem ex innata vi et activitate. Ex parte itaque posterioris hujus finis, sensus sunt veluti mentis nuntii, ordinemque dicunt ad veritatem.

3.° *Objectum* sensuum universim spectatum sunt corpora, sive proprium, sive externa; sensatione enim corpus aliquod in concreto attingimus, ut oculis, turrim coloratam, rectam, rotundam, etc. Nihilominus in corporibus quædam sunt, quæ primario et *speciatim* ab aliquo sensu attinguntur, ut color a visu, sapor a gustu, etc.: alia quæ primario quidem, sed *communiter* a duobus vel pluribus sensibus attingi possunt, ut magnitudo, figura, etc., quæ per visum et tactum percipi queunt. Apud Scholasticos prima, *sensibilia propria* appellari consueverunt; posteriora vero, *sensibilia commu-*

nia. Substantiam denique ipsam corporis cui hæc insunt, sensibilem *per accidens* dicebant. De his fusius in Psychologia.

4.^o *Conditiones* quæ ad veritatem sensuum requiruntur sunt: 1.^a ut sensus bene valeant et apte sint dispositi, tam ex parte organi, quam ex parte medii: 2.^a ut intra limites proprios contineantur, cujus conditionis defectu fallimur dum, vel de sensibili *communi* ex unico sensu judicamus, vel ex sensibus circa corporum essentiam et quascumque proprietates iudicium proferre volumus: 3.^a ut sensus testimonium sit constans ac perseverans, quæ conditio deficit in somniantibus: 4.^a ut sit uniforme et consentaneum, ita ut unus sensus alteri non contradicat, cujus conditionis defectu decipitur homo si figuram baculi aquæ partim immersi ex solo visu dijudicet: 5.^a demum ut ratio eis præsideat, eorum exercitium dirigendo, relationem et impressionis conditiones perpendendo, ac testimonia in examen revocando priusquam iudicium pronuntiet.

5.^o Adversus sensuum criterium insurrexerunt quovis tempore idealistæ, inter quos

a) Berkeley statuit, sensationem nihil esse aliud quam internam et subjectivam mentis affectionem, ac proinde ex ipsâ, corporum realem existentiam minimè dignosci aut demonstrari posse.

b) Kant et Fichte, quorum primus corpora, prout extra animam spectantur et in seipsis, tanquam quantitates, vel res incognitas habet, non inficiatus est tamen existentiam plurium animarum. Alter vero, nihil tanquam reale admittens nisi *τὸ ego purum*, ex cuius libera activitate, non solum externus mundus, sed reliqua cuncta objecta rationis oriuntur, realitatem omnem, non tantum corporum, sed spirituum etiam, atque ipsius propriæ animæ, quatenus individua et determinata existit, penitus e medio tollit; unde ejus systema *idealis-*

mus transcendentalis, vel *egoismus absolutus* nuncupari posset.

c) Mallebranche contendit corpora quidem revera extra nos existere, sed id nobis minime constare sensuum ope et relatione, sed tantum ex revelatione divina. Huic Mallebranche placito præiverat quodammodo Cartesius, corporum existentiam ex Dei veracitate repetendo, atque ex parte adhæsit nostris temporibus Lammennais, qui sensuum testimonio, qua tali, ac in seipso spectato, vim certam negavit.

THESIS.

Sensuum testimonium infallibile est motivum iudicii certi, tutumque proinde veritatis criterium, dum conditiones, ad eorum rectum usum requisitæ, adhibentur.

Prob. 1.^o Sensuum testimonium, juxta prænotata acceptum, necessariam habet cum veritate connexionem: 1.^o quia si mens deciperetur dum de rebus sensibilibus iudicium profert ex sensuum testimonio recte adhibito, deceptio hæc in naturam ipsam, vel potius in naturæ Auctorem redundaret; deceptio namque, quæ ex potentia cognoscente, et circa proprium objectum recte adhibita, profluit, in Auctorem ipsius potentiæ proculdubio refunditur.

2.^o Quia hujusmodi testimonium ex seipso perspicuum est, ac quid notissimum, non secus ac evidentia et conscientia. ¿Quid enim magis animæ notum, quam id quod per externos sensus perspicue videt, tangit, etc.? Unde merito irrideretur, qui dum mensam tangit et videt, cibum sumit, calamo scribit, adfirmaret se vere ipsam mensam non videre, nec ipsum cibum realiter sumere, nec calamum quo scribit vere inter digitos habere, sed hæc omnia nihil esse aliud quam interna ac

mere subjectiva phænomena, apparentesque, vel delusorias imagines.

3.^o Denique sensuum testimonium ultima est ratio quam afferre possumus pro certitudine quorundam iudiciorum, quæ altera est nota criterii veritatis. Nam si quis ex. gr. a me quærat, cur certus sim mensam hanc ad ulnam in longum protendi, nihil aliud profectò respondere possum, aliamve assignare rationem, nisi quia oculis et tactu clare ita percipio.

Prob. 2.^o thesis. Si sensuum testimonium non esset medium tutum ac certum dijudicandi ac discernendi verum et falsum quoad sensibilia plurima, physica scientia penitus periret, vel potius impossibilis redderetur, quippe quæ tota quanta est, experientia et observatione nititur; ast vero experimenta et observationes circa corpora ipsorumque qualitates et effectus, non aliter quam per sensus possunt institui. Immo etiam, si sensibus recte adhibitis firma fides non adhibetur, reliquæ etiam scientiæ magna ex parte labefactantur; quandoquidem sibi quisque conscius est, se ex corporum existentia, qualitatibus, accidentibus, effectibus, plurimas veritates, tum circa ipsa corpora, tum circa objecta pure intelligibilia inferre, quæ sane veritates nuntarent, si ea quæ sensibus intuemur vera non essent. Hinc apposite D. Thomas (1): « Quandoque proprietates et accidentia rei, quæ sensu demonstrantur, sufficienter exprimunt naturam rei, ac tunc oportet quod iudicium de re vera, quod facit intellectus, conformetur his quæ sensus demonstrat de re; et hujusmodi sunt omnes res naturales, quæ sunt determinatæ ad materiam sensibilem: et ideo in scientia naturali terminari debet cognitio ad sensum, ut scilicet, hoc modo judicemus

(1) *Opusc.* 70, q. 5, art. 2.^o

de rebus naturalibus, secundum quod sensus eas demonstrat. Et qui sensus negligit in naturalibus (in rebus corporeis et sensibilibus) incidit in errorem.»

Corollaria :

1.^m *Ergo sensatio habenda non est tanquam mera affectio interna et subjectiva.* Si enim res ita se haberet, per testimonium sensuum, quod certe sensatione constat et continetur, certitudinem adsequeremur nos experiri has, vel illas affectiones, et ad summum demonstrare possemus, eas ab aliqua causa a nobis distincta oriri, ast minime certitudinem de existentia corporum eorumque proprietatibus haberemus.

2.^m *Ergo Cartesius ejusque discipuli, qui sensationem ad meram affectionem internam conati sunt reducere, latam et facilem viam idealismo sternunt.* Nam si sensatio nihil est aliud quam affectio quædam subjecti sentientis, pronum est colligere cum Berkeley, extensionem, figuram, colores, motum, etc., in nobis ipsis et non in corporibus existere; vel cum Kant et Fichte, nos ex sensationibus et sensuum testimonio certos reddi de existentia phænomenorum, minime vero de existentia corporum, vel ullius realitatis extra nos.

3.^m *Ergo sensatio non tanquam affectio interna et subjectiva est habenda, sed est ratio qua corpora ipsa ipsorumque qualitates immediate et in seipsis percipiuntur.* Ratio enim quare certus sum existere corpora extra me, quasdam habere proprietates et qualitates, alia non est nisi quia ea sensibus perspicue percipio, non secus ac ratio quare certus sum bis tria esse sex, alia non est nisi quia res evidens est, evidenterque eam intellectu percipio. Hinc videmus quod illi, qui Cartesium secuti, nihil in sensatione repererunt præter affectionem subjectivam, vel realitatem mundi externi inficiati sunt, ut Berkeley; vel in dubium revocarunt Kant et Fichte; vel ex ratiocinio tantum magis aut minus legitimo et difficili intule-

re, ut Cartesius, Mallebranche et Locke: (1) et tamen hominum quisque absque demonstratione ulla, sed ex solo sensuum testimonio ac perspicua eorum perceptione, certus est corpora extra nos existere. (2)

(1) Ipsemet Royer-Collard id agnoscit, dum ait: «Descartes, Mallebranche, et Locke, maintiennent le monde extérieur, ils prétendent seulement prouver sa réalité en la déduisant de la réalité des idées.... Descartes croit la rencontrer dans l'idée de Dieu; Mallebranche conteste la preuve de Descartes; il n'en trouve de solide que dans la révélation.

Ainsi, la révélation écartée, Mallebranche pressant la doctrine de Descartes aboutit au pur idéalisme; Berkeley atteint le même résultat en pressant les conséquences de la doctrine de Locke.» *Fragments de Royer Collard*, apud Reid, op. cit. T. 3.^o, pág. 394.

(2) Ab horum philosophorum sententia non multum distat noster Balmes, qui statuit, 1.^o sensationem esse meram affectionem internam, ac proinde ex se nihil externum testificari: «La sensación considerada en sí es una mera afección interior.... La simple sensación pues, considerada en sí, no atestigua: es un hecho que pasa en nuestra alma.... es una afección de nuestro ser, un hecho simple, nada mas.» 2.^o Existentiam corporum externorum admittendam quidem esse, sed non propter immediatam perceptionem illorum, ope sensuum et sensationum, sed ex ratiocinio, quo, juxta ipsius sententiam, demonstrari potest extensionem corporum extra nos esse; quod tamen ratiocinium, si semel admittatur sensationem esse purè factum internum et affectionem subjecti, prorsus nutat; semel enim constituto tanquam principio, sensationem esse tantum modificationem subjecti ex sua propria natura, necessario consequitur, per ipsam non attingi aut percipi corpora ipsa et eorum qualitates. Unde ex eadem concludi poterit ad summum per ratiocinium intellectus, existere extra nos aliquam causam sensationum,

Itaque, si principiis propriis stare velit Balmes, removere debet a sensibus omnem certitudinem *objectivam*, solumque relinquere *subjectivam*. Id ut omittam inexactam notionem, quam de corpore ibidem tradit, dum scribit: «Examinando filosóficamente el concepto de cuerpo encontramos en él el de una cosa distinta de nuestro ser, y cuya presencia nos causa tales ó cuales sensaciones.» Porro, si res ita se habet, Deus, qui proculdubio et præsens nobis existit, et sensationem excitare potest similem ei quam corpora in nobis producant, corporis naturam et conceptum philosophicum sortitur. Vid. *Filos. Fund.*, lib. 2.^o, capp. 1.^o, 4.^o et seqq.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Si testimonium sensuum veritatis tutum criterium esset, maxime id locum haberet pro existentia corporum dignoscenda; atqui ex sensuum testimonio corporum existentia nobis constare nequit: ergo. Prob. min. Sensatio, utpote mera subjecti sentientis affectio, intra nos tantum existit, ac proinde quod extra nos invenitur referre nequit: atqui corpora extra subjectum sentiens sunt posita: ergo.

Resp. Neg. min. Ad prob. Dist. maj... Sensatio etc., *si sensatio sit actio perceptiva et cognoscitiva ex propria natura*, neg. *aliter*, trans. Cum sensatio apud omnes perceptionem et cognitionem necessario involvat, subjectum, simul et objectum respicit; quippe implicat cognitio absque subjecto cognoscente et objecto cognito. Jam vero, quamvis sensatio, si ex parte subjecti spectetur, ipsius affectio sit, at simul ad objectum aliquod terminatur, quod quidem objectum apud nos sunt ipsæ qualitates in corporibus existentes, vel si malueris, ipsa corpora prout determinatis subjiuntur qualitativis. Obiectio itaque solum impetere potest Cartesium ejusque asseclas, qui nihil in sensatione vident præter subjecti affectionem. Quam quidem sententiam, et falsam et periculis plenam esse, jam ostendimus in probationibus, quibus obiter addere potes, ex ea sententia consequi sensuum testimonium cum conscientia identificari, ac proinde non existere ut medium cognitionis ab aliis distinctum; nam si sensatio nihil extra nos positum continet et exprimit, sed affectionem tantum subjecti, perit et evanescit testimonium sensuum, qua tale; siquidem affectiones internas subjecti percipere proprium est conscientiæ, non sensuum externorum.

Objic. 2.^o Nullis existentibus corporibus, posset Deus

in nobis determinare easdem sensationes, quas nunc experimur: ergo ex sensuum testimonio constare nequit existentia corporum.

Resp. Omis. ant. neg. cons. Etiam si concedatur Deum, attenta sola omnipotentiae vi, posse in nobis immediate determinare sensationes similes his, quas in percipiendis corporibus experimur, quod quidam inficiantur, saltem indubium est, factum huiusmodi non existere, quia repugnaret veracitati divinae; quandoquidem, eâ in hypothesis, homo necessario et invincibiliter perpetua deceptione et errore illuderetur, quod Dei veracitati et sanctitati penitus repugnat. Sed

Instabis: Atqui revera Deus aliquando sensationes in homine produxit immediatè per seipsum: ergo. Prob. subs. ex sacra Scriptura dum Abraham Deum vidit, Tobias, Raphaellem, etc., et tamen nec Deus, nec Angelus, corpora habent, quibus sensationes producant: ergo.

Resp. 1.º Concess. subs. neg. cons. Etiam dato Deum aliquo in casu sensationem absque ullo copore in nobis determinasse, nihil ex hoc concluditur adversus sensuum testimonium pro existentia corporum; ex derogatione enim alicujus legis physicae in particulari casu per omnipotentiam divinam, nec lex illa desinit existere, nec veracitati divinae derogatur, sicut derogaretur, si perpetuo ac constanti errore nos deluderet. Adde his, Deum in huiusmodi singularibus casibus, media nobis suppeditasse, tum ex revelatione, tum ex adjunctis, ad illusionem detegendam.

Resp. 2.º Neg. prob. Quamvis namque nec Deus, nec Angeli habeant corpora, at aëria, vel alterius materiae corpora sibi aptare possunt, quibus sensationes in homine producant. Atque hac ratione facta in argumento relata, eisque similia explicari possunt.

Objic. 3.º Testimonium sensuum sæpe nos fallit: ergo nunquam tuto ei credimus. Prob. ant. Turris qua-

drata eminus visa, rotunda percipitur; lunam oculis percipimus tanquam parvæ extensionis corpus, etc.; ergo.

Resp. Dist. antec. Sæpe nos fallit, *si recte adhibeatur*, neg. *si conditiones requisitæ non servantur*, conc. In primis, respectu sensibilis seu objecti *proprii*, sensus vel nunquam, vel rarò fallunt. Deinde, tam quoad sensibilia propria, quam quoad *communia*, nunquam fallunt per se et proprie, tum quia iudicium de re ad solum intellectum spectat; tum maxime quia sensus rem semper exhibent prout naturæ leges in illis adjunctis expostulant. Solum igitur per accidens et occasionaliter falsi dici possunt ex præcipiti iudicio intellectus, dum de re iudicat, quin conditiones assignatæ pro recto usu et testimonio sensuum servantur. Sic in allato priori exemplo, falsum iudicium vitabitur, si visus et tactus testimonia conjungantur, cum agatur de objecto sensibili communi.

Objic. 4.^o Quandoque sensationem refert homo ad corpus non existens: ergo et sensus falluntur per se, et sensatione corpora ipsa non attinguntur. Prob. ant. exemplo eorum, qui post amputatum brachium, dolorem sentiunt, quasi in eo existeret.

Resp. Dist. ant. Sensationem *externam*, neg. *internam*, subdist, *per se*, neg. *ex errore imaginationis*, conc. Primo itaque, nos hic non de sensibus internis sermonem habemus, dum testimonium sensuum, qua criterium veritatis, expendimus, sed potius de sensibus externis. Deinde, dolor ille ex imaginationis deceptione, vel potius ex præcipitatione iudicii originem ducit, quatenus, nempe, imaginatio dolorem percipit in ea parte, in qua antea consueverat experiri; at error iste facile per mentem corrigi potest, si testimonium aliorum sensuum, puta, tactus, adhibeatur. Præterea, internus corporis dolor ex ipsa sua natura obscurus est quan-

doque quoad determinationem partis corporis in qua viget, ut videre licet in his, qui rheumate tenentur.

§ V.

De Criterio auctoritatis humanæ.

Quoniam plurima in sapientibus ipsis inveniuntur, quorum notitiam, nec ex evidentia, nec ex communi sensu, nec ex conscientiæ aut sensuum testimonio hausserunt, sed ex aliorum hominum testimonio et relatione, qui humani testimonii vim elevant, elevant simul maximam scientiæ humanæ partem, immò etiam societatis et Religionis fundamenta concutunt; quæ profectò corruunt, si fides certa hominum testimonio denegetur. Quapropter merito Melchior Canus: « Plerique nostra hac ætate, perversè, ne dicam impudenter, res quas esse gestas gravissimi Auctores testati sunt, in dubium vocant. Qui, si idoneas causas probabilesque redderent, audiendi fortasse essent; cum vero reddant nullas, contemnendi sunt, ut qui communem hominum sensum exuerunt, judiciorum humanorum potissima instrumenta, hoc est, testimonia rejecerunt, vitæ magistram, prudentiæ subsidium, lucem veritatis, historiam neglexerunt. » Sed quia, ut ipsemet ait, « uterque, et qui cito credit, et qui ad credendum nimium est tardus, jure reprehenditur » ut auctoritatis et vim et existentiam dignoscamus ac recte dijudicemus, quædam sunt

Prænotanda:

1.º Facta quæ ex hominis testimonio homini constant, vel sunt *dogmatica* seu doctrinalia, ut dum ex sapientis testimonio certus fio tres angulos trianguli esse æquales duobus rectis, vel solem terram magnitudine superare; vel sunt *historica*, ut hominum et populorum

res gestæ, ac rei vel phænomeni existentia, quæ hominum historia et relatione habentur.

Rursus, ex factis quædam *naturalia*, quædam vero *supernaturalia* existunt. Prioris generis sunt, quæ nihil præ se ferunt, quod consuetis naturæ legibus consentaneum non sit: postrema, quæ perfici non potuerunt quin præfatis naturæ legibus derogatum fuerit. Præterea, facta quædam *perspicua et obvia* existunt, alia vero *obscura et difficilia*, quæ, nempe, aliquam exigunt ingenii sagacitatem, ut perspicue percipiantur, ut physica quædam experimenta, phænomena magnetismi, etc.

Quædam etiam *publica* dicuntur, vel quia in iudicio, aut authentica alia ratione constant; vel quia frequenti coram populo patrata fuere, taleque sit factum, ut intuitum attentionem merito excitare valeat: quod si e contra factum paucis tantummodo innotuerit, *privatum* nuncupatur.

Denique facta, quæ hominum testimonio constant, quandoque præjudiciis favent, quandoque adversantur: favent, dum narratoris familiæ, patriæ, religioni, opinionibus, affectibus, utilitati sunt consentanea: adversantur, dum hæc deficiunt, aut dum ea quæ narrantur a communi hominum sensu et utilitate abhorrent.

2.º Qui rem sibi notam alteri adfirmando nunciat, vel manifestat, *testis* nuncupatur. Porro huiusmodi testis, si nunciat rem ratione tantum cognitam, dicitur *dogmaticus*; si rem aliquam sensibus obviam et eorum testimonio subjectam, *historicus*. Si rem narrat quam ipse oculis perspexit, *oculatus*; si vero quam ex aliorum dictis, vel relatione accepit, *auritus* dicitur. Quod si postremus hic vixit eâ ipsa ætate, qua factum narratum contigit, *coævus* appellatur; secus, *posterior*, qui maiorem aut minorem meretur fidem prout rei gestæ proximior extitit aut remotior, et prout rem narratam a testibus oculatis, vel auritis tantum, accepit.

Attendere quoque oportet in testibus; 1.^o *gravitatem*, quæ ex ætatis maturitate, iudicii rectitudine, mentis acie et cultura, religione et patria potissimum desumitur: 2.^o *probitatem*, quæ dignoscenda venit, ex ipsius integritate, moribus, institutione, veracitate: 3.^o *constantiam et concordiam*, tum quoad seipsum, tum quoad alios, quo enim plures in facto narrato conveniunt, dum illi præsertim contrariis affectibus, utilitati, religioni, studiis, aut opinionibus subjiciuntur, eo potior vis ipsorum testimonio inest.

5.^o Igitur *auctoritas* testium exurgit ex ipsorum scientia et veracitate, quatenus a nobis cognitis; siquidem vim majorem, vel minorem alicujus testimonio concedimus, quatenus nobis constat, ipsum, et rem quam testatur satis cognoscere, et fallere nolle. Hæc porro auctoritas, *divina* dicitur, si de re agatur, quæ Dei constet testimonio; et hæc non moralem tantum, sed omnimodam, vel metaphysicam certitudinem parit, quippe absolute repugnat Deum, vel falli, vel fallere posse; sed de hac theologi. Nos hic de humana auctoritate, cujus quasi proprius effectus est fides *humana*, quæ, ut moralem certitudinem includat, quasdam exquirat condiciones.

4.^o Itaque opus est 1.^o ut factum de quo agitur sit sensibile, publicum, gravis momenti, ita ut attentionem seriò excitet, evidenter non impossibile, nec sensui communi repugnans: 2.^o ut qui ipsum testantur, rem percipere potuerint, vel propriis sensibus, vel ex testibus aut instrumentis omni fide dignis: 3.^o ut vel sint ita certo probi, ut facile cognoscatur eos fallere nolle; vel si eorum probitas non ita certo constet, ea sint rerum adjuncta, ut, etiamsi vellent, non possent decipere, prout contingit dum ii, qui rem testantur, patria, educatione, moribus, studiis, commodo, sunt diversi, aut etiam contrarii: 4.^o ut testimonium sit constans et uniforme, saltem quoad substantiam facti, nam sola varietas quoad aliquas

minoris momenti circumstantias, fidem quoad factum ipsum non elevat. Accipe exempla: *Londinum existere: Julium Cæsarem pleno senatu a senatoribus quibusdam interfectum*, res sunt quibus firmiter adsentior ex auctoritate humana, quia præfatis gaudent conditionibus, ut intuitu facile patet. Quod idem de sexcentis aliis factis dici potest. Itaque sit,

THESIS.

Auctoritas humana, conditionibus modo expositis munita, est motivum infallibile certi judicii quoad facta sensibilia et historica.

Dico quoad facta *sensibilia et historica*, ut omittantur facta dogmatica, atque etiam phænomena, quæ sub sensus quidem cadunt, sed ingenii sagacitatem aut mentis culturam quandam exigunt, ut motus planetarum, eclipsis, curationes magneticæ æc.

Prob. 1.^o Auctoritas illa, quæ includit testimonium cujus auctores nec ipsi decipi, nec alios decipere potuerunt, vel etiamsi voluissent decipere non possent, est motivum infallibile certi judicii, ut per se patet: atqui sic se habet auctoritas humana dum expositis nuper conditionibus munitur: ergo. Prob. min. per partes. Auctores præfati testimonii,

In primis, *decipi non potuerunt*. Quandoquidem, impossibile penitus habetur decipi posse plures simul homines, dum narrant factum aliquod sensibile, publicum, magni momenti, quod, vel ipsi viderunt, vel ab aliis fide dignis acceperunt, si hujusmodi homines, sive testes oculati, sive auriti sint, nullum commodum ex narratione reportent, sive quoad se, sive quoad patriam, religionem et familiam; vel demum si idem testentur, quantumvis studiis, affectibus, indole, ingenio diversis, aut etiam oppositis.

Deinde *alios decipere nollunt, aut si vellent, non possent*. Nam supponimus testes esse plures, et certo probos, et integros, quâ in hypothesi alios decipere nolunt; vel si non omnes sint probi et integri, at sunt moribus, patria, cupiditatibus, religione, commodis inter se diversi et oppositi, & quis autem credat, homines plures, studiis et commodis omnis generis diversos, et oppositos, aut quibus nihil interest rem occultare, ut dum agitur ex. gr. de existentia Londini, de morte Cæsaris, omnes ad unum in mendacium conspirare, præsertim cum nullam utilitatem ex mendacio reportant? Id sane, et communi hominum sensui, et quotidianæ experientiæ, et generalibus ac constantibus societatis legibus moralibus prorsus repugnat. Ergo ex hominum testimonio obtineri potest quandoque factorum, sive præteritorum, sive præsentium, certa et infallibilis cognitio.

Prob. 2.^o thesis ex absurdis. Nam si semel concedatur humanum testimonium motivum infallibile certi iudicii non existere quoad facta sensibilia et historica, derogatur sapientiæ et providentiæ divinæ, juxta quas in præsentî rerum statu, veritates fundamentales societatis et religionis nonnisi ex humano testimonio certò agnoscimus. Siquidem, ex humana auctoritate habemus et scimus certo, christianam religionem a Jesuchristo fundatam, per apostolos prædicatam, miraculis probatam, martyrum sanguine sancitam, etc. Similiter nos ad talem familiam pertinere, talibus juribus gaudere, talia bona possidere, etc. Ergo qui humani testimonii certam et infallibilem vim et auctoritatem de medio tollit, divinæ providentiæ statutum ordinem, ipsaque societatis et religionis fundamenta subvertit.

Ex hucusque expositis facile infertur, hominum testimonium, si dessint assignatæ conditiones, non certam fidem, sed magis aut minus probabilem determinare, cuius quidem probabilitatis gradus diversi existunt pro di-

versitate factorum, testium, et reliquarum circumstantiarum. Quamvis autem hujusmodi gradus mathematice, ut ita dicam, determinare, difficillimum, vel potius impossibile sit, quasdam tamen regulas subjicere placet, quas præ oculis habere oportet. Quarum sit,

1.^a

Si agatur de re doctrinali vel scientifica, testimonio viri sapientis sive periti in re illa sua vis constat, sed facile cedit rationi, seu experientiæ in contrarium. Quoad rudes tamen, vel imperitos in scientia illa, normam prudentis judicii præbet, si plurimi conveniant.

Prima pars patet; quia illi qui scientiam quærunt, non quaecumque rei notitiam, sed rationalem quærunt, ac proinde quæ ratione aut gravi fundamento nitatur. Hæc autem rationalis notitia præcipue habetur perpendendo argumenta et rationes, ex quibus rei veritas elucescit. Altera pars satis constat, tum ex eo quod peritis in arte credendum est, nisi grave momentum obstet; tum quia rudibus et in arte aliqua imperitis alia non suppetit via pro aliqua scientiæ illius notitia obtinenda. Ubi animadvertite, hanc secundam regulæ partem cunctos homines comprehendere; nullus quippe existit quantumvis sapiens, qui omnes scientias et artes addiscat, quinimo etiam, in ipsis quas callet, non omnia per semetipsum perpendere, aut experiri potest.

2.^a

Testimonium hominis sapientis aut exercitati judicii, jure præfertur testimonio indocti et vulgaris hominis quoad facta dogmatica, non vero in aliis. Similiter oculatus testis præfertur aurito, cæteris paribus. Si duo homines unus doctus, indoctus alter, narrent se vidiſſe cometam, aut eclipsim lunæ, major fides præstari debet docto quam

indocto, quia hic facilius in rebus hisce fallitur: si vero agatur de eventu communi et sensibili, e. g. de occisione hominis, æqua eis fides præstatur. Secunda regulæ pars, præter alia, vel ex eo satis constat quod, ut quotidie experimur, eorum qui factum audiunt quisque aliquid addit, minuit, vel immutat.

3.^a

Testimonium hominis, qui partium studio agitur, minimam meretur fidem. Ea quippe est vis præjudiciorum, præcipue vero adfectuum voluntatis, ut odii, amoris, spei, gloriæ, etc. ut historicus qui eis agitur, facta in transversum agat, immutet, subtrahat, addat, adeo ut nec ipsi fidere prudens sit, dum res sive instrumenta publica a se visa narrat. (1)

4.^a

Coævus scriptor posteriori jure præfertur: quod si plures coævi in narratione perfecte conveniunt, maximam merentur fidem, præsertim cum de facto publico agitur. Si quidem si rem falso narrarent, statim alii reclamarent.

(1) Perfacile esset hujus rei quamplurima congerere exempla, atque inter alia illud Llorente, qui in *Historia Inquisitionis*, affirmat inter reos, qui ab Inquisitione Cæsaraugustæ judicati ac puniti fuere post tumultos occasione Antonii Perez, ibidem excitatos, septuaginta novem traditos fuisse brachio sæculari morte plectendos, cum tamen ex authenticis instrumentis, psisque coævis et oculatis testibus penitus constet, sex tantum præfatam subiisse sententiam. Et tamen historicus iste pollicetur Inquisitionis historiam ex ejusdem archivis authentice conscribere. Vid. egregium opus marchionis de Pidal, cui titulus: *Historia de las Alteraciones de Aragon en el reinado de Felipe II*, ubi hunc et alios errores, tum citati Llorente, tum aliorum historicorum solida simul ac eximia eruditione confutat. Quoad errorem cit. Llorente, vide t. 3.^o, pag. 27, 28 et 29.

5.*

Pluralitas testium majorem meretur fidem, si per diversa media et vias a principio factum acceperint. Nam si plures quidem testes vel scriptores de re aliqua loquantur, sed omnes ab uno originaliter acceperunt, non majorem merentur fidem quam eam, quæ primo debetur. Sic e. g. ea quæ de adventu Æneæ in Italiam congesserunt auctores, minimam merentur fidem, cum ab unico nec tuto fonte, nempe Virgilio, poetarum more narrante, sint hausta.

6.*

Historici vitam noscere oportet, priusquam ejusdem narrationi certa ac fixa adhibeatur fides. Hæc regula maximi est momenti, et reliquas quadantenus continet. Nam cum vis humani testimonii, ut supra dixi, exurgat ex rei notitia, quam habet testis, ac ejusdem veracitate, quæ ex ipsius vita et adjunctis dijudicandæ sunt, conficitur plane interesse plurimum narratoris scire vitam; hanc quippe ratione scimus utrum doctus, prudens, ac probus extiterit; quibus moribus, quâ ætate, patria, religione, indole, affectibus, præditus fuerit; ex quibus, aliisque ejus adjunctis, desumere possumus veluti criterium quoddam generale ad ipsius narrationes dijudicandas.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.º Quæ demonstrari nequeunt, firmum assensum non merentur, nisi ex seipsis perspicua sint, ut facta conscientiæ, prima principia, etc.: atqui facta historica, nec ex seipsis perspicua sunt, nec demonstrationem admittunt: ergo.

:

Resp. Dibt. min. Non admittunt demonstrationem *metaphysicam aut physicam*, trans. *moralem*, neg. Rei cujusque demonstratio, rei demonstratæ consentanea esse debet. Porro, sicut rebus mathematicis e. g. respondet demonstratio, quæ metaphysicam pariat certitudinem, ita ex adverso, factis historicis congruit ac respondet demonstratio moralis, id est, ex qua moralis certitudo exurgit. *Transmissi* alterum membrum, tum quia veritas et vis humani testimonii demonstrationem patitur ab absurdo, quæ metaphysicæ æquiparatur; tum quia certitudo, quæ facta historica comitatur, quandoque physica æquivalet quoad vim; insanus quippe merito haberetur, qui de Londini existentia dubitaret.

Instabis: Certitudo etiam moralis facti haberi nequit, nisi certò constare possit de scientia et veracitate testium: sed de hac scientia et veracitate nunquam certò potest constare: ergo. Prob. min. Homines omnes et falli et fallere possunt: ergo.

Resp. Neg. min. Ad prob. dist. antec. *si homines omnes, vel etiam plures collective sumantur*, neg. *si singuli seorsim*, trans. Nam quamvis respectu facti complexi, aut scientifici, aut privati, aut sensibus non obvii, decipi singuli homines possint, at non respectu facti publici, sensibilis, obvii et facillimæ perceptionis; quis dicere audeat singulos homines posse decipi in percipienda existentia Romæ? Sed, his omissis, ad vim criterii auctoritatis humanæ sufficit plures homines nec falli, nec fallere posse pro quibusdam rerum adjunctis, quamvis concedatur singulos posse.

Urgebis: Ex concessis, singuli testes fallere possunt, ac proinde solam probabilitatem efficiunt: ergo nunquam haberi potest moralis certitudo, etiam per plures testes. Prob. cons. Certitudo et probabilitas essentialiter differunt; sed quæ ita se habent, ex uno ad alterum ordinem transferri nequeunt: ergo si singuli testes probabilitatem

tantum efficiunt, ex additione testium non certitudo, sed major tantum probabilitas exurget.

Resp. 1.^o Retorquendo argumentum, ut ajunt: Singulare et plurale ad diversum ordinem spectant; sed quæ ita se habent ab uno ad alium ordinem transferri non possunt: ergo singulare singulari additum nequit conficere plurale. Similiter, singuli homines pondus hoc trahere non possunt: ergo nec quingenti homines.

Resp. 2.^o Neg. cons. Ad probat. dist. min. Quæ ita, etc. *primum ordinem retinendo*, conc. *eum deserendo*, neg. Dum ergo hominum testimonium eas obtinet conditiones, quæ ad certitudinem requiruntur, ordinem probabilitatis egreditur, et certitudinis ordinem assequitur. Dist. etiam cons. Ex additione testium non certitudo, sed major probabilitas exurgit, *ex additione, secundum se, et abstrahendo a relatione cum cæteris*, conc. *ex additione quatenus alia testimonia respicit, et cum his nectitur*, neg. Etiam si daretur testem quemcumque seorsim et solitarie spectatum solam probabilitatem efficere, at semper verum erit, quod si ejus testimonium non seorsim, sed prout consensionem habet cum aliorum testimonio accipiatur, jam tunc certitudinem parere potest, dum adsunt conditiones supra expositæ, quæ, dum adsunt, certitudinem præ se ferunt, nisi subvertantur leges morales totius societatis.

Objic. 2.^o Sic se habent facta a nobis remotiora secundum tempus et locum, sicut objecta sensibilia respectu visus e. g.: atqui quo objectum sensibile magis est a visu remotum, visio redditur magis difficilis ac defectuosa: ergo saltem quoad facta a nobis remotiora moralem certitudinem obtinere non possumus.

Resp. Neg. maj. et paritatem. Nam objectorum visio fit per radios, qui magis ac magis continuo ab invicem disjunguntur, unde quo remotius existit objectum eo pauciores radii visus organum ingrediuntur. Ast vero,

testimonia pro facto morali certitudine certo, ab invicem non disjunguntur, sed potius coeunt et in unum quasi terminum conspirant.

Instabis tamen: Testis auritus minorem fidem mereatur quam testis oculatus; atqui post primam generationem facti, testes omnes sunt auriti: ergo minorem mereantur fidem, quam in tertia, quarta, etc. decrescere oportet, quousque sensim evanescat.

Resp. Dist. maj. Testis auritus *solitariè sumptus*, conc.: *si cum aliis jungatur*, neg. Testis quidem solùm auritus inferior quidem est oculato, cæteris paribus. Sed ex hoc minime consequitur, testibus auritis nunquam certam fidem adhibendam; adhiberi etenim debet dum adsunt conditiones supra expositæ; præsertim cum ipsi auriti numero plures sunt, diversis studiis et affectibus acti, et ex oculatis sive immediatè, sive mediatè acceperunt. Cæterum, dum auriti testes congruas conditiones obtinent, eorum testimonium ex temporis solius lapsu, nec evanescit, nec infirmatur.

Objic. 3.º Ut ut detur facta naturalia certo nobis constare posse ex hominum testimonio, in supernaturalibus saltem id minime locum habet. Quod probatur 1.º, quia miracula actualem derogationem legis naturæ implicant, nemo autem certo scire potest talem effectum non ex vi naturæ accidere, cum nullus omnes naturæ vires cognoscat: 2.º quia miraculum tale evenisse ad summum moraliter certum erit, at illud non evenisse, certum existit physica certitudine, quæ ea respicit, quæ veritatem habent ex legibus naturæ: atqui certitudo physica superat et elidit moralem: ergo.

Resp. Neg. ant. et prob. Et quoad primam quidem, ultro libenterque fatemur, miraculum legibus naturæ derogare, at penitus inficiamur, existentiam hujus derogationis nunquam certo nobis constare posse, aut ad id pronuntiandum opus esse universas naturæ vires cog-

noscere. Itaque, prudenter ac non temerè in adstruendo miraculo incedere oportet, nec cum eo confundendi miri effectus vel ignoti; sed *quandoque* existere inficiari, summæ pervicaciæ esset, ac humanii testimonii vim omnem evertere. Deinde, ad dijudicandum tale factum miraculosum esse, minime opus est universas naturæ vires cognoscere, sed sufficit agnoscere ipsum superare causas eas vel vires, quæ factum illud circumstant, et ad ejus productionem adhibentur, ut si quatruiduanum ac fœtens cadaver surgat ad imperium et vocem hominis.

Quoad 2.^{am} prob. quam Rousseau, Diderot et rationalistæ alii tantopere extollunt, purum putumque sophisma existit. Nam dicere tale factum, ex. gr. *resurrectionem hominis*, non evenisse, physice certum esse, idem est ac dicere: *resurrectio hujus hominis non contigit nisi interruptæ sint leges naturæ*: quod quidem verissimum est, ac certum certitudine physicâ. At vero, dum ritè constat de existentia hujus facti, simul constat revera interruptas fuisse leges naturæ; ac proinde deficit conditio ea, quæ in priori propositione includitur. Igitur, in factis supernaturalibus nulla existit oppositio inter certitudinem physicam et moralem, sicut nulla quoque existit inter has duas propositiones: *Petrus non resurrexit, nisi interruptæ fuerint leges naturæ*: *Petrus resurrexit*, quia, scilicet, interruptæ sunt hic et nunc quoad eum leges naturæ.

ARTICULUS QUINTUS.

De reductione criteriorum.

Ex hucusque disputatis liquet, quinque a nobis enumerata criteria motiva esse infallibilia judicii certi, quatenus, nempe, necessarium nexum habent cum veritate. Attamen, quia quæ sunt in aliquo genere, ad primum principium illius generis revocare oportet, opus est ut

præfata motiva ad aliquod ultimatè reducantur, ex quo homo cætera motiva, eorumque cum veritate nexum agnoscatur et dijudicet. Unde illud, quodvis tandem sit, *primum motivum* certi iudicii, vel *principium* certitudinis appellari potest.

Jam, nostra hæc ætate Lamennais principium unicum ac primum certitudinis in *consensu communi* hominum reposuit, statuens, 1.º hunc consensum communem, seu auctoritatem generalem, esse unicam tutam regulam absolutæ ac perfectæ certitudinis in iudiciis: 2.º proinde nonnisi per hujusmodi auctoritatem hominem de primis veritatibus ac de ipsa sua existentia certitudinem obtinere: 3.º unde homo quilibet seorsim sumptus certitudinem ullam, nec quoad sensibilia, nec quoad intelligibilia acquirere potest. Ab hac sententia non multum abhorret tum opinio Bautain asserentis veritates fundamentales ipsius philosophiæ, nonnisi per revelationem divinam certo a nobis cognosci, a qua tamen sententia, Ecclesiam audiens, postea discessit; tum opinio Huet, qui olim docuit verum ac unicum certitudinis principium esse fidem divinam, siquidem fides divina ex Ecclesiæ ipsius consensu et auctoritate legitime proponentis, ad nos pervenit. Adversus quos sit

THESIS.

Nec consensus communis, nec fides divina sunt primum vel unicum veritatis aut certitudinis naturalis criterium.

Prob. 1.º quoad consensum communem.

Illud nequit esse criterium primum aut unicum certitudinis naturalis, quod et alia criteria necessario supponit, et non in quibuscumque iudiciis locum habet; atqui sic se habet consensus communis hominum: ergo. Nam in primis, alia præsupponit criteria: nec enim

certus esse possum reliquos homines in propositione seu veritate aliqua mecum ac inter se consentire, nisi ex testimonio sensuum externorum, eos, ex. gr. *audiendo*, vel ipsorum scripta perlegendo ac *videndo*. Deinde, omnibus veritatibus non applicatur; ¿quis namque expectet aliorum hominum consensum ad firmiter ac certo ad-sentiendum his veritatibus: «ego cogito et existo: totum est majus sua parte: impossibile est idem simul esse et non esse?» Id, ut omittam, si non pènitus impossibile, at certe difficillimum esse statuere ac dignoscere, quos gradus obtinere debeat præfatus consensus, ut vim certi et indubitati habeat criterii. (1)

Quoad fidem divinam:

Nam similiter, fides divina certitudinem in nobis producere nequit nisi in nobis existat, ejusque veritates et objecta nobis proponantur: ergo existentia fidei in nobis præsupponit necessario testimonium sensuum externorum, quibus utimur et utuntur illi, qui res fidei nobis proponunt. Similiter, nemo fidei divinæ propositionem aut cognitionem expectat ad firmiter adsentiendum primis veritatibus, factis conscientiæ, existentiae corpo-

(1) Apposite ad rem noster Balmes: «Un criterio, mayormente si tiene la pretension de ser el único, ha de reunir dos condiciones: no suponer otro, y tener aplicacion á todos los casos. Cabalmente el del consentimiento comun es el que menos las reúne; antes que él, está el testimonio de la conciencia; antes que él está tambien el testimonio de los sentidos; pues no podemos saber que los demás consienten, si de esto no nos cercioran el oído ó la vista...

Este criterio no es posible en estos casos, y en muchos otros es harto difícil cuando no imposible del todo. ¿Hasta qué punto se necesita el consentimiento comun? Si la palabra *comun* se refiere á todo el linage humano, ¿cómo se recogen los votos de toda la humanidad? Si el consentimiento no debe ser unánime, ¿hasta qué punto la contradiccion ó el simple no asentimiento de algunos destruirá la legitimidad del criterio?» *Filos. Fund.* lib. 1.º cap. 33.

rum etc. Ergo fides divina, nec primum, nec unicum existit veritatis et certitudinis naturalis motivum.

Notandum tamen, minime nos idcirco eis adsentiri, qui vim omnem criterii consensui communi penitus abjudicant. Rejicimus equidem ipsum ad sensum Lamennais; rejicimus tanquam primum aut unicum veri criterium, at ultro fatemur vim magnam inesse *consensui communi* pro veritate certo dignoscenda; ac proinde tanquam criterium *suppletorium* haberi debet, præsertim quoad evidentiam mediatam et testimonium sensuum. Cum enim in ratiocinio, quo ad mediatam evidentiam pervenimus, defectus aliquis facile illabatur, vel ut merito ait D. Thomas, *aliqua admixceatur propositio quæ non demonstratur*, confugimus tunc ad aliorum testimonium, ita ut si videamus omnes vel plures homines ratiocinium illud et veritatem eodem modo ac nos conficere et videre, tutissimè eam amplectamur. Simile quid accidit quoad res et veritates per sensus habitas; nam quoniam hi ex diversis causis ac circumstantiis nos occasionaliter decipiunt, majorem proculdubio certitudinem adsequimur, dum notamus propriorum sensuum testimonium cum testimonio aliorum congruere. Itaque, *consensus communis* hominum, quamvis nec primum, nec unicum, nec etiam speciale criterium constituat, complet tamen ac perficit criteria evidentiae et sensuum.

Quod si in aliis hominibus non est inquirendum *principium seu primarium motivum* certitudinis, superest ut illud in evidentia reponamus, non quidem prout respicit connexionem aut repugnantiam prædicati et subjecti, quo sensu speciale criterium constituit, sed quatenus hoc nomine significatur *veritas quæ perspicue menti innotescit ac se manifestat*. Quo sensu accepta evidentia, proculdubio constituit primum et unicum veri criterium, ac certi iudicii ultimum motivum. Quandoquidem, ipsa criteria quæ primitiva ac magis immediata sunt, in eviden-

tiam, sensu exposito acceptam, tandem resolvuntur. Hinc si quis a me quærat, quare certus sim totum esse majus sua parte, non aliud motivum proferam nisi quia res est evidens in seipsa: si quærat, quare certus sim me cogitare, existere, corpora extra me esse etc. reponam profecto: «quia meam cogitationem sicut et existentiam, figuram, extensionem corporum, *evidenter* sentio et experior, vel si malueris, quia hujusmodi res mihi evidentes sunt ex seipsis. Evidentia etenim objective et ontologice sumpta, multiplici ratione se menti manifestat; per nexum aut repugnantiam prædicati et subjecti; per conscientiam; per sensus etc. nec enim evidentia ratio minus congruit rebus sensibilibus per sensus acceptis quam primis veritatibus per intellectum et rationem cognitis. (1) Igitur ultima ratio certitudinis in judicio naturali, homini *inest ex ipsa evidentia eorum quæ certa esse dicuntur*, ut cum D. Thoma loquamur.

SCHOLIUM.

Non desunt qui existiment evidentiam ex conscientia ac instinctu intellectuali tanquam ex duplici elemento constare. Cui sane opinationi adsentiri minime possum: 1.º quia evidentia, saltem objectiva, a conscientia et instinctu

(1) Hinc, ut merito observat Reid, judicia quæ ex sensuum testimonio efformamus, æque immediata sunt et firma, ac ea quæ de primis principiis habemus: «Sans doute la conviction de la vérité d'un axiome, n'est pas de même nature que la conviction de l'existence d'un objet que nous voyons; mais toutes deux sont immédiates et également irresistibles. Nul ne s'avise de chercher une raison pour croire à ce qu'il perçoit, et avant que nous soyons capables de raisonner, nous n'avons pas moins de confiance en nos sens qu'après.» *Œuvres compl.* t. 3.º pág. 430.

independens est, ut videre licet in primis principiis, quibus non ex conscientia aut instinctu, sed ex ipsa objecti veritate perspicuè se manifestante, assentimur: 2.º et præsertim, quia hoc idem est ac ab homine tollere cognitionem *rationalem* objecti externi; siquidem, ex ipsis adversariis, conscientiæ criterium mere subjectivum est, nec ea quæ extra nos sunt attingit aut testatur, instinctus vero intellectualis ad assensum movet et impellit quasi cæco modo, absque eo quod motivum assensus perspiciatur: ergo si vera est præfata opinio, hominis scientia, tota quanta est, ex parte rerum cognitarum vel objectivè sumpta, in instinctum intellectualem ultimo resolvitur: ergo prima basis scientiæ humanæ objectivè sumptæ, est quid cæcum et instinctivum, et non quid rationale et intellectuale. Videant igitur qui hanc opinionem tumentur, inter quos ægro animo reperio Balmes, (1) num universali scepticismo viam sternant hac sua opinione. Hac enim semel admissa, necessario consequitur, quod scientia hominis, quatenus objectiva, non aliud fundamentum habet nisi quemdam impulsum necessarium (*irresistible*) naturæ, quo *credimus* rem quæ nobis veræ videntur vel *apparent*, ita in seipsis esse. (2)

(1) Ut alia prætermittam, en ejus verba, *Filos. Fund.* lib. 1.º cap. 34: «El criterio de la evidencia encierra dos cosas: la apariencia de las ideas; esto pertenece á la conciencia; el valor objetivo, existente ó posible; esto pertenece al instinto intelectual.»

(2) Audiatur iterum Balmes: «La conciencia nos dice que vemos la idea de una cosa contenida en la de otra; hasta aquí no hay mas que apariencia... Pero este fenómeno anda acompañado de un *instinto* intelectual, de un *irresistible impulso* de la naturaleza, el cual nos hace asentir á la verdad de la relacion, no solo en cuanto está en nosotros, sino tambien en cuanto se halla fuera de nosotros, en el orden puramente objetivo... Así se explica cómo la evidencia se funda en la conciencia, no identificándose con ella sino estribando sobre la misma como en un hecho imprescindible, pero encerrando algo mas: á saber, el instinto intelectual que nos hace *creer* verdadero lo evidente.» *Ibid.* cap. 23.

ARTICULUS SEXTUS.

De errorum causis et judicii defectibus.

Postquam motiva ac criteria recte judicandi expendimus, expedit quidquam delibare de errorum causis et occasionibus, ex quibus nimis frequenter ad falsa impellimur judicia. Logici etenim interest non tantum rectam viam, sed ejus scopulos et pericula ostendere et aperire. Jam, quæ alii longius de re hac disserunt, nos ex operis instituto, breviori ratione sequentibus complectemur.

Erroris humani causæ et occasiones ad tria capita revocari commode possunt, scilicet, ad illusionem aut usum *sensuum*, *voluntatis*, *intellectus*, ex quibus veluti fontibus hominum errores enascuntur. Et quidem

1.° Ex sensibus.

Quamvis, ut jam adnotavimus, sensus nos proprie non fallant, quippe rem exhibent prout naturæ leges expostulant, at nobis occasionaliter *illudere* dicuntur, 1.° dum corpora repræsentant et objiciunt aliter ac in seipsis existunt, ut dum lunam minoris molis, vel turrim quadratam rotundæ figuræ exhibent: 2.° dum ex defectu aliquo organi sensilis, sensationes consequuntur minime externo corpori consentaneæ, ut dum vel ex infirmitate, vel ex determinato modo premendi oculum, visa corpora exhibent colores ipsis minime congruentes. Fatendum tamen hujusmodi et alios qui sensum errores communiter dicuntur, potius intellectui quam sensibus esse adscribendos, quippe ex propensione ad judicandum præcipiti ratione, absque mentis attentione et discussione, revera oriuntur. (1)

(1) Hinc jure merito habet Reid: «Beaucoup des pretendues deceptions des sens ne sont que des consequences imprudemment tirées de

2.° Ex voluntate.

Innumera sunt pene præpostera judicia, quibus voluntatis adfectus locum præbent. Et quidem, primas eaque præcipua adfectuum voluntatis origo, ac proinde judiciorum etiam quæ ex eisdem enascuntur est

a) *Amor immoderatus sui*, qui *philautia* a græcis nuncupatur. Falsis judiciis ansam præbet, quatenus ex eo ducimur ad nos, nostraque dicta, facta, et cogitata extollenda, aliorum sententiis et factis eadem præponendo. Hinc quoque, ea quæ amore prosequimur, justa, pulchra, et vera existimamus.

b) *Amor inordinatus aliorum*. Experientia teste, ea quæ ab amicis, consodalibus, magistris docentur, vera facile existimamus; quæ ab inimicis, alienæ religionis, aut adversantis scholæ doctoribus edocentur, falsitatis statim damnamus. Hinc profluxere ludibria, contentiones, et jurgia inter sectarum philosophiæ asseclas. Si quosdam veteres, tum ethnicos philosophos, tum arabes, tum Scholasticos audias, nihil excogitari potest Aristotelis doctrina præstantius aut verius. (1) Si e contra recen-

leur temoignage. En pareil cas, le temoignage des sens est vrai, et la consequence que nous en deduisons fausse .. Ainsi l'homme qui a été abusé par une piece de fausse monnaie ne manque pas de dire que ses sens l'ont trompé; mais son accusation ne tombe pas sur le vrai coupable; car ¿ demandez-lui si ses sens l'ont trompé sur la couleur, la figure, ou l'empreinte? non: c'est cependant á quoi se reduit la temoignage immediat de ses sens; mais il en a conclu la bonté de la piece de monnaie, et la consequence n'était pas legitime. La deception ne vient pas d'eux, mais de sont mauveais raisonnement...

Ainsi donc, en distinguant avec soin, ce que nos sens attestent reellement, des consequences que le raisonnement tire de leur temoignage, on voit s'évanouir une foule des illusions qu'on leur prête, et qui ne sont que des erreurs de notre propre jugement.» *Œuvr. compl.* edit. cit. t. 4.º pág. 38 et seqq.

(1) Speciminis loco audiatur Averroes de Aristotele ita scribens: «Nullus eorum qui secuti sunt eum usque ad hoc tempus, quod est mille et quingentorum annorum, quidquam addidit: nec invenies in ejus verbis errorem alicujus quantitatatis.» *Præfat. in Phys. Arist.*

tiores quosdam audias, nihil in philosophicis scitum est ante Cartesii ætatem.

c) *Amor immoderatus aut antiquitatis aut novitatis.* Sunt enim qui amore antiquitatis ita tenentur, ut nihil eis placeat nisi ex veteribus scriptoribus et codicibus depromatur, adeo ut hæresis ferè loco habeant, si quid e recentioribus vel quis amplectatur, vel etiam solum legatur: ; imbecilles profecto homines qui existimare videntur philosophiam et scientias naturales, veterum laboribus veluti ferreo circulo contineri, aut ipsorum productione humanam naturam effectam fuisse! Sed tamen, ut periculosior, ita etiam frequentior extitit postremis hisce sæculis amor novitatis. Frequentior quidem, quia scriptorem elapsis proxime duobus sæculis vix reperiēs, qui conviciis non exagitet veterum doctrinam et opera, quæ tamen aut oscitanter tantum, aut minime legerat. Ex iis etenim, qui veteres contemnunt, quidam ex odio erga ipsorum doctrinam permoventur, ut ii qui heterodoxa tuentur; quidam vero partim ut gloriolam et nomen apud alios caplent, partim ex ignavia, quippe semel constituto veterum conscripta opera contemnenda esse, nihil jam est opus eadem perlegere. Ast periculosior quoque hic novitatis amor existit; quandoquidem, ex eo potissimum permoventur homines ad systemata confingenda, quæ et a ratione ipsa naturali, et a religionis principiis et præceptis prorsus aliena sunt, ut videre licet in recentiorum pantheistarum et rationalistarum commentis.

d) *Passiones* denique omnes vel affectiones appetitus sensitivi, humanam ignorantiam et præpostera judicia mirifice foveant, præsertim quoad res morales. Hæc siquidem, quamvis non ipsius voluntatis, sed sensitivi appetitus sint motus, at vim habent et alliciendi voluntatem ad proprium objectum, et consimiles adfectus in ea excitandi. Itaque passiones sensibiles animi, ignorantiae et falsis iudiciis originem præbent duplici potissimum ratione:

1.° quatenus per voluntatem in qua consimiles affectus excitant, intellectum obscurant et pertrahunt ad iudicandum de re, non ex rei natura, sed ex affectu voluntatis: 2.° quatenus ex eo ipso quod procedunt et oriuntur ab eadem indivisibili animæ essentia et substantia, a qua voluntas et intellectus oriuntur, aciem et attentionem animi ad se rapiunt, minuuntque proinde vim et aciem intellectus ad recte percipiendum et iudicandum; quod recti iudicii impedimentum eo majus est, quo passio vehementior existit, intensioremque vel transmutationem corporis, ut in ira; vel voluptatem aut dolorem, ut in luxuria et timore, secum fert. Hanc postremam rationem luculenter exponit D. Thomas (1) his verbis: «Quia omnes potentiæ animæ in una essentia animæ radican- tur, necesse est, quod quando intentio animæ vehementer trahitur ad operationem unius potentiæ, retrahatur ab operatione alterius; unius enim animæ non potest esse nisi una intentio: et propter hoc, si aliquod ad se trahat totam intentionem animæ vel magnam partem ipsius, non compatitur secum aliquid aliud quod magnam attentionem requirat.»

3.° Ex parte intellectus.

a) *Mentis naturalis imperfectio*, prima est ac potissima ignorantiae ac erroris causa. Etenim hominis intellectus, utpote omnium ultimus et inferior, atque ut scite habet D. Thomas, *pura potentia in ordine intelligibili*, in lucem editur absque ulla actuali cognitione et notitia rerum, quas proinde successive, pedetentim, idque per sensus ac elaboratione quadam acquirere cogitur. Accedit ingenii tarditas, familiaris ac civilis vitæ occupationes, imbecillitas aciei intellectualis, ex qua nec minimum materiale objectum uno intuitu capere possumus, sed ad abstractions, præcisiones ac ratiocinia cogimur confu-

(1) *Sum. Theol.* 1.ª 2.ª q. 37, art. 1.º

gere. Quis omnibus si adjicias torporem, qui mentem ignavam reddit pro laboribus scientificis subeundis; tum etiam voluptatum appetitionem, quibus maxima vi in præsentī vita homo rapitur, agnosces sane potissimam originem humanæ ignorantie in ipsa hominis mente constituendam esse.

b) *Vocabulorum abusus*, erroribus quoque ansam præbet. Fato enim nescio quo, hac nostra maxime ætate, quisque jus sibi arrogat, vel nova vocabula cudendi, vel, quod fortasse pejus in scientiis est, prisca nomina, alio prorsus sensu ab usuali et communiter recepto, accipere. Sic ex. gr. videbis eos qui naturalem historiam conscribunt, *intellectum* et *voluntatem* brutorum animalium memorare, non secus ac si de homine vel angelo ageretur. Hæc erroris origo latius patet quam vulgo existimetur, plurimæque opiniones in speciem diversæ, contentiones, ac systemata e philosophia evanescentes, si omnes curarent definire significationem quam tribuunt vel novis vocabulis, vel veteribus, dum eorum communem acceptionem mutant. (1)

c) *Educatio*. Ex hoc fonte quamplurima enascuntur anticipata judicia, quæ difficillime evelluntur. Ab infantia siquidem, vulgaribus personis, fæminis, ac pueris aliis consodalibus relictis, horum omnium præjudicia animo figimus. Deinde, auctoritatem ac doctrinam parentum et magistrorum cæca fide sectantes, præjudiciorum numerum augemus. Exinde, ad adultam ætatem proVecti, plurima nobiscum ferimus anticipata judicia, ex educatione et institutione sociali, civili et literaria hau-

(1) Merito igitur scribit Reid: «Il n'ya point d'obstacle plus grand aux progrès de la science que l'ambiguïté des mots. C' est à elle qu'il faut rapporter, comme à leur source principale, ces sectes qui sur tant de points divisent le monde savant, et ces controverses qui se trament d'âge en âge sans fruit.» *Œuvr. cit.* t. 3, ° pag. 1.^a

sta; quorum iudiciorum, quædam quidem verissima sunt, nec absque solido fundamento rejicienda; ast alia quædam, nugis ac superstitioso timore redolent; alia vero, non certum assensum, sed vel dubium, vel probabile merentur. Huc revocari potest præjudicium eorum, qui viri alicujus eruditionem et scientiam librorum multitudine, venustate, pretio, vel ex facilitate verba plurima quamvis sensu vacua, effundendi, dimetiri solent.

d) *Methodus incongrua studiorum*. Causa ista latissime patet, ac quadrupliciter præsertim accedit: 1.º *ex defectu rectæ electionis*, dum quis animum ad scientias vel artes eas appellit, quibus ineptus redditur per naturam, eas fortasse negligendo, quas facile ac perfectius posset assequi: 2.º *ex præpostero ordine*, dum sublimioribus ac difficilioribus scientiis homo dat operam, priusquam congrua ac solida fundamenta per inferiorum disciplinatum studium jecerit; ac præsertim dum ad eas accedit absque præsidio Logicæ, quæ mentem colit, acuit ac firmat, ad veritatem rite et tuto acquirendam: 3.º *ex inordinata congerie disciplinarum*; invasit enim fere omnes opinio et praxis plures simul disciplinas, easque inter se valde dissitas, simul edocendi et addiscendi, quibus puerorum mens oneratur et obruitur, potius quam perficitur; et quod pejus et intolerabilius existit, non pueri tantum, sed barbati quoque homines sapientiæ fastigium attigisse, cunctasque scientias possidere sibimetipsis blandiantur, ex perfunctoria quadam notitia, quam sive ex scholis, sive ex encyclopediis et ephemeribus hauriunt. Exinde profluit prurigo illa universalem eruditionem exerendi et ostentandi, tum in familiari consuetudine de scientiis omnibus, artibus, religionibus temere loquendo; tum in libris conscribendis, in quibus auctor nihil se fecisse putat nisi libri paginas sexcentis citationibus, iisque et græcè, et chaldaicè, et hebraicè, et gallicè, et germanicè et idiomatibus aliis, expositis, abun-

de resperserit. (1) 4.^o Denique *ex contemptu subtilium scientiarum*, perniciosa quoque methodus studiorum enascitur. Quandoquidem, philosophicæ scientiæ ac præsertim metaphysicæ, maximo honore essent habendæ, nec minori conatu colendæ et honorandæ, quippe quæ non solum humanam rationem potissimum perficiunt, sed et summa problemata circa Deum, circa animam, circa religionem, circa moralem, circa jus exhibent et evolvunt; quin etiam fundamenta ac rationem sufficientem reliquarum inferiorum scientiarum et artium continent. Et tamen, nostris hisce temporibus, vix aliæ scientiæ et artes, apud maximam peritorum ipsorum partem, coluntur et honorantur, nisi quæ circa corpora versantur, artibus, commercio et industriæ inserviunt. Ex quo fit, ut ipsimet periti viri, circa summa illa objecta, ignorantia et erroribus nimis subjaceant.

CAPUT TERTIUM.

DE CRITICA ARTE.

Critica ars ea hic dicitur, *qua de aliorum scriptis recte judicamus*. Unde non agitur hic, nec de critica *æsthetica*, qua opera artis, nec de critica *psychologica*, qua spiritus humani facultates et vires dijudicantur, sed tantum de critica philologica seu potius ejusdem parte, quatenus conscriptos veterum libros respicit. Hæc porro philologi-

(1) Cæterum, prurigo ista omnia sciendi ex qua *pedantismus litterarius* exsurgit, veteres quoque nonnihil infecisse constat ex illo Juvenalis sat. 3.^a *Grammaticus, rhetor, geometer, pictor, aliptes = Augur, schenobates, medicus, magus, omnia novit*. Attamen hac nostra ætate latius proculdubio patet ex ipsa facilitate universa delibandi propter copiam librorum et ephemeridum.

ca critica, dividi potest in *litteralem*, *realem*, et *hermeneuticam*; ut prima sit, quæ recte judicat de librorum mendis, mutilatione, restitutione textus etc.: altera, de ipsorum veritate; suppositione, origine, authenticitate agit: tertia denique, sensum verborum exponit, sive quas ideas scriptor verbis affixerit venatur et docet, quam ob rem hermeneutica seu *interpretativa* nuncupatur.

De critica arte prout facta historica horumque criterium respicit, jam superiori capite diximus; atque hæc pars est, quæ proprie ad Logicam spectat: at quoniam hujus finis existit mentem dirigere in veritatis universali vestigatione, secundario et veluti remote ad Logicam spectat de critica arte agere. Igitur nos primo ea, quæ ad litteralem et realem pertinent, summatim et simul attingemus; deinde, ea quæ ad hermeneuticam vel interpretationem librorum.

ARTICULUS PRIMUS.

De authenticia librorum.

Liber authenticus dicitur, vel quia genuinus est, id est, ab eo autore conscriptus cujus nomine insignitur; vel quia nulla deturpatur mutilatione, aut interpollatione. Quapropter, ut librorum authenticitas integra agnosci ac dijudicari possit, præ oculis habere oportet leges seu regulas, tum pro suppositione, tum pro corruptione libri dignoscendis.

REGULÆ SUPPOSITIONIS.

1.*

Supposititii libri probabile est indicium, si in veteribus codicibus alteri tribuatur auctori; nisi tamen gravis ratio ex adverso adsit.

Ratio prioris partis est, quia testimonium scriptorum libro æqualium aut supparium, merito præfertur testimonio posteriorum et novissimorum. Quod si veteres ipsi codices diversimode insigniantur, ex indiciis aliis procedere oportet. Ratio alterius partis est, quia contingere potest ut liber qui, vel sine ullo nomine, vel sub ementito primum prædiit, a subsequentibus veteribus scriptoribus vero auctori non sit tributus, sive ex ignorantia, sive ex mala fide, et tamen postea ex indubiis documentis aut signis, verus ejus auctor agnoscat.

2.*

Liber ille qui a veteribus coævis et supparibus, et deinde continenter per longum tempus tanquam genuinus est habitus, suppositionis notam omnem excludit: quod si ex coævis aliqui sileant, non idcirco supposititius habendus, nisi rationes aliæ præterea adducantur.

Ratio prioris partis est manifesta: nec enim aliter librum genuinum agnoscere possumus nisi ex consensu veterum continenter a coævis ad nos usque aut per longum tempus propagato. Nam, ut optimè argumentatur D. Augustinus: (1) « Unde noverunt homines libros esse Platonis, Aristotelis, Ciceronis, nisi ex eadem tempore sibimet succedentium contestatione continua? »

(1) *Cont. Faust.* lib. 34, cap. 6.

Quia secunda regulæ pars respicit *argumentum negativum*, quod quidem non in hac tantum lege sed in aliis etiam, ac universim in historia et critica locum habet, ejusdem vim et naturam breviter attingere oportet. Itaque,

Negativum argumentum triplici ratione usurpari potest: 1.º cum omnes scriptores coævi aut proximi rei narratæ omnino de ea silent, ita ut nulla gravis ratio afferri possit hujus silentii, nec instrumentum aliquod fide dignum profertur in contrarium: 2.º dum coævi aliqui aut suppreses scriptores silent, narrantibus tamen aliis similiter rei narratæ coævis aut proximis: 3.º dum scriptores coævi aut suppreses, rem quidem narrant aut asserunt, sed silent de circumstantiis quibusdam extraordinariis, quæ post longum tantum tempus rei adjunctæ apparent, sive per posteriores narratores, sive ex traditione populari.

Jam ergo, ex his difficile non erit, vim argumenti negativi pro rerum natura et diversitate expendere ac dimetiri. Primum namque genus maximam vim obtinet; quippe probabile non existit scriptores cunctos æquales aut proximos rei notatu dignæ, de ea tacere, nisi gravis et aperta ratio silentii adducatur. Alterum argumentum negativum, minorem aut etiam minimam (pro rei de qua agitur adjunctis) vim sibi vendicat, tum quia quorundam silentium, positivum aliorum testimonium non elidit; tum quia rationes aut motiva silendi habere potuerunt. Tertium tandem genus, narrationem vel factum de quo agitur, quoad substantiam, non infirmat, sed tantum quoad adjuncta ea, quæ posterius in re apparent.

5.^a

Liber ille in quo occurrunt dogmata quæ opponuntur iis sententiis, quæ in aliis sinceris ac genuinis operibus idem

auctor expressit, genuinus non est habendus, aut saltem interpollatus recte judicatur, nisi aliunde certò constet scriptorem illum priorem sententiam mutasse.

Regula patet ex seipsa. Sic, ut in D. Augustino exempla ponamus, genuina non habetur epistola ejus ad Demetriadem inscripta, quia pelagianæ hæresis dogmata quædam continet, a quibus afer Doctor prorsus abhorrebat: at immerito rejicerentur quidam ejusdem libri in quibus contrariæ opiniones habentur, cum certo constet librum Retractationum confecisse, in quo mutationem sententiæ quoad aliqua exprimit.

4.^a

Si in libro aliquo commemorantur res aut personæ posteriores scriptore cui liber tribuitur, suppositionis nota insignitur.

Patet regula, quæ etiam aptari potest libris in quibus dedita opera et speciatim agitur de controversiis post auctoris ætatem agitis. Exinde apud criticos plerosque apochryphum habetur symbolum illud quod Athanasii vulgo inscribitur, ex eo quod dedita opera et apertius in ipso reffellantur hæreses Nestorii et Eutychetis, quæ post S. Athanasii obitum, exortæ et agitatæ fuere.

5.^a

Diversitas styli, sive quoad auctorem, sive quoad ætatem, gravia suppeditant momenta ad discernendum librum genuinum a suppositio.

Siquidem indubium est, cuique scriptori tum stylum, tum elegantiam, tum phrases, tum dicendi rationem propria inesse. Nihilominus, quia non minus est certum, scriptores pro ætate, pro argumento, pro libitu, multa scribere diverso et vario stylo, hujus regulæ usus soler-

tiam, magnam eruditionem et praxim ex parte critici exquirat; nec enim quævis styli diversitas quoad scriptorem, multo vero minus quoad sæculum, sufficit ad suppositionem libri adstruendam: nam et scriptor sæculi parum politi, elegantiori stylo uti potest, qui aliud sæculum redoleat.

REGULÆ CORRUPTIONIS.

Præter suppositionis regulas nunc expositas, quæ omnes ferme ad interpolationem corruptionemve libri dignoscendam facile accommodari queunt, sequentes addi possunt.

1.^a

Si in veteribus codicibus deest aliquid quod in recentioribus reperitur, interpolationis indicium habetur: quod si in libro desideratur aliquid quod in codicibus præsertim manuscriptis veteribus reperitur, liber mutilatus jure habetur.

2.^a

Si ea verba quæ ab antiquis scriptoribus ex libro aliquo citantur, in eo postea non reperiuntur, mutilationem aliquam suspicari licet: si vero verba illa aliter legantur, suspectus, ex ea saltem parte, liber haberi debet.

3.^a

Dum semel certo constat librum aliquem genuinum esse opus talis scriptoris, et simul continet quædam recentiora aut posteriora ea ætate in qua conscriptus fuit, interpolatum esse merito suspicamur.

Si in libro occurrant loca et capita, quæ ab auctoris, vel stylo, vel doctrina in eodem, vel in altero opere abhorrent, tanquam interpolatus aut corruptus probabiliter haberi potest.

SCHOLIUM.

Apocryphus liber triplici ratione appellari potest. Nam primo dicuntur apocryphi libri illi, qui a quibusdam scriptoribus inter *sacros* seu canonicos annumerati fuere, eos tamen Catholica Ecclesia ex canone sacrorum librorum expunxit, ut evangelia illa, quæ S. Petri, S. Thomæ olim inscripta sunt. Unde hic apocryphus idem audit ac non canonicus. Secundo, apocryphi dicuntur libri illi, qui aut narrationes ineptas, aut perversa dogmata quoad fidem et mores expriment, quamvis revera ad eos antiquos scriptores pertineant, quorum nomine insigniuntur: proinde hæc denominatio libris ecclesiasticis reservatur, atque pluribus eorum accommodatur, quos tanquam apocryphos Gelasius rejecit. Tertio denique, apocryphi nuncupantur illi, quorum veri auctores ignorantur, aut dubii et incerti existunt.

ARTICULUS SECUNDUS.

De hermeneutica.

Diximus spectare ad criticam artem de scriptis aliorum recte judicare, cujus plane recti judicii veluti pars quædam vel conditio existit germanum scriptoris sensum adsequi. At mentem suam scriptores non semper

satis aperiunt, sive id faciant ex fine et proposito aliquo, sive quia aut breviter, aut obscure scribant. Hinc exsurgit hermeneuticæ necessitas et utilitas pro librorum interpretatione, cujus præcipua præcepta vel regulas summatim hic attingimus.

1.^a

Ratio interpretandi consentanea esse debet naturæ et conditioni tum libri, tum auctoris.

Proculdubio ipsa naturalis ratio dictat, nihil tam necessarium ad germanum verborum sensum adsequendum, quam præ oculis habere naturam libri et conditionem auctoris. Aliter enim liber qui ab imperito homine, aliter qui a sapiente, aliter qui ab ethnico philosopho, aliter qui a christiano, aliter qui ab humano ingenio, aliter qui Spiritu Sancto inspirante concriptus est, libri interpretandi sunt. Unde putidum exitiosumque sapit rationalismum eorum sententia qui adstruunt, Scripturam Sacram eadem ratione iisdemque regulis quibus reliqui hominum libri interpretandam esse: quasi Dei verba, verbis hominum æquanda essent. Atque ex hoc quoque principio emersit exegesis illa biblica recentium rationalistarum, ex qua revelatio divina ipsaque Christiana Religio penitus labefactantur. (1)

(1) Ad nos non attinet de hermeneutica sacra agere; sed quoniam his præsertim scribimus, qui animo ad Theologiam tendunt, abs re non erit quædam delibare circa exegesis rationalismo infectam, quæ in Germania, maxime a dimidiato elapso sæculo ad nos usque prævaluit, ut catholici tyrones philosophiæ pervideant, quo tandem ducat ratio illa libros interpretandi, nulla habita ratione naturæ et conditionis libri ejusque auctoris.

Itaque circa dimidium elapsi sæculi Semler ac deinde Eichhorn, novum systema exegesis biblicæ conficere aggressi sunt, in quo non tantum catholicæ Ecclesiæ, sed ipsorum Protestantium hermeneuticam sacram rejiciunt ac funditus evertunt. Atque hujus novæ exegesis fun-

Oportet linguam, qua scriptor usus est, cognitam habere.

Etenim, differentium linguarum verba verbis perfectè sæpe sæpius non respondent, ut linguarum ac interpre-

damentale principium illud idem est, quod jam innuimus, nempe: *Scripturam sacram interpretandam esse juxta easdem regulas sive criticas, sive exegeticas, ac reliqua antiquitatis opera.* Ex quo fundamentali principio concludunt ac faciunt novum systema exegeticum, quod sequentibus summam continetur:

1.^o Sacra Scriptura spectanda non est tanquam complexus librorum qui ex divina inspiratione originem ducunt, sed vetus Testamentum nihil est aliud quam collectio seu bibliotheca quædam selecta litteraturæ hæbraicæ, sicut et novum Testamentum est similis collectio librorum a primis christianis de rebus Christi confectorum.

2.^o Authentia cujusque libri Sacræ Scripturæ ex applicatione communium regularum Critices habetur et pendet; attamen motiva extrinseca seu testimonia historica parum roboris habent ad adstruendam ipsorum authenticitatem.

3.^o Loca ea veteris Testamenti, quæ in novo per Christum aut apostolos interpretantur, ab eis interpretata fuere non juxta verum ac germanum sensum, sed juxta sensum, quem coævi judæi his locis tribuebant, quorum sensui et intellectui Christus et apostoli se accommodarunt.

4.^o In biblica exegesi, fidei dogmata oportet subicere ac subordinare philosophiæ ac naturali rationi, ita ut ad Christianam Religionem essentialiter ea tantum fidei seu Scripturæ dogmata pertineant, quæ rationi sunt consentanea; reliqua vero, quæ rationem excedunt, habenda sunt tanquam meræ opiniones Judæorum, libro de quo agitur, coævorum.

5.^o Prophetiæ, quæ ad longiora protrahuntur tempora, generali sensu sunt accipiendæ, nullumque determinatum aut speciale eventum respiciunt: quod si speciales sint ac determinatæ, respiciunt eventus prophetis ipsis proximos, aut post eventus confectæ fuere sub prophetica forma.

6.^o Miracula, cum narratori coæva sunt, per causas naturales exponenda ac declaranda sunt; quod si narranti sint posteriora, mythis annumeranda sunt, aut habeantur tanquam poetica figmenta ad formam historicam redacta.

7.^o Christiana proinde Religio plurimas quidem veritates continet,

tationis periti fatentur. Quapropter, si in libris, etiam vernacula lingua conscriptis, verborum sensum quandoque non adsequimur propter obsoleta verba, aut contortas phrases id impediētes, frequentius proculdubio id continget circa scriptores, qui lingua nobis ignota loquuntur. Ergo versiones seu translationes, quantumvis

at erroribus ac imperfectionibus permixtas, a quibus liberari ac depurgari indiget.

Ut ipsa prima fronte apparet, novum hocce exegeticum systema Religionem Christianam funditus evertit, qua revelatam, eamque intra limites rationis naturalis claudit; unde notionem supernaturalis, mysteria fidei, prophetias, miracula, ac postremo ipsam Christi divinitatem et existentiam, e medio sustulere hujus systematis adseclæ.

Cæterum, exegesis præfata rationalistica et naturalis, quæ apud germanos præsertim viget, diversas continet scholas, quæ omnes quidem rationalismo infectæ sunt atque exegeticum systema nuper expositum amplectuntur, at denominationes varias suscipiunt propter specialem rationem seu regulam interpretandi quam quisque reliquis antepōnit. Quidam enim, exegesim *historicam* extollunt et sectantur; alii, *moralem*; quidam, *psychologicam*; quidam vero, *mythicam*. Ex quibus

a) Exegesis *historica*, cujus præcipui adseclæ sunt Semler et Eichhorn, postquam tanquam universale *criterium* pro interpretatione Scripturæ statuit, omnia ea quæ in ipsa continentur et rationem superant ad opinioniones judaicas amandanda esse, docet Sacrum Textum ac præsertim novi Testamenti libros, ex apocryphis Judæorum, ac ex monumentis historicis, quæ in Philone, Josepho, Talmud et rabbinicis libris habentur, esse interpretandos; atque hac proinde ratione, doctrinam Christi et apostolorum opinionibus ac ideis Judæorum esse accommodandam: unde *Theoria accommodationis* ab aliquibus nuncupatur.

b) *Moralis* exegesis præcipuus parens et cultor fuit Kant, qui statuit: 1.º dogmata et mysteria religiosa, aut nihil, aut vix ad religionem spectare, sed hujus totam essentiam et vim in moralibus rebus positam esse: 2.º religionem solam puræ rationis naturalis, esse veram religionem ac universalem, atque eas, quæ revelatæ dicuntur, eatenus veras esse, quatenus cum ratione naturali consentiunt: 3.º libros Sacræ Scripturæ interpretandos ac exponendos esse ad normam seu criterium rationis naturalis, prout hæc moralia præcepta et leges practicas nobis proponit.

c) Exegesim *psychologicam* proficitur Paulus, eaque vix ab historica differt, cum qua et cum reliquis, systema rationalisticum plane retinet; at a Semler recedit, quatenus docet Christum et apostolos opinio-

diligenter peractæ, auctoris mentem et sensum non semper veraciter ac sufficienter exprimunt. Id, ut prætermittam translationes eas minus accurate ac non raro

nibus ac sentiis Judæorum non se voluntarie seu data opera accomodasse, sed ex ignorantia: brevius; docet Christum et apostolos non tantum infallibiles non fuisse, sed eandem scientiam, opiniones et præjudicia habuisse ac judæi ipsi coævi. Ex quo, ut vides, facilis existit transitus ad negationem divinitatis Christi, prout disserte fecit,

d) Exegesis *mythica*, quam Wete et Strauss professi sunt et evolverunt; ille quidem in *Introductione ad Velus Testamentum*, hic vero in *Vita Jesu*. Mythica appellatur hæc schola, quia apud ejus sectatores, ea quæ in Sacra Scriptura habentur, præsertim vero revelationes divinæ ac miracula, nihil sunt aliud quam figmenta imaginationis ad formam historicam, poeticam, didacticam, etc. concinnata. Unde apud ipsos, universale criterium pro Scriptura interpretanda illud est, ut in omnibus, maxime vero in factis supernaturalibus et miraculosis, quæratur latens aliqua idea, vel populi judæici, vel primitivi populi christiani. Sic. ex. gr. Abraham non historicus seu realis homo, sed typus idealis est religiosi hominis: Moyses, typus idealis ducis theocratici, etc.: quam mythicam exegesis Strauss, Jesuchristo tandem applicans, ejus divinitatem ac cum ea fundamenta omnia Christianæ Religionis penitus subvertit: quæ aliunde consequutio, logice ac necessario exurgit ex nova illa exegesi rationalismo infecta et a nobis nuper exposita, juxta placita Semler, Eicchhorn, cum aliis, qui eam adinverunt et evolverunt. Nam ut merito habet Migne: «Los corifeos de escuela que en el espacio de cincuenta años se sucedieron en Alemania fueron los precursores de Strauss, y era imposible que no acabase de mostrarse un sistema tantas veces profetizado. Toda la teología y filosofía alemanas se resumen en el libro intitulado *Mitos de la vida de Jesus*, que es la ruina del Cristianismo y la negacion de su historia. No ha causado tan profunda sensacion ni por su método, ni por descubrimientos nuevos é inesperados, ni por los esfuerzos de la crítica ó de la elocuencia, sino porque reuniendo las negaciones, las alegorías, las interpretaciones naturales y la exegesis universal de los racionalistas, lógicos, pensadores, orientalistas y arqueólogos alemanes con que tanto se envanece la pretendida Reforma, ha demostrado que toda esa ciencia y todo ese esfuerzo de ingenio han venido á parar en negar absolutamente el antiguo y nuevo Testamento y hacer *un ente mitológico* de Jesus, del autor de nuestra fé, cuya doctrina pura se jactaban de resucitar los nuevos exegetas. A este extremo han llegado los heterodoxos que por tanto tiempo nos han negado el título de verdaderos discípulos de Jesus y han acusado á nuestra Iglesia de que era la prosti-

negligentissime peractas, ex quibus germanus auctoris sensus vix capi potest. Excipe tamen, si agatur de versione quæ congrua authenticitate donetur, ut accidit

tuta del Apocalipsis y no la esposa inmaculada del Salvador. Y hé ahí que ahora se glorían de haber hallado que entrambos Testamentos no tienen nada de real y auténtico, y que Jesus y su historia no son mas que unas alegorías mas ó menos morales.

En tal estado se encuentra hoy la iglesia protestante; porque conviene añadir que la Reforma no se ha levantado indignada como en otro tiempo la Iglesia católica cuando se la acusó de que era arriana. La autoridad temporal queria proscribir la obra, pero hubiera sido preciso proscribir todas las que particularmente defendian la misma doctrina: hubiera habido que condenar al ostracismo á Kant, Goethe, Lessing, Eichhorn, Bauer, Herder, Neander, Schleiermacher, etc. y la autoridad temporal se arredró.

La teología respondió por boca de Neander, *que la discusion sola debia ser juez de la verdad y del error*; y como despues de trescientos años de discusiones ha llegado la Reforma al fondo de este abismo, fácil es prever lo que puede esperarse de tal juez.» *Diccion. de las Hereg. T. 3.º, pág. 273.*

Porro, in reffellendo novo hocce systemate exegetico immorari non licet ex hujus operis consilio, præterquam quod ex ipsis impietatibus et absurdis ad quæ ducit et præceps tandem ruit, satis superque confutatur. Id tantum pro colophone libet observare, duplicem originem eidem posse assignari, quarum prima eaque remota, sed tamen necessaria et veluti *dogmatica ac interna*, est ipsum fundamentale principium Potestantium, quo proclamarunt ab initio, Scripturam Sacram non ex infallibili ac divina Ecclesiæ auctoritate, sed ex privata cujusque hominis inspiratione exponendam esse; quod profecto idem est ac Scripturam divinam et revelatam, deliramentis, passionibus, et adfectibus humanis subdicere. Origo altera veluti proxima, *historica ac externa*, est doctrina Spinozæ pantheismo ac naturalismo infecta, ex qua germani rationalistæ, tum theologi, tum philosophi, magis aut minus aperte mutuarunt. Jam enim ille prædocuerat, *ea omnia quæ in revelatis libris narrantur, juxta phisicas ac constantes naturæ leges evenisse*. Immo etiam, expressis verbis professus fuit, se ad litteram accipere ea quæ in Evangeliiis habentur circa passionem ac mortem Jesuchristi, narrationem vero resurrectionis ejusdem, nonnisi per *allegoriam acceptare*. In quibus duobus pronuntiatis integrum systema exegeticum nuper expositum, ipsaque schola vel exegesis mythica Wete, Bauer, et Strauss, virtualiter præcontinentur.

quoad Vulgatam editionem Scripturæ, quam Tridentinum authenticam declaravit; hæc quippe, præter Ecclesiæ declarationem, id speciale habet, quod non a singulari homine, ut reliquæ, sed a pluribus iisque linguarum orientalium peritissimis ex SS. PP. mandato confecta ac emendata sit. Quod tamen nihil obstat, quominus etiam nunc linguarum orientalium peritia plurimum conferat ad congruam sacri Textus interpretationem instituendam; ast minime propterea adsentimur his, qui de arrogantia et temeritate postulant eos, qui harum linguarum ignari interpretationem Scripturæ aggrediuntur. Ad exegesim Scripturæ congrue ac fideliter perficiendam, linguarum earum peritia utilissima quidem est; at non prorsus necessaria, præsertim ex quo editio latina authentica evasit.

3.^a

Scriptoris verba non ex nostris opinionibus, sed ex ejusdem systemate ac dogmatibus exponenda sunt.

Ex hujus regulæ oblivione nimis frequenter contingit, quod viri cæteroquim eruditi, non quid alii dixerint, sed quid ipsi existiment ac vellent illos dixisse, nobis proponant. Ergo qui scriptoris mentem ac germanum sensum declarare desiderat, opus est, ut omni partium studio exuatur, ut non mutila verba, ut non sententias a contextu sejunctas, proferat: nec enim verba et sententiæ seorsim sunt accipienda, nec ad normam propriarum opinionum sunt expendenda, sed conferenda cum systemate totius doctrinæ scriptoris, ac cum ejusdem opinionibus et dogmatibus ibidem aut alibi expressis.

4.^a

Auctoris vitam et operis præfationem perlegere, perutile irit ad Scriptoris sensum obtinendum.

Siquidem, auctoris vitam noscere ad rectum ferendum iudicium multum confert non solum in historicis, ut supra adnotatum est, verum etiam pro cujusvis scriptoris mente detegenda et agnoscenda. Aliter quippe catholici hominis, aliter hæretici, aliter infidelis; aliter qui ad impietatem, aliter qui ad religionem fovendam, aliter qui priori tempore, aliter qui posteriore, aliter qui ex hoc aut illo fine, vel ex his passionibus et adfectibus, scripsit, verba sunt interpretanda. Hæc autem omnia ex auctoris vita, et operis præfatione ac consilio, potissimum dignoscere oportet.

5.^a

Scriptoris verba juxta naturam rei de qua agitur accipienda sunt, nec a sensu obvio et litterali secernenda, nisi aut nullum, aut absurdum sensum reddant.

Quidpiam qui loquitur vel scribit, vult profecto ut de ejus mente juxta communis sensus regulas iudicium feratur, atque ita ejus verba eo sensu accipiantur, quo homines communiter accipere solent. Vult autem communis hominum sensus, ut verba, nisi quid obstat, accipiantur secundum quod res de qua agitur, postulat: idem etenim verbum aliam vim et significationem obtinet dum de philosophicis rebus, aliam, dum de poeticis, aliam, dum de rhetoricis agitur. Altera regulæ pars ex eo constat, quod ineptum sit contortis ac peregrinis interpretationibus uti, in rebus perspicuis, et obvium ac naturalem sensum offerentibus. Quod quidem peccatum peccarunt maximè critici illi litterariæ restaurationis,

(del Renacimiento) qui in Platone, Homero, Virgilio, Ovidio cum cæteris hujusmodi antiquis scriptoribus, tot, immo plura abscondita et magna mysteria quam verba detegebant.

6.^a

Si in scriptore occurrant sententiæ invicem discrepantes, in concordiam revocari debent, si commode possunt; quod si conciliari nequeant, quænam ejus menti sit magis consentanea ex probabilitatis legibus eruere oportet.

Ex hac regula inferes: 1.º quod si auctor scienter sententiam mutavit, posterior sit præferenda: 2.º si verba non discrepantia omnino, sed dubia et obscura sint, ex conjectura ita sunt illustranda et accipienda, ut sensum ineptum, aut absurdum minimè reddant: 3.º quod si ne hac quidem ratione res aptè possit dilucidari, antecedentia et subsequenda loca conferre oportet, immo ea omnia in quibus de re eadem auctor agit; sæpe enim ex libri generali contextu mens scriptoris eruitur, et quæ in uno loco subobscura, in alio explicatius habentur.

CAPUT QUARTUM.

DE METHODO.

Philosophi recentiores, iique præsertim, qui e cartesianâ schola egressi sunt, longiores tractatus de methodo texerunt. Nos tamen breviori oratione utemur, tum ne ab instituto proposito deflectamur; tum etiam quia methodologiam non tanti, ut cartesiani facimus, quamvis aliunde methodi utilitatem libenter agnoscamus. Itaque brevitati simul ac perspicuitati consulentes, tribus articulis rem absolvemus, in quorum primo de methodo universim ejusdemque applicatione ad ori-

ginem scientiæ; in altero, de methodo cartesiana; in tertio tandem, de quibusdam methodi speciebus et applicationibus speciatim disseremus.

ARTICULUS PRIMUS.

De methodo universali et initiali scientiæ humanæ.

Scientifica methodus, de qua hic solum agimus, definiri potest: *modus seu ratio ordinate procedendi in scientiis*: unde complexum diversarum operationum mentis, congruumque inter ipsas ordinem involvit. Quapropter, de methodo agere sibi vindicat Logica, quæ ex munere et fine proprio, mentis operationes dirigit et ordinat ad veritatem.

Ast ordo humanæ mentis erga veritatem, spectari potest, vel ex parte initii aut originis, vel ex parte evolutionis aut augmenti. Methodus *initialis*, respicit rem seu veritatem illam, quæ habetur tanquam conditio et origo totius humanæ scientiæ: methodus vero *evolutiva* seu procedendi, respicit modum seu ordinem quo mens, postquam fundamentalem illam et initialem veritatem jam possidet, procedere debet ad scientiam perficiendam et complendam, alias veritates cum initiali connexas gradatim addiscendo, sive proprio Marte, sive aliorum verbis et scriptis.

Jam, philosophorum sententiæ circa methodum initialem, ad quatuor capita revocari possunt: *scepticismum*, nempe, *psychologismum*, *ontologismum* ac *dogmatismum*. Ex quibus

a) *Scepticismus* statuit, nihil certi apud hominem esse aut sciri posse. Ex quo liquet, quod in horum systemate, nulla est methodus aut via ad veritatem scientificam, ita ut revera scepticismus non methodum initia-

lem, sed potius negationem methodi cujusvis includat. Scepticismi autem absurditas jam supra ostensa est.

b) *Psychologismus*, contendit humanam scientiam ex subjecti cogitantis phænomenis et operationibus eruendam esse tanquam ex primo ac vero ejus fonte, unde et *subjectivismus* non incongrue appellatur.

At triplex Psychologismi genus distingui potest, quorum primus est psychologismus *transcendentalis*, qui etiam *absolutus* ac potius *pantheisticus* appellari posset; illorum, nempe, systema qui docent, τὸ *ego* esse originem ac principium humanæ totius scientiæ, non solum quatenus subjectiva est ac cognitionem implicat, sed etiam quatenus *objectiva* sive realitatem objectivam implicans; ita ut objecta ipsa non cognoscantur tantum per τὸ *ego*; sed ex ipso realiter educantur: unde et *Egoismus* quandoque systema hocce Fichte nuncupatur. Sunt et alii, qui primum ac unicum humanæ scientiæ principium reponunt in sensibilitate, ita ut sensilium objectorum limites hominis scientia nunquam prætergrediatur; qui proinde alterum genus constituunt psychologismi, qui *sensismus* vel psychologismus *sensilis*, appellari congrue potest. Tercio tandem loco venit psychologismus *traditionalista*, qui statuit et adserit, humanam scientiam initium ducere ac certitudinem mutuare ex auctoritate et consensu humani generis, cui cæca fide adsentimur. Hocce traditionalistarum commentum jam supra explosimus; psychologismum vero sensilem, tum etiam transcendentalem in Ideologia mox confutabimus.

c) *Ontologismus*, humanæ scientiæ originem ac principium repetit ex naturali quadam et immediata intuitionem ipsius Dei, ita ut in primo Ente mens nostra cætera omnia, quæ novit, tanquam in prima et universali omnium causa veluti intueatur. Quod sane ontologorum systema, mox in Ideologia fusius confutandum, vel ex eo solum falsitatis evincitur, quod conscientiæ testimo-

nio prorsus repugnet. Tantum enim abest, ut hæc intuitionem Dei in nobis testetur, ut potius perspicue ac quotidie nos edoceat, ad Dei notitiam intellectum nostrum assurgere non quidem ex simplici aut immediata intuitionem, sed ex ratiocinio ac consideratione phænomenorum et effectuum naturalium.

d) *Dogmatismus* tandem docet, primam originem humanæ scientiæ repetendam esse ex primis quibusdam veritatibus, quæ hominis intellectui virtualiter innatæ existunt, eo ipso quod noster intellectus *participatio quædam est luminis increati*, ac *similitudo increatæ Veritatis in nobis resultantis*, ut aptissime ait D. Thomas. Hujusmodi porro veritates sunt ipsæ, quæ prima principia scientiarum dicuntur; quippe ipsa intima conscientia teste, statim ac mens operari incipit ac utcunque excitatur, veritates eas in seipsa contuetur, easdemque sponte illico applicat ad alia cognoscenda.

Atque hæc dogmaticorum sententia quoad initialem methodum, vera proculdubio existit, ac reliquis est anteponenda. Nam primo, hæc sententia cum natura ipsa scientiæ humanæ apprime congruit, quæ circa universalia et necessaria, non circa singularia et contingentia versatur. Si ergo principium rei, hujus naturæ respondere debet, scientiæ principium et primam originem reponere oportet in primis illis veritatibus, quæ universalitatem simul ac necessitatem præ se ferunt.

Secundo: hujus sententiæ veritas ex eo evincitur, quod humana scientia eatenus in nobis exsurgit ac evolvitur, quatenus medio ratiocinio ex primis principiis veritates alias in eisdem virtualiter contentas, aut cum eis nexum habentes, eruimus; aut etiam quatenus ipsa applicamus et conferimus cum factis singularibus sive internis, sive externis. Siquidem, quamvis humana scientia, observatione et experientia singularium phænomenorum partim nitatur, ita ut præfata phænomena

sint quodammodo ejus partialia elementa, at simul certum est, eam in ratione propria scientiæ acquiri et constitui per ratiocinium; quodvis autem ratiocinium, eate- nus certum; evidens ac proinde *scientificum* dici potest, quatenus resolvitur in aliquam ex primis illis veritatibus per se et immediate evidentibus, vel, ut scite habet D. Thomas, *ex hoc quod conclusio secundum actum ratio- nis, in principia per se visa resolvitur.* (1) Unde et aptissi- me idem S. Doctor hujusmodi prima principia appellat *quædam seminaria scientiarum.* (2)

Ex qua doctrina, quamvis summatim exposita, tria corollaria inferre licet:

1.^m *Ergo merito supra cum D. Thoma docuimus, ulti- mum veritatis criterium ac primum certitudinis princi- pium, in evidentia objective sive ontologice acceptu re- ponendum esse.* Huic enim evidentienti innituntur vel po- tius cum ipsa identificantur prima principia, quippe eis perfecte congruit quod sint veritates per se notæ quoad se et quoad nos; in quo sita est ratio evidentienti ontolo- gice acceptæ.

2.^m *Ergo etiam in theoria D. Thomæ aliquo sensu dici potest quod principium scientiæ humanæ sit intuitio Dei.* Nimirum, apud D. Thomam, prima veritas quam in- tellectus noster percipit, idque cognitione quasi sponta- nea et intuitiva, sunt prima principia menti a Deo ipso impressa in ipso lumine intellectuali, quod est *quædam impressio Veritatis primæ*, ut ipsemet ait. Ergo primus actus intellectualis hominis circa veritatem, est intuitio Dei, non quidem immediata et directa, ut volunt ontolo- gi, sed mediata et veluti indirecta in primis principiis, quatenus exprimunt rationes æternas seu ideas divinas

(1) *Sent.* lib. 3.^o D. 23, art. 2.^o

(2) *QQ. Disp. de Verit.* q. 41.^a art. 3.^o

ipsarumque necessarias relationes. Hinc apud eundem D. Thomam, hominis ratio seu intellectus, cujus præfata principia sunt quædam fundamentalis ac spontanea manifestatio, est participatio quædam intellectus divini in quo continentur rationes æternæ, et actus quo noster intellectus ipsorum veritatem percipit, dicitur *visio*. «Ipsum enim lumen, inquit ille, (1) quod est in nobis, nihil est aliud quam quædam participata similitudo luminis increati, in quo continentur rationes æternæ.» «Et ideo, subdit alibi, (2) prædicta cognitio intellectus (scilicet, qua cognoscit prima principia) vocatur visio.»

3.^m *Ergo scientia humana duplici elemento constat et integratur.* Nimirum, in primis continet prima principia, quæ ejusdem elementa rationalia sive idealia constituunt: deinde, continet facta singularia, quæ per sensus vel per conscientiam habentur, quæque realem rerum existentiam directe respiciunt; et hæc constituunt ejus elementa empirica. Atque ex collatione et applicatione legitima horum elementorum, exsurgit et conflatur hominis scientia. Utrumque vero elementum evidentia ontologica nititur; facta quippe quædam sensus ac phænomena conscientiæ non minori evidentia et perspicuitate objectiva, quam ipsa prima principia, donantur. Unde qui cum Cartesio adstruunt existentiam mundi externi, non per sensus evidentiam, sed ex solo ratiocinio constare, scientiæ humanæ nutare faciunt fundamenta ac scepticismo latam viam aperiunt. (3)

(1) 4.^a P. q. 84, art. 4.^o

(2) *Sent.* lib. 3.^o D. 23, q. 2.^a art. 2.^o

(3) Quam rem jam observarat ipsemet Royer-Collard. En ejus verba ex gallico ad hispanum idioma translata: «Los filósofos que siguieron á Descartes, se apartan de él en algunos puntos y le refutan en otros... pero todos convienen con él en este punto, á saber, que la sola verdad de hecho que descansa sobre su propia evidencia, es el *cogito*; de manera que todas las demás existencias, y por consiguiente, el mun-

SCHOLIUM.

Theod. Jouffroy, placitum illud fundamentale philosophiæ scotiæ de instinctu intellectuali evolvens, et ad methodum initialem applicans, humanæ scientiæ initium repositum voluit in quadam cæca fide veracitati facultatum nostrarum præstita. Quod sane systema, si semel admittatur, perimitur hominis scientia, saltem qua rationalis.

Quandoquidem, si illud quod fons ac initium existit scientiæ cæca fide habetur, ac proinde adsensus certus initialis ac fundamentalis scientiæ, ex motivo *intellectuali* vel *rationali* non oritur, consequitur plane, reliqua ea, quæ scientiam constituunt atque ex illo fonte originem ducunt, certitudine rationali minime donari; proculdubio etenim, qui primo principio ac veritati initiali cæco modo adsentitur, cæco quoque modo assentiri necesse est veritatibus ex illa prima derivatis. Tantum igitur abest ut præfatum Jouffroy systema veram methodum initialem scientiæ humanæ contineat, ut potius hanc funditus evertat.

do material, no pueden ser mas que verdades de raciocinio. Descartes es, pues, el que ha sentido el principio de que el mundo debe ser probado. Por consiguiente, él es el que abrió el abismo del scepticismo, y entre sus discípulos, aquellos que han discurrido con mas rigor y exactitud, son los que han descendido mas profundamente en este abismo.» *Fragms.* apud Reid. t. 3.º pág. 378.

ARTICULUS SECUNDUS.

De methodo cartesianæ.

«Methodum, jure et optime habet Liberatore, (1) qua Protestantes usi erant quoad religionem, Cartesius philosophiæ accommodandam existimavit. Illi enim hominem individuum a traditione omnis anteactæ ætatis et a fide universalis Ecclesiæ sejunxerunt, eique in propria personalitate concluso, sacram scripturam tantum reliquerunt, ex qua sensu privato propriæ rationis singula dogmata eliceret. Consimili pacto Cartesius, nos per dubium universale a circumstante humanitate separavit, solamque concessit conscientiam, ex qua ope individualis evidentia, integrum cognitionum nostrarum systema renovaremus.»

His addere liceret, quod sicut ex principio illo fundamentalis Protestantismi, hæresum magnus cumulus profluxit, ut ex historicis monumentis posteriorum sæculorum constat, (2) ac postremo systema illud exegetico-rationalisticum, de quo supra, quodque omnem revelatam Religionem integramque Scripturam Sacram, funditus evertit, non absimili modo ex cartesianæ philosophandi methodo ac doctrina, portentosa ea ac impia systemata, quæ universam philosophiam tribus ab hinc sæculis turpissime fædarunt et fædant, maxima ex parte originem duxerunt; (3) siquidem divortium illud inter philoso-

(1) Inst. Phil. Log. p. alt. c. 7.º art. 2.º Vid etiam opus nostrum. *Estudios* etc. lib. 1.º cap. 10 et 11.

(2) Vid. inter alios Bossuet, *Historia de las Variaciones*, etc. Mœhler, *Symbolica*.

(3) Qua in re consentientes habemus ipsos heterodoxos ac rationalistas scriptores. Atque, ut reliquos prætermittam, Vict. Cousin aperte fatetur, e sinu philosophiæ cartesianæ prodiisse, tum *idealismum scholæ germanicæ*, tum etiam *sensualismum anglicum et gallicum*. Vid. *Cours de 1828* lect. 13.ª Ast gravius ac fortasse verius est quod habet Tennemann, qui 1.º inter Cartesii laudes ac elogia enumerat atque refert

phiam ac theologiam catholicam a Cartesio institutum, ejusdemque contemptus erga PP. et Scholasticorum christianam philosophiam, devenire tandem opus erat ad

ipsum subsequentes philosophos *vehementer impulsisse ad auferendam seu delendam differentiam inter supernaturalismum ac rationalismum*:

2.^o adfirmat Cartesii philosophiam Spinozæ deservisse ad scientificè evolvendam ideam fundamentalem sui systematis; ac denique ejusdem theoriæ pantheisticam a Cartesio fuisse præparatam: «Cette theorie remarquable, *préparée par Descartes*, suivant laquelle il n'existe qu'une substance, Dieu, l'être infini avec ses attributs infinis d'étendue et de pensée.» *Manuel de l'Histor. de la Phil.* 1839, t. 2.^o pag. 94 et seqq.

Cæterum, quamvis libenter concedamus Cartesium dogmata fidei catholicæ sarta tectaque servare voluisse, quod tamen non omnes ita facile concedunt; fateri simul cogimur, ejusdem philosophiam ac methodum: 1.^o ad Rationalismum recta via pergere, quatenus omnimodam separationem inter philosophiam ac theologiam statuit, et veterum traditionem philosophicam contemnit: 2.^o ad Scepticismum et Idealismum vergere, tum quia universum scientiæ ædificium unico phænomeno singulari subjectivo superstruere conatur; tum quia sensuum externorum evidentiam in dubium revocat, mundique externi realem existentiam nonnisi ratiocinio haberi posse contendit: 3.^o tandem ad Sensismum, quia confundit *sensationem cum cogitatione*.

Quod si quis velit sigillatim perspicere errores maximos recentis philosophiæ heterodoxæ e principiis cartesianis prodeuntes, adeat clar. Sanseverinum, acerrimi judicii ac vastissimæ lectionis certè virum, in sua *Philosophia Christiana*, cujus pauca tantum verba speciminis loco, nos hic excribemus ex Log. pag. 125 et seqq. «Ex methodo ab eo (Cartesio) instituta, et ex præcipuis doctrinis philosophicis quas illam methodum adhibens tradidit, omnes recentis philosophiæ errores profluxisse indubium est. Quod quidem ut in universum intelligatur, advertendum est 1.^o Cartesium essentiam animæ in cogitatione posuisse, et quoniam nulla res sine essentia sua unquam esse aut intelligi potest, in ea sententia versatum esse quod anima cum ideis innatis rerum nascitur: 2.^o cum omnes actiones cognitrices mentis humanæ, scilicet, cum sentiendi, tum intelligendi, communi *cogitationis* nomine designasse. Jam vero, hæc pronunciata Cartesii, et methodus ab ipso in illis statuendis evolvendisque adhibita, in causa fuerunt, cur recentes Philosophi vel ad sensismum, vel ad intellectualismum magis minusve accederent, cunctisque errorum portentis ex quibus non solum humanæ sed etiam divinæ scientiæ omnino profligatæ fuerunt, latissimam viam aperiunt.

Sensismus a Lockii philosophia ortum duxit. Lockius quem lectio operum Cartesii a scholasticæ philosophiæ studio deterruit, e contem-

eam *autonomiam absolutam* rationis humanæ, quam rationalistæ tantopere extollunt ac prædicant, ut divinam revelationem evertant.

platione suipsius, hoc est, ut nuperi loqui malunt, a τὸ *ego* profectus est. At vero ipse adversus Cartesium contendit, essentiam animæ non in cogitatione, sed in potentia ad cogitandum positam esse: ex quo factum est, ut ideas innatas Cartesii exploderet, et animam ab ortu suo esse *tabulam rasam* contenderet. Quoniam elementum cognitionis *a priori* sive *rationale* rejecit, non alia elementa cognitionis admisit, nisi *empirica* sive *a posteriori*, eaque duo esse voluit, scilicet, *sensationem*, cujus ope *facta externa*, et *reflexionem*, cujus ope *facta interna* cognoscimus. Ex his perspicis Lockium, dum methodum et initium philosophandi a Cartesio mutuatus est, ab hujus rationalismo declinasse, et ad *empirismum* concivis sui Baconis accessisse, quia non aliud pro vero admisit, quam quod experientia sive interior, sive exterior nobis patefacit. Lockius, uti ex dictis facile intelligitur, omnes cogitationes fere ad sensationem revocavit. Nam si præter actiones reflectendi, non aliæ quam sentiendi in anima sunt, totam vim cognitricem animæ circa sensationes versari dicendum est, quia anima vim suam reflectendi non nisi super actiones, quas jam exeruit, intendit. Id acutè pervidit Condillachus, qui philosophiam cartesianam, ex ea parte qua Lockius ipsam spectaverat, evolvens, docuit reflexionem omnemque aliam actionem cognitricem animæ non esse aliud nisi sensationem *transformatam*, sive diversos modos quibus sensatio exercetur. Quo quidem pacto ipse doctrinam Cartesii ad faciliorem simpliciolemque formam revocavit. Nam quoniam Cartesius sub unico conceptu cogitationis, quam veluti fundamentum philosophiæ posuit, cum actus sentiendi, tum actus intelligendi complexus fuit, Condillacho visum est non posse utrosque actus communi conceptu comprehendere, atque unico nomine significari nisi actus intelligendi ad actus sentiendi revocentur... Jam empirismus Lockii in Anglia, et sensismus Condillachi in Gallia tetros, exitialesque errores pepererunt. Re vera, ex Lockii philosophia Georg. Berkeleyus episcopus anglicanus, *idealismum* qui ulla corpora esse negat, et David Humius *scepticismum* qui nihil de natura rerum menti humanæ competentum esse asserit, et ex philosophia Condillachi, Lametrieus, Auctor *Systematis naturæ*, aliique ejusdem furfuris impii *materialismum*, qui non aliud nisi corpora existere decernit, nullo negotio derivarunt. Ob hos aliosque, qui exinde oriuntur errores effectum est, ut permulti in Anglia et in Gallia deistæ et athei prodirent... Ad deismum illa regula methodi cartesianæ, quæ nihil nisi quod perspicuum est pro vero esse decernit, ipsa per se recto tramite ducere potuit; siquidem, ob rationes quas antea adduximus, pronum fuit deistis illam regulam ad omne genus veritatis, quæcumque earum origo sit, porrigere...

Existimavit itaque Cartesius hominem ad veram certitudinem scientificam pervenire non posse, nisi semel saltem in vita dubitationem institueret de cunctis prius

Si philosophia cartesiana ex ea parte quatenus ad sensismum inclinatur, errores quos innuimus peperit, alii non minoris momenti errores ab ipsa promanarunt cum a philosophis ex altera parte, quatenus ad intellectualismum vergit, spectata et evoluta fuit. Certè, in primis Spinosam apertum teterrimumque suum pantheismum e Cartesii philosophia elicuisse, concors historicorum opinio est...

At Cartesius in eadem Gallia discipulum fortasse magis quam Spinosam devotum sibi nactus est, Nicolaum Malebranchium. Hic enim perinde ac Cartesius, quem veluti parentem recentis philosophiæ reverebatur, contendit omnino necesse esse, ut quisquis ad veri assecutionem nititur, animum omnibus præjudicatis opinionibus exuat, opiniones philosophorum qui ei præcesserunt, flocci faciat, plenumque suum assensum nonnisi *rebus evidentissimis* præbeat... Itaque, nuperi historici non injuria observarunt: 1.º Malebranchium e schola Cartesii prodiisse, sed cum libertatem philosophandi ab eodem Cartesio commendatam sectaretur, in quibusdam capitalibus dogmatis ab eo discessisse: 2.º multum necessitudinis esse philosophiæ malebranchianæ cum spinosistica, licet Malebranchius illam non advertisset. . . .

Cum tanta necessitudo inter pantheismum et rationalismum theologicum intercedat, factum est ut Philosophi christiani, qui ex methodo philosophandi et ex quibusdam placitis Cartesii pantheismum elicuere, rationalismum theologicum profiterentur. Re sane vera, Spinosam, cum notionem cartesianam substantiæ secundum doctrinam hebræam Kabalæ evolvisset; quemadmodum pantheismum in philosophiam, ita rationalismum in theologiam importavit. Certe, quisquis Spinosæ *Tractatum theologico-politicum*, et *Epistolas ad Oldemburgium* attentè legit, non potuit quin animadverteret philosophum hebræum nihil in Sacris Scripturis agnovisse, quod vires humanæ rationis prætergrediat, et præcipua systemata rationalismi theologici, quæ nuperi Rationalistæ Germanici adeo promoverunt, tradidisse. . .

In Gallia Cousinus rationalismum theologicum sine ulla ambage professus est, eumque Damironus, Jouffroyus, Saissetus, Simonius, Remusatius aliique secuti, Traditionalistis ac Revelationistis veluti rationis humanæ detractoribus omnisque progressus adversariis, insultant. Cousinus vero, qui rationem philosophandi hodie Galliæ dominantem incepit, novam methodum eclecticam instituit, atque hujus ope diversa systemata philosophiæ, quæ ex schola Cartesii exorta sunt, perbelle secum componi posse docuit...

cognitis, sive per intellectum, sive per sensum ea cognita fuerint; ac proinde de primis principiis, de existentia corporum, de veritatibus mathematicis etc. Ast vero, unam unicamque rem esse adfirmat ad quam præfata dubitatio minime extendi potest, nempe, existentiam cogitationis; ex quo colligit, primum ac unicum omnino certum et inconcussum veri iudicium, cui homo nullatenus refragari potest, esse illud: *cogito, ergo sum*; quod proinde unica basis existit integræ humanæ scientiæ. Atque hoc est *dubium methodicum* illud Cartesii ab scepticis et rationalistis jure celebratum, at nimis imprudenter etiam a quibusdam catholicis philosophis.

THESIS 1.^a

Dubitatio cartesiana et impossibilis existit, et tanquam inutilis est habenda

Prob. 1.^a pars.

Dubitatio cartesiana exigit universalem dubitationem de omnibus, saltem temporaneam, excepta existentia propriæ cogitationis; atqui hoc est impossibile: ergo. Prob. min. Evidentia immediata veritatis et dubitatio de eadem in intellectu simul esse nequeunt; atqui intelle-

Ex his quæ hactenus de præcipuis recentis philosophiæ systematis innuimus, duo colligere nobis licet, quæ ad rem nostram faciunt. Horum primum est, recentes philosophos post Cartesium in eo adlaborasse, ut analysim cogitationis in qua philosophiam consistere Cartesius scripsit, ab unico principio derivarent; unde Cartesius parens recentis philosophiæ a fere cunctis non immerito salutatus est... Re vera, Sensistæ docuere principium philosophiæ esse unam *sensationem*, et Intellectualistæ unam *ideam*, et Idealistæ post Kantium unam *cogitationem puram* sive hæc cum Fichteo τὸ *ego*, sive cum Schellingio *identitas absoluta*, sive cum Heghelio *Idea* nuncupetur. Alterum est, philosophiam postquam catholicam fidem ducem sequi noluit, et se *autonomam* declaravit, pedetentim defecisse, seque ipsam tandem omnino interemisse."

etus de primis principiis habet evidentiam immediatam, ut omnes norunt et concedunt: ergo saltem quoad prima principia impossibilis est dubitatio cartesiana. Major patet; nam dubitatio est suspensio assensus, evidentia vero immediata prout in primis principiis elucet, ita vivide mentem percellit, ut ejus adsensum omnino extorqueat nullumque dubitationi relinquat locum, ut vel ex ipso conscientiae testimonio constat. Profecto opinor, nec vel ipsum Cartesium magis certum esse de existentia propriae cogitationis, quam de veritate principii contradictionis. Ex quo etiam

Prob. 2.^a pars. Siquidem illud quod ad propositum finem nihil conducit, inutile dicitur; atqui dubitatio de primis principiis, ad finem in dubio cartesiano intentum, nihil conducit: ergo. Prob. min. Finis qui per dubitationem cartesianam quæritur est falsa præjudicia exuere, ut hac ratione ea solum ut vera amplectamur, quæ revera vera sunt: atqui ad falsa præjudicia exuenda nihil conducit dubitatio de primis principiis: ergo. Prob. min. Prima principia non solum certa et evidentia sunt in seipsis, sed talia etiam a nobis necessario videntur; atqui de hujusmodi propositionibus dubitare nihil conducit ad exuenda præjudicia. Præjudicia namque sunt anticipata judicia, quæ nobis aut ætas, aut consuetudo, aut auctoritas ut certa et vera instillavit, cum reipsa falsa sint: at præjudicia nullam dependentiam, influxum nullum aut occasionem a primis principiis recipiunt, quinimò eis contrariantur et opponuntur, quippe per ipsa emendari debent ac dijudicari. Dubitatio ergo de primis principiis ad finem per cartesianam methodum quæsitum, prorsus est inutilis.

Porro, quæ de primis principiis, eadem ratione veritatibus sensus communis, ac his quæ per sensus evidentiam nota sunt, accommodantur. Et sane quis dixerit existentiam corporum quos videt et tangit, sibi minus

certam aut indubiam esse quam existentiam cogitationis?

THESIS 2.^a

Methodus cartesiana et rationi adversatur, et inepta est ad certitudinem scientificam constituendam.

Prob. 1.^a pars. Cartesiana methodus exigit ac involvit dubitationem universalem de omnibus, ac præsertim de veracitate aliarum facultatum cognitricium, excepta conscientia: atqui hujusmodi exceptio rationi adversatur mereque gratuita est habenda, quippe eadem existit ratio pro legitimitate conscientiæ ac pro legitimitate aliarum facultatum, quibus hominis natura donatur ad objecta cognoscenda et verum attingendum: ergo. Et quidem, nemo sanæ mentis dixerit veracitati intellectus dum nobis edicit totum esse majus parte, esse minus fidendum quam veracitati conscientiæ dum nos cogitare testatur. Idem dic de veracitate sensuum dum existentiam corporum ex. gr. mensæ, in qua scribo, testantur. (4)

Altera thesis pars ex præcedenti probatione infertur. Nam si legitima evidentia ac veracitas cæterarum facul-

(4) Merito proinde Reid: « Il est étrange que Descartes qui se sentait obligé de croire au témoignage de sa conscience, ne se sentit pas obligé de croire également au témoignage de ses sens, de sa mémoire et de sa raison; et qu'étant assuré qu'il raisonnait et doutait, il ne le fût pas que deux et trois font cinq, et que le sommeil est différent de la veille..... »

Il est difficile d'imaginer contre la veracité de nos autres facultés une objection qui n'atteigne pas également la conscience, et quiconque se méfie du jugement et de la raison que Dieu lui a donnés, est condamné à rester dans son scepticisme jusqu'à ce qu'il guérisse de cette folie, ou que Dieu lui accorde de nouvelles facultés pour juger les anciennes. » *Œvr. compl. t. 1.^{er}, cap. ult.*

tatum cognitricium ac præsertim intellectus et sensus semel in dubium revocentur, non potest non nutare scientiæ præcipuum fundamentum, nempe, prima principia et communes animi conceptiones, ex quibus, ut supra adnotavimus, aliæ veritates medio ratiocinio inferuntur: nutant similiter facta seu phænomena externa, quæ constituunt alterum ex elementis empiricis humanæ scientiæ.

Præterea: conscientiæ testimonium ex sua ipsa natura ordinem pure subjectivum non egreditur, atque phænomenis internis circumscribitur. Ast vero, scientia ordinem objectivum maxime respicit; ille enim qui de Deo, de mundo, de homine, scientificam vestigationem instituit, quærit non quid sibi *appareat* in conscientia de objectis hujusmodi, sed quid revera ac in seipsis sint. Ille etiam qui adfirmat *animam esse immortalem, corpora vere existere*, non tantum adfirmat id sibi ita videri ac *repræsentari* per sensum intimum ac in propria conscientia, sed res hujusmodi ita se habere in seipsis independentem a conscientia. Jam vero, postremum hocce elabitur testimonium conscientiæ, quæ, qua talis, solum testatur nobis adesse has vel illas affectiones animi. Ergo methodus cartesiana, dum universalem dubitationem inducit, excepta solum conscientia, tantum abest ut vera ac unica via sit ad solide constituendam humanam scientiam, prout ejus asseclæ autumant, ut potius certitudini scientificæ viam præcludat, latissimamque simul viam aperiat scepticismo.

Corollarium. *Ergo methodus cartesiana scepticismo simul ac rationalismo viam sternit.* Equidem, si quatenus ad exuenda judicia veramque certitudinem inveniendam, dubitare de cunctis consulit, ad scepticismum recta pergit, quatenus ejusdem methodi primam regulam statuit, nihil pro vero recipere nisi evidentia sit præditum, proculdubio ad rationalismum recto tramite ducit,

ad eamque philosophandi libertatem hodiernis rationalistis adeo dilectam et ad praxim revocatam (1).

SCHOLIUM.

Non desunt qui teterrima consecraria scientifica ac religiosa quæ ex methodo cartesiana oriuntur pervidentes, conati sunt ostendere Cartesium, nec de primis principiis, nec de veritatibus aliis perspicuis dubitasse, vel dubitare præcepisse. Profecto, si Lugdunenses audiamus, Cartesius non solum de primis principiis aliisque perspicuis veritatibus nunquam dubitandum existimavit, sed in hoc solo tota ejus methodus sita est, ut ulli unquam assentiamur propositioni nisi aut evidenter vera, aut cum aliis evidenter veris connexa sit. Quæ sane Lugdunensium et aliorum interpretatio, non solum prorsus gratuita, sed per quam maximè ridicula dignoscitur. Nam si cartesiana methodus id tantum exigit, ut nulli propositioni adsentiamur quæ non sit, aut per se nota, aut cum

(1) Cujus rei luculentissimum testem habemus ipsum Cousin fidelissimum Cartesii discipulum atque perpetuum præconem, qui commemorata præfata ejus regula, subdit: « Esto es exhortar á la filosofía á salir de la tradicion, de la autoridad : *c' est exhorter la philosophie à sortir de la tradition, de la autorité.* Et alibi: « Con esta regla caen de un solo golpe todas las autoridades, cualesquiera que ellas sean, dominaciones temporales, ante las cuales se inclina el mundo, ó tambien dominaciones religiosas y científicas, consagradas por la veneracion ó admiracion de los siglos, á no ser que estas diversas dominaciones se tomen la pena y hallen el secreto de hacernos evidente con una evidencia irresistible, la verdad que nos presentan..... El precepto de no asentir mas que á la evidencia es por lo tanto un precepto de libertad: constituye libre al espíritu humano en todos los órdenes de conocimiento, y el primero que ha proclamado este principio ha podido ser apellidado con justicia el libertador de la razon humana.» *Histoire de la Phil.* lec. 3.^a et 17.

eis colligata, nihil præcipit nisi id quod a cordatis cunctis philosophis a Confutio et Pythagora ad nos usque præceptum est. Quid ergo tunc Cartesius ab ipsis Lugdunensibus cæterisque ejus asseclis tanquam novæ methodi inventor prædicatur? Quid ergo a Cousin, *rationis humanæ liberator*, ac parens veræ philosophiæ dicitur? Ad quid tot panegyrica, tantusque strepitus? Ast præfata interpretatio, non ridicula solum sed aperte falsa ostenditur ex ipso Cartesio, qui et de corporum existentia, quæ proculdubio veritas perspicua est, et de demonstrationibus mathematicis, quinimo etiam de primis principiis dubitare vult et consulit. «Putabo, inquit ipse, (1) cælum, aerem, terram, colores, figuras, sonos, cunctaque externa, nihil aliud esse quam ludificationes somniorum.» «Dubitandum etiam, subdit alibi, de reliquis quæ antea pro maxime certis habuimus, etiam de mathematicis demonstrationibus, etiam de his principiis, quæ hactenus putavimus esse per se nota.»

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Ad evellenda præjudicia expedit ut vera a falsis, certa ab incertis secernantur; atqui hoc efficitur congrue per methodum cartesianam: ergo. Prob. min. Hujusmodi methodus exigit, ut rei nullæ adsentiamur quin fundamenta assensus in examem revocemus; atqui hoc maxime utile est ut vera a falsis, certa ab incertis secernantur: ergo.

Resp. Neg. min. Ad prob. dist. min. *Si agatur de propositionibus aut rebus per se evidentibus et perspicuis, neg. si agatur de propositionibus evidentibus tantum evidentia mediata, conc.* Itaque rebus eis quæ nec ex conscientia, nec ex communi hominum sensu, nec ex evidentia, aut

(1) *Medit. 1.^a*

intellectuali, aut sensitiva nobis constant, denegandus utique est firmus assensus donec, vel experientia interna aut externa, vel legitimo instituto ratiocinio, earum veritatem evidenter perspiciamus. Ast vero, cum secus accidit, ac præsertim cum agitur de propositionibus evidentiâ immediata fulgentibus, vel de factis quibusdam sensibilibus statim ac uniformiter ab omnibus perceptis, ut est corporum existentia, nihil opus est, immò prorsus inutile de hujuscemodi rebus dubitare ad falsa præjudicia exuenda.

Instabis: Non raro philosophi de primis principiis scientiarum disputant: ergo revera dubium methodicum circa illa instituunt. Prob. cons. Methodice dubitare nihil est aliud quam rationes dubitandi examini subicere; sed qui de re aliqua disputationem instituit rationes dubitandi in examen revocat: ergo.

Resp. Dist. ant. De primis principiis disputant, *ut ipsorum utilitatem scientificam ac nexum cum aliis veritatibus ostendant*, conc. *quoad ipsorum veritatem*, subd. *ut hanc veritatem aliis patefaciant*, conc. *ut eam ipsi adsequantur*, neg. Dum ergo philosophi disputationem instituunt de primis principiis, si scepticos excipias, id faciunt ut eorundem usum, applicationem ac relationem et nexum cum aliis propositionibus detegant; vel etiam quandoque contra scepticos ipsorum veritatem tuentur, horum argumenta diluendo. Jam vero, adversariorum argumenta in examen revocare ac solvere, methodicam seu cartesianam dubitationem minime includit aut exigit; quippe quotidie videmus, eum cui omnino certa et evidens existit propositio aliqua, adversantia argumenta simul nihilominus solvere. Aliud est ergo disputare, aliud methodice dubitare. Unde

Ad objectionem resp. etiam posset dist. maj. prob. Methodicè dubitare nihil est aliud quam rationes *proprias* dubitandi examini subicere, trans. *rationes ex qui-*

bus alii dubitare videntur, vel dubitationem simulant,
neg.

Objic. 2.^o Homo sæpe decipitur: ergo continuo et semper decipi potest, atque proinde dubitationem cartesiam universalem instituere oportet. Prob. cons. Nulla est major ratio pro uno judicio quam pro alio; si enim fingamus hominem centum judicia formata habere, nullum est absurdum si semel, si quinquies, si viginti vicibus potuit decipi: ergo si aliquando decipitur, et semper ac continenter potest decipi ac errare: ergo.

Resp. Neg. cons. Ad prob. dist. ant. Nullum est inconveniens si semel, si viginti vicibus, etc. decipiatur *in sensu diviso aliorum errorum*, trans. *in sensu composito*, neg. Fallax est hujusmodi argumentatio, quippe quæ a sensu diviso ad compositum transit. Unde idem est ac si quis diceret: viginti milites, centum milites, quingenti milites nequeunt civitatem oppugnare: ergo nec triginta millia militum. Quamvis ergo nullum detur absurdum in eo quod dum homo judicia efformat, prima, decima, trigesima etc. vice decipiatur, at absurdum est quod semper decipiatur, idque duplici potissimum ratione: 1.^o quia quædam, ut sunt prima principia, adeo immediata evidentia fulgent ac perspicue menti apparent, ut deceptioni nullus relinquatur locus: 2.^o quia si homo continuo ac semper deciperetur, id in Dei ipsius injuriam redundaret, qui rationalem creaturam pejoris fecisset conditionis quam bruta ratione carentia, quibus media tuta præstitit, ut id assequantur quod ipsorum naturæ congruit. Sed

Instabis adversus postremam rationem. Potest homo continua deceptione laborare quin propterea aliquid sequatur contra Deum: ergo. Prob. ant. Nihil contra Deum sequitur, dummodo homini paraverit media pro deceptione vitanda; atqui in hac hypothesis adhuc homo posset continua deceptione laborare: ergo. Prob. min. Causa

deceptionis in homine est neglectus mediorum quæ Deus nobis paravit ad veritatem dignoscendam; atqui homo ex innata sibi libertate potest his mediis non uti: ergo.

Resp. Neg. ant. Ad prob. dist. min. Adhuc homo posset potentia *moralis*, continua deceptione laborare, neg. potentia *metaphysica*, subd. *quoad ea quæ mediata tantum evidentia donantur, aut ex experientia non facillima pendent*, trans. *quoad ea quæ vel ex conscientia, vel ex sensibus, vel ex immediata evidentia perspicua sunt*, neg. Etenim homo sui compos decipi nulla ratione potest dum judicat ex. gr. *se cogitare, corpora existere, impossibile esse idem simul esse et non esse, cætera hujusmodi*. Sed et in ipsis, quæ vel experientia, vel mediata evidentia habentur, moraliter impossibile existit quod homo *semper* et quoad *omnia* decipiatur, maxime dum aliorum consensum simul consulit.

Objic. 3.^o Ut baculum curvum, rectum efficiamus, in oppositam partem inflectimus: ergo similiter, ut a falsis præjudiciis ad veritatem mens transeat, oportet dubitationem etiam de certis instituere.

Resp. Neg. cons. In primis enim quædam sunt de quibus impossibile est nobis vere dubitare, ut supra ostendimus. Deinde, nec paritas ulla hic servatur; namque baculus curvus præsupponitur, at hominis ratio quoad prima principia et alias quasdam veritates, non curva seu errans, sed recta et vera existit: quinimò, ex propria vi et natura, ad veritatem potius quam ad falsitatem ratio se habet ac tendit.

ARTICULUS TERTIUS.

De analysi et synthesis reliquisque methodi speciebus.

Quamplura sunt, quæ auctores congerunt circa diversas methodos earumque usum; ast nos brevitati consulentes, utiliora tantum delibamus. Unde sit

§ I.

De analysi et synthesisi.

1.º Nota est divisio methodi in analyticam et syntheticam. Prima, quæ etiam *resolutionis* nuncupari solet, ea dicitur quæ a compositis et complexis ad simpliciora et notiones universales progreditur. Oppositam viam sequitur synthetica, vel *compositionis*, quæ a notionibus universalibus ac simplicibus ad minus universalialia, ac speciales notiones descendit. Analytica, adhiberi solet ad veritatem detegendam, sive apud nos ipsos dubium solvendum. Synthetica vero, ut veritatem jam cognitam aliis ostendamus sermone, vel ore prolato, vel scripto: unde prior *inventionis*, altera *doctrinæ* appellari consuevit.

Attamen, id ita accipiendum est quatenus in veritate invenienda seu detegenda analytice, in tradenda autem synthetice, plerumque ac frequentius, at non semper, procedimus. Revera enim, tam in scientia adipiscenda, quam tradenda, utramque, vel potius *mixtam* methodum adhibere oportet, juxta rei naturam et adjuncta. Sic ex. gr. quamvis dum disciplinam alteri tradimus synthetica methodo plerumque utamur, quatenus notiones ac definitiones quasdam communes, quæstiones universalliores particularibus, etc. præmittimus, id tamen nihil

obstat quominus dum singulas quæstiones, vel factum aliquod, v. g. facultates rationalis animæ perpendere volumus, coram discipulis, analysi utamur.

Porro, ut præcipuas leges quas in re hac præ oculis habere oportet, breviter attingamus, sint

a) Leges communes analysi ac synthesi.

1.^a *Oportet quæstionem vel rem perspicue, quantum fieri poterit, proponere, atque obscura verba definire.* Inutiliter quippe res quælibet examini subjiçietur, si verborum sensus nobis lateat vel ambiguus consistat.

2.^a *Mentis attentio defigenda est in re de qua agitur, atque removenda omnia ea quæ propositam quæstionem non attingunt.*

Mentis siquidem attentio et vis, quæ angustis satis terminis continentur, si in plura dividantur, necesse est debilitari et imminui; ex quo etiam confusio orietur; nam, ut fert vulgatum illud: *pluribus intentus minor est ad singula sensus.*

3.^a *Rei examen ac investigatio, quantum fas sit, a facilio-ribus et notioribus incipiantur.*

Ea namque, quæ vel perspicua ex seipsis sunt, vel jam præcognita habemus, sunt quasi faces et lucernæ quibus objecta ignota collustrantur; unde ab ipsis disquisitionis exordium sumere oportet, ut sic mens veluti quibusdam gradibus ad notitiam scientificam perveniat.

4.^a *Quam maxime curandum ut rei, de qua agitur, cognitio, ex his potissimum fontibus eruatur, qui ejus naturæ congruunt.*

Sicut enim veritates diversæ sunt et ad diversos ordines spectant, ita etiam fontes unde ipsarum cognitio profluit, diversos esse oportet. Aliter etenim singulare factum, aliter universalis propositio, aliter res quæ sub sensus cadit, aliter res spiritualis, aliter conscientiæ phænomena, investigationi subjiçiuntur.

b) Pro analysi.

1.^a *Controversiæ propositæ naturæ distincte agnosci debet, ita ut planum fiat quid sit quod a nobis quæritur.*

Etenim, qui rei examen aggreditur, nisi rationem sibimetipsi reddat ejus quod quærit, caligantibus oculis agat necesse est. Ac de una et eadem re analysim instituere possumus ad investigandum, vel essentiam, vel attributa, vel divisionem et partes, vel existentiam.

2.^a *Dilucidanda res resolvatur in partes et elementa quæ complectitur, idque ad rectæ partitionis leges.*

Hæc regula maxime ad analysim spectat; hujus enim proprium est rem in elementa resolvere, ut compositum ex eis cognoscat. Nisi enim partium cognitio distincta habeatur, nec compositum ex his perfectè penetrabimus; at perspicuam partium notitiam non adsequimur nisi mentis vim et attentionem singulatim in eis desigamus. Servandæ autem rectæ divisionis regulæ; secus enim confusio, non congrua analysis orietur.

3.^a *Elementa rei ita singulatim perpendenda sunt, ut ipsorum ordo tum ad invicem, tum ad compositum, præ oculis simul habeatur.*

Qui enim dum analysim instituit, partes absolute seorsum ab aliis considerat, nulla habita ratione respectus seu relationis ad alias, nec ipsarum partium, nec totius ex eisdem conflati exactam notitiam sibi acquirere potest. Sic, qui in homine v. g. manus, vel cor, vel oculos consideraret, nulla habita ratione connexionis inter has et reliquas corporis humani partes, etiam ad peculiare functiones obcundas, nec hominis, nec ejus partium congruam notionem sibi compararet.

c) Pro synthesisi.

1.^a *Præmittere oportet definitiones tum verborum, tum rerum; principia etiam ac notiones, ex quibus res dilucidari debet.*

Methodus quippe synthetica ab universalioribus et

simplicioribus ad particularia et composita descendit; definitiones porro et principia, axiomata, et notiones communes, simplicitate ac universalitate præ conclusionibus donantur.

2.^o *In qualibet scientia vel tractatu, magis communia prius exponantur quam minus communia.* Id expostulat conditio ipsa methodi syntheticæ, eo ipso quod ab universalioribus et simplicioribus incipere debet. Sic in Methaphysica v. g. prius de ente in communi, deinde de entibus particularibus, Deo, anima rationali, etc. agitur.

§ II.

De aliis methodi speciebus.

Sicut propria meditatione, atque aliorum doctrina viva voce tradita, ita etiam librorum lectione veritatem adsequimur. At experientia ipsa edocemur, quod ad iudicium perficiendum veritatemque detegendam, quantum recte instituta lectio confert, tantum inordinatus librorum usus ducit ad errores induendos iudiciumque pervertendum.

Jam vero, ut lectio ritè et cum fructu instituatur, hæc duo tanquam fundamentalia præcepta præ oculis sunt habenda: 1.^m optimi auctores in qualibet materia sunt eligendi: 2.^m horum libri ita sunt legendi, ut sensum et sententias ipsorum probe intelligamus. Ex quibus duobus fundamentalibus præceptis leges methodi legendi facillime eruuntur.

1.^o *Animo constituere oportet cuinam scientiæ incumbere debeamus.* Siquidem homo, cum scientias omnes animo complecti, per temporis angustias ac mentis imbecillitatem prohibeatur; animum appellere debet speciatim iis scientiis, quæ ipsius naturæ, conditioni et statui maxime congruant. Enimvero, præterquamquod natura ipsa quos-

dam ad mathesim, alios ad philosophiam, ad theologiam, vel historiam, alios condidit, non eadem scientiæ sacerdoti v. g. ac sæculari æquè conveniunt.

2.^a *Congruus ordo inter scientias ipsas, quas legendo addiscimus, servetur.* Etiam postquam animo constitutas habemus scientias quibus navare operam debemus, non omnes temere et simul permixcendæ sunt in lectione, sed prius perlegere oportet libros, qui de ea agunt, quæ alteri viam sternit. Sic qui philosophiæ, theologiæ ac Sacræ Scripturæ operam navare debet, mentem philosophicis libris excolat priusquam theologiæ animum appellat; nec plures simul scientias, sed unam post aliam legendo complectere oportet, ut confusio vitetur.

3.^a *Optimi auctores in qualibet scientia eligantur.* Hoc præceptum maximi momenti existit, quippe ex eo pendet totus ferme fructus, quem in lectione exquirimus. Non enim quicumque in manus incidunt libri, etiam de determinata scientia agentes, sunt perlegendi, sed oportet auctorem illum seligere, qui nos tutius, pro nostri conditione, ad verum perducatur; ita ut si scientiæ alicujus elementa discere optamus, elementare quoque opus seligamus, quod quidem brevitate, perspicuitate, ac nitido ordine pollere debet. Si vero scientiæ elementa jam habentes, profundiorum ipsius notitiam acquirere cupimus, tunc operibus, ut vocant, magistralibus utemur, in quibus fusius, radicitus ac sublimiori calamo proposita disciplina pertractetur.

Quoniam vero non omnibus datur inter auctores ac libros recte discernere, tyrones qui cum fructu lectionem instituere desiderant: 1.^o consulant viros graves ac doctos in scientia ea: 2.^o cæteris anteponant libros auctorum qui in scientia proposita communi omnium iudicio exelluerunt. Ac ad philosophiam quidem quod attinet, caveant ab his qui Platonem, Aristotelem, D. Thomam et Scholasticos parvi faciunt, ac vix quidquam

philosophiæ reperiunt nisi post Cartesium , Baconem et Lockium, simulque admiratione continua prosequuntur criticismum Kant , egoismum Fichte, ideam Hegel. Ast idcirco minime adsentimur his, qui nihil veræ philosophiæ in recentioribus agnoscunt.

4.^a *Non præcipiti animo, nec affectu præoccupato, sed pacato et attento perlegatur liber.* Nec enim qui avide et festinanter legentes, libros veluti devorare videntur; nec qui negligenter et imaginatione quaquaversum evagante lectionem instituunt, distinctas, fixas, ac perspicuas notiones sibi possunt acquirere, nec scriptoris sensum probè capere.

5.^a *Notiones fundamentales, quæ in libro continentur, maxime vero definitiones, quæ quo sensu singulæ voces ab auctore usurpentur, exponunt, dilucide sunt percipiendæ.* Id siquidem non parum juvat ut auctoris sensum in obscuris et sequentibus adsequamur. Ita etiam fiet, ut facile dignoscere possimus, utrum eidem verbo auctor varias significationes tribuat; quæ sane res est maximi momenti, præsertim quoad veteres, in quibus verba quædam nunc non usitata, et verbum idem sub diversis valde significationibus adhibentur.

6.^a *Lectio libri, ejusdem meditationi permisceatur.* Quæ regula non tantum expostulat ut inter legendum mentis acies et attentio defigantur, sed potissimum ut postquam paragraphum, capitulum, librum perlegerimus, intus apud nosmetipsos meditationi insistamus, quasi rationem nobis reddentes ejus quod in capite, vel paragrapho continetur, antequam ad subsequentia transeamus.

2.^o *Methodus mathematica* ea dicitur, quæ initio: 1.^o definitiones claras ac perspicuas statuit: 2.^o propositiones quasdam per se notas, quæ prima principia seu axiomata nuncupantur: 3.^o postulata, id est, propositiones quasdam quarum veritatem statim quilibet percipit

vel supponit: 4.^o denique propositiones demonstrandas ea ratione ordinat, ut evidentissime appareat ipsarum nexus cum aliquo ex illis prius constitutis principiis, postulatis, aut definitionibus.

Sunt qui velint, methodum mathematicam in scientiis cunctis adhibendam, sed immerito: methodus siquidem uniuscujusque scientiæ, hujus naturæ et conditioni respondere debet. At plurimæ scientiarum ejus naturæ sunt, ex. gr. ethica, physica, etc. ut certitudinem et evidentiam mathesis minimè patiantur; unde nec methodum mathematicam facile admittunt. Quod idem de aliis scientiis accipiendum est. Mathematicæ quippe scientiæ agunt de re facilioris cognitionis apud hominem pro statu hujus vitæ; quia cognitio quantitatis plurimum juvatur et perficitur ex imaginatione, quod in aliis scientiis locum non habet. Quæstiones item quasdam solvit, ex conditionibus vel postulatis a ratione ipsa positis.

5.^o Methodus *scholastica* ea dicitur, quæ rei demonstrandæ, vel constituendæ per probabilem rationem, præmittit: 1.^o notiones generales: 2.^o notiones historicas: 3.^o definitiones nominum: 4.^o notiones et principia præcognita ex quibus res illustratur: 5.^o propositionem statuit argumentis demonstrantibus, vel probabilibus: 6.^o rationes, vel argumenta contraria solvit: 7.^o tandem utitur hæc methodus forma syllogistica.

Hæc methodus utiliter adhibetur: 1.^o in operibus elementaribus in quibus brevitati simul ac perspicuitati consulere oportet: 2.^o in libris quoque fusioribus quarundam scientiarum, ac præsertim in philosophicis et theologicis. Quod vero attinet ad prævias notiones, definitiones, solutionem argumentorum, etc. omnibus ferme disciplinis congruit. Nihilominus, naturalibus scientiis, historicis, cæteris hujusmodi, ex oratoria et scholastica mixtam methodum congrue adhibebimus.

SCHOLIUM.

Sicut a vero aberrant, qui utilitatem, immò et necessitatem methodi scholasticæ inficiantur, præsertim pro libris elementaribus philosophicis ac theologicis, ita imitari non oportet eos qui eidem nimis indulgent. Recedendum ergo ab illa pene infinita concatenatione syllogismorum, et apparatu argumentorum, quibus mens obruitur potius quam illustratur, prout in nonnullis Scholasticorum operibus observatur. Quod tamen non scholasticæ methodo est tribuendum, sed vitio hominum, qui ingenio, tempori, et adfectibus voluntatis nimium indulgentes, ea abusi sunt, ac, quod pejus est, de frivolis argumentis per vanas rationes tanquam de rebus gravissimis pro aris et focis decertarunt. Cave tamen simul recentiorum quorundam superbam crisim, qui cum Scholasticorum opera fortasse nec legerint, nec viderint quidem, universos carpunt et contemnunt tanquam subtilitatibus tantum deditos, nihilque utilis et magni habentes. Quoniam in D. Thoma ac cæteris Scholasticis, præsertim iis, qui sæculis 13 et 16 floruerunt, vera, integra ac christiana philosophia reperitur, ut vel ipsimet graviores viri inter modernos agnoverunt.

LIBER SECUNDUS.

PSYCHOLOGIA.

PSYCHOLOGIA, ut vox ipsa indicat, scientiam seu notitiam animæ humanæ, quæ spiritualis est, audit. Quæ quidem notitia si circumscribatur ad facultates et operationes animæ prout ex conscientiæ testimonio acquiritur, *psychologia empirica* nuncupari solet. Quod si ipsam animæ essentiam et attributa vestiget et complectatur, *psychologia rationalis* audit; atque ita ex *empirica* et *rationali* integra et completa exurgit Psychologia, cujus proinde disquisitionem in duas sectiones non sine ratione distribuemus.

SECTIO PRIMA.

Psychologia empirica.

CAPUT PRIMUM.

DE HOMINIS FACULTATIBUS ET OPERATIONIBUS UNIVERSIM SPECTATIS.

Prænotanda:

1.° Ipsa experientia interna edocemur; hominem agendi vi esse præditum, hancque vim agendi multiplici operationum genere se prodere. Siquidem homo, et vim se et alia movendi habet, et vitæ vegetativæ opera exercet, et res extra se positas amore prosequitur quandoque, quandoque vero aversatur, et seipsum denique cæteraque objecta cognitione et notitia capit. Jure igitur Scholastici, cum D. Thoma, quinque genera potentiarum in homine agnoscebant; facultatem, scilicet, *locomotivam, vegetativam, sensitivam, appetitivam et intellectivam.*

2.° Et sane, enumeratio ista, quæ experientiæ et rationi maxime consentanea existit, in ipsa quoque rerum natura fundamentum præaccipit. Nam cum potentiæ seu facultates agendi per actus et objecta ad quæ ordinantur distinguere oporteat, in quinque classes aptissime distribui queunt; quandoquidem homo, vel operatur ad conservationem proprii corporis, et tunc est vis vegetativa;

vel corporis motum exequitur pro re aliqua vel adsequenda vel fugienda, et tunc est actus potentiae locomotivæ; vel rem aliquam amore prosequitur, aut odio aversatur intra se, et tum exercet facultatem appetendi; vel objectum aliquod sensibile et singulare percipit, et tunc erit operatio sensitivæ potentiae; vel demum immaterialia objecta, vel materialia ipsa, sed ad instar immaterialium et insensibilium cognoscit, et tunc est actio facultatis intellectivæ: ergo operationes omnes, quæ in homine et ab homine perficiuntur, vel locomotivæ, vel vegetativæ, vel appetitivæ, vel sensitivæ, vel intellectivæ sunt; proindeque quinque facultatum genera in homine agnoscere oportet. Si quis tamen tenacius contenderit, non quinque sed quatuor tantum potentiarum genera agnoscenda, non multum renuam; siquidem, sentiendi et intelligendi facultates, sub facultate cognoscendi generatim comprehendendi possunt, non secus ac appetitus sensitivus et rationalis ad appetitivam potentiam reducuntur.

3.° Porro, quamvis inter philosophos conveniat animam nostram hisce facultatibus esse præditam, dissensio maxima inter ipsos apparet circa earum distinctionem, tum ab essentia animæ, tum inter se. Ac ad primum quidem quod attinet, tam recentiores quam veteres pantheistæ semper adfirmarunt, facultates animæ humanæ ab hujus essentia realiter non distingui; nam cum ex eorum placitis, animæ essentia sit ipsissima essentia Dei, qui solus quidquid in rerum natura agitur agit, utpote unica vera substantia et verum agens, collegerunt exinde negandam omnem distinctionem realem inter essentiam et facultates animæ, quia si admitteretur, realis distinctio in Deo ipso poneretur. Hinc Schelling et Hegel docent, spiritus facultates aliud non esse quam diversas relationes ejusdem cum mundo externo. Nominales, duce Ockam, eandem sententiam amplexati sunt; unde apud

ipsos, quæ nuncupantur diversæ animæ facultates, sunt diversa nomina rem eandem significantia. Pantheistarum et Nominalium sententiam in hac parte secuta est et sequitur maxima recentiorum turba, qui fere omnes, non solum realem distinctionem inter essentiam animæ et ejus facultates, sed etiam inter has ipsas inficiantur. Atque hanc postremam opinionem amplexati sunt non tantum baconianæ et cartesianæ philosophiæ præcones, sed viri etiam, qui graviolem philosophandi rationem atque christianæ scientiæ magis affinem profitentur. Quod, ut cæteros omittam, videre licet in P. Cuevas qui hanc versans quæstionem, sic pronuntiat: «Nimirum, una eademque est vis, qua anima actus cujuscumque generis exercet: facultates vero, quas ipsi tribuimus, solius mentis conceptibus secernuntur.» Ut quid rei veritas apud nos habeat, elucescat, sit,

THESIS 1.^a

Potentia plurimæ seu facultates animæ rationalis ab ejusdem essentia realiter distinguuntur.

Dico *plurimæ*, quia ad veritatem sive hujus, sive sequentis propositionis, opus non est ut omnes omnino facultates, sive ab essentia, sive inter se discriminentur; sufficit enim pro veritate nostræ sententiæ, quod verificentur duæ propositiones de præcipuis animæ facultatibus, ut de quinque enumeratis generibus potentiarum, de imaginatione respectu sensuum externorum et intellectus, de voluntate respectu intellectus etc. Quod, ut diximus, similiter est intelligendum pro assertione quam postea stabiliemus.

Probatur itaque thesis 1.^o Si potentia animæ essent una eademque omnino res ac ipsa essentia animæ, hujusmodi potentia essent semper in suo actu completo; essentia enim animæ ex sua ipsa natura est actus, per-

fectio et actualitas. Atqui experientia ipsa compertum est potentias animæ in actu non semper esse; quandoquidem, non semper sentimus, intelligimus, aut volumus: ergo potentiæ animæ non idem sunt ac ejusdem essentia. Quæ ratio ex eo firmatur, quod hujusmodi actiones, utpote genere diversæ, ex uno et eodem promanare principio immediato nequeunt. Et quidem, illi ipsi, qui facultates animæ cum hujus essentia confundunt, fatentur actionem ex. c. sentiendi, diversam esse ab actione intelligendi, vel se locomovendi. Jam vero, si principium proximum harum actionum est unum et omnino idem, scilicet, ipsa essentia, assignari nequit ratio ulla sufficiens hujus diversitatis inter actiones ab eadem emanantes. Dicendum ergo, quod præter essentiam ipsam animæ, quæ est principium primum, remotum, fundamentale, et radicale harum operationum, sunt etiam potentiæ ab eadem distinctæ et promanantes tanquam ejus proprietates et attributa, quæ sint principium immediatum, proximum, et actuale prædictarum operationum. Bene ergo habet D. Thomas: (1) «Cum essentia animæ sit unum principium, non potest esse immediatum principium omnium suarum actionum, sed oportet quod habeat plures et diversas potentias correspondentes diversitati suarum actionum.»

2.° Si animæ facultates identificarentur cum essentia animæ, fieri non posset ut una earum ab altera penderet atque ipsi subjiceretur; namque una eademque res sibi ipsi non subjicitur: atqui, experientia duce, scimus, unam animæ potentiam alteri subjici, ut sensus subjicitur intellectui et voluntati: potentiæ ergo animæ idem non sunt ac ejus essentia. «Invenitur enim, ait D. Tho-

(1) *QQ. Disp. De An. art. 12.*

mas, (1) quod una (potentia) alteram movet, sicut ratio irascibilem et concupiscibilem, et intellectus voluntatem. Quod esse non posset, si omnes potentiæ essent ipsa animæ essentia, quia idem secundum idem non movet seipsum.»

3.^o Apud omnes philosophos tanquam commune habetur effatum, quod potentia dicitur ad actum, ad quem proinde ex seipsa ordinatur, et a quo determinationem specificam accipit: ergo cum potentia operativa per operationem perficiatur ac complementum accipiat, potentia et actus ad idem genus pertinent, ita ut si actus, vel operatio sit substantia, ut in Deo evenit, etiam potentia a qua procedit, sit substantia; e contra, si operatio sit accidens, etiam potentia quam perficit et a qua procedit, sit accidens. Atqui revera hominis actus vel operationes ad genus accidentium pertinent; quandoquidem a subjecto abesse, vel ei adesse possunt quin vel hominis, vel animæ essentia pereat: ergo potentiæ a quibus procedunt tanquam a proprio et immediato principio, ad genus accidentium spectare oportet: ergo hujusmodi principium nequit esse ipsa essentia animæ, quæ profecto substantia est et non accidens.

Corollaria:

1.^m Inferre potes ex dictis, cur et quo sensu ajebant Scholastici, animam esse principium *quod* suarum operationum, præsertim earum quæ non tantum ab ipsa sola procedunt, sed in ipsa sola recipiuntur, ut intelligere et velle; potentias vero sive facultates, earumdem actionum principium *quo* nuncupabant, nimirum, quia anima, seu potius tota natura humana per illam, est id *quod* operatur; facultates vero, sunt id *quo* anima operatur.

2.^m Infertur etiam sententiam illam, quæ facultatum

(1) *Loc. cit. De spir. Creat. art. 11.*

distinctionem ab essentia inficiatur, Pantheismi placitis viam aperire. At enim, si essentia et facultas agendi, proindeque essentia et agere, unum idemque sunt in rationali anima, primum erit colligere, animam istam nihil potentialitatis habere, sed esse actum omnino purum et simplicem, quod sane solius Dei proprium est.

THESIS 2.^a

Realem distinctionem admittere oportet inter animæ facultates.

Prob. 1.^o Atque in primis propositio ista ex his quæ pro præcedenti attulimus demonstratur. Siquidem, semel constituto, animam genere aut specie diversas actiones ex se profundere, quod ipsi adversarii concedunt, actionem, videlicet, sentiendi, distinctam realiter esse ab actione intelligendi, et utramque ab operatione v. gr. vegetandi, planum est conficere, harum quoque actionum proxima et propria principia, genere aut specie inter se differre, nec unum omninoque idem esse posse harum operationum principium, ut adversarii contendunt, nisi falsum habere velimus commune illud effatum: «*idem secundum idem, non est natum facere nisi idem*. Argumentum hocce, paucis, pro more suo, complexus est D. Thomas, dum ait: «Potentia ad actum dicitur; unde secundum diversitatem actionum, oportet esse diversitatem potentiarum.» (1)

2.^o Ex gravissimis absurdis quæ secum fert identificatio potentiarum, præsertim sensitivæ et intellectivæ. Profecto, si facultas sentiendi et intelligendi sunt unum et idem, manente posteriori in anima, manebit quoque et eodem modo prior. Atqui id falsum est; quandoquidem anima a corpore separata, sentiendi facultatem ne-

(1) QQ. Disp. De An. art. 12.

quit exercere, cum e converso intelligendi facultatem exercere possit, eadem et fortasse potiori ratione ac dum corpori unita manet: facultas igitur sentiendi et intelligendi non sunt unum et idem.

Quod si dicas, ideo facultatem sentiendi actus suos exercere non posse in anima a corpore separata, quia ipsi deficiunt conditiones prærequisitæ ad operationes exercendas, nimirum, organa sensuum, id non solum probationis vim minime evacuat, sed firmat potius quam maxime. Verum enimvero, si conditiones pro facultate sentiendi non sunt eadem ac conditiones pro facultate intelligendi; si ista minus quam illa a corpore pendet; uno verbo, si facultas sentiendi ejus est naturæ, ut operationem et actum proprium non exerceat absque organorum concursu, facultas vero intelligendi ad intellectiorem procedere potest sine illorum concursu, immo a corpore quovis penitus separata, certo certius erit atque omnino evidens, facultatem sentiendi non esse *ejusdem naturæ* cum facultate intelligendi.

3.^a Satis notum est et apud omnes tritum et admissum, nos animam nostram sicut etiam brutorum, non per ipsam suam essentiam immediate, sed ex earumdem operationibus et facultatibus cognoscere; quod adeo verum est, ut si per impossibile nullam actionem homo produceret vel in se experiretur, neque in brutis perciperet et videret, ideam non haberet nec rationalis propriæ animæ, nec animæ brutorum. Jam vero, si facultas sentiendi identificatur cum facultate intelligendi; ergo qui habet facultatem sentiendi habet etiam facultatem intelligendi; qui enim habet rem quæ cum alia identificatur, postremam istam necesse est habere. Igitur, cum facultate sentiendi bruta certo polleant, qui has facultates in homine unam eandemque rem supponunt, nec easdem ab essentia animæ distinguunt, ut communiter accidit apud adversarios, certe nihil habent quo

essentialem distinctionem adstruant inter brutorum et hominis animas.

Et revera quidem, posita semel distinctione reali inter facultatem sentiendi et intelligendi, simulque reali distinctione earundem ab ipsa animæ essentia a qua profluunt, optimè concipio brutorum animam esse principium substantiale inferioris naturæ quam anima rationalis, præditum idcirco facultate tantum sentiendi non vero intelligendi: at vero, si ex una parte facultates operandi sunt ipsa animæ essentia absque ulla reali distinctione, ex alia vero, facultas sentiendi et intelligendi sunt unum et idem, quid mihi superest ad realem et essentialem distinctionem constituendam inter hominis animam et animam brutorum? Profecto vere, existimo quod Condillac cum cæteris, nihil fere amplius requirant pro suo systemate conficiendo. Nam si intellectus et sensus sunt una et eadem facultas absque ulla reali distinctione, pronum est inferre, eandem quoque rem esse sensationem et intellectionem, vel istam illius modificationem tantum et transformationem. Quinimo, ipsis materialistis hæc sententia maxime favet, quatenus fundamentum solidum tollit, saltem quoad nos, distinguendi essentialiter animantia bruta ab homine.

SCHOLIUM.

Ab argumentis aliis bene multis supersedeo, ne elementaris operis fines excedantur. Pauca quæ attulimus, sufficiunt ut agnoscatur, non immerito D. Thomam, istam facultatum realem distinctionem, et præsertim inter sensitivam et intellectivam, sæpissime atque vehementius in suis operibus propugnasse. Quandoquidem, Angelicus Doctor pervidebat proculdubio, doctrinam hanc

materialistarum et sensualistarum placitis aditum occludere, simulque in ea constitui basim magnam, unumque ex præcipuis fundamentis philosophiæ christianæ. Quapropter, iterum dicam, mirari satis non possum, P. Cuevas, virum certe gravem, et catholicæ doctrinæ peritum et amatorem, in contrariam sententiam descendisse, idque nullo gravi fundamento nisus. «Facultates, inquit, quas animæ tribuimus, solius mentis conceptibus discernuntur.» Verba sunt hæc, quæ in baconianæ, cartesianæ, vel semi-rationalistæ philosophiæ sectatore, locum habere poterunt; in viro gravi, Scholæ non contemptore, ac christianæ philosophiæ amico et propugnatore, vix capio.

OBJECTIONES SOLVUNTUR.

Obj. adversus 1.^{am} thesim. Non oportet entia multiplicare absque necessitate; sed facultates ponere ab essentia distinctas, est ponere entia sine necessitate; ergo etc. Prob. min. Sicut animæ facultates ab essentia animæ supponuntur effluere immediate, ita possunt effluere operationes ipsæ: nulla ergo est necessitas ponendi facultates ab essentia distinctas.

Resp. Neg. min. Ad cujus prob. neg. ant. Semel enim posito, ut vere res est, animam plures et diversas actiones elicere, necessarium est plures etiam et diversas potentias in ipsa admittere, tum ut vitentur incommoda et absurda de quibus in probationibus; tum ne cogamur dicere actionem aliquam creaturæ substantialem esse, substantiamve immediate operari, quod juxta D. Thomam, soli Deo, qui purissimus est actus, convenit; tum denique, quia alioquin rationem sufficientem non possemus assignare realis distinctionis quæ intercedit inter diversas hominis operationes. Siquidem istæ non alia ratione inter se discriminantur, nisi quia a diversis profluunt principiis; ubi enim idem est omnino principium,

saltem in creatis et finitis, idem esse oportet principium et effectum.

Obj. 2.^o Si facultates animæ ab hujus essentia realiter distinguerentur, ab ipsa possent separari; atqui repugnat potentias ab anima separari, quid enim esset anima rationalis si intellectus ab ipsa separaretur? Ergo.

Resp. 1.^o negando maj. Nec enim opus est admittere, illa omnia, quæ revera distinguuntur, separationem pati posse, ita ut invicem separata existentiam retineant: quinimo, longe probabilius habemus, quædam esse inter quæ realis intercedit distinctio, quin tamen idcirco nec divinitus invicem separari et separata permanere possint, ut essentia et existentia in creaturis, realis relatio harum ad Creatorem, et si quæ sunt hujusmodi. Quamvis itaque animæ facultates ulla ratione ab eadem possent separari, non licet statim hinc colligere, realem et veram distinctionem non existere inter animæ essentiam ejusque facultates. Non desunt etiam, qui non tantum separabilitatem sed separationem etiam ex parte quarundam facultatum admittunt, unde

Resp. 2.^o Omis. maj. neg. min. Pro cujus solutionis intelligentia præ oculis habere oportet, quod in theoria D. Thomæ, quamvis omnes animæ nostræ facultates ad ipsam spectent tanquam ad principium a quo veluti profluunt, non tamen omnes in ipsa sola tanquam in subjecto recipiuntur et sustentantur: sunt enim ex his quædam, quæ nec corpori, nec animæ solum insunt, sed utrique simul, ut vis vegetativa, sensitiva, locomotiva, quæ idcirco *potentiæ totius conjuncti*, id est, corporis simul et animæ a D. Thoma non immerito nuncupantur. Jam ergo, cum animæ facultates entia sint accidentalia, accidentium conditionem sequuntur: est autem accidentis conditio sine subjecto non existere, atque eo deficiente deficere; quapropter, cum per separationem animæ a corpore, deficiat subjectum proprium prædictarum

potentiarum, et ipsas quoque deficere oportebit. Hæc tamen deficientia quoad esse actuale et completum harum facultatum intelligenda est; nam cum ipsæ, ut antea dixi, non secus ac illæ quæ in anima sola recipiuntur et existunt, intellectus, scilicet, et voluntas, ab anima tanquam a generali, primitivo et essentiali activo principio profluant, in ipsa remanent incomplete et virtualiter, sive, ut ajebant Scholastici, *radicaliter*. Sed ut verum fatear, quid sibi velit hoc *radicaliter*, neminem hactenus inveni, nec audiui, qui satis et apte explicet. Quid mihi de hac re videatur, breviter dicam.

1.° Potentiæ illæ, ex D. Thoma, compositum ex anima et corpore, sive *conjunctum*, dicuntur sibi vindicare tanquam subjectum, quia solum dum existit conjunctum, et per conjunctum, statum completum integramque perfectionem obtinent, quæ ipsis competit in ordine ad actualem operationem. 2.° At vero, dum anima a corpore separatur, complementum hocce et perfectionem quoad operari amittunt, remanent tamen quoad naturam propriam in essentia animæ, sed in statu imperfecto in ordine ad operationem ex defectu alterius elementi, quod ad istam oportet concurrere: desinunt igitur existere quoad esse actuale in statu perfecto, et quoad habere subjectum completum; conservantur vero quoad essentiam, quasi convolutæ et replicatæ in anima, et sine actuali evolutione. Quod si quis hoc concedere renuat, cogetur asserere, sensitivas potentias, quæ post corporis resurrectionem in homine extabunt, non esse easdem numero cum his quas nunc habemus. Ex hac nostra explicatione, et vitatur postremum hocce inconveniens; et concipitur *radicaliter*; et salvatur doctrina D. Thomæ circa modum existendi in subjecto hujusmodi facultatum, earumque deficientiam in separatione animæ a corpore; et verificatur simul pronuntiatum illud ejusdem circa inseparabilitatem absolutam potentiarum

ab ipsa anima: (1) «Licet sine illis (potentiis animæ) intelligitur quid est anima, non autem anima sine eis esse est possibile neque intelligibile.» Quod sane pronuntiatum S. Doctoris, puto quod non pauci etiam ex nostris hanc quæstionem versantes, non satis perpenderunt.

Objic. adversus 2.^{am} thes. Pluralitas realis potentiarum tollit simplicitatem animæ: ergo. Prob. ant. Si distinctio realis intercederet inter facultates animæ, hæc constaret ex partibus; sed quod partibus constat non est simplex: ergo.

Resp. neg. ant. Ad prob. dist. maj. Anima constaret ex partibus *essentialibus*, neg. *potentialibus*, conc. Vis argumenti solum constare potest adversus illos, qui potentias ab essentia non distinguunt: at vero apud nos, qui realem distinctionem potentiarum ab animæ essentia tuemur, nullius est roboris. Fatemur quod essentia ipsa rationalis animæ simplex est omnino, nullisque proinde *essentialibus* partibus constat; at simul fatemur vim agendi aliam rem esse ab essentia, et hanc agendi vim pluribus partialibus viribus seu potentiis constare: unde pluralitas ipsam tantum vim agendi, non animæ essentiam afficit. Apposite ad rem D. Thomas: «Potentiæ animæ dicuntur partes non essentiæ, sed totalis virtutis ejus, sicut potestas ballivi est pars totius potestatis regiæ.» (2)

(1) *QQ. Disp. De An. art. 12 ad 7.m*

(2) *Ibid. De Spir Creat. art. 11, ad 19.m*

CAPUT SECUNDUM.

DE FACULTATE SENTIENDI.

Ex quinque facultatum generibus in superiori capite enumeratis, locomotivam vim ac vegetandi potentiam hic omittimus, tum quia psychologicè spectatæ minus præcipuæ merito habentur; tum quia in Cosmologia de ipsis redibit sermo. Itaque, hic solum perpendemus sentiendi, appetendi ac intelligendi facultates, ex quibus psychologica animæ humanæ investigatio et scientia maxime juvantur et exsurgunt. Quia vero sentiendi facultas, et per externa organa, et per interna exercetur, primo de sensibus externis, deinde de internis agemus.

ARTICULUS PRIMUS.

De sensibus externis.

Vis sensitiva universim spectata, est *qua anima corpori unita res corporeas, qua materiales et singulares, percipit, vel eisdem determinato modo afficitur*. Actus quo id perficitur, vel sensatio, vel affectio sensitiva nuncupatur.

Triplex distingui potest sensibilitatis manifestatio: 1.^a qua singularium corporum sensiles et veluti externas qualitates percipimus, quod ope sensuum externorum fit: 2.^a qua horum corporum qualitates veluti internas et minus sensibiles percipimus; quod officium est sensuum internorum: 3.^a qua experimur affectiones illas quæ ex prædictis operationibus in anima exsurgunt circa sensibilitatis objecta; spectant hæc ad appetitum sensitivum, et *passiones* communiter appellantur.

Exordientes igitur a prima manifestatione, experientia ipsa compertum est, quintuplici ratione eam exerceri: *videndo, audiendo, odorando, gustando et tangendo*. Quoniam vero sensitiva vis absque corporis concursu non exercetur, quinque etiam instrumenta seu *organa* observamus pro his quinque functionibus sensibilitatis, scilicet, oculos, aures, nares, linguam, manus vel etiam superficiem corporis. Quamvis hujusmodi voces, et illæ, visus, auditus, etc. non raro pro synonymis usurpentur, distinguendæ tamen sunt, si pro rigore philosophico loqui velimus. At enim, *oculus, auris, lingua*, etc. significant tantum *organa*, quibus exercetur facultas videndi, audiendi, etc. Facultas seu potentia *visiva, auditiva*, etc. ipsam animæ vim qua videt, audit, etc. designat. Denique voces illæ, *visus, auditus, odoratus, gustus et tactus*, utrumque complectuntur, sicut etiam vox illa *sensus*; nam et organum materiale, et vim spiritualem animæ simul continet.

Corporum qualitates sensibiles objectum esse externorum sensuum, jam innuimus; at id non eodem modo accidit. Sunt quædam qualitates, quæ ab unoquoque determinato sensu immediate, primo, per se et non ratione alterius, attinguntur: sic se habent colores respectu visus, sonus respectu auditus, qualitates tactiles respectu tactus, etc. Sunt vero aliæ qualitates vel corporum accidentia, quæ non per se, et primo, sed veluti secundo et ratione alterius a sensu attinguntur, quatenus, scilicet, naturalem nexum habent cum his quæ primo ad sensus referuntur eosque ad operandum determinant: sic quantitas sive extensio, per seipsam et denudata ab omni colore et luce, per visum non perciperetur, sed quia luci et colori subicitur estque hujus fundamentum vel subjectum, attingi a visu potest, sicut etiam a tactu, quatenus tactilium qualitatum est basis, et veluti subjectum immediatum. Hinc hujus generis qualitates, vel ab

omnibus, vel saltem a pluribus sensibus attinguntur. Aptissime ergo Scholastici, primi generis qualitates appellarunt *objectum sensibile proprium*; alterius generis, *sensibile commune*, quia priores per unum tantum sensum, posteriores per plures percipi possunt. Quia vero sensus, huiusmodi qualitates attingunt in concreto et prout subjecto singulari insunt, non immerito admisserunt illi, *objectum aliud sensuum quod sensibile per accidens* nuncuparunt; atque illud est quod coniungitur in corpore cum aliqua ex his qualitatibus, quæ per sensum unicum vel plures percipitur. Ita in saccharo, dulcedo est *objectum sensibile per accidens* respectu visus, quia est intime conjuncta cum hac albedine, quæ visum ad videndum saccharum determinat. Exinde factum est, ut Scholastici asseruerint etiam, substantiam ipsam corporis esse *objectum sensibile per accidens* sensuum externorum. Quod pronuntiatum; quamvis neoterici omnes rejiciant reveraque falsum prima fronte videatur, veritatem continere existimamus, si tamen probe intelligatur.

Duplici etenim sensu corporis substantia accipi potest: 1.º quatenus ipsam rei essentiam significat, prout ista constituitur in tali specie determinata: 2.º prout est subjectum in quo recipiuntur et existunt ista vel illa singularia accidentia. Si priori sensu sumatur substantia, certe *objectum sensuum nulla ratione dici debet sed solius intellectus*, ad quem unice spectat intimam et propriam rei naturam cognoscere. At vero, si posteriori modo sumatur, nihil obstare video quominus substantia corporea *objectum sensibile per accidens sensuum* dicatur; quandoquidem hi, simul cum qualitatibus quæ ipsorum sunt objecta propria, percipiunt subjectum in quo inhærent, quodque a præfatis qualitatibus determinatur. Sit exemplum: cum corpus aliquod visu sentimus, visus nobis exhibet colorem *istum in isto cor-*

pore inhærentem, proindeque videmus corpus hocce ut coloratum et lumine perfusum; at cujusnam naturæ sit istud corpus, an lignum, an lapis, an animal, visus nobis non patefacit, et intellectu id perspicendum est.

Attamen, et id quoque mihi videtur dicendum, quod non tantum sensibilia propria et prima, sed communia etiam, ut quantitas, et quæ ad ipsam referuntur, figura, motus, quies, distantia etc. distincte per sensus attingi possunt: sed vero, corporis substantia, quam dicimus *sensibile per accidens*, nonnisi confuse et obscure per sensus attingitur.

Ut prædicti sensus sensationes proprias absolvant, vel potius anima per illos, quædam conditiones requiruntur. 1.^a Conveniens organi structura; nam si illud, vel absit vel læsum sit, abest etiam, vel debilitatur, vel perperam sensatio perficitur: unde qui caret oculis, caret quoque sensatione videndi.

Ex prima ista enascitur 2.^a conditio, quæ ea est, ut objectum impressionem determinatam et actionem congruam in organis efficiat. Experimur enim, nos nihil per sensus percipere, nisi externa corpora in nos aliquid agant: et quia corporis actio ex nimia distantia, vel debilitatur, vel tollitur, hæc secunda conditio præsentiam aliquam objecti præ se fert; quæ quidem objecti præsentia diversa sit oportet pro sensus natura, major enim præsentia exigitur ad gustandum, quam ad videndum.

3.^a Conditio: impressio vel actio objecti in organo, nec nimium vehemens, nec nimium remissa esse debet. Experientia ipsa compertum est, sensationem in anima non excitari per tenuissimam impressionem; quam ob rem et ex defectu hujus conditionis, nec sonum nimis remissum percipimus, nec stellarum luce legere possumus. Similiter solis obtutus, aut strepitus vehementior, videndi et audiendi sensationes, vel impediunt, vel vitiant.

4.^a Conditio ex parte ipsius animæ se habet, in qua

certe sensatio non perficitur, vel saltem non percipitur, si rebus aliis attentionem vehementer applicat, ut apparet in homine, qui in re aliqua meditanda alte et vehementer defixus, quandoque nihil videt apertis oculis.

5.^a Conditio est communicatio organi cum cerebro; nam ex physiologicis constat observationibus, sensationem penitus aboleri, si organi nervuli cum cerebro communicantes, vel intercidantur, vel ita comprimantur ut impedimentum ponatur tenuissimo fluido in eisdem contento, seu, ut aliis placet, spiritibus animalibus.

Ex hucusque dictis aliqua corollaria inferre licet præ oculis habenda, ut ea quæ postea de sensationis natura disputabimus, melius capiantur.

1.^m *Talis exoritur in anima sensatio, qualis est actio objecti in organum.* Nam si, ut diximus, actio objecti in organum ad sensationem requiritur, simulque actio ista mutationi vel varietati est obnoxia, pro diversa objecti magnitudine, distantia, præsentia etc. consequens est, sensationem quamlibet cujusque sensus diverse modificari et determinari, juxta determinationes et speciales conditiones objecti agentis.

2.^m *Sensationis natura dijudicanda est, ex eo quod in ipsa observatur, dum supradictis conditionibus est stipata, et præsertim dum exercetur absque organi vitio vel defectu.*

3.^m *Sensationes visus et tactus sunt magis perspicuæ et distinctæ, simulque perfectiores ex parte repræsentationis objectivæ.* Cujus rei ratio forte assignari posset, quia visus ex una parte est perfectior inter exteriores corporis sensus, et, ut ait apposite D. Thomas, quasi quidam intellectus corporis: ex alia parte, quia colores et lux quibus ipsius objectum proprium constituitur, repræsentandi vi maxime et ex sua natura donantur. Quæ postrema ratio tactui etiam accommodatur, quippe qui ad quantitatem sive extensionem refertur mediis qualitati-

bus, quæ ejus proprium objectum constituunt, ut sunt calor, frigus, durities, mollities, etc.

4.^m *Vehementior organi commotio retundit debiliorem, ita ut sensatio, quæ huic respondet, magis vel minus impediatur.* Sic experimur, quod in vehementi strepitu, minores aeris vibrationes, sive submissas voces non audimus.

SCHOLIUM.

In explicando quo ordine, vel qua ratione quisque sensus suam exerat actionem, immorari non licet, ne opus elementare plus æquo protrahatur. Tria summatim attingam tantum circa hujus articuli argumentum. Primo, divina Providentia esse factum, sensuum nostrorum organa ampliorem non habere perfectionem; nam si tactus ex. gr. delicatior esset aut sensibilior, nec aeris impressionem et contactum sustinere possemus; et sic, proportionem servata, de aliis sensibus. Secundo: externi hujusmodi sensus, sicut etiam interni, duo præcipua habent munia in homine; quandoquidem Deus nos eis donavit, tum ut animalem vitam servare possemus, tum ut intellectualem cognitionem excitarent et juvarent, qua ad Dei ipsius divinarumque rerum notitiam et amorem assurgamus. Tertio: quæ de objectis sensibilibus propriis et communibus cum D. Thoma delibavimus, D. Augustinus jam antea docuerat, idque variis in locis, ex quibus accipe unum: «Intelligis ergo, et quædam singulos sensus habere propria, de quibus renuntient, et quædam quosdam habere communia? Et hoc intelligo.» (1) Atque illud notatum velim, quamvis certum sit, ut diximus, com-

(1) *De Lib. Arb.* lib. 2.^o

municationem existere oportere inter cerebrum et organa sensuum, in quo tamen sita sit, et qua ratione communicatio ejusmodi peragatur, non satis inter physiologos constare videtur. Nam si quosdam audiamus, communicatio ista fit veluti per quamdam vibrationem, quatenus nervuli ab organis ad cerebrum pertingentes, objecti externi commotionem ad ipsum transmittunt. Existimant alii, et ut nobis videtur, probabilius, fluidum quoddam nerveum dictum, cerebro elaborari, quod per tubulos tenuissimos, quibus nervi sunt instructi, excurrens, motum et sensationes determinare vel juvare queat. Hypotheses alias alii excogitarunt pro explicanda præfata communicatione, quas hic expendere nec libet, nec licet.

ARTICULUS SECUNDUS.

De sensatione.

Mirum plane quot opinionum portenta circa sensationis naturam a philosophis sint excogitata. Quæ cum singulatim enumerare et expendere elementaris operis ratio non patiatur, præcipuas tantum idque summatim attingemus. Itaque hujusmodi :

§ I.

Opiniones philosophorum.

Ad tres classes commode revocari possunt. Quidam namque docent, animam in sensatione esse tantum *activam*; alii, mere *passivam*; alii, partim *activam* et partim *passivam*. Inter prioris sententiæ sectatores enumerare licet Platonem, qui quamvis subobscurè sæpe de hocce argumento loquatur, cum docuerit animam cor-

pori uniri ut motorem tantum, et non ut formam substantialem et secundum essentiam, simulque humanam cognitionem per ideas animæ naturaliter inditas explicaverit, sensationem per solam animæ vim etiam explicare cogitur.

In eandem sententiam descenderunt Neoplatonici; siquidem opinabantur illi, animam hominis sensibilia objecta in seipsa continere, proindeque in se et per se percipere. Huic sententiæ, ex parte accessisse videtur Henricus Gandavensis, dum sensationem soli animæ tribuit, docens impressionem objecti in organis ad illam revera non concurrere. Inter recentiores, annumerandus pro hac sententia Mallebranche, qui docuit impressionem vel actionem externi objecti in organa ad animam nullo modo pertingere, sed esse meras occasiones ex quibus Deus ipse sensationes producat in anima, sicut producit etiam perceptiones intellectuales, quæ ex ipso, a sensationibus ob quamdam majorem vividitatem solum distinguuntur. Ex quo colligere fâs est, quod si vera et logica loqui velimus, dicendum foret, quod juxta Mallebranche systema, sensationes non solum animæ unice tribui debent absque ullo influxu ex parte corporis, sed a Deo ipso et solo effici. Denique, eidem sententiæ accensendi sunt, quisque pro suo modo, Descartes, Leibnitz, Berkeley, et quotquot docent, vel animam corpori uniri ut motorem mobili; vel sensum ab intellectu realiter non distingui; vel nulla esse exteriora corpora, prout in rei veritate adstruunt plurimi philosophiæ germanicæ sectatores, qui vel supponunt, ut Kant, corpora sensibus dari in spatio et tempore, eaque esse formas tantum subjectivas intuitionis; vel docent cum Fichte, esse effectus ipsius activitatis animæ; vel cum Hegel, esse tantum modos, quibus natura seipsam determinat et evolvit. Hi namque omnes coguntur demum concedere, animam in sensatione pure *activam* esse.

Veniamus ad eos qui animam *passivam* tantum in sensatione supponunt, inter quos primum annumerare oportet Democritum et Epicurum, agentes, sensationem nihil esse aliud nisi passionem sensorii per atomos ex corporibus veluti erasas atque in organa incurrentes. Connumerandus deinde Locke, qui etiam facultatem sentiendi tamquam mere passivam traducit; unde etiam edixit, sensationem esse passionem in anima a corpore productam. A qua sententia non multum Condillac ablu-
dit, qui solam tactus sensationem ad vim animæ repræ-
sentativam retulit, reliquas affectiones, proindeque pas-
siones animi, gratas vel ingratas appellavit.

Atque ad tertiam classem jam accedentes, in ea præ-
ter Aristotelem ejusque antiquos discipulos, in ea opi-
nionem versati sunt, tum D. Augustinus, tum D. Thomas,
cum reliquis maximi nominis Scholasticis. Atque primus
quidem, non uno tantum loco docuit, nec corpus, nec
animam solum, sed utrumque ad sensationem concurre-
re. «Ex visibili et vidente, ait, gignitur visio, ita tamen
ut ex vidente sit sensus oculorum, et aspicientis, atque
intuentis intentio; illa tamen informatio sensus, quæ vi-
sio dicitur, e solo imprimatur corpore quod videtur, id
est, a re aliqua visibili.» Quod attinet ad D. Thomam,
sexcentis locis plus minus docet, animam dum sentit,
passione et actione affici. «Sentire, inquit, (1) quantum
ad ipsam receptionem speciei sensibilis, nominat passio-
nem... sed quantum ad actum consequentem ipsum sen-
sum perfectum per speciem, nominat operationem.»

(1) *Sent. lib. 4.º Dist. 40, q. 1.ª art. 1.º*

§ II.

Natura sensationis.

Itaque, præter objectum ipsum et organum, in sensatione adæquate sumpta, tria observantur: 1.° impressio sive actio objecti in organum: 2.° affectio, seu motus animæ quo hæc ad objectum dirigitur et tendit, qui quidem motus est veluti *reactio* sensus in objectum agentem, qua istud per repræsentationem fit præsens animæ, quæ ex vi hujus *reactionis* et repræsentationis, ad objectum ipsum convertitur: 3.° perceptio ipsa sensitiva objecti. Hæc ratio explicandi sensationem proprie dictam sive cognoscitivam, a qua proinde excludimus sensationes affectivas, (sentimientos, pasiones) rationi et experientiæ consentanea reperitur, et simul germanam D. Thomæ doctrinam continet.

Quæ theoria sensationis, ut plenius capiatur, tantisper est dilucidanda et evolvenda. Igitur, corporis impressio in sensorio sub duplici respectu spectari potest; scilicet, quatenus est actio unius corporis in aliud corpus; et quatenus est impressio objecti hujus in hanc potentiam cognitricem. Prima impressio est veluti actio mechanica, quia a corpore quatenus corpus, seu ut *res* quædam est procedit, ex. gr. actio, qua corpus lucinosum sui imaginem in oculo depingit: secunda vero, est veluti impressio seu actio *objectiva*, quæ corpori lucido ex. gr. non ut corpori præcise, sed ut *objecto* visus congruit, quatenus hoc corpus lucidum imprimit vel agit in oculum, non utcumque, sed ut constat his vel illis humoribus, membranis etc. nam hæc etiam reperitur in oculo cadaveris, sed ut informatum vitaliter per animam quæ pollet vi sentiendi. Atque hæc quidem impressio sive actio corporis ut *objecti* in organum vitali

vi præditum et ab anima informatum, est quæ determinat reactionem prædictam animæ repræsentativam objecti, quovis tandem modo fiat repræsentatio ista, de quo postea. Siquidem, cognitio quævis, ex sua ipsa natura, repræsentationem aliquam involvit; nam, ut habet D. Thomas et experientia ipsa testatur, *cognitio contingit, secundum quod cognitum est in cognoscente*; et si cognitum est in cognoscente, profecto ipsi repræsentatur dum cognoscitur.

Ex his habes, quid sibi voluerint Scholastici dum loquebantur de actione *intentionali* corporum in sensus; nihil enim est aliud actio præfata nisi impressio, quam objectivam nuncupavi, sive actio objecti in organum, ut animatum et præditum vitali et cognitrice facultate. Habes etiam, quid sibi voluerit D. Thomas, et non absque fundamento, sed merito docuisse, duplicem agnoscendam impressionem sive immutationem sensus ab objecto sensibili, dum ait: (1) «Est autem duplex immutatio, una naturalis, et alia spiritualis; naturalis quidem, secundum quod forma immutantis recipitur in immutato secundum esse naturale, sicut calor in calefacto. Spiritualis autem, secundum quod forma immutantis recipitur in immutato secundum esse spirituale... Ad operationem autem sensus requiritur immutatio spiritualis, per quam intentio formæ sensibilis fiat in sensu.» Nec absque fundamento D. Thomas vocat *spiritualem* immutationem istam, sive impressionem intentionalem objecti; nam impressio ista ad sensum refertur et ipsum immutat, prout animatum seu informatum anima, quæ tam in se quam in suis potentiis spiritualis vere est. Quoniam ergo quod in alio recipitur, juxta hujus modum recipitur et modificatur, impressio prædicta objecti in animam per sensorium, sicut etiam species sensibilis seu repræsen-

(1) *Sum. Theol.* 1.^a P., q. 78, art. 3.^o

tatio, quæ eam consequitur, spirituales sint oportet, saltem imperfecto modo, sicut ipsa anima in quam agit et in qua recipiuntur. Dixi *imperfecto modo*; quia sensibile objectum non agit in animam directe et immediate, sed prout anima informat vitaliter organum sensus, et prout est principium a quo emanat actuosa vis, quæ in sensorio reperitur.

Ergo jam perspicitur quod sensatio, quamvis adæquate sumpta tria complectatur, ut dixi, pressius tamen et proprie duobus perficitur, quæ sunt: 1.^o impressio objectiva sive intentionalis corporis in sensorium, quæ simul cum reactione animæ per sensum, repræsentationem rei percipiendæ determinat et producit; atque hujusmodi objecti repræsentatio ex impressione *objectiva* simul cum reactione sensorii exurgens, constituit *speciem sensibilem*: 2.^o actio qua anima per istam repræsentationem seu speciem sensibilem semel determinata, in rem sive objectum, a quo impressio vel repræsentatio causata et determinata fuit, convertitur, ipsumque percipit seu cognoscit. Sensationis theoria nunc exposita, nos ducit ad sequentia

Corollaria.

1.^m *Recte docet D. Thomas cum reliquis majoris nominis Scholasticis, animam in sensatione esse simul passivam, et activam.* Siquidem, quatenus recipit impressionem objectivam corporis, et etiam quatenus perceptio sensitiva, utpote actio immanens, in ipsa anima recipitur tanquam in subjecto, merito dicitur *passiva*: quatenus reagendo in præfatam impressionem objectivam, ad rem ipsam convertit se, et etiam quatenus percipit hoc objectum, dicitur et est vere *activa*. Ex quo colligere possumus etiam, quod objectum sensibile est simul principium et terminus sensationis: *principium*, quatenus imprimitur in organo et operatur in ipso, sive potius agit in animam per sensorium ad productionem speciei, deter-

minando simul animam ad operandum: *terminus*, quatenus est id quod attingitur per sensationem, et proinde res ad quam terminatur perceptio sensitiva.

2.^m *Quamvis anima sit simul passiva et activa in sensatione, hæc, absolute considerata, ad actionem potius quam ad passionem est referenda.* Nam præcipuum in sensatione est perceptio objecti realis, quæ proculdubio vera est actio. Quapropter bene habet D. Thomas: (1) « Ipsa visio, secundum rei veritatem, non est passio corporalis, sed principalis ejus causa est virtus animæ.» Unde ut minus exacta est habenda definitio ista sensationis, quam tradit Balmes: *affectio quam experimur ex certa impressione organica.* In primis enim, hæc vox *affectio* ad sensationes appetitivæ partis, (sentimientos) potius quam ad sensationes cognoscitivas spectat: deinde et præsertim, *affectio* quam in nobis experimur, quid passivum est in seipsa, ut norunt omnes. Ergo ex hac definitione, anima passiva tantum erit in sensatione.

3.^m *Sensatio adæquate sumpta continet aliquid subjectivi et aliquid objectivi.* Equidem est *subjectiva*, quatenus anima in sensatione, et excipit actionem objecti, et impressionem hujus in organo animato experitur: *est objectiva*, quatenus ad objectum illud fertur atque ipsum prout in seipso existit, aliqua ratione percipit atque attingit. Dico *oliqua ratione*, quia non omnes sensationes æqualiter in objectum externum feruntur. Experientia ipsa teste, majori perspicuitate et distinctione percipimus objecta, quæ ad visum et tactum referuntur, quam illa quæ odoratum, gustum atc. respiciunt. Quod tamen nihil obstat, quominus etiam istæ, vere objectivæ dici queant; nec enim odoratu odorem tantum, nec auditu sonum, nec gustu saporem, percipimus, sed rem etiam odoram, sonoram, sapidam sentimus. Quapropter reji-

(1) *Opus. De ente et ess.* Cap. 7.º

cienda distinctio illa, quam Balmes, philosophos quosdam imitatus, constituit inter sensationes visus et tactus, et sensationes aliorum trium sensuum, quasi priores tantum repræsentativæ essent. Namque, omnes sunt objectivæ et repræsentativæ, quoniam omnes ad objectum externum referuntur illudque menti offerunt; tantum differentia existit in eo, quod repræsentatio ista in aliquibus ex sensationibus est magis perspicua, distincta et determinata quam in aliis. Hujus differentiæ veri similem rationem, jam supra innuimus.

Ex hoc corollario phænomena quædam sensationis intelligi et explicari possunt: sic, ex. gr. diversitas sensationis, quam experimur dum in aquam tepidam injicimus manus, quarum una frigore riget, altera calore æstuat, ex diversa impressione in organum animatum et consequenti modificatione animæ procedit, seu, quod in idem redit, phænomenum istud, sicut et alia similia, locum habere possunt ex parte elementi subjectivi, quod in sensatione reperitur.

4.^m *Ergo perperam Reid, aliique auctores, sensationem definiunt et explicant per affectionem jucundam, vel injucundam.* Etenim, aliud est affectio grata, vel ingrata, quæ sensationem comitatur aut sequitur, aliud longe diversum sensatio ipsa, qua rem percipimus: sic, aliud est pulchram columnam vel statuam visu percipere, aliud ex hac visione voluptatem capere, vel gratam affectionem ex eadem experiri: primum, ad ordinem cognoscitivum spectat; alterum, ad ordinem affectivum. Unde merito D. Thomas docet, « quod sensatum et intellectum non infert dolorem vel tristitiam, in quantum hujusmodi, sed in quantum est nocivum vel apprehenditur ut nocivum (1). » Nihilominus observare libet, quod quantumvis sensatio confundenda non sit cum affectione grata,

(1) QQ. Disp. De Verit. q. 2.^a, art. 1.^o

vel ingrata, affectio tamen ista sensationem quamlibet consequitur: ex quo colligo, elementum *pathologicum*, ut vocant, sensationem minime constituere, at ipsam comitari, ut merito jam antea docuerat ipsemet D. Thomas: «Ad sensum enim, inquit, (1) de necessitate sequitur lætitia et tristitia, sive delectatio, et dolor. Necesse est enim, si sensibile perceptum est conveniens, quod sit delectatio; si autem nocivum, sit dolorosum.»

5.^m «*Ergo sensationes ad quinque externos sensus spectantes, non in cerebro ipso, ut quibusdam placet, sed in sensibus ipsis perficiuntur.* Anima enim dum colores videt, per oculos et in oculis videt, sicut odores in naribus et non alibi sentit: quod, præter quotidianam et communem experientiam, ex eo constat, quod sensatio, ut dixi, perficitur per speciem seu repræsentationem objecti in sensorio determinatam per ipsum objectum.» «Neque id quod sentitur, observat merito D. Augustinus, per corporis cuncta discurrit, sed ibi tantum sentitur, ubi fit.»

SCHOLIUM.

Non parva animi contentione inter recentis ætatis philosophos quosdam disputatur, nunc sensus aliquis sextus, præter quinque enumeratos, possibilis sit in homine. Quæ sane quæstio, vel ridicula est, vel superflua, ut mihi videtur: ridicula quidem, si de sensu qui organum determinatum habeat in exteriori corporis superficie; sive de sensu externo, sermo sit, cum experientia ipsa constet, sensus externos ac ipsorum organa quinque tantum esse: nisi forte quis, mesmerismi deliramenta amplecti velit, atque tenaciter propugnare, hominem per ven-

(1) *Melaphy. de An. lib. 2.^o, Lect. 4.^o*

trem, pugnum, vel occipitium visionem exercere posse, corporis interiora penetrare, aliaque hujusmodi mirabilia cognoscere et peragere, prout volunt magnetismi animalis præcones. *Superflua* autem est quæstio, si universim sumatur, seu, quod in idem recidit, si quærat^{ur} utrum præter quinque sentiendi modos sensibus externis respondent^{es}, sint alii, quibus anima quasdam corporum qualitates, vel modificationes singulares corporum sentiat; namque, ut postea perspicue demonstrabitur, præter externos sensus, insunt certo nobis quidam interni, quibus quædam in corporibus percipimus, quæ exteriores sensus effugiunt. Frustra igitur Balmes integra capita insumit in sua *Philosophia fundamentali*, ad ostendendum contra Lamennais, possibilem esse et revera extare sensum aliquem præter quinque externos; quandoquidem, omnes ferme Scholastici id ipsum jam demonstraverant agendo de sensibus internis, quibus non tantum proprium objectum, et proprios actus, sed proprium etiam organum concedunt. Id ut taceam, quod Balmes in prædicto loco, affectiones appetitivæ partis, (sentimientos) cum sensationibus confundit, ut sæpe alias facit: et præterea extra quæsitum Lamennais egredi videtur, quoniam iste, dum de possibilitate et existentia sexti sensus dubium movet, de externis loqui videtur.

SCHOLIUM ALIUD.

Quoniam sensatio, ut dixi, præter ipsam rei perceptionem, quæ præcipuum est in ipsa, atque ut simplicis animæ simplex quoque et immaterialis actio, complectitur impressionem corporis in sensorio atque hujus reactionem, corporea et materialis proculdubio dici potest ex parte hujus impressionis organicæ, et quatenus anima

nisi organis et per organa nihil sentit. Ex quo patet, quo sensu intelligendi veniunt Scholastici, dum actus sentiendi atque species sensibiles materiales vocant. Turpiter itaque hallucinantur, qui dum eos sic pronuntiantes audiunt vel legunt, existimant apud ipsos, sensationem, vel species sensibiles, quibus sensitiva cognitio perficitur, quiddam revera corporeum vel materiale esse.

§ III.

De speciebus sensibilibus.

Vidimus nunc, sensationem involvere impressionem seu actionem aliquam objecti in sensorio, et ex ipso et per ipsum in anima. Ex hac organica impressione animam determinari aliqua ratione ad objectum percipiendum, fatentur philosophi; at non omnes eodem modo explicant. Quidam, impressionem istam agnoscunt ut meram conditionem sine qua non, seu potius occasionem, qua posita, Deus sensationem in anima producit. Existimant alii, impressionem seu actionem objecti in organis satis esse ad animæ perceptionem exerendam; quam opinionem præter Ockam, Durandum, aliosque veteres, magno æstu amplexata est Schola scotica, cujus placita in hac re, non tantum ejus amatores et præcones, sed alii quoque propugnant, inter quos reperimus Balmes, Liberatore et Cuevas. At vero nos, ut probabiliorem saltem habentes sententiam D. Thomæ, cum aliis bene multis philosophis, subjectas theses statuimus.

THESIS 1.^a

Cognitio sensitiva rerum, non per solam objecti actionem in sensoriis, sed per species objectum ipsum repræsentantes perficitur.

Ut quæstio æquivoco non laboret, prænotare libet per τὸ *species sensibilis*, nos intelligere entitatem accidentalem seu modalem distinctam ab ipsa anima ejusque vi sentiendi, sicut etiam ab objecto, per quam repræsentatur, id est, animæ præsens fit objectum atque eidem conjungitur, non secundum esse naturale aut materiale quod in seipso habet, sed secundum modum essendi spirituale, vel potius spiritualizatum, quod antiquiores Scholastici non immerito nuncupabant *esse intentionale rei*.

Prob. thesis.

Experientia interna teste, cognitio sensitiva eatenus perficitur, quatenus objectum conjungitur potentiae actu percipienti, vel, ut ait D. Thomas, « oportet quod sensibile uniatur sensui ad hoc quod sentiat actu: » atqui conjunctio ad cognitionem sensitivam necessaria, existere nequit nisi per species sensibiles: ergo. Maj. probatione non eget, cum certum sit apud omnes, cognitionem, immanentem esse actionem, ac proinde animam esse simul ejus principium et subjectum; unde egregie D. Thomas: (1) « Cognitio non dicit effluxum a cognoscente in cognitum, sicut est in actionibus naturalibus, sed magis dicit existentiam cogniti in cognoscente. » At ex hoc ipso

Prob. min. Cognitio sensitiva, sicut cognitio quælibet, hæc duo necessario includit; scilicet, esse cognitionem, et esse actionem immanentem: quia est *cognitio*,

(1) QQ. Disp. De Verit. q. 2.^a, art. 5.^o ad 15.

refertur et attingit aliquod objectum, quia omnis qui cognoscit, *aliquid* cognoscit: quia est actio immanens ex sua natura, hoc *aliquid* seu objectum cognitum debet ad animam ingredi seu existere in ipsa anima, a qua et in qua cognitio perficitur: atqui objectum non potest ingredi ad animam nec existere in anima secundum seipsum, seu secundum illum essendi modum quem habet in rerum natura, ut ex se notum est: ergo necesse est admittere aliquem modum specialem, quo objectum fiat præsens animæ, idque non quacumque præsentia, sed præsentia intima et immediata, sicut est præsentia quæ congruit ipsi cognitioni actuali. Subsumo nunc: atqui id ipsum est quod efficit species sensibilis, cujus propria conditio et natura est objectum reddere intime et immediate præsens animæ actu cognoscenti: ergo cognitio sensitiva perficitur per species sensibiles.

Quod si dicas impressionem organicam seu objecti actionem sufficere ad producendam conjunctionem objecti cum potentia percipiente, fortasse id verum erit si de ipsa sola impressione seu affectione animi sermo sit, nunquam tamen de objecto ipso, quod impressionem producit. Sic apud eos, qui sensationem in sola perceptione affectionis seu impressionis subjectivæ constituunt, sententia præfata locum posset habere; at minime apud eos, qui sensationem non in sola perceptione affectionis seu impressionis sensus, sed objecti quoque externi constituunt, ut vere constituunt plerique ex his, qui species sensibiles renuunt admittere. Et re vera quidem, si dum statuam videmus, perciperemus tantum impressionem quam per radios lucis in oculis aut cerebro producit, præterea nihil, tunc forte specie sensibili opus non esset; at si visio statuam ipsam extra nos positam attingit, ut revera attingit, jam omnino opus est ut ipsa, dum ab anima per sensus percipitur, ipsi animæ percipienti intimè præsens sit: atque id quod præsentiam istam objectivam,

intimam et immediatam efficit, est quod species sensibilis vocatur, quæcumque tandem sit ejusdem propria natura, sive entitas accidentalis, sive modus, sive modificatio animæ, sive aliud quiddam.

THESIS 2.^a

Species sensibiles non sunt effluvia substantialia corporum, neque entitates accidentales ab objecto ad sensum transmigrantes.

Prima pars est contra Epicurum et Democritum, qui autumabant sensibilem cognitionem perfici per idola quædam sive imagines materiales, ab objectis continuo veluti erasas et per aera volitantes.

Prob. breviter 1.^a pars. Si species sensibiles essent substantialia effluvia corporum, velut imagines materiales ex eisdem erasæ, corporum substantia et quantitas magis ac magis minuerentur, præsertim dum per multos homines, et sæpius sensibus perciperentur, quod aperte experientiæ non minus quam rationi adversatur. Nec concipi præterea potest, quomodo tam multorum et præsertim ingentium corporum imagines sensoria ingredi valeant, tunc maxime si animus corporeus effingatur, ut ponebant illi. Cætera omitto; nam, ut bene ad rem D. Augustinus, «pudet me ista refellere, cum eos non puerit ista sentire.»

Altera pars vel ex eo tantum constat, quod species sensibilis substantia esse nequeat, sed rei alicujus modificatio, vel accidens; satis vero constat apud omnes, accidens ab uno subjecto in aliud, idem manendo, migrare non posse.

THESIS 3.^a

Species sensibiles non corporeæ, sed immateriales et spirituales dicendæ sunt.

Prob. 1.^o Species sensibilis est id quo objectum fit intimè præsens animæ, atque huic conjungitur secundum esse intentionale; sed esse intentionale rei, est quid immateriale et spirituale: ergo.

2.^o Per speciem sensibilem anima percipiens actu rem externam corpoream, fit unum cum ipso objecto percepto, ut profundissime docet D. Thomas, non quidem secundum naturam realem, sed quia actus cognoscendi, quatenus informatur specie sensibili, transformatur et veluti identificatur cum ipso objecto in ordine et esse repræsentativo: ergo species sensibilis, non secus ac actus cognitionis quem informat et constituit, recipitur in ipsa anima tanquam in subjecto proprio, quod commune est omni actioni immanenti: sed accidens quodvis est ejusdem naturæ ac subjectum in quo recipitur et quod modificat: ergo species sensibilis est quid spirituale, sicut sunt ipsa anima, potentia seu vis sensitiva, et actio sentiendi.

3.^o Quocumque modo species producat, ac quodcumque tandem subjectum eidem assignetur, id certum est, speciem sensibilem, si existit, esse principium formale et internum actionis, qua anima objectum cognoscit et percipit: ergo debet esse ejusdem generis ac actus cujus est principium. Sed actus iste seu perceptio sensitiva proculdubio est immaterialis, simplex et spiritualis: ergo etiam ipsa species, ex qua et per quam operatur, immaterialis, simplex et spiritualis sit, oportet.

Itaque, vel benigne interpretandus, vel omnino rejiciendus Goudin cum aliis bene multis Scholasticis, dum species sensibiles effectus corporeos nuncupant, ac res

esse materiales adfirmant. Quod si quis existimet, nos in re hac a D. Thomæ mente recedere, legat quæ Angelicus Doctor habet, (1) ubi naturam speciei quæ medium est ad cognoscendum, ad examen revocans, statuit, speciem, præter repræsentationem rei cognitæ, quæ repræsentatio ipsi congruit secundum propinquitatem ad cognoscibile, includere etiam *esse spirituale, vel immateriale, quod ei competit secundum quod habet esse in cognoscente*. Quod si aliqui offendantur textus, in quibus materialis rationem aliquam, formis seu speciebus sensibilibus videtur tribuere, ita accipiendi sunt, ut materialis denominatio ipsis tribuatur, et quatenus ex actione corporum pendent, et quatenus existere in anima nequeunt, nisi impressio sive modificatio organi corporalis præcedat vel comitetur. Unde

Quæres: ¿Qua ratione efformatur species sensibilis?

Resp. Neminem hactenus inveni, qui in quæstione ista quidquam dilucide et distincte pronuntiaverit. Alii namque dicunt, speciem ab objectis produci; quomodo autem id fiat, vel omnino silent, vel non satis explicant. Alii asserunt, speciem esse affectionem internam animi. Quidam, eam confundunt cum impressione organica; quidam, cum perceptione sensitiva; quidam vero, quæstionem absolvisse putant, dicendo speciem esse modificationem animæ. Quid de re hac sentiam, breviter dicam.

Dixi supra, et experientia testatur, quod talis est sensatio qualis est impressio sive actio objecti in organum: atque ex hoc facto jam colligere licet, objectum ipsum ratione hujus impressionis determinatæ, influxum aliquem obtinere in formatione seu existentia speciei, ope cujus sensitiva perceptio fit. At impressio ista, res est materialis, nec concipitur ut repræsentativa objecti,

(1) QQ. Disp. De Verit. q. 2.^a art. 2.^o

nisi, ad summum, confuse, et indistincte, quatenus, scilicet, exhibet rem aliquam in nos agentem; et præterea, in sensorio, proindeque in corpore recipitur et subjectatur; cum e converso, species sensibilis, utpote modus ipsius actionis animæ, in anima ipsa recipiatur tanquam in subjecto, sicut et ipse actus percipiendi. Dicere ergo oportet, quod vis actuosa animæ, quæ in organo existit atque ipsum vitaliter perficit, *reagens*, ut antea dixi, in impressionem ab objecto productam in organo prout animato, speciem sensibilem efficit et complet, quæ tamen actio animæ effectrix modificatur per impressionem organicam, ita ut talis sit actio vel potius reactio animæ producens speciem sensibilem hujus objecti, qualis fuit impressio seu actio ejusdem objecti in sensorio. Itaque, nostra sententia, speciei sensibilis productio et existentia, et ab objecto, et ab anima pendet; ab objecto quidem, quatenus species habet vim representandi rem istam et non aliam; ab anima, quatenus est res seu modus spiritualis: ab objecto, quasi initialiter et *inchoative*; ab anima, tanquam a propria causa efficiente.

OBJECTIONES SOLVUNTUR.

Objiciunt Reid, Liberatore, Cuevas et alii. Si per imagines sive species corpora eorumve qualitates perciperemus, species ipsæ primum perciperentur; atqui dum corpora per sensus percipimus, corpora ipsa immediate percipimus, et non prius ipsorum species: ergo.

Resp. Neg. maj. Equidem capio quod Reid et recentiores alii, qui in more habent Scholasticos contemnere, et quod pejus est, eorundem sententias falso interpretari; quod Reid et alii ejusdem furfuris philosophi, qui non minus confidenter, quam inexacte et falso asserunt, Scholasticos docuisse, species ab objectis prodeuntes in

organa sensuum penetrare, atque esse quædam idola sensibilia rerum; quod isti, inquam, vim faciant in hoc argumento, non miror: at mirari certe licet, argumentum hocce serio proponi a PP. Cuevas et Liberatore, qui Scholasticorum doctrinam callentes, proculdubio scire debebant, aciem animi, dum rem per speciem percipit, in rem ipsam ferri et converti, et non in speciem, quæ ex ipsa sua natura ad objectum repræsentandum, id est, ad ipsum reddendum animæ intime præsens destinatur.

Uno verbo: species sensibilis non est *quod* percipitur, sed id *quo* res percipitur, ut cum Scholasticis loquamur. Sicut ergo actus ipse cognoscendi sive cognitio actualis, non est id *quod* cognoscimus, sed id *quo* objectum percipimus, non absimiliter species, quæ nihil est aliud quam conditio, perfectio et modificatio quædam ipsius actus, non est id *quod* cognoscitur, sed *quo* aliquod objectum percipitur. Et sicut actum ipsum non directe, sed reflexe tantum cognoscimus, ita similiter speciem, non directe sed per reflexionem rationis cognoscimus.

Ex quo jam inferre licet, sensitivam cognitionem esse immediatam, quia ad objectum in seipso fertur et terminatur; quo sensu accipienda est minor argumenti cum adstruit quod corpora immediate percipimus. Quod si quis existimet perceptionem immediatam hujusmodi, inventionem esse recentium philosophorum, vel ipsam, existentiam specierum sensibilibum excludere, audiat Albertum Magnum: «Sensus per hoc quod species est sensibilibum, sensibilia immediate accipit.»

Objic. 2.^a cum eisdem. Species debet repræsentare rem percipiendam sensu; sed plurima sunt sensus objecta, quæ per species nequeunt representari; nam quænam erit imago, soni, saporis, odoris, etc.? Ergo.

Antequam objectioni huic satisfaciam, quæ Aquiles

est adversariorum, animadvertere liceat semel et pro semper, me voces istas, *imago, forma, similitudo, species*, nec usurpare, nec admittere in adversariis, nisi quatenus significant non imaginem materialem et proprie dictam, sed rem spiritualem, sensu jam explicato. Nunc ergo ad argumentum,

Resp. 1.^o Neg. min. Siquidem, demonstratum manet, cognitionem objecti perfici non posse, nisi illud per speciem vel suipsius repræsentationem facultati percipienti conjungatur; et cum aliunde conjunctio ista fieri in nobis nequeat, nisi per esse intentionale rei, qui essendi modus speciem constituit, jure inferri posset existentia specierum, quantumvis nihil per experientiam de ipsis nobis constaret; quandoquidem, nulli gravi philosopho dubium esse potest, quin multa, non per experientiam, sed per solam rationem nobis constant. Sed ex abundantiori,

Resp. 2.^o permissa min. neg. cons. Profecto, etiam si gratis daretur, nullam imaginem sive speciem nos habere, soni, odoris, etc. nihil inde contra specierum sensibilibus necessitatem et existentiam legitime posset inferri; namque, ut vidimus et plurimi ex objicientibus ipsis concedunt, sensationes odoris, auditus et gustus, non odorem solummodo, sonum, et saporem completuntur, sed rem præterea odorem, sonorem et sapidam. Demus ergo nullam extare speciem odoris, vel soni, & nunquid inferre inde licebit adversariis, nec ullam extare speciem rei odoræ, sonoræ velapidæ, quæ, ipsis fatentibus, simul per sensus percipiuntur? At vero rei veritas ea est, merito et jure negari posse, nullam in nobis efformari et existere speciem odoris, soni, saporis, et similibus. Quapropter,

Resp. 3.^o Neg. min. At enim, ni multum fallimur, falluntur illi qui pro certo et indubitato assumunt speciem soni, odoris, vel saporis, minime nos habere. Ut postea osten-

demus, et ipsi concedunt objicientes, imaginationis objectum sunt species seu imagines rerum, quas antea percipimus: jam vero, sonus, sapor, etc. sub imaginatione cadunt, & quis namque negare audeat, nos et imaginari posse, et sæpenumero imaginari sonos, sapores, odores in antecessum sensibus perceptos? Ergo extant in nobis species seu imagines aliquæ, non tantum rerum exteriorum, quæ sonos etc. in nobis producant et determinant, sed ipsorum etiam sonorum, saporum etc.; neque enim aliter omnia illa imaginationi rursum obversari experiremur. Ecce ergo in pulverem redactum argumentum quod tantopere adversarii extollunt, magnum Aquilem, quo specierum existentiam e medio tollere conati et sibi blanditi sunt, scoticæ Scholæ parens Reid, et ejus sectatores quoad rem hanc, Balmes, Liberatore et Cuevas.

Obj. 3.^o Corpus nihil potest agere in spiritum; sed sensibile objectum est corporeum: ergo in animam, quæ est spiritus, agere nequit ad productionem speciei.

Resp. Dist. maj. *si spiritus sit purus ac corporis omnino expers*, conc. *si agatur de spiritu qui corpori naturaliter jungatur, et ipsum substantialiter informet*, neg. Spiritum purum, a corpore penitus independentem, a corpore nihil pati posse, ut probabilius saltem habeo. At vero, hic agitur de rationali anima, quæ spiritus quidem est in seipsa, sed quæ affinitatem quandam obtinet cum corpore, quod substantialiter vivificat et vitaliter informat, quocum etiam arctam habet unionem. His adde, quod sensibile objectum, ut jam supra innui, non in ipsam animam directe et immediate agit, sed mediate potius et indirecte, quatenus in organa animata, ac proinde vitaliter per animam informata et substantialiter vivificata agit. Apposite ad rem Albertus Magnus: «Sensibilia non agunt in animam, sed potius in organa corporum, et in illa possunt agere: organa autem sunt animata, et ita provenit motus sensibilibus usque ad animam.»

Contra : Corpus nulla ratione agere potest in spiritum cuiuscumque generis iste sit : ergo. Prob. subs. Inter agens et patiens proportio esse debet ; atqui inter corpus et spiritum proportio non intercedit, quantumvis spiritus corpori alicui jungi possit : ergo.

Resp. Nego subs. At prob. dist. maj. Debet esse proportio *semper stricte sumpta*, neg. *latiori sensu sumpta*. conc. Quæ distinctio min. similiter congruit. Proculdubio, si hæc vox *proportio* ad instar corporearum rerum sumatur, bene habet objectio ; nam in corporibus, proportionibus, vel secundum æqualitatem naturæ et virtutis, vel secundum extensionem dicuntur, quod in spirituali substantia respectu corporalis locum non habet, cum prior et careat quantitate, et ejus natura et virtus alterius sint generis, ac virtus et natura corporis. Sed vero, si vox illa large sumatur, pro qualibet proportionem seu habitudine inter corpus et spiritum, inter hæc reperiri potest ; quoniam præter alias, habitudo causæ et effectus, perfectionis et perfectibilis, formæ et subjecti in eisdem licet adinvenire. Ex quo concludo cum D. Thoma, quod « accepta proportionem pro qualibet habitudine, sic est aliqua proportio spiritualis ad corporale. »

Objic. adversus 3.^m thesim. Si species sensibilis esset spiritualis, non distingueretur ab specie intelligibili qua utitur intellectus ; sed id minime concedi potest : ergo.

Resp. Nego maj. Verum enim vero, quamquam sensibilis species cum intelligibili convenit quoad spiritualitatem, intercedunt tamen aliæ differentiæ inter ipsas. 1.^a Species sensibilis nonnisi singulare objectum continet ; intelligibilis autem, universale continere et repræsentare menti potest ; ita ut prima dici possit singularis, tum *subjective*, tum *objective* ; altera vero singularis quidem est et individua *subjective*, quia est singulare accidens in singulari subjecto existens, at simul universalis *objective*. 2.^a Species sensibilis nonnisi ad materialia et

corporea objecta refertur; intelligibilis vero, non solum corporea, sed spiritualia et immateriales rationes complectitur.

ARTICULUS TERTIUS.

De sensibus internis.

Præter enumeratos sensus externos, internos quatuor enumerat D. Thomas, de quibus singulatim et breviter agemus. Dicuntur interni, tum quia per eos quasdam corporum qualitates externis impervias ac veluti minus materiales percipimus; tum etiam quia ipsorum organa intra cerebrum continentur. Nuncupantur vero, *sensus communis, imaginatio vel phantasia, æstimativa, memoria.*

§ I.

De sensu communi.

Sensus communis nomine hic intelligitur: *facultas illa qua externorum sensuum sensationes atque simul earum differentias sentiendo percipimus.*

Explicatur definitio: Dicitur facultas qua percipimus *sensationes sensuum externorum*, quia sensus communis, de quo hic est sermo, confundendus non est cum facultate illa, qua omnes animi nostri affectiones et actiones, sive sensibiles, sive intellectuales, sive morales, percipimus, quæque, ut plurimum, *sensus intimus* a modernis nuncupatur; at enim sensus communis, externas tantum sensationes complectitur.

Dicitur *sentiendo percipimus*, quia non agitur hic de perceptione seu cognitione intellectuali et reflexa, qua sensationum naturam, et sensibilibus differentias investigamus et noscimus, sed de cognitione seu perceptione,

qua sensationes diversimode in nobis fieri, quasi sensibilibiter experimur.

Quocirca animadvertere oportet, externorum sensuum sensationes, duplici via a nobis cognosci posse: 1.^o quatenus per reflexam conscientiam et rationis discursum naturam ipsam sensationis, ejusdem conditiones et attributa, objectum et differentias investigamus et disquirimus; quæ profecto investigatio et cognitio, non ad sensum communem spectat, sed ad solum intellectum, cujus est *quid* res sit dignoscere, ejusque attributa et prædicata per judicium, non quidem instinctivum et naturale, sed rationale et ad ratiocinii leges exactum, inquirere. At vero 2.^o sensationes istæ a nobis cognosci possunt quoad earum existentiam et distinctionem unius ab altera; quod tunc sane fit, dum sensibilibiter experimur adesse nobis plures ac diversas sensationes, quæ ad diversa objecta et sensus referantur. Sic, ex. gr. dum statuam *video*, cantilenam *audio*, dulcedinem sacchari *degusto*, percipio et veluti sentio has tres sensationes, quas simul experior, inter se differre; quæ sane perceptio toto cælo distat ab ea, qua singularum hujusmodi sensationum naturam et proprietates vestigamus et apprehendimus.

THESIS 1.^a

Existit sensus communis, isque a quinque externis revera distinguitur.

Prob. Ex nunc dictis, sensus communis est facultas qua externas sensationes simul percipimus et tanquam distinctas in nobis experimur: atqui ex intima experientia habemus hanc perceptionem revera in nobis existere: ergo.

Quod vero facultas ista alia omnino sit a sensibus externis, vel ex eo abunde constat, quod ex his nullus plures simul vel distinctas specie sensationes exercere nec

experiri valet; cum e converso communis ille sensus, sensus ipsos externos sentiat, ut habet D. Augustinus dum statuit, «sensum illum interiorem non ea tantum sentire quæ acceperit a quinque sensibus corporis, sed etiam ipsos ab eo sentiri.» Quod si dicas sensum interiorem apud Augustinum esse conscientiam seu perceptionem intellectualem, falleris absdubio, quoniam sensum hunc tribuit ille bestiis, quibus non est intellectus.

THESIS 2.^a

Communis iste sensus non est facultas intellectiva sed sensitiva.

Prob. Natura cujuslibet facultatis cognoscitivæ ex natura actionis et objecti dignoscitur et dijudicatur; quandoquidem actio et objectum facultatis, hujus naturæ respondent necessario: sed actio et objectum sensus communis est quid sensibile, nimirum, externorum sensuum sensationes, earumque discrimina ex instinctu seu naturali judicio dijudicare, prout facta quædam sensibilia sunt: ergo.

Merito igitur cum D. Thoma concludere licet, quod «præter quinque sensus externos qui cognoscunt propria sensibilia, datur etiam alius sensus internus, qui dicitur sensus communis, qui discernit sensibilia quorumque sensuum ad invicem, et ad quem referuntur, sicut ad communem terminum, omnes apprehensiones sensuum.» (1) Hanc postremam conclusionem S. Augustinus prædocuit aperte. «Sensus interior, ait ille, inest et bestiis, quibus intellectus non inest.»

(1) 4.^a P. q. 78 art. 4.^o

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Nequit anima sensationes cognoscere, nisi in seipsam convertatur, sive supra illas reflectatur; sed reflexio non ad sensum, sed ad intellectum pertinet: ergo.

Resp. Dist. maj. *Si agatur de cognitione quidditativa sensationum, sive de cognitione naturæ et proprietatum, conc. si de sola existentia et distinctione quatenus sensibili subsunt experientiæ*, neg. Itaque reflexam cognitionem ad solum intellectum spectare, ultro concedimus; at perceptio, quam sensui communi tribuimus, non est reflexa sed directa, quæ minime sensibili facultati repugnat: enimvero, sensus communis non se vel suam actionem percipit, sicut percipit intellectus dum vim reflexivam exerit, sed actiones solum et objecta sensuum externorum.

Objic. 2.^o Sensationum et sensibilibus differentias percipere involvit comparisonem; sed comparare non est actus sensus sed intellectus: ergo.

Resp. Dist. maj. *Involvit comparisonem per modum compositionis et divisionis*, neg. *per modum judicii instinctivi et naturalis*, conc. Duplex comparatio distingui potest: una proprie dicta, quæ fit per collationem inter duo vel plura extrema, ut ipsorum convenientia vel repugnantia dignoscatur, quæque fit et exprimitur per compositionem et divisionem, sive per affirmationem et negationem; et hæc congruit tantum intellectui, qui solus per judicii aciem, rerum diversitatem, affirmando et negando, dijudicat et discernit. Extat vero altera improprie dicta comparatio, quatenus facultas plura simul in uno conjuncta percipit, absque vero et reflexo judicio; et hæc est quæ communi sensui congruit, quatenus diversa et

contraria sensibilia in communi centro conjuncta advertit, sentit, et deprehendit.

SCHOLIUM.

Cum facultas quælibet sensitiva per determinatum organum exerceatur, cumque simul constet apud physiologos et anatomiae peritos, externorum sensuum nervulos ad cerebrum pertingere, merito D. Thomas communis sensus organum in ea cerebri parte collocavit, in qua nervuli prædicti junguntur omnes. Atque ex hoc duo facile colligere possumus: 1.º sensum communem esse veluti centrum externorum sensuum, horumque affectiones et sensationes in eo jungi atque ab ipso pendere; ex quo haurire licet rationem *a priori*, quare communis iste sensus, sensuum externorum sensationes et objecta simul sentire et percipere potis sit: 2.º Somnii et vigiliæ phænomena præcipua, ex hac ipsa doctrina intelligi et explicari posse. Quod, ut plenius capiatur, de his animæ statibus quidquam breviter delibare placet.

§ II.

De vigilia et somno.

Vigilare dicimur, dum sensuum liberum experimur exercitium, ita ut impressiones objectorum in externis organis ipsaque objecta percipiamus: at vero, dum sensus, præsertim externi, ita ligati inveniuntur, ut corporum impressiones, nisi vehementiores sint, percipere non

possimus, *dormire* dicimur. Ex quo quid inter statum vigiliæ et somni intersit, facile deprehenditur; atque generatim loquendo, *vigilia solutio sensuum*, somnus vero, *ligamen sensuum*, cum D. Thoma dici queunt.

Jam, quoniam externorum sensuum organa, cum organo sensus communis nexum habent, ut diximus, somnus tunc maxime accidit cum sensus communis ligatur; hoc enim ligato et impedito, externa quoque ligari et impediri necesse est.

Ex quo consequitur, quod ligatio seu remissio communis sensorii, haberi potest tanquam causa immediata somni.

Causæ remotæ ejusdem phænomeni non facile assignantur, saltem omnes: admitti tamen possunt inter alias, 1.º dissipatio, seu diminutio et debilitatio spirituum animalium, sive fluidi per nervos sensorios discurrentis: 2.º ascensus vaporum, organa sensuum, nervos et cerebrum occupantium et veluti obruentium.

Quod si evaporatio ista nimia sit et abundans, non tantum sensus communis, sed imaginationis quoque organum obruit et ligat: ex quo ratio reddi potest illius profundissimi somni, in quo non tantum externi sensus et communis omnino ligantur aut impediuntur, sed imaginatio ipsa, dum somniis caret, nec ulla phantasmata inter dormiendum percipit. Quocirca tacere non possum, D. Thomam merito ex hoc principio, somni præcipua phænomena explicare, cujus ecce notanda verba: «Secundum dispositionem hujusmodi evaporationum, contingit esse ligamentum sensus, majus vel minus. Quando enim multus fuerit motus vaporum, ligatur non solum sensus sed etiam imaginatio, ita ut nulla appareant phantasmata, sicut præcipue accidit cum aliquis incipit dormire post multum cibum et potum. Si vero motus vaporum aliquantulum fuerit remissior, apparent phantasmata, sed distorta et inordinata, sicut in feбри-

citantibus. Si vero adhuc magis motus sedetur, apparent phantasmata ordinata, sicut maxime contingere solet in fine dormitionis, et in hominibus sobriis, et habentibus fortem imaginationem. Si autem motus vaporum fuerit modicus, non solum imaginatio remanet libera, sed etiam sensus communis ex parte solvitur, ita quod homo judicat interdum in dormiendo, ea quæ videt somnia esse, quasi dijudicans inter res et rerum similitudines: sed tamen, ex aliqua parte remanet sensus communis ligatus; et ideo, licet aliquas similitudines discernat a rebus, tamen semper in aliquibus decipitur. Sic igitur, per modum quo sensus solvitur, et imaginatio in dormiendo, liberatur iudicium intellectus, non tamen ex toto. Unde illi qui syllogizant, cum excitantur, semper recognoscunt se in aliquo defecisse.» Per hæc D. Thomæ verba, si bene perpendantur, poterit prudens magister, somni et somniorum præcipua phænomena tyronibus explicare.

§ III.

De imaginatione.

Prænotanda:

1.° Diximus antea, externos sensus objectum non percipere, nisi illud præsens aliqua ratione reddatur. Sed experientia teste scimus, nobis adesse facultatem et vim iterum repræsentandi et percipiendi ea sensibilia, quæ in antecessum experti sumus. Hæc animæ vis *imagination* nuncupatur, quandoque autem *phantasia*: *imagination* quidem, quatenus sensibilibus objectorum imagines retinet, in ipsis et per ipsas objectum animæ exhibet ac iterum percipit: *phantasia* vero, quatenus absentia, immo jam non existentia, iterum animo apparere facit. Reid cum quibusdam aliis Scholæ scoticæ sectatoribus, facultatem istam *conceptionem* appellavit,

idque absque ratione; nam vox ista *conceptio*, simplici intellectus apprehensioni congruit, quæ cum imaginandi actu confundi non debet.

2.° Imaginationis vis duplici ratione sese exerit, scilicet, per reproductionem sive simplicem rei perceptæ repræsentationem; et per quamdam synthesim, seu rerum compositionem, quatenus diversa rerum phantasmata, seu imagines jungendo, vel separando, objectum quoddam confingit, ex. gr. equum alatum, edificium aureum, hominem brachiis carentem etc.

3.° In hac duplici imaginationis vi, *reproductiva*, scilicet, et *productiva*, simul cum ejusdem præstantia inter vires sensitivas ac veluti affinitate ad rationem, sita est ratio sufficiens potissimi illius influxus, quem super pulchras artes exercet, quarum imaginatio merito habetur tanquam præcipuum medium et veluti instrumentum. Et quidem, pulchræ hujusmodi artes ex tribus potissimum pendent; nimirum, ex elemento rationali seu *ideali*, *imitatione* naturæ, *inventione* et *congrua combinatione partium*. Porro, elementum rationale, quamvis directe ad solam intelligentiam spectet, at indirecte ad imaginationem refertur; quo enim ista perfectior et vividior extiterit, eo facilius et plenius poterit artifex rationalem typum seu elementum ideale ad materiam transferre atque sensibilibiter exprimere. Similiter, secundum elementum seu *imitatio*, ad vim repræsentandi et reproducendi imaginationis refertur, sicut inventio seu combinatio ad ejusdem alteram vim diversa phantasmata jungendi et fingendi.

Quod attinet hujus facultatis essentiam et naturam, non parum aberrarunt recentis ætatis philosophi, ex quo in re hac, sicut in aliis quamplurimis, a pronuntiatis philosophiæ christianæ discesserunt, amore novitatis; namque vix unum aut alterum invenies, qui imaginationem cum intellectu non confundat, vel saltem inter intelle-

ctuales facultates non annumeret. Qui error periculo plenus, ut profligetur, sit

THESIS 1.^a

Imaginatio est facultas ab intellectu omnino distincta, atque inter sensitivas annumeranda est.

Prob. 1.^o Natura facultatis cognoscendi ex ipsius actione, et objecto maxime et tuto dignoscitur; sed actus et objecta imaginationis ad sensibilem ordinem ipsam spectare ostendunt, minime vero ad intellectua-lem: ergo. Prob. min. Intellectus et sensus, apud omnes, in eo differe noscuntur, quod intellectus objecta pure spiritualia, et rationes universales percipere potest, sensus vero non nisi materialia et singularia; sed revera imaginatio circa materialia et corporea, eaque prout singularia sunt, versatur; quod quidem adeo certum est, ut etiam quando spiritualia objecta imaginari conamur, ut Deum, angelos etc. ea imaginari non possumus nisi ad instar rerum corporearum, id est, sub quadam determinata figura, colore, quantitate etc. id-que quamvis simul per intellectum conscii simus, res hujusmodi pure spirituales esse. Similiter, qui internam experientiam consulat, fateri cogetur, nos dum ipsa materialia objecta imaginamur, non in universali, sed sub singularibus accidentibus et conditionibus, ea semper a nobis imaginari: nec enim unquam lapidem in communi, vel hominem, vel equum, sed *hunc* lapidem, *istum* hominem, vel equum, id est, prout sub hac extensione, figura, colore etc. nobis se objicit, imaginamur. Ergo imaginatio facultatum sensibilibus ordinem et naturam non transcendit.

2.^o Ex manifestissimis et cuique notis indiciis patet, belluas non secus ac hominem, imaginandi vi pollere;

sed belluæ certo intellectum non habent: ergo alia est facultas imaginandi, et alia intelligendi.

His adde 5.^o quod facultates ordinis intellectualis, scilicet, intellectus et voluntas, in somno, vel nihil omnino operantur, vel fere penitus præpediuntur: at vero quotidiana experientia nos edocet, imaginationem in statu somni sæpenumero actus proprios exercere, quinimo quandoque vehementiori et vividiori ratione quam in statu vigiliæ. Quidquid ergo sit imaginatio, certe cum intellectualibus facultatibus confundi nequit, quæ in somno aliter ac imaginatio se habent.

Corollaria:

1.^m *Ergo imaginatio seu phantasia, corporeum aliquod organum sibi vindicat, quo operationes exercet.* Nam si facultas sensitiva a pure intellectuali discriminatur, inter alia, ex eo quod posterior non indiget organo corporali: ergo si imaginatio, ut probatum est, ad vim sentiendi spectat, organum determinatum habere oportet. Id ipsum ostendi potest veluti *a posteriori*, seu ex manifesta experientia qua videmus, phantasmata seu repræsentationes imaginationis, vel non exoriri, vel perturbari, ex affectionibus et modificationibus cerebri, in quo ejus organum reperitur. Nec enim phænomena et perturbationes febricitantium, profunde dormientium, amentium etc. aliter capi et explicari queunt, nisi ex læsione et perturbatione organi imaginationis.

2.^m *Ergo turpiter hallucinantur, qui facultatem imaginandi cum intellectu confundunt.* Horum namque sententia, præterquam quod experientiæ et rationi adversatur, viam sternit materialismo et sensualismo. Si enim imaginatio vere ab intellectu realiter non differt, cum illa in brutis reperiatur, tollitur distinctio radicalis et essentialis inter hominem et belluam; quo certe semel constituto, corruiit unum ex præcipuis philosophiæ christianæ pronuntiatis, nec quidquam solidi superest

quod catholicus philosophus adversus Condillac et Locke systema opponere queat. (1)

3.^m *Ergo rejicienda prorsus illorum sententia, qui imaginationem in anima a corpore separata remanere opinantur.* Siquidem, si apud omnes constat quod visus, auditus et cæteri externi sensus, in anima a corpore sejuncta non permanent propter defectum organorum, quibus exercentur et alligantur, idem de imaginatione affirmare oportet, si hæc, utpote sensitiva facultas, organo corporeo alligatur quoad operandum. Quæ ratio potissimum urget erga eos, qui fatentur, tum imaginationem, sensitivam facultatem esse, tum a cerebro tanquam organo quoad operandum pendere. (2)

(1) Explodendi igitur non tantum veteres Stoici, et Plotinus, qui naturam quandam *imaginalem* finxit sentientem simul et intelligentem, sed Mallebranche, qui docuit sensum, imaginationem et generatim omnes vires cognoscentes animæ, nihil esse aliud quam modos et manifestationes intellectus; quinimo etiam Leibnitz et Wolff, qui tum sensationes, tum intellectiones, ex unica schematis ac monadis evolutione oriri putarunt.

(2) Quapropter non satis sibi ipsi consentaneæ loqui videtur P. Cuevas, dum posteaquam præfata duo pronuntiata admisit et probavit, subdit: «Nobis quidem verisimile fit, animam a corpore sejunctam, vim imaginandi retinere.» Nobis, si non tan jucunda et consentanea recentium philosophorum placitis, at certe probabilior videtur D. Thomæ et maxime nominis Scholasticorum sententia, dum docent, imaginationem sicut cæteras sensibilis ordinis potentias, in anima a corpore separata remanere, non quidem formaliter, seu in actu explicito et quoad exercitium, sed tantum radicaliter, sensu jam antea exposito. Quod si imaginationem anima separata retinere potest, non video qua ratione sensus externi eidem sint denegandi, præcipue, cum ratio a P. Cuevas adducta æque ipsos complectatur ac imaginationem. nimirum, quod Deus supplere potest excitationem organi, quia «quid agunt causæ secundæ, agere valet sua actione.»

THESIS 2.

Objectum imaginationis non sunt ipsæ sensationes externæ, sed imagines seu phantasmata rerum sensibilibum per ipsas perceptarum.

Prob. Nullus sui compos dubitare potest, quin aliud sit, dolorem ex. gr. experiri, ædificium videre, musicum concentum audire, et aliud longe diversum, auditum concentum iterum sibi animo repræsentare, sicut etiam ædificium visum, et dolorem expertum imaginari; atqui prius ad sensationes spectat, alterum vero ad imaginationem: ergo non ipsæ externæ sensationes, sed objecta ipsarum, quatenus speciebus ea repræsentantibus continentur, constituunt objectum imaginationis.

Nec inde tamen colligendum, externas sensationes nullo modo intra objectum imaginationis contineri: continentur quidem, sed non tanquam objectum proprium et primarium, sed quatenus nexum quempiam habent cum imaginibus seu speciebus rerum sensibilibum circa quas imaginatio præsertim et veluti directe versatur. Ex experientia siquidem habemus, quod non solum objecta externa, ex. gr. ædificium, sed ipsam quoque sensationem seu affectionem *videndi*, per imaginationem nobis ipsis animo præsentamus. Quod etiam naturæ ipsius imaginationis congruit, quæ, utpote nobilior inter sensitivas facultates, ad sensibilia omnia ferri potest, inter quæ sensatio ipsa merito annumeratur.

Atque ex his jam vides qua ratione et quo sensu dicat thesis, objectum imaginationis esse phantasmata seu imagines rerum per sensus perceptarum; nimirum, huiusmodi species sensibiles seu imagines, sunt id in quod primo fertur imaginandi vis. Ex quo et ratio sufficiens reddi potest quare imaginatio realem objectorum existentiam præsupponat, at vero ipsa ex se ab ea veluti

præscindit, internas tantum imagines et rerum phantasmata versans, ut videre est in somniantibus, aut febri et delirio æstuantibus.

Id quoque maxime præ oculis habendum, D. Thomam cum Scholasticis aliis, nomine *phantasmatis*, quo passim et frequenter utuntur, non intelligere actionem ipsam imaginationis, sed imaginem repræsentantem objectum, sive imago ista sit species sensibilis, quam ex sensu communi excipit imaginatio, sive potius sit imago seu species ac repræsentatio rei, quam imaginatio ex vi sibi insita efformat et perficit, quæque proprie, nostra sententia, *phantasma* nuncupari debet. Neque enim inficiari licet, imaginationem, utpote facultatem inter sensitivas maxime præstantem, pollere vi, tum perficiendi imagines seu species rerum per sensus receptas; tum efformandi et veluti cudendi novas objectorum species seu repræsentationes, ut videre licet non solum quando diversa elementa sensibilia jungendo vel disjungendo, chimæras confingit, sed etiam et maxime quando rerum pure spiritualium, ut Dei, Angeli etc. phantasmata seu repræsentationes sensibiles confingit et sibi objicit.

Corollaria :

Ex his quæ de imaginatione hucusque disputavimus,

Inferitur 1.^o differentiam existere inter sensationes et imaginationis actiones, quod illæ semper objectivæ dici queunt, istæ vero non semper: quatenus, scilicet, sensuum externorum actio ad objectum aliquod refertur, ex cujus impressione in organum exurgit et determinatur sensatio: at vero imaginatio, ex eo ipso quod imagines seu internas repræsentationes pro objecto proprio et directo sibi vendicat, non semper ad externum et vere existens objectum refertur, prout contingit dum res absentes ut præsentis percipit, et magis adhuc dum nova phantasmata ex pluribus, vel ex plurium partibus cudit et confingit. Ad rem D. Thomas: «Sensus, in-

quit, (1) semper apprehendit rem, ut est, nisi sit impedimentum in organo vel in medio; sed imaginatio apprehendit, ut plurimum, rem ut non est, quia apprehendit eam ut præsentem cum sit absens.»

Infertur 2.^o, ex eisdem principiis rationem reddi posse quare imaginationis actus et exercitium magis sint in nostra potestate et voluntate, quam externæ sensationes: nimirum, quia istarum materia et objectum sunt res extra nos positæ, quarum sensatio ex certis et necessariis legibus quoad præsentiam, magnitudinem, dispositionem medii, organi, pendent; cum e contra, immediatum objectum imaginationis his legibus ex parte tantum subjiçitur, utpote intra nos ipsos contentum.

Infertur 3.^o perperam docuisse Reid, objectum imaginationis esse tantum sensibilia, quæ per visum percipi queunt, minime vero quæ per sensus reliquos. Id etenim, præterquam quod experientiæ adversatur, qua sentimus nos, præter visibilia, odorem etiam et rem odori-feram, musicum concentum, calorem, duritiem aliasque sensibiles qualitates imaginando percipere, cum ratione quoque pugnat, quæ nos edocet, imaginationem ad sensibiles res maxime referri per quantitatem, seu ratione extensionis; unde videmus quod semper tendit et veluti conatur ad objecta representanda prout extensa et figurata, quantumvis pure spiritualia et immaterialia. Atque hoc sensu tanquam maxime verum accipere oportet verbum Alberti Magni, dum ait: «Imaginaturn dicitur figuratum propter similitudinem figuræ, non propter figuræ realem veritatem.»

(1) *QQ. Disp. De Verit. q. 1.^a art. 11.*

§ IV.

Leges pro exercitio imaginationis.

1.^a *Imaginatio nihil unquam percipere potest, quod per sensum aliquem prius perceptum non fuerit.* Videmus enim et experientia quotidiana constat, nos ea tantum imaginatione volvere, quæ per sensus prius percepta habemus; quinimo, imaginari nulla ratione possumus quæ ad sensum, quo caremus, spectant, ut cæcus a nativitate, colores aut lucem. Quod si objecta pure spiritualia, ut Deum, imaginari videmur, revera non Deum, sed figuram humanam vel quidpiam aliud sensu perceptum, imaginamur.

2.^a *Nefas est de rebus extra nos positis vel de ipsarum natura judicare ex imaginationis repræsentatione et phantasmatis.* Quandoquidem, imaginationis munus non est rerum naturam dignoscere et judicare, sed easdem sub sensibilibus formis et involucris, objicere et repræsentare menti, ad quam unice spectat objecta illa ad examen revocare, ut de ipsis judicet. Qui enim imaginationis repræsentationes sumat tanquam judicii normam, facile in errores incurret, præsertim, si de rebus pure spiritualibus, vel de essentiis et rationibus intellectualibus agatur. Hæc regula maximi est momenti, ex eo quod in statu unionis animæ ad corpus et ex hujus unionis lege, imaginatio et intellectus simul operantur; experientia enim teste, scimus, factionem imaginationis comitari actum intellectus, etiam dum objecta omnino spiritualia cogitat et contemplatur; quam ob causam et quo sensu affirmat D. Thomas, in statu hujus vitæ, hominem nihil posse *actu intelligere, nisi convertendo se ad phantasmata,*

3.^a *Facilitas et fidelitas imaginationis ex recto usu sen-*

suum, et ex attentione pendent. Sensuum conveniens exercitium et veluti educatio efficit, ut ea objecta, quæ per eos percepit homo, fidelius in imaginatione sibi repræsentet. Similiter, facilius homo per imaginationem sibi objicit, id quod vehementiori cum attentione sensu expertus est. Ex hac lege ratio fortasse reddi potest, quare imaginationis phantasmata vividiora sunt et vehementiora persæpe dum somno indulgemus, quam dum vigilamus; quia, nimirum, impedito usu facultatum intellectualium, ac simul quiescentibus aliis sensibus, acies animi vel attentio super phantasmata imaginationis defigitur ac veluti concentratur. Egregie igitur, nec minus philosophice adnotavit et dixit D. Thomas, quod, «quantum ad receptionem, cognitio dormientis est potior, quia quiescentibus sensibus ab exterioribus motibus, interiores impressiones magis recipiuntur.» (1)

§ V.

Effectus seu commoda imaginationis.

Præcipui quidam effectus imaginationi, quatenus facultas est cognoscendi, tribui possunt, qui certe ad sequentia capita revocari queunt.

1.^o *Imaginatio habenda est tanquam proxima origo cognitionis intellectualis humanæ.* Nam mens hominis, ut postea dicemus, nihil in se ipsa ex se continet, nisi innatam vim seu activitatem cognoscendi et intelligendi; sed vero, ejusmodi vis inanis et actione vacua in æternum manet, nisi materiam et objectum in quod opere-

(1) QQ. Disp. De Verit. q. 12, art. 3.^o ad 2.^m

tur, sibi objiciatur; quod quidem, experientia teste, nonnisi per sensuum exercitium consequitur. Jam, imaginatio, utpote facultas inter sensitivas præstantior ac menti magis affinis, et intellectus activitatem excitat, et ipsi materiam ministrat, ex qua ideas rerum abstrahendo, comparando, perficiendo, ad veritatem nititur et pertingit: unde imaginatio est veluti proximum fundamentum et ratio sufficiens evolutionis intelligentiæ.

2.^o *Conceptiones universales et abstractas intellectus, nobis reddit proximiores et veluti sensibiles.* Ratio namque pura ex se ad universalitatem et abstractionem semper tendit; ideæ vero et mentis conceptiones, dum nimium universales et abstractæ evadunt, nonnisi cognitionem obscuram et confusam in nobis gignunt. Ut ergo obscuritas ista et confusio vitentur, plurimum confert imaginatio, per hoc quod universales ideas per species sensibiles repræsentare nititur, atque veluti in phantasmatibus figere: quinimo etiam, quatenus per eam conceptiones universales vel nimium abstractas, per exempla; facta singularia, similitudines et comparationes, imbecillitati nostræ rationis magis accommodantur ac veluti sensibiles redduntur. Atque hinc est, quod dum veritatem alicui ignotam vel difficilem docere et manifestare volumus, non parum proficimus, si congruis similitudinibus vel exemplis utamur. Ex quo profluere videtur alius ejusdem facultatis effectus, nimirum:

3.^o *Influxum maximum obtinet imaginatio in pulchras artes, quas quodammodo gignit, fovet et perficit.* Quandoquidem ad ipsam spectare compertum est, idealem pulchritudinis typum, quem ratio concipit et adinvenit, per verba, sonos, colores, aliasque sensibiles formas, exactissime, quantum fas est, repræsentare et exprimere. Quin etiam, ad typi conceptionem originariam concurrere, existimare licet; quamvis namque ideales typos præformet et concipiat homo per intelligentiam seu ra-

tionem, certo certius haberi potest imaginationem non parum ad id conferre, præsertim in hominibus illis, quorum imaginatio vi *productionis* seu *inventionis* maxime pollet.

4.° *Confert et juvat imaginatio ad systemata cujusque generis conficienda et perficienda.* Cum enim ordine, nexu, et armonia rerum, maxime delectetur hæc facultas, influxum necessario exercet ubicumque ista reperiuntur, ut accedit, tum in systematibus materialibus, quibus utuntur artes mechanicæ et industriales; tum in rationalibus seu intellectualibus, ut dum doctrinalia systemata adinvenimus pro veritate aliqua dignoscenda aut exponenda. Quod tamen imaginationis commodum seu juvamen periculis scatet, nisi imaginationis vis rationis fræno regatur et cohibeatur: nemo siquidem est qui nesciat, hominem persæpe, æstu imaginationis abreptum, systemata doctrinalia gratis et pro libitu confingere, rationi et veritati minime consona.

SCHOLIUM.

Quoniam phantasia, ut dixi, solo nomine ab imaginatione differt, atque ejus objectum et materia circa quam versatur, est quid sensibile et singulare, vehementer absdubio fallitur Galluppi, dum istam imaginationis manifestationem intellectui tribuit. Phantasmata etiam, quibus phantasia utitur et a quibus denominatur, ejusdem sunt naturæ ac imaginationis imagines seu species. Atque hæc quidem, quamvis ordinem sensibilem non prætergrediantur, ab speciebus tamen externorum sensuum secernendæ sunt, non solum quia imaginatio species suas ex sensu communi et non ex ipsis objectis excipit, sed etiam quia præstantiores et a materiæ con-

ditionibus magis abstractæ et liberæ sunt, quam sensuum externorum species; siquidem, quo cognoscendi vis præstantior est, nobiliores quoque species vel repræsentationes sibi vindicat.

§ VI.

De æstimatoria et cogitativa.

Si internam experientiam ac varias sensibilitatis manifestationes, ut par est, consulamus, inveniemus profecto, nos in rebus materialibus et corporeis quæ per sensus sentiuntur, rationes quasdam apprehendere et discernere, natura ipsa duce et impellente, quæ quidem ex seipsis insensibiles sunt, sed tamen sensibilibus objectis inclusæ et veluti commixtæ, simul cum ipsis ad nos ingrediuntur, atque sensibilitatem nostram ita percellunt, modificant, et determinant, ut homo in objectis sensuum quædam percipiat, quæ externos sensus, ipsumque communem sensum penitus effugiunt. Itaque cum Alberto Magno colligere ex his factis licet, quod præter perceptiones communis sensus et imaginationis, «tertius gradus est, quo accipimus non tantum sensibilia, sed quasdam intentiones, quæ non imprimuntur sensibus, sed tamen sine sensibus nunquam nobis innotescunt, sicut est, esse socialem, et amicum; et delectabilem in convictu, et affabilem, et his contraria; quæ quidem cum sensibus accepimus, et tamen eorum nullum sensibus imprimi-
tur.» Quamvis ergo, affabilitas, amicitia, utilitas, cætera hujusmodi, in seipsis et in abstracto per solam rationem percipiantur et dijudicentur, at vero has ipsas qualitates in concreto singulari et corporeo per sensibilitatem internam experimur, easdem percipiendo et dijudicando quasi ex naturali iudicio.

Quod si dicas perceptiones et iudicia hujusmodi non

per vim sensitivam, sed per solum intellectum perfici, falleris profecto; quandoquidem, bruta animalia quibus non est intellectus, similes perceptiones ac judicia habent et conficiunt. Nemo plane est qui nesciat, ovem, lupum fugere tanquam inimicum, canem amicum sectari et judicare, filium seu fœtum proprium inter sexcenta discernere; avem, paleam ad nidificandum accommodam sumere, cætera relinquendo; capram, vel bovem herbam utilem comedere, noxiam respuere; quæ omnia percipiendi et dijudicandi facultatem in brutis animalibus arguunt et ostendunt, similem ei quam homini concedimus quoad præfatas qualitates. (1)

Ergo et experientia, et ratione, cogimur admittere in animalibus proindeque ex parte cognitionis sensitivæ facultatem quamdam, qua rationes, seu, ut vocabant Scholastici, intentiones utilis, noxii, similesque alias in rebus materialibus, dum sensus afficiunt, percipiuntur, dijudicantur ac veluti præsentiantur; quæ facultas, ea ipsa est, quæ æstimativa vis, a nobis nuncupatur, quasi dijudicativa naturalis. Ad facultatem istam præcipue referre oportet opera certe mirabilia, queis bruta quædam, rationis et prudentiæ opera imitari et præ se ferre non raro videntur. Unde ob istam etiã facultatem dicit D. Augustinus, bestiis *quamdam scientiam* inesse: et similiter D. Thomas, *similitudinem aliquam rationis* eisdem tribuit. Et vere quidem, si observatio et ratio nos edocent, quod in ordinata serie et collectione entium, veluti nexus concatenatus existit, vel ut verbis antiquorum utar, si supremum infimi attingit infimum supremi, facile concipitur, æstimativam, quæ ultima vis est et veluti

(1) «Pecora, ajebat ad rem D. Augustinus, etsi sensum interiorem rationalem et mentem intelligentem atque discernentem non habent, quam homo habet; habent tamen vitam manifestam, sicut omnes novimus, appetendi cibum, utilia sumendi, noxia respuendi, sensus corporalia discernendi.» *In psalm. 148, num. 3.*»

suprema manifestatio sensibilitatis, rationem seu intellectum aliquatenus attingere, per imitationem aliquam seu participationem ejus modi operandi. A veritate igitur experientiæ et rationi consentanea, non parum discedunt hodierni philosophi, qui dum facultates animæ enumerant, nec verbum faciunt de æstimativa.

Objicies tamen adversus hucusque exposita. Juxta prælibata, æstimativa facultas discernit et judicat noxia, utilia, etc. atqui discernere et dijudicare inter aliqua, ad intellectum seu rationem tantum spectat: ergo.

Resp. Dist. maj. Discernit et judicat *judicio naturali et instinctivo*, conc. *judicio rationali et collativo*, neg. Itaque judicium æstimativæ est pure instinctivum, utpote a natura ipsa profluens et prædeterminatum; proindeque longe differt a judicio proprie sumpto, id est, a judicio quod ratio efformat per comparisonem et collationem rerum. Egrege ad rem D. Thomas: «Bruta habent aliquam similitudinem rationis, in quantum participant quandam prudentiam naturalem, secundum quod natura inferior attingit aliquid ad id quod est naturæ superioris..... sed hoc judicium est eis ex naturali æstimatione, non ex aliqua collatione, cum rationem sui judicii ignorent; propter quod hujusmodi judicium non se extendit ad omnia, sicut judicium rationis, sed ad quædam determinata.» (1)

Præter affinitatem, ut ita dicam, cosmologicam cum ratione, quam vis æstimativa obtinet, quatenus habetur ut suprema manifestatio et ultimus gradus sensibilitatis, eadem facultas in homine obtinet etiam affinitatem psychologicam, quatenus, videlicet, ab eadem animæ rationalis essentia profluens, et cum ratione quasi immediate conjuncta ob suam ipsam præstantiam inter reliquas vires sensitivas, perfectionem quamdam ex hoc a ratione

(1) *QQ. Disp. de Verit. q. 24, art. 2.*

mutuatur, ratione cujus potens fit singularia judicia circa corporalia et sensibilia per collationem quamdam efformandi. Ita D. Thomas, cujus doctrina de re hac sequentibus continetur.

1.° In homine, propter nexum, affinitatem et conjunctionem ad rationem, æstimativa facultas participat et mutuatur aliquantulum modum operandi rationis.

2.° Ratione hujus particularis perfectionis, quam adsequitur in homine æstimativa, judicia de rebus quibusdam singularibus et sensibilibus formare potest per quamdam collationem seu comparisonem imperfectam, simulque et propter hanc facultatem nuncupatur peculiari nomine, *cogitativa*, et etiam, *ratio particularis*.

3.° Quæ tamen *ratio particularis*, et cujus cogitivæ cogitationes toto cælo distant a ratione proprie dicta seu intellectu, atque ab ejus cogitationibus. Siquidem, posterior hæc ratio, vis est pure intellectualis et omnino immaterialis; illa, est vis sensitiva et a corporeo organo pendens: posterior, spiritualia et universalia attingit et dijudicat; prior vero, non nisi ad materialia objecta prout singularia fertur.

4.° Ex quo licet colligere, cogitativam, si quoad essentiam seu substantiam spectetur, ejusdem esse naturæ et generis cum æstimativa naturali animalium, solumque ab hac discriminari quoad accidentalem perfectionem, ex qua desumuntur denominationes *cogitivæ* et *rationis particularis*. «Et ideo, ait D. Thomas, (1) quæ in aliis animalibus dicitur æstimativa, in homine dicitur cogitativa, quæ per collationem quamdam hujusmodi intentiones adinvenit; unde etiam dicitur ratio particularis.»

5.° Facultas ergo cogitativa, si adæquate sumatur, prout, scilicet, ex una parte includit vim æstimativam, et ex alia, peculiarem perfectionem in homine, quam

(1) 1.^a P., q. 78, art. 4.

innuinus, non immerito dici poterit facultas seu potentia media inter pure sensitivas et pure intellectuales, quoniam ex utrisque aliquid sibi vendicat.

6.^o Denique præ oculis habere oportet, apud veteres quosdam, facultatem istam hominis insigniri nomine *intellectus passivi*. «Secundum aliquos, ait D. Thomas, (1) *intellectus passivus*, dicitur virtus cogitativa, quæ nominatur ratio particularis.»

§ VII.

De memoria et reminiscentia.

Experientia interna satis est compertum, quod nos, sicut corpora dum adsunt, per externos sensus percipimus, et postquam absentia sunt, imaginamur, ita similiter, eorundem perceptiones ac repræsentationes, quas in antecessum habuimus, iterum revocare et agnoscere possumus. Atque hæc vis, qua cognitiones præteritas reproducimus ac iterum animo sistimus, *memoria* ab omnibus nuncupatur; at non eodem modo ab omnibus definitur et explicatur, ut mirum plane sit quot et quales sententias philosophi amplexati sint de re hac. Nos temporis parcentes, breviter de hujus facultatis 1.^o natura, 2.^o dotibus, 3.^o methodo eamdem perficiendi, disseremus, idque ad christianæ philosophiæ pronuntiata et doctrinam. Sit itaque

THESIS.

Existit memoria sensitiva, eaque est facultas quæ ab intellectiva discernenda est.

Prima thesis pars ab omnibus admittitur, nec probatione eget. At aliter se res habet quoad 2.^m partem: ex

(1) 1.^a P., q. 79, art. 2.^o

quo enim extra dogmata scholastica peregrinari cæpit philosophia, vix unum aut alterum philosophum inter ipsos catholicos offendes, qui vel memoriam sensitivam cum intellectuali non confundat, vel saltem de re hac subobscura et confuse nimis non loquatur.

Prob. 1.^o Nulla potentia ferri vel operari potest extra suum objectum; atqui si memoria sensitiva esset eadem facultas ac memoria intellectiva, illa operaretur extra suum objectum: ergo. Prob. min. Objectum memoriæ sensitivæ, eo ipso quod sensitiva est, non potest esse nisi res sensibilis et singularis; id enim commune est omni sentienti facultati ad differentiam intellectus, qui universalis et spiritualis attingere potest: atqui in nobis extant cognitiones pure spirituales seu insensibiles, et universales objective, quas per memoriam revocamus et agnoscimus: ergo præter memoriam sensitivam, quæ ad sensibilia et singularia objecta refertur, admittere oportet memoriam intellectivam, qua intellectus puri perceptiones, judicia, ratiocinia, prout ad immaterialia et universalis objecta terminantur, animæ præsentia iterum redduntur; quod idem de voluntatis appetitionibus, quæ ad similia objecta feruntur, protinus est dicendum. Et sane quis sibi persuadeat, altissimas et abstractissimas nostri intellectus conceptiones et ideas, quibus Dei, Angelorum, creationis, gratiæ supernaturalis naturam, attributa et conditiones perscrutamus, in sensitiva facultate conservari atque per memoriam pure sensitivam reproduci et recognosci?

His adde, intellectivam memoriam, ab ipso intellectu realiter non distingui, in quo ideæ intellectuales asservantur: ergo, vel admittendum, sensitivam memoriam ab intellectiva diversam esse, vel concedendum, intellectum a facultatibus sensibilibus revera non differre.

Prob. 2.^o Ex notissimis et evidentibus signis et observationibus habemus, animantia bruta memoria esse

prædita, qua præteritas sensationes et objecta percepta recordantur et animo sistunt; atqui certe in animantibus brutis non est ea memoria, per quam cognitiones intellectus ipsarumque objecta revocantur et agnoscuntur: cum ergo quoad sensibiles facultates homo cum animalibus conveniat, planum est inferre, in eo præter sensitivam memoriam ipsi cum irrationalibus communem, quæ ad sensationes et sensibilia objecta refertur, esse aliam omnino diversam et pure intellectualem, quæ ad rationis cognitiones ipsarumque principia, objecta et elementa refertur. Quid, quod anima a corpore separata, præteritarum cognitionum memoriam absdubio obtinet et sibi vendicat? Jam vero, sensitiva memoria, sicut cæteræ sensitivæ vires quæ ex actionibus corporalis organi pendent, in anima a corpore sejuncta non remanere existimandum est, sicut nec remanent phantasmata seu repræsentationes imaginationis, quibus illa nunc utitur.

Cæterum, qui hujus facultatis naturam ac discrimen ab aliis, plenius dignoscere velit, præ oculis habeat sequentia:

1.^o Præter memoriam sensitivam, cui proprie, adæquate et complete, ratio memoriæ congruit, quia sensationes, tum externas, tum internas, non solum revocat, sed ut præteritas agnoscit, atque huic parti temporis alligatas, agnoscenda quoque est intellectualis quædam memoria, cui duplex præcipue munus merito assignatur: 1.^m conservandi species seu ideas intelligibiles, quæ immaterialia omnino et universalia objecta respiciunt, quas in mente seu intellectu nostro asservari, vel ex eo solum constat, quod eis utimur, dum volumus.

Alterum munus intellectualis memoriæ est, actus et objecta quæ semel intellexit, per reflexionem iterum menti et animo sistere. Enimvero, intellectus, utpote facultas quæ supra se reflectitur, non solum res intelligit, sed actiones etiam quibus res intelligit; ex quo fit

ut intelligat se antea hanc intellectionem habuisse; qui certe actus, memorandi quædam est species. Similiter quoque, ex eadem reflexionis vi, agnoscit objectum quod nunc cogitat, esse ipsum quod fuit terminus et objectum cogitationis, vel intellectionis jam habitæ. Quamvis ergo præteritum ut præteritum, et prout subest conditioni *hujus* vel *illius* partis temporis, ad memoriam sensitivam *per se* et directe pertineat, at per accidens, indirecte, et reflexe, ad intellectum quoque spectat: ex quo ulterius colligere fas est, quod ratio memoriæ, adæquate et perfecte, soli sensitivæ congruit; at vero saltem minus perfecte, salvatur etiam et vere congruit rationali menti. Atque sub hoc tantum sensu excipienda sunt verba D. Thomæ, dum ait: «Intellectus cognoscit præsens et præteritum, non in quantum est *nunc* et *præteritum*: unde cum memoria secundum propriam sui acceptionem, respiciat ad id quod est præteritum respectu *hujus nunc*, constat quod memoria, proprie loquendo, non est in parte intellectiva sed sensitiva tantum.» (1)

2.º Quod de naturali æstimativa respectu cogitativæ diximus, idem ipsum dicere oportet, servata proportionem, de memoria sensitiva respectu reminiscentiæ. Nimirum, ex conjunctione et affinitate cum ratione et voluntate, sensitiva memoria in homine peculiarem perfectionem et vim agendi acquirit, qua potens sit non tantum præterita subito, et utcumque memorari, sed cum inquisitione quadam de una re ad aliam procedere, ut id quod memoria excidit, recordetur, vel *reminiscatur*. Namque, «reminiscentia, ait D. Thomas, (2) nihil est aliud quam inquisitio alicujus quod memoria excidit. Et ideo reminiscendo venamur, id est, inquirimus id quod consequenter est ab aliquo priori, quod in memoria tenemus;

(1) *QQ. Disp. de Verit.* q. 40.^a, art. 2.º

(2) *De Mem. et Rem.* Lect. 3.^a

puta, si quærit memorari id quod fecit ante quatuor dies, meditatur sic: hodie feci hoc, heri illud, tertia die aliud, et sic secundum consequentiam motuum assuetorum, pervenit resolvendo in id quod fecit quarta die.»

3.° Perfectio quam reminiscentia simplici memoriæ superaddit, duo præsertim includit: 1.° discursum imperfectum, quo ab uno phantasmate ad aliud, vel ab una parte ad aliam ejusdem phantasmatis vel rei singularis, inquirendo procedit: 2.° actum et influxum voluntatis, quo memorandi facultas ad aliquid inquirendum per reminiscentiam movetur et excitatur. Unde experimur, simplicem memoriam absque determinato voluntatis influxu, quædam subito memorari; at vero inquisitio, qua aliquid conamur reminisci, nonnisi ex voluntate movente fit. (4)

SCHOLIUM.

Falluntur ergo, qui nullam aliam præter sensitivam memoriam admittunt. Fallitur P. Cuevas, qui memoriæ actus omnes ad phantasmata et phantasiam, proindeque ad solam sensibillitatem refert, dum ait: «si rem præteri-

(4) Atque sub hoc postremo aspectu, minime renuo amplecti doctrinam Dugald-Stewart, dum simplicem memorandi vim, *spontaneam* memoriam nuncupat; reminiscentiam vero, memoriam *voluntariam*. Quod tamen non ita est accipiendum, quasi duæ sint facultates prorsus distinctæ; nam nos probabilius cum D. Thoma habemus, reminiscentiam a memoria sensitiva, non essentialiter, sed accidentaliter tantum distingui. «Eminentiam, ait ille, *Sum. Th. 4.^a P., q. 78, art. 4.^o* habet cogitativa et memorativa in homine, non per id quod est proprium sensitivæ partis; sed per aliquam affinitatem et propinquitatem ad rationem universalem, secundum quamdam reffluentiam. Et ideo non sunt aliæ vires, sed eadem perfectiores quam sint in aliis animalibus.»

tam revocemus sensibus perceptam, revocatio actus phantasiæ est... si res sit intellectu olim percepta, phantasmatis naturam æmulatur revocatio, et ad phantasiæ facultatem referenda est; quod similiter dicere oportet, si ea quæ revocantur, sensu intimo fuerint percepta.» Fallitur denique P. Liberatore, dum oppositam regionem ingressus, memoriam tanquam facultatem pure intellectualem habet *a sensibilitate omnino distinctam*. «Nam, ait ille, ut ideas recognoscat ac proinde tempus præsens ab elapso secernat, idea generali temporis informari debet eamque in præsentī ac præterito contueri.» Sed vir philosophus non satis animadvertit, juxta rei veritatem et D. Thomæ doctrinam, naturam quidem temporis cognoscere ejusve ideam universalem concipere, ad solum intellectum spectare; at vero, tempus percipere in concreto, prout subest huic *nunc*, et actus animi comitatur, sensibilitatis vim non superare, præsertim in homine, in quo imaginatio, æstimativa, et ipsa memoria, ut jam notavi, perfectionem quamdam ex conjunctione et affinitate cum ratione oblinent. Quinimo, si vera loqui volumus, tantum abest, ut præsens et præteritum in objectis cognitis ad intellectum solum spectent, ut hic potius ab eisdem, utpote singularibus et individuantibus conditionibus, abstrahat, et, ut bene habet D. Thomas, «quantum ad partem intellectivam pertinet, præteritio accidit, et non per se convenit ex parte objecti intellectus. Intelligit enim intellectus hominem in quantum est homo; homini autem, in quantum est homo, accidit, vel in præsentī, -vel in præterito, vel in futuro esse.»

§ VIII.

Dotes memoriæ.

Jam, si memoria stricte sumpta, de qua nunc agitur, inter facultates sensitivas est annumeranda, conjicere

perfecto licet, eam in cerebro, non secus ac reliquos internos sensus, proprium organum habere. Quocirca, sic et non aliter concipi aliqua ratione possunt, mira illa phænomena, quæ ex ejusdem cerebri læsione, vel corporis diversa valetudine, circa memoriam adnotarunt historici, et experientia non infrequens testatur, nimirum; ex ægritudine, vulneribus, vel senectute, memoriæ vim augeri, minui, penitus tolli, vel iterum acquiri. (1)

Res eadem ex ipsa conditione actionis seu exercitii memoriæ comprobatur. Namque si a corporeo organo non penderet sed a sola anima, ipsius actus animæ potestati prorsus subessent, sicut subsunt ipsi, actus rationis et voluntatis. Jam igitur quis nescit memoriæ actus animæ non ita subjectos esse, sicut subjiciuntur actus rationis et voluntatis? Ex quo plane, ut obiter dicam, erroris iterum vincitur sententia Liberatore, memoriam inter facultates pure intellectuales annumerantis; quin et illorum opinio, qui sensitivam memoriam cum intellectiva confundunt.

Fortasse etiam pendent potissimum ex præfati organi diversa natura et conditione, variæ dotes seu proprietates quas in memoria observamus. Porro, utut res se habeat, id certum est et indubium, diversas hujusmodi dotes existere, atque ad quatuor præcipue revocari posse. Namque

1.° Qui ideas rerum et notiones, semel receptas, vel jamdiu habitas et acquisitas, reproducere valet, is *tenacem* obtinet memoriam.

2.° *Fidelem* autem memorandi vim habet, qui quas semel protulit cognitiones, et quæ persensit objecta, eo-

(1) Ita contigisse narrant scriptores non paucis hominibus, atque inter alios, Clementi Sexto, qui ulcerato capite, miram memoriæ vim assecutus est; Newton, qui librum a se scriptum, in extrema senectute non intelligebat; Jansenio et aliis, qui litteras videbantur dedicisse.

dem prorsus modo, ratione et ordine reproducit, quibus antea receperat.

3.^o Quod si reproductio ista præteritorum absque magna conatu, et veluti sponte perficiatur, erit memoria *felix*.

4.^o At vero, si ea quæ leguntur, audiuntur, vel quocumque modo percipiuntur, sine difficultate, subito et absque magna attentionis vi, memoriæ imprimantur, etiamsi non altè fixa permaneant, memoria *facilis*, non incongrue dicetur. Quod si omnes, vel saltem plurimæ ex his dotibus, ut prima, tertia et quarta, in memoria simul reperiantur, exurgit tunc memoria *magna*, seu vasta. Sed raro hujusmodi omnes qualitates in eadem facultate junguntur. (1).

§ IX.

Methodus memoriæ exercendæ.

Memoriæ perfectio, sicut cæterarum hominis facultatum, ac præsertim earum quæ organicæ appellantur, ex natura ipsa, et ex corporci organi dispositione plurimum et præcipue pendet: attamen, quia, ut scite adnotavit D. Thomas, (2) « memoria non solum a natura perficitur, sed etiam habet plurimum artis et industriæ » non im-

(1) Dum tamen hæc conjunctio in homine aliquo locum habet, simul cum potentiori vi attentionis et associationis idearum, tunc apparent phænomena illa, quæ narrat et miratur historia: Mithridates viginti quinque nationum sibi subjectarum, linguas perfecte callens, et millena militum nomina semel audita, repetens: Seneca, Virgilio carmina, semel a magistro in schola perlecta, memoria repetens retrogradiendo: percelebris purpuratus Princeps Mezzofanti, nostra ætate idiomatum cognitione peritissimus ac notissimus.

(2) *Sum. Theol.* 2.^a 2.^æ, q. 49, art. 1.^o

merito ars juvandi et perficiendi memoriam, *Mnemonicæ* dicta, a veteribus et recentioribus exculta fuit. Quæ de re hac tyronibus philosophiæ congruunt, summam et breviter attingemus.

Mnemonicæ ars, tota quanta est, duobus generalibus principiis seu fundamentis nititur: videlicet, *attentione*, et *associatione idearum*. Revera, ut quisque in seipso experiri valet, quidquid attentionem animi vel associationem idearum juvat, auget, perficit, perficit quoque, auget et juvat memorandi vim et potestatem. Etenim, experientia teste, nihil memoria retinemus, nisi aliquis nec omnino levis attentionis gradus ejusdem perceptionem committatus fuerit; quinimo, quo vehementior fuerit hæc attentio, eo facilius et tenacius res in memoria servabitur. Ex quo non immerito statuere licet, gradus memoriæ gradibus attentionis, cæteris paribus, respondere.

Similiter etiam constat, memoriam juvari ex idearum associatione, quæ nihil est aliud quam vinculum illud, quo una idea cum alia ita connectitur, ut revocatio unius alterius revocationem determinet. Atque associatio ista, non secus ac nexus cui innititur et cujus proinde naturam sapit, vel naturalis est, vel arbitraria.

Naturalis quidem, si nexus ille fundamentum in rerum natura præhabet; nam cum idealis ordo sit veluti representatio realis, quæ in rerum natura et extra intellectum connexa et colligata sunt, etiam in mente ejusque ideis, nexum et colligationem quamdam obtinent: sic, quia inter causam et effectum realis relatio et nexus intercedit, dum ideam causæ mente obvolvimus, effectus quoque idea statim sese nobis offert.

Arbitraria porro associatio idearum ea est, quam quisque conficit ex signis pro libitu delectis quibus ideam determinatam adjungit: sic, idiomata addiscimus, determinatas ideas, vocibus vel sonis quibusdam adjungentes; nodum in strophio facimus, ut postea reminis-

camur ideam, quam nunc cum signo isto jungimus ex voluntate et attentione. Itaque ex universali simul ac fundamentali hoc principio, mnemonicæ artis præcepta diversa exurgunt, quorum hæc sunt præcipua:

1.^m *Res quas in memoriam revocare volumus tanquam admirabiles ac magni momenti seu pretii habendæ nobis sunt.* Ea enim quæ admirationem rapiunt, vel magni facimus, attentionem excitant ac defigunt; proinde altius ac tenacius memoriæ inhærent. Atque exinde profluit

2.^m *Illud facilius recordamur, quod signis aut similitudinibus inconsuetis menti exhibetur.* Quia, ut merito observat D. Thomas, «ea quæ sunt inconsueta magis miramur, et sic in eis animus magis et vehementius detinetur.» Huc etiam refertur, quod conceptiones de rebus spiritualibus vel pure intelligibilibus, altius menti et memoriæ hærent, dum per imaginatas similitudines, et sensibilia exempla nobis traduntur et explicantur.

3.^m *Frequenter meditari oportet quæ volumus memorari.* Enimvero, experientia teste, facile in memoriam revocamus objecta illa, quæ frequentius et duitius meditamur, præsertim si magni pretii apud nos ea sint, vel affectu et amore prosequamur.

4.^m «*Oportet ut homo ea quæ memoriter vult tenere, sua consideratione disponat, ut ex uno memorato facile ad aliud procedatur.*» Hoc præceptum, quod est D. Thomæ in verbis, non solum inter cætera præcipuum sed tanquam scientifici hominis proprium haberi debet. Homo siquidem scientiæ, memoriæ juvamen et auxilium per aptum ordinem idearum ac congruentem dispositionem objectorum quærere debet. Quod maxime assequetur is qui in qualibet scientia, ideas primarias et fundamentales seponat et mente figat, atque ad quamlibet earum postea referat, secundarias, quæ cum illis cohærent; ita ut ex

coordinata serie objectorum et idearum, quæ scientiam constituunt vel ingrediuntur, unitas quædam exurgat.

Atque ex prædictis omnibus inferre licet, duplicem distingui posse methodum mnemonicam, quarum una appellari potest *mechanica*; altera, *scientifica*. Prima per frequentem repetitionem litteralem perficitur, ac colligationem arbitrariam, vel externam rerum et idearum præsertim respicit. Secunda relationem vel nexum internum, naturalem et spontaneum objectorum et idearum insectatur et quærit. *Mechanica*, adhiberi potest non absque profectu ad addiscenda idiomata, historiam, chimiam, easque physicas scientias et artes, quæ observationibus et factis singularibus nituntur: *scientifica* vero pro reliquis scientiis. Quod tamen non exclusivo sensu accipiendum est; namque nec *mechanica* sine *scientifica*, nec ista sine illa adhibenda est, quantumvis in scientiis quibusdam prior præ secunda dominari possit, in aliis e converso. Id quoque animadverto, utramque methodum, tum attentionem, tum associationem idearum involvere et exigere; attamen *mechanica*, attentione potius quam associatione innititur; e contra, *scientifica* methodus, idearum associationem potius respicit, et per eam perficitur.

SCHOLIUM.

Docuit Hume tria tantum esse principia associationis idearum, similitudinem, unionem loci vel temporis, et relationem causæ ad effectum. Sed melius et verius D. Thomas, qui alia quoque principia, vel fundamenta associationis idearum statuit, ut contrarietatis, vel oppositionis, societatis, vel propinquitatis cujusque generis. Unde postquam associationem ex conjunctione, vel

serie temporis exposuit, subdit. (1) « Quandoque quidem ratione similitudinis, sicut quando aliquis memoratur de Socrate, et per hoc occurrit ei Plato, qui est similis ei in sapientia: quandoque vero ratione contrarietatis, sicut si aliquis memoretur Hectoris, et per hoc occurrit ei Achilles; quandoque vero ratione propinquitatis cuiuscumque, sicut cum aliquis memor est patris, et per hoc occurrit ei filius. Et eadem ratio est de quacumque alia propinquitate, vel societatis, vel loci, vel temporis; et propter hoc fit remniscentia, quia motus horum se invicem consequuntur.» (2)

CAPUT TERTIUM.

DE SUPERIORI FACULTATE COGNOSCENDI.

«Mens humana, ajebat olim D. Augustinus, prius hæc quæ facta sunt, per sensus corporis experitur, eorumque notitiam pro infirmitatis humanæ modulo capit, et deinde quærit eorum causas.» Postquam igitur de facultatibus sentientibus egimus, quibus sensibilia et corporalia attingimus utcumque, agere oportet de facultatibus quibus horum naturam et causas, quærimus, cognoscimus et dijudicamus; quod quidem perfici apud omnes constat per rationem seu intellectum, qui superior est quædam facultas animæ rationali insita, qua in ipsis sensibilibus quæ sensibus obijciuntur, multa cognoscimus, quæ sensus fugiunt, simulque res sensibiles ac pure spirituales, ipsaque sensibilia ad instar insensibilium percipimus. Naturam et generales conditiones hujus facultatis, in pri-

(1) *De Mem. et Rem.*, lect. 3.^a

(2) Circa facultates et species sensibiles, vide opus nostrum *Estudios sobre la filosofía de Santo Tomás*, lib. 4.^o, cap. 16 et lib. 5.^o, cap. 1.^o

mis discutiemus; deinde, de intellectu agente et possibili, qui mentem humanam integrant et veluti constituunt, disseremus.

ARTICULUS PRIMUS.

De potentia intelligente generatim spectata.

§ I.

Definitiones et prænotiones.

1.^o Definiri potest hominis intellectus: *naturalis et vitalis facultas seu vis animæ insita, qua res insensibiles, vel sensibiles, ad instar insensibilium cognoscere valet. Dicitur vis naturalis et vitalis, ut nullatenus confundatur cum perfectionibus illis extrinsecus intellectui advenientibus, ejusdemque vim cognoscendi augmentibus, quæ tamen nec naturales, nec vitales vires sunt; prouti contingit, tum in lumine gloriæ, quo sancti in cælo Dei essentiam intuentur, cum etiam in fide theologica, qua intellectus veritatibus supernaturalibus assentitur. Additur hujusmodi facultate cognosci res insensibiles, et sensibiles ad instar insensibilium, quia revera, intellectus non solum interiora sensibilium penetrat, atque simul realitates quæ in ipsis reperiuntur, ut perfectiones reales corporis, substantiæ, viventis, sub ratione universali ac proinde insensibili percipit, sed objecta quoque insensibilia, seu omnino immaterialia et pure intelligibilia, ut Deum, Angelos, animam, attributa divina, creationem, veritatem, existentiam capere et cognoscere potest. Id maxime notatum velim, me hic nomine *intellectus*, facultatem integram intelligendi, quæ homini præter et supra facultatem sentiendi congruit, comprehendere, ita ut voces istæ omnes: *intelligentia, intellectus, facultas**

intellectualis vel *intelligens*, *ratio*, *mens*, tanquam synonymæ habeantur respectu allatæ definitionis, atque pro una et eadem completa facultate, vel potentia accipiantur.

Atque præfatam intellectus definitionem hoc sensu expositam, antepone licet ei quæ communiter in scholis afferebatur, qua intellectus dicitur: *facultas perceptiva veritatis seu entis sub ratione veri*. Quæ quidem definitio pressior est atque plus æquo obscurior pro tyronibus, quamquam quoad substantiam cum ea, quam supra attulimus, absdubio congruit. Facultas namque quæ rationem entis attingit, tum insensibilia et pure intelligibilia; tum sensibilia ipsa, sub universali ratione, ac proinde ad instar insensibilium, attingere potis est. Sed tamen, eo ipso quod hic definitur intellectus, per *perceptionem veritatis*, si rigorem logicum quæramus, definitio hæc non intellectui utcumque et in quocumque statu, sed intellectui tantum judicanti congruit; quandoquidem, ipsemet D. Thomas, quem auctores isti sequi profitentur, aperte nec semel docet perceptionem seu cognitionem veritatis in solo intellectu judicante reperiri. Ergo definitio prædicta, prout jacet accepta, non intellectum universim et adæquate spectatum explicat, sed potius intellectum prout judicandi vi præditum.

2.º Intelligendi definita facultas, dicitur *intellectus*, quasi intus legens; id quod ei congruit, tum subjective, tum objective: *subjective* quidem, quatenus objecta quæ intelligit, ad se veluti trahit et intra se recipit: *objective* autem, quatenus in multis objectis non meras singulares et sensibiles qualitates, nec externas solum affectiones vel modificationes, ut sensus, capit et cognoscit, sed universales rationes, ipsamque intimam rei essentiam attingere valet.

3.º Atque deinde intellectus præfatus, in *speculativum* et *practicum* jure dispescitur. Speculativus ille dicitur,

quo objecta vestigamus, ut ipsorum veritatem adsequamur et contemplemur, ita ut veritatis assecutio sit immediatus et præcipuus finis applicationis intellectus ad tale objectum; ut dum Dei existentiam et attributa, mundi creationem, animæ spiritualitatem investigamus. Dixi *immediatus* et *præcipuus*, quia nullius est objecti cognitio, nulla etiam veritas, quæ remote saltem et indirecte, ad opus, præsertim morale, dirigi et ordinari nequeat. At vero, intellectus tunc proprie practicus appellatur, dum quærit et cognoscit veritates eas, quæ ex sua ipsa natura ad opus tendunt, ita ut sint veluti regulæ et principia, quæ homo applicare cogitur, dum opus aliquod, tum ordinis physici, civilis, vel socialis; tum maxime ordinis morales producere vel exercere vult. Ex quo pronum est inferre, duplicem hunc intellectum ex solo fine, ac proinde accidentaliter solum inter se differre; namque, ut bene habet D. Thomas, (1) «accidit alicui apprehenso per intellectum, quod ordinetur ad opus, vel non ordinetur.»

4.º Idem præterea *intellectus*, intelligentia sæpenu-mero nuncupatur, ex usu, qui invaluit, istas voces usurpandi tanquam synonymas. Attamen, apud D. Thomam aliosque veteres, intelligentia duplicem significationem, præter nunc expositam, obtinet: quarum prima hæc est, ut intelligentia accipiatur pro actu seu exercitio intellectus, idemque proinde sit ac intellectio, seu actus intelligendi. Significatio altera ea est, ut sumatur pro quodam intellectuali habitu, qui nihil est aliud quam complexus seu collectio primorum principiorum scientiarum omnium, id est, earum veritatum, quæ propter immediatam et vividam evidentiam qua donantur, statim, absque examine et conatu, et quasi naturaliter et

(1) *Sum. Th.* 1.º P. q. 79 art. 11.º

sponte ab homine percipiuntur, eisdem necessario et indeclinabiliter assentiendo et inhærendo.

5.° Ast vero, majoris certe est momenti distinctio quæ inter *intellectum* et *rationem* intercedit. Quæ, ut plenius et facilius capiatur, in memoriam revocare oportet, tres esse actus quibus vis intellectiva sese exerit, apprehensionem, scilicet, seu simplicem perceptionem, judicium, et discursum seu ratiocinationem. Itaque, intellectus, reduplicative ut *intellectus* seu prout a *ratione* distinctus, est facultas seu potentia intelligens quatenus per eam homo, et simpliciter res apprehendit vel percipit, et immediata judicia efformat. Dico autem judicia immediata ea, quæ per comparisonem simplicem duarum idearum, in mente statim exurgunt, propter immediatam evidentiam, qua nexus, vel repugnantia prædicati cum subjecto dignoscitur, ut evenit in primis veritatibus seu principiis scientiarum. At vero, eadem ipsa intellectualis potentia, quatenus veritatem quærit et invenit per comparisonem plurium idearum, conficiendo discursum sive ratiocinationem, *ratio* proprie et specialiter nuncupatur. *Intellectus* igitur et *ratio*, etiam dum non accipiuntur ut synonyma, sed ex parte propriæ cuiusque significationis, non sunt duæ potentiæ realiter distinctæ, sed duo aspectus seu manifestationes ejusdem facultatis intellectualis; quæ *intellectus* ac etiam *intelligentia* dicitur, prout veritatem assequitur per simplicem contactum cum objecto, absque motu, ac veluti per tranquillum, fixum, et spontaneum mentis intuitum: *ratio* vero, prout veritatem assequitur per motum et conatum quemdam, quo ab uno objecto ad aliud procedit seu discurrit; ex una veritate nota aliam ignotam et latentem detegit, idque utendo, vel analysi, vel synthesisi plus vel minus complexa. Ex quibus,

Colliges 1.° intellectum seu *intelligentiam*, hoc sensu acceptam, esse veluti partem seu potius manifestationem

superiorem et nobiliorem mentis humanæ; quandoquidem per ipsam et ex ipsa homo participat modum intelligendi ipsius Dei, qui unico actu, et intuitu simplicissimo omnia novit; atque etiam angelorum, qui non discurrendo et ratiocinando, sed, ut scite ait D. Thomas, «simpliciter et absque discursu veritatem rerum apprehendunt:» unde et *intelligentiæ*, et creaturæ *intellectualis* proprie nominantur, dum e contra homo, rationalis creaturæ nomen merito et jure sibi vindicat.

Colliges 2.^o rationem seu naturam intellectus hujus seu intelligentiæ in homine, perfectiori modo, et potissimum reperiri in perceptione entis; hujus namque notio seu idea, ut alias dicemus, ejus est naturæ, ut primo, statim et absque conatu ullo a mente capiatur, et detegatur in quolibet objecto: quinimo, experientia ipsa teste, scimus notionem entis omnes intelligendi actus comitari, nihilque nos de quavis re investigare nec detegere posse, nisi rationem et ideam entis in eodem detegamus, vel potius intueamur. Quam rem docet etiam D. Thomas pressiori sermone, dum affirmat, nos nihil posse intelligere, nisi sub ratione entis.

Colliges 3.^o intellectum præfato sensu acceptum, esse fundamentum seu principium et terminum simul *rationis*. Siquidem, ratio ut *ratio*, seu ut ratiocinium efflorescens, præsupponit necessario non solum simplicem perceptionem objectorum, sed quædam principia, seu veritates per se et immediate evidentes, ex quibus initium ducere possit, et quibus veluti fundamentis nitatur processus rationis, quo ignotum ex noto deducere et detegere possit. Est quoque terminus; quia propositio seu veritas per ratiocinium deducta et detecta, certa et evidens menti apparere nequit, nisi mens ipsa pervideat, propositionem seu veritatem, necessario ac legitimo nexu cum aliquo primo principio ligatam esse. Ergo motus potentiæ intellectualis, quo ratio ut *ratio* constituitur, et

incipere debet ab aliqua veritate per se et immediate nota, et simul ad eandem terminari debet per resolutionem iudicii. Egregie ad rem D. Thomas: (1) «Inquisitio rationis, sicut a simplici intuitu intellectus progreditur, quia ex principiis quæ quis intellectu tenet, ad inquisitionem procedit, ita etiam ad intellectus certitudinem terminatur, dum conclusiones inventæ in principia resolvuntur, in quibus certitudinem habent.»

Colliges 4.^o perperam Kant ac post illum non paucos ex recentioribus, docuisse intellectum et rationem duas esse facultates seu potentias ab invicem realiter distinctas. Quod, ut alias omittamus rationes, satis constat, tum ex eo quod idem sit objectum intellectus et rationis, nimirum, res prout intelligibilis, seu ens sub ratine veri; tum etiam ex eo quod rationis munus et actus ex intellectu essentialiter pendet ac in eo involvitur; quandoquidem, ut nunc vidimus, ratiocinatio, et ab intellectu pendet et incipit, et ad eundem terminatur et resolvitur. Ergo, ut scite disserit Scotus, «eadem potentia cognoscit principia et conclusionem; aliter, nulla eadem potentia cognosceret conclusionem, cum non cognoscat per se, nisi ex collatione ad principium, quia principium non cognoscitur nisi sciatur elici conclusio contenta in illo.»

Colliges 5.^o actum proprium intellectus prout intellectus, dici posse *intuitionem* seu cognitionem intuitivam, sicut e contra actus rationis, cognitio *discursiva*, vere dicitur; quatenus, scilicet, intellectus, ut habet D. Thomas, *cognoscit simplici intuitu; ratio vero, discurrendo de uno in aliud.* (2)

(1) *Sent.* lib. 3.^o D. 35, q. 1.^a art. 2.^o

(2) Cave tamen ne inde inferas cognitionem prædictam *intellectus* esse immediatam; nam quamquam intuitiva dici potest, sensu exposi-

6.° Porro, non minoris est momenti apud philosophum christianum, divisio illa rationis in *superiorem* et *inferiorem*, qua D. Augustinus primum, et post eum D. Thomas, rationis humanæ theoriam a gentilibus philosophis incomplete, diminute, et incohærenter traditam, evolverunt, illustrarunt et compleverunt. Apud Augustinum itaque ratio superior est, *quæ intendit æternis conspiciendis aut consulendis: inferior vero, quæ intendit temporali-bus rebus*. Ast quoniam definitiones istæ, obscuritate præ nimia brevitate laborant, e re erit earum sensum ad mentem D. Thomæ declarare et evolvere.

Jam ergo, quia ratio humana seu intellectualis hominis vis, nihil est aliud, ut alias dicemus, quam participatio quædam Primæ Veritatis, ac veluti impressio divini luminis, implicite et quasi virtute præhabet veritates eas primarias, necessarias, æternas et immutabiles, quibus continentur et exprimuntur relationes essentielles rerum, idque tam in ordine speculativo, quam in practico seu morali: nam «sicut in ratione speculativa sunt quædam, ait D. Thomas, (1) ut naturaliter nota, quorum est intellectus, et quædam quæ per illa innoscunt, scilicet, conclusiones, quarum est scientia, ita in ratione practica præesistunt quædam, ut principia naturaliter nota.» Hujusmodi prima et suprema cognitionis principia, eatenus essentielles et immutabiles rerum relationes continent et exprimunt, quatenus sunt impressiones, participationes et similitudines idearum divinarum, quibus Deus rerum naturas possibles exprimit, cognoscitque; reales vero, ad extra produxit et condidit. Ex quo plane infertur, harum veritatum objectivam rea-

to, at immediata vere dici nequit, cum objectum et veritatem non attingat nisi mediis speciebus sive ideis.

(1) QQ. Disp. de Verit. q. 16 art. 1.°

litem in Dei essentia inveniri et existere; quini-
mo, ut profundissime dixit D. Thomas, hujusmodi prima
principia, habent quamdam immutabilitatem et *infa-*
llibilitatem ex hoc quod sunt similitudo illius Primæ Ve-
ritatis.

Ergo dum noster intellectus veritates has primas, ne-
cessarias, æternas, et immutabiles contuendo, ex ipsis
et per ipsas, vel de inferioribus judicat, veritates parti-
culares in eis contentas deducendo; vel eis utitur tan-
quam regulis morum, quibus ad Deum et divina quasi
directe et immediate tendat, jure tunc nuncupatur et
est *ratio superior*, qua intendit rebus æternis conspicien-
dis et consulendis. E converso, dum vel ex observatio-
nibus et experientia singularium, vel per comparatio-
nem, analysim, et synthesim idearum vel notionum,
quas ex corporalibus et sensibilibus abstraxit, veritates
quasdam magis vel minus universales elicit, quibus alia
objecta aliasque veritates et quærit et detegit, vel eis-
dem utitur pro directione actionum moralium, erit tunc
ratio inferior, quæ intendit temporalibus rebus. Atque
ex allata et exposita doctrina,

Infertur 1.^o rationem superiorem et inferiorem tan-
quam potentia a potentia realiter non distingui, sed esse
unam eandem facultatem sub duplici manifestatione.
Quandoquidem *ratio superior*, est ipsemet hominis in-
tellectus, quatenus in se continens virtualiter et quasi
in potentia proxima, prima principia, seu veritates illas
immediatæ evidentiae, quas D. Thomas, aptissimo nomi-
ne, *prima intelligibilia* appellat, secundum eas et per
eas de omnibus aliis judicare potest. Ratio vero *inferior*,
est ipsemet intellectus, quatenus inferiora, sensibilia et
temporalia objecta, intelligibiliter cognoscere potest: uno
verbo; quatenus in præfatis objectis, per simplicem per-
ceptionem, judicium, discursum, reflexionem, compa-
rationem aliosve mentis actus, veritates non paucas par-

ticulares et minus universales detegere potest, atque easdem simul actibus moralibus applicare. (1)

7.° Celebrior est divisio intellectus in *agentem* et *possibilem*, quam nunc solum innuimus, quoniam de ea postea fusiori sermone agere, opus est.

SCHOLIUM CIRCA INTELLECTUM ET RATIONEM.

Sicut Kant, Jacobi et alii post ipsos, ut dixi, perperam docuere intellectum et rationem duas esse specie distinctas intelligendi facultates, ita quoque Rosmini non solum hujusmodi distinctionem tuitus est, sed docuit præterea, intellectum in hoc a ratione differre, quod objectum prioris sit ens ideale seu possibile; rationis autem, ens reale. Quod quidem absque fundamento et gratis esse dictum, ut alia omittamus, vel ex eo solum plane constat, quod utraque hæc facultas, seu potius functio intellectualis, ens tunc ideale seu possibile, tum reale attingere potest. Equidem, ex ipso sensu intimo conscii sumus, nos tam circa ens possibile, quam circa ens reale, tum per simplicem perceptionem, tum per judicia immediata, tum per ratiocinationem posse procedere. Longius fortasse a vero recessit Rothenflue, qui notiones intellectus et rationis, a D. Thoma cum reliquis

(1) Vehementer igitur falluntur, qui autumant rationem superiorem specie distingui ab inferiori, atque ad mentem D. Augustini et D. Thomæ proprius accedunt, qui hic nihil aliud agnoscunt quam duas functiones ejusdem facultatis intellectualis, quarum una ad æterna et necessaria fertur ratio; altera vero, ad temporalia et contingentia; «contingentia enim et necessaria, ut adnotat D. Thomas, *Sum. Theol.* 1.^a p. q. 79 art. 9 etsi differant secundum propria genera, conveniunt tamen in communi ratione entis, quam respicit intellectus.»

Scholasticis traditas, pervertit penitus et confundit. Est namque ratio apud eum: *facultas animæ immediate percipiendi res de se insensibiles*: intellectus autem: *facultas animæ mediate seu per ratiocinium percipiendi esse, verum, pulchrum aut honestum rerum*. Hæc si vera sunt; ergo fallitur absdubio communis omnium sensus, immo universum humanum genus, dum existimat et adstruit Deum et Angelos esse quidem et vere dici naturas *intellectuales*, non vero proprie rationales, eo quod veritatem per simplicem ejus intuitum et immediatam perceptionem, minime vero per discursum seu ratiocinationem acquirant: nam si ratio, teste Rothenflue, est *facultas immediate percipiendi res intelligibiles*, intellectus autem percipit *mediate seu per ratiocinium*, profecto Deus et Angeli, non naturæ intellectuales, sed rationales tantum et proprio nomine sunt nuncupandi: e converso, homo, qui in inquisitione et assecutione veritatis, mediate seu per ratiocinium, ut plurimum et frequentius procedit, non rationalis, sed intellectualis erit nuncupandus. Quod ad me attinet, existimo non solum magis veram, sed communi hominum sensui ac rerum naturæ magis consentaneam esse doctrinam D. Thomæ, qua et traditur exacta et naturalis notio intellectus et rationis; et asseritur Deo et Angelis congruere sensu proprio denominationem naturæ intellectualis, non vero rationalis. Quin et redditur ratio vera sufficiens hujus diversæ denominationis, adstruiturque tandem nomen *rationis*, Deo et Angelis solum congruere quatenus accipitur pro vi seu facultate intelligendi, prout a facultate sensitiva omnino distincta et sejuncta. En aurea D. Thomæ verba, quibus prædicta omnia summatim et dilucide continentur; «In homine est intellectus, (1) non

(1) *Sent. Lib. 2.º d. 3.º q. 1.º art. 6, ad 2.º m*

tamen propter hoc in ordine intellectualium proprie ponitur, quia illa substantia *intellectualis* dicitur, cujus tota cognitio secundum intellectum est, quia omnia quæ cognoscit, subito, sine inquisitione ipsi offeruntur: non tamen ita est de cognitione animæ, (rationalis) quia per inquisitionem et discursum ad notitiam rei venit; et ideo *rationalis* dicitur, quia ejus cognitio, secundum terminum tantum et secundum principium intellectualis est: secundum principium; quia prima principia sine inquisitione statim cognoscit, unde habitus principiorum indemonstrabilium, intellectus dicitur; secundum terminum vero, quia inquisitio rationis ad intellectum rei terminatur. Et ideo non habet *intellectum* ut naturam propriam, sed per quamdam participationem. (Accipe hic *intellectum* non pro facultate intelligendi, quam certe apud D. Thomam homo habet tanquam propriam naturam seu perfectionem, sed *intellectum* ut contra rationem distinctum, id est, pro cognitione intuitiva seu acceptione spontanea veritatis rerum, absque inquisitione per discursum et ratiocinationem.) Ratio autem, et de Deo et de Angelis dicitur; tamen alio modo sumitur, secundum quod omnis cognitio immaterialis, ratio dici potest; prout ratio dividitur contra sensum, et non contra intellectum.»

Atque exinde merito idem S. Doctor, alio in loco, rationem hominis appellavit *naturam intellectualem obumbratam*: naturam quidem *intellectualem*, quatenus quoad aliqua et in quibusdam actibus, imitatur modum cognoscendi Dei et Angelorum, quibus congruit ratio veræ et puræ intelligentiæ; *obumbratam* tamen, quia præfactum modum cognoscendi intelligentiarum, nec pleno jure possidet, nec quoad omnes actus; quandoquidem, veritatem et scientiam rerum frequentius et plenius per inquisitionem et ratiocinium quærit et assequitur.

SCHOLIUM DE RATIONE SUPERIORI ET INFERIORI.

Dixi supra, prima principia rationis, seu veritates illas æternas et necessarias, circa quas præsertim versatur ratio superior, nuncupari a D. Thoma, *prima intelligibilia*. Quod sane nomen ipsis congruit, non solum quia sunt id quod primum et quasi naturaliter a mente percipitur, sed etiam et maxime, quia secundum ea et per ea, de aliis judicamus. Nam cum hujusmodi prima intelligibilia in se contineant et exprimant relationes essentielles et fundamentales rerum, idque prout in essentia sive ideis divinis continentur et exprimuntur, vere potest dici, quod cum secundum ea de aliis judicamus, vere de his aliis judicamus per ideas divinas et per Primam Veritatem. Itaque, absque eo quod deliramenta Mallebranche amplectamur; absque eo quod admittamus ipsius opinionem, falsitate et periculis scatentem, circa visionem objectorum in Deo, bene possumus dicere cum D. Augustino, mentem nostram *veritatem in Deo videre; veritatem esse majorem* anima nostra; nos de rebus *judicare secundum primam veritatem*, aliaque hujusmodi Doctoris afri pronuntiata, quæ quidem a Mallebranche exaggerata et non probe intellecta, occasionem præbuerent ejusdem absurdæ theoriæ. Prima siquidem intelligibilia, quatenus exprimunt relationes essentielles rerum, prout continentur et repræsentantur in ideis divinis; et similiter, quatenus sunt participationes exemplatæ intellectus divini, majora sunt anima et mente rationali; hæc de aliis judicat per ipsa, et veritatem in Deo videre, dici potest, cæteraque non absimilia pronuntiata D. Augustini verificantur. Profecto, si Mallebranche pronun-

tiata hujusmodi ad mentem et doctrinam D. Thomæ, et non ad principia cartesiana expendisset, verum et genuinum eorundem sensum assecutus fuisset. Tunc enim loco illius periculosæ theoriæ ac sensui communi adversantis, statuisset cum D. Thoma, sensu nunc exposito, quod «anima judicat de rebus omnibus secundum Veritatem Primam, in quantum resultat in ea sicut in speculo secundum prima intelligibilia.» (1) Id est, anima vere dicitur omnia alia cognoscere et dijudicare secundum Veritatem Primam et in Veritate Prima, quatenus alia cognoscit et dijudicat, secundum prima principia et per prima principia seu intelligibilia, quæ nihil sunt aliud, nisi quædam impressiones seu participationes exemplares derivatæ ab intellectu divino ad mentem nostram. Dixisset etiam cum D. Thoma, quod, «a veritate intellectus divini, exemplariter procedit in intellectum nostrum veritas primorum principiorum, secundum quam de omnibus judicamus.» (2)

§ II.

Præcipua philosophorum placita de intellectu.

Quoniam philosophia fermè omnis, præsertim vero quoad quæstiones psychologicas et ideologicas, ex sententia quam quisque amplectitur circa naturam et proprietates facultatis intelligendi, maxime pendet, e re erit præcipuarum scholarum et majoris nominis philosophorum systemata et pronuntiata de re hac attingere. Hac quippe ratione, præterquam quod tyronum mens

(1) *Sum. Theol.* 1.^a P. q. 46.^a art. 6.

(2) *De Verit.* q. 1.^a art. 8.^o Consule opus nostrum *Estudios etc.* L. 5, c. 6 et *passim*.

expolitur ac veritatis magis amans evadit, theoriam philosophiæ christianæ, quæ eadem est ac sensus communis, plenius ac perfectius assequetur. Itaque, missis antiquioris ævi philosophis, ac etiam Anaxagora, Xenophane cum reliquis metaphysicis eleaticis, Pythagora ac ejusdem discipulis, ad posteriores gradum facimus.

A) *Plato*: Præter sentiendi facultatem, tres alias cognoscendi facultates, vel functiones agnovit, opinionem, cogitationem, intelligentiam. Nuncupatur opinio, apud ipsum, facultas qua anima per analysim et synthesim notiones rerum, quas per sensus apprehendit, sibi efformat, atque objecta hæc sensibilia dijudicat. Cogitatio vero, notiones rerum a materia magis abstractas et universales, tanquam proprium objectum habet; ita ut opinio et cogitatio circa sensibiles res versentur, sed opinio ad eas feratur in seipsis, cogitatio autem prout subsunt abstractioni.

Intelligentia, est facultas sive functio, qua anima rerum *ideas* sive naturas in seipsis intuetur; inconditatum sive Absolutum esse attingit; simulque ex hac et per hanc intuitionem idearum, et perceptionem Absoluti, ad cognitionem existentium progreditur et descendit. Solâ *intelligentiâ* veritatem proprie et plene assequitur anima, quia *ideæ*, quas per intelligentiam intuemur; veras rerum naturas constituunt; res vero existentes, non sunt nisi similitudines et veluti participationes idearum. Hujusmodi *ideæ*, quæ naturas rerum constituunt et continent, et quarum veritatem per intelligentiam accipit anima, in hac præexistunt, saltem representative, ante ipsius unionem cum corpore; ex quo consequitur, *intelligentiam* nihil esse aliud quam *reminiscentiam* idearum, quæ per unionem cum corpore consopitæ remanent in anima.

Ex hac Platonis theoria, inferes 1.^o *opinionem* et *cogitationem* ab ipso constitutas, non multum re vera dif-

ferre ab ea intellectus functione vel manifestatione, quam cum D. Augustino et D. Thoma, *rationem inferiorem* nuncupavi.

Inferes 2.^o intelligentiam Platonis, cum facultate intellectuali integra, prout a D. Thoma exponitur, id est, quatenus *intellectum* et *rationem* simul complectitur, convenire quidem et quodammodo assimilari ex parte actionum, minime vero ex parte objecti: assimilatur quoad actus, quia *intelligentia* illa Platonis, non solum est intuitiva, sed etiam discursiva: differt quoad objectum, quia nec *intellectus*, nec *ratio*, apud D. Thomam, habent pro objecto *ideas* illas platonicas.

B) *Aristoteles*: Duas cognoscendi facultates in anima certe admisit, sensum, scilicet, et intellectum, atque postremum istum in *agentem* et *possibilem* divisit. Primus est, quo anima ex repræsentationibus rerum sensibilibus, quæ sensibus internis et præsertim imaginatione continentur, abstrahit species sive ideas intelligibiles, quibus sensibilia objecta sub universali ratione repræsentantur. Secundus est, qui per præfatas ideas res sub universali ratione cognoscit; idque per simplicem perceptionem, per iudicium et per ratiocinationem. Quamvis res sensibiles, prout singulares et contingentes, sensus tantum objectum esse queant, attamen ut subsunt abstractioni et universalitati, necessitatem, immutabilitatem, ac intelligibilitatem obtinent, ex quo objectum intellectus puri ac proinde scientiæ esse possunt. (1)

C) *Plotinus et Neoplatonici*: Docent, sicut Plato, in hominis anima, præter sensum et opinionem, «esse ra-

(1) Sunt qui existimant, Aristotelem admisisse duplicem intelligendi facultatem, nimirum *intellectum* et *rationem*; sed longe probabilius habemus, his nominibus unicam potentiam designare voluisse. Non diffiteor tamen, dubia quædam verba in eo occurrere, nec satis perspicue loqui, dum de intellectu *agente*, et de intellectu *separato* et *immixto* sermonem facit.

tionem et intelligentiam, quarum illa, utpote mere discursiva sive ratiocinativa, a sensu et intelligentia, inter quæ veluti media reperitur, omnino discriminatur, eo quod sensus intuitionem sensibilibum, intelligentia intuitionem intelligibilium sibi vendicant. Ratio discurrere quidem seu ratiocinari potest, tam circa intelligibilia, quam circa sensibilia, ita tamen, ut intelligibilia nonnisi in imaginibus quibus repræsentantur in anima cognoscat; quæ imagines, ab *intelligentia* ad rationem derivantur. *Intelligentia* sive intellectus, versatur circa intelligibile *purum*, sive circa id quod per seipsum, ex seipso, et immediate, absque omni specie sive imagine, intelligibile existit. Intelligibilia hujusmodi in ipso intellectu continentur, et præhabentur; quinimo, intellectus sive *intelligentia*, ejus actus intelligendi, et intelligibile *purum*, quod est ipsius objectum, sunt unum atque omnino idem esse. Unde *intellectus*, est ipsum suum objectum, atque ex hoc ipso maxime a *ratione* discriminatur; quoniam *ratio*, sive circa sensibilia, sive circa intelligibilia, quatenus imaginibus sensibilibus vestita, versetur, versatur sane circa objectum, quod nec in seipsa continet sed extra se accipit, nec cum ipsa identificatur, sicut evenit respectu intellectus.

Attamen, quamvis anima intelligibilia *pura* in se contineat, *confuse* tantum continet: unde ut ea distincte cognoscat, opus est ut ab Intelligentia Suprema, quæ ab *Uno Absoluto* fluit vel emanat, illuminentur. Hæc porro intelligentia, a qua intelligibilia in anima illuminantur ut *actu* et distincte ab ipsa noscantur, quamvis supra singulas animas sit, eis tamen communicatur; ex quo animæ *intellectuales* nominantur et intellectum obtinent.

Postquam anima ex illuminatione præfatæ Intelligentiæ, intelligibilia *pura* quasi per conversionem supra seipsam agnovit, paulatim ejus intellectus purificatur, et simplificatur, donec ad eum perveniat statum, in quo sen-

sibilia omnia et ipsa intelligibilia pura transcendens, destruitur *dualitas* ipsa primitiva subjecti et objecti, et anima percipit et agnoscit, se unam eamdemque rem existere cum *Uno* sive *Absolute*. Immo etiam agnoscit, *Unum*, esse supra intelligentiam, supra animam, supra ipsum ens, supra omne quod sensu aut intellectu cognosci potest; cujus agnitionis ultimus terminus ac postrema perfectio, est ut anima ab *Uno*, et in *Uno* ita absorbeatur, ut in silentio absoluto veluti quiescens, omni cogitatione vacua remaneat, ipsamque sui ipsius conscientiam amittat. Facultas ista seu potius functio *super-essentialis* et *superintelligens*, ut Neoplatonici vocant, qua hominis animus cum *Uno*, ut primo omnium principio, modo nunc exposito, conjungitur, a Plotino *extasis*, a Proclo vero, *mania divina*, *enthusiasmus*, *illuminatio*, nuncupatur.

Animadvertendum autem, prædictam identificationem seu absorptionem animæ cum *Uno* ex parte intellectus, perfici et juvari per voluntatem et exercitia ordinis moralis, videlicet, purgationibus, precibus, cultu animam exornante, ascensu ad intelligibilem mundum, abstinencia ab omnibus quæ corporis ministerio fiunt, et ab affectionibus erga corpus. Atque ex prædictis omnibus deduxerunt tandem scholæ hujus sectatores, Deum sive *Unum*, non aliter colendum esse, nisi *absolute silentio et ignorantie confessione*, ut verbis utar Damascii. Ex brevi ista synopsi Plotini et Neoplatonicorum systematis circa intellectum, tria colligere pronum est:

1.° Systema neoplatonicum circa mentem humanam, pantheismum simul ac mysticismum involvere.

2.° Mysticismum hujus scholæ, longe distare a mysticismo scriptorum et philosophorum, qui inter catholicos floruerunt. (1)

(1) Vehementer ideo falluntur, qui scriptores istos, ac inter alios

3.^o Abnormis et periculosa opinio Averrois et aliorum Arabum circa intellectum agentem separatum ab anima, et intellectum tantum *passivum*, id est, cogitativam, illuminantem, probabilius ortum duxit ex Neoplatonicorum sententia affirmante Intelligentiam Supremam illuminare intelligibilia in intellectu contenta, ut actu et distincte cognoscerentur.

Ad recentem ætatem gradum facimus, Arabes et Scholasticos prætermittentes; illos quidem, quia theoriam Aristotelis amplexati sunt, sed non raro deturpatam et corruptam placitis Neoplatonicorum; posteriores vero, quoniam ipsorum theoria circa intellectum, quoad substantialia et præcipua capita, cum ea congruit omnino quæ a Clemente Alexandrino cum aliis veteribus Ecclesiæ Patribus incepta et ex parte exulta, a D. Augustino propagata et magis evoluta, in D. Thoma tandem perfecta et omnibus numeris absoluta evasit, quæque est ipsamet, quam in sequentibus exponemus. Unde

D) *Spinosa*: tres perceptionis modos vel gradus statuit, nimirum, perceptionem *sensitivam*, *ratiocinativam*, *intuitivam*. Prima est, qua attingimus res sensibiles, sive in seipsis, sive ex earum signis, vel representationibus imaginatione contentis: hunc perceptionis gradum, *opinionem*, vel *imaginationem* nuncupat. Secunda, quæ *ratio* ab ipso appellatur, est qua notiones communes rerum efformantur et percipiuntur. Tertia, quæ *scientia intuiti-*

Clementem Alexandrinum, Origenem, S. Augustinum, S. Bonaventuram, Taulerum, tanquam mysticismi neoplatonici sectatores traducunt; nec enim illorum ullus, ut sexcenta alia omittam, regenerationem illam Neoplatonicorum admissit, qua anima ab *Uno* et in *Uno* ita absorbetur, ut cum ipso confundatur et identificetur, cognitionem omnem exuens, atque sui conscientiam et individuum personalitatem amittens. † Ubi nam gentium Taulerus, Suso, vel alii christiani tractatores ipsius mysticismi moralis et supernaturalis, docuerunt, Deum non aliter colendum quam absoluto silentio et ignorantia confessione?

va dicitur, est qua per ideam « essentiae formalis quorundam Dei attributorum, ad adaequatam cognitionem essentiae rerum » pervenimus. Porro, essentia hominis per Dei attributa constituitur, atque ejus intellectus seu cogitatio est modus quidam essentiae divinae: mens ergo humana est pars divini intellectus. Itaque, ut ipsemet fatetur, « cum dicimus mentem humanam hoc vel illud percipere, nihil aliud dicimus, quam quod Deus, non quatenus infinitus est, sed quatenus per naturam humanam explicatur, sive quatenus humanae mentis essentiam constituit, hanc, vel illam habet ideam.

Si ad Logicæ leges loqui vellet Spinoza cum reliquis omnibus pantheistis, prædicta omnia uno hoc verbo claudi poterant: In homine revera nullus est intellectus, nulla ratio, nulla facultas cognoscendi; quoniam homo ipse nihil est in seipso et extra Deum: proinde, tam homo, quam intellectus ejus, nihil sunt aliud quam manifestatio quædam seu modus unicæ substantiæ et divinæ existentiae.

E) *Leibnitz*: Animæ essentia per simplicem monadem, sicut res aliæ, constituitur. At monas hæc, quæ animam rationalem constituit, repræsentationem universi in seipsa continet, idque simul cum conscientia seu, ut ipse ait, *apperceptione* hujus repræsentationis, ita ut intellectualis cognitio, nihil aliud videatur esse apud Leibnitz, nisi apperceptio, qua anima in seipsa percipit rerum naturas vel ideas gradatim et successive, per evolutionem *schematis* illius universum repræsentantis. Omnis itaque cognitio, sive intellectualis, sive sensitiva, in evolutione hujus schematis simul cum *apperceptione* posita est. Quod si aliquando hæc apperceptio deficiat, ut in somno, vel deliquio, deficit quidem tunc cognitio, sed non deficit repræsentatio mundi in anima, quæ semper manet, utpote ipsius essentiam constituens.

Ex qua leibnitiana theoria, conjici posse videtur:

1.° germanum philosophum omnimodam activitatem intellectui tribuere, nihilque passivitatis in eo agnoscere.

2.° Objectum humanæ cognitionis esse non res ipsas prout existunt extra animam, sed ideas tantum rerum prout in anima ipsa præcontinentur.

3.° Ideas, quibus intellectualis cognitio constituitur et successive perficitur, revera non acquiri, sed proprie innatas esse dicendas.

4.° Tandem, Leibnitz theoriam circa intellectum et humanam cognitionem, maxime affinem esse theoriæ Platonis, idque non solum quatenus ideas innatas adstruit, sed etiam quatenus et quia apperceptio leibnitiana non multum differt a *reminiscentia* platonica; quandoquidem, sicut per istam anima *actu* explicat et agnoscit ideas et cognitiones, quas prius habuit, ita per illam priorem, anima actu evolvit et agnoscit eadem ipsa objecta, quæ in anima præcontinentur et præcognoscuntur, absque conscientia tamen seu apperceptione hujus cognitionis. (1)

F) *Mallebranche*: Duæ tantum animæ insunt facultates, quibus res percipere valet, intellectus, nimirum, et voluntas. Per intellectum, res præsentis percipit et absentes imaginatur: « unde colligere pronum est, ait ille, intellectum res absentes, ut ita loquamur, imaginari, præsentis sentire. » Unde colligo ego, apud ipsum, sensum ab intellectu specie non differre; quandoquidem, præter nunc allata verba, docet alibi conceptis terminis, « sensus et imaginationem nihil aliud esse, præter intellectum res percipientem per organa sensuum. » (2)

(1) Atque ex his colligere etiam pronum est, theoriam intellectus esse id in quo Leibnitz magis a philosophia D. Thomæ discedit, cum in reliquis fere omnibus satis cum eo conveniat. Quod quidem ex nimio amore, quo prosequitur suam *Monadologiam*, originem sumpsit proculdubio.

(2) Atque iste est homo, qui a recentibus catholicis scriptoribus ad

Utut sit, id certum est, cartesianum metaphysicum docere, intellectum, simplicem tantum perceptionem sibi vindicare; judicia vero de rebus efformare et circa eadem ratiocinari, ad voluntatem solam spectare. «Voluntas vero, ait, solum judicat et ratiocinatur, iis quæ ab intellectu ipsi offeruntur, voluntarie, ut dictum est, assentiendo.»

Jam, hominis mens ex ea parte qua intellectu *puro* pollet, immediatè conjungitur cum Ratione universali, id est, cum Deo, in quo proinde videmus veritates necessarias, æternas et immutabiles: videt etiam in ipso ideas rerum, ac proinde essentias. Ex quibus concludit tandem, nos consulendo Rationem universalem, quæ est ipsa Dei ratio, «per eam cernere partem eorum, quæ Deus clarissime videt.»

Hanc Mallebranche theoriam non pauci in Gallia et Italia amplexati sunt, aliquantulum tamen modificatam a quibusdam ex ipsis. (1)

G) *Cousin cum novo Eclectismo*: Facultates quæ animæ insunt, ad *sensibilitatem, intelligentiam, voluntatem*, commode reducuntur. *Intelligentia*, quæ *ratio* frequentius a Cousin appellatur, in duplici statu spectari potest et revera existit: in statu *spontaneitatis*, et in statu *reflexionis*. Ratio dicitur *spontanea*, quatenus et dum percipit

nauseam usque nobis offertur, tanquam methaphysicæ christianæ verus cultor, tanquam eximius D. Augustini discipulus, tanquam spiritualismi solidus propugnator! Nihilominus, æquum existimo animadvertere, ipsum quandoque mentionem injicere de intellectu *puro*, quo universalis et notiones communes percipimus; sed utrum intellectus hic ab eo, quem cum sensu et imaginatione confundit, facultas diversa seu vere distincta sit, perspicue non docuit.

(1) Sic Thomassini ex eadem oratoriana magistri sui familia, aperte cum ipso profitetur, mentem humanam, dum æternas veritatis regulas intuetur, ipsum Deum intueri.

homo in seipso, sive potius in sua conscientia, veritates, præsertim necessarias, æternas, immutabiles, et absolutas: dum vero ipsamet ratio, se convertendo et reflectendo super conscientiam et veritates præfatas, harum originem, fundamenta ac elementa ad examen revocat, agnoscit et dijudicat, *reflexa* tunc evadit et dicitur.

Jam vero, quamvis ratio, prout *reflexa*, cujusque hominis sit propria; at *spontanea*, quamvis aliqua ratione dicatur spectare ad quemlibet hominem, quatenus singulis adest eos veluti illuminando, vere et realiter non est facultas propria, personalis et subjectiva hominis, sed potius est ratio universalis, communis omnibus, et *impersonalis*. (1)

Utut sit, id indubium est, ipsum vestigia Mallebranche premere, dum rationem illam *impersonalem*, cum ea Luce quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, unum idemque facit; quinimo, quod sit ipsum Verbum caro factum, disserte profert: «Ratio, inquit, est necessarius mediator inter Deum et hominem..... illud Verbum caro factum, quod Dei interpret et hominis præceptor est, simul Deus et homo.» Nihil ergo mirum, si Cousin discipuli, ejusdem de ratione theoriam, quæ proculdubio Pantheismo favet, aliaque ejusdem placita pantheistica evolventes, purum, putumque Rationalismum docuerint, cum impiis consecrariis omnis generis, quæ eruuntur hocce ex systemate, ut videre licet in Damiron, qui autumare ausus est mysterium Incarnationis, nihil esse aliud quam symbolum, quo natura rationis humanæ significatur et repræsentatur, quatenus, scilicet,

(1) Æquitas tamen postulat ut addatur, antesignanum hunc Eclectismi recentis, doctrinam præfatam de ratione impersonali, quoad aliquid modificasse in posterioribus operum editionibus, eo sensu, ut veritatem potius quam rationem, impersonalem efficiat et prædicet.

est ipsa Dei ratio, quæ homini jungitur et communicatur: historia ergo Incarnationis, tanquam poesis quædam habenda est, et figura prædictæ communicationis Rationis impersonalis, vel potius Dei cum humanitate.

Quamvis porro Maret, absurda hæc et impia plane consecraria et pronuntiata aliorum discipulorum vel æqualium Cousin, rejiciat penitus, ut virum catholicum decet, ejusdem tamen theoriam intellectus seu rationis humanæ amplectitur ac tuetur ex parte.

H) *Gratry*: Fontes cognitionis a facultatibus cognoscendi distinguere oportet: fontes porro cognitionis sunt quidem tres, *sensus externus*, *sensus intimus*, *sensus divinus*; facultates vero cognoscendi sunt, *intellectus* et *voluntas*.

Fontes cognitionis ita nuncupantur; quia materiam cognitionis exhibent, quæ materia veluti elaboratur per intellectum, sed adjutum voluntate; namque intellectus res cognoscere ac dijudicare nequit ea ratione qua opus est ad veritatem assequendam, nisi voluntas simul recta sit. Porro, cognitionis materia tribus potissimum comprehenditur, videlicet, mundo, animo humano, Deo. Sicut autem mundus nobis exhibetur per *sensum externum*, et animus noster per *sensum intimum*, ita Deus exhibetur per *sensum divinum*, qui nihil est aliud, apud Gratry, quam « attractio quædam Summi Boni, sive, ut Aristoteles inquit, appetibilis et intelligibilis; quam attractionem Dei, si non semper, qualis re vera est in nobis distinguimus, certe omnes et semper ubique sentimus. »

I) *Ubaghs*: Duplex ratio in homine est distinguenda, *subjectiva*, nimirum, et *objectiva*. Ratio *subjectiva*, est « congenita animi potentia acquirendi cognitiones omnis generis, viis naturæ suæ accommodatas: » *objectiva*, sunt veritates illæ necessariae, immediate evidentes, et perspicue omnibus notæ. Quæ sane veritates, animæ per naturam insunt ac menti congenitæ habendæ sunt; attamen,

ut distinctam et claram notitiam earumdem mens obtineat, opus ipsi est meditatione ac externa institutione, quo semel posito, ulterius mens progreditur, ac per comparisonem, analysim, reflexionem, attentionem et alios actus, veritates eas evolvit et applicat, hacque ratione, rerum notitiam et scientiam acquirit.

Actus seu functio, qua mens veritates immediate evidentes et necessarias, in seipsa præcontentas ac sibi congenitas, actu et distincte percipit, *visus intellectus* nuncupatur; post quam functionem illæ aliæ secundariæ exurgunt, deductio, reflexio, etc. Jam vero, veritates hujusmodi animæ congenitæ, quæ etiam sunt prima scientiarum principia, eo ipso quod æternæ, necessariae ac immutabiles sunt, nihil aliud esse queunt, quam perfectiones Dei, sive ipsa divina attributa. Ratio igitur *objectiva*, est ipse Deus, qui proinde est verum lumen rationis humanæ. «Prima rationis nostræ principia, ait ille, sunt Deus ipse menti præsens ceu rationis lumen, sive lux mentis, mentem nostram modo analogo, at magis actuoso afficiens, quo lux physica afficit sensum oculorum.»

Ex qua summaria expositione theoriæ Ubaghs, facili negotio quisque colligere potest, ejus theoriam intellectus, cum theoria D. Thomæ aliqua ex parte affinem esse, at deturpatam placitis mallebranchianis, dum asserit, veritates necessarias rationis, esse ipsa Dei attributa, atque Deum ipsum cum lumine rationis humanæ, seu cum ratione objectiva confundit. Recedit quoque a D. Thoma, dum veritates eas, menti vere ac proprie congenitas supponit, quas hic nonnisi *virtualiter et in fieri proximo* congenitas docet.

Cæterum, ad D. Thomam accedit, tum adserendo, has veritates veluti consopitas esse in mente donec hujus activitas excitetur et evolvatur; tum et maxime quoad ea quæ docet de visu intellectus, ac de *reflexione*, *dedu-*

ctione, comparisons, ut secundariis functionibus mentis; namque *visio intellectus* Ubaghs, congruit cum *intelligentia* seu intellectu D. Thomæ, et postremæ illæ functiones, accipi queunt ut *ratio*, apud D. Angelicum. Intercedit quoque affinitas quædam inter D. Thomam et philosophum Lovaniensem, ex parte præcipui influxus, qui ab utroque primis veritatibus seu principiis conceditur, quoad efformationem, evolutionem, et certitudinem scientiæ.

J) *Kant*: triplex est facultas cognoscendi in homine, *sensibilitas, intellectus, ratio*. Sensibilitate, quæ, vel externa, vel interna esse potest, anima recipit impressiones objecta repræsentantes, quas repræsentationes anima intuetur: unde sensatio est receptio impressionum; intuitio vero, est perceptio harum impressionum quatenus repræsentativæ sunt. Sed quamquam materia harum intuitionum per sensibilitatem donatur animæ, hæc sensibilia objecta intueri nequit, nisi sub conditionibus extensionis et successionis, ita ut spatium sit veluti forma necessaria intuitionum sensibilitatis externæ, et tempus, intuitionum externæ et internæ. Ast vero, formæ hujusmodi, *empiricæ* non sunt, id est, ab objectis non accipiuntur, sed in ipsa anima præcontinentur, suntque proinde formæ a *priori* respectu sensibilitatis. Ex quo consequitur, spatium et tempus, Kant sententia, nihil reale esse in rebus, vel saltem ipsorum realitatem a nobis non posse cognosci.

Intellectus est facultas sensibilitate superior, qua hujus intuitiones in unitatem conscientiæ conjungit, ac conceptus et judicia efformat. Sicut ergo sensationes sunt materia intuitionum sensibilitatis, ita intuitiones istæ sunt materia *conceptuum* et *judiciorum* intellectus; quæ quidem judicia, *quantitatem, qualitatem, relationem, modalitatem*, tanquam ipsorum necessarias *formas* prærequirunt; quæ *formæ*, non secus ac illæ sen-

sibilitatis, non empiricæ, sed a *priori* menti dantur, ac subjectivæ proinde, non objectivæ quoad nos, haberi debent.

Ratio denique est facultas ratiocinandi, per quam homo, judicia plura conjungendo et ordinando, a conditionatis ad non conditionatum et absolutum asurgit: resolvit itaque ratio conclusionem in præmissas, et has iterum in alias, quousque ad præmissam aliquam deveniat, quæ sit conditio absoluta et non conditionata.

Ex dictis facile perspicitur, theoriam Kant cum theoria D. Thomæ in quibusdam convenire, in aliis differre. Accedit ad D. Thomam dum docet: 1.° Cognitionem hominis ex sensibilitate externa, sensibilitate interna, intellectu, et ratione, integrari.

2.° Sensibilitatem tum externam, tum internam, ministrare materiam cognitioni intellectuali.

3.° Propriam manifestationem seu functionem *intellectus*, esse *conceptus* seu simplicem perceptionem et judicia; rationis vero, ratiocinium.

4.° Rationis proprium esse propositionem resolvere per præmissas usque ad primum aliquod principium absolute verum et indemonstrabile.

Recedit vero a D. Thoma dum statuit: 1.° rationem esse facultatem ab intellectu distinctam: 2.° per sensationes ac intuitiones sensibiles, nos percipere quidem rerum repræsentationes seu phænomena, at conscios non fieri de ipsa existentia aut natura objectorum extra nos: 3.° notiones spatii et temporis esse formas subjectivas sensibilitatis, sicut dum statuit quod quantitas, qualitas etc. sunt formæ subjectivæ et a *priori* judiciorum, ac proinde: 4.° nos per conceptus et judicia vere conscios non fieri de objectiva natura et realitate objectorum, cum unum ex elementis judiciorum pure internum et subjectivum sit: 5.° tandem, nos nihil certo cognoscere aut cognoscere posse circa existentiam Dei, immortalita-

tem animæ aliisque maximi momenti veritatibus, quæ sensibili experientiæ subesse nequeunt; unde infert Kant, argumenta seu ratiocinia pro et contra similes veritates, esse lusus mentis. Ex quibus facile patescit, Kant per ea pronuntiata per quæ a theoria D. Thomæ recedere incipit et progreditur, latam aperire viam scepticismo et idealismo, prouti amplius patebit in historia philosophiæ.

K) *Hegel*: Omissis Fichte et Schelling, ut brevitati consulatur, devenio ad Hegel, qui nobis offert specimen theoriæ circa rationem humanam, quæ hodiernis pantheistis placet. Asserit hic cognitionem hominis ab *Idea* pura, sive *idea-subjecto* effluere, quæ cum Ratione absoluta identificatur. Statuit deinde consentaneæ ad systema pantheisticum, rationem triplicem manifestationem habere: 1.^a dum ratio spectatur et existit in statu indeterminationis omnimodæ, in quo est veluti cogitatio *pura*, id est, quæ nec ad subjectum cogitans, nec ad objectum aliquod refertur. Sed quoniam ratio et vita *Ideæ* in continuo motu et nisu ad conscientiam sui assequendam posita est, dum se evolvendo extra seipsam egreditur, quæ est secunda ejus manifestatio qua incipit seipsam determinare, naturam producit, vel seipsam ut naturam *ponit*. Ulterius vero se evolvendo, sui conscientiam tandem adipiscitur, ac ut spiritus ponitur: et hæc est tertia manifestatio *Ideæ*.

Hinc colligitur juxta Hegel, evolutionem *Ideæ* sive Rationis, tribus perfici momentis: in primo, omnia quidem continentur in ea, sed omnino indeterminate, ita ut *Idea* spectata in priori hoc momento sive statu, nec sit subjectum, nec objectum, nec universale, nec singulare, nec natura, nec spiritus, nec quidvis aliud determinationem quamlibet involvens. In secundo, seipsam cognoscit et *ponit*, ut naturam rerum extra animam existentium. At in tertio momento, *se ponit*, ut spiritum

conscientiam sui adipiscendo, ac simul cognoscendo se continere omnia, vel quod in idem redit, omnia esse unum, sive idem cum *Idea*; quæ pantheistica conclusio seu affirmatio est ultimus terminus evolutionis rationis, ac perfectissima hominis scientia.

Tribus hisce momentis *Ideæ puræ*, sive rationis absolutæ, respondent tres functiones sive operationes, quas logici intellectui assignant; namque in primo momento spectata ratio, est *notio*, quamvis omnino indeterminata; in secundo, est *judicium*; in tertio vero, *ratiocinatio*, per quam et ex qua concluditur omnium absoluta unitas synthetica, id est, universalis et particularis, objecti et subjecti, naturæ et spiritus, entis demum et cogitationis, quæ cuncta in *Idea* continentur, ac cum ipsa identificantur.

L) *Jacobi et Lichtenfels*: Duos hosce scriptores ideo conjungimus, quia ipsorum pronuntiata circa hominis mentem et cognitionem valde affinia, vel potius eadem sunt. Hominis cognitio tribus perficitur facultatibus, *sensu*, *ratione*, *intellectu*. Sensus percipit vel accipit immediate res sensibiles: ratio, quæ etiam *sensus interior*, et *instinctus rationalis* a Jacobi nuncupatur, percipit immediate res insensibiles sive spirituales, ex. c. Dei existentiam, animæ immortalitatem, justum et injustum, vitam futuram cum aliis similibus. *Intellectus*, notiones objectivas, per sensum et rationem datas et acquisitas, invicem confert, dividit, jungit, super eas reflectitur, ratiocinatur, ad determinatum systema ea reducit. Sola igitur ratio objecta intelligibilia sive insensibilia, ut vere realia percipit; at intellectus, repræsentationes et notiones sibi datas elaborat, sed nihil nos docet circa realem existentiam objectorum.

Systema hocce in pluribus peccat: 1.º quia rationem ab intellectu secernit tanquam facultatem penitus diversam: 2.º quia ratiocinia efficere, quod proprium est

munus rationis, ut vox ipsa indicat, intellectui tribuit: 5.^o quia maximi momenti veritates, ut Dei existentiam, principia moralia, animæ immortalitatem, vitam futuram, refert ad gratis fictam perceptionem immediatam rationis, atque ad cæcum instinctum rationalem: quinimo, cohærenter ad systema hocce, docent ejus adseclæ, nos per reflexionem et *demonstrationem*, quæ functiones sunt solius *intellectus*, minime conscios fieri posse objectivæ realitatis hujus generis veritatum; quoniam demonstratio, utpote functio mere subjectiva, rerum realitatem *scire* non facit. Atque ex his jam facile perspicitur, theoriâ istam mentis ad scepticismum ac idealismum recto tramite ducere, quantumvis Jacobi illam adinventam sibi blanditus sit, ad præfatos errores radicitus convellendos et destruendos.

M) *Gioberti*: Duplex invenitur in homine ratio, *objectiva*, nimirum, et *subjectiva*. Objectiva est ipse Deus, sive ut ille ait, *Ideale Reale*, quod quidem menti humanæ sese intuendum offert, ac proinde dici vere potest, hominis mentem Deum ipsum ac omnia alia in Deo videre. *Ratio subjectiva*, nihil est aliud quam animæ facultas per quam Deum, sive intelligibile absolutum intuetur; ex quo consequi videtur, quod proprius et primarius actus rationis subjectivæ est intuitio quædam confusa, directa, ac spontanea intelligibilis absoluti, quod etiam a Gioberti nuncupatur *Ens quod creat existens*. At huic statui, in quo mens *Ens* hujusmodi intuetur intuitionem *directa* et *spontanea*, succedit alter, in quo ratio verum intelligibile illud per intuitionem directam apprehensum, apprehendit iterum per intuitionem *reflexam*, per quam gradatim et successive evolvit et distincte cognoscit quod in prima intuitionem continetur. Ratio hominis, quatenus intuitionem *directam* sive *spontaneam* et *immanentem* exerit, *intellectus* dici potest; quatenus per reflexionem, intuitionem illam propriam sibi

reddit, distinctam efficit ac successive evolvit, *ratio* potest nuncupari. (1)

N) *Rosmini*: Hujus theoria sequentibus breviter comprehendendi potest:

1.° Objectum primarium intellectus, sive id quod primo a mente percipitur, est *ens ideale* sive *possibile*, quod est veluti forma primitiva et generalis intellectus hominis, qui nihil absque ea, et nisi per eam attingere valet: hanc porro ideam præhabet intellectus, utpote sibi innatam et congenitam.

2.° Hujusmodi ens, quatenus intellectum objective sæcundat, cunctas ejus manifestationes comitatur, et est id cujus ope activitas intellectualis evolvitur, *ratio ob-jectiva*, atque etiam sub aliquo respectu impersonalis nuncupari potest.

3.° Dum intellectus ens istud ideale sive possibile applicat rebus extra animam positis, ac per sensus perceptis, res externas cognoscit, et sui conscientiam acquirit, id est, seipsam appereipit ut res percipientem.

(1) Alia quædam addit italicus philosophus ad suam theoriam perficiendam et evolvendam, sed insolitis ac obscuris verbis utens, quibus sententiam suam hic, sicut in aliis, involvit et dubiam relinquit, ejus tamen accuratiorem notitiam in historia philosophiæ trademus. Interim adnotare sufficiat, ipsius theoriam circa hominis mentem et cognitionem congruere, vel saltem valde affinem esse theoriæ malebranchianæ; ac præterea, pantheismo viam parare, tum dum semel constituto rationem hominis omnia intelligere per lumen rationis ob-jectivæ, quæ, ut vidimus, est ipse Deus, addit et concludit «rationem hominis ex hac parte spectatam, esse revera ipsam rationem Dei» tum etiam dum docet, Deum sive Ens absolutum quod ratio intuetur, esse simul abstractum et concretum, individuale et universale.

«La raison de l'homme, inquit ille, est, sous ce rapport, est véritablement la raison de Dieu, et possède par conséquent une autorité sans appel.

L'Etre est donc abstrait et concret, general et particulier, individuel et universel tout à la fois.» *Introduct. à l'étud. de la Phil.* t. 2.° pág. 175 et 179.

4.° Mens, quatenus percipit ens sub forma *idealitatis*, congruè dicitur *intellectus*: eadem mens, quatenus percipit ens sub forma *realitatis*, per applicationem, nimirum, ipsius sub priori forma ad sensitivas et conscientiae perceptiones, non incongrue dicitur *ratio*, cujus proinde initium et fundamentum est intellectus.

5.° Functiones, seu exercitationes rationis, si non tempore, saltem natura posteriores existunt functionibus intellectus.

Ex quibus pronum est colligere, theoriam Rosmini recedere quidem a doctrina D. Thomæ: 1.° dum asserit primum objectum intellectus esse ens sub forma possibilitatis, cum potius a possibilitate et realitate præscindat: 2.° conceptum sive ideam hujus entis possibilis, esse menti per naturam insitam, vel non acquisitam: 3.° entia alia non cognosci ut realia, existentia et singularia, nisi per applicationem hujus formæ *idealitatis* seu *possibilitatis* entis, quod pronuntiatum idealismo proculdubio favet.

Accedit autem ad theoriam D. Thomæ, eique affinis redditur quoad alia plurima.

Et 1.° quatenus docet ens esse primum cognitum ab intellectu, ac veluti formam generalem et primariam ipsius.

2.° Quatenus supponit ideam entis comitari reliquas mentis perceptiones, ac esse basim, fundamentum et conditionem necessariam activitatis intellectualis, dum evolvitur et applicatur objectis et ideis particularibus sive determinatis.

3.° Quatenus statuit ideam entis non solum involvi et veluti imbibitam reperiri in cunctis intellectus manifestationibus, sed etiam esse lumen mentis humanæ. Quod verum quidem est, si de lumine objectivo accipiat; quo sensu ratio, *objectiva* cum Rosmini potest nuncupari; non vero si de lumine subjectivo, quæ de-

nominatio potiori jure congruit intellectui *agenti*, quatenus objecta intelligibilia *actu* efficit, et cujus prima manifestatio est ipsa idea entis communis.

4.° Quatenus docet cæteras ideas esse determinationes et veluti *concretiones* ideæ entis, sine cujus previa possessione et applicatione, rerum nec natura, nec existentia cognoscuntur. -

5.° Quatenus docet entis perceptiones ad intellectum, prout contra *rationem* dividitur, spectare; quandoquidem mens hominis, si quoad aliquid intelligentiæ Dei et Angelorum assimilatur, maxime id fit per simplicem, immediatam, et quasi spontaneam et intuitivam perceptionem entis. Fallitur tamen Rosmini, dum judicium non intellectui, sed rationi tribuit.

6.° Quatenus ejus sentiendi, *intellectus* est initium et fundamentum *rationis*, quæ proprios actus non exerit, nisi præcesserint actus *intellectus* circa ens.

7.° Tandem, quatenus docet, *intellectum* et *rationem*, non duas diversas facultates, sed ejusdem potentiæ functiones esse, simulque exercitium, sive actionem rationis, posteriorem naturaliter esse exercitio *intellectus*.

SCHOLIUM.

Singulas philosophorum et scholarum opiniones nunc expositas examini vel scientificæ discussioni subicere, nec tempus, nec operis elementarii ratio sinit. Quidnam veri vel falsi unaquæque sibi vendicet, colligi facile potest, quoad aliquas, ex ipsa expositione systematicis; quoad alias, ex brevioribus observationibus a nobis prolatis; quoad omnes, ex his quæ in posterum dicturi sumus, naturam intellectus, theoriam cog-

nitiois humanæ et originem idearum evolventes. Nunc ad eos convertamur, qui intelligendi facultatem a sensitivis potentiis, vel nullo modo, vel non satis distinguunt et sejungunt.

ARTICULUS SECUNDUS.

De intellectu per comparisonem ad sensum.

THESIS.

Intellectus quoad aliquid sensui assimilatur: est tamen facultas ab ipso omnino distincta, atque a corporis organo in operatione propria non pendet.

Explicatur et prob. 1.^a pars, Sicut sensus est facultas cognoscendi animæ insita, qua objecta quædam percipit, ita etiam intellectus. Deinde, tam in sensitiva cognitione, quam in intellectuali, objectum seu res cognita, non immediate et per seipsam potentiæ cognoscenti jungitur, sed per species, ideas vel repræsentationes.

Tertio, potentia intellectiva, non secus ac sensitiva, quandoque est in potentia, quandoque vero in actu, id est, tam quoad sensum, quam quoad intellectum, prius natura est habere facultatem ad objectum aliquod cognoscendum, quam ipsum actualiter et de facto cognoscere. Ex quo ulterius consequitur, tum sensum, tum intellectum præ se ferre aliquid potentiæ passivæ, quatenus utraque facultas in se ipsa recipit actum, vel sentiendi, vel intelligendi.

Prob. 2.^a pars. Omnis facultas operativa ad suum actum et objectum dicitur, ac per ea specificatur et distinguitur; quandoquidem, facultates in seipsis non intuemur nec percipimus, sed in suis actibus: aliunde, per se notum est, eandem esse conditionem potentiæ et actus

qui ab ea profluit, cum actus nihil aliud sit, quam diffusio, explicatio ac veluti evolutio, seu, ut Scholastici aiebant, *actualitas* potentiæ: atqui intellectus a sensu omnino differt, tam ex parte actus, quam ex parte objecti: ergo. Prob. min. Ex parte actus: nam actiones sensuum sive sensationes non existunt absque organis corporeis determinatis per quæ operantur, et a quibus omnino pendent, ita ut eisdem vitiatis vel sublatis, tollatur etiam sensatio. Similiter, experientiâ et ratione testibus, sensatio includit et involvit impressionem materialem et physicam objecti in organum, cui impressioni respondet, et veluti commensuratur sensatio. At vero intellectus operari potest, non solum independenter ab organo determinato, sed etiam absque omni corpore, ut patet in anima post mortem hominis, quæ certe, si vivit et operatur, vita intellectus vivit et operatur. Ergo vel dene-ganda animæ humanæ immortalitas, vel concedendum ejusdem facultatem intelligendi *actu* operari absque corporeo organo. Similiter quoque experimur, nos per intellectum et voluntatem posse cogitare de hoc vel illo objecto, absque eo quod impressionem organicam ab ipso tunc recipiamus. ¿Quid dum actum ipsum cogitandi, vel volendi per conscientiam, vel sensum intimum intuemur ac immediate percipimus? ¿Quodnam erit organum hujus actus, quo actum cogitandi vel volendi intuemur?

Præterea: sensum ab intellectu toto cælo differre ex parte actus, per naturam reflexionis evidentissime demonstratur; quandoquidem, certo certius est, nullum sensum sive exteriorem, sive internum, pollere vi reflexionis, seu redeundi supra seipsum suosque actus: nec minus est certum, intellectum non solum hac vi gaudere, sed reflexionem hanc esse unam ex præcipuis ejus manifestationibus.

Ex parte objecti: objectum sensus est solum quid materiale, sensibile et singulare; nec enim quisquam

sensuum quantumvis perfectus, et per exercitium bene educatas, objectum pure spirituale, puta, Deum, vel universalem naturam unquam percipit.

Contra, satis constat intellectum, et ad objecta pure spiritualia assurgere posse, et rerum naturas sub forma materialitatis percipere et cognoscere; quinimo, universale est proprium et specificum ipsius objectum: ergo intellectus est facultas a sensu omnino distincta, ipsoque superior. Et sane, ipsi communi hominum sensui repugnat asserere facultatem, quæ Deum, angelos, veritatem, justitiam, rationem boni, pulchri, communissimam rationem entis, ipsumque *esse* attingit, a sensibilitate, quæ homini cum belluis communis est, non distingui.

Tertia pars thesis ex nunc dictis sponte fluit. Nam si propria operatio hominis, quatenus homo, et prout belluis superior, est intelligere, pronum est inferre, intellectum cujus est intelligere, in eo, vel maxime a sensu discriminari, quod independenter, ab omni corporis organo queat operari. Ex quibus omnibus.

Colliges 1.^o Sensum merito appellari posse et revera esse facultatem organicam, intellectum vero facultatem inorganicam, quatenus, scilicet, sensus actum proprium non exerit absque concursu simultaneo organi corporei determinati: at intellectus actionem propriam exercet, vel absque quovis concursu organi, ut accedit post mortem, vel saltem absque eo quod ejus actio exerceatur vel eliciatur per organum proprium, quamvis in statu unionis cum corpore, præcedat et comitetur functio aliqua sensibilitatis ac proinde affectio organica.

Colliges 2.^o Sensationem seu functionem sensus, denominari posse corpoream et *materialem*, non quidem ex parte perceptionis sensitivæ quam involvit, nec quatenus sensatio est operatio quædam ab anima egrediens, et diffusio facultatis sensitivæ, sed solum quatenus necessario prærequirit et involvit impressionem objecti in

organo materiali, et quatenus sensatio complete et adæquate sumpta, non elicitur absque influxu et motu organi. Quo sensu excipere oportet veteres Scholasticos, si quando sensitivas potentias earumque functiones, *materiales* vocitent.

Colliges 3.^o Merito D. Thomam docere, facultates ordinis pure intellectualis, quæ sunt intellectus et voluntas, a facultatibus ordinis sensibilis, ex eo præsertim discriminari, quod priores non utantur *organo corporali*, secus ac sensitivæ, ita ut hæc sit veluti differentia quædam primitiva et essentialis inter sensum et intellectum.

ARTICULUS TERTIUS.

De Phrenologia.

§ I.

De recentiorum phrenologia.

Phrenologiæ nomine intelligi potest: *Systema quoddam dynamilogicum, quo adstruitur facultates omnes et vires rationalis animæ, sedem fixam in determinatis corporis organis habere, quibus organis ita ligantur, ut ex eorum magnitudine et evolutione (desarrollo) pendeat et mensuretur, facultatum, inclinationum et operationum intensitas.*

Notio quæ hic continetur, tanquam discriptio potius quam ut vera et accurata definitio est sumenda; exactæ namque definitionis phrenologia capax non est, cum phrenologi ipsi quoad hujus systematis principia inter se non conveniant. Quamobrem, simul brevitati ac perspicuitati consulentes, eorum præcipua ac magis universalia pronuntiata, hic subicere opus est.

1.^m Omnes facultates hominis, sive intellectuales illæ sint, sive morales, sive sensitivæ, *localizationi* sub-

jacent, id est, ligantur certis corporis organis, atque singulæ ipsarum peculiari organo gaudent.

2.^m Inclination seu *propensio* ad operandum ipsaque actualis operatio, respondent magnitudini ac evolutioni (desarrollo) materiali organi, ita ut evolutio ista sit veluti mensura et ratio intensitatis inclinationis, ac positionis seu existentiae actus.

3.^m Præcipua horum organorum sedes est cerebrum, ex cujus circumvolutionibus et evolutionibus internis, prout in externa superficie apparent et manifestantur, agnosci ac dimetiri potest intensitas uniuscujusque facultatis, ac energia operationum quæ eidem respondent.

4.^m Quæ quidem energica inclinatio seu conatus et propensio ad actum, evolutionem organi consequens, adeo intendi potest, ut homo actum illum ponat, quasi vi quadam coactus, cui resistere nequit.

5.^m Voluntas, non secus ac aliæ animæ vires et facultates, determinatum habet organum per quod operatur; quod si organum ejus magnum sit, et satis evolutum, seipsam et reliquas facultates, quarum organum minis non sit evolutum, magis, vel minus poterit cohibere ac regere, liberaque proinde erit saltem quoad aliquos actus et determinationes. At si ejusdem organum parum evolutum inveniatur, ipsius energia insufficiens prorsus erit pro regendis, frænandis ac ordinandis reliquarum facultatum inclinationibus et actibus, veraque proinde ac reali libertate non gaudebit.

THESIS.

Phrenologia quam maxima pars phrenologorum nostris temporibus tuentur, adversatur, tum morali et religioni, tum rationi et experientiæ.

Prob. 1.^o pars: Illud profecto morali ac religioni adversatur, quod sensualismo viam aperit, ac animæ ra-

tionalis spiritualitatem et immortalitatem, vel tollit, vel saltem in periculum vertit: sed sic se habet phrenologicum systema, quod hodie nunc exponit, amplectitur ac tuetur maxima pars phrenologorum: ergo. Prob. min. Tollere e medio seu inficiari existere differentiam radicalem et essentialem inter facultates pure intellectuales, ac facultates sensitivas, est aperire viam sensistarum doctrinæ, ac animæ spiritualitatem immortalitatemque periculo subicere; sed id secum ferre phrenologorum hodiernum systema, perspicue patet ex ipsorum pronuntiatis. Et re sane vera, evidenter sensualismo favent, dum affirmant, facultates pure intellectuales ac morales ordinis superioris, organis corporeis ligari ac subjici eodem modo ac facultates ordinis sensibilis. Quod ? quid est aliud quam e medio tollere, saltem quoad nos, differentiam ac distinctionem essentialem inter sensum ac intellectum? Jam, si sensus et intellectus inter se non discriminantur essentialiter; si intellectus et voluntas non secus ac sensus determinatis organis alligantur, eisdemque conditionibus ac legibus materiæ et evolutionis organicæ subjacent, nihil nobis certi remanet quo possimus adstruere intellectum esse superiorem sensu ab eoque essentialiter distinctum; quinimo, cum nos animarum essentiam vel substantiam in seipsa non intueamur, sed ex actibus ipsarum naturam agnoscamus et dijudicemus, semel e medio sublata, vel in dubium revocata differentia essentiali inter facultates superiores intellectuales et morales, ac facultates inferiores sive sensibiles, nihil nobis remanet quo certo et evidenter possimus demonstrare hominis animam ab anima belluarum essentialiter distingui: nutante porro demonstratione hujus essentialis distinctionis, nutat quoque proculdubio spiritualitas omnimoda ac immortalitas animæ rationalis. Ergo cum moralis et religio christiana absque animæ immortalitate et spiritualitate consistere nequeant, phre-

nologicum systema, prout communiter exponitur, adversatur morali ac christianæ religioni.

Prob. 2.° Nec religio, nec moralis consistere possunt absque libertate voluntatis; atqui phrenologorum systema veram ac genuinam notionem ac existentiam libertatis humanæ antevertit ac penitus destruit, ut ostenditur ex supra expositis pronuntiatis, ac evidens omnino et certum erit cuicumque hodiernorum phrenologorum libros tantisper evolverit: ergo hodierna phrenologia cum morali ac religione aperte pugnat.

Quod ad alteram thesis partem attinet, probatione non indiget, nisi forte apud eos qui nihil unquam de hodierna phrenologia, vel audierint, vel legerint. Nam qui phrenologorum libros, vel tantisper evolverit, sciet profecto:

1.° Inter seipsos minime convenire quoad numerum naturam, situm facultatum et organorum. Gall, viginti-septem facultates cum totidem organis homini assignat; triginta quinque numerat Spurzheim; alii alium numerum majorem, vel minorem admittunt.

2.° Ex accuratis experimentis Cabanis, Richerand, Flourens, aliorumque anatomix, medicinæ ac philosophiæ peritorum, compertum est, persæpe circumvolutiones ac partes determinatas cerebri lædi, quin idcirco tollantur, vel perturbentur facultates quæ ipsis juxta phrenologos respondent. Quinimo, Flourens testatur, se ex animalium cerebro sustulisse et amputasse non parvas ejus partes, tam antrorsum, quam retrorsum, quin tamen animal ullam ex facultatibus amitteret.

3.° Organum religionis et cultus Dei, sive teosophiæ, quod Gall cum aliis phrenologis in cranio hominis detexit, in cranio quoque arietum postea fuit detectum.

4.° In cranio sapientissimi Laplace, phrenologi detexere organum *stupiditatis*; at vero quasi per compensationem, in cranio homicidæ Fieschi organum *destructivita-*

tis detegere non valuerunt, nec in cranio Lacenaire, organum furti, sed potius organa benevolentiae et teosophiae inventa sunt in eo homine non solum latrocinio, sed homicidio ac atheismo tradito.

5.° Tandem, etiamsi vera essent ea quae phrenologi autumant de circumvolutionibus ac organis cerebri atque de facultatibus eisdem respondentibus, nihil certi quoad praxim et iudicium de facultatibus et operationibus, inde confici posset: quandoquidem, constat ex multis et accuratis experimentis, evolutionem ac prominentias exteriores cranii, non semper respondere circumvolutionibus nec prominentiis internis massae cerebri; nec desunt sane homines in quibus integritas intelligentiae ac reliquarum facultatum observatur, quantumvis insolitum ac deforme cranium habeant.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 4.° Si cerebrum læditur vel destruitur, illico perturbantur operationes intellectus et voluntatis: ergo huiusmodi facultates, non secus ac sensitivæ, a corporeo organo pendent.

Resp. Disting. cons. Huiusmodi facultates pendent ab organo corporeo *præsuppositive* et quasi *indirecte*, conc. *directe* et in *seipsis*, neg. Verum quidem est, læso cerebro, perturbari functiones intellectus et voluntatis, ut videre licet in amentibus, ac delirio ex febris laborantibus. Sed id ideo accidit, quia intellectus pro hoc statu unionis, ut mox dicemus et experientia ipsa testatur, nihil actu intelligit nisi simul cum ipso operentur sensus interni, ac præsertim imaginatio, ex cuius phantasmatibus seu representationibus intellectus accipit objecta per abstractionem. Quinimo, etiam postquam semel et iterum objectum aliquod cogitavit, sibi quæ præsens proinde reddidit sub forma et conceptu universali, con-

ceptu isto nequit uti iterum cogitando objectum, quin simul in imaginatione excitentur repræsentationes præfato objecto respondentes. Intellectus igitur, quoad proprium actum, non utitur organo corporeo, nec illud requirit; prærequirit tamen tanquam conditionem *sine qua non*, exercitium, tum prævium, tum simultaneum sensibilitatis internæ, et præsertim imaginationis; unde si hujus organum lædatur, perturbari necesse est functiones pure intellectuales.

Obj. 2.^o Cerebrum communiter et apud ipsos philosophos catholicos, habetur ac dicitur organum intelligentiæ; cujus etiam rei signum est, quod dum mentis aciem meditandis objectis vel speculationibus scientificis nimium defigimus, eisdem inhærendo, sensationem dolorosam in fronte experimur. Ex quo inferunt quidam cum Debreyne, cerebrum esse quidem organum adæquatum ac integrale intellectus et cogitationis, in eo tamen assignanda aut distinguenda non esse determinata organa pro determinatis facultatibus vel inclinationibus, sive intellectualibus, sive moralibus. Ergo nulla adest repugnantia in pronuntiatis phrenologorum circa existentiam organorum pro ipsis facultatibus pure intellectualibus.

Resp. Dist. ant. Cerebrum habetur ac dicitur organum *proprium aut immediatum* intelligentiæ, neg. organum *mediatum et quasi indirecte*, conc. Cerebrum itaque, si quando organum intellectus dicatur, non id sumendum est de organo proprio intellectus, ea ratione qua oculus ex. c. dicitur organum visus, sed quatenus in eo reperiuntur organa sensuum internorum, qui et materiam cognitionis intellectui præbent, ac simul cum ipso functiones proprias exercent circa objecta actu cogitata. Ex quo consequitur, massam cerebralem nuncupari posse, improprio saltem sensu, organum mediatum et indirectum intelligentiæ, quatenus, scilicet, hujus functiones cum functionibus sensibilitatis internæ nexum ac rela-

tionem habent. Cæterum, qui cerebrum *organum intelligentiæ* et instrumentum cogitationis esse autumant cum Debreyne, victas manus phrenologiæ tradunt; quandoquidem, admittunt hoc pacto, *omnes* hominis facultates etiam pure intellectuales, ut sunt intellectus et voluntas, in organis localizari, seu per organa operari, quæ est fundamentalis phrenologiæ affirmatio, ex qua graviora ejus pericula in moralem et religionem profluunt, ut diximus. Nec quidquam interest pro his periculis vitandis, asserere cerebrum esse organum *unicum* et integrale intelligentiæ: sive enim unicum sit, sive in plura distinguatur, semper manet factum capitale phrenologiæ, intellectum, scilicet, non secus ac sensum per organum corporeum operari. Præterea, si semel concedatur intellectum cerebro uti tanquam proprio organo, non video plane, quare voluntati assignanda non sit aliqua pars ejusdem ut proprium organum, cum volendi facultas ab intelligentia distinguatur.

§ II.

De possibilitate et conditionibus veræ phrenologiæ.

Ex his quæ in superiori paragrapho exposita sunt, colligere fas est, doctrinam phrenologicam veri aliquid intra se includere; quod si a vero recedit, ideirco recedit, quia experientiæ facta, quæ in seipsis vera sunt, et irrationabiliter applicat, et ad exaggerationem vertit.

Itaque peccat hodierna phrenologia, quia statuit et docet, 1.^o *omnes* hominis facultates et vires determinatis organis ligari, atque etiam quatenus easdem facultates ac organa indefinite fere multiplicat et dividit: 2.^o intensitatem et energiam cujuslibet facultatis ex magnitudine propria organi prorsus vel fere unicè pendere. 5.^o evolutionem organi, si nimia sit, atque ad certum per-

tingat gradum, secum ferre propensionem necessariam ad operationem determinatam: 4.° libertatem voluntatis ex evolutione et magnitudine proprii organi pendere, ita ut si voluntatis organum debile sit vel parum evolutum, hominis libertas penitus absit respectu quorundam actuum, et debilis sit ac remissa respectu omnium aliorum. Id, ut prætermittamus phrenologos eos, qui purum putumque materialismum apertè profitentur, docentes ex. c. cogitationem nihil esse aliud quam motum determinatum cerebri.

Jam ergo, si hujusmodi phrenologiæ pronuntiata denegentur vel corrigantur; si ab aliis ejusdem affirmationibus, exaggerationes et vitia tollantur; si phrenologiæ nomine intelligatur: *Cognitio probabilis et conjecturalis facultatum ac propensionum hominis, quatenus obtineri potest per inspectionem complexionis ac organorum, quæ in ejus corpore apparent*, possibilis est phrenologia quæ nec morali, nec religioni, nec experientiæ adversatur. Cæterum, phrenologia ista quæ ex sua ipsa natura exurgere ac constitui nequit in ratione systematis, nisi per plurima experimenta ac observationes accuratè expensa et inter se collata, si veritati, religioni ac rationi consentanea esse vult, præ oculis sequentia habebit:

1.° Radicalem et essentialem distinctionem statuere opus est inter facultates sensitivas ex una parte, sive cognoscitivæ illæ sint, ut sensus, sive morales et affectivæ, ut passiones; ac purè intellectuales ex alia, ut sunt intellectus et voluntas: ac priores quidem *organicæ* appellari queunt, sed posteriores *inorganicæ* cum D. Thoma dicantur.

2.° Curandum est ne præfatæ facultates nimium ac veluti indefinitè multiplicentur, ut hodierni phrenologi in more habent, sed ad minorem ac magis determinatum numerum reducendæ sunt, quoad fieri possit; idque fiat præsertim attentis differentiis actuum et objectorum.

3.° In ipsis facultatibus organicis, intensitas potentiæ et propensionis, non ex sola magnitudine sive evolutione extensiva organi, sed ex interna quoque dispositione ac ejusdem variis qualitatibus, æstimanda est.

4.° Quinimò, etiam ex relatione seu collatione cum aliis organis; cum accidere fortasse possit, quod intensitas seu energia alicujus organicæ facultatis impedita ex parte (neutralizada) evadat ex evolutione organi alterius facultatis. Quod præterea etiam evenire potest, eo quod externa organi evolutio seu prominentia, non semper exactè respondet evolutioni interiori, saltem quoad organa cerebralia.

5.° Ex quibus omnibus simul collatis infertur, 1.° judicium circa intensitatem ac vim facultatis cujuscunque, tanquam omnino certum et indubium unquam proferendum, sed solum ut probabile et veluti conjectando: 2.° judicia phrenologica versari oportere solum circa facultatum et inclinationum energiam, quin extendatur ad operationes ipsas; quantumvis namque maxima appareat evolutio alicujus organi, fieri potest ut homo abstineat a ponendis actibus et operationibus, quæ eidem respondent.

6.° Sicut functiones actuales intellectus et voluntatis dependentiam ac relationem habent cum functionibus sensibilitatis, ita etiam organa hujus sensibilitatis influere aliquâ ratione possunt in intellectum et voluntatem, ac proinde determinare intensitatem, aptitudines et inclinationes facultatum ordinis purè intellectualis. Itaque per complexionem physiologicam corporis, ac magis adhuc per condiciones organorum sensibilitatis, phrenologicè judicare possumus de facultatibus purè intellectualibus, ipsarumque variis aptitudinibus quoad artes et scientias.

7.° Quævis tandem sit energia facultatum, et propensionum, subduntur liberæ voluntati, quæ easdem

dirigere, frænare, moderari, ac per exercitium augere potest, præsertim, si media quæ christiana Religio docet, in auxilium advocet. Unde refellitur et excluditur fatalismus ille, qui hodiernam phrenologiam deturpat, eamque Religioni ac societati ipsi infensam reddit. (1)

ARTICULUS QUARTUS.

De objecto intellectus.

Dictum est supra, atque ipsa quoque interna experientia testatur, rationem communem entis, esse id quod primum ac semper intellectus noster concipit in quolibet objecto et actu. Ex quo facilè consequitur, *ens* nuncupari posse objectum intellectus; quatenus ab intellectu attingi aliqua ratione potest, quidquid habet vel habere potest rationem entis. Quam ob rem non impropriè ajebant Scholastici, ens esse in communi objectum *extensivum* intellectus humani, prout, scilicet, hujus actio et cognitio, vel perfecta vel imperfecta, ad omne id quod habet rationem entis extendi potest.

At vero, præter hujusmodi extensivum ac generale objectum quod respondet capacitati et amplitudini, quæ intellectui humano congruit ex sua ipsa immaterialitate, ac ex sua veluti assimilatione et analogia cum intellectu Angelorum et Dei, eidem assignare oportet objectum aliquod quod respondeat ipsi, quatenus est talis determinata natura intellectualis, sive quatenus determinatum gradum perfectionis et activitatis intellectualis sibi vendicat. Unde sit.

(1) Vide *Estudios sobre la Filosofía cit.* lib. 4.^o cap. 44, 45, 46.

THESIS.

Objectum proprium, directum ac quasi proportionatum intellectus humani in hac vita, sunt res seu naturæ sensibiles, sub forma universalitatis.

Dixi, 1.^o *in hac vita*, quia hic non est sermo de cognitione supernaturali alterius vitæ, nec de cognitione, quæ animæ potest congruere post separationem a corpore ex viribus et conditione naturæ.

Dixi 2.^o *sub forma universalitatis*, quia ut in confesso est apud omnes et experientia testatur, sensibilia in universali percipimus per intellectum, dum sensus eadem prout singularia tantum attingunt.

Prob. 1.^o Objectum proprium ac veluti proportionatum intellectus humani illud esse oportet, a quo cognitio intellectualis originem ducit, quod activitatem intellectus potissimum movet ac excitat, eique sese offert et sistit tanquam materia erga quam frequentius operatur, et per quam objectivè perficitur: atqui sic se habent res sensibiles quoad hominis intellectum: ergo. Min. prob. Quacumque tandem ratione explicentur origo et natura cognitionis intellectualis, hæc proculdubio non exoritur, evolvitur aut perficitur nisi dependenter a sensibus sensibilibusque objectis, experientiâ ipsâ docente; adeo ut, si sensus aliquis penitus deficiat, deficit quoque intellectualis cognitio circa objectum illius sensus. Ergo intellectus noster eatenus incipit operari, et operando evolvitur ac perficitur, quatenus convertitur ad naturas sensibiles per sensus perceptas, memoriâ et imaginatione contentas, et repræsentatas. Ergo hujusmodi naturæ sunt id ad quod primò et directè fertur intellectus, ipsas attingendo et percipiendo, non quidem prout in sensibilitate existunt et repræsentantur, sed prout congruit propriæ naturæ, id est,

sub conditione et forma universali; quamvis, semel sic perceptis hujusmodi rebus sensibilibus, possit postea per ulteriorem abstractionem, per comparisonem, reflexionem, ratiocinationem aliasve operationes, ad rationes purè immateriales et insensibiles, ut ad veritatem, justitiam, relationem, existentiam etc. atque ad objecta omnino spiritualia, ut sunt Deus et Angeli, assurgere.

Prob. 2.^o Objectum proprium, directum ac veluti specificum cujuslibet intellectus respondere debet naturæ intelligenti ac modo existendi ipsius: sed naturæ sensibiles prout cognoscibiles in universali constituunt objectum quod respondet naturæ animæ rationalis, quatenus est substantia intellectu prædita, ac simul respondet modo ac conditionibus quibus existit: ergo. Utraque præmissa probatur simul ac declaratur percurrendo singula intellectuum genera. Intellectus divinus, quia est substantia intellectualis non solum ab omni materia separata, sed etiam infinita in esse intelligibili, habet etiam pro objecto proprio ac specifico suam essentiam, quæ non solum est quid purè immateriale et intelligibile, sed est quid infinitum in ratione objecti intelligibilis; quandoquidem in ea et per eam Deus omnia, sive materialia, sive spiritualia, sive possibilia, sive realia videt et intelligit, seu potius videndo intelligit. Ubi vides, infinitatem ac perfectionem objecti intelligibilis in Deo respondere adamussim infinitati ac perfectioni naturæ intelligentis in eodem; ac proinde existere exactissimam proportionem inter objectum proprium ac veluti specificum intellectus divini, et naturam et modum essendi ipsius intellectus divini.

Similiter, objectum proprium ac specificum intellectus angelici, «est substantia intelligibilis a corpore separata,» ut ait D. Thomas, per quam et per species sive ideas sibi naturaliter inditas, res alias, ipsaque sensi-

bilia et materialia cognoscit. Ubi etiam vides, proportionem esse inter objectum proprium, et naturam ac modum essendi angeli. Nimirum, quia est substantia vel natura intellectualis, ab omni corpore independens et separata, habet pro objecto proprio naturam a corpore penitus separatam, id est, substantias spirituales a corpore separatas: quia tamen simul est natura intellectualis finitæ perfectionis, nec omnes substantias spirituales, seu a corpore separatas, perfectè intelligit, nec omnia intelligit, sicut Deus, nec ipsa quæ intelligit, omnia immediate et per propriam substantiam, sed quædam mediatè seu per ideas intelligit. Jam ergo, quoniam rationalis anima, quamvis simplex et immaterialis substantia in seipsa sit, atque facultates quasdam habeat, quæ corporeo organo non utuntur, nec infinitæ perfectionis est, ut Deus, nec a corpore omninò separatur, sed potius ipsi unitur quoad esse substantiale; ejus objectum proprium sunt res sensibiles, prout a materiæ conditionibus abstractæ et universalitate indutæ; ut hac ratione exacta evadat proportio inter objectum intelligibile et naturam intelligentem in homine, non secus ac in Deo et angelis. Quatenus intellectus humanus est vis quæ inest substantiæ immateriali et intelligibili in seipsa, estque facultas quæ non utitur organo corporeo, ei respondet objectum quod participet conditiones immaterialitatis et universalitatis: quatenus est facultas quæ inest substantiæ naturaliter et intimè corpori seu materiæ conjunctæ, ei respondet objectum in materia existens. Quæ duæ conditiones in natura sensibili sub forma universali reperiuntur: prima quidem, quatenus attingitur ut universalis et cum abstractione a materia per ideas intelligibiles; altera verò, quatenus est res seu natura materialis vel sensibilis extra animam intelligentem. Ergo cum D. Thomas licet nobis concludere, quod proprium objectum intellectui nostro proportionatum «est natura rei sensibi-

lis,» vel ut ipsemet alibi nominat, *quidditas* rei sensibilis. Quod verbum non ita sanè accipiendum est quasi nos per intellectum semper *quidditatem* ipsam, seu essentiam cognoscamus, sed quatenus notionem aliquam acquirimus de illa re sensibili, sive perfecta, sive imperfecta ea notio sit.

Res eadem ostenditur ex factis conscientiae, præter ea quæ in prima probatione allata sunt. Siquidem, ex sensu intimo habemus, nihil nos cogitare posse, quin simul exoriantur repræsentationes sensibiles objectorum, quæ cogitationem intellectus comitantur, etiam dum circa res et rationes purè spirituales versantur. Undenam autem hoc psychologicum ac constans phænomenum originem ducit, et quæ ejus ratio reddi potest, nisi quia intellectus noster ex ipsa conditione ac modo existendi, quem obtinet per unionem cum corpore, naturaliter et quasi sponte ad sensibilia convertitur? Unde et valdè philosophicè habet D. Thomas: (1) «Anima humana corpori unita, aspectum habet ex unione corporis ad inferiora directum.» Aliunde, eo ipso quod intellectiva substantia hominis infima est in ordine intellectuali, proportionem et quasi analogiam cum objectis quoque inferioribus seu sensibilibus sibi vindicat; ex quo proculdubio contingit, quod omnia quæ cognoscit, aut sunt res sensibiles, aut ad modum et similitudinem rei sensibilis cognoscit.

Corollaria.

1.^m Ergo doctrina qua adstruitur objectum proprium et directum intellectus humani pro statu præsentis vitæ esse res sensibiles, vera est, sive *a priori*, sive *a posteriori* spectetur; quandoquidem prima et tertia ratio, *a posteriori* procedunt; secunda vero, *a priori* di-

(1) QQ. Disp. De An. art. 17.

ci potest, utpote ex ipsa natura et modo existendi intellectualis substantiæ educta.

2.^m *Ergo verum, non secus ac ens, nuncupari potest objectum extensivum sive adæquatum intellectus humani.* Etenim, cum verum transcendente, de quo hic est sermo, convertatur seu identificetur cum ente, cui solum addit relationem rationis, consequitur plane, *verum* meritò dici posse objectum intellectus, eâdem ratione et eodem sensu, ac ipsum ens. Quo sensu accipiendus est D. Thomas, dum sæpe sæpius affirmat, vel intellectum esse «apprehensivum entis et veri» vel objectum adæquatum ipsius esse ens *sub ratione veri*. Quod si quis pugnaciter contenderit, verum quoque *formale* seu *logicum*, objectum intellectus humani dici posse, per me licet, dummodo id eo sensu accipiatur: verum, scilicet, seu veritatem, esse id, ad quod assequendum ex sua ipsa naturâ tendit et conatur intellectus per omnes suos actus.

3.^m Colligere etiam pronum est ex hucusque disputatis, immaterialitatem esse quasi radicem, rationem sufficientem et mensuram tam *intelligibilitatis*, quam *intelligentiæ*. Intelligibilitatis quidem; tum quia res materiales eatenus intelligibiles et proportionatæ nostro intellectui redduntur, quatenus a conditionibus materiæ separantur per operationem abstractivam, et quatenus objectivè continentur in speciebus sive ideis immaterialibus; tum etiam quia quo objectum aliquod est magis a materia remotum, ut Deus, ratio entis, bonitas, causa, etc. eò est magis intelligibile in se ipso et ex seipso. Intelligentiæ item; quoniam videmus gradum et vim intelligendi in qualibet substantia respondere gradibus et conditioni ipsius immaterialitatis. Sic Deus, qui, utpote purissimus actus, non solum materiam, sed potentialitatem, quæ cum materia quamdam habet affinitatem, a se penitus excludit, summam ac infinitam ob-

tinet intelligentiam. Angelus, qui immaterialis substantia est ab omni materia quoad esse et operari independens et nulli corpori conjuncta, sed quæ tamen potentialitatem et imperfectionem continet, atque proinde affinitatem quamdam cum materia, intelligendi vim sibi vendicat infra Deum, sed supra hominem. Tandem rationalis anima, quæ immaterialis quidem est quoad substantiam, sed tamen corpori quoad esse conjungitur, ab eoque quadantenus pendet, intelligendi vim ac potentiam obtinet, quæ non parum proculdubio distat, non solum ab intelligentia divina, sed etiam angelorum. Scite ergo ac philosophicè locutus est D. Thomas, dum scripsit, quod immaterialitas alicujus rei est ratio, quod sit cognoscitiva; et secundum modum immaterialitatis est modus cognitionis. (1)

SCHOLIUM.

Atque hæc quidem doctrina, quam non semel, sed sæpius docet D. Thomas, majoris est momenti quam vulgo existimatur; ex ea namque pendet, ad ipsam refertur, atque nexum cum ea habet idealogia tota ferme, quanta est. Opinio quippe quam quisque amplectitur circa objectum proprium intellectus, determinat quoque ejus idealogicam theoriam. Sic ex. c. quia Plato assignavit pro objecto proprio intellectus ideas rerum a materia separatas ac per seipsas universales, pronum jam erat docere, ut docet quoad idealogiam, intellectum agentem non existere, ideas rerum naturaliter inditas esse homini, originem et naturam cognitionis intellectualis per simplicem reminiscentiam explicandas esse, cum

(1) *Sum. Theol.* 1.^a P., q. 44, art. 1.^o

aliis hujusmodi pronuntiatis, quorum plurima ipsius posteriores sectatores, Neoplatonici, Mallebranche, Gioberti cum aliis, amplexati sunt. Ipsemet quoque Leibnitz, quia semel objectum proprium intellectus in ipsa animæ substantia universum repræsentante collocavit, Platonis ideologica placita partim amplecti coactus est, atque ad ejusdem reminiscentiam accessit per suam *apperceptionem*, ut originem et naturam cognitionis intellectualis exponeret.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Docente ipso D. Thoma, «unumquodque cognoscibile est, in quantum est actu;» atqui res est actu per esse, ac proinde sub ratione entis quæ dicitur per ordinem ad esse: ergo res est cognoscibilis per intellectum in quantum est ens, quod proinde «est objectum proprium intellectus» ut ipsemet D. Thomas concludit.

Resp. Dist. maj. Unumquodque cognoscibile est in quantum est actu, *quatenus ratio communis entis est conditio sine qua non omnis cognitionis intellectus humani*, conc. *quatenus ens sit objectum proportionatum, directum ac connaturale præfati intellectus*, neg. Itaque res omnes, cujuscumque sint naturæ, intellectui objici possunt, eo ipso quod participant rationem *entis*, quæ est veluti forma generalis et primitiva intellectus; attamen ex hoc minime consequitur, res omnes æqualiter ad intellectum hominis comparari seu referri, sed sunt quædam ex ipsis, ad quæ ex propria specifica natura, atque ex conditione præsentis status fertur spontaneo motu, quasi ad objectum connaturale et sibi proportionatum; suntque, ut diximus, res seu naturæ sensibiles. Cæterum, dum D. Thomas vocat ens objectum *proprium*

intellectus, sumit proprium pro adæquato; nos vero sumimus in thesi pro proportionato sive connaturali.

Objic. 2.^o Objectum imaginationis est quid singulare; sed objectum intellectus in hac vita est id quod continetur in imaginatione; quinimo D. Thomas ipse ait quod «objectum intellectus... offertur a virtute imaginativa:» ergo.

Resp. Dist. min. Continetur et offertur a virtute imaginativa, *quoad naturam ipsam quæ intelligitur*, conc. *quoad modum et conditionem sub qua intelligitur*, neg. Res igitur sensibilis in phantasmate sive repræsentatione imaginationis continetur atque offertur intellectui; sed hic eam actu non percipit nisi prout subest formæ universalitatis. Quod ergo imaginatio intellectui offert, potius est materia objecti, quam objectum ipsum intellectus, unde ipsemet D. Thomas ait, quod «quasi materialiter administratur, vel offertur a virtute imaginativa.»

ARTICULUS QUINTUS.

De intellectu agente et possibili.

§ I.

Necessitas et notio intellectus agentis et possibilis in genere.

«Homo autem, ut loquitur D. Thomas, (1) est perfectissimus inter omnia inferiora moventia; ejus autem propria et naturalis operatio est intelligere, quæ non completur sine passione quadam, in quantum quilibet intellectus patitur ab intelligibili; nec etiam sine actione, in quantum intellectus facit intelligibilia in potentia, esse intelligibilia in actu. Oportet igitur in natura hominis esse

(1) *Sum. cont. Gent. lib. 2.^o cap. 76.*

utriusque proprium, scilicet, intellectum agentem, et possibilem; et neutrum secundum esse ab anima hominis separatum esse.»

«Naturæ rerum materialium, subdit alibi, (1) quas nos intelligimus, non subsistunt extra animam immateriales et intelligibiles in actu, sed sunt solum intelligibiles in potentia extra animam existentes. Et ideo oportuit esse aliquam virtutem, quæ faceret illas naturas intelligibiles actu: et hæc virtus dicitur intellectus agens in nobis.»

«Cum mens nostra, addit (2), comparatur ad res sensibiles, quæ sunt extra animam, invenitur se habere ad eas in duplici habitudine. Uno modo, ut actus ad potentiam, in quantum, scilicet, res quæ sunt extra animam, sunt intelligibiles in potentia...; et secundum hoc ponitur intellectus agens. Alio modo, ut potentia ad actum, prout, scilicet, in mente nostra formæ (naturæ) rerum determinatæ, sunt in potentia tantum, quæ in rebus extra animam sunt in actu; et secundum hoc ponitur in anima nostra intellectus possibilis, cujus est recipere formas (species vel ideas) a rebus sensibilibus abstractas. Quod quidem lumen intellectus agentis procedit, sicut a prima origine, a Deo. Et secundum hoc verum est, quod scientiam a sensibilibus mens nostra accipit. Nihilominus tamen, ipsa anima in se similitudines (ideas) rerum format, in quantum per lumen intellectus agentis efficiuntur formæ a sensibilibus abstractæ intelligibiles actu, ut in intellectu possibili recipi possint.»

«Duorum intellectuum, concludit tandem, (3) scilicet, possibilis, et agentis, duæ sunt actiones. Nam intellectus possibilis, est recipere intelligibilia; actio autem inte-

(1) *Sum. Theol.* 1.^a P. q. 54. art. 4.^o

(2) *QQ. Disp. De Verit.* q. 10.^a art. 6.^o

(3) *QQ. Disp. De Ani.* art. 4.^o, ad 8.

llectus agentis abstrahere intelligibilia. Nec tamen sequitur quod sit duplex intelligere in homine; quia ad unum intelligere, oportet quod utraque istarum actionum concurrat.»

Ut quisque facile pervidet, verba hæc, quæ D. Thomas centies in suis operibus repetit atque evolvit, continent ejus veluti theoriam generalem circa intellectum agentem et possibilem, quæ proinde ad sequentia capita breviter potest revocari:

1.° Sensibiles res seu naturæ (*formæ* appellantur frequenter a D. Thoma) quæ, ut supra diximus, sunt veluti objectum proportionatum et connaturale nostri intellectus, quæque, ut plurimum, et frequentius ipsi nunc objiciuntur, ex seipsis et quatenus *entia* quædam sunt, *intelligibiles* sunt; et vicissim intellectus noster eas intelligere valet. At vero, quia ipsæ prout extra animam existunt, sub forma singularitatis existunt; et ex alia parte, intellectus noster easdem percipit ac cognoscit sub forma universalitatis, consequitur plane præfatas naturas, si spectentur prout in se et extra animam existunt, *potentiam* quidem habere ad hoc ut intelligantur, sed de facto et *actu* per intellectum percipi non posse, nisi formam universalitatis, induant, qua fiunt *intelligibilia actu* per intellectum, cum antea solum essent *intelligibilia in potentia*, ut loquamur cum D. Thoma.

2.° Quod si hujusmodi res prout in se sunt, de facto et actu per intellectum non percipiuntur, nisi quatenus subsunt conditioni universalitatis; ergo agnoscere oportet necessario aliquod *agens*, cujus vi et actione res seu naturæ sensibiles ex singularitate ad universalitatem transeant, ex intelligibilitate in potentia ad intelligibilitatem actualem deducantur et perveniant.

3.° Jam vero, quoniam per se notum est, agentem causam, vel superioris, vel saltem æqualis naturæ cum effectu esse, evidens fit omnino, quod agens istud, actua-

lem intelligibilitatem ac formam universalem objectis materialibus ac sensibilibus tribuens, nec virtus ulla seu causa materialis certe esse potest, nec etiam ulla virtus seu potentia sensitiva, quæ ad materialia tantum et singularia vim suam porrigit. Igitur *agens* istud aliud esse non potest, nisi *agens* ordinis intellectualis; ac proinde adserere oportet esse ipsum lumen intellectuale, seu intelligentiam hominis, nisi cum Averroe velimus dicere, *intellectum agentem* esse rem ab homine separatam, vel cum Cousin, esse *rationem impersonalem*, vel cum Mallebranche et Gioberti, esse ipsam *rationem Dei*.

4.° Itaque *intellectus agens*, nihil est aliud quam ipsemet intellectus humanus, quatenus superioritate et activitate supra sensus et sensibilia præditus existit ex ipsa sua natura. Facultas namque intelligendi quæ nobis inest; utpote longe et fere infinite sentiendi facultate superior; utpote facultas verà ac nobilissimà activitate prædita; utpote participatio quædam luminis divini ejusque infinitæ activitatis; utpote impressio divinarum idearum; denique, utpote facultas pure spiritualis ac quasi divina, materialia omnia ac sensibilia transcendens; vim habet efformandi per abstractionem a repræsentationibus imaginationis ideas intelligibiles, sive repræsentationes intellectuales, (similitudines rerum apud D. Thom.) quibus objectum formam universalem induit ac intelligibile *actu* evadit.

5.° Quo semel facto, objectum utpote intelligibilitate proxima et actuali jam donatum, ac forma universali indutum, menti seu potentiæ intellectuali conjungitur, in ipsa recipitur ac per eandem percipitur et cognoscitur. Atque per hoc et propter hoc intellectus *possibilis* nomen et rem sibi vendicat. Unde

6.° *Possibilis* denominatio tribuitur et congruit nostræ intelligentiæ præsertim propter duo: 1.° quatenus nullam objectorum repræsentationem actu in se præ-

habens, omnes tamen *potest* in se recipere: 2.^o quatenus res omnes, cujuscumque tandem sint generis, percipere aliqua ratione *potest*, eo ipso quod ejus adæquatum objectum est ens. Habet igitur *intellectus possibilis*, ex una parte activitatem universalem, quia omnia *potest* percipere; ex alia, quasi *receptivitatem* universalem, quia res cunctas secundum esse intentionale, repræsentativum et objectivum in se recipere potis est.

7.^o Denique, hoc nomen *intellectio*, si accipiat, ut vere communiter accipitur, pro actu quo intellectus percipit ac cognoscit objectum, congruit solum intellectui possibili; actus siquidem proprius et peculiaris intellectus agentis est abstrahere atque efformare ideas intellectuales, (*species intelligibiles*, *species impressas*, *similitudines rerum*) vel generatim, hujus actus est efficere objecta *intelligibilia actu* communicando ipsis formam universalitatis sub qua per intellectum nostrum cognoscuntur. Ast vero, si *intellectio* adæquate accipiat, pro omni eo quod ex parte intellectus ad cognitionem objecti progignendam requiritur, tunc et actum intellectus agentis, et actum intellectus possibilis simul complectitur, quia, ut merito adnotavit D. Thomas, «ad unum intelligere, oportet quod utraque istarum actionum concurrat.»

§ II.

De existentia intellectus agentis.

Quamvis ex his quæ in superiori paragrapho delibavi, satis superque constare videatur necessitas ac proinde existentia intellectus agentis, juvat hanc directe statuere, cum de re agatur, quæ majoris est momenti quam vulgo existimetur, quæque a philosophis hodiernis frequenter in dubium revocatur. Unde sit,

THESIS.

Existit in homine intellectus agens, qui intelligibilitatem actualem rebus sensibilibus communicat: quæ intelligibilitas per abstractionem idearum perficitur.

Thesis duas complectitur partes juxta duplicem significationem, quæ huic voci *intellectus agens*, attribui potest. Namque *intellectus agens* lato sensu acceptus, nuncupari vere potest, facultas seu vis illa, qua sensibilia et materialia objecta habilia redduntur ad hoc ut per intellectum nostrum modo sibi connaturali et proprio, id est, in universali percipiantur, sive ut aptissime D. Thomas habet, qua objecta intelligibilia tantum in potentia, actu intelligibilia redduntur, nihil determinando circa modum et rationem, quibus hæc actualis intelligibilitas objectis communicatur, sive id fiat per abstractionem et formationem idearum, sive non.

At sensu magis stricto accipi potest *intellectus agens*, prouti accipiebant, ut plurimum, Scholastici; videlicet, pro quadam vi et facultate activa nostri intellectus, qua ad phantasmata imaginationis se convertens, ac eadem potentissima sua vi quasi transmutans, elicit ex iisdem ideas, quæ objectum reale absque singularitatis conditionibus menti repræsentant atque objiciunt.

Dixi *rebus sensibilibus*; quia quamquam intellectus agens aliquatenus influit et determinat cognitiones intellectuales circa objecta pure spiritualia, puta Deum et angelos, ut mox dicemus, ejus tamen actio præcipue, frequentius et apertius circa sensibilia locum habet, circa quæ etiam sensibilia maxima pars nostræ cognitionis intellectualis versatur, atque ex ipsis eruitur. Siquidem, ipsemet conceptus universalissimi, ut notio veritatis, bonitatis, malitiæ, justitiæ, ect. ex actibus sensibilibus et

singularibus, veris, bonis, malis, etc. eliciuntur per rationis abstractiones et præcisiones. Quibus prælibatis.

Prob. 1.^a, pars. Ratione, sensu communi philosophorum omnium, ac demum experientia ipsa quotidiana, testibus, intellectus noster dum res sensibiles percipit et cognoscit, eas sub forma universalitatis percipit ac cognoscit: ergo objectum intellectus eatenus actu percipitur ac cognoscitur a nobis cognitione intellectuali, quatenus subest formæ universalitatis. Subsumo: atqui hæc forma universalitatis, quæ objectum singulare et sensibile habile reddit ut actu et de facto ab intellectu percipiatur, nonnisi per ipsam virtutem seu facultatem intellectualem hominis in objecto produci ac determinari potest: ergo existit in nostra intelligentia virtus et potestas ad id perficiendum. Atqui intellectus agens nihil aliud est in seipso, quam activitas quædam intellectualis, qua eficitur ut natura sensibilis singularitatem exuat et universalitem induat atque hac ratione objectum actuale intellectus evadat: ergo quicumque admittit naturas seu res sensibiles sub ratione universali per intellectum percipi, admittere quoque omnino cogitur intellectum agentem priori sensu acceptum. Porro formam universalitatis, ac proinde actualem intelligibilitatem nonnisi per ipsum intellectum naturæ sensibili tribui posse, vel ex eo satis constat, quod universalitas ista, nec naturæ sensibili ex se congruit, cum ex seipsa et prout extra animam existit singularitatem et individuationem sibi vendicat; nec per ullam potentiam sensitivam communicari potest, cum quælibet sentiendi facultas singularia tantum repræsentet ac percipiat, experientia ipsa teste.

Scio equidem Balmes, Cuevas cum aliis, hodiernæ philosophiæ auribus blandientes, intellectus agentis necessitatem et existentiam inficiari, ea ratione permoti, quod ideæ intellectuales sint ipsamet perceptio sive actio intellectus, qui, apud ipsos, sensibilia objecta in repræ-

sentationibus imaginationis immediate capit et percipit, vel in unitate conscientiæ *ego*, ut Balmes autumat. Ast, scio quoque, oppido et vehementer in re hac illos falli, non solum quia, ut mox dicemus, probabilius est ideas et conceptus intellectuales ab actione intellectus distinguere, sed etiam et maxime, quia præfata hypothese data, semper verum erit, intellectum nostrum sensibile ac singulare objectum, sive in conscientia, sive in phantasia existens et præsens, actu non percipere, vel cognoscere nisi accipiendo ipsum ut universale, ac proinde nisi prius natura, quamvis simul tempore, spoliatur ipsum singularitatem quacum in sensu existit et repræsentatur. Jam vero, hæc vis sive facultas, qua noster intellectus in repræsentatione objecti singularis, naturam ut universalem accipit, removendo ejus singularitatem, erit re vera intellectus agens priori sensu acceptus; quandoquidem, nihil est aliud iste intellectus agens quam vis intelligentiæ, qua efficitur aut redditur *actu intelligibilis* per communicationem universalitatis natura sensibilis, quæ propter singularitatem, quam adjunctam habebat in sensitivis potentiis, erat solum *intelligibilis in potentia*. Sive ergo idea ab actu intellectus realiter distinguatur, sive non; sive intellectus dum cognoscit, objectum suum immediate capiat in idea sive specie spirituali et intelligibili a specie sensibili distincta, sive ipsum capiat immediate in sensu intimo, aut in imaginatione, semper agnoscenda est vis quædam intelligentiæ humanæ quæ transferat objectum *intelligendum*, ab ordine sensibili et singulari ad ordinem pure intelligibilem et universalem: hæc autem *vis* recte nuncupatur *intellectus agens*.

Uno verbo: quoniam nihil actu intelligitur, nisi prius natura intelligibile actu sit per universalitatem; et quoniam hæc actualis intelligibilitas per universalitatem objectum, nec habet ex seipso extra animam, nec eam a sensibilitate recipere potest, ipsi proculdubio communi-

catur ac in eo determinatur per actionem intellectus; atqui nihil aliud est intellectus agens generatim acceptus, quam vis communicandi et determinandi in objecto sensibili et singulari formam universalem, per quam capax fit et habile redditur ad hoc ut per intellectum percipiatur, et sub qua et propter quam cognitioni intellectuali subicitur: ergo nisi cum ontologis dicamus cognitionem intellectualem hominis per ideas innatas haberi, vel ex ratione et ideis divinis effluere immediate, cogimur penitus admittere intellectum agentem; nec enim aliter ratio sufficiens reddi potest cognitionis humanæ, prout ex sensibilibus et sensibus originem ducit.

Prob. 2.^a pars 1.^o Ex ipso sensu intimo quo in nobis experimur, ex sensibilibus repræsentationibus, nos eruere repræsentationes rerum materialium absque singularitate, quarum ope hujusmodi objecta ut universalia menti sistimus, ac intellectu percipimus, obvolvimus et meditamur. Unde egregie et merito D. Thomas sermonem faciens de hac virtute activa, qua ideas, vel species universales ex phantasmatibus abstrahimus, subdit: «Et hoc experimento cognoscimus, (1) dum percipimus nos abstrahere formas universales a conditionibus particularibus, quod est facere actu intelligibilia.» Quicumque porro ad seipsum reversus rationem operandi nostræ mentis serio percipiat, animadvertet protinus, elaborationem quamdam idearum universalium ex sensibilibus in nobis adesse, ex qua et per quam in cognitionem intellectualem rerum materialium devenimus, «non enim aliter, inquit ipsemet D. Thomas, in notitiam harum actionum, (intellectus agentis et possibilis) venissemus, nisi eas in nobis experimemur.» (2)

(1) *Sum. Theol.*, 1.^a S., q. 79, art. 4.^o

(2) *Sum. cont. Gent.*, L. 2.^o, c. 76.

2.^o Evertendo fundamentum adversariorum. Ideo namque illi rejiciunt intellectum agentem et abstractionem idearum vel specierum intelligibilium, quia supponunt ideam esse ipsum actum intellectus. Hæc autem suppositio gratuita, atque parum certe probabilis videtur: *gratuita* quidem, quoniam nullo solido fundamento nititur apud ipsos ejus propugnatores; cum e converso distinctio idearum ab actione intellectus, et a maximo philosophorum numero adstruatur, et internæ experientiæ maxime sit consentanea. *Improbabilis* quoque: nam si idea et actus intellectus sunt unum et idem; ergo dum desinit esse actus intellectus, desinunt esse in homine ideæ, quibus efficit ac exprimit intra se cognitionem et notitiam rerum: ergo deficiente actu intellectus, ut in somno, nulla erit differentia quoad possessionem scientiæ inter hominem magni ingenii, qui permulta novit et perlegit, scientiamque aliquam maxime callet, ac hominem rudem, qui nec legere quidem sciat. At hæc omnia, et rationi, et experientiæ, quinimo, hominum communi sensui repugnant; hic etenim nos edocet in homine qui mathesim ex. c. probe callet, aliquid sane remanere et extare, etiam dum nihil de mathesi cogitat, quod non extat in mente hominis qui hanc scientiam nec e limine salutavit. Jam vero, si ideæ ab actu ipso intellectus minime distinguuntur, quid est ergo quod in homine illo permanet, dum ab actu omni cessat, vel dum de objectis mathesis nihil cogitat? quomodo explicatur conservatio scientiarum in hominis intellectu?

Præterea: in memoria sensitiva et imaginatione existunt et conservantur imagines seu phantasmata rerum corporalium, quibus utimur dum volumus: ergo in intellectu, qui proculdubio virtus est superior ac nobilior imaginatione, admittendæ sunt ideæ sive species objecta *intelligibiliter* repræsentantes, sicut in imaginatione sensibiliter tantum et singulariter repræsentantur.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objicies 1.^o Idem dicere oportet de sensu ac de intellectu, cum utraque facultas cognoscendi sit: sed non datur sensus agens: ergo.

Resp. Dist. maj. Idem dicere *servata proportionem et habita ratione* naturæ propriæ utriusque, conc. *secus*, neg. Et neg. cons. et paritatem. Equidem sensus, utpote potentia aliqua ratione materialis, et facultas utens organo corporeo, moveri et affici potest immediate ab ipsis objectis sensibilibus et materialibus: at intellectus, utpote vis pure spiritualis, inorganica ac fere divina, a conditione materiæ, sensibilitatis et individuationis nimis secernitur, ut ab eis affici immediate queat, aut eadem, in se immediate recipere objective, ut intelligantur. Unde indigent prius quasi *spiritualizari*, (venia sit verbo) et elevari ad ordinem pure intelligibilem per formam universalitatis, quæ experientia teste, est forma connaturalis cognitionis intellectualis in homine.

Instabis cum Balmes. Ideo juxta Scholasticos requiritur intellectus agens, quia sensibilia nequeunt immediate conjungi intellectui, qui est virtus pure spiritualis ac superioris naturæ et ordinis; atqui hæc ratio nulla est, cum intellectus agens etiam sit virtus pure spiritualis ac superioris ordinis: ergo.

Resp. omissa maj. neg. min. Intellectio namque, ut dixi, non per agentem, sed per possibilem intellectum perficitur et completur; atque intellectio hæc receptionem objecti percipiendi prærequirit, saltem prioritatem naturæ; unde intellectus possibilis, qua talis et quatenus receptivitatem objecti intelligibilis includit, est potentia passiva; quo sensu docet etiam merito D. Thomas, quod *intelligere est quoddam pati*. Jam vero, quamvis detur repugnare ens superius recipere et pati ab inferiori, ac

proinde intellectum, qua possibilem, a re sensibili, at minime repugnat ens superius *agere* in inferius, ut videre licet in Deo ex. c. qui quamvis nihil a creaturis nec corporibus recipiat nec patiatur, at in ea proculdubio agere potest. Similiter ergo, licet intellectus humanus ex ea parte qua passivus est sensibilibus repræsentationibus immediate nequeat conjungi, bene tamen potest istis conjungi *agendo* et operando ad determinationem formæ universalis, qua constituitur objectum immediate recipiendum in intellectu, ac intellectuali cognitione cognoscendum.

Omissi majorem, quia non est hæc unica ratio necessitatis intellectus agentis, ut Balmes supponit. Atque, ut alia præteream, exigitur ut intelligibilitatem actualem objecto tribuat, simulque ut per species sive ideas universales in repræsentando, possibilis intellectus determinetur objective ad proprium actum.

Obj. 2.^o Saltem intellectus agens, nequit esse facultas propria, vel inhærens animæ, sed Deus ipsemet, vel substantia aliqua separata: ergo. Prob. ant. Intellectus agens, ex dictis et mox dicendis, est principium efficiens intellectualis cognitionis, quæ præsertim constituitur, et constat veritatibus necessariis; atqui facultas, qua hujusmodi veritates adsequimur, debet esse una et eadem in singulis hominibus, cum omnes consentiant in cognitione veritatum necessariarum; et similiter, eadem sunt in omnibus ideæ intellectuales quibus hujusmodi objecta et veritates percipimus: ergo intellectus agens per quem ad hujusmodi veritates pervenimus, ac ideas horum objectorum acquirimus, oportet quod sit aliquid extra animam existens, ac proinde, vel substantia separata Averroistarum, vel ratio impersonalis Cousin et ejus asseclorum.

Resp. Conc. ant. et maj. dist. min. Facultas etc. debet esse una et eadem *specie*, conc. *numero*, neg. Itaque

ex eo quod veritates necessariae, immutabiles, et universales ab omnibus et singulis hominibus intelligantur, optime infertur facultatem intelligendi esse eandem specie in hominibus, sive facultas hæc accipiatur pro intellectu agente, sive pro possibili, sive pro utroque simul: siquidem facultas hæc, utpote participatio luminis increati ac impressio divinarum idearum, continet vim ad præfatas veritates capessendas, quæ vis similis quidem, at non eadem numero inest omnibus hominibus.

Obj. 3.^o Intellectus agens est principium, quo cognoscimus indeterminatum et universale: ergo nequit esse aliquid *personale*, seu proprium hominis. Prob. cons. Id quod est determinatum et singulare, nequit esse principium cognitionis indeterminatæ et universalis; sed si intellectus agens est quid *personale*, sive vis formaliter inhærens animæ est aliquid singulare: ergo.

Resp. Neg. cons. Ad prob. dist. maj. Si sit determinatum et singulare tam quoad *esse*, quam quoad *potentiam*, conc. si sit determinatum et singulare quoad *esse*, non vero quoad *potentiam*, neg. Intellectus ergo noster non secus ac ipsa anima cujus perfectio est, in seipso, et quoad esse est aliquid singulare; quod tamen nihil obstat quominus ipsius potentia et vis cognitrix intelligibilis ordinis, qui super omnia materialia et singularia sensibilia elevatur, non tantum universalis et quodammodo indeterminata, sed fere infinita sit, quippe quæ ad omne ens porrigitur.

Posset etiam dici, quod intellectus est potentia determinata et singularis, si spectetur *subjective*, et prout quædam vitalis facultas animæ; est vero indeterminata et universalis, si spectetur *objective*, et prout facultas intelligens seu intelligibilis ordinis.

Quæres 1.^o ¿Quodnam sit munus proprium intellectus agentis?

Resp. Munus proprium intellectus agentis, generatim

loquendo, est communicare intelligibilitatem actualem rebus sensibilibus et singularibus, eas reddendo, vel sistendo intellectui possibili sub forma universalitatis, ut per ipsum percipi queant. Sed tamen

Quæres 2.º ¿Quanam ratione id efficiat intellectus agens?

Resp. Per abstractionem specierum sive idearum intelligibilium, quæ naturam percipiendam, intellectui sistant vel repræsentent absque singularitate. Hæc duo pronuntiata certa et indubia esse oportet, apud philosophum quemcumque, qui ideas innatas rejiciat, sicut certa et indubia sunt apud D. Thomam, qui constanter et perpetuo docet intellectum agentem efficere et reddere intelligibilia actu per abstractionem specierum sive idearum intelligibilium, sensibilia objecta, quæ ex seipsis et prout in sensu existunt, sunt intelligibilia tantum in potentia. Sed

Quæres 3.º ¿In quo consistat, sive quomodo perficiatur hujusmodi abstractio specierum?

Resp. Id nec facile explicari potest, nec inter se conveniunt quoad hoc ipsimet, qui necessitatem et existentiam intellectus agentis conceptis verbis agnoscunt et propugnant. Quod attinet ad D. Thomam, frequentius docet hanc abstractionem fieri quatenus intellectus agens, ex vi sibi insita, efformat species intelligibiles spirituales, atque a phantasmatibus imaginationis penitus distinctas: non desunt tamen loca in quibus docere videtur hanc abstractionem fieri, quatenus intellectus agens in ipsa repræsentatione imaginationis, facit apparere, et sistit intellectui possibili naturam ibi contentam vel repræsentatam, absque eo quod appareant conditiones singularitatis. Docet etiam frequenter D. Thomas, phantasmata prædicta *illuminari* ab intellectu agente, quæ *illuminatio* videtur esse apud ipsum, quasi præparatio quædam ad abstractionem idearum; si-

quidem per illam redduntur «habilia ut ab eis intentiones intelligibiles abstrahantur.»

SCHOLIUM.

Docet Rosmini, illuminationem phantasmatum, de qua D. Thomas loquitur, in eo sitam esse quod intellectus agens ideam *entis possibilis* sibi innatam applicat et accommodat repræsentationibus illis imaginationis, ex quo universales et intelligibiles actu redduntur. Quæ Rosmini opinatio ingeniosa quidem est proculdubio, sed tamen gratuita, cum tota innitatur hypothesi ideæ innatæ entis possibilis, quæ a D. Thoma rejicitur.

§ III.

De intellectu possibili.

Ut jam supra innuimus, hominis intellectus, quatenus vim obtinet recipiendi in se ideas intelligibiles sive repræsentationem objecti, ut *universalis*, ipsumque per has ideas percipiendi, nuncupatur *intellectus possibilis*, cujus natura, attributa et actus, summatim et compendio sic exponi queunt.

1.º Quoniam rationalis mens, ut postea demonstrabitur, nullas rerum ideas per naturam insitas actu et explicite habet, merito dici potest cum D. Thoma, *pura potentia in ordine intelligibili*; quæ potentialitas menti ratione intellectus possibilis congruit, non quidem eo quod iste nullam activitatem absolute sibi vendicet, sed quia caret activitate et vi ad acquirendas et producendas ideas, quæ objectum intelligibile actu reddunt per repræsentationem universalem; (*species intelligibi-*

les, *species impressæ*) id enim spectat ad intellectum agentem.

2.° Nihilominus, semel in actu factus per hujusmodi ideas, et postquam per easdem objectum percipit et cognoscit ipsius notionem vel conceptum (*ideam expressam*) sibi efformando, jam potest per reflexionem, analysim, et comparationem horum conceptuum, ideas alias sibi efformare et acquirere, quibus vel partem objecti antea cogniti, vel ipsum sub majori, vel minori universalitate, sibi repræsentat et intelligit.

3.° Possibilis ergo intellectus est simul potentia passiva et activa. Est potentia *passiva*, 1.° quatenus ideas, vel potius objecta quæ intelligit, nec in seipso habet, nec ex seipso acquirit, sed a sensu per intellectum agentem: 2.° quatenus actio intelligendi, utpote immanens, in ipso recipitur. Est potentia *activa*, quatenus dicit actionem intelligendi objectum, quæ vera et vitalis est ipsius actio. Intellectualis namque cognitio objecti, sive per simplicem perceptionem, sive per iudicium, sive per discursum et ratiocinationem peragatur, ad intellectum possibilem spectat.

4.° Ex quibus colligi facile potest, quare hujusmodi intellectus dicatur *possibilis*, atque etiam *pura potentia*. Dicitur *possibilis*, quia potest, et omnes ideas recipere, et omnia entia intelligere. Dicitur *pura potentia*, quia initialiter nullam ideam nullumve objectum intelligibile prout intelligibile in seipso possidet, sed nudam facultatem seu vim intelligendi. Dico prout *intelligibile*, quia quamvis ipsemet intellectus sibi ipsi præsens sit, at intelligibilis actu non evadit quoad nos, nisi dum actum elicit circa objectum aliquod ab intellectu ipso distinctum; quandoquidem potentiam intellectualem in actu et per actum intelligendi agnoscimus et intuemur.

5.° Falluntur ergo vehementer, atque a D. Thomæ doctrina discedunt in re hac: 1.° qui intellectum *possi-*

bilem cum intellectu *passivo* confundunt; hic namque apud Scholasticos et D. Thomam, pro cogitativa communiter accipitur: 2.º qui *possibilem* intellectum nullam activitatem includere existimant, ipsumque habent tanquam puram *receptivitatem* idearum in anima: 3.º qui putant omnem abstractionem idearum pro objecti intellectione perfici per solum intellectum agentem; etenim, ut jam innui, intellectus possibilis potest objecta semel cognita, vel conjungere, vel dividere per comparisonem, analysim, reflexionem et præcisiones, ac proinde sibi ea sistere et repræsentare quasi sub nova forma novoque gradu universalitatis. (1)

CAPUT QUARTUM.

DE FACULTATE APPETITIVA.

Quotidianâ experientiâ compertum habemus, nos dum objectum aliquod percipimus, ad eum motu quodam interiori ferri, si ut bonum percipiatur; vel ipsum intus aversari, si ut malum apprehendatur. Facultas seu vis qua hosce actus elicimus, dicitur *appetitus*, denominatione sumpta ab actu quo bonum prosequimur; is namque ordine et naturâ cæteris præstat, simulque est quasi ratio sufficiens aversionis; siquidem malum eatenus fugimus et aversamus, quatenus et quia bonum ejus contrarium prosequimur et desideramus.

(1) Circa intellectum agentem et possibilem vide *Estudios sobre la filosofía* etc., lib. 5.º, capp. 6.º, 7.º, 8.º, 9.º, 12.º et passim.

ARTICULUS PRIMUS.

De appetendi facultate generatim spectata.

Si universim et latiori sensu accipiatur appetendi facultas, definiri potest cum D. Thoma: *Inclinatio rei et ordo ad aliquam rem sibi convenientem*, hoc est, ad bonum vel perfectionem propriæ naturæ consentaneam. Quæ definitio non solum congruit appetendi facultati propriè sumptæ, quæ appetitus *elicitus* nuncupatur, sed etiam appetitui qui *simpliciter naturalis* recte audit, nec aliud est quam propensio vel inclinatio, qua res quælibet, etiamsi cognitione destituatur, ad bonum sibi consentaneum, tanquam ad finem sponte tendit: enimvero, quamvis illæ bonum illud non cognoscant, at cognoscit naturæ auctor, Deus, qui easdem in bonum illud tanquam in proprium finem ordinat. Quod si de appetitu elicitō hominis sive appetendi facultate, prout vis quædam animi existit, sermo sit, definiri potest: *Facultas vitalis qua homo bonum prosequitur et malum aversatur*.

Sed quoniam, ut innui, hujusmodi prosecutio et aversatio perceptionem objecti consequuntur, ex qua proinde dependent et cui commensurantur, duplicem distinguere oportet appetendi facultatem, juxta duplicem cognoscendi facultatem quæ in homine reperitur. Itaque appetendi vis, quæ sensus perceptionem consequitur, et cujus ope eliciuntur actus quibus homo prosequitur bonum vel aversatur malum prout sensu apprehenduntur, dicitur a philosophis *appetitus sensitivus*. Facultas vero seu vis, quæ intellectualem cognitionem consequitur, et in objectum fertur, quatenus intellectui apprehensum, merito dicitur appetitus *rationalis*, seu *intellectualis*, frequentius autem et proprio nomine vo-

luntas. Porro, cum sensitivus appetitus consequatur sensuum perceptionem, quæ in brutis reperitur, ipsis quoque congruere necessum est appetitum sensitivum.

Ex his infertur, rem *bonam* seu bonitatem esse id, in quod fertur appetendi facultas; apprehensionem vero seu perceptionem *boni* esse conditionem necessariam appetitionis: unde effatum in Scholis tritum: *nihil volitum quin præcognitum*. Bonum in quod appetendi vis ferri potest, vel est *metaphysicum*, vel *physicum*, vel *morale*.

a) *Metaphysicum*, quod transcendente quoque audit, est ipsa entitas rei quatenus convenientiam seu coaptationem dicit cum appetitu, vel aliter: est ipsum ens, prout capacitatem habet ut appetatur.

b) *Physicum*, est illud quo ens perficitur perfectione seu realitate aliqua naturali et physica. Sic sanitas, quâ homo bene valet, scientia medicinæ, ars pingendi, si hæc callet, ejusdem perfectiones seu bonitates physicae habentur.

c) *Morale*, est illud quod appeti potest, quatenus conformitatem seu adæquationem habet cum recta ratione atque reliquis morum regulis, ut justitia, cultus Dei. Quod morale bonum non differt a primo membro alterius divisionis, qua bonum, in *honestum*, *utile*, et *delectabile* dividitur. Etenim, bonum

d) *Honestum*, est illud quod ex sui natura ita subjicitur regulis morum seu ordini morali, ut appetibile sit ex seipso per rectam rationem; vel, ut Cicero loquitur; «quod tale est, ut detracta omni utilitate, sine ullis præmiis fructibusque per seipsum possit jure laudari.»

e) *Utile* bonum, est illud quod appetitur ut medium ad bonum aliud adipiscendum, ut dum quis medicinam appetit propter salutem acquirendam.

f) *Delectabile* dicitur bonum, quod dum possidetur

appetitum perfecte, aut imperfecte quietat, sui fructum ipsi ingerendo.

Corollaria.

1.^m *Ergo malum similiter dividi potest in metaphysicum, physicum et morale.* Nam si contrariorum contraria est ratio, cum malum nihil sit aliud quam privatio boni, hujus divisio priori a contrario sensu accommodari potest.

2.^m *Ergo ratio boni includit necessarium ordinem vel respectum ad existentiam.* Etenim, subjectum bonum aliquod appetens non quiescit in hac appetitione, sed potius ex vi appetitionis hujus seipsum movet et applicat ad quærendam et adipiscendam realem et effectivam possessionem rei volitæ.

3.^m *Ergo possibilia præcisè ut possibilia nequeunt esse objectum voluntatis nec subjici ejusdem appetitioni.* Quamdoquidem, possessio realis et effectiva, quam voluntas respicit, nec existere nec concipi potest, quin res possidenda vere existat.

4.^m *Ergo objectum intellectus universalius ac nobilius existit, objecto voluntatis.* Siquidem non modò existentia cuncta, sed ipsa possibilia, qua pure possibilia, intellectui objici queunt, atque ipsius cognitioni subjiciuntur.

SCHOLIUM.

Quamvis appetendi facultas in homine appetitum sensitivum et voluntatem complectatur, de priori solummodo hic agemus, quoniam de iis quæ ad voluntatem spectant, in Ethica opus erit disserere.

ARTICULUS SECUNDUS.

De appetitu sensitivo.

§ I.

Notio et divisio appetitus sensitivi.

Definiri potest appetitus sensitivus: *Facultas seu vis affectiva, qua bonum imaginatione apprehensum prosequimur et malum aversamur, cum quadam sensibili commotione.*

Dicitur *facultas affectiva*, ut secernatur a facultatibus cognoscendi, quas præsupponit quidem vis affectiva, sed quibus non constituitur. Dicitur *bonum imaginatione apprehensum*, non ut excludantur alii sensus, sed quia imaginationis perceptio est quæ motus vel manifestationes sensibilis appetitus vehementius ac frequentius excitat. Additur, *cum quadam commotione sensibili*, quia passiones, quæ sunt actus hujus appetitus, cum mutatione magis vel minus sensibili exeruntur et manifestantur: qua in re ab appetitu rationali seu voluntate differt, cujus actus ex se nullam mutationem sensibilem involvit, atque sine ea existere valet. Unde sicut sensus ab intellectu radicaliter et essentialiter discriminantur, quatenus hujus actio sine organo corporeo exercetur, ita similiter facultates affectivæ sensibilitatis a voluntate pénitus secernuntur et differunt, quia actus non eliciunt sine corporeo organo vel instrumento.

Actus sive operationes appetitus sensitivi sunt passionibus, quas alii affectus seu *affectiones*, Stoici et Cicero *perturbationes*, nuncupare consuecunt. De quibus antequam agamus.

Prænotandum est 1.° Passionis nomen, nos hic non accipere, ut quidam accipiunt, pro motu seu desiderio appetitus sensitivi, cui vehementia accessit ex asuetudine agendi, sed pro motu naturali et spontaneo appetitus sensitivi erga aliquod objectum sensibile, prout sensu et imaginatione apprehensum: vel aliter; agimus de passione in seipsa spectata, non prout inordinationem includit ex prava agendi consuetudine.

Prænotandum 2.° Passiones hominis et bruti convenire quoad substantiam, quatenus, nempe, in utroque sunt motus appetitus sensitivi ad bonum sensibile et delectabile, sed differunt ex duplici capite: 1.° quia in homine, ex affinitate et quasi approximatione et conjunctione cum ratione et voluntate, superioritatem quamdam et perfectionem accidentalem sibi vendicant, ac capaces redduntur educationis moralis, quatenus rationi et voluntati subjiciuntur per quas dirigi ac moderari possunt. Verbo id expressit D. Thomas, dum ait, appetitum sensitivum in homine esse *rationalem per participationem*. 2.° Quia et quatenus in homine quædam passiones reperiuntur, quæ in brutis, vel non existunt, vel solum existunt in statu imperfecto, vel tanquam *rudimenta* quædam; prouti contingit quoad ambitionem, avaritiam, tædium, (disgusto, displicencia) pœnitentiam, (pesar, arrepentimiento sensible) pudorem etc. Porro, quæ hic de passionibus nunc dicturi sumus, ad passiones prout in homine manifestantur, potius quam ad passiones brutorum spectant. Itaque,

Appetitus sensitivus dividi solet in *concupiscibilem* et *irascibilem*, quatenus duplicem habet fundamentalem manifestationem: quarum prima respicit bonum et malum sensibile, absolute et secundum se spectatum; altera, est qua fertur ad bonum et malum sub ratione *ardui*. Sex assignantur passiones appetitus concupiscibilis, videlicet, *amor et odium, desiderium et fuga, gaudium et*

tristitia. At irascibili quinque: spes et desperatio, audacia et timor, ira.

§ II.

De passionibus concupiscibilis appetitus.

a) *Amor* proprie definiri aut verbis explicari nequit. Hæc namque, et reliquæ passiones, sensu intimo percipiuntur quidem perspicue, at verbo difficile exponuntur. Describi potest: *propensio affectiva ad bonum sensibile, vel delectabilis complacentia appetitus in bono*. Bonum enim ad se trahit et rapit appetitum.

b) Amoris præcipuæ causæ sunt: 1.° *bonitas* objecti, quæ semel apprehensa, ad se trahit appetitum quasi pondus quoddam ipsi immissum: 2.° *similitudo*; nam *simile simili gaudet*. Quod si hæc similitudo sit actualis et perfecta, qualis habetur inter eos qui eandem perfectionem actu habent, ex. c., duo homines virtutem seu sanctitatem habentes, producit amorem *amicitiæ*; si autem imperfecta sit et veluti inadæquata, quatenus aliquis habet non ipsam perfectionem seu bonitatem quæ in alia re invenitur, sed quamdam coaptationem et propensionem ad ipsam, quæ est quædam inchoatio possessionis, tunc producit amorem *concupiscentiæ*: sic in eo, qui appetit et amat divitias vel gloriam, est similitudo potentialis et inchoata cum his rebus, quarum bonitatem actu non habet, sed ipsis quodammodo assimilatur ex parte coaptationis, tendentiæ et propensionis ad ipsas.

c) *Effectus* amoris sunt: 1.° unio affectiva inter amantem et amatum: 2.° *adhæsiō*, tum affectiva, qua amans suos affectus amato quasi immittit, et intus imprimit, unde exoritur mutua inter utrumque intima communicatio, et quasi identitas affectionum et desi-

deriorum; tum etiam cognoscitiva et objectiva, quatenus amata res alte defigitur in mente amantis: *hærent infixi pectore vultus*, ait Poeta de Didonis amore: 3.^o *zelus*; quia amor dum intensitatem acquirit, non solum in amatum fertur, illum prosequendo, sed simul in ejus contraria, acriter ipsa repellendo. Quod si sit amicitiae amor, zelus repellit contraria ipsi bono amato; si vero sit amor concupiscentiæ, repellit contraria, quatenus impediunt singularem et exclusivam boni amati possessionem. Præter hos, alii minus præcipui amoris effectus assignari possent: *liquefactio*, quæ quamdam animi blanditiem præ se fert; *languor*, dum bonum amatum absens nimis est; *fervor*, seu ebullitio æstuantis animi ad præsentiam rei amatae.

d) *Desiderium*, altera appetitus concupiscibilis passio prout bonum prosequitur, describi potest: *motus affectivus quo concupiscibilis appetitus tendit ad bonum sensibile absens*. Distinguitur ab amore, quatenus hic est mera complacentia in bono, sive illud præsens sit sive absens; at desiderium, qua tale, bonum absens tantum respicit quasi quidam conatus et nisus ad illud ad se trahendum, sibi conjungendum.

Atque hoc *desiderium-passio* minime confundendum est cum desiderio rationali seu voluntatis, quod est actus nulli organo affixus, simplexque affectio, qua voluntas fertur ad bonum, vel pure intelligibile et spirituale, vel sensibile quidem, sed quatenus intellectu perceptum. Fortasse *desiderium-passio* melius diceretur *concupiscentia*, ad confusionem vitandam. Differt etiam a spe, quia hæc respicit absens bonum sub ratione *ardui*. Desiderium hoc quasi medium intercedit inter amorem et delectationem; ex amore namque boni apprehensi enascitur ejus desiderium, quod ad ejusdem boni possessionem delectantem tendit ac terminatur. Unde

e) *Causa desiderii est amor simul cum indigentia:*

amor quidem, quia est principium desiderii, ut nunc dixi; *indigentia* vero, quia non desideramus vel concupiscimus quæ nobis insunt bona, sed ea quæ nondum habemus, vel quibus *indigemus*: quinimo, quo major apprehenditur indigentia, eo intensius desiderium exurgit.

f) *Effectus* desiderii enumerari inter alios possunt: *tædium* quoddam præsentium; nam dum aliquid intense saltem optamus, præsentia fastidimus: *suspiria*, quæ sunt et merito habentur connaturalis et spontanea manifestatio desiderii, suntque quasi jactus animi, seu jaculatio spiritus in rem amatam: *importunitas*, sive nimia et frequens sollicitatio boni quod desideratur: *anxietas*, (inquietud, desasosiego) quandoquidem animus aliquid intense concupiscens, continuo ab uno objecto ad aliud movetur, nec quiete vix potitur.

g) *Delectatio*, quæ etiam *gaudium*, *lætitia*, *voluptas*, etc. appellari solet, est *affectus appetitus sensitivi quiescentis in bono sensibili possesso*. Quæ notio delectationi congruit prout passio est; nam nomen delectationis, sicut et gaudii etc., affectibus seu actibus voluntatis puræ conveniunt quoque, et tribuuntur. Delectatio seu voluptas sensibilis, non secus ac desiderium, ex amore originem ducit; ex amore namque enascitur, quod, dum res amata præsens amanti fit per possessionem, appetitus in ea quiescat per tranquillam ejusdem complexionem et fruitionem.

h) *Causæ* delectationis assignari queunt: *operatio* vel actus; omnis quippe delectatio sensibilis aliquam actionem comitatur vel consequitur, ut videre licet in cibo, potu, veneris etc.: *similitudo*; videmus enim quod *simile simili gaudet*, atque *repræsentationes* rerum, sive per sculpturam, sive picturam, sive per gesta etc. delectationem animi producere: *varietas*; nam experimur, sensus delectationem ex alteratione quadam oriri, cupimusque persæpe quod possidemus bonum abjicere et ejus contrario frui;

unde proverbium: *placet varietas*. Inter delectationis causas annumerare, quoque licet *memoriam*, idque non solum quoad bona, sed etiam quoad ipsa mala; gaudet namque animus dum mala quæ evasit, et pericula quæ fugit et superavit, sibi repræsentat: *admiratio*, quatenus ignoti notitiam affert et ulteriorem pollicetur; at hæc ad intelligibilem delectationem potius quam ad sensibilem spectat.

i) *Effectus* delectationis sunt: *dilatatio*, tum cordis, tum animi, ac spirituum animalium diffusio et motus; quæ si delectatio aut gaudium, et intensius, et subito adveniant, deliquium, mortemque ipsam producere valent: *impedire rationis usum*, si ea nimium intensa sit, totam, videlicet, animi aciem et vim ad se rapiendo ac in oblectante operatione defigendo: *desiderium sui*, quatenus oblectantia objecta, dum semel habentur vel degustari incipiunt, amplius et intensius desiderantur. Nihilominus, effectus iste delectationi spirituali, tam ordinis naturalis quam supernaturalis, potiori ratione ac perfectius quam delectationi sensibili, congruit; siquidem, spiritualia, ut veritas, Dei cognitio infusa, ejus amor contemplativus, eo ardentius appetuntur, quo abundantius habentur; ast sensibilia, fastidium sui tandem ingerunt.

j) Ex his quæ de amore, desiderio et delectatione exposita manent, facile perspicitur natura *odii*, *fugæ* sive aversionis, qua animus a malo recedit, et *tristitiæ*, quæ ipsis adversantur. Quæ omnes passiones ex amore originem ducunt, etiam illæ quæ malum respiciunt; «ejusdem enim rationis est, ait D. Thomas, quod ametur aliquid, et odiatur ejus contrarium: et sic amor unius rei est causa quod ejus contrarium odiatur.» Omnes itaque passiones concupiscibilis appetitus, quasi quædam sunt transformationes amoris, quæ proinde tanquam passio fundamentalis ac præcipua sensibilitatis in ordine affectivo jure haberi potest.

k) Quinimo etiam, ex amore isto, quatenus in homine, ut diximus, superioritatem et elevationem quamdam obtinet ex conjunctione cum ratione et voluntate, passiones aliquæ efflorescunt, quæ in brutis non inveniuntur, ut *avaritia*, quæ est amor sive appetitio divitiarum; *ambitio*, qua amatur et quæritur æstimatio aut honor; ex qua enascuntur *jactantia* vel ostentatio, si ipsi jungatur desiderium manifestandi præstantiam super alios; *arrogantia*, si id fiat cum contemptu aliorum quos præcellimus; *vanitas*, si id fiat propriarum perfectionum prædicatione et exaltatione, sed absque aliorum contemptu. Porro, motus harum, sicut et cæterarum passionum, quamvis ex seipsis naturales sint ac ex subjecti temperamento plurimum pendeant, per rationem et voluntatem intendi, remitti et moderari queunt; ac proinde ex se et quatenus ab appetitu sensitivo oriuntur, sunt indifferentes moraliter; moralitatem tamen induunt quatenus rationi et voluntati subjiciuntur.

§ I.

De passionibus irascibilis appetitus.

Passiones irascibilis appetitus, non secus ac concupiscibilis, bonum et malum sensu et imaginatione apprehensum, respiciunt; sed, ut dixi, sub ratione *ardui*, seu quatenus difficile adipisci vel vitari possunt. Sic

a) *Spes* quæ, ut a *spe* voluntatis secerneretur, fortasse melius *fiducia* diceretur, describi potest: *passio qua animus erigitur ad bonum futurum arduum adipiscendum*. Distinguitur, a desiderio, quia hoc bonum absens seu futurum non respicit præcise prout arduum et difficilis assecutionis; a gaudio, quod non futurum, sed præsens bonum respicit; a desperatione, quæ altera est irasci-

bilis passio, quia hæc refertur ad bonum apprehensum, non solum ut difficile, sed ut adeptu impossibile.

b) Præcipuæ spei seu *fiduciæ* causæ sunt: *experientia*, qua prænovimus tale bonum adipisci posse hac vel illa ratione, his aut illis mediis: *cordis calor* et vitalitas, quibus animus erigitur ad difficultates superandas: *conscientia virium*, sive internarum, ut prudentia, scientia; sive externarum, ut divitiæ, amici, etc.: *inconsideratio* etiam fiduciam fovet, quatenus pericula et difficultates non satis nec mature perpenduntur, ex quo originem ducit, quod senes, infirmi, melancholici, minorem præ se ferunt fiduciam in agendis; at e contra, juvenes, sani et ebrii, fiducialiter, ut plurimum, operantur.

c) *Effectus* spei annumerari possunt: *delectatio*, quatenus sperati boni possessionem prægustamus: *energia* in operando, nam difficultas ipsa objecti ejus æstimationem quoad nos auget, et attentionem altius defigit, dum media aut investigantur, aut ad praxim reducuntur pro bono arduo adipiscendo: *amor*, vel personarum, a quibus bonum expectamus, vel rerum, quæ nos ad ejusdem consecutionem ferre valent.

d) *Audacia*, quæ etiam *animositas* dici posset, est *passio qua animus ad malum grave et magnum superandum insurgit*. Dicitur *ad malum grave et magnum*, quia levia seu minora mala, prout talia, potius contemptum quam audaciam excitant.

e) Præcipua audaciæ causa est spes seu fiducia; quandoquidem, eatenus quis in malum insurgit, quatenus fiduciam habet ipsum repellendi et superandi. Ex quo facile colligitur, omnia quæ spem erigunt et foveant, fovere simul audaciam, ejusque proinde causas appellari posse, ut amici, divitiæ, scientia, cordis calor, etc.

f) Tanquam audaciæ effectus haberi potest *tremor*, qui, ut plurimum, initio periculi et pugnæ hominem afficit, quatenus spiritus animales et sanguis ad cor con-

fugiant, et quasi in se convolvuntur et densantur, ut vehementiori impetu erumpant.

g) Audaciæ opponitur timor, qui est *dejectio animi a malo terribili ac vix evitabili causata*. Etenim, cum grave malum imminet, conflictus quidam exurgit inter animi vires et malum; atque si animus persentit vires suas malum superare posse, audacia efflorescit; at si malum insuperabile existimat, ab illo obruitur, dejiciturque animus, eritque timor.

h) *Ira*, est *passio qua animus vindictam quærit cum accensione sanguinis circa cor*. Namque, sicut audacia et timor respiciunt malum imminens, ita ira respicit malum jam incussum, estque quasi motus appetitus ad rependendum malum ei qui sibi nocumentum intulit.

i) *Causæ iræ* assignari queunt inter alias: 1.° *contemptus*; nihil enim adeo motus iracundos excitat et acuit sicut ea quæ contemptum præ se ferunt: 2.° *contradictio*, quatenus qui alteri se opponit, sive corpore, sive animo, in eo excitat appetitum rependendi ei idem vel simile malum: 3.° *defectus proprius*; siquidem, qui aliquem defectum habent, facile existimant ab aliis propter illum despici, ex quo facilitas iræ enascitur.

j) Ex ira oriuntur tanquam effectus: *delectatio quædam*, qua iratus animum demulcet rependendo malum ei, qui sibi prius intulit: *fervor* exæstuans et amarulentus ex fluxu bilis simul cum motu sanguinis originem probabiliter ducens: *turbatio*, sive rationis, sive linguæ, sive vultus. Quibus si nimia sit ira, accedit etiam *tremor* membrorum, ex maxima perturbatione et motu sanguinis et bilis: *taciturnitas* quandoque, quandoque vero *loquacitas* ex ira enascuntur pro diversitate ejus intensitatis, ac præsertim pro diversitate conditionis et temperamenti personæ, quæ ira afficitur.

ARTICULUS SECUNDUS.

De temperamentis.

Quoniam, ut non semel innuimus, passionum natura, motus et vehementia ex subjecti naturali *complexione*, vel temperamento, non parum pendent, horum naturam et diversitatem breviter attingere placet. Itaque,

Quadruplex distingui solet temperamentum, juxta prædominantem in corpore humorem: quamvis enim quatuor præcipui humores semper permixti in homine reperiantur, at ex ipsis aliquis prædominium quoddam supra cæteros sibi vendicat; quo ex prædominio fundamentum desumit distinctio temperamenti in *phlegmaticum*, *melancholicum*, *sanguineum* et *cholericum* seu biliosum.

A) *Phlematicum*, illud dicitur in quo systema lymphaticum prædominium obtinet. Qui huic subjicitur temperamento, impressiones nec vivide recipit, nec tenaciter retinet, nec in eas fortiter reagit; unde indifferentiam, otium et voluptatem mensæ maxime diligit. Imaginatio fere nulla, vel frigida in eis viget: laborem abhorrent; virium et ingenii exercitium intensum et perseverans fugiunt; energiâ denique fere omni destituuntur, atque omnimodam quietem, tum corporis, tum animi, super omnia quærunt et diligunt.

a) *Characteres externi*: dignoscuntur, ut plurimum, ex corporis proceritate et plenitudine simul cum membrorum, præsertim vultus, quadam rotunditate; ex motus tarditate; ex vultus colore subalbo, et cæruleis oculis; denique ex eo quod vividitate, (espresion) tum quoad oculos, tum quoad reliquas vultus partes, penitus fere privantur.

b) *Characteres morales*: Phlegmatici propensionem

naturalem sortiuntur ad pigritiam, otiositatem, gulam, luxuriam. Horum ergo educatio et instructio eo maxime tendere debet, ut hæ passionēs et propensiones minuantur et moderentur, vitiaque ex eisdem emanantia convellantur et odio habeantur.

B) *Melancholicum*, ex prædominio systematis venosi et jecoris efflorescit. Qui huic temperamento subjiciuntur, ad exteriora et sensibilia indifferentes sese ostendunt, sed multum in eis vigent et interna sensibilitas, et activitas intellectualis: unde in mundo interiori ac secum ipsis vivunt, cogitationibus propriis hærent atque in eis defixi, objecta undequaque et usque ad intima perscrutantur; unde nimium ideis et cogitationibus propriis adhærescentes, non raro absurda animo complectuntur et peregrinas operationes prædiligunt. Vehementiores passionēs experiuntur; at eas intus quasi inclusas servant: in agendis prudenter et caute se habent.

a) *Characteres externi*: Corpus obtinent, ut plurimum, procerum, sed debile et siccum: vultus color pallidus ad fulvum vertens: facies prælonga et angulosa: oculorum acies inquieta et profunda, ipsorumque color nigricans: venas habent plenas et tumefactas: gressum lentum, tardum et ordinatum, nec raro curvato corpore incedunt.

b) *Characteres morales*: Qui huic temperamento subest, ad tristitiam quasi natus, terribilia, insolita, et omnis generis pericula imaginatione versat: amat solitudinem; tumultus externos, societatem aliorum, et oblectamenta abhorret. Profunda odia non raro concipit, quæ perseveranti, obstinata ac quasi frigida voluntate intus alit ac exequitur: facilis est ad suspicionem, ad invidiam et zelum, ad obstinationem, ad perfidiam, et præsertim ad vindictam præmeditatam.

C) *Sanguineum*. Ex prædominante systemate arteriarum et pulmonum nomen accipit. Magna in homine hujus

temperamenti viget facilitas ad impressiones recipiendas; unde ad fletum et risum, ad mærorem et lætitiā, facilem se præbet, et absque labore et conatu ab uno ad aliud ex prædictis transit. Gaudet tumultu, societate amicorum, poesi, musica, et oblectamento luxuriæ et mensæ: fiducialiter agit, audaciam ostendit, quia imaginatione potius quam ratione et reflexione in agendo utens, pericula et difficultates non satis perpendit: plurima vult simul peragere, sed nihil fere constanter et ex integro.

a) *Characteres externi*: Hujus temperamenti homo, pulchro potitur corpore, pulchraque facie: membra habet bene disposita, nec nimis plena, nec debilioris habitus: vultus colorem rubicundum, oculos vivos et significatione (espression) vigentes, sicut et universam figuram, quæ vivacitate quadam pollet: motus tandem habet veloces et liberos, cum membrorum quadam agilitate et flexibilitate.

b) *Characteres morales*: Propensionem habent sanguinei ad benevolentiam, amorem, abnegationem sui propter proximum et Deum, commiserationem et liberalitatem: sed simul facile cedunt inconstantia, iracundia, gulæ, at præsertim luxuriæ et vanitati, quæ postremæ passionēs constituunt quasi characterem peculiarem hujus temperamenti quoad moralem ordinem.

D) *Cholericum seu biliosum*. Ex prædominio bilis ac fluidi nervei exurgit temperamentum hocce; unde et nerveum seu potius *nerveo-biliosum* nuncupari posset. Vigent in eo non solum receptivitas impressionum, sed et interna reactio in eas. Unde ad magna et difficilia fertur animus cholericus, vehementiores affectus in seipso fovens et ad objecta applicans. Ingenio pollet, in scientiis præcellit, alta et metaphysica libentius speculatur: meditationibus et mentis acie acriter objectis defigitur: a proposito semel arrepto non facile discedit: constantiam in

agendis diligit, ac operatur voluntate forti, vehementi et firma.

a) *Characteres externi*: Corpus habet, nec magnum, nec crassum, sed potius parvum, tenue et gracile; at ossa, venæ et muscula, multum se produnt ac vigent: vultus color pallidus et subfuscus, oculi fulgidi et micantes, capilli nigri coloris; ac demum præ nimia sensibilitate, membrorum motus rapidi, continui, ac quandoque convulsivi hominibus hujus temperamenti insunt.

b) *Characteres morales*: Cholericici seu biliosi, magna et præcellentia in omnibus quærunt et ambiunt: si naturali propensione cedant, dominandi cupiditate facile abripiuntur: fama, apparatu luxus, honoribus et dignitatibus gaudent, eaque voluntate constantissima, dominatrice ac inflexibili quærunt et sibi parant. Unde non immerito dici potest, hocce temperamentum ambitione insigniri, sicut sanguineum amore; estque quasi heroum et celeberrimorum hominum proprium: nam si præcellentiam in scientiis et artibus quærat, sapiens evadet; si in bello, magnus dux; si in politicis, magnus rex et facile tyrannus.

Præ oculis tamen habere oportet, hujusmodi temperamenta ac proinde ipsorum characteres, aut nunquam, aut raro *pura* in homine inveniri, sed alia aliis ad infinitos ferme gradus permixta et complicata, adeo ut de eisdem, non secus ac de hominum figura et vultu, dici possit, impossibile esse inter hominum millena et centena millia, duos reperire, qui idem omnino temperamentum sortiantur.

Observandum similiter, ea quæ de temperamentis, sive puris sive mixtis dicuntur, quoad characteres præsertim morales, accipienda esse quatenus eis insunt inclinationes, vel propensiones ad hanc, vel illam rem; quæ tamen inclinationes, per educationem, per remedia quæ

religio christiana exhibet, per voluntatem liberam, et per habitus contrarios, non solum moderari possunt ac impediri ne actibus sese exerant, sed minui etiam, atque in contraria verti.

Quinimo etiam scire oportet, non solum morales causas, ut nunc dixi, sed physicas quoque in temperamenta influere. Videmus etenim, ex variatione cibi et potus, ex progressu ætatis, ex diversa consuetudine vivendi cum multis aliis circumstantiis, maxime vero ex variatione loci et climatis, temperamenta plurimum modificari ac transformationes subire.

Corollaria.

Primum: *Ergo passiones utilitatem homini afferunt si per rationem moderentur ac dirigantur.* Siquidem, quamvis ex seipsis moralitatem non includant, sed solum quatenus rationi et voluntati subduntur, at vires et energiam hujus foveant et augment, sicut et rationis, cujus attentionem et vehementiam desigunt et juvant. Ex passionibus enim quasi stimulis quibusdam homo incitatur ad agendum, quæ si abessent homo iners permaneret, nec quidquam magni et ardui suscipere auderet.

Secundum: *Ergo hominis operationes dijudicandæ non sunt ex phrenologiæ phænomenis.* Nam si propensiones, ex indole vel temperamento emanantes, penitus impediri queunt quoad exercitium; immo inclinationes moderari, imminui ac transmutari possunt, rationi simul ac religioni plane adversatur, qui hominis actus morales ex phrenologicis indicis præjudicat.

SCHOLIUM.

D. Thomas eam videtur amplecti sententiam, corpoream passionum sedem, vel saltem præcipuum earumdem organum esse cor; at si ea quæ de temperamentis diximus, conferantur cum his quæ de re hac phrenologia et physiologia docent, probabilius videtur passionum sedem seu organa non in solo corde, sed in jecore etiam, medulla spinali, cerebello, pulmonibus, aliisque visceribus reponenda esse.

SECTIO SECUNDA.

Psychologia rationalis.

Rationalem psychologiam quæ de essentia seu substantia ipsa, quæ principium existit operationum et affectionum earum quas supra retulimus, disserit, quatuor absolvemus capitibus, in quorum primo sermo instituitur circa naturam animæ; in altero, circa ejus unionem cum corpore; in tertio, circa ipsius originem; in quarto, de statu unionis et separationis.

CAPUT PRIMUM.

DE NATURA RATIONALIS ANIMÆ.

ARTICULUS PRIMUS.

De immaterialitate et simplicitate animæ.

§ I.

Definitiones et notiones præviæ.

Ut breviter simul ac dilucide res peragatur, præmittere libet quasdam definitiones ac quasi generales notiones, quæ non tantum huic articulo, sed universæ psychologiæ rationali viam sternunt ac lumen effundunt.

1.^a Nomine rationalis animæ, seu mentis humanæ, cuncti homines intelligunt, naturam seu rem illam quæ in nobis est principium sentiendi, imaginandi, percipiendi tam res corporeas quam spirituales, judicandi, ratiocinandi, bonum prosequendi, et malum aversandi per volitiones et nolitiones liberas. Nam cum ex sensu intimo perspicuum sit et indubium, hæc omnia in nobis et a nobis perfici, idemque esse subjectum in quo recipiuntur, et quod prædictarum omnium affectionum et operationum conscius est, animam rationalem dicimus rem quæ prædictorum et principium et subjectum existit, quæcumque tandem ejus natura sit.

2.^a Quod attinet ad existentiam rationalis hujus animæ, probatione non indiget; quandoquidem, si nihilum nihil agere potest, si in nobis existunt præfatæ operationes, *aliquid* reale existat opus est, quod sit earumdem principium et sufficiens ratio. Quo sensu verum est Cartesii effatum: *cogito ergo sum*, quatenus, nempe, conscientia cogitationis, secum fert necessario conscientiam seu cognitionem animæ quoad existentiam (1).

(1) D. Thomas, non solum id docuit ante Cartesium, sed scite notavit, hujusmodi notitiam existentiae animæ per actum cogitandi seu intelligendi, esse *particularem* seu singularem, ac proinde non proprie scientificam, qua naturam mentis humanæ in universali vestigamus ac noscimus. En ejus verba: «Non ergo per essentiam suam, sed per actum suum se cognoscit intellectus noster; et hoc dupliciter: Uno quidem modo, particulariter, secundum quod Sortes vel Plato percipit se habere animam intellectivam ex hoc quod percipit se intelligere. Alio modo, in universali, secundum quod naturam humanæ mentis ex actu intellectus consideramus..... Est autem differentia inter has duas cognitiones: nam ad primam cognitionem de mente habendam, sufficit ipsa mentis præsentia, quæ est principium actus ex quo mens percipit seipsam, et ideo dicitur se cognoscere per suam præsentiam. Sed ad secundam cognitionem de mente habendam, non sufficit ejus præsentia; sed requiritur diligens et subtilis inquisitio. Unde et multi naturam animæ ignorant, et multi etiam circa naturam animæ erraverunt.» *Sum. Theol.* 1.^a P., quæst. 87, art. 1.^o

3.^a *Cogitatio*, si strictius et proprie accipiatur, significat perceptiones ac actus omnes seu modos cognoscendi intellectus, prout facultas est a voluntate, sensibus et imaginatione distincta: quo sensu in sequentibus hoc nomen accipiemus, nisi aliter ex adjunctis innuatur. Apud recentiores frequenter hæc vox usurpatur pro affectionibus et actionibus quibuscumque, quarum conscientiam mens habet; unde non solum intellectus actus et modos cognoscendi complectitur, ut perceptionem, iudicium, reflexionem, etc., sed volitiones ac nolitiones voluntatis, sensationes tum internas, tum externas, uno verbo phænomena cuncta quæ conscientiæ subjiuntur. Quam latiore et minus proprie dictam significationem recentiores mutuarunt ex Cartesio, qui ait: «Cogitationis nomine intelligo illa omnia quæ, nobis consciis, in nobis fiunt, quatenus eorum in nobis conscientia est.»

4.^a *Materia* vel corpus, quæ hic tanquam synonyma usurpamus, est substantia extensa, ex partibus coagmentata et composita, divisibilis, ac figurabilis. (1) Spiritus vero nomine intelligere oportet, substantiam inextensam, simplicem, indivisibilem, nullâ figurâ insignitam, facultate intelligendi, ac voluntate libera præditam.

5.^a Ut res *subsistens* dicatur, duæ requiruntur conditiones: 1.^a quod sit *res per se existens*, id est, quæ alteri non indigeat inhærere vel uniri, ut existat: 2.^a quod

(1) Inter materiæ seu corporis attributa non annumeramus *inertiam*, adversus id quod omnes fere philosophi post Cartesium in more habent; tum quia, ut in *Cosmologia* ostendemus, corpora plurima vera gaudent vi agendi; tum quia periculosum est ac rationi minime consentaneum, differentiam inter corpus et spiritum, ac proinde spiritualitatem animæ rationalis velle demonstrare ex attributo, cujus existentiam in materia quamplurimi nobilioresque philosophi non agnoscunt nec tuentur.

seipsam possideat quoad esse et operari, ita ut res subsistens sit principium et ratio operationum quæ ei competunt. Defectu prioris conditionis, animæ brutorum, partes substantiæ, ut cor, vel oculus animalium, et accidentia, subsistentiam non obtinent, quia ut sint et operentur indigent alteri substantiæ, vel totali, vel partiali uniri et inesse. Defectu posterioris, anima rationalis a corpore separata veram quidem subsistentiam sibi vindicat, sed non *completam*, tum quia ut naturam completam et speciem humanam constituat indiget corpori uniri, tum etiam quia in eo statu separationis seipsam non plene possidet quoad operari; quandoquidem elicere nequit non solum vegetativæ vitæ functiones, sed neque sensitivæ operationes, quæ sine cerebro et corporeis organis exerceri non possunt. Ex quo ultro colligitur rationalem animam a corpore separatam, imperfectam tantum subsistentiam obtinere.

6.^a Res aliqua corrumpi potest: 1.^o *per se*, quod tunc accidit, quando rei advenit forma contraria, vel incompatibilis cum ea quæ prius subjecto inerat; puta, si lignum recipiat formam ignis, in hypothesi generationis substantialis, vel si ex cera statua hominis conficiatur et postea figuram vasis vel circuli accipiat, subit corruptionem *per se*, ex introductione formæ cum priori incompatibilis. 2.^o *Per accidens*, si absque mutatione ulla formæ, destruatur vel pereat subjectum sine quo existere nequit; ut in allato exemplo, si cera ipsa destruatur vel desinat esse, peribit quoque necessario figura statuæ, vel circuli quam habebat. Ex quo colligere licet, corruptionem *per se*, locum non habere nisi quatenus forma separatur a materia, vel saltem una pars rei ab altera sejungitur. Quibus prænotatis sit:

§ II.

THESIS 1.^a

Anima rationalis simplex omnino existit.

Prob. Quod intelligit et vult, est omnino et essentialiter simplex; sed anima rationalis intelligit et vult, ut constat ex sensu intimo: ergo.

Prob. maj. Si rationalis anima quæ intelligit et vult, esset composita ex partibus realiter distinctis, vel una pars vellet et altera cognosceret, vel utraque pars et vellet et cognosceret: sed quodvis horum absurdum involvit: ergo.

Prob. min. quad 1.^{am} partem. Tum quia pars quæ vult, necessario etiam debet cognoscere seu cogitare, nam ratione et sensu intimo testibus, nihil volitum quin præcognitum; tum quia si una animæ pars, v. gr. A, tantum vellet, et altera seu B solum intelligeret, A conscientiam haberet solarum volitionum, et similiter B solarum cogitationum: sed ex sensu intimo habemus unum idemque esse principium et subjectum volitionum et intellectionum; quod ex eo præterea ostenditur, quod inter volitiones et intellectiones discernimus, quod sane fieri non posset nisi utræque in una et eadem conscientia conjunctæ et intime unitæ reperirentur: ergo dici nequit quod una pars animæ vult et altera cognoscit seu intelligit.

Quoad 2.^{am} partem. Si utraque animæ pars et vult et intelligit, jam non una sed duæ erunt in nobis animæ; nihil enim aliud est anima quam principium quod in nobis intelligit et vult: ergo non unam sed duas etiam conscientias habebimus. Præterea, si pars A et cognoscit et vult, superflua est pars B, quæ idem perficiat. Præterquam quod, si pars A et vult et intelligit, et simul

aliis partibus non constat, jam habemus rem simplicem quæ principium existit operationum animæ, ipsaque proinde erit rationalis anima simplex de qua loquitur thesis.

Corollarium.

Ergo anima hominis ab humano corpore cui unitur penitus differt, sicut et a reliquis omnibus corporibus. Corpora namque, sive humanum, sive cætera quæ nostræ subsunt investigationi, partibus constant, extensa ac divisibilia existunt; quod quidem animæ penitus repugnat, ut nunc vidimus.

THESIS 2.^a

Hominis anima est etiam substantia omnino immaterialis et pure spiritualis.

Quod sit substantia, aperte constat ex sensu intimo, qui testatur principium in nobis cogitans, unum idemque perseverare sub diversis modificationibus quas experitur ac in se recipit. Siquidem, testatur sènsus intimus eandem ab initio ad finem usque perseverare in nobis rem eam, quæ nunc hanc cogitationem elicit, heri aliam distinctam, nunc volitionem, postea nolitionem exerit. Porro, res quæ eadem quoad suum esse permanens, diversos actus elicit, diversisque, immo contrariis subicitur modificationibus, proculdubio substantiæ rationem obtinet. (1)

(1) Ad rem Balmes: «Si en nosotros no hubiese algo permanente en medio de tanta variedad, la conciencia del *yo* seria imposible. Entonces no habria en nosotros mas que una sucesion de fenómenos inconexos, y por lo tanto serian imposibles la memoria y la combinacion. El pensamiento es un absurdo, si no hay algo que piense, permaneciendo idéntico bajo la variedad de las formas del pensar. En nosotros, pues, hay un sujeto simple que todo lo enlaza, en el cual se verifican esas mudanzas; hay pues una substancia.... Si no admitimos que el alma

Dico in thesi *omnino immaterialis et pure spiritualis*, quia ad veram spiritualitatem animæ demonstrandam et materialistarum commenta refellenda, non sufficit ostendere animam esse substantiam simplicem seu non compositam ex partibus; id namque etiam congruit elementis primigeniis materiæ seu corporum, prout placeat non ignobilibus philosophis; sed opus est demonstrare, rationalem animam universum corporum seu materiæ ordinem transcendere et superare. Itaque,

Prob. 1.º Illud dicendum est omnino immateriale et pure spirituale, cui conveniunt attributa et operationes quæ materiæ seu corpori repugnant: atqui in anima rationali existunt attributa et operationes quæ cum materia omni pugnant: ergo. Maj. patet, quia animæ naturam seu essentiam, sicut et cæterarum fere omnium rerum, ex attributis, effectibus et operationibus colligimus et dignoscimus, cum ipsas rerum essentias, vel intimam substantiam directe et immediate intueri non possimus, experientia quotidiana teste.

Prob. min.

a) Animæ rationalis attributum est intellectus seu facultas intelligendi et ratiocinandi, ut sensus intimus aperte testatur: atqui corpori nulli sive composito, sive

es sustancia, la proposicion *yo pienso*, carece de sentido. Entonces la filosofia pierde su punto de apoyo; todo cuanto experimentamos en nuestro interior, es una série de fenómenos inconexos, incapaz de ser observada y de estar sometida á ninguna regla. Mi pensamiento de ahora no es individualmente mi pensamiento de ayer; como mi pensamiento de mañana, no será mi pensamiento de hoy: estos pensamientos considerados en sí con precision de un sujeto en el cual se hallen, no tienen nada que ver el uno con el otro: quizás versan sobre objetos sin ninguna relacion, quizás son contradictorios; quizás el pensamiento de hoy es negacion del de ayer.... Para decir *yo*, es necesario suponer una realidad permanente: realidad, porque lo que no es real es nada; permanente, porque lo que pasa desaparece, deja de ser y no puede servir de punto para unir nada.» *Filos. fund.*, l. 9.º, C. 6.º et 7.º.

simplici congruit intellectus, ut constat, tum ex communi hominum sensu, substantiam intelligentem ab omni corporea substantia separantium; tum experientia, cum nullum intellectus vestigium in materia appareat; tum etiam quia si bruta ipsa, quæ proculdubio nobiliora sunt entia quam elementa materiæ, quantumvis simplicissima, intellectu non gaudent, a fortiori ipso privantur corpora omnia et illa elementa. Bruta porro intellectu evidenter privantur: nam si intellectu gauderent, abstractas notiones generum et specierum efformare possent, simulque percipere universalialia et prima scientiarum principia; possent vocabulis arbitratu institutis uti ad significandas internas affectiones et rerum notitiam, vel saltem non naturaliter et eodem modo interna significare; possent denique artes suas et effectus perficere, variare, ac nova etiam adinvenire: et tamen nihil horum facere compertissima res est.

b) Alterum attributum rationalis animæ est libertas, ut ex sensu intimo aperte constat. Quisque namque sibi intime conscius est, se pro suo arbitrio agere vel non agere, atque seipsum pro libitu determinare ad agendum intensius vel remissius, statim vel postea, sic vel aliter: atqui hujusmodi libertatis attributum, non solum materiæ non congruit, sed cum ejus attributis et legibus prorsus pugnat; nemo quippe sanæ mentis dixerit, corpus liberum esse ac dominum suorum actuum et motuum, ita ut pro nutu suo motum sibi dare possit, vel datum sistere, vel augere et minuere, vel aliò eundem detorquere. Atqui hoc eadem ratione congruit materiæ ex partibus coagmentatæ ac elementis simplicibus ejusdem, si dentur; leges namque mechanicæ quibus corpora subjiciuntur quoad existentiam et communicationem motus, non minus congruunt compositis quam simplicibus; quinimo, compositis corporibus, in eorum hypothesi qui elementa simplicia admittunt, competunt

illæ leges ratione elementorum ex quibus coalescunt: ergo rationalis anima, quæ libertate perfecta gaudet per quam domina est suorum actuum, supra materiam omnem, sive compositam, sive simplicem elevatur, ac corporum, quæ legibus necessariis in suo motu subjiciuntur, universum ordinem transcendit.

c) Confirmatur eadem min. ex effectibus et modo operandi animæ et corporis. Namque effectus et motus corporum semper sunt proportionati suis causis; sic ex. gr. motus globi eburnei necessario proportionatur impulsui recepto, ac si in alterum impingat determinatam motus quantitatem ipsi communicat, quin in ejus sit potestate motum alium communicare præter eum qui causæ impellenti, massæ, velocitati etc. respondet: atqui e converso, effectus et motus animæ rationalis minime necessario proportionem habent cum causis vel circumstantiis materialibus et mechanicis, ut in corpore accidit: nihil ergo commune habet cum corpore. Min. et experientia, et ratione constat. *Experientia* quidem; nam si homini inermi submissa voce dicas: *inimicus appropinquat mortem tibi gladio illaturus*, statim ille totis viribus aufugiet et curret, et tamen quænam existit proportio inter subitaneum et perniciosissimum motum ac pauca verba submissa voce prolata? nulla profecto, si mechanice hæc spectentur, præsertim cum idem ipse homo qui totis viribus currit propter verbum submissee prolatum, nec loco moveatur etiamsi plurima verba cum magno strepitu ad ejus perveniant aures, dummodo periculum vitæ non prævideat. Ergo motus et effectus animæ non sunt proportionati motibus necessariis et mechanicis materiæ. Ergo operationes animæ ab actionibus materiæ essentialiter distinguuntur. Ergo principium et subjectum illarum operationum essentialiter distinguitur a quocumque principio et subjecto materiali motuum et operationum.

Ratione vero; quia anima potest res materiales et sensibiles dijudicare, ut dum judicamus baculum dimidiate aquæ immersum rectum consistere, quantumvis materialis impressio ipsum fractum offerat; quod certe contingere non posset, si animæ iudicium esset actio vel reactio materiæ etiam subtilissimæ, vel simplicissimæ.

Prob. thesis 2.º Propria ac præcipua animæ rationalis operatio, est *intelligere*, id est, res cognoscere per notiones universales et abstractas, ac per iudicia universalia et ratiocinia, rerum naturam et attributa vestigare ac detegere: atqui hujusmodi operatio pure spiritualis est, proindeque materiæ penitus repugnat: ergo etiam anima rationalis hujus operationis principium, res est pure spiritualis nihil commune habens cum materia: siquidem, ut scite habet D. Thomas (1), « operatio rei demonstrat substantiam et esse ipsius, quia unumquodque operatur secundum quod est ens, et propria operatio rei sequitur ejus naturam. » Jam vero, quod intelligere sit operatio pure spiritualis et materiam omnem transcendens, constat: 1.º, quia hæc operatio ex sua natura ab omni corporeo organo est independens, (2)

(1) *Sum. C. Gent.*, lib. 2.º, C. 35.º

(2) Apposite ad rem P. Raulica: « El ratiocinio aun cuando es aplicado á los cuerpos, se hace *sin* el cuerpo y sin el menor concurso del cuerpo. Porque ratiocinar sobre los cuerpos es comparar las *ideas* que el entendimiento se ha formado respecto á la naturaleza y propiedades de los cuerpos; es procurar *entender* los cuerpos, es decir, conocerlos por lo que tienen de mas incorporal. El ratiocinio sobre el cuerpo es, pues, una operacion del exclusivo resorte del espíritu, y los cuerpos representan el papel de objetos, no de cooperadores, aun en la operacion que se refiere á ellos.

Con mayor razon, no entra para nada el cuerpo en los ratiocínios relativos á las cosas puramente espirituales. En efecto; cuando ratiocinamos sobre la naturaleza de Dios, de los ángeles..... sobre los principios, las doctrinas, los fines, la Religion, la moral, la filosofia, las leyes

ut apparet in angelis et in Deo: 2.^o quia impressiones organicæ et perceptiones ab eis determinatæ, singularia tantum complectuntur, ut videre licet non solum in externis sensibus, sed in ipsa quoque imaginatione, quæ quamvis illos longe superet, tamen singularia tantum percipit, quia organo corporeo alligatur: 3.^o quia per intelligere, homo attingit ac cognoscit non solum omnia corporea, sed res pure spirituales et rationes ab omni materia abstractas et sejunctas, ut rationes universales lapidis, corporis, numeri, beneficii, injuriæ, veritatis, entis, boni, infiniti, Dei etc. ¿Quis porro sibi persuadeat, operationem istam *intelligendi*, qua altissima hæc objecta, altissimâ attinguntur ratione, profluere et elici a materia quacumque, sive composita, sive simplici? (1)

Corollarium.

Ergo merito docet D. Thomas animam hominis esse totam in toto corpore et totam in qualibet ejus parte. Anima namque, utpote hominis corpus substantialiter informans, in qualibet ejus parte existit, secus enim his partibus non tribueret *esse humanum*; ideo enim brachium ex. gr. Petri, est brachium *humanum*, et non leoninum, quia vitaliter et substantialiter ipsi adest anima humana. Ex alia parte, si anima hæc pure spiritualis existit, omnimodaque gaudet simplicitate, loco circumscribi nequit: id enim corporibus tantum congruit quæ extensione et partibus constant, ex quibus resultat occupatio certi loci, et coaptatio vel commensuratio corporis contenti cum loco continente.

y los deberes, ¿pedimos, recibimos el menor auxilio de nuestro cuerpo? ¿No debemos esforzarnos, por el contrario, por abstraernos de cuanto es sensible y corporal?» *Filos. Crist.* T. 3.^o C. 44, §. 433.

(1) Vid. *Estudios sobre la filos.*, etc., lib. 4.^o C. 3.^o, 4.^o et passim.

Itaque, rationalis anima est in toto corpore humano quatenus ejus existentia et operatio extra hoc corpus sese non porrigunt, sed ipso continentur et definiuntur: quapropter ajebant Scholastici, animam sicut et angelos esse in loco *definitive*: at in eo non est *circumscriptive*, ut illi ajebant, id est, occupando determinatum locum per commensurationem contenti et continentis, quatenus extensio et partes rei contentæ respondent extensioni et partibus loci continentis.

Ast vero, intelligere id oportet de anima rationali quoad essentiam seu substantiam spectatam: quandoquidem, si ea spectetur quoad virtutem, id est, quoad vires et facultates agendi quas complectitur, dici vere potest eam partialiter existere in determinata corporis parte. (1) Sic ex. gr. quoad vim videndi existit in oculis, quoad vim imaginandi in cerebro; ubi etiam dici potest existere quoad intellectum, non quod cerebrum sit intelligentiæ aut voluntatis organum, ut materialistæ, ac quidam etiam catholici phrænologi autumant, sed quatenus cerebrum est veluti organum generale sensuum ac præsertim imaginationis, quorum functiones, ad operationes intellectus et voluntatis prærequiruntur.

(1) Præclare D. Thomas: «Relinquitur ergo quod secundum totalitatem essentiæ, simpliciter enuntiari possit esse totam (animam) in qualibet corporis parte; non autem secundum totalitatem virtutis, quia partes (corporis) difformiter perficiuntur ab ipsa ad diversas operationes; et aliqua operatio est ejus, scilicet, intelligere, quam per nullam partem corporis exequitur. Unde sic accepta totalitate animæ secundum virtutem, (vires seu facultates agendi) non solum non est tota in qualibet parte, sed nec est tota in toto, quia virtus animæ (scilicet, vis intelligendi) capacitatem corporis excedit, ut supra dictum est.» QQ. Disp.æ *De spir. creat.*, q. 1.^a, art. 4.^o

Hinc colligere licet, opiniones tum veterum, tum recentiorum philosophorum de animæ sede, rejiciendas esse, vel potius sensu carere, nisi ad sensum expositum accipiantur, nimirum, quatenus ex parte facultatis agendi et operationis, «una pars corporis perficitur ab anima principalius et perfectius altera;» ut habet D. Thomas, *ibid*, ad 8.^m

SCHOLIUM.

Præter allatas demonstrationes ad spiritualitatem animæ stabiliendam, quarum maxima pars, saltem quoad vim et sensum, apud D. Thomam reperiuntur, alias idem affert ex effectibus et operationibus mentis humanæ desumptas, ut ex vi supra se et suos actus redeundi, ex potentia et efficacia fere infinita ad intelligenda quæcumque objecta etc. In qua re, Angelicus Doctor prudentius sane se gessit quam plurimi philosophi moderni, etiam catholicæ scholæ, qui dum hanc quæestionem versant, toti sunt in demonstranda animæ simplicitate ac distinctione a corpore ex partibus coagmentato, nihil aut parum proferentes pro ejusdem spiritualitate seu distinctione et independentia ab omni materia, sive composita, sive simplici et inextensa, constabilienda. Sic, ut alia minoris notæ omittam, si conferas P. Cuevas, videbis ipsum in Psychologia demonstrare quidem animam rationalem distingui a corpore humano, atque proinde a cæteris corporibus ex partibus coagmentatis; at minime demonstrare, eam distingui a materia simplici et inextensa: et tamen idem ipse est qui in Cosmologia probabile habet Boschovichii systema, qui demonstrare aggreditur, elementa ex quibus constat extensum corpus esse simplicia et inextensa. Ergo postquam ille demonstravit rationalem animam a corpore humano et quovis alio composito distingui, ac proinde simplicem esse, poterit materialista philosophus ipsi replicare, non esse quidem corpus compositum, esse tamen corpus simplex, seu elementum simplex et inextensum. Eodem vitio laborare videtur Balmes, qui in *Philosophia fundamentali*, ex una parte admittit mate-

riam seu corpora constare elementis simplicibus, et simul ex alia parte, dum de anima agit, ejus spiritualitatem nec directe attingit, nec demonstrat, sed demonstrandæ ejus simplicitati totus incumbit. Quid de Cartesio dicam, qui animæ distinctionem a corpore ex eo unice demonstrare conatur, quod cogitatio pugnat cum extensione, in qua essentia corporis seu substantiæ materialis sita est? Ergo cum postrema hæc ejus sententia de essentia corporis ab omnibus fere philosophis merito rejiciatur, et præterea probabile sit apud multos, elementa materialia primigenia esse simplicia et inextensa, corruiat proculdubio tota firmitas et vis hujus demonstrationis, quæ aut nihil omnino concludit, aut mera probabilitate nititur. Nesciunt igitur quid sibi velint et quid loquantur, qui existimant, docent et prædicant, Cartesium animæ humanæ distinctionem a materia et essentialem spiritualitatem demonstrare solidioribus argumentis quam ejus prædecesores. Id, ut sileam eos qui nobis edicere non erubescunt, quod ipse omnium primus spiritualitatem animæ invicte et vera demonstratione constituit. (1)

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. adversus 1.^{am} thesim. Attributum seu proprietas simplex inesse potest rei ex partibus compositæ: ergo ex simplicitate cogitationis non necessario colligitur simplicitas rationalis animæ Prob. ant. Corporibus extensis et compositis congruunt gravitas, affinitas, at-

(1) Ceterum, qui hæc obloquuntur, nihil aliud efficiunt quam verba mutuare eminenti Mirabeaud sive Holbach, dum scribit de Cartesio: «Il est le premier qui ait établi que ce que pense doit être distingué de la matière, d'ou il conclut, que notre ame, ou ce qui pense en nous, est un sprit.»

tractio, vis motrix etc.: atqui hujusmodi proprietates simplices sunt: ergo.

Resp. neg. ant. Ad prob. dist. min. Gravitās, etc. sunt proprietates simplices, *si in abstracto et in ordine ideali spectentur*, trans. *si prout in rebus existunt et concrete*, neg. Fortasse quidem concedi potest gravitatem, affinitatem, consimilesque corporum modificationes, simplices appellari posse dum in seipsis concipiuntur, vel dum mens de ipsis cogitat in universali, eas mere accipiendo tanquam corporum proprietates. Ast vero, quidquid de hoc sit, proculdubio certum est ipsas, prout in rebus existunt, vere simplices ac indivisibiles minime esse; quandoquidem ad divisionem materiæ dividuntur: sic ex gr. gravitas corporis, dividitur vel minuitur ad divisionem corporis, quippe quæ, ut ajunt physici, est in ratione directa quantitatis materiæ, ac respondet proinde *massæ* corporis. Quod idem, proportionē servata, reliquis proprietatibus congruit.

Inst. cum Locke. Demonstrari nequit vim cogitandi intrinsece repugnare materiæ: ergo. Prob. ant. Repugnantia intrinseca et absoluta inter cogitationem et materiam demonstrari nequit, nisi hujus essentiam perfecte cognoscamus; atqui hanc essentiam imperfectè tantum cognoscimus: ergo, etc.

Resp. Neg. ant. Ad prob. neg. maj. Namque si de materia ex partibus coagmentata sive organizata, de qua Locke objicit, sermo sit, tantum abest, ut ad præfatam repugnantiam ostendendam opus sit materiæ essentiam plene cognoscere, ut potius sufficiat demonstrare cogitationem simplicitate necessario gaudere; simplicitas siquidem et compositio ex partibus realiter distinctis, utpote attributa contraria, eidem subjecto inesse nequeunt, nisi evertere quis velit principium contradictionis. Sed

Repones: Motus et quies, licet inter se opponantur,

possunt tamen inesse eidem subjecto: ergo similiter cogitatio et compositio seu extensio.

Resp. 1.^o Dist. ant. Possunt inesse eidem subjecto *successive*, conc. *eodem tempore*, neg. Unde ex hoc potius firmatur allata responsio; nam vis cogitandi, et compositio ex partibus, non sunt res transeuntes seu meri status accidentales ejusdem substantiæ, sed res ex sua natura permanentes ac attributa veluti essentialiter et necessario rem cui insunt comitantia, ita ut neque compositio separari possit a substantia ex partibus composita, nec simplicitas a substantia vim cogitandi habente.

Resp. 2.^o Neg. cons. Etiam si ant. concedatur, nihil tamen ex argumento colligi potest, cum nulla existat paritas inter motum et quietem quoad corpus, et vim cogitandi et extensionem. Etenim, et motus et quies, subjectum ejusdem naturæ, id est, extensum, supponunt et exigunt, cum uterque ordinem dicat ad locum ac proinde extensionem in locato supponat. At cogitatio et extensio, subjectum non ejusdem sed potius diversæ omnino naturæ exigunt et supponunt. Nam cogitatio, utpote simplex et indivisibilis, exigit quoque subjectum simplex et indivisibile: extensio, ex ipsa sua natura, exigit et sibi vendicat subjectum ex variis partibus coalescens ac proinde divisibile.

Obj. 1.^o adversus 2.^{am} thesim. Quod subjicitur mutationibus corporis ab ipso non distinguitur; sed anima subjicitur mutationibus corporis humani; nam cum eo adolescit et senescit, si corpus langueat, languet et ipsa, si illud vigeat, viget et ipsa, ut experientia quotidiana constat: ergo.

Resp. 1.^o Neg. cons. Effectus omnes et phænomena quæ in objectione tanguntur, nihil aliud ostendunt, quam arctissimam existere conjunctionem inter corpus et rationalem animam. Ex objectione optime consequi-

tur animam rationalem *substantialiter* seu tanquam formam substantialem corpori uniri, quod ultro et libenter fatemur et postea propugnauimus; qua unione intima et substantiali semel posita, simulque constituto ex hujuscemodi unione exurgere et confici *unam* naturam *humanam*, et *unam personam* humanam, difficile non est et admittere et concipere corporis modificationes in animam quasi *redundare*, præsertim quoad opera quæ corporis concursus postulant, eadem perseverante anima quoad substantiam, spiritualitatem et independentiam a corpore. Quod si quis ad dialecticæ leges objectionem vellit solvere, ex abundantiori,

Resp. 2.^o Dist. ant. Quod subijcitur *quoad substantiam propriam et esse* mutationibus corporis, etc. conc. *quoad operari*, subdist. *si subijcitur directe* et *quoad omnes operationes*, conc. *si indirecte et quoad aliquas tantum operationes*, neg. Anima, utpote simplex, omnino immaterialis et spiritualis, ac a Deo immediatè originem trahens per creationem, quoad suam substantiam et existentiam una, eadem, ac immutabilis existit et perseverat ab initio usque ad finem unionis cum corpore: at si consideretur quoad facultates seu vires agendi, vel si mavis, quoad evolutionem et exercitium hujusmodi virium, eadem non perseverat, sed successive et per gradus et modos pene infinitos evolvitur et perficitur. Quamvis porro verum sit, harum virium quasdam a materia pendere, quatenus organo determinato indigent quo exerceantur, at sunt aliæ, ut intellectus et voluntas, quarum exercitium seu operationes a corporeis organis non pendent nisi indirectè, vel ut loquitur D. Thomas, *per accidens*, quatenus, nempe, dum in corpore moratur mens, pro objecto, proprio habet res sensibiles, quæ per sensus ipsi offeruntur, vel insensibiles ad instar sensibilibus repræsentatas, prout in Psychologia ostendimus. Itaque, ex objectione id unum evidentè infertur, animam rationalem manere

eamdem quoad substantiam, et simul mutari, evolvi, perfici quoad facultates; ex quo inferre licet hasce facultates ab ipsa animæ substantia realiter distingui, quod non tantum adversarii, sed non pauci ex spiritualismi propugnatoribus immerito proinde inficiantur.

Inst. Maximum intercedit discrimen inter intellectus hominum: quis namque dicere audeat eandem intelligentiam inesse Aristoteli, vel Origeni, ac vulgari homini, vel idiotæ? atqui hujus discriminis congrua ratio assignari nequit, nisi supponatur intelligendi vim esse effectum organizationis materiæ: ergo.

Resp. neg. min. Cum enim materia organizata essentialiter extensa sit et composita, sufficit id ut invictissime demonstretur ipsi repugnare cogitationem, quæ, sive perfecta sit, sive imperfecta, omnimodam simplicitatem sibi vendicat. Itaque, sive intelligentiæ inæqualitas ex inæqualitate animæ, sive ex organis et viribus sensitivis oriatur, de quo postea, nihil adversus animæ spiritualitatem inferre licet.

Obj. 2.^o Substantia cujus affectiones et operationes sunt corporeæ, et ipsa corporea existit: atqui sensationes quæ animæ rationali congruunt, sunt affectiones et operationes materiales: ergo.

Resp. Dist. min. Sensationes sunt materiales *quoad aliquid*, conc. *in seipsis et prout se tenent ex parte animæ*, neg. Sensatio itaque, corporea et materialis nuncupari potest, tum ex parte impressionis organicæ quæ ad eam prærequiritur, tum quatenus exerceri nequit absque corporeo et determinato organo. Immaterialis vero et simplex existit, si spectetur in se ipsa, vel ut perceptio objecti quod in organum imprimit, quo sensu nihil est aliud quam applicatio activitatis seu vis animæ ad objectum singulare, prout hoc, vel illud organum percellit. Sic, ex. gr. *visio*, corporea et materialis existit quatenus externum objectum agit in oculum, ipsum immutando,

et etiam quatenus existere nequit nisi ex concursu oculi et per oculum: at eadem *visio*, immaterialis est et simplex, si ipsa vis videndi, cujus effectus est visio, spectetur in se ipsa et prout est quædam facultas seu vis agendi animæ. (1)

Sed urgebis: Ergo rationalis anima non distinguitur essentialiter ab anima brutorum. Prob. cons. Ex allata solutione colligitur animam brutorum immaterialem et simplicem esse, quandoquidem sensationibus viget immaterialibus et simplicibus: ergo.

Resp. Neg. cons. Ad prob. neg. similiter cons. Siquidem, etiam dato brutorum animam nec materia, nec partibus constare, nihilominus toto cælo differt a rationali; tum quia solum in corpore et cum corpore existere potest, proindeque propriam subsistentiam non obtinet; tum quia intellectu et libera voluntate non gaudet, quæ

(1) Atque hanc ipsam esse veram D. Thomæ doctrinam et mentem ex eo apertissime colligitur, quod ipse docet virtutes seu vires animæ etiam sensitivas, in seipsis, vel prout animæ insunt, non debilitari, ac proinde nec mutationi, vel divisibilitati obnoxias esse nisi per accidens, vel ex parte organi, quatenus, scilicet, læsio, vel debilitatio organi impedit integrum ac congruum exercitium facultatis quæ eo utitur. «Si autem aliqua virtus animæ debilitetur, debilitato corpore, hoc non est nisi per accidens: in quantum, scilicet, virtus animæ indiget organo corporali; sicut visus debilitatur, debilitato organo, per accidens tamen; quod ex hoc patet: si enim ipsi virtuti per se accideret aliqua debilitas, nunquam restauraretur organo reparato. Videmus autem quod quantumcumque visiva vis videatur debilitata, si organum reparatur, vis visiva restauratur: unde dicit Aristoteles, quod si senis accipiat oculum juvenis, videbit utique sicut juvenis.» *Sum. C. Gent.*, lib. 2.^o, C. 79.

Quæ notatu digna D. Thomæ verba ideo transcripsi, ne quis existimet me ab ejus mente recedere, dum assero sensationem, proprie et in seipsa acceptam, rem esse non solum immaterialem, sed etiam simplicem. Scio enim non solum plurimos Scholasticorum in genere, sed quosdam D. Thomæ discipulos absolute pronuntiare, sensationes, juxta ejus doctrinam, esse corporeas et materiales.

tamen sunt quasi proprii substantiæ spiritualis characteres et notæ. Porro ex intelligentia et libera voluntate, rationalis anima in infinitum pene distat ab anima brutorum, (1) siquidem horum cunctæ operationes a corpore et organis ejus pendent, dum e converso operationes intellectus et voluntatis per corporea organa non exercentur, atque corporeum ordinem prætergrediuntur et superant, uti constat non solum ex his quæ in probatione thesis adduximus, sed ex aliis quæ brevitatis gratia omittere coacti sumus; ut ex vi reflexionis qua intellectus gaudet, ex dominio voluntatis ad cohibendas passionem et regendas vires inferiores, non secus ac ad disponendum de suis actibus, quinimo et de ipsa vita, quod ut merito adnotavit Bonald, non leve indicium est essentialis distinctionis et superioritatis hominis respectu brutorum: (2) sicut etiam operationes intellectus et vo-

(1) Ipsemet Virey, qui certe nimii spiritualismi insimulari nequit, hæc scribit: «La diferencia entre el instinto y la inteligencia está bien marcada. El instinto puro obra siempre sin raciocinar: es movido, impulsado por la necesidad... las pasiones y por toda especie de incitación interior é involuntaria... En los animales no existe aprendizaje alguno, ninguna perfección, ninguna variedad en la práctica, ninguna invención aumentada, modificada ó añadida.» Apud Debreyne, *Pensam. de un croy. catol.* pag. 128. Vid etiam Bonald, *Recherches Phil. sur les prem. objets des connoiss. mor.* cap. 13. Buffon, *Hist. Nat.* T. 3.º, ed. 8.º Raulica, *Filos. Crist.* T. 3.º, C. 10 et 11. Debreyne, *Pens. Cit.* C. 8.º 9.º 10 et 11.

(2) Innumera pene sunt loca et argumenta ex quibus D. Thomas superioritatem essentialem intellectus et voluntatis, tam respectu omnis corporis, quam respectu sensuum, demonstrat, quæque proinde in elementari opere adduci minime possunt. Sufficiat quædam citare et loca et verba. Quoad primum: *Sum. Con. Gent.* l. 2.º C. 49, 65, 66, 78, 79, 82, 83, 86 et 87. *De Ani.* l. 3.º lect. 7 et 9 *QQ. Disp. De Ani.* Art. 14. *Sum. Theol.* 1.ª P. q. 75, art. 1.º et seqs.

Quoad secundum: docet sæpe, objectum intellectus esse *ens et ea quæ sunt per se entis*, ac proinde tam corporalia quam spiritualia. Docet: «intelligere, est universalium et incorruptibilium, et per hanc operationem differt (homo) a brutis.» Docet: «si intellectus sit corpus, actio ejus ordinem corporum non excedit; non igitur intelligit nisi corpora. Hoc

luntatis liberæ, in infinitum distant a sensatione et instinctu brutorum, sive illæ inter se conferantur quoad dependentiam a corpore, sive quoad modum operandi, sive quoad objecta quæ attingere valent.

Objic. 3.^o Corpus nequit agere nisi in corpoream substantiam; sed corpus agit in animam, ut experientia constat: ergo.

Resp. Dist. min. Agit in animam *per concomitantiam*, conc. *per contactum physicum*, neg. Quia anima et corpus in unam naturam specificam et completam, ac in unam personam perfectam coalescunt substantialiter, nihil

autem patet esse falsum; intelligimus enim multa quæ non sunt corpora.» Docet: «potentia autem intellectus est quodammodo infinita in intelligendo; in infinitum enim intelligit, species numerorum augendo... cognoscit etiam universale,» quorum sane neutrum corpori, vel materiæ congruit. Docet: «nullius corporis actio reflectitur super agentem..... intellectus autem supra seipsum agendo reflectitur; intelligit enim se ipsum..... Sicut intelligit rem, ita intelligit se intelligere; et sic in infinitum.» Docet: «imaginatio non est nisi corporalium et singularium...; intellectus autem universalium et incorporaliū est.» Docet: «in animabus brutorum non est invenire aliquam operationem superiorem operationibus sensitivæ partis; non enim intelligunt nec ratio-cinantur. Quod ex hoc apparet, quia omnia animalia ejusdem speciei similiter operantur, quasi a natura mota et non ex arte operantia; omnis enim hirundo similiter facit nidum..... nulla igitur operatio est animæ bruti quæ possit sine corpore esse » Quorum quidem verborum quasi commentarium haberi possunt quæ habent Buffon, Bossuet et Bonald.

Horum primus hæc scribit: «La prevision de las hormigas era un fanatismo que se las habia concedido observándolas, pero que se les ha retirado observándolas mejor... sus provisiones no son sino montones supérfluos, acumulados sin idea ni conocimiento del porvenir... Por igual razon recogen las abejas mucha mas miel y cera de la que necesitan; y nosotros nos aprovechamos, no tanto del producto de su inteligencia como de los efectos de su estupidez...»

En verba Bossuet: «Aun quando se concedan sensaciones á los animales, no por eso se les habrá concedido nada espiritual... porque aunque el alma de las bestias sea distinta del cuerpo, no hay apariencia que pueda conservarse separadamente, porque no tiene operacion que no esté totalmente absorbida por el cuerpo y por la materia.»

mirum si modificationes et affectiones corporis animam simul attingant, sicut et hujus operationes in illud redundant. At hæc mutua, vel potius communis actio, contactum corporeum non exigit, nec supponit, sed tantum animam veram esse formam substantialem corporis ipsique substantialiter et intime uniri.

Sed contra: Si anima est forma substantialis corporis, debet esse corporea; forma enim debet esse corpori cui unitur et quod actualat proportionata: ergo.

Resp. Dist. prob. min. Forma debet esse corpori proportionata, quoad *habitudinem*, conc. quoad *entitatem*, neg. Ad hoc autem quod proportionata dicatur et sit

Bonald: «La facultad interior que conduce á los animales y da impulso á sus movimientos, está limitada en cada especie por su organizacion particular... La facultad interior que anima al hombre, gobierna y dirige sus acciones, no está limitada por su organizacion, pues que el hombre inventa todos los dias nuevos medios de estender la fuerza de sus órganos ó de suplir á su debilidad... Hay pues lo infinito entre el hombre y el bruto respecto de la inteligencia. Los animales tienen una facultad de recibir imágenes y no inteligencia de las ideas; sensaciones y no sentimientos, hábitos y no reflexiones; hacen movimientos exigidos por un instinto ó por un impulso, y no acciones dirigidas por una voluntad.»

Denique D. Thomas centies docet, voluntatem, quæ alter est character et attributum proprium substantiæ intelligentis, et independentem existere in homine ab omni corporeo organo, et ad universalia et incorruptibilia bona ferri, et passionem et concupiscentias sensitivæ partis cohibere posse, et plenum dominium per libertatem sibi vindicare supra suos actus et motus; immo et super corpus vitamque ipsam, quandoquidem homo mortem sibi voluntarie et libere inferre potest, quod nunquam animalia peragunt. Atque hoc profecto non leve est indicium, minorem non esse distantiam, quæ inter voluntatem liberam hominis, et instinctum seu appetitum brutorum intercedit, quam quæ inter intelligentiam et sensationes intercedere vidimus. Unde meritò et apposite Bonald citatus: «Si el hombre todo entero no es sino una organizacion material... le es imposible el querer dejar de ser, atentar él mismo á su ser, y no temo decir que en esta hipótesis, no solamente el suicidio, sino la pérdida voluntaria de un solo órgano sería un acto imposible á nuestra organizacion.» *Recherches cit.* cap. 9.

quoad habitudinem, sufficit, quod forma substantialis ejus sit conditionis ut materiam respiciat tanquam actuabilem et perfectibilem per ipsam, aptaque ipsa sit ad hæc munera obeunda; quod quidem rationalis anima perficit respectu corporis humani.

ARTICULUS SECUNDUS.

De immortalitate animæ.

Prænotandum 1.^o substantiam aliquam dici posse immortalem, vel *essentialiter*, vel *naturaliter*. Res dicitur immortalis immortalitate essentiali, si a se excludat quodcumque principium possibile corruptionis, vel destructionis, tam internum quam externum. Quo sensu solus Deus immortalis existit, quoniam solius Dei existentia est absolute, essentialiter necessaria et indefectibilis. Ad immortalitatem *naturalem*, sufficit quod rei nullum adsit internum principium corruptionis, nec per se, nec per accidens.

Prænotandum 2.^o rem dici immortalem ab *intrinseco* quatenus nec ullum dissolutionis principium in se continet, nec ulla est creata causa quæ eam possit destruere. Si vero, quamvis absolute per infinitam causam destrui possit, de facto tamen minimè unquam destruat, tunc dicitur immortalis etiam ab *extrinseco*, immortalitate naturali. Ergo plena animi humani immortalitas, constat et immortalitate *naturali*, et immortalitate facti ab *extrinseco*. Sit itaque

THESIS 1.^a

Rationalis anima est immortalis naturaliter.

Prob. 1.^o Illud dicitur naturaliter seu ex natura sua immortale, quod nec ullum corruptionis seu dissolutionis

principium in se continet, nec per ullam creatam causam destrui potest; atqui sic se habet rationalis anima: ergo.

Probatur min. Quod est omnino simplex: 1.^o nullum corruptionis principium intra se habere potest, repugnat enim aliquid sibi ipsi esse contrarium, aliter idem secundum idem esset destruens et corrumpens seipsum: 2.^o nec per creatam causam destrui potest; nam hæc eatenus substantiam aliquam corrumpere potest quatenus ejus partes sejungere valet; hac enim ratione et non alia creatas substantias corrumpi videmus et concipimus: ergo agere nequit ad corruptionem substantiæ quæ nullas habeat partes ab invicem separabiles. Subsumo: atqui rationalis anima est substantia omnino simplex, ut supra demonstravimus: ergo nullas habet partes ab invicem separabiles: ergo nullum habet in se corruptionis principium, nec extra se, inter causas naturales seu creatas.

His adde, substantiam simplicem nonnisi per annihilationem deficere posse, ut apud omnes notum est: annihilatio autem nullius creatæ et finitæ causæ, sed solius Dei propria operatio existit. Ex quo ulterius colliges, quid sibi velit D. Thomas dum ait, quod esse *per se* convenit rationali animæ, quia, nempe, existentia ita essentialiter et inseparabiliter comitatur substantiam simplicem animæ, ut ab ipsa nisi per omnipotentiam Dei separari nequeat, quod tamen absolutam seu essentialem contingentiam hujus minime excludit.

Probatur 2.^o Anima rationalis corrumpi naturaliter nequit, nec per se, nec per accidens: ergo est naturaliter incorruptibilis. Prob. ant. Quoad primam partem constat; quia illud dicitur obnoxium per se corruptioni, cujus partes ab invicem separari possunt, seu quod desinit esse id quod erat propter dissolutionem et separationem partium, ut dum forma separatur a materia in hypothesi generationis substantialis rerum ex Aristotele, vel etiam,

extra hanc hypothesim, dum, vel anima brutorum a corpore cui conjungitur, vel partes cujuslibet corporis separantur; tunc enim et corpus hoc, et illud brutum deficiunt et corrumpuntur. Quoad secundam partem, similiter constat; quoniam hic corruptionis modus accidentibus tantum congruit, quæ desinunt esse, destructo subjecto vel substantia cui inhærent. Ergo quia anima rationalis simplex existit, nec ullis constat partibus, corruptioni *per se* non est obnoxia; quia vero est substantia ac proinde subjectum accidentium seu modificationum, et non modificatio, non est obnoxia corruptioni *per accidens*. (1) Ergo immortalitas *naturalis* et ab intrin-

(1) Vid. *Estudios* cit. l. 4.^o C. 5.^o Aug. Nicolas, *Estudios filos.*, etc., lib. 4.^o, Cap. 3.^o et lib. 2.^o, p. 2.^a C. 6.^o

D. Thomas plurima affert ad immortalitatem animæ demonstrandam, præsertim *Sum. C. Gent.* lib. 2.^o C. 55 et 79, ubi inter alia hæc profunde philosophica habet: «Nulla res corrumpitur ex eo in quo consistit sua perfectio; hæ enim mutationes sunt contrariæ, scilicet, ad perfectionem et ad corruptionem. Perfectio autem animæ humanæ consistit in abstractione quadam a corpore; perficitur enim anima scientia et virtute. Secundum scientiam autem tantò magis perficitur, quanto magis immaterialia considerat: virtutis autem perfectio consistit in hoc quod homo corporis passiones non sequatur, sed eas secundum rationem temperet et refrenet: non ergo corruptio animæ consistit in hoc quod a corpore separetur... Si igitur anima secundum operationem suam perficitur in relinquendo corpus et corporea, substantia sua in esse suo non deficiet per hoc quod a corpore separatur.

Item: proprium perfectivum hominis secundum animam est aliquid incorruptibile; propria enim operatio hominis in quantum hujusmodi est intelligere, per hanc enim differt a brutis, et plantis, et inanimatis; intelligere est universalium et incorruptibilium in quantum hujusmodi; perfectiones autem oportet esse perfectibilibus proportionatas: ergo anima humana est incorruptibilis.» Ubi vides, D. Thomam ex ipsa perfectione et elevatione operationis intellectualis supra materialia omnia, atque simul etiam ex characteribus propriis objecti intellectus, qui sunt necessitas et universalitas, incorruptibilitatem subjecti intelligentis seu animæ profundissima ratione colligere et demonstrare. Nam, ut ipsemet subdit, (Cap. 55) «intelligibile est propria perfectio intellectus... unde quod convenit intelligibili in quantum est intelligibile,

seco rationalis animæ, consecutione absolute necessaria ex ejusdem omnimoda simplicitate et spiritualitate profluit et colligitur. (1)

THESIS 2.^a

Naturalis animæ immortalitas, ejus conservationem post separationem a corpore, quoad vitam etiam includit.

Prob. Intellectualis vita ex intellectione exurgit ac consequitur, sicut et libera volitio, quæ intelligendi actum similiter consequitur: atqui intellectio remanet in anima a corpore separata: ergo. Prob. min. Quidquid sit de sensibus, imaginatione, vel aliis sensitivæ partis viribus, certum est ac indubium animæ a corpore sejunctæ nihil deesse eorum quæ ad intellectionem requiruntur. Enimvero

1.^o Habet vim seu facultatem intelligendi; intellectus siquidem propria facultas existit ejusdem utpote substantiæ spiritualis, in ea sola tanquam in proprio subiecto recipitur, nec per corporeum organum ejus actus perficiuntur.

oportet convenire intellectui... quia perfectio et perfectibile sunt unius generis: intelligibile autem, in quantum est intelligibile, est necessarium et incorruptibile, *necessaria* enim perfecte sunt intellectu cognoscibilia, contingentia vero in quantum hujusmodi, nonnisi deficienter... Unde et corruptibilium, (rerum) intellectus scientiam habet... in quantum sunt universalia.»

(1) Unde merito Aug. Nicolas loc. cit. « Lo que llamamos muerte, no es pues un aniquilamiento, es una *des-composicion*, una *di-solucion*, una *cor-rupcion*, palabras que indican solamente una separacion de partes. Hé aquí lo que entendemos por muerte. Por consiguiente, cuando decimos que el alma *carece de partes*, decimos que no está sujeta á muerte. Y sabemos que *carece de partes*, porque la llamamos espiritual y simple... La muerte no es mas que una descomposicion; y siendo el alma simple, no puede ser mortal. Su esencia y sus operaciones son de tal manera distintas de las del cuerpo, que la separacion de sus destinos se concibe aun mejor que la de su asociacion.»

2.° Animæ non deest objectum quod intelligat, non solum quia ideas quas in præsentī vita acquisivit, servat, etiamsi ad res corporeas ordinem dicant, sed quia objecta pure spiritualia, ut Deum, veritatem, omnipotentiam, creationem, etc. percipere potis est. Quod si per impossibile hæc objecta ipsi deficerent, saltem habet seipsam sibi intime præsentem quoad substantiam, et quoad actus et affectiones. Nec objicias, animam nihil sine phantasmate percipere; id namque verum est pro hoc statu unionis ad corpus, ut sic, scilicet, modus operandi respondeat modo essendi. Unde, quemadmodum scite docet D. Thomas, sicut in statu hoc unionis, naturale est animæ intelligere per conversionem ad phantasmata, in statu separationis, naturale ipsi erit intelligere per conversionem ad superiora, id est, ad objecta insensibilia, universalia, atque ad substantias pure spirituales, quarum existendi rationem tunc participans anima, nihil mirum si earundem operandi rationem etiam imitetur.

Præterea: dependentia intellectus a phantasmate in præsentī statu minime tollit distinctionem essentialē inter utrumque; aliud est siquidem phantasma imaginationis, aliud prorsus diversum actus intellectus, ut apud omnes constat philosophos. Quinimo, si doctores mysticos audias, in hac quoque vita, eliciuntur quandoque ab homine actus intellectus absque ullo sensuum phantasmate. (1)

(1) *Visio intellectualis*, nuncupatur hic actus in mystica Theologia. Vid. *Obr. de Sant. Ter. T. 1.º*, pag. 81, 475 et 482 edic. de La Fuente. Scaramelli, *Directorio Mist. Trat. 4.º*, C. 8.º et 11, ubi sic scribit: «En esta vision no hay mezcla alguna de fantasmas, ni concurso alguno de la fantasía; antes ni lo puede haber, porque tiene una vista especialísima y sublimísima de Dios, á quien son totalmente desproporcionados nuestros sentidos materiales y bajos.»

THESIS 5.^a

Rationalis anima est etiam immortalis ab extrinseco, quatenus Deus, ejus existentiam et vitam perpetuo servat.

Prob. 1.^o Anima; ex supra demonstratis, est immortalis ex sua natura, nec perire potest nisi quatenus Deus ipsam in nihilum redigeret: atqui Deus eam in nihilum nequaquam redigit, tum quia Deus, utpote conservator et non destructor naturæ, nullam substantiam in nihilum revocat, sed omnia regit, administrat, et servat, juxta id quod unaquæque res ex propria natura postulat; tum quia si anima per annihilationem periret, pejoris esset conditionis quam corpus humanum, quod post mortem manet; immo deterioris esset conditionis quam cætera corpora et inferiores substantiæ, ut brutum, arbor, lapis, etc., hæc enim omnia dum mortem oppetunt vel corrumpuntur, permanent quoad materiam, et quoad partes et atomos ex quibus præfata corpora, conflantur, ut experientia et ratione constat: ergo anima immortalis est ab extrinseco, seu perpetuam existentiam post separationem a corpore servabit.

2.^o Homo ad summum bonum, summamque beatitudinem est destinatus ab ipsa sua natura, vel potius a naturæ Auctore Deo, ut aperte constat ex innato appetitur et desiderio quo ad summam felicitatem tanquam ad ultimum ipsius finem indesinenter et necessario fertur: atqui hujusmodi naturale desiderium esset frustra et illusorium, si anima corpori superstes non esset, aut perpetuo non viveret: ergo aut dicendum Deum illudere homini, quod ejus infinitæ veritati et sanctitati repugnat, aut concedendum animam a corpore separatam in æternum vivere. Prob. min. Certum est, et nimium experientia compertum, perfectam felicitatem in hac vita obtineri non posse: certum similiter, hominis felicitatem, nec sum-

nam, nec veram esse posse nisi in æternum duret; nam quod aliquando amitti potest summam felicitatem constituere nequit, nec hominem vere beatum reddere: ergo hominis ordinatio ad ultimum finem, atque a natura insitum desiderium summæ beatitudinis frustra et fallaciter homini a natura et naturæ Creatore inseruntur, si anima aliquando peribit, vel vivere desinet post corporis dissolutionem. (1)

3.º Certo certius est, Deum, et justum esse, et huic

(1) Utramque hanc demonstrationem breviter, pro more, attingit D. Thomas, *Sum. Gont. Gent.* lib. 2.º C. 53 et 79 his verbis: «Substantiæ intellectuales non potuerunt incipere esse nisi per potentiam Primi Agentis, non enim sunt ex materia quæ potuerit præfuisse: (id est, non incipiunt esse, nec coagmentantur ex præexistente materia, ut accidit in substantiis corporeis, planta, lapide, etc. quæ ex materia præexistente efformantur,) igitur, nec est aliqua potentia ad non esse earum nisi in Primo Agente; secundum quod potest non influere eis esse. Sed ex hac sola potentia nihil potest dici corruptibile; tum quia res dicuntur necessariae et contingentes secundum potentiam quæ est in eis, et non secundum potentiam Dei; tum etiam quia Deus, qui est institutor naturæ, non subtrahit rebus quod est proprium naturæ earum. Ostensum est autem, quod proprium naturis intellectualibus est quod sint perpetuæ; unde hoc eis a Deo non subtrahitur. Sunt igitur substantiæ intellectuales ex omni parte incorruptibiles.

Impossibile est appetitum naturalem esse frustra: sed homo naturaliter appetit perpetuo manere; quod patet ex hoc quod esse est quod ab omnibus appetitur, homo autem per intellectum apprehendit esse non solum ut *nunc*, sicut bruta animalia, sed simpliciter: (absolute et in universali) consequitur ergo homo perpetuitatem secundum animam, qua esse simpliciter et secundum omne tempus apprehendit.»

Ex his et aliis, quæ supra attulimus et citavimus, conicere fas est, Antonium Arnauld, vel nescisse quid loqueretur, vel egregie mentitum fuisse, dum affirmavit neminem ante suum Cartesium animæ immortalitatem solide demonstrasse. Quid ergo, ut de Platone, Cicerone, Seneca et aliis veteribus sileamus; ut non solum D. Thomam, sed D. Bonaventuram, Albertum Magnum, cum aliis primi nominis Scholasticis silentio prætermittamus, nunquid animæ immortalitatem solide non constituerunt Chrysostomus, Augustinus et plurimi alii ex Ecclesiæ Patribus? Vide Ritter, *Histoire de la Phil. chretien.* Trad. J. Trullard, L. 3.º, C. 3.º L. 6.º, C. 5.º et passim.

mundo quem ex nihilo condidit congruo providere; atqui Deus, nec esset justus, nec providus, si animæ vitam post separationem a corpore non conservaret: ergo. Prob. min. Dei justitia et providentia in eo maxime elucescunt et positæ sunt, quod virtuti congruum præmium, sicut et vitio pœna digna rependantur; atqui si altera non superest animæ vita post mortem, nec virtuti dignum præmium, nec vitio debita pœna rependuntur. Equidem, non raro observamus viros probos religionem et virtutem colentes, paupertate, calumnia, ærumnis et doloribus angi et premi; dum simul scelesti et perditii homines, virtutem, probitatem, justitiam, ipsumque Deum contemnentes, honoribus, divitiis, omnique prosperitatum genere abundant. Ergo, vel neganda Dei justitia et providentia, ac proinde negandum Deum existere, quandoquidem Deus non erit si justus et providus non sit; vel asserenda altera vita in qua bonis et malis justitia ad æqualitatem et æquilibrium rependatur. (1)

Addenda hic forent argumenta alia, præsertim ea quæ ex omnium gentium et hominum consensione, tum etiam ex philosophorum et scriptorum omnis ferme ætatis, si atheos excipias, testimonio et sententia desumuntur; sed omittimus, ne operis elementarii terminos et conditionem prætergrediamur. (2)

(1) Apposite atque eleganter pro more suo, in rem hanc Chrysostomus, *Hom. 4.^a De Provid.* «Nam si is qui Deum rite colunt, injuriis affecti migrant, implii contra, injusta felicitate potiti; non ergo justitia in Deo est, si suos non potest honoribus præmiisque donare. Quod si Deo, aut potentiam, aut justitiam, aut oculos ad cernendum tollis, Dei vocabulum inane fit. Omni namque ratione concluditur, ut si nullo præmio afficit eos qui inquirunt illum, nec Deus quidem ullo modo sit, nisi Deum, aut cæcum, aut imbecillum, aut iniquum habeamus: cæcum, qui suos non videat: imbecillum, qui dare præmia non possit: iniquum qui nolit.»

(2) «Maximum vero argumentum est, aiebat Cicero, naturam ipsam de immortalitate animorum tacitam judicare, quod omnibus curæ sunt,

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Quod a corpore pendet ut existat, interire debet simul cum corpore; atqui anima rationalis pendet a corpore ut existat: ergo. Prob. min. Anima non existit ante corpus: ergo a corpore pendet ut existat.

Resp. Dist. min. Pendet a corpore tanquam *a re ad quam perficiendam et informandam destinatur*, conc. tanquam *a re sine qua existere nequeat*, neg. Eo namque ipso quod anima est corporis forma, consequitur ipsam non incipere esse nisi cum corpore quod informare et perficere debet, ad quod perficiendum et informandum habitudinem habet. Unde ex argumento id unum colligitur, animam rationalem esse veram et substantialem corporis formam, quod nos ultro fatemur; minime vero, eam a corpore pendere quoad existentiam conservandam.

maxime quidem, quæ post mortem futura sunt... Quid ipsa sepulchrorum monumenta, quid elogia significant, nisi nos futura cogitare?... Inhæret in mentibus quasi sæculorum quoddam augurium futurorum: idque in maximis ingeniis altissimisque animis, et existit maxime, et apparet facillime... Quod si omnium consensus naturæ vox est, omnesque qui ubique sunt, consentiunt, esse aliquid quod ad eos pertineat qui e vita cesserunt, nobis quoque idem existimandum est.» *Tusc. lib. 4.^o, cap. 43.*

Nihilominus tamen circa philosophorum et reliquorum gentilium scriptorum consensum et sententiam de animorum immortalitate, præ oculis habere oportet:

4.^o Ipsos quandoque, dum privatam tantum rationem consulunt a communi naturæ sensu et traditionali philosophia oculos avertentes, ancipites et quasi vacillatione agitados se præbere, quod plane ostendit veritatem istam, quamvis revera per rationem naturalem demonstrari certo possit, plurimum tamen lucis et claritatis ipsi affundi ex divina revelatione. Et quidem, Cicero ipse, quem paulo ante de animorum immortalitate egregie disserentem ex communi hominum et naturæ sensu vidimus, in eodem libro sic de anima loquitur: «Harum sententiarum quæ vera sit, Deus aliquis viderit, quæ verisimilis, magna quæstio est. Similiter Tacitus in vita Agricolæ: «Si quis piorum manibus locus; si,

Contra: Sed forma dependet a materia etiam quoad existentiam conservandam: ergo si anima est forma corporis, ab eo pendet quoad conservationem.

Resp. Dist. min. *Si sit forma accidentalis, vel substantialis non subsistens, conc. si forma substantialis subsistentiam habeat, neg.* Rationalis itaque anima cum et substantia sit, et subjectum modificationum, et principium eliciens operationes quæ ab ipsa sola procedunt, et in ipsa sola recipiuntur, quæque per corporeum organum non perficiuntur, seipsam possidet quoad esse et operationem intellectualem, ac proinde subsistentiam propriam habet. Quapropter absonum est instituere comparisonem, non solum cum formis accidentalibus, quæ sunt meræ subjecti modificationes, sed cum formis etiam substantialibus, quæ subsistentiam propriam non habent, ut sunt animæ brutorum, quæ quamvis inextensæ et indivisibiles sint, prouti docet D. Thomas, existere tamen

ut sapientibus placet, non cum corpore extinguuntur magnæ animæ, placide quiescas.» Atque Aristoteles quoque non satis clare animæ immortalitatem tuitus est; quandoquidem extiterunt quidam auctores, qui ipsi oppositam tribuerunt sententiam, quamvis, ut mihi probabilius videtur, injuria et absque sufficienti fundamento. De qua re confert Suarez, *De oper. sex dier. tract. 3.º, C. 11.*

2.º Eosdem veteres, ad conceptionem perfectam immaterialis et spiritualis omnino animæ, aut numquam, aut summo labore elevari. Eorum siquidem maxima pars, ipsis platonicis non exceptis, qui ad spiritualismum in re hac præ cæteris accesserunt, hominum animas imaginabantur subtilissimo corpore, vel ex æthere purissimo, vel ex aere et vaporibus conflato, quasi vehiculo et indumento delatas et stipatas, etiam postquam a corpore per mortem separantur. Atque exinde poetarum et historicorum commenta de mortuorum *umbris*, circa sepulchra volitantibus: exinde etiam doctrina *Manium*, qua voce animam hominis prout animæ sensitivæ et subtilissimo præfato corpori conjunctam, plurimi nuncupasse videntur: atque exinde demum animarum descensus ad infernum, in quo, ratione præfati corporis sibi indivulse adhærentis supplicia et pœnas luere et pati poterant. Fortasse et Tertullianus hanc veterum doctrinam reminiscebatur, dum animam corpoream dicebat.

nequeunt absque consortio corporis, eo quod ab ipso pendeant in omnibus suis operationibus et motibus: porro, dependentia quoad operationem infert dependentiam quoad existentiam: operari enim sequitur esse, et juxta modum operandi est modus essendi.

Objic. 2.^o Remoto fine, removetur id quod est ad finem illum; atqui finis rationalis animæ est constituere integram naturam et personam per unionem cum corpore: ergo cum per mortem deficiat hujusmodi integritas, deficere quoque debet rationalis anima.

Resp. Dist. maj. Remoto fine *totali et adæquato*, conc. *inadæquato et partiali*, neg. Integritas naturæ quæ ex unione resultat, finis quidem inadæquatus animæ nuncupari potest, quatenus omne incompletum ad completum et perfectum naturaliter ordinatur. Ast vero, proprius ac magis præcipuus animæ finis, est Dei possessio per cognitionem et amorem, quem quidem finem etiam a corpore separata adsequi potest, et quidem perfectiori ratione quam corpori juncta. Anima, nempe, eo ipso quod est substantia, est propter se et suam propriam operationem.

Objic. 3.^o cum Kant. Quamvis anima non habeat quantitatem et partes extensivas, habet tamen quantitatem intensivam, quatenus diversis viribus ad agendum prædita est: ergo potest per diminutionem seu remissionem succesivam paulatim perire.

Resp. Neg. cons. Vel Kant opinatur vires activas animæ identificari cum ejusdem substantia, vel ab ipsa realiter distingui: si primum, idem dicendum erit de hujusmodi viribus seu activitate animæ ac de ipsa anima, quæ cum sit omnino indivisibilis, indivisibiles quoque erunt ejus vires. Si secundum, ex objectione colligi poterit ad summum, animam deficere posse quoad exercitium activitatis, ast minime quoad ipsam substantiam et existentiam. Sed vero, et id ipsum absurdum est et pe-

nitus falsum: Nam etiam apud illos, qui vires seu potentias animæ ab ejus essentia realiter distinguunt, hujusmodi vires sunt proprietates et quasi attributa necessaria ejusdem: unde sicut repugnat extensionem vel occupationem loci separari a substantia materiali, ita repugnat vim intelligendi, vel volendi separari ab anima rationali. Quod si quis reponat et tenaciter contendat, ipsas saltem per divinam omnipotentiam posse sejungi, reponam ego, ex hac gratis concessa hypothesi, id tantum sequi, Deum posse id perficere, sicut potest animam in nihilum reducere; sed sicut id non impedit quominus anima vere immortalis sit ab intrinseco et ex propria natura, ita nec illa hypothesis impedit quominus anima ab intrinseco et ex propria natura activitatem seu viros agendi, ac proinde quantitatem intensivam quam adstruit Kant, semper retineat.

Objic. 4.^o Argumentum pro animæ immortalitate desumptum ex virtutis præmio et peccati supplicio in futura vita, nullius est roboris: ergo. Prob. ant. Virtus sufficiens præmium obtinet per internam tranquillitatem, bonæ conscientie testimonium, justorum approbationem, etc.; vitium vero supplicium condignum per prædictorum opposita, ac maxime per conscientie pravæ angorem et remorsus: ergo opus non est alteram vitam expectare pro virtutis præmio et peccati pœna.

Resp. Neg. utrumque antec. ¿Quis enim sibi persuadeat ærumnas, labores, persecutiones, injurias per longum tempus, ac fortasse etiam per totam vitam ad mortem usque tolerata, satis præmii accipere ex bonis in argumento citatis, præsertim cum ipsa animi et conscientie tranquillitas atque testimonium, originem ducant ex spe et fiducia futuræ et sempiternæ felicitatis, dum justus recolit, quod *non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis?* ¿Quis etiam sibi persuadeat, Tiberium ex. gr. aut

Neronem, satis propter scelera maxima punitos, ab irrequieta conscientia, vel animi timore, quem omni honorum, delectationum ac deliciarum genere, si non penitus delere, at certe consopire poterant, ut in scelestis quibusdam hominibus etiamnum videmus? Misera proculdubio esset justi conditio, si ejus animus simul cum corpore extinguendus esset; namque, ut merito ajebat D. Paulus: *si in hac tantum vita in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus..... Manducemus et bibamus, cras enim moriemur.* »

CAPUT SECUNDUM.

DE UNIONE ANIMÆ ET CORPORIS.

ARTICULUS PRIMUS.

De natura unionis inter rationalem animam et humanum corpus.

Prænotanda.

1.º Philosophorum sententiæ de natura unionis inter rationalem animam et corpus, a tota retro antiquitate ad nostra usque tempora, ad duas revocari possunt. Quidam cum Platone docent animam corpori uniri, simili ratione qua motor mobili, nauta navi, eques equo cui insidet, agens vel artifex instrumento quo utitur, conjunguntur. Hanc Platonis theoriam adoptarunt non solum Cartesius, Mallebranche cum reliquis ferme omnibus cartesianis, sed et maxima recentiorum pars, si non expressis verbis, at certe sensu et doctrina. (1)

(1) Quod ideo dico, quia vix unum aut alterum reperies, qui non asserat, vel saltem non supponat, τὸ ἐγώ sive personalitatem hominis, per

2.° Alii vero, inter rationalem animam et corpus, *substantialem* unionem existere docent, vel, quod in idem redit, animam non merum motorem, ut Plato ejusque adseclæ autumant, sed formam substantialem esse corporis humani. Ne autem in æquivoco laboremus, atque ne quis existimet, monstrum aliquod latere sub denominatione *formæ substantialis*, eam perspicue, quantum fas erit, definiemus, simul cum unione substantiali, quæ ejusdem est proprius et formalis effectus.

3.° Itaque, tunc aliquid alteri conjungitur per modum *formæ substantialis*, tuncque proinde existit *substantialis unio*, quando duæ substantiæ incompletæ, ita inter se conjunguntur, ut ex ipsis exurgat et coalescat una natura completa, et unum suppositum, vel persona completa, in qua et per quam existant et explicentur omnes operationes, vel affectiones, quarum utraque incompleta substantia est capax, sive ex seipsa, sive ex consortio alterius; quæ præfata unio talis esse debet, ut neutra illarum substantiarum in altera existat tanquam in sustentante, nec tanquam pars in toto.

4.° Ex hac notione facile colligitur, unionem substantialem toto cœlo discriminari ab ea, quam Plato, Cartesius et eorum discipuli commenti sunt animam inter et corpus. In eo namque systemate, nec substantiæ conjunctæ sunt incompletæ, nec proinde ex eis unum suppositum exurgere potest, sicut eques et equus cui insidet et quem regit et movet, non unum, sed duo

solam animam constitui; nihil enim apud ipsos adeo frequens quam dicere: «el yo es una sustancia simple:» «el yo es inmaterial é indivisible;» «la unidad de conciencia del yo constituye la personalidad humana,» etc. Ubi, ut vides, persona humana, quæ significatur per τὸ *ego*, aperte tribuitur animæ, cui soli congruunt simplicitas, indivisibilitas, immaterialitas, per exclusionem corporis et compositi ex anima et corpore, cui vere et proprie congruit ratio personæ humanæ.

completa sunt supposita; nec affectiones sensibiles doloris, ex. gr. voluptatis, etc., aut sensationes, a corpore pendent, sed ab anima sola; ac proinde, vel in ea post separationem remanebunt, vel cum Platone opus erit admittere, præter rationalem, sensibilem aliam animam in homine, quæ ratio sufficiens sit ac principium prædictarum affectionum et sensationum; nec denique unio animæ et corporis ex conditione et natura ipsa animæ procedit, sed accidentaliter tantum fit, cum aliis bene multis placitis sensui hominum communi adversantibus, quæ hujus systematis propugnatores admittere coguntur. (4)

(4) Hinc profluit proculdubio altum silentium quod hodierni philosophi, ut plurimum, servant, circa naturam et conditiones unionis inter animam et corpus. Ex una namque parte perspiciunt, unionem illam accidentalem Platonis, vel Cartesii, absurdis scatere et communi sensui repugnare: ex altera parte, formæ substantialis nomen abhorrent, et significationem ignorant, nec fortasse sciunt in quo sita sit *unio substantialis*, vel quæ conditiones ad ipsam requirantur. Cæterum, qui scire velit quo tandem deveniat systema hocce platonico-cartesianum, audiat auctorem *Institutionum Lugdunensium*, quæ, ut omnes norunt, philosophiæ cartesianæ spiritum et medullam plane continent, asserentem quod « in eo consistit mentis (animæ rationalis) et corporis nostri conjunctio, quod occasione motuum corporis, in mente nascentur cogitationes, et occasione cogitationum mentis, excitentur motus in corpore. » ¡ Mirabile inventum mehercle! Itaque, si supponas unum horologium in altero inclusum, simulque imagineris determinatis motibus unius respondere determinatos motus in altero, absque ullo tamen influxu reali unius in alterum, et absque eo quod unum ab altero quidquam recipiat, nec quoad naturam, nec quod esse, nec quoad operationem, nec quoad unitatem, ut vere res se habet; nam unum horologium nihil horum ab altero recipit, nec aliam relationem cum incluso habet quam ipsum intra se continere; si hæc, inquam, supponas, habebis exemplar unionis quæ intercedit inter rationalem animam et corpus humanum, ad sensum Cartesii et cartesianorum. Quod tamen nihil obstat quominus Cartesius quotidie nobis offeratur tanquam veræ psychologiæ parens et auctor.

THESIS.

Rationalis anima est forma substantialis hominis, cujus corpori proinde substantialiter unitur.

Prob. 1.^o Anima est forma substantialis hominis substantialiterque humano corpori conjungitur, si eas includit conditiones quæ ad rationem formæ et unionis substantialis requiruntur; atqui revera ipsi conveniunt assignatæ conditiones, quatenus nempe: 1.^o anima et corpus sunt substantiæ incompletæ: 2.^o ita invicem conjunguntur, ut *unam* naturam perfectam, et *unum* suppositum seu personam constituent: 3.^o quælibet earum ab altera pendet, ut plene sit et operetur: 4.^o neutra earum in altera existit tanquam in subjecto sustentante, nec tanquam pars in toto: ergo. Prob. min. quoad singulas partes.

Quoad primam. Illa substantia dicitur completa, quæ ita in se et per se existit, ut non indigeat alteri uniri vel communicari ad constituendam essentiam specificam, nec ad exercendas et explicandas affectiones et operationes omnes quarum est capax: atqui nec corpus, nec anima habent hunc modum subsistendi, vel existendi dum seorsum accipiuntur, ac multo minus explicare possunt omnes affectiones et operationes quarum capacia redduntur, dum inter se coalescunt. Etenim, ipso communi hominum sensu teste, nec corpus solum, nec anima sola, naturam humanam seu hominem constituunt. Deinde, corpus nec vivit, nec vegetat, nec se loco movet, nec alias vitales functiones et affectiones exerit, absque consortio animæ; et vicissim anima, non solum has vires et operationes, sed nec ipsas sensationes, quæ per corporea organa exeruntur, explicare valet aut evolvere, absque consortio corporis humani. Ergo nec corpus, nec anima, seipsa perfecte possident

quoad esse et operari, dum separata accipiuntur et existunt. Ergo sunt substantiæ incompletæ.

Quoad secundam. Ex dictis et ex sensu communi naturæ, *homo*, est una essentia specifica, seu quædam species perfecta in genere substantiæ: similiter, singularis substantia hujus speciei, ex. gr. *Petrus*, est una persona humana: atqui ex ipso communi hominum sensu, nec *homo*, nec *Petrus*, constituuntur, aut per solam animam, aut per solum corpus, sed utrumque simul includunt et significant: ergo anima et corpus ita inter se uniuntur, ut *unam* naturam et *unum* suppositum constituent.

Quæ res evidenter quoque patescit ex eo quod communis naturæ et hominum sensus, tam corporis quam animæ actiones, passiones, et affectiones, homini tanquam *uni* substantiæ tribuit. Quamvis namque ex. gr. sapientia et justitia immediate ad animam spectent et ab ea procedant: quamvis similiter, sanitas et pulchritudo corpus immediate afficiant, non dicimus tamen corpus esse sanum vel pulchrum; non dicimus animam esse sapientem vel justam, sed dicimus *hominem esse sanum, pulchrum, sapientem, justum*. His adde, quasdam esse affectiones et operationes, quæ nec corpori, nec animæ seorsim sumptis, tribui queunt, sed composito ex utroque, ut affabilem esse, videre, audire, quæ, ut aptissime D. Thomas ait, sunt *totius conjuncti*.

Quoad tertiam. Hæc pars ex præcedentibus sequitur et constat. Nam 1.º si neque anima omnes operationes et affectiones quarum est capax, ut sensationes, tristitiam sensibilem, iram, locomotiones, etc., exercere postet sine consortio corporis, ut vidimus et experientia patescit, consequitur profecto, ipsam se non plene et perfecte possidere quoad operari, dum sine corpore existit. Quod idem potiori ratione in corpore apparet. 2.º Dum homo deficit per mortem, et anima seperatur

a corpore, utraque substantia certe aliquid perfectionis amittit, quia corpus vita et motu privatur, et anima functiones vegetativæ vitæ, animalis et sensibilis non exerit. Ergo neutra ab altera est independens quoad operari. Ergo etiam quoad esse una earum ab altera pendet; res enim subsistentiam completam non obtinet, nec substantia perfecta est, nisi quatenus plene seipsam possidet quoad operari.

Quoad quartam partem; ex terminis constat. Nam cum anima sit substantia, alteri non hæret tanquam subjecto, quod est proprium accidentium; et cum simul sit immaterialis, simplex et spiritualis, ut demonstratum est, repugnat eam esse corporis partem, vel corpus partem animæ.

Prob. 2.^o Forma substantialis rei est illud quod est ei principium formale essendi; atqui rationalis anima est principium formale essendi respectu hominis: ergo. Prob. min. Quod dat essentiam homini, ipsumque constituit in propria specie, formale principium essendi merito dicitur; atqui ex rationali anima habet homo quod sit *homo*, et quod constituat naturam et speciem substantiæ a cane, leone, arbore, cæterisque speciebus substantiarum essentialiter distinctam: ergo rationalis anima est principium formale essendi, ac proinde *essentiale* hominis. Quinimo, ipsum corpus, esse *humanum* recipit ab anima; eatenus enim corpus Petri est corpus *humanum*, quatenus informatur, animatur et vivificatur substantialiter per rationalem animam, vel aliis verbis, quatenus ex unione et per unionem cum ipsa, unam substantiam completam, unam naturam specificam, et unam personam constituit; cui personæ, ratione *unitatis substantialis*, quæ ex unione exurgit, tribuuntur affectiones et operationes, sive hæ ratione corporis, sive animæ in natura humana, vel persona efflorescant, prout naturæ communis sensus et totius generis humani fert

consuetudo. (1) Atque hinc est etiam, quod corpus non vere dicitur *humanum*, antequam ipsi rationalis anima infundatur.

(1) Ad rem apposite, P. Raulica: «El lenguaje del género humano no es otra cosa que la razon humana hablada..... Magnífico reflejo de la razon divina, esta razon universal humana, así como el lenguaje que es su expresion, es el precioso depósito de todas las ideas, de todas las verdades naturales, y por consiguiente de la verdadera filosofía..... Pues en el lenguaje comun de los hombres, no se dice: «El espíritu de Pedro razona, la lengua de Pedro habla: los pies de Pedro andan, el cuerpo de Pedro está bueno, ó está malo;» sino que se dice: «Pedro razona: Pedro habla: Pedro anda: Pedro escribe: Pedro está bueno ó está enfermo.»

Tampoco se dice de un perro: Que su alma ama á su amo: sus dientes roen bien los huesos: sus pies alcanzan la caza; sino que se dice: «Este perro ama á su amo: este perro roe bien los huesos; alcanza la caza.»

Así pues, en su modo de expresarse respecto á las operaciones de todo compuesto viviente, el género humano siempre y en todas partes las atribuyó á su principio sustancial, y no á sus órganos; á todo el compuesto, y no á sus partes. Por último, es uno mismo y único individuo-hombre el que realiza al mismo tiempo los tres actos de toda forma natural, las tres generaciones de la vida vegetativa, las tres funciones de la vida sensitiva, y que además despliega con la mayor independencia las tres facultades de la vida intelectual. De suerte que el gran principio de la filosofía cristiana: que las acciones de todo compuesto viviente, no pertenecen al alma sola ni al cuerpo solo, sino al alma unida con el cuerpo, al individuo, al *conjunto*, *acciones sunt conjuncti*, no es en el fondo mas que una de las ideas, una de las concepciones generales del espíritu humano, de la razon humana; una de las creencias prácticas de la humanidad entera, y por consiguiente esta es una verdad profunda é incontestable.

Y reconocer que las acciones del compuesto viviente no deben atribuirse sino al *conjunto* y no á sus dos sustancias tomadas separadamente la una de la otra, es reconocer que en todo compuesto viviente, el alma y el cuerpo no son mas que *uno* (melius diceret, *un ser*, *una naturaleza*, *una sustancia*) con una unidad, no *accidental* sino *sustancial*: es reconocer que en todo compuesto viviente, las dos sustancias, ó las dos partes ~~no~~ tienen mas que un mismo y único *ser sustancial*..... Luego si el género humano no reconoce en todo compuesto viviente, mas que un solo ser sustancial, propio del alma y del cual participa el cuerpo, es evidente que admite que toda alma solo es forma sustancial, y que solo como forma sustancial se halla unida al cuerpo.»

Prob. 3.^o thesis ex absurdis quæ ex opposita sententia consequuntur, quæque supra jam innuimus. Quibus addi potest, per eam sententiam, nec explicari, nec concipi posse generationem et corruptionem hominis. Siquidem, unio eorum quæ accidentaliter tantum conjunguntur, ut motor mobili, eques equo, agens instrumento etc. nihil commune habet cum generatione et corruptione, quæ in homine certo et apud omnes locum habent. Nam cum anima corpori unitur, *generatur* homo; quando eadem a corpore separatur, *corrumpitur* homo. Nemo autem dixerit, aliquid *generari*, quando motor mobili conjungitur, vel eques equo quem regit, dirigit, et movet, vel artifex martello quo utitur ad operandum: sicut similiter nemo dixerit, aliquam substantiam, vel aliquod ens *corrumpi*, quando motor a mobili, agens ab instrumento etc. separantur.

ARTICULUS SECUNDUS.

De unitate animæ in homine.

§ I.

Prænotiones et opiniones philosophorum.

1.^o Triplex genus vitalium operationum in homine observantur; quorum primum continetur motibus et operationibus illis, quæ ex libera voluntate non pendent, ut nutritio, circulatio sanguinis, motus cordis, etc. Hæ operationes, quæ *naturales* audiunt quatenus voluntati non subjiciuntur, operationes vitæ vegetativæ, secundum quam plantis assimilatur homo, ut plurimum, nuncupantur: at a recentioribus quibusdam, *organicæ* consueverunt appellari. Secundum genus continet operationes *sensiles* seu vitæ sensitivæ, ut sunt videre, do-

lore aut voluptate affici, imaginari, irasci, timere, etc. Tertium tandem, operationes vitæ pure intellectualis, ut sunt actus intellectus et voluntatis, complectitur.

2.° Duplex quoque generalim existit systema ad explicandam originem prædictarum omnium affectionum et operationum, *Animismus*, nempe, et *Vitalismus*: quorum primus docet, phænomena omnia vitalia, vegetativa, sensitiva et intellectualia, ab anima rationali tanquam ab unico vitali et substantiali principio originem ducere. Doctrina hæc ab Aristotele fortasse primum tradita; deinde, a D. Augustino (1) cum reliquis fere omnibus Ecclesiæ Patribus; (2) postea vero magis explicite ac scientifice a D. Thoma et reliquis primi nominis Scholasticis evoluta, tandem in lucem de novo edita fuit elapso sæculo a Sthal germanico medico; unde et *Sthalianismus* quandoque audit. Vitalismus vero e contra, prædicta vitalia phænomena, non ad unicum, sed ad diversa principia vitalia refert. Quoniam tamen id non omnes una ratione exponunt, plures vitalismi species distinguendæ sunt. Nimirum,

(1) «Nec duas animas, inquit, esse in homine dicimus, unam animalem, qua animetur corpus et immixta sit sanguini; alteram spirituales, quæ rationem ministret: sed dicimus unam esse et eandem animam in corpore, quæ corpus sua societate vivificet, et semet ipsam sua ratione disponat.» *De Eccles. Dogm.*, cap. 15.

(2) Dico fere omnibus, quia non desunt qui existiment, quosdam priorum sæculorum Patres, platonice doctrinis imbutos, trichotomiam (compositionem hominis ex corpore, anima et spiritu, sive ex corpore, et duabus animabus) docuisse. Attamen, ut recte ait Worter, præfata trichotomia, accipienda est in sensu allegorico et morali, quatenus, scilicet, rationalis mens, dum corpori cui unitur quasi immergitur, passionibus indulgendo, carnalis anima evadit et existit; dum e contra, non concupiscentiis carnis serviunt, (homines) sed rationabiliter conversantur in omnibus, et pignus spiritus habent, dicitur anima, spiritus. Itaque, trichotomia veterum Patrum, est tantum trichotomia moralis, quæ facile in dichotomiam physicam et naturalem resolvitur. Vid. Goschler, *Diction. Encyc. de la Theol. Cath.*, art. *Ame*.

a) *Vitalismus platonicus*: qui triplicem animam homini tribuit, *rationalem*, nempe, *sensitivam*, et *vegetativam*. «Plato posuit, ait D. Thomas, (1) diversas animas esse in corpore uno, etiam secundum organa distinctas, quibus diversa opera vitæ attribuebat, dicens: vim nutritivam esse in hepate; concupiscibilem in corde; cognoscitivam in cerebro.»

b) *Vitalismus moderatus*, seu cujus propugnatores docent functiones et operationes sensibiles et intellectuales originem ducere ab anima rationali, at eas, quæ dicuntur vegetativæ sive organicæ, oriri a quodam *principio vitali*, ut vocant, cujus naturam negative tantum definire solent, dicentes ipsum, nec esse materiam seu corpus, nec animam rationalem. (2) Ex quo colligere

(1) 1.^o P., q. 76, art. 3.^o

(2) De origine et natura hujus vitalismi hæc scribit Raulica, *Filos. Crist.*, t. 3.^o, cap. 7.^o

«El doctor Bartz fue quien, no participando de esta opinion, (que el alma racional es forma sustancial del cuerpo humano) inauguró bajo el nombre de *principio vital* el *doble dinamismo* en la escuela de Montpellier á fines del pasado siglo; pero, fiel á sus instintos escépticos, se guardó bien de definirlo francamente, y pensó menos aun en hacer de él un tercer sér que entrase sustancialmente en la composicion del hombre. Estaba reservado al mas atrevido de sus discípulos, al profesor Lordat, el afirmar..... que el *principio vital* es una entidad positiva, una realidad sustancial, un motor de segunda magestad, un alma orgánica.....

El honorable doctor Pecholier, profesor agregado á la escuela de Medicina de Montpellier, eco fiel de las aberraciones de Mr. Lordat, su maestro, se expresa en estos términos:

«Observo todos los fenómenos vitales, tanto los de la salud como los de la enfermedad. Estoy sorprendido al verlos contribuir á un objeto comun; admiro la unidad que los coordina, y me creo por consiguiente obligado á atribuirlos á una causa única. Esta causa no puede ser la *materia*, ni las fuerzas físicas y químicas: es una fuerza propia de los séres vivos. Pero la induccion no puede demostrarme que esta fuerza sea el alma; hasta tiende á demostrarme lo contrario. Me atengo pues á la nocion de una fuerza vital que rige los fenómenos vitales.»

Evidenter hic prespicitur, Pecholier, sicut et reliquos duplicis dy-

pronus est, moderatum vitalismus, si sibi ipsi constare velit, tribuere homini veram animam vegetativam, præter rationalem: *animæ* namque nomine nihil aliud significamus, quam principium substantiale phænomenorum vel functionum vitalium; quæ notio proculdubio congruit *principio vitali*, quod certe non solum accidens non est, sed nec materia, nec vis physica, aut chimica, ut dynamismi hujus fautores fatentur. Systema hocce *duplicis dynamismi*, plurimum invaluit in scholis Medicinæ; non desunt tamen inter ipsos medicos, qui animismum non solum Sthal, sed ad sensum D. Thomæ tueantur. (1)

c) *Vitalismus sensibilis*: quo nomine designare libet claritatis gratia, systema vel theoriam vitalem eorum, qui *sensibilitatem* substituunt *principio vitali* supra exposito. Nimirum, sicut Barthez cum suis asseclis, functiones sensiles et intellectuales rationali animæ tri-

namismi asseclas, inficiari phænomena vegetativa et organica in homine procedere ab anima rationali, ea solum ratione, quia, nempe, eorum conscientiam non habemus, prout habemus sensationum et intellectionum, vel quia, ut ipsemet ait, *la induction no puede demostrarme que esta fuerza sea el alma*. Quam tamèn rationem et unicum dynamismi fundamentum prorsus nutare, postea ostendenus.

(1) Id videre licet in ephemeride litteraria cui titulus: *Revue Medicale*, ex qua subjecta verba Miahle ex gallico ad hispanum idioma versa, desumimus: « En cuanto á mí toca, opino que existe en el hombre una causa primera, *spiritus, mens, espíritu, inteligencia, arquea, alma*. Os dejo investigar, si así lo quereis, cuáles son los lazos que unen una sustancia inmaterial con un cuerpo material. Esta primera causa se manifiesta por medio de operaciones intelectuales y de actos orgánicos. No reside en el cerebro, ni en el corazon, ni en el hígado, ni en el centro epigástrico, etc. Tiene el sistema nervioso por instrumento de los actos intelectuales, voluntarios y sensitivos; y las diferentes vísceras por instrumentos de los actos materiales propios para la conservacion del cuerpo. Así es como sin ser en ninguna parte órgano, preside á todas las funciones, ya intelectuales, ya orgánicas, cuyo conjunto constituye el fenómeno de la vida. » *Revue cit.*, 45, Mai, 1858.

buit, vegetativas vero et organicas *principio vitali* ab eadem distincto, ita hujus vitalismi propugnatores, so- las operationes intellectuales rationali animæ tribuunt, functiones vero, sive vegetativas, sive sensiles, a *sensibili- tate* seu anima sensibili oriri autumant. Docent tamen, animam sensitivam seu animale, aliquatenus perfici et elevari ex simultanea præsentia in homine animæ rationalis. (1) Hujus vitalismi præcipuus auctor et pa- rens, haberi potest Bordeu, (2) ex schola montepesula- na medicus, quem Lamure, Fouquet cum aliis secuti sunt.

d) *Vitalismus Averrois*, affinis quodammodo extitit sensibili vitalismo nunc exposito. Docuit namque olim cordubensis ille philosophus, duplicem existere in ho- mine animam; alteram, nempe, intellectivam, quæ ea- dem numero erat communisque cunctis hominibus præ- teritis, præsentibus et futuris, quibus influebat intelli- gentiam seu cognitionem intellectualem rerum; alteram sensitivam, cuique homini propriam et singularem, a qua oriebantur reliqua vitalia phænomena, quæ ab ho- mine exercentur, præter intellectualia. Unde vitalismus Bordeu, in eo tantum differt a vitalismo Averrois, quod singulis hominibus tribuat animam intellectivam, quam Cordubensis, unam et communem omnibus ponebat. Hunc Averrois vitalismum sæpe sæpius et vehementer op- pugnat D. Thomas, eo quod pantheismum involvat,

(1) «Lamure y Venel saben, inquit Bordeu, que nuestra sensibilidad y movilidad, *inherentes al elemento de la animalidad*, y perfeccionadas y enriquecidas en el hombre por la presencia del alma espiritual é in- mortal, etc.» *Œuvres compl.*, p. 972.

(2) «Bordeu veut donc que le *principe vital*, c'est-à-dire, le *principe*, la *force de la vie*, la *vie*, car il ne faut pas s'attacher au mot, ne soit que la *sensibilité*.» Flourens, *De la Vie et de l'Intelligence*, pag. 244.

ac simul notiones religionis, moralis et vitæ futuræ funditus evertat.

e) *Vitalismus modernus*. Hoc nomine designatur systema illud, quod vitalia omnia phænomena explicare nititur per vires quasdam multiplices ex materiæ organizatione emanantes; ita ut singulis visceribus ac organis insideat determinata et specialis vis, quæ origo existit et ratio sufficiens functionum sive operationum quæ per organa aut viscera illa exercentur. Qua ratione non solum vitæ vegetativæ phænomena seu organicas functiones explicant, sed sensationes quoque ac ipsas intellectus et voluntatis operationes. Unde hujusmodi vitalismus, ut in confesso est apud omnes, et aperte colligitur ex doctrina eorum qui systema hocce tuentur, ad purum putumque vergit materialismum, (1) a quo satis certe non discedit Bichat, qui huic vitalismo quasi originem et præcipuum nomen dedit. (2)

(1) Ut alios prætermittam, norunt satis omnes, Cabanis et Broussais qui huic vitalismo adhærent, adhærere quoque materialismo. Atque primus quidem in variis ex suis operibus, præsertim vero in eo cui titulus: *Traité des rapports du physique et du moral de l'homme*, ubi aperte ideas intellectuales et perceptiones, operationibus quibusdam organici proprias attribuit. Quod ad Broussais spectat, sufficit in memoriam revocare doctrinam quam tradit in tractatu *De Irritatione et Amentia*, de quo hæc habet Archambault: «La partie capitale du livre de Broussais, c'est la partie philosophique. Elle est d'ailleurs, la deduction la plus logique et la plus avancée de l'école de Locke et Condillac. Cette école, du reste, pour être conséquente, devait être amenée à conclure au matérialisme pur.... J'ai montré comment Broussais, par le fait de ses principes, avait été conduit à ne voir dans la pensée, dans la conscience, qu'un mode de l'excitation du cerveau.»

(2) De eo sic loquitur præfatus Archambault: «Au lieu de rattacher les phénomènes vitaux à une cause générale, dont le seul caractère connu était de n'avoir aucun rapport avec les forces de la matière inerte, à un *principe vital*, ainsi que l'avait fait encore Barthez, Bichat chercha dans les propriétés de la matière organisée la raison de ses actes.» *Encyclop. du XIX siècle. art. Vitalisme*. Doctrinæ Bichat prælusit

f) *Vitalismus theologico-mysticus*. Hoc nomine significo doctrinam cujusdam Michaelis Vintras, qui paucis ab hinc annis, sectam quandam in meridionalibus Galliae provinciis fundare et propagare aggressus est, cujus asseclæ, divinas revelationes, et spiritum propheticum sibi tribuentes, absurda et impia non pauca dogmatizarunt catholicis dogmatibus prorsus opposita; unde et jure merito ab Ecclesia damnata fuit hæc secta. Docet autem illa, quod ad præsentem materiam spectat: 1.° hominem triplici constare substantia, *corpore*, nempe, *anima* et *spiritu*: 2.° *spiritum* seu rationalem hominis animum, esse unum ex angelis qui in peccatum prolapsi sunt: 3.° hunc spiritum hypostatice corpori animato uniri ad expiationem peccati et veniæ consecutionem. (1)

Jam age, prætermisso postremo hocce systemate, utpote cum Religione simul ac communi hominum sensu

quodammodo scoticus medicus Brown, qui etiam per excitationem seu *incitationem*, ut ipse ait, organorum, phænomena vitalia explicare conatur.

Circa *vitalismum modernum*, sicut et circa reliquos jam expositos vid. *Encyc. cit. arts. Bichat, Vitalisme, Ame, Broussais, etc. Estudios sobre la filos. de Sto. Tom. T. 2.°, c. 49 et 20. Flourens, De la Vie et de l' Intelligence, 2.ª p. passim.*

Notare hic libet quod Bordeu, qui, ut supra diximus, *vitalismi sensibilis* assecla haberi debet, inter propugnatores *vitalismi moderni* connumerari partim potest, quatenus non unam, sed plures sensibilitates organis affixas adstruere videtur.

(1) Ex his colligitur, *vitalismum* Vintras nihil esse aliud quam remissionem quandam doctrinæ platoniciæ circa præexistentiam animarum. ac instaurationem opinionum Origenis de re hac. Proinde, totus quantus est *vitalismus* iste innititur theoriæ præexistentiæ animarum. Quæ quidam theoria a quolibet sanæ mentis philosopho rejicienda est: 1.° quia cum idea creationis, quæ sola rerum originem explicare queit, omnino pugnat: 2.° quia hypothesis est pure gratuita, cum nullam conscientiam habeamus fictæ hujusmodi præexistentiæ: 3.° quia hæc theoria perimit unitatem specificam generis humani, tum quatenus diversitatem specificam animarum profitetur, tum quatenus fundamentalem synthesim hominis, prout natura existit corpore et anima constans, penitus destruit.

pugnante, (1) ostendere nunc oportet unicam in homine existere animam, ac proinde omnia vitalia phænomena, quæ in homine manifestantur, a rationali anima originem ducere: ex quo semel constituto, falsitatis convincuntur *vitalismi* cuncta genera nuper exposita, quæ aliam animam et vitale principium in homine admittunt, a rationali et materiæ organizatione, essentialiter distincta. Dico autem, *et materiæ organizatione*, quia lis hic nobis non est cum *vitalismo moderno*, qui cum materialismo identificatur. Itaque sit

§ II.

De existentia unitatis animæ in homine.

THESIS.

Rationalis anima est principium unicum et sufficiens motuum omnium et operationum vitalium hominis.

Prob. thesis 1.^o Nulla existit in homine anima, vel sensitiva, vel vegetativa, a rationali realiter et substantialiter distincta: ergo ab hac rationali anima originem ducunt vitalia cuncta phænomena et opera quæ in homi-

(1) Vid. Raulica, *Filos. Crist.* t. 3.^o c. 7.^o ubi præcipuos hujus sectæ errores adversus catholicam doctrinam innuit, atque inter alia, Incarnationis mysterium pessumdare, merito adfirmat his verbis: «Para ser lógica, la teología de Tyllý, pretende que entre el hombre y Jesucristo hay semejanza y no homogeneidad; lo cual es negar el misterio de la Encarnación; porque la ausencia de la homogeneidad es la ausencia de identidad de naturaleza. Si el Divino Salvador, pues, no es homogéneo con el hombre, no tiene la naturaleza de hombre, no es verdadero hombre; su humanidad es metafórica, ficticia, aparente; y por consiguiente hémos aquí de lleno en el error de los maniqueos, de los marcionitas y de todos los hereges antiguos y modernos llamados *fantásticos*, según los cuales el hijo de Dios solo habría tomado una humanidad fantástica.»

ne cernuntur et producuntur. Patet cons. Quia si præfata phænomena non procedunt, nec ab anima sensitiva, nec vegetativa, a rationali distinctis quoad substantiam, restat ut procedant a viribus materiæ organizationem consequentibus, ad sensum *vitalismi moderni*, quem ipsi adversarii rejiciunt, rejiciendusque est ab omni sanæ mentis philosopho, utpote materialismo infectus.

Prob. ant. 1.^o *a priori*. Si in homine præter rationalem, esset aliqua anima, vel sensitiva, vel vegetativa, homo non esset, nec *una* natura specifica, nec *unum* suppositum: atqui hoc adversatur et communi hominum sensui, apud quem præculdubio homo habetur tanquam *una* natura specifica et *Petrus* ex. gr. est *unum* suppositum et non duo; et etiam rationi, quæ certe nobis persuadet non minorem *unitatem* naturæ et suppositi convenire homini, quam plantæ, ex. gr. vel leoni: ergo. Prob. ant. Si in homine præter animam rationalem existit alia sensitiva vel vegetativa ab ea substantialiter distincta, in homine præter naturam humanam existit natura specifica animalis vel plantæ, animal enim constituitur et constat ex corpore et anima sensitiva: ergo si in homine existit anima sensitiva, ex hac anima et corpore cui unitur, constituitur *animal* seu species animalis, atque proinde duplex specifica natura in eo invenietur, nimirum, natura animalis, et natura hominis. Idem, servata proportionem, dici potest de anima vegetativa.

Similiter etiam, *unitas* suppositi seu personæ humanæ consistere nequit, si admittatur in homine anima sensitiva, vel vegetativa a rationali distincta. Nam ex anima sensitiva et corpore organico, ex. gr. ex anima sensitiva leonis et ejus corpore, exurgit unum suppositum perfectum, quod seipsum possidet quoad esse et operationes: ergo ex anima sensitiva, quæ in Petro ex. gr. supponitur atque ejus corpore, exurgit similiter unum

suppositum perfectum, quod seipsum possidet quoad esse et operationes animalis. Ergo in Petro erunt duo supposita; primum, quod constituetur ex corpore et anima sensitiva, quodque est *hoc animal*; aliud, quod ex corpore et rationali anima, sive ex anima sola, prout sibi placuerit, constituetur; præsertim cum hi contra quos agimus, personalitatem humanam soli animæ tribuant. Ergo vel concedendum in homine non *unam* sed duplicem specificam et completam naturam existere, non *unum* sed duo supposita esse, vel concedendum nullam in eodem existere animam præter rationalem, a qua proinde originem ducere opus est vitalia omnia phænomena cujuscumque tandem sint generis.

Prob. 2.^o ant. *a posteriori*. Et 1.^o quoad animam sensitivam. Nam experimur ex sensu intimo, unam, eandem et indivisam esse conscientiam in qua existunt et a qua percipiuntur *sensationes*, intellectiones, et volitiones: ergo ex ipso sensu intimo, in homine principium sentiendi non est distinctum a principio intelligendi. Quandoquidem, ut aptissime habet D. Thomas, «ipse idem homo est qui percipit se intelligere et sentire.» Ex quo,

2.^o Probari potest quoad animam vegetativam. Sicut enim quamvis anima sensitiva brutorum a rationali essentialiter et substantialiter distinguatur, nec in eis sit principium operationum intellectualium, in homine tamen, et cum rationali quoad substantiam identificatur, et simul est principium operationum sensibilium, idem per analogiam colligere licet quoad vegetativam, nempe, in homine vegetativæ vitæ opera et functiones, a rationali anima originem ducere, sicut originem ducunt functiones vitæ sensitivæ.

3.^o Prob. unum et idem esse principium operum vegetativæ vitæ et intellectualis ex mutua connexione et dependentia, quæ inter ea existit. Siquidem, experientia

quotidiana teste, quo vitæ vegetativæ opera et functiones intensius exercentur, remissius et difficilius perficiuntur opera vitæ intellectualis. Sic, ex. gr. qui nimis speculationibus scientificis et meditationibus inhærent, digestivas et similes organicas seu vegetativas functiones difficilius ac remissius peragunt; sicut e converso, qui dapibus et poculis nimium et frequentius indulgent, scientificis speculationibus intense tradere seipsos nequeunt. Cujus phænomeni sufficiens ratio nulla profecto rationabilior assignari potest, nisi communis præfatarum functionum origo ab uno et eodem principio vitali substantiali, communis earundem radicatio in simplici substantia animæ rationalis. (1)

(1) Adde his, 1.^o quod si vegetativa aliqua anima præter rationalem in homine existeret, contingere posset aliquando, quod homo post separationem rationalis animæ ederet signa et opera vitæ vegetativæ, maxime si præ oculis habeatur, vitale principium plantarum minus perfectam organizationem exigere quam sit ea quæ pro operibus vitæ intellectualis, et ipsius etiam sensitivæ brutorum requiritur. Quod argumentum maximam vim obtinet dum homo subito mortem oppetit.

2.^o Si duæ vel plures animæ inter se realiter et substantialiter distinctæ in homine considerantur, nihil rationabiliter assignare licet quod eas contineat, atque ad unionem non jam substantialem, qualis ad unitatem veram speciei et suppositi requiritur, sed nec accidentalem quidem unitatem reducat; siquidem, ut merito observat D. Thomas, hæc unio aut unitas per corpus ipsis nequit advenire, «quia magis anima continet corpus et facit ipsum esse unum, quam e converso;» «anima enim, subdit alibi, est in corpore ut continens, et non ut contenta.» Cujus rei signum est, quod «dum anima in morte separatur, unio et continuitas partium, ex quibus conflatur corpus, statim incipit dissolvere» ut scite monet Albertus Magnus. Vid. ejus op. t. 3.^o lib. 4.^o tract. 2.^o cap. 45.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Operationes vitales, quæ sensui intimo non subjacent, nequeunt procedere ab eodem vitali substantiali principio, a quo procedunt operationes perceptioni sensus intimi subjectæ; atqui quædam existunt in homine operationes, ut digestio, transpiratio, sanguinis circulatio etc. quæ non subjacent perceptioni conscientiæ: ergo nequeunt procedere a rationali anima, quæ est principium operationum intellectualium, atque etiam sensibilium.

Resp. 1.^o Neg. maj. Equidem operationes seu phænomena vitalia, quorum conscientia non habetur, a rationali anima originem ducere non posse, asserunt quidem vitalistæ, sed minime probant. Ast vero, falso id et gratis affirmari, ostenditur aperte: 1.^o ex probationibus thesis, quibus persuadetur nullam in homine existere posse animam, sive sensitivam, sive vegetativam, quæ substantialiter a rationali distinguatur; quæ probationes sufficerent ad assertionem vitalistarum evertendam, etiamsi penitus nobis esset ignotum *qua ratione* præfata phænomena a rationali anima procedere possint. Quod tamen a vero longe abest, si præ oculis habeatur solidissima et vere philosophica D. Thomæ doctrina non minus rationi quam experientiæ consentanea, circa relativam perfectionem et ordinem (gradationem, escala de la seres) entium. Sicut enim videmus speciem superiorem in se continere quidquid perfectionis existit in inferiori, simulque majorem perfectionem, quin unitatem specificam et naturalem amittat; ita similiter superior anima, una et eadem in se manens, virtualiter et quasi eminenter in se continere potest quidquid perfectionis est in anima inferiori, ei simul aliquid addendo, vel potius eam superando quoad aliquem no-

vum essendi gradum. Itaque, sicut brutum est quædam substantiæ species, sive quoddam ens, quod præter perfectionem sibi propriam, qua plantas et lapides superat et excedit, in se claudit et continet eminenter quidquid perfectionis in plantis et lapidibus invenitur; sicut etiam quinarium numerus, una et eadem numeri species perseverans, quaternarium in se includit cui aliquid addit, ita similiter rationalis anima, una et eadem in se manens quoad substantiam, sensitivam brutorum et vegetativam plantarum perfectione essendi, entitate et gradu superat, atque earumdem perfectionem et vires virtualiter et eminenter in se continet. Unde nihil mirum si vitæ vegetativæ, sicut et sensitivæ, opera eliciat, præsertim cum potentiæ seu vires, quæ sunt horum operum immediatum et proximum principium, ab ipsa animæ substantia et essentia realiter distinguantur, ut jam ostensum est. Gratuitam porro esse illam assertionem apparet.

2.° Ex eo quod apud ipsos *duplicis dynamismi* propugnatores, qui hæc objiciunt, sensationes, ex. gr. visio, a rationali anima originem ducunt; et tamen maximum intercedit discrimen inter visionem et intellectiorem, quoniam hæc postrema, absque organo perfici potest et revera perficitur, saltem in anima a corpore separata, nisi alteram vitam inficiari velimus; at vero visio, absque corporeo organo perfici nequit. Ergo sicut sensatio et intellectio pura, quamvis earum altera ab organo pendeat, altera vero minime, ac proinde in infinitum ferre inter se distent et discriminentur, ab eadem rationali anima originem ducunt, ita similiter, quantumvis vitæ vegetativæ phænomena perceptioni sensus intimi non subjaceant, nec legitime, nec necessario exinde inferre licet, ipsa non posse procedere ab eodem principio a quo procedunt opera conscientiæ subjecta.

3.° Vitalistarum præfatam affirmationem, falsam et

;

omnino gratuitam esse, ex eo demum constat, quod non pauca in nobis adsunt phænomena vitæ, tam sensitivæ, quam intellectualis, quorum conscientiam non habemus; et tamen nemo idcirco audebit inficiari a rationali anima ipsa procedere. Et quidem, præterquam quod nemo affirmare potest se conscientiam habuisse, nec primæ sensationis, nec primi actus intellectus vel voluntatis; circa naturam et causam sensationum, circa earum influxum in cognitionem intellectualem, circa perceptionem intellectualem ejusque distinctionem ab idea, circa harum naturam, originem et conservationem, circa sexcenta denique alia vitæ sensitivæ et intellectualis phænomena et operationes, inter se digladiantur et pugnant philosophi; quæ sane opinionum diversitas et pugna, nec existere quidem posset, si præfata phænomena sensui intimo subjicerentur. (1)

Resp. 2.º Etiam si gratis concedatur major argumenti, nihil indubii et certi inferre licet ex eo pro vitalismo. Verum enim vero, probabile est phænomena organica seu vegetativa, conscientiæ subjacere aliquatenus in homine. Quod si dum ad adultam devenimus ætatem, ejusmodi conscientiam non persentiscimus, hujus rei vero similes rationes assignari possunt: 1.º quia quorundam phænomenorum conscientia, utpote minus vivida, facilius et sensim evanescit: 2.º quia aliorum conscientia in habitum vehementissimum quasi transmutatur et convertitur, tum ex eo quod præfatæ vitæ opera, ut digestionem, sanguinis circulationem, etc. ab ipso vitæ initio, et non post septem aut plures annos, ut opera intellectualia, exercemus; tum maxime ex eo quod hæc opera non quotidie tantum, sed singulis horis, minutis et instantibus exercemus, idque absque speciali conatu: ex

(1) Vid. *Estudios* etc. lib. 4.º c. 19.

quibus omnibus exurgit vehementissimus et valde vigen-
 habitus, quo naturaliter, spontaneo motu, et quasi ex ins-
 tinctu operamur: siquidem, notum satis est, nos, dum ex
 habitu vehementius et intensius vigente operamur, cum
 minori conscientia rei seu sensus intimi *apperceptione*
 operari. (1)

Objic. 2.^o et simul inst. Intelligi certe nequit, qua
 ratione opera vitæ organicæ seu vegetativæ a substantia
 simplicissima et prorsus spirituali, qualis existit ratio-
 nalis anima, procedant; præsertim, cum præfata phæno-
 mena admodum materialia sint et a visceribus multum
 dependeant: ergo.

Resp. Dist. ant. Intelligi nequit etc. *si immediate ab
 anima rationali procedant et eliciantur*, conc. *si ab eadem
 procedant et eliciantur mediis potentiis seu viribus a subs-
 tantia animæ realiter distinctis*, neg. Itaque ex objec-
 tione id tantum colligitur, rejiciendam esse opinatio-
 nem eorum, qui realem omnem distinctionem inter es-
 sentiam animæ et ejus potentias vel facultates tollunt
 et inficiantur. At si semel concedatur, ut nos concedi-
 mus, potentias operativas seu vires agendi, esse qui-
 dem attributa vel proprietates ab ipsa substantia animæ
 profluentes et ipsi necessario inhærentes, at non cum
 ipsa realiter identificatas, sicut motus vel figura non
 identificantur cum corpore cui inhærent, tunc optimè
 concipitur animam rationalem per diversas potentias
 quæ ab ipsa emanant, principium vitale esse posse di-
 versarum operationum vitalium, quæ in homine produn-
 tur. Anima ergo, quia est *anima* et quia est substantia *spi-
 ritualis*, habet activitatem primitivam et vim agendi fun-
 damentalem; sed hæc activitas seu vis fundamentalis et
 primitiva, sese exerit atque explicatur per multiplices et

(1) Vid. *Estudios* etc. loc. cit. ubi argumentum hocce fusius
 evolvitur.

diversas vires, quæ ab essentia animæ quasi derivantur. Si ergo quærat utrum principium vitalium operationum quæ in homine apparent, sit unum vel plura, respondere oportet, vitale principium *primum et substantiale*, esse unum et idem, nempe, animam rationalem: sed vitale principium *secundarium, accidentale et proximum*, non esse unum, sed *plura*, nempe, potentias seu vires intelligendi, sentiendi, nutriendi, generandi etc. quæ a substantia animæ derivantur, ipsique necessario et inseparabiliter inhærent. (1)

ARTICULUS TERTIUS.

De consecrariis unionis, sive de commercio animæ et corporis.

Prænotanda :

1.^o Nisi quis præjudiciis nimium et ad amentiam usque indulserit, fateri cogitur ordinem et nexum aliquem intercedere inter modificationes et affectiones animæ et corporis cui conjungitur. Si anima vult, brachium mo-

(1) Hanc doctrinam, a qua recentiores, ut plurimum, abhorrent et, quod magis mirari licet, illi ipsi qui nobiscum fatentur vitalia omnia phænomena in homine a rationali anima originem ducere, ut P. Cuevas cum aliis, amplexatus est ipse Leibnitz, qui docet nobiscum, *facultates* seu vires animæ esse *attributa* quædam seu accidentia et *modos* penitus distincta ab ipsa substantia animæ, cui congruit *vis primitiva*: quinimo etiam docet, hujusmodi attributa vel qualitates quæ ab anima derivantur, non tantum realiter distingui ab ipsa, sed separari posse, qua in re longius nobis procedit. En ejus verba: «La faculté n'est qu'un *attribut* ou bien un *mode* quelquefois;... La force qui n'est point *primitive* mais *derivative*, est une *qualité*, qui est distincte et separable de la substance. J'ai montré aussi, comment on peut concevoir que l'ame est une force primitive, qui est modifié et varié par les forces derivatives ou qualités, et exercée dans les actions.» *Essais de Theod.* 4.^a p. num. 87. Circa totum hunc art. vid. *Estudios* etc. lib. 4.^o c. 9.^o, 10, 11, 12, 17, 18, 19 et 20.

vetur: si motibus iræ aut metus subito afficiatur, quadam sanguinis commotione, vultus pallore, vel similibus modificationibus corpus ipsum afficitur. Atque ut hujus commercii naturam exponerent, quadruplex systema excogitarunt philosophi. Nimirum,

A) *Systema causarum occasionalium*, quod a Cartesio primum delibatum, a Mallebranche cum reliquis cartesianis, illustratum ac evolutum postea fuit. Docet Mallebranche, 1.^o voluntatem spiritus, ac proinde nostram, nullam habere vim ad corpus vel minimum movendum; ex quo infert, nullam connexionem necessario existere, inter volitionem hominis et motum brachii eam consequentis.

2.^o Volitiones et cogitationes meræ sunt occasiones, quibus positis, Deus quosdam motus in corpore efficit; et similiter, corporis motus tot sunt occasiones ex quibus Deus appetitiones, *cogitationes*, et *sensationes in animo procreat*, ut loquitur Lugdunensis philosophia, quæ hocce systema pro aris et focis tuetur.

3.^o Itaque, nec corpus in animam, nec anima in corpus quidpiam vere agit; quinimo, si audiatur Mallebranche, « qui existimant, quam habemus, movendi brachium, esse veram potentiam, debent fateri, Deum posse etiam communicare cum mentibus potentiam creandi, annihilandi, faciendi omnia possibilia, uno verbo: Deum posse illas reddere omnipotentes.»

THESIS.

Absurdum est ac prorsus rejiciendum systema causarum occasionalium.

Prob. Systema hocce: 1.^o falsissimo innitur fundamento, videlicet, quod nulla vera activitas seu vis agendi rebus creatis inesse possit, quæ ex Mallebranche, eis

repugnat non secus ac potentia seu vis creandi, ac «non modo corpora non possunt esse vere causæ ullius rei, mentes etiam nobilissimæ in eadem versantur impotentia:» ex quibus plane consequitur, hominem seu animam vere non *agere* dum cogitationes elicit, aut dum rem aliquam vult et eligit; quod humanam libertatem, ac cum ea leges, societatem et religionem pessumdat.

2.° Adversatur sensui communi. Profecto enimvero, si unum Mallebranche excipias, nullum sanæ mentis hominem reperies, cui persuadere possis, motum brachii, (ut a Mallebranche exemplo non recedamus) quem ponit dum vult eum movere, a propria voluntate non procedere, sed solum Deum esse qui ejus brachium movet.

B) *Systema harmoniæ præstitutæ*. Excogitatum illud fuit a Leibnitz, ejusque summa hisce continetur:

1.° Deus ab æterno præscivit, singulare hoc corpus, ex. gr. Petri, quod est unum ex infinitis possibilibus, tales motus editurum esse, qui adamussim respondent perceptionibus et volitionibus *hujus* animæ, quæ una ex possibilibus existit: proinde, si illud corpus cum hac anima jungatur, perfecta exurgit *harmonia* inter utriusque actus, ita tamen ut nec corpus vel minimum influat in animæ perceptiones et volitiones, nec animæ perceptiones et volitiones in motus corporis ulla ratione influant.

2.° Corpus hominis est automaton a Deo ita constitutum, ut ex primo statu et motu quem initio recipit, reliqui omnes necessario sequantur, adeo ut causa et ratio sufficiens secundi motus, sit primus, ratio tertii sit secundus, et sic successive.

3.° Similiter, anima automaton quoddam spirituale existit, cujus perceptionum et volitionum series necessario subjicitur nexui, ita ut volitio A sit causa et ratio volitionis B, quæ postea elicitur, et volitio B, sit ratio volitionis subsequæ C, et sic successive per integram

vitæ seriem, tam quoad volitiones, quam quoad sensationes et perceptiones intellectuales.

THESIS.

Systema harmoniæ præstitutæ, rejiciendum est tanquam absurdum et periculosum.

Prob. Hoc systema, 1.° perimit libertatem hominis. Nam juxta illud, volitio mea præsens ex præcedenti necessario sequitur, ita ut hac posita, non possim abstinere a præsentī ponenda, et sic seriatim et successive usque ad primam volitionem. Necessitas autem ponendi actum, veræ libertati repugnat. Quinimo, ipsa prima volitio libera non foret; nam cum volitio quævis perceptionem præsupponat objecti volendi, vel hæc perceptio est sufficiens causa primæ volitionis, vel non: si primum, libera non est: si secundum; ergo 1.° falso supponit systema, actus omnes ab anima ita elici ut præcedens sit ratio et causa subsequentis: 2.° si hæc prima volitio rationem sufficientem non habet in perceptione ad quam sequitur, nec ulla est ratio quare dicamus secundam volitionem esse causam tertiæ.

2.° Cum experientia pugnat. Videmus enim quasdam animæ affectiones et actus, ut dolor et voluptas, amor et odium, circa idem objectum, sibi invicem et immediate succedere; ¿quis porro dixerit horum unum continere rationem sufficientem alterius? ¿Quis quoque dixerit, perceptionem, qua homo geometriæ problema considerat, esse rationem sufficientem sensationis seu perceptionis, qua tormenti bellici strepitum ad eum subito pervenientem simul percipit?

3.° Communi hominum sensui prorsus repugnat. Nullus est profecto qui ineluctabili propensione non feratur ad judicandum, quosdam corporis motus, ex. gr. pedum,

dum deambulat, ex voluntatis arbitrio et imperio pendere; aut motus iræ, loquelam, dolores, gestus, quibus aliquando æbrimur, non a corpore solo, aut ex mechanicis pure legibus, sed ab anima ortum et influxum obtinere. Deinde, si verum est leibnitzianum systema, dum manus Virgilii, ex. gr. Æneidem scribebat, ex mechanicæ tantum legibus id necessario peragebat, non secus ac globus eburneus in marmor impingens ad determinatos angulos resilit, nec manus Virgilii ipsius voluntati, rationi et imaginationi poema conficientibus, ulla ratione obediebat, sed scripturam perficiebat eadem ratione et independentiâ ac si ejus corpus cum anima stulti hominis esset conjunctum. Quæ sanæ deliramenta quis nisi mente captus homo serio amplecti poterit? (1)

C) *Systema mediatoris plastici*. Ex veteribus quidam admississe videntur *naturam plasticam*, quo nomine significabant substantiam simplicem et activam, at sensu et intelligentia destitutam, cujus tanquam munera assignabant, plantarum vegetationem, animatorum corporum organicam dispositionem, similesque naturales effectus dirigere et perficere. Quidquid tamen de hoc sit, systema mediatoris plastici, prouti Joannes Le Clerc ipsum tuetur, hæc summatim continet:

1.° Existit in homine principium quoddam vivens medium inter animam et corpus, utpote substantia ab

(1) Ne quis existimet quidpiam nos Leibnitz imponere, dum hæc urgemus, audiat germanum philosophum afferentem hoc ipsum exemplum in confirmationem sui systematis:

«L'ame de Virgile, produisait l'Eneide, et sa main ecrivait le meme poeme, sans que sa main obeit en aucune façon a l'intention de l'auteur; mais Dieu avait réglé de tout temps que l'ame de Virgile ferait des vers, et qu'une main attaché au corps de Virgile, les mettrait par écrit.»

Igitur, si Deus corpus Virgilii conjunxisset animæ patagonici vel papuani hominis, hic epopejam Mantuani æquali perfectione conscripssisset.

utroque realiter distincta, et quod cognitione saltem reflexa caret.

2.° Mediator iste plasticus, quamvis de eo conscientiam anima non habeat, est tamen ejus quasi minister, qui ipsius volitiones et nolitiones per corporis membra exequitur; atque similiter, corporis motus et impressiones receptas ad animam mediis sensationibus transmittit.

THESIS.

Rejiciendum est systema mediatoris plastici.

Prob. 1.° Systema hocce rationi et sensui communi adversatur; hæc quippe nos edocent hominem ex duplici tantum substantia, corpore, nempe, et rationali anima, constare: unde *mediator* ille *plasticus* unitatem naturæ et suppositi in homine destruit, atque adversus eum militant argumenta omnia, quibus Vitalismi commenta rejecimus.

2.° Non solum fictitium et gratuitum, sed inutile prorsus est systema ad finem quem intendit. Ideo namque adinventum est, ut per *mediatorem plasticum* salvaretur distantia quæ intercedit inter rem spiritualem, ut est rationalis anima, et rem materiale et extensam, ut est corpus. Ast vero, mediator ille, vel est materialis, vel spiritualis substantia: si primum, eandem difficultatem habebit ad communicandum cum anima rationali ac ipsum corpus, quod etiam est substantia materialis: si secundum, eadem difficultas recurrit pro ipso, quæ existere potest pro anima rationali. Ergo non tantum fictitium et gratuitum, ulpote nullo solido fundamento nixum, sed inutile prorsus ostenditur systema hocce *mediatoris plastici*.

D) Quartum systema *influxus physici* nuncupatur; quod quidem nos, quoniam observamus non uno sensu

aut significatione ab omnibus accipi, bifariam claritatis gratia dividimus. Quorum primum,

a) *Systema influxus physici per actionem et reactionem*, nuncupamus; qua denominatione significare libet hocce systema, prout a philosophis, ut plurimum, accipitur et exponitur. Nimirum, ita ut corpus et anima sint duæ naturæ agentes, quarum unaquæque habeat proprias, sibi peculiares et integras actiones, quibus in alteram agit et influit; ea pene ratione, qua unus homo in alterum agere et influere potest: sic, ajunt illi, in hoc systemate anima agit in corpus, et vicissim corpus reagit in animam.

Hoc sensu acceptum *influxum physicum*, prorsus rejicimus. Etenim, quamvis fortasse concedi posset animam agere in corpus, at minime concedi potest corpus seorsum acceptum, et tanquam substantia sibi operans et ab anima distincta, in animam agere posse; corpus enim non agit, vel influit nisi per contactum extensivum, vel quantitatis, qua anima penitus caret. Alterum dicimus,

b) *Systema influxus physici per concomitantiam*, quod non difficile concipitur, si præ oculis habeantur sequentia:

1.° Eo ipso quod rationalis anima corpori unitur ut forma substantialis et essentialis ejus, ex utroque exurgit, ut diximus, *una* natura specifica et perfecta, et *una* persona completa.

2.° Porro, ubi est *una* natura, est unum esse; et ubi est *unum* suppositum vel persona, est unum principium et subjectum totale et adæquatum actionum et modificationum illius suppositi; actiones enim sunt suppositorum.

3.° Omnes ergo et operationes, et modificationes hujus hominis, originem ducunt et effluunt ab ipsius anima et corpore quatenus in *unam* naturam humanam

et *unam* personam coalescunt; ac proinde, procedunt et oriuntur ab integra natura humana tanquam a principio *quo*, et a persona tanquam a principio *quod*. Unde *per se et absolute* loquendo, nulla operatio nec modificatio attribuitur, vel congruit exclusive et seorsim, aut corpori, aut animæ, sed utrique; quatenus ex eorum unione substantiali, exurgit unum *esse* et *unum* operans.

4.° Sed tamen, quia corpus et anima uniuntur quidem, sed non permixcentur nec confunduntur, servantque idcirco quadantenus conditiones propriæ naturæ in ipsa unione, hinc est, quod operationum et modificationum, quarum totus homo est principium unum adæquatum, quædam ei insunt et ab eo procedunt ratione corporis, ut deambulare, motus brachii, accensio sanguinis in ira, loqui etc. Quædam e contra, homini insunt ratione animæ, ut videre, imaginari, intelligere, ita tamen ut neque priores fiant absque concursu animæ, nec posteriores absque concursu directo, vel indirecto corporis. Cum ergo corpus afficitur aliquo ex his vel similibus motibus, afficitur etiam necessario per concomitantiam anima, quæ hoc corpus vivificat, animat, et cui dat esse *humanum*: similiter, dum anima aliquid operatur, ex. gr. dum objectum imaginatur, afficitur quoque corpus cui substantialiter conjuncta est, cum quo unam naturam perficit, et a cujus determinata parte, tanquam organo, pendet imaginandi vis.

5.° Præterea, anima principium existit diversarum potentiarum, ut intelligendi, volendi, sentiendi, sensibilia appetendi, nutriendi, generandi, etc. Quæ quidem potentiæ vel vires, quamvis inter se distinctæ non solum in se ipsis, sed etiam respectu corporis, quatenus quædam organo, quædam vero sine organo, quædam per hoc organum, aliæ per aliud exercentur, attamen omnes originem ducunt ab una et eadem substantia ani-

mæ rationalis. Unde omnes præfatæ vires, colligationem quamdam naturalem et intimum nexum sibi vendicant ex parte principii sive originis.

6.° Nihil ergo mirum, si ratione hujus nexus et naturalis colligationis ex parte principii, ex una parte actiones et modificationes animæ et corporis, mutuæ, reciproæ et quasi dependentes invicem evadant; ex alia, exercitium unius potentiæ influat, vel refluat in alias sibi colligatas ex parte principii a quo oriuntur; immo etiam ex parte organorum, quatenus organa omnia, vel ab uno præcipuo centro pendent, vel saltem a duobus, vel tribus, cerebro, nempe, et medulla oblongata, si recentioribus ac solertibus physiologis, fides adhibetur. (1)

7.° Ergo si non sensu et sola imaginatione, sed ratione et intellectu philosophari volumus, dicere oportet, inter animam et corpus existere influxum physicum et realem, non quidem ea ratione qua una *res* in *aliam*, unum suppositum in aliud a se distinctum agit, sed *per concomitantiam et unitatem esse*; idque duplici ratione: 1.° quatenus utriusque actiones et modificationes, mutuæ et reciproæ necessario evadunt, hoc ipso quod corpus et anima ita intime et essentialiter uniuntur, ut ex ipsis unum *esse*, *una* natura, *una* substantia completa, *una* persona exurgant: 2.° quatenus omnes potentiæ seu vires quibus prædictæ actiones et modificationes exercentur, ab anima rationali, ac proinde ab uno et eodem substantiali et simplici principio dima-

(1) Flourens, loc. sup. cit., multis experimentis, tum a se, tum ab aliis peractis, ostendere nititur, *cerebrum* esse sedem virium sensibilibium, non solum earum, quæ cognitione vel perceptione vigent, sed earum etiam quæ passiones seu affectiones nuncupari solent. *Medullam* vero *oblongatam*, statuit tanquam sedem cæterarum virium, ut motus membrorum, respirationis, circulationis sanguinis, digestionis, etc.

nantes et prodeuntes, naturali colligatione invicem nec-
tuntur; ex quo exurgit, ut unius operatio, usus, vel
exercitium, influat et refluat in aliam, quacum ex par-
te originis ligatur, et fortasse etiam ex parte organi
quò utitur.

THESIS.

*Systema influxus physici, sensu exposito acceptum, me-
lius cæteris explicat commercium animæ et corporis.*

Prob. ratione 1.º Quia in eo vitantur absurda et pe-
ricula quæ supra exposita systemata offendunt.

2.º Quia systema hocce sese statim offert menti, ut
consectarium legitimum et necessarium unionis *substan-
tialis* animæ et corporis; sicut e contra, exposita syste-
mata oriuntur ex præpostero conceptu, quo anima et
corpus in homine tanquam duo entia et supposita com-
pleta concipiuntur. Hinc merito dici posset, quod syste-
ma causarum occasionalium, non secus ac leibnitzia-
num, sunt consectaria legitima et necessaria conceptio-
nis platonicæ, quam ipsorum auctores adoptarunt circa
unionem animæ et corporis.

3.º Quia systema hocce, rationi et experientiæ maxi-
me consentaneum apparet: *rationi* quidem, quia sub-
stantialem unionem corporis et animæ, unitatem natu-
ræ, et unitatem personæ humanæ, perfecte salvat ac in
tuto collocat: *experientiæ* vero, quoniam ex ipsa et per
ipsam habemus, exercitium virium inferiorum impedi-
mentum præstare exercitio intensiori virium superio-
rum, ac vice-versa. Hinc merito D. Thomas: «Ex viri-
bus superioribus, inquit, (1) fit redundantia in inferio-

(1) QQ. Disp. de Verit. q. 26, art. 10.

res; ut cum..... ex intensa contemplatione retrahuntur vel impediuntur vires animales a suis actibus: et e converso, ex viribus inferioribus fit redundantia in superiores, ut cum ex vehementia passionum in sensuali appetitu existentium, obtenebratur ratio, ut judicet quasi simpliciter bonum, id circa quod homo passione afficitur.» Hujus porro phænomeni congrua redditur ratio sufficiens, in theoria influxus physici, a nobis exposita.

CAPUT TERTIUM.

DE EXORDIO ET ORIGINE ANIMÆ RATIONALIS.

ARTICULUS PRIMUS.

De exordio animæ.

Philosophorum sententiæ circa exordium rationalis animæ, ad tria capita commode revocantur :

a) Quidam namque, animæ existentiam ab æterno tribuunt, agentes, vel ipsam esse partem et emanationem substantiæ divinæ, ut volunt pantheistæ omnes, Plutarchus, aliique plurimi e gentilium numero; vel esse portionem animæ universalis mundi, quam, ut plurimum, cum Deo identificabant. (1) A quo errore non longe distat Averroistarum quorundam sententia, qui adstruunt intellectum agentem esse ipsum Deum, et hunc

(1) Quod philosophorum commentum his verbis docet ac exponit Virgilius: «Deum namque ire per omnes—Terrasque tractusque maris cœlumque profundum—Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,—Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.» *Georg. IV.*

intellectum esse unum et idem in cunctis hominibus.

b) Alii vero, quos inter præcipuum locum obtinet Plato, animæ exordium ad mundi creationem retulere, agentes omnes simul initio mundi fuisse productas, et propter scelera nescio quæ, in corpora humana detrusas. Ex quo consequitur, rationalem animam corpori humano *de novo* conjungi, at non cum ipso incipere esse, sed ante ipsum præexistere. Huic sententiæ adhæsit ac famam suo nomine dedit Origenes, qui etiam docuit, tam dæmonum quam animarum pœnas in altera vita, æternas non esse, sed ad certum tempus tantum duraturas, quo elapso, ad Deum revertentur, ut eo fruantur. (1)

c) Tertio loco veniunt qui docent, rationalem ani-

(1) Origenes non solum adhæsit theoriæ platoniciæ circa præexistentiam animarum, sed ea partim abreptus, partim vero ingenio proprio nimium indulgens, absurda et periculosa docuit: 1.º circa angelos, dæmones et reliquos spiritus: 2.º circa sensum et significationem eorum quæ in Genesi continentur quoad originem et creationem primi hominis. Ac circa primum, sic ejus doctrinam exponit Hefele:

«Toute la creation est remplie d'esprits bienfaisants. En face des anges sont les demons..... Leur sejour est un cercle d'épaisse et sombre atmosphère qui enveloppe la terre. Les demons se rapprochent de la valeur des sacrifices; ils se plongent dans les corps des hommes dissolus et des animaux; ils produisent des epidemies, etc.; mais un jour ils se convertiront tous.»

Quoad secundum, Origenes docet: 1.º exordium et existentiam humanitatis originem duxisse ex detrusione in corpora quorundam spirituum, qui corporibus humanis ligati fuere ad tempus, ut pœnas admissi peccati luerent: 2.º narrationem Genesis circa originem naturæ humanæ, allegorico tantum sensu accipiendam esse: 3.º primum hominem sive Adam, ibidem nominatum, non esse aliquem singularem hominem, sed hoc nomine *Adam* significari integram humanitatem, vel speciem humanam, quæ nihil aliud est quam spiritus illi qui ceciderunt, quatenus corporibus humanis quasi ergastulis includuntur.

Quæ omnia, sicut et quædam ex his quæ, tum in antecessum, tum in sequenti articulo adnotamus, pro his præsertim adnotamus, qui Theologiæ operam navare in votis habeant.

mam simul cum corpore humano incipere : pro qua sententia sit ,

THESIS.

Rationalis anima corpori non præexistit , sed tunc incipit esse , cum humano corpori conjungitur.

Prob. breviter. Si anima corpori præexistit, vel est quia est pars substantiæ Dei, ut prima vult sententia, vel quia ab initio omnes creatæ sunt, ad sensum Platonis et Origenis ; atqui neutrum dici potest: non primum, quia hæc sententia omnia pantheismi absurda præ se fert, atque inter alia, Dei substantiam et naturam divisioni subijcit; deinde, accidentibus, mutationibus et perfectibilitati subjectam supponit. Nam, ut bene habet D. Thomas, (1) « in anima manifeste apparet variatio secundum scientiam et virtutem, et eorum opposita: Deus autem est omnino invariabilis, et per se, et per accidens: non igitur anima esse potest de divina substantia.»

Non secundum: 1.º quia hæc theoria præexistentiæ animarum, non solum est gratuita, sed adversatur ipsi naturæ animæ, quæ ex se est substantia incompleta, quod illa theoria inficiatur: esse autem incompletam, vel ex eo solum ostenditur, quod absque corporis consortio et opera, vegetativas et sensitivas operationes exerere nequit. 2.º Si rationalis anima spiritus quidam est perfectus, et priusquam corpori infundatur, a Deo producta est, ut vult Origenes post Platonem, vel unio ejus cum corpore, est secundum ipsius naturam, vel contra ipsam: si primum; ergo contra ejus naturam est quod a Deo existentiam acceperit et retinuerit per determinatum tempus: si secundum; ergo homo est compositum violentum, præposterum ac non naturale.

(1) *Sum. C. Gent.*, l. 2.º, c. 83.

Ergo rationalis anima, utpote ex sui natura et naturæ Auctore destinata ad vivificandum et animandum humanum corpus, cujus substantialis forma existit, ut supra demonstratum fuit, existentiam accipit simul cum corpore, cum quo hominem constituit et perficit.

SCHOLIUM.

Quamvis porro certum sit et indubium, rationalem animam tunc incipere esse, ac corpori uniri, dum corpus ad hanc unionem est congrue dispositum et organizatum, quonam tamen generationis tempore id perficiatur, difficile admodum est decernere; quibusdam majus, quibusdam minus temporis spatium, post conceptionis momentum, assignantibus. Nobis valde probabile videtur, fœtus animationem *humanam*, (1) sin minus ipso conceptionis instanti, ast non multo post locum habere. Quandoquidem, si, ut ex Cangiamilæ aliorumque probatissimis experimentis et observationibus constat, septimo post conceptionem die, humanam formam et organizationem aperte præ se fert, merito conjici po-

(1) Dico *humanam*, quia tanquam omnino improbabilem rejicimus quorundam veterum et Scholasticorum opinionem, qui fœtus humani animationem per tres animas, sibi succedentes, vegetativam, nempe, sensitivam et rationalem, explicare conabantur. Namque, ut alia omit- tam, probatis constat observationibus et experimentis, fœtum in utero matris, paucis post conceptionem diebus, formam, speciem et organi- zationem humani corporis oculis ipsis offerre. Deinde; si illi ipsi qui tres animas fingunt, simul concedunt vegetativæ vitæ opera ab anima rationali prodire, quonam de causa concipere et concedere nequeunt, hæc ipsa vitæ vegetativæ opera, a rationali anima in embrione origi- nem ducere?

test, præfatam formam ipsi advenire et inesse paulo post conceptionem, quamvis hebetibus nostris oculis nondum visibilis aut distincte appareat. (1)

ARTICULUS SECUNDUS.

De animæ rationalis origine.

Triplex extitit circa rationalis animæ systema, *Traductionianismus*, nempe, *Generatianismus*, et *Creatianismus*.

a) *Traductionianismus*, affirmat rationalem animam oriri et propagari per traducem ex anima simul et corpore parentum. In quam sententiam, non solum Appollinaris cum aliis heterodoxis, sed ipsemet Tertullianus descendisse videtur. (2)

b) *Generatianismus*, docet rationalem animam nullo modo ex corpore, sed ex anima solum parentis traduci et generari: unde in eo a traductionismo maxime differt, quod nullum corporis influxum ad animæ productionem admittit, sed animam ex anima propagari vult, *tanquam si lucerna de lucerna accendatur*. (3)

(1) Vid. Debreyne, *Teolog. mor.*, part. 3.^a, c. 4.^o *Encycl. du XIX siecl.*, art. *Fœtus*.

(2) «Hominis anima, scribit ille inter alia, *De Ani*, c. 27, velut surculus quidam ex matrice Adam in propaginem deducta, et genitalibus fœminæ foveis commendata, cum omni sua paratura pullulabit, tam intellectu quam et sensu.»

In eodem porro libro docet non semel, animam hominis eadem ratione generari qua corpus, ac eodem contineri semine.

(3) Hac nostra ætate *generatianismi* systema e pulvere suscitavit et tueri aggressi sunt, Klée, Oischinger, Froschlammer, cum aliis e Germaniæ præsertim scriptoribus, etiam catholicis. Horum postremus ostendere nititur, generatianismum, non solum cum doctrina catholica æque ac creatianismum congruere, sed Patrum Ecclesiæ maximam

Affinem generatianismo theoriam tradidit Leibnitz, qui docuit rationales animas, cunctas præcontineri in semine parentum ascendendo usque ad Adamum, in quo ab ipso initio præextiterunt corpusculis organicis inclusæ. (1)

Addit tamen, eas in seminalibus corpusculis præcontineri solum tanquam animales vel sensitivas, ita ut sensu ac perceptione præditæ sint, at ratione, vel potius apperceptione priventur, donec hæc in generatione humana eis adveniat, «sive modus naturalis suppetat elevandi animam sensitivam ad perfectionem animæ rationalis, (quod non facile agnosco) sive Deus per operationem quandam particularem, quæ transcreatio dici posset, (si vous voulez, par une espèce de transcreation) huic animæ rationem largiatur.» (2)

et præcipuam partem, huic systemati adhæsisse. Vid. ejus opus *De l'Orig. des ames, Justific., du Generatianisme*. Goschler, *Diction. encyc. de la Theolog. Cath.*, art. *Generatianisme*.

(1) «Je croirais que les ames, qui seront un jour ames humaines, ont été dans les semences, et dans les ancetres jusqu'à Adam, et ont existé par consequent depuis le commencement des choses toujours dans une maniere de corps organisé.» *Essais de Theod.*, p. 1.^a, num. 91.

Quæ Leibnitz doctrina apprime congruit cum ea, quam alibi docet, nimirum, multiplices substantias simplices et inextensas existere in rerum natura, quæ corpore organico numquam spoliuntur: «Il y a necessairement des substances simples et sans etendue repandues par toute la nature..... et qu'elles ne sont jamais séparées de tout corps organisé.» *Discours sur la conf. de la foi avec la rais.* num. 10.

Ergo Leibnitz, dum gentilium quorundam philosophorum theoriam circa præexistentiam animarum partim rejicit, simul tamen ad eosdem accedit, atque Origenem reminiscitur, qui in hunc errorem descendere videtur dum hæc scribit: «Si vero impossibile est, hoc ullo modo affirmari, id est, quod vivere præter corpora possit ulla alia creatura, præter Patrem et Filium et Spiritum S., necessitas consequentiæ coarctat intelligi, principaliter quidem creatas esse rationabiles naturas, *materialem vero substantiam, opinione quidem et intellectu solum separari ab eis..... sed nunquam sine ipsa, vel vixisse, vel vivere.* *De Princ.*, lib. 2.^o, cap. 2.^o Vid. Ritter, *Histoire de la Phil. Chret.*, lib. 4.^o, cap. 2.^o

(2) In refellenda theoria ista Leibnitziana, quæ et omnino gratuita,

c) *Creatianismus*, adversus exposita systemata tuetur, rationales animas originem immediate habere ex Deo, qui eas ex nihilo producit per creationem, atque simul infundit corporibus, dum hæc ad ea suscipienda apta sunt et rite disposita. Quæ sententia, quidquid dicant recentes generatianismi propugnatores, non solum cum catholicis dogmatibus apprime congruit, sed etiam cum traditione majoris partis Ecclesiæ Patrum, etiam priorum sæculorum. (1) Unde sit,

et communi hominum sensui prorsus repugnans prima fronte apparet, nec libet, nec opus est immorari. Notare tantum velim: 1.º absurdam esse, et ex terminis contradictoriam, *transcreationem* illam quam comminiscitur; quandoquidem productio ex præjacente subjecto, omnino pugnat cum idea creationis, quæ essentialiter est ex nihilo: 2.º nec minoribus scatet absurdis et periculis, hypothesis illa de ratione adveniente animæ sensitivæ, ex qua hypothesis consequeretur, tum rationalitatem, ex qua hominis anima ab animalibus brutorum essentialiter differt, quoddam accidens esse seu rem adventitiam substantiæ animæ; tum animam sensitivam, a rationali non discriminari quoad substantiam; siquidem hæc ratio, quæ sensitivæ animæ præexistenti supponitur advenire per Dei actionem, vel si volueris, *transcreationem*, vel est substantia distincta ab anima sensitiva, vel una et eadem substantia cum illa: si primum; ergo in homine erunt ad minus duæ animæ, una sensitiva et alia rationalis, quod ipsemet Leibnitz non concedit: si secundum; ergo rationalis anima accidentaliter tantum discriminatur a sensitiva, ac proinde homo et brutum essentialiter non differunt.

(1) « La majorité des pères de l' Eglise, ait Worter, parle dans le même sens (Sacra Scripturæ) en faveur du creatianisme. Quant à ce qui est des décisions dogmatiques, l' Eglise ne s'est précisément prononcée nulle part pour le creatianisme; mais bien des décisions qui ont indirectement rapport à cette doctrine, peuvent s'interpréter en sa faveur.» Vid. Goschler, op. cit. art. *Ame. Weizel, Recherc. histor. et psychol. sur l' orig. et la natu. de l' ame.*

Quod pro his præsertim, qui Theologiæ scientiam in votis habent adnotare voluimus. In quorum gratiam similiter subjicimus, D. Augustinum, ancipitem hæsisse et dubium in quæstione hac de origine animæ, uti apparet ex his quæ cap. 24. *De Lib. Arb.* scripsit: « Harum autem quatuor de anima sententiarum, utrumne de propagine veniant, an in singulis quibusque nascentibus novæ fiant, an in corpora nascentium jam alicubi existentes, vel mittantur divinitus, vel sua sponte labantur, nullam temere affirmare oportebit.» Quinimo, in dubio

THESIS.

Rationalis anima per solam creationem incipit esse.

Prob. 1.^o rejiciendo opposita systemata. Anima rationalis produci et oriri nequit, nec ex traduce carnis, nec ex traduce animæ parentum: ergo per solam creationem divinam esse accipit.

Prob. ant. quoad primam partem. Anima rationalis est substantia omnino incorporea, spiritualis, et independens a corpore et materia, sine quibus, utpote per se subsistens, existere potest et revera existit post mortem; atqui nec corpus, nec ulla vis corporea, sive quæ a corpore dependeat, producere potest rem, et præsertim substantiam incorpoream, spirituales, et independentem ab omni corpore quoad existentiam et operationem, alioquin effectus esset nobilior et perfectior causa: ergo.

Quoad 2.^{am} partem. Si anima rationalis per generationem oritur, seu generatur ex anima rationali parentis, ut vult generatianismus, vel anima filii est tota parentis anima, vel pars ejusdem: si primum; ergo pater et filius

hocce ad finem usque perseverasse colligitur ex his quæ habet *Retract.* lib. 4.^o, C. 1.^o: «Quod attinet ad ejus (animi humani) originem, qua fit ut sit in corpore, utrum de illo uno sit, qui primum creatus est cum factus est homo in animam vivam; an similiter ita fiant singulis singuli, nec tunc sciebam, nec adhuc scio.»

Nihilominus, si alii ejusdem textus consulantur, conjicere merito licet, eum creatianismi veritatem agnoscere, abstinere tamen ab affirmatione absoluta, tum ne definitionem Ecclesiæ præjudicaret *in re naturaliter obscura*, ut ipsemet ait; tum propter difficultatem quam patiebatur in concilianda hac theoria cum propagatione peccati originalis, uti aperte colligitur ex eo quod ad S. Hieronymum scribit, dicens: «Illa de animarum novarum creatione sententia, si hanc fidem fundatissimam, (scilicet, fidem de existentia et propagatione peccati originalis) non oppugnat, sit et mea; si oppugnat, non sit et tua.»

habebunt unam et eandem animam, proindeque non duo, sed unus idemque homo erunt: si secundum; ergo rationalis anima partibus constat; proinde, nec simplex, nec indivisibilis erit, et evanescunt ejus spiritualitas et immortalitas. Extremum, quod voluerit, eligat, qui animæ creationem inficiari audeat.

Prob. 2.^o directe. Res omnis subsistens, seu cui convenit per se esse et operari, vel incipit esse per aggregationem partium, ut corpora mixta, vel per generationem, ut plantæ et bruta, vel per creationem ex nihilo: atqui rationalis anima produci aut existere nequit per aggregationem, quia caret partibus; nec per generationem, sive ex corpore, cum vis aut substantia corporea non sit, sive ex anima, ut nunc demonstratum est: ergo solum per creationem ex nihilo originem et esse accipit. (1)

(1) Paucis, hæc omnia, pro more suo, complexus est D. Thomas, *Sum. Theol.* 1.^a P. q. 118 art. 2.^o ubi sic habet: «Impossibile est virtutem activam quæ est in materia, extendere suam actionem ad producendum immaterialem effectum. Manifestum est autem, quod principium intellectivum in homine est principium transcendens materiam; habet enim operationem in qua non communicat corpus. Et ideo impossibile est quod virtus, quæ est in semine, sit productiva intellectivi principii... Similiter etiã, anima intellectiva, cum habeat operationem vitæ sine corpore, (sine organo corporeo quo exerceatur, ut intelligere et velle) est subsistens; et ita sibi debetur esse et fieri: et cum sit immaterialis substantia, non potest causari per generationem, sed solum per creationem a Deo. Ponere ergo animam intellectivam a generante causari, nihil aliud est quam ponere eam non subsistentem, et per consequens corrumpi eam cum corpore. Et ideo hæreticum est dicere, quod anima intellectiva traducatur cum semine.»

SCHOLIUM.

Quamvis rationalis anima a solo Deo per creationem ex nihilo producat, id tamen nihil obstat quominus vere dicatur *hominem generari*, sive *per generationem* produci. *Homo* enim, nec animam solam, nec solum corpus, sed ex utroque exurgens compositum significat. Porro, compositum hocce per generationem produci vere dici potest, idque duplici potissimum ratione: 1.º quia est terminus totalis, adæquatus et ultimus, ad quem ex se tendit et quem attingit actio generativa parentis: 2.º quia hæc parentis generativa actio, quamvis animam non attingat *directe* et quoad *esse*, eam tamen attingit *indirecte* et quod *unionem*; quatenus, nimirum, corpus quod essentialis hominis pars existit, ex vi generantis actionis ad eum statum perducitur, in quo secundum naturæ ordinem et leges rationali animæ jungi postulat. Quod si ille qui gladio hominem perimit, vere dicitur hominem interficere, quantumvis esse animæ minime destruat, potiori ratione vere dici potest, patrem filium generare, quia ex vi propria, et per actionem generativam, filii corpus non solum compingit, sed ad eam ducit perfectionem sive ad organismum, ex quo et per quem animam rationalem informantem postulat.

CAPUT QUARTUM.

DE RATIONALI ANIMA QUOAD UNIONEM ET SEPARATIONEM A
CORPORE.

Ex his quæ hucusque disseruimus, satis liquet quidnam rationali animæ conveniat, tum in seipsa, tum in statu unionis cum corpore. Ad pleniorē tamen rei scientiam, subjiciemus specialia quædam circa animam in se et prout corpori conjunctam; deinde, disseremus de anima a corpore separata.

ARTICULUS PRIMUS.

Specialia quæsitæ de anima breviter expenduntur.

Quæres 1.º Quomodo definienda sit rationalis anima.

Resp. Anima rationalis, definiri potest: *substantia incompleta, simplex et pure spiritualis, quæ ad informandum substantialiter corpus hominis destinatur.*

Patescit definitio ex his, quæ in hac secunda psychologiæ parte disputata manent. Dicitur *substantia incompleta*, quia ex se sola perfecte non subsistit; tum quia speciem completam entis non constituit nisi quatenus corpori unita; tum quia corpore indiget ad exerendas et explicandas operationes omnes, quarum principium esse potest. Dicitur *simplex*, ad excludendam compositionem partium et cujusque extensionis. Additur *pure spiritualis*, quia non solum compositionem partium, sed omnem materialitatem a se excludit, utpote corporea omnia transcendens, atque simul intellectu et voluntate libera prædita. Dicitur, *quæ destinatur ad informandum corpus hominis*, quia ex sua ipsa natura ordinatur ad communi-

candum esse *humanum* corpori, et ad perficiendum hominem tanquam pars essentialis et constitutiva ejus. Additur vero *substantialiter*, ut significetur, præfatam informationem perfici, quatenus anima est vera forma substantialis corporis humani, ac proinde, ejus unionem cum corpore esse substantialem et non mere accidentalem, sicuti præ se fert platoniorum, tam veterum quam recentiorum theoria. (1)

Quæres 2.º Utrum actualis cogitatio sit ipsa essentia animæ.

Resp. Negative. Prob. 1.º quia operatio actualis rea-

(1) Ex dictis colliges, rejiciendam esse tanquam diminutam et inexactam definitionem, quam Lugdunensis philosophia cum ceteris cartesianis tradunt de anima, quæ est apud illos: *substantia rationalis seu cogitationis particeps regendo corpori accommodata*. In qua definitione, nec distinctio animæ ab omni materia, etiam simplici, exprimitur, nec ejus subsistentia incompleta, quæ ipsi necessario inest, nec natura ejus unionis cum corpore; quinimo, si vera loqui quis voluerit, fatebitur hanc definitionem angelis convenire; namque angelus, et est substantia cogitationis particeps, et accommodata regendo corpori, quandoquidem, vim habet corpus per motum localem regendi. Alter e Cartesianorum grege philosophus, hominem definit: *intelligentiam organis ulentem*; quæ Bonald definitio, quamvis a recentioribus quamplurimis cum plausu et fere prodigii instar excepta, non diminuta solum et incompleta, ut præcedens, sed penitus falsa et inexacta haberi debet, quatenus in ea aperte innuitur, corpus nihil esse aliud quam instrumentum quo anima ad operandum utitur, ea pene ratione, qua artifex martello utitur; ac proinde vere et proprie non esse partem essentialem et constitutivam hominis. Quod si hæc vera sunt, ubinam abit communis sensus auctoritas? Ubinam abit Ecclesiæ doctrina, dum ait, animam esse per se et essentialiter humani corporis formam?

Cæterum, si originem quæras vitiorum, quibus scatent hujusmodi et aliæ philosophorum definitiones animæ, statim deleges oriri ex præpostero conceptu unionis animæ et corporis in homine; vix enim unum aut alterum inter recentiores invenies, qui, vel verbis, vel sensu et implicite, non admittat unionem accidentalem ad sensum theoriæ Platonis; ex quo profluit etiam, ipsos considerare animam tanquam ens complete subsistens, ita ut persona humana, (el yo) nihil sit aliud, apud ipsos, quam rationalis anima.

liter differt ab ipsa substantia animæ, cum sit modus accidentalis, qui ipsi adesse, vel abesse potest. Sic, dum nunc efformo *ratiocinium*, vel *volo* deambulare, mens mea habet actus reales, quos antea non habebat. Ergo anima, eadem perseverans quoad essentiam, mutatur accidentaliter ratione actuum vel effectuum, qui in ea de novo esse incipiunt, vel desinunt. Ergo hujusmodi actus, quos Cartesius sub nomine cogitationis comprehendit, nequeunt essentiam animæ constituere, nisi dicamus, essentiam rei posse esse vel non esse in re, cujus supponitur essentia.

2.º Quia cum cogitatio, præsertim ad Cartesii sensum, e genere illarum operationum sit, quæ intimo sensui subjiuntur, gratuito et fide eam existere affirmatur, si id conscientia minime testetur. Ast vero, animam essentialiter, vel semper actu cogitare, conscientia non solum non testatur, sed potius oppositum ostendit, prouti videre fas est in fœtu utero materno adhuc incluso, et in his qui profundissimo somno indulgent. Sententia ergo Cartesii reponentis animæ essentiam in actuali cogitatione, tanquam absurda haberi debet: tanquam vero erronea et experientiæ adversans, opinio eorum, qui animam peremittere cogitare autumant.

Quæres 3.º Unde oriatur hominum inæqualitas quoad vires, præsertim intellectivæ partis.

Resp. Duplici ratione potest explicari inæqualitas quæ inter homines viget, quoad agendi vires seu facultates, præsertim ex parte intellectus et voluntatis. Quarum prima est, ut inæqualitas ista ex parte facultatum, ex inæqualitate animæ originem ducat: (1) sicut enim

(1) In hanc sententiam descendere videtur Leibnitz, dum scribit: «Il y a une difference individuelle entre les ames, comme l'harmonie preetablie le montre.» *Essais de Theod.* p. 1.^a, num. 105.

videmus in aliis rerum speciebus, ex. gr. in arbore malo, in specie canis, vel in aliqua ejusdem varietate, unum individuum perfectius esse alio intra eandem speciem, nec etiam repugnare videtur, hujus hominis animam ab anima illius discriminari differentia aliqua, non essentiali aut specifica, sed accidentali et quasi numerica.

Altera hypothesis ea est, qua statuitur, præfatam inæqualitatem ex inæqualitate complexionis et organorum facultatibus inservientium originem ducere, ita ut eatenus hic homo ab illo discriminetur quoad intelligentiam, quatenus perfectiora habet organa sensibilitatis, præsertim internæ, quæ intellectui ministrat, et quæ cum ipso simul operatur. Quæ tamen organorum major perfectio, non ex sola magnitudine et externa evolutione, ad hominorum phrænologorum sensum, sed ex interna complexione et qualitatibus pensanda est. Quin etiam simul præ oculis habendum, præfatam naturalem aptitudinem ex parte organorum, evolvi, perfici ac non parum juvari ex exercitio, attentione reflexa, educatione et institutione hominum. (1)

(1) Recolendum tamen quod supra, de phrenologia agentes jam inuimus, judicium, nempe, de operationibus cohibendum esse, eo quod per internam vim et liberam voluntatem, ut scite ait D. Thomas, *Sum. c. Gent.* lib. 2.^o, C. 63, «anima repugnat passionibus quæ complexionem sequuntur; ex complexione enim aliqui sunt magis aliis ad concupiscentias, vel iram apti, qui tamen magis ab eis abstinere propter aliquod refrenans.» Quinimo etiam, judicium ipsum de complexione, aptitudinibus ac propensionibus, tum intellectualibus, tum maxime moralibus, conjecturale tantum esse oportet. Qua in re optandum esset, ut moderni phrenologi prudentem æconomiam imitarentur auctoris *Compendii Theologiæ*, qui postquam de facultatibus, tum intellectualibus, tum moralibus, per signa phrenologica disseruit, sic concludit: «Notandum insuper, quod licet per signa membrorum naturalium, mores hominum cognoscantur, non tamen imponunt necessitatem, sed ostendunt inclinationem naturæ: nec semper denuntiant affectus humanos, sed frequenter et probabiliter. Item, propter signa exteriora, de quibus dictum est, non statim proferendum est judicium; quia forte

Quæres 4.º Unde originem ducant monstruosi fœtus humani, et illæ notæ (manchas) quæ aliquando in hominis pelle exaratae, pro variis anni tempestatibus varias subeunt mutationes.

Resp. Paré, Mallebranche, Burdach cum aliis, existimant hujusmodi effectus ex vi imaginationis originem ducere, nitunturque maxime, ut id tueantur, multiplicibus observationibus et exemplis, quæ opinioni huic favere videntur; idque non solum circa notas illas exteriores, in quas valde probabiliter imaginatio influit, sed etiam quoad monstruos ipsos fœtus, quorum aliquando nulla alia sufficiens ratio reddi potest præter vehementissimam imaginationis impressionem; ut in muliere illa, quæ cum gravida interfuisset spectaculo crurifragii, filium postea peperit, cruribus, brachiis, renibusque fractis, et quidem, exactissime iisdem in partibus et locis, quibus in damnato homine judicum sententia executioni mandata fuerat.

At vero alii, quos inter eminent Haller et Buffon, inficiantur hujusmodi effectus ex imaginationis vi originem ducere, eosque unice repetunt, ex accidentali mutatione legum naturæ propter occurrentia impedimenta, vel causarum pugnam. Nulla namque existit relatio, saltem directa, ajunt illi, inter nerveum systema matris et fœtus,

signum est per accidens, et non per naturam: et forte victum est per contrariam consuetudinem, et freno rationis tenetur. Unde narrat Aristoteles, quod discipuli Hippocratis detulerunt Philemoni excellenti physionomo pictam imaginem Hippocratis, qui pronuntiavit de ipso, quod esset vir luxuriosus: illis autem indignantibus, et culpantibus Philemonem, quod de optimo viro taliter judicasset, retulerunt hoc Hippocrati, qui confessus est, Philemonem hoc recte judicasse, sed ex amore philosophiæ et honestatis dixit se concupiscentias cordis sui vicisse, et accepisse per studium, quod naturæ fuerat denegatum.»

Citatum porro *Compendium*, S. Bonaventuram probabilius auctorem habet, quamvis non desint, qui ipsum tribuant Alberto Magno, alii vero D. Thomæ.

ex qua solum exurgere ac communicari posset influxus ille imaginationis ad fœtum. Notant præterea, quod si vehemens imaginationis commotio, hujusmodi produceret effectus, hi profecto frequentius in infantibus apparerent, cum vix ulla sit mulier, quæ, dum gravida existit, aliquam imaginationem vehementiorem non experiatur. Fortasse hujusmodi effectus, tum ex imaginatione, tum etiam ex perturbatione accidentali legum naturæ, simul originem ducunt. Sed res tanti non est, ut in ea diutius immoremur.

ARTICULUS SECUNDUS.

De rationali anima prout a corpore separata.

Circa statum et conditiones existendi animæ rationalis post separationem a corpore, altum silentium apud recentiores, qui a christiana philosophia defecerunt. Immo vero, apud eos ipsos qui philosophiam catholicam profitentur, vix quidpiam solidi reperire licebit. Nos autem quoniam existimamus, hujusmodi vestigationem non parum lucis affundere christianæ psychologiæ, quam illustrat, obfirmat, ac veluti complet et perficit, de statu et conditionibus essendi et operandi animæ separatæ, per summa capita disseremus. Itaque,

1.° Rationalis anima, utpote in confinio mundi corporei et spiritualis constituta, de utroque quodammodo participat; nam ex una parte, habet rationem formæ substantialis corporis humani; ex alia vero, habet rationem substantiæ spiritualis seu intelligentiæ subsistentis, unde hac ex parte, adsimilatur angelis, cum quibus quamdam affinitatem sibi vendicat.

2.° Nihil igitur mirum, si quædam prædicata et attributa animæ convenient ex utroque capite. Sic, ex c., ex primo capite, ipsi competit habere ordinem essentialem

et inclinationem naturalem ad corpus cum quo hominem seu naturam humanam constituit; quippe omnis pars essentialis, essentialem ordinem dicit, et inclinationem naturalem involvit ad essentiam cujus est pars. Ex altero capite, eidem competit posse esse et operari sine corpore; imo vero, perfectius aliqua ratione seu *secundum quid*, ut aiebant Scholastici, esse et operari, quatenus esse et operari sine corpore, si *simpliciter* seu secundum se spectetur, perfectius ac nobilius existit, quam esse et operari dependenter a corpore.

3.º Quamvis rationali animæ non repugnet sed potius naturaliter competat status separationis a corpore, si spectetur præcise qua substantia intellectualis angelis affinis, id tamen nihil obstat quominus status conjunctionis cum corpore sit ei magis naturalis; quia omnis pars est propter totum, anima autem rationalis, utpote forma substantialis hominis, est propter hominem tanquam pars essentialis ipsius. Ergo cum status simpliciter vel absolute naturalis cujuslibet partis essentialis, sit esse in tota essentia vel natura cujus est pars, status separationis a corpore, non est simpliciter naturalis animæ hominis, sed imperfecte solum naturalis, vel potius, ut habet D. Thomas, *præter rationem* suæ naturæ, hoc est, præternaturalis. Ad rem Cajetanus: (1) « Anima intellectiva, quia est suprema forma in materia existentium, secundum sui supremum participat aliquid de natura substantiarum separatarum; et secundum seipsam absolute, aliquid aliud sibi vendicat. Secundum enim propriam naturam ut sic, vendicat sibi esse in corpore, et intelligere per conversionem ad phantasmata, quoniam est essentialiter pars; secundum vero quod participat substantias separatas, (quatenus similitudinem et affinitatem obtinet cum angelis, qui apud Scholasticos, *substan-*

(1) *Comm. in Sum. Theol.* 1.º P. q. 89 art. 1.º

tiae separatae, ut plurimum, appellabantur) habet quod sit etiam extra corpus ut illæ sunt, et intelligat per conversionem ad intelligibilia simpliciter, ut illæ intelligunt: et sic ille modus est simpliciter naturalis animæ, hic vero præternaturalis.»

4.º «Cum nihil operetur nisi in quantum est actu, inquit D. Thomas, (1) modus operandi uniuscujusque rei sequitur modum essendi ipsius. Animæ igitur, secundum illum modum essendi, quo corpori est unita, competit modus intelligendi per conversionem ad phantasmata (species seu repræsentationes sensibiles) corporum. Cum autem fuerit a corpore separata, competit ei modus intelligendi per conversionem ad ea quæ sunt intelligibilia simpliciter, sicut et aliis substantiis separatis.» Nimirum, apud D. Thomam:

a) Anima, dum est unita corpori, intelligit per conversionem ad objecta inferiora seu corporea, quæ per sensus menti offeruntur; namque, ut ipsemet ait, (2) «anima humana corpori unita, aspectum habet, ex unionem corporis ad inferiora directum:» dum vero a corpore est separata, intelligit per conversionem ad superiora, hoc est, ad res spirituales et per seipsas intelligibiles.

b) Objectum intellectus, pro statu unionis, habet solum intelligibilitatem potentialem et mediatam, cum objectum quod phantasmate seu sensibili repræsentatione exhibetur, intelligi actu nequeat, nisi ope intellectus agentis singularitate exuatur, et ad ordinem universalem et actu intelligibilem elevetur: objectum vero intellectus pro statu separationis, sibi vendicat intelligibilitatem, vel actualem, vel immediatam, quippe illud continetur, vel ideis a Deo infusis, aut etiam in antecessum acquisitis, sed quarum usus a sensibus jam non dependet; vel rebus

(1) 1.º P. q. 89. art. 1.º

(2) QQ. Disp. De Anim. q. unic. art. 17.

immediate intelligibilibus, uti ipsa anima, angeli et Deus.

c) Anima, pro statu unionis, propriam essentiam non intuetur, sed tantummodo proprios actus, quorum ope, sicut et ope rationis, in cognitionem propriæ essentiæ devenit; angelos vero et Deum, ope remotionis, analogiæ, et collationis cum seipsa et rebus naturalibus cognoscit: ast vero, in statu separationis, «seipsam cognoscit, inquit D. Thomas, directe suam essentiam intuendo, et non a posteriori, sicut nunc accidit;» alias vero substantias separatas cognoscit per quamdam intuitionem veluti analogicam et imperfectam; sicut enim, «una aliarum substantiarum separatarum cognoscit aliam intuendo essentiam suam, in quantum in ea est aliqua similitudo alterius substantiæ cognoscendæ... ita etiam anima separata, intuendo directe essentiam suam, cognoscet substantias separatas, non tamen ita perfecte... sicut ipsæ cognoscunt se invicem, eo quod anima est infima inter eas, et infimo modo recipit intelligibilis luminis emanationem.» (1)

d) Alia objecta vel res naturales, cognoscit anima separata per species infusas similes speciebus vel ideis quibus utuntur angeli: sed quia huiusmodi ideæ, utpote universaliiores, relationem seu proportionem non habent cum lumine intellectus humani, qui in ordine intellectuum est infimus, anima separata per hasce ideas, nonnisi cognitionem confusam et imperfectam obtinet. Enimvero, ut scite habet D. Thomas, «non est sibi (animæ separatæ) tanta efficacia virtutis intellectivæ, ut per huiusmodi genus specierum intelligibilium, possit perfectam cognitionem consequi, intelligendo specialiter et determinate unumquodque, sed in quadam universalitate et

(1) *Loc cit.*

confusione, sicut cognoscuntur res in principiis universalibus.» (1)

e) Itaque, modus cognoscendi animæ separatæ secundum se spectatus, est nobilior et perfectior quam modus cognoscendi animæ corpori conjunctæ; attamen, respectu animæ humanæ, cujus virtus intellectualis est infima et minor virtute intellectuali angeli et Dei, præfatus modus intelligendi est imperfectior, quatenus humanus intellectus, ope ipsius, cognitionem generalem et confusam rerum solummodo obtinere potest.

f) Ex quo ulterius colligere licet, quod modus ille intelligendi per conversionem ad superiora et intelligibilia actu, qui competit animæ separatæ, jure dici potest *præternaturalis*, sicut et status separationis a corpore, cui respondet. Contra vero, modus intelligendi per conversionem ad phantasmata et inferiora, hoc est, per abstractionem idearum, quibus singulatim, determinate ac distincte, unaquæque res repræsentatur et intelligitur, est animæ proprie naturalis, utpote respondens viribus intellectui humano propriis, ac cognitionem distinctam objectorum idoneus suppeditare.

Cæterum, hæc omnia accipere oportet quoad cognitionem animæ separatæ, ex hypothesi status naturæ puræ, seu potius de cognitione quæ eidem competit ex vi et ordine naturæ. «De cognitione autem, concludam cum ipso D. Thoma, quam habent animæ sanctorum per gratiam, alia ratio est; nam secundum illam, angelis adæquantur, prout vident omnia in Verbo.»

(1) *Ibid.* art. 48.

SCHOLIUM GENERALE IN UNIVERSAM PSYCHOLOGIAM.

Ex his quæ in toto hocce libro disputavimus, facile colligitur, nos in psychologia tradenda, methodum analytico-syntheticam secutos fuisse. Est autem analytico-synthetica methodus, ea quæ observatione phænomenorum, ac ratione pura simul innititur; nempe, quæ facultates animæ, ex ipsarum actibus seu manifestationibus agnoscit, enumerat, dijudicat; per actus et facultates, ad dignoscendam naturam animæ assurgit, simul tamen ex natura animæ ad ipsius facultates, actus et objecta rediens, super ea veluti sese replicans, eaque omnia cum anima, a qua progrediuntur, conferens et ad accuratiorum examen revocans, ipsius animæ cum suis facultatibus pleniorum ac magis scientificam notitiam menti acquirit. Unde ex synthesis et analysi, ex observatione et ratione pura, simul constat hæc psychologica methodus qua usi sumus, quæque cæteris proculdubio præstat, prout ratio et experientia ipsa nos edocent. Ast enim vero, qui historiam psychologiæ vel e limine salutaverit, non ignorabit profecto, eos qui in psychologia ex methodo pure rationali, et *a priori* philosophati sunt, gratuitas et hypotheticas rationis conceptiones loco veræ et realis psychologiæ nobis obtulisse, ut videre licet in Plotino et neoplatonicis, in Fichte, Hegel cum reliquis transcendentibus, qui animæ humanæ, huiusque facultatum scientiam ex proprio ingenio et ratione pura eruere aggressi sunt, experientiam et observationem omnem transcendentes, vel potius contemnentes. Alii e converso, qui universam psychologiam ex observatione phænomenorum fere unice elicere pertentaverunt, enumerationem imperfectam facultatum animæ pro scientifica psychologia protulerunt. Hæc porro methodus, quæ empirica et *a posteriori* nuncupatur, est ipsamet quam Baco, Locke,

Condillac, Reid cum schola scotica, Royer-Collard, Jouffroy, Cousin, et docuerunt, et psychologiæ applicarunt. Inter quos eminet sane Reid, qui huic methodo pressius adhæsit, eamque in suis operibus perfectius reliquis applicavit et evolvit; unde et methodus reidiana quandoque dicitur. Jam vero, nemo est qui nesciat scoticam seu reidianam psychologiam, et periculis scatere, et valde imperfectam esse. Periculis scatet; quia ex ejus principiis, nihil certi nobis licet pronuntiare circa naturam animæ ejusque spiritualitatem et immortalitatem. Est valde imperfecta et incompleta; non solum quia naturam ipsam animæ, quæ præcipua est psychologiæ pars, vix aut ne vix quidem attingit, sed etiam quia quoad ipsas facultates, nihil aliud facit, quam eas prout in homine sese produnt enumerare, recensere atque ad species quasdam revocare, quin ipsarum, nec principium et originem, nec propriam essentiam, nec terminum et objecta, scientificæ investigationi subjiciat. Verbo: psychologia scotica, non veram scientiam, sed descriptionem quamdam historicam facultatum et operationum animæ exhibet, atque, ut apposite quidam dixit, nihil aliud continet nisi quamdam, monographiam facultatum.

LIBER TERTIUS.

IDEALOGIA.

MOMENTOSAM quæstionem de ideis idearumque origine, a tota retro antiquitate ad nostra usque tempora, magno æstu philosophi ferme omnes agitarunt. Nec absque ratione et fundamento: ea namque ejus est naturæ, ut cum quæstionibus circa naturam et originem animæ humanæ, rationis, et cognitionis intellectualis, arcte conjuncta sit. Nobis vero, quibus operis elementarii conditiones prætermittere non licet, præcipua tantum hujus quæstionis capita summatim attingere fas est. Unde dicemus: 1.º de idearum natura et existentia: 2.º de variis systematibus circa idearum originem: 3.º de vera idearum origine. Idealogiam porro hic versamus, quia veluti pars quædam, vel complementum potius totius psychologiæ, jure merito spectari potest.

CAPUT PRIMUM.

DE IDEARUM NATURA ET EXISTENTIA.

ARTICULUS PRIMUS.

Notio et divisio idearum.

Præ oculis habere oportet, nomen *ideæ*, non uno sensu ab omnibus usurpari; idque non solum verum est de idea generatim spectata, sed de ipsa quoque idea intellectuali. Philosophorum namque plurimi ideam intellectualem sumunt et habent, tanquam aliquid ab ipsa perceptione vel actu intellectus, distinctum; quorum alii ideam vocant ipsam rem seu objectum cognitum; alii repræsentationem intelligibilem et universalem rei quæ intelligitur. Altera autem philosophorum pars, ideam, ipsum actum seu perceptionem intellectus esse autumant, quæ intellectualis perceptio, quatenus ad objectum cognitum refertur, *idea* dicatur; *intellectio* vero, quatenus ad potentiam intellectualem refertur.

Ne igitur in æquivoco laboremus, atque ut verborum et rationum sensus, quibus in hac quæstione utemur, recte accipiantur et intelligantur, sequentia libet prænotare:

1.^m Idea intellectualis in genere sumpta, est repræsentatio intellectualis objecti quod per intellectum percipitur. Dicitur *intellectualis*, quia repræsentatio ista, quippe quæ respondere debet naturæ et conditioni potentiæ quæ ipsa utitur, oportet, 1.^o quod sit omnino immaterialis, sicuti est potentia intelligens; 2.^o quod repræsentet objectum *universaliter*, et non singulariter;

aliter enim non distingueretur a repræsentationibus sensibilibus.

2.^m Duplicis generis existunt ideæ intellectuales. Quædam sunt, quæ objectum intelligibile repræsentant et continent antequam actu cognoscatur per intellectum; quinimo, ex hoc ipso quod continent et repræsentant objectum prout universale, determinant intellectum ad perceptionem talis objecti, ac proinde sunt veluti principium immediate determinans intellectionem sive operationem intellectus. Etenim, cum hic ex seipso sit indifferens ad percipiendum *hoc*, vel *illud* objectum, eatenus determinatur ad perceptionem hujus potius quam *illius*, quia *hoc* sibi sistitur per ideam, quæ ipsum repræsentat intelligibiliter. Hæc est *idea impressa* Scholasticorum, quæ a D. Thoma frequentius nuncupatur, *species intelligibilis*, quandoque etiam *similitudo rei*.

Aliæ vero ideæ, sunt illæ quæ repræsentat objectum *ut cognitum*: dum namque intellectus actu percipit objectum aliquod, intus sibi efformat ideam, quæ exprimit et continet ipsam perceptionem, prout ad objectum terminatur. Hæc est *idea expressa* apud Scholasticos, quæ dicitur etiam frequenter, *ratio rei*, *conceptus*, *notio*, *verbum mentis*, *conceptio*, *notitia*.

3.^m Idea impressa comparatur ad intellectionem tanquam principium formale ipsius: *principium*, quia determinat et movet objective intellectum ad operandum, et est id a quo initium sumit intellectio: *formale*, quia est quasi forma determinans intellectum ad applicandam et exerendam propriam activitatem erga hoc objectum potius quam erga illud. Idea expressa comparatur ad intellectionem tanquam terminus ipsius; sicut enim vox *homo*, est terminus locutionis oralis, ita idea expressa sive notio hominis, est terminus intellectionis qua intelligitur homo.

4.^m Porro, quamvis utraque idea repræsentatio inte-

lligibis nuncupari possit, at differunt quoad modum repræsentandi. *Impressa*, rem repræsentat solum prout intelligibilem, ac proinde repræsentatione quasi virtuali et confusa: hæc namque species sive idea destinatur ad stabiliendum nexum et communicationem inter facultatem intelligentem et objectum intelligendum, quod quidem, cum sæpenumero extra animam existat, indiget re aliqua quæ ipsum potentiæ conjungat, communicationem constituens inter utrumque: atque hæc *res* per quam communicatio ista intelligibilis perficitur, est *idea impressa*, sive species intelligibilis. E converso, *idea expressa*, repræsentat objectum repræsentatione actuali, explicita, et magis clara quam impressa, quia ipsum repræsentat et continet, ut actu cognitum per intellectum.

5.^m Cum dicitur, ideas et species fieri et existere in nobis per abstractionem intellectus agentis, id accipiendum est tantum de ideis impressis, sive speciebus intelligibilibus; nam quod attinet ad expressas, cunctæ et semper per intellectum possibilem efformantur, cum nihil aliud sint quam terminus ipsius actus intelligendi, sive internum verbum mentis, quatenus exprimit et repræsentat objectum *ut cognitum*, ac proinde quatenus continet notionem seu conceptum rei, quem sibi intellectus intelligendo efformat.

6.^m Infertur ex dictis, eos qui, vel silentio prætermittunt, vel rejiciunt distinctionem inter ideas impressas et expressas, viam sibi ipsis præcludere ad solvendam quæstionem idealogicam ad mentem D. Thomæ; immo vero, et ad suscitandam quæstionem quoad ideas innatas. Enim vero, si nullæ existunt ideæ impressæ ab expressis distinctæ, quæstio de ideis innatis, sensu et significatione caret; quandoquidem postremæ, cum nihil aliud sint quam notiones quas de rebus efformat in se intellectus dum eas intelligit, profecto per ipsum intellectum effi-

ciuntur et ab ipso emanant, sicut ipsamet intellectio. Videant ergo et dicant quid sibi velint philosophi illi, qui de existentia idearum innatarum quærunt, dum simul rejiciunt existentiam et distinctionem idearum impressarum ab expressis, inter quos annumeramus, Balmes, Liberatore, et Cuevas. Quod ad me attinet, quæstio hujusmodi sensu omni et significatione caret, si semel rejiciantur ideæ impressæ; nisi forte quis velit dicere, ideam ipsam, et non rem extra animam positam, esse objectum intellectus dum intelligit.

ARTICULUS SECUNDUS.

De existentia idearum.

THESIS.

Revera existunt ideæ intellectuales, tum impressæ, tum expressæ.

Probatur 1.^o ex omnibus his quæ adduximus, ad demonstrandum necessitatem et existentiam specierum sensibilium. Eadem namque, immo major est necessitas ponendi ideas impressas quoad intellectum, quippe qui est magis remotus ab objectis materialibus quam sensus. Sed præterea,

Prob. 2.^o directe. Intellectualis perceptio non existit, nisi quatenus res quæ percipitur intellectui conjungitur, ad ipsum trahitur, et in eo existit: atqui hæc conjunctio rei cognoscendæ cum intellectu cognoscente, fieri nequit nisi per ideam impressam: ergo. Min. ex eo probatur, quod prædicta conjunctio perfici non potest: 1.^o neque per ipsum intellectum; tum quia ex seipso est indifferens ad hoc, vel illud objectum; tum, et maxime, quia ipsius actio, utpote essentialiter immanens, ad objectum extra animam non transit, sed in ipsa po-

tentia recipitur et manet: 2.^o neque per ipsum objectum, saltem dum est aliquid ab anima distinctum; neque enim arbor, ex. gr. intellectum meum ingreditur secundum propriam existentiam et substantiam, dum illud mente capio: 3.^o neque denique per præsentiam objecti in repræsentatione sensibili; tum quia facultas nobilior et superior, ut est intellectus, requirit etiam modum repræsentationis nobiliorem ipsi respondentem; tum maxime, quia res externa, prout in sensu existit, repræsentatur cum forma singularitatis, dum vero intellectui objicitur, ipsi sistitur sub forma universalitatis. Ergo admittere opus est rem aliquam, quæ rem externam menti conjungat, sistat, atque repræsentet absque conditione singularitatis; atque hæc ipsa est idea impressa.

Quoad ideas expressas nulla difficultas esse potest, cum nihil aliud sint, quam ipsum verbum mentis quod nobis intus loquimur, dum objectum aliquod intellectu cognoscimus. Nullus porro inficiari potest, non solum hujusmodi internum verbum in nobis formari, et habitualiter conservari, sed ab ipso actu intellectus aliqua ratione distingui realiter; sicut enim hæc vox *arbor* ore prolata, distinguitur ab ipsa locutione, vel ab actione qua profertur, ita similiter notio, sive idea expressa, quæ nobis repræsentat et offert arborem ut cognitam, distinguitur ab ipsa actione, qua arboris naturam percipimus.

Corollarium.

Ergo ideæ intellectuales non sunt objectum rationis humanæ, ut voluit Plato cum aliquibus ex ontologis, sed medium cognitionis intellectualis. Equidem, si de idea impressa sermo sit, ejus est munus sistere et repræsentare intellectui objectum percipiendum sub forma universalitatis, simulque proinde determinare objective actionem intellectus possibilis: unde species impressa

haberi potest ut effectus seu terminus intellectus agentis, simulque ut principium formale actionis intellectus possibilis. Si vero de expressa sit sermo, ea ad objectum ipsum cognitum necessario refertur; dum enim naturam arboris intelligo, intellectio ista ad ipsam naturam arboris extra me existentem terminatur, ad quam refertur, quam continet, et quam repræsentat notio sive idea interna, qua exprimo naturam arboris ut cognitam. Utraque igitur idea essentialiter objectiva est; ac proinde merito docet D. Thomas, ideas non esse id *quod* cognoscitur, sed id *quo* aliquid per intellectum cognoscitur.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objie. 4.^o Ideæ intellectuales, sive impressæ illæ sint, sive expressæ, in intellectu ipso solum existunt, ex dictis; sed quod in intellectu solum existentiam habet, est ens rationis, ac proinde nihil a parte rei: ergo.

Resp. Dist. min. Si habeat solum *existentiam objectivam* in intellectu, conc. si habeat præterea *existentiam realem*, neg. Ideæ itaque intellectuales, entia rationis appellari queunt, quatenus in ipsa ratione seu facultate intellectiva et non extra existunt et recipiuntur, ita tamen ut habeant propriam naturam realem, sicut habent ipsæ actiones rationis; sunt enim accidentia quædam realia, quæ intellectum realiter fœcundant et perficiunt.

Instab. Si ideæ intellectuales essent entitates reales in intellectu receptæ, inutiles forent ipsi ad intelligendum: ergo. Prob. ant. Res singularitati et individuationi subjecta, intellectionem universalem nequit producere seu determinare; sed præfatæ ideæ, si in intellectu inveniuntur, singularitati et individuationi subjiciuntur: ergo.

Resp. Neg. ant. Ad prob. dist. maj. *Si singularis sit tam quoad existentiam quam quoad vim repræsentandi,*

conc. *secus*, neg. Idea ergo intellectualis vim habet repræsentandi objectum absque singularitate, ac proinde universalitate gaudet quoad esse repræsentativum, quamvis in seipsa et subjective, singulare ens sit, ut quodlibet aliud. Nec vera ulla difficultas hic subesse potest, apud ipsos adversarios; quandoquidem fateri coguntur, intellectum, ejusque actum, singulares res esse, et tamen objecta ut universalia percipere.

Objic. 2.^o Ut idea impressa determinare possit actum intellectus circa objectum per eam repræsentatum, opus erit, ut intellectus prius cognoscat et sciat, talem ideam repræsentare tale objectum; atqui id dici nequit, tum quia idea impressa jam tum inutilis foret, tum quia mens, dum intelligit, non ideam sive speciem intelligibilem, sed objectum ipsum reale intelligit: ergo.

Resp. Nego. maj. Cum enim idea impressa ex sua ipsa natura sit repræsentativa et quasi imago intelligibilis objecti, opus non est, ut mens ipsam percipiat antequam objectum percipiat per eandem repræsentatum. Dupliciter mens hominis movetur et fertur in ideam impressam: 1.^o quatenus est repræsentatio alterius: 2.^o quatenus est *res* quædam, quæ propriam habet naturam et modum existendi, sicut alia entia. Dum igitur intellectus *directe* aliquid intelligit, fertur in speciem intelligibilem priori modo, seu quatenus est mera repræsentatio objecti quod percipitur. At dum post actum directum, intellectus elicit, ut potest, actum reflexum, tunc ferri potest in speciem hujusmodi ut *res* quædam est. Quod non absimiliter accidit in ipso intellectus actu, qui si sit directus, et quatenus est directus, est veluti *medium quo* intellectus ad objectum fertur illudque attingit: at ipsemet intellectus per reflexum actum fertur ad priorem actum directum, ipsumque attingit non jam ut *medium*, sed ut *rem* quamdam et objectum cognitum.

Objic. 3.^o Idea expressa nihil est aliud quam ipse actus intellectus: ergo ideas ejusmodi habere non oportet tanquam accidentia realia, quæ contineant et repræsentent objectum ut cognitum.

Resp. Neg. ant. Probabilius namque ad minus est, ideas expressas, eo sensu quo a nobis prius acceptæ atque expositæ sunt, esse aliquid ab ipsa perceptione intellectuali realiter distinctum. Etenim indubium videtur, hujusmodi ideas sive notiones rerum altè mente defixas et conservatas nos habere quoad plurima objecta. At vero e converso, perceptiones intellectuales, in mente tunc solum existunt, dum actu eliciuntur; atque proinde, desinunt esse ex quo cessat actualis consideratio objecti: et tamen, qui scientiam aliquam didicit et habet, ex. g. geometriam, quamvis nihil actu de ea ejusve objectis cogitet, non idcirco scientiam geometriæ amittit.

SCHOLIUM.

Erit fortasse qui quærat, undenam habeat idea impressa quod repræsentativa sit objecti determinati ex sua ipsa natura, ex quo accidit, ut diximus in solutione objectionum, quod *per eam* intellectus naturaliter, sponteque fertur ad objectum externum. Nobis videtur, rationem sufficientem hujus rei desumendam esse ex ipsius speciei, vel ideæ origine. Prima namque origo ejus, est ipsum objectum quod repræsentat et sistit menti: quandoquidem, ideæ impresæ rerum materialium, ex repræsentationibus in sensu existentibus per intellectum accipiuntur. Jam vero, cum ipsa objecta externa, vel immediate, vel mediate in sensu agant et imprimant sui similitudinem, nihil mirum si idea impressa, quæ ex eisdem postea cruitor et abstrahitur per intellectum, ad

illam rem externam ex seipsa referatur per repræsentationem. (1)

CAPUT SECUNDUM.

DE PRÆCIPUIS SYSTEMATIBUS CIRCA ORIGINEM IDEARUM.

Systemata omnia de re hac a philosophis excogitata enucleare et expendere, negotium foret et difficultate plenum, et operis elementarii naturam prætergrediens. Quapropter brevitati simul ac perspicuitati, quantum fas est, consulentes, systemata omnia circa originem idearum ac cognitionis intellectualis, ad tres classes, sive scholas liceat revocare; ad scholam, videlicet, *empiricam*, scholam *ontologicam*, scholam *psychologicam*, de quibus sigillatim et breviter dicemus, priusquam veram originem idearum exponamus.

ARTICULUS PRIMUS.

Expenditur systema scholæ empiricæ.

Prænotanda:

1.° Mittimus veteres illos Democritum et Epicurum, agentes, ideas esse idola quædam corporea, sive tenuissimas superficies et quasi pelliculas ex corporibus continuo abrasas, quæ in sensus impingentes, ipsis afferrent similitudinem corporum ex quibus avolaverant; quoniam commentum hocce nimis absurdum est, nimis quoque communi hominum sensui repugnat.

2.° Missos similiter facimus, Hobbes, Volney, To-

(1) Consule, *Estudios* etc., lib. 5.° cap. 3.° et 4.°

Iland cum cæteris ejusdem furfuris et ævi philosophastris, idearum et cognitionis intellectualis originem ex materiæ proprietatibus atque fibrillarum motibus repentium. Horum siquidem hypothesis, si forte hypothesis nomen adhuc meretur, digna non est quæ in examen revocetur a viro gravi et christiani nominis, cum purum putidumque materialismum redoleat ac præ se ferat. Quamobrem, tum per communem hominum et naturæ sensum, tum per sensum intimum, tum per ea quæ de animi humani simplicitate et spiritualitate dicta sunt, satis superque explosa remanet. Itaque

•3.° Ad Locke convertimur qui docet:

a) Ideas omnes, quas de rebus habemus, temporis processu nos acquirere per experientiam, quæ bifariam dividitur. Alia est *externa*, qua objecta extra nos posita percipimus; altera *interna*, qua animi nostri mutationes sentimus.

b) Sensatio igitur et conscientia, duo sunt veluti fontes omnium idearum et cognitionum.

c) Sed tamen per reflexionem, vel potius per conscientiam reflexam, ideas sensatione, sive externa, sive interna habitas, invicem conjungere et disjungere per synthesisim, vel per analysim possumus; ex quo exurgunt ideæ aliæ, quæ genericæ, specificæ, vel universales et abstractæ apellantur et habentur. Sic, ex. gr. notio vel idea substantiæ, exurgit ex synthesisi, qua simul in unum jungimus plures qualitates sensu perceptas.

THESIS.

Lockianum systema circa originem idearum penitus rejiciendum est, utpote sensismo favens.

Prob. 1.° *a priori*. Sive idea sumatur pro repræsentatione objecti ab ipso actu intellectus distincta, ut volunt Scholastici, sive pro ipsa perceptione prout ad ob-

jectum refertur, ut volunt alii, lockianum systema sensismo favet: ergo. Antecedens, quoad primam partem, ex eo probatur et constat, quod Locke, nec ideas intellectuales impressas sive species intelligibiles a speciebus vel repræsentationibus sensibilibus penitus distinctas admittit cum Scholasticis, nec cum ipsis causam ullam vel facultatem sensu superiorem assignat, quæ hujusmodi ideas producat.

Quoad secundam partem. Quia quamvis ore tenus facultatem rationalem sive intellectum videatur admittere, at revera, sensu omnia concludit; quandoquidem apud ipsum, notiones rerum in nobis exurgunt et producuntur sensatione, vel externa, vel interna; sensatio autem, sive externa illa sit, sive interna, aliquid concretum, contingens et singulare, pro objecto sibi vendicat, quod quidem toto cælo ab objecto intellectus differt. Nam quod addit ille, per reflexionem quoque ideas produci, nihil ad rem facit; nam reflexio illa nihil est aliud, apud Locke, quam iterata vel vehementior applicatio animi ad objecta jam sensu percepta; atque ideo hoc unum perficiet, objecta semel sensata vividius percipere, vel ad summum, horum elementa et partes per synthesim et analysim conjungere vel disjungere, quin tamen idcirco sensibilia, contingentia et singularia esse desinant, vel ad notiones et ideas vere universales et pure intelligibiles mens assurgat. Cujus rei etiam signum est, absurda ratio qua Locke quarumdam idearum universalium existentiam et originem exponit. Unde

2.º Prob. *a posteriori*. Juxta lockianum systema, idea substantiæ in nobis exurgit et posita est in collectione qualitatum per sensus perceptarum: ex quo consequitur ex una parte, naturam et notionem substantiæ, a notionem qualitatum et accidentium non discerni; ex alia vero, notionem substantiæ spiritualis et insensibilis, ut Dei et angelorum, nullam nos obtinere posse; quando-

quidem, substantiæ hujus generis, qualitatibus sensibilibus non subjacent. Similiter, infiniti ideam ex aggregatione finitorum exurgere autumat Locke, quasi finitum finito additum, infinitam rem unquam posset efficere. Idea quoque causæ, apud ipsum, nonnisi successionem phænomenorum præ se fert. Ergo ex ipsa ratione, qua Locke exponit originem et naturam idearum hujusmodi, quæ præcipuæ et fundamentales sunt in universa philosophia, satis superque dignoscitur ipsius systema sensismo prorsus favere, vel potius sensismum includere. Corollarium.

* *Ergo vehementer falluntur qui lockianum systema cum theoria ideologica D. Thomæ confundunt.* Etenim, dum Locke notiones omnes revera sensibiles facit, simulque intellectum, vel cum sensu confundit, vel ab eo non satis distinguit, vel saltem secundariam tantum partem quoad originem idearum illi concedit, D. Thomas, et ideas sive notiones intellectuales a sensibilibus penitus discernit, et intellectum tanquam facultatem cognoscendi distinctam a sensu eidemque superiorem habet, et potissimum influxum ipsi tribuit quoad existentiam, naturam, et originem idearum, atque totius humanæ cognitionis.

SCHOLIUM.

Quoniam notum satis est, systema Condillac ad sensismum accedere proprius quam lockianum, nihil opus est in eo immorari: quæ enim de theoria Locke nunc diximus, potiori jure et vi theoriam *sensationis transformatæ* impetunt et evertunt.

ARTICULUS SECUNDUS.

De schola ontologica.

In duas sectas dispesci potest hæc schola. Prima, complectitur philosophos illos, qui rerum ideas in nobis præexistere, sive animæ *innatas* esse docent. Secunda, illos, qui idearum et cognitionis intellectualis originem ex ipso Deo immediate repetunt. Unde sit,

§ I.

Expenditur systema idearum innatarum.

A prima itaque secta exordientes, primus occurrit, universi Ontologismi auctor et parens,

A) *Plato*: qui posteaquam adfirmavit: 1.° humanas animas ante corpora præextitisse, ac ob scelus nescio quod, in corpora humana esse detrusas, consequenter docuit, eas singulas, dum singulis uniuntur corporibus, secum ferre ideas rerum, quas in priori illo statu obtinebant.

2.° Hujusmodi ideas, ex unione et propter unionem cum corpore, quasi consopitas evadere, rursus tamen in mente apparere et evigilari, dum objecta, quæ illis respondent, sensibus percipiuntur.

3.° Sensuum ergo perceptio ac sensibiles repræsentationes, apud Platonem, non causæ, sed occasiones tantum existunt cognitionis intellectualis: atque hæc intellectualis cognitio, non acquisitione idearum vel notionum, sed sola reminiscencia continetur.

Ad Platonis theoriam ideologicam quam maxime accedit,

B) *Leibnitz*: apud quem: 1.^o anima secum concreata et ingentam fert ideam totius universi, ac proinde repræsentationem et perceptionem, saltem confusam, omnium quæ universo continentur, sive, ut ipsemet ait, Deus contulit animæ in creatione «ideas confusas et involutas omnium objectorum universi.»

2.^o Hujusmodi ideæ confusæ et involutæ, distinctæ evadunt, explicantur et evolvuntur, quatenus objecta externa mutationes producant in corpore, cui anima conjuncta manet. Unde in hoc systemate, non secus ac in systemate Platonis, ideæ et notiones rerum in anima præexistunt, et sensus sensibiliaque, sunt meræ occasiones cognitionis intellectualis.

C) *Bonald*: Hujus systema, quod *traditionalismus* vel *exteriorismus* audit, hisce continetur:

1.^o Hominis anima ab initio secum fert, si non omnes, at certe quasdam ideas vel notiones, quibus continentur præcipuæ veritates metaphysicæ et morales, ut Dei existentia, animæ libertas, immortalitas, vita futura etc.

2.^o Notiones hujusmodi in mente delitescunt et quasi informes et obtenebratæ manent, donec ope sermonis externi fœcundatæ et illustratæ, apparent, evolvuntur, perspicuitatem ac distinctionem acquirunt.

3.^o Jam vero, humanus sermo, quo hujusmodi mirabilia producantur, ab homine adinveniri nequit, sed a solo Deo.

4.^o Ergo nobiliores ac fundamentales ideas, tum morales, tum metaphysicas, a Deo cum anima præaccipimus, ac per societatem humanam, et ope verborum fœcundantur et evolvuntur.

THESIS.

Systema idearum innatarum, sive Platonis, sive Leibnitz, sive Bonald, rejiciendum est.

Prob. quoad singulas partes. Systema platonium rejiciendum est: 1.^o quia totum quantum est, innititur præexistentiæ animarum ante corpora, et detrusione earundem in humanum corpus propter scelus admissum. Quis autem hic non videt, hypothesim pure gratuitam, nullo solido, immo, nec verisimili fundamento suffultam? Ergo prorsus rejiciendum est hocce systema ideologicum, nisi quis fortasse dicere velit, philosophiæ dogmata, non ex rationis momentis, sed ex poetarum figmentis et fabellis definienda esse.

2.^o Quia adversatur experientiæ internæ, qua edocemur, sensus et sensibilia, non puras occasiones esse idearum et cognitionis intellectualis, sed verum et realem influxum in easdem exercere.

3.^o Quia, ut merito docet D. Thomas, nulla sufficiens ratio assignari posset unionis animæ cum corpore: quinimo, hæc unio non solum non esset naturalis, sed esset contra naturam; quandoquidem per eam, impedimentum maximum præstaretur cognitioni intellectuali, quæ nobilissima est hominis operatio et perfectio.

Prob. 2.^o thesis quoad systema leibnitzianum. Nam 1.^o eadem offendit pericula et incommoda ac systema Platonis, cum quo omnino congruit et prorsus assimilatur in ratione hypothesis gratuitæ, quæ nullo solido fundamento nitatur. Quod adeo verum est, ut ipsemet Leibnitz, eam theoriam *lusum* appellarit. «*Neque enim Philosophorum est, subdit de hac sua theoria idearum scribens, rem serio semper agere, qui in fingendis hypothesis, ingenii sui vires experiuntur.*»

2.^o Non secus ac theoria Platonis, nullum verum in-

fluxum nexumve realem agnoscit inter sensibilem ordinem et intelligibilem; quod, ut dixi, internæ experientiae adversatur, et quodammodo etiam externæ, qua videmus et scimus, eum qui aliquo sensu caret, privari idcirco scientia omni quæ ad ejusdem phænomena et objecta refertur, ut videre licet in cæco a nativitate, qui scientiam nullam sive ideam coloris et lucis acquirere potest. Quod si dicatur, ideas lucis et coloris præexistere quidem in mente cæci a nativitate, sed manere *involutas et confusas*, quia ipsarum objecta mutationes non producant in corpore, quibus determinetur ipsarum evolutio et distinctio, infero ego 1.º: ergo objectorum actio in sensus sensiliaque phænomena, ad evolutionem idearum vere concurrunt. Infero 2.º: ergo ideæ ordinis, veritatis, vel saltem angelorum, Dei, cum aliis hujusmodi, nunquam distinctæ evadent, cum indubium sit objecta hujusmodi nihil in sensus agere, nec *mutationes producere in eo corpore quod animæ est conjunctum*, prout requirit Leibnitz, ad evolutionem et distinctionem idearum in anima præexistentium.

Prob. 3.º quoad systema Bonald. Systema hocce, ut ex dictis facile dignoscitur, totum ferme innitur huic hypothesi: humanum, nempe, sermonem, ideas sive notiones objectorum in mente nostra gignere, vel saltem evolvere et quasi ad actum secundum reducere; atqui falsum est humanum sermonem ideas gignere in audientium animis: ergo.

Prob. min. Humanus sermo ideas si in mente gignit, vel id efficit dum verba prolata intelliguntur, vel dum non intelliguntur; atqui neutrum verificatur: ergo. Minor quoad primam partem ex eo aperte constat, quod verba, dum ore proferuntur, is solum capit et intelligit, qui scit ea tale vel tale objectum significare. Id vero scire nequit, nisi quatenus aliquam notionem istiusmodi objecti præhabeat; nam si nullam ejus habet notitiam,

quomodo sciet verba prolata ad ipsum referri ipsumve significare? Ergo dum verbi significatio intelligitur, humanus sermo ideas vel notiones objecti, in audientium mente non gignit sed supponit. Altera minoris pars, apertissime etiam constat quotidiana experientia, qua videmus, verba ejus, qui peregrino ore loquitur, nullam in audientium animis gignere vel excitare ideam objectorum de quibus ille loquitur; ut si quis coram me verba arabica, objectum determinatum significantia ore proferat, non idcirco illius objecti ideam in mente mea gignet, nec excitabit, cum ignorem penitus talia verba ad hoc objectum referri. Ergo etiam dum verba non intelliguntur, humanus sermo ideas vel notiones objectorum gignere aut excitare nequit.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Objic. 1.^o Existunt in mente nostra ideæ universales, ut idea boni, ordinis, justitiæ, substantiæ, etc.; atqui hujusmodi ideæ a sensibus proficisci nequeunt, cum illi ad singularia tantum ferantur: ergo hujusmodi saltem ideas innatas agnoscere oportet.

Resp. Dist. min. A sensibus non proficiscuntur *immediate*, conc. *mediate*, neg. Profecto, sensus cujus perceptio ad singulare et concretum objectum semper fertur, non solum præfatas ideas, sed nec alias minus universales attingere valet, cum universale sit extra sensibilis facultatis objectum. At vero præfatæ et aliæ ideæ universales, a sensu proficisci possunt dici, non quod per sensus ingrediantur, nec ab illis et per illos efformentur aut percipiantur harum idearum objecta, prout universalis, sed quia sensus percipit rem in qua vere et realiter inveniuntur perfectiones seu realitates objectivæ per has ideas repræsentatæ. Sic Petrus, ex. gr. sensu a me perceptus, vere et realiter est ens, et substantia, et vivens,

et bonus, etc. Rationes ergo objectivæ et perfectiones entis, substantiæ, viventis, etc. in hoc objecto sensus vere et realiter inveniuntur, sed a sensu non percipiuntur, quia ejus aciem et vim superant, et præterea subsunt ibi singularitati, quæ totum Petrum afficit. Unde ut prædictæ realitates objectivæ, universales evadant, duo tantum requiruntur: 1.º ut accedat et applicetur huic objecto sensato altior et nobilior facultas, quæ attingere in eo valeat, quæ sensum effugiunt: 2.º ut ab eo removeantur conditiones singularitatis et individuationis. Jam vero, ad hæc duo sufficit intellectus, qui et multa attingit in objecto sensus, quæ a sensu non attinguntur, et vim habet removendi ab eodem singularitatem, accipiendo et considerando ipsum et omnia quæ in eo continentur, sub forma universali. Ex quo jam facile et perspicue apparet, quare et quo sensu dicatur, ideas universales a sensu et sensibilibus proficisci *mediate*, quod sane, non omnes, qui asserunt, capiunt et intelligunt.

Obj. 2.º Existunt in mente quædam principia quæ sunt naturaliter cognita, ut illa: *impossibile est idem simul esse et non esse: bonum est faciendum, malum est vitandum*, cum aliis similibus: atqui hæc principia nequeunt esse naturaliter cognita, nisi ideæ quibus constant per naturam insint, ac proinde sint innatæ: ergo.

Resp. Dist. maj. Existunt, etc. cognita naturaliter, id est, *quæ a mente semel in actu posita, statim, et quasi spontaneo motu agnoscuntur*, conc. id est, *per solam naturam, quasi mens in se præhabeat ideas quibus constant hujusmodi principia*, neg. Cum dicitur prima scientiarum principia, quæ continent veritates necessarias, immutabiles, æternas et immediate evidentes, esse *naturaliter nota*, vel *per naturam menti impressa*, non ita id accipiendum est, quasi homo per ipsam naturam et ex sola animæ creatione, secum actu habeat hæc principia, nec ipsas ideas quibus constant; sed tantum innuitur, quod

intellectus hominis, quia est et quatenus est participatio luminis increati, et, ut habet D. Thomas, *impressio rationum æternarum, similitudo increatæ Veritatis*, continet *virtute et implicite*, ideas quibus constant præfata principia. Dico autem quod continent *virtute*, non præcise quia eas abstrahere potest ex sensibilibus, notionesque objectivas earundem percipere; id namque etiam congruit reliquis ideis et notionibus inferioris ordinis et universalitatis, sed quia hujusmodi ideæ, ex. gr. entis, boni, mali, etc. ex ipsa sua natura et universalitate, qua materialia et immaterialia, creata et increata, finita et infinita complectuntur, viciniore sunt ideis divinis, vel rationibus æternis, quarum impressio et participatio est noster intellectus. Unde ex hoc ipso quod viciniore sunt, et affinitatem quamdam habent quoad perfectionem et universalitatem cum ideis divinis, profluit, quod statim ac vis intelligendi ad actum secundum reducitur, ac mentis activitas incipit evolvi, operando super sensibilia objecta per sensus percepta et imaginatione contenta et repræsentata, illico abstrahuntur et percipiuntur hujusmodi ideæ, quæ proinde menti acquiruntur absque conatu illo, absque mora et difficultate, quasi per motum spontaneum. Hisce porro ideis et notionibus semel fœcundatus intellectus noster: 1.° naturaliter et necessario percipit veritatem primorum principiorum, quæ comparationem et relationem hujusmodi idearum continent et exprimunt: 2.° procedit ad cognoscendas per ratiocinium et deductionem, alias veritates, vel propositiones cum his primis principiis connexas: 3.° ad ultiores abstractiones efficiendas, et notiones rerum acquirendas procedit.

Atque ex hoc jam habes quid sibi velit D. Thomas, dum in suis operibus passim hæc aut similia habet: «Aliqua naturaliter cognoscimus (1) ut per se nota, ad

(1) *De Verit. q. 10. art. 8.*

quæ omnia alia examinamus:» «Impressio quædam rationum æternarum (1) est in mente nostra, sicut sunt principia naturaliter cognita.» «A veritate intellectus divini exemplariter procedit in intellectum nostrum veritas primorum principiorum, secundum quam de omnibus judicamus.» (2) «Notitiam primorum principiorum ei (menti) impressit, (Deus) quæ sunt quædam seminaria scientiarum.» (3)

«Præexistunt in nobis... primæ conceptiones intellectus, quæ statim lumine intellectus agentis cognoscuntur, per species a sensibilibus abstractas, sive sint complexa, ut dignitates, sive incomplexa, sicut ratio entis, et unius, et hujusmodi, quæ statim intellectus apprehendit.» (4)

Obj. 3.^o pro systemate bonaldiano. Si humanus sermo impotens existit ad gignendas ideas in mente nostra, notiones et scientiam non acquireremus ex aliorum vocibus et scriptis; sed hoc experientiæ adversatur, qua videmus, multa nos addiscere ex magistrorum verbis et scriptis: ergo.

Resp. Neg. maj. Equidem, quamvis verba nullam ideam ex seipsis in audientium mente gignant, at non parum juvant et conferunt ad præexistentis jam scientiæ evolutionem et incrementum, idque duplici præsertim ratione: 1.^o quatenus verbis admonemur et excitamur ad mentis ideas jam prius acquisitas clarius percipiendas: 2.^o quatenus magistri, dum verbis exprimunt suas notiones, judicia et raciocinia quæ efformant, nos ipsos quasi manuducunt ad eadem efformanda. Unde verba magistri non sunt præcipua causa efficiens scientiæ in discipulo, sed instrumentum excitans et admonens ra-

(1) *De Verit.* q. 8.^a, art. 7.^o

(2) *Ibid.* q. 1.^a, art. 4.^o

(3) *Ibid.* q. 11.^a, art. 3.^o

(4) *Ibid.* q. 11.^a, art. 1.^o

tionem seu mentem discipuli, quæ est vera et propria causa scientiæ, quam de novo acquirit, audiendo, vel legendo. Ad rem D. Thomas: (1) « Secundum hoc unus alium docere dicitur, quod istum discursum rationis quem in se facit ratione naturali, alteri exponit per signa: et sic ratio naturalis discipuli, per huiusmodi sibi proposita, sicut per quædam instrumenta, pervenit in cognitionem ignotorum. »

SCHOLIUM.

Plato, Leibnitz, Bonald exhibent tres præcipuas phas-
ses, quibus systema idearum innatarum continetur. Reliqui philosophorum qui hocce systema ex parte propugnarunt, sub aliquo ex tribus illis collocandi veniunt. Sic, ex. c. ad Platonem referre oportet Cartesium, qui ideas innatas et ipse admittit; quamvis hic, ut sæpe alias, non satis sibi ipsi constans, postquam ideas innatas ab adventitiis et factitiis distinxit, subdit: « Fortasse etiam omnes adventitias possum putare, vel omnes innatas, vel omnes factas. » Sicut Cartesius ex hac parte Platoni affinis est, ita Wolff ad Leibnitz accedit, Beutain et Lamennais ad Bonald, cui etiam quadantenus affinis videtur Ubaghs cum schola Lovaniensi. Præter hos, memorandus Rosmini, qui ideas innatas rejiciens, excipit tamen ideam entis possibilis, quam proprie innatam dicit.

(1) *De Verit.* q. 11.^a, art. 1.^o

§ II.

Ontologismus proprie dictus expenditur.

A) Ad alteram ontologorum sectam jam progredimur, in qua primus occurrit Mallebranche, cujus ideologica theoria sic se habet:~

1.° Hominum mens, omnia in Deo videt; sed tamen quatuor existunt rationes seu modi videndi res: scilicet, per seipsas, per ipsarum ideas, per sensum intimum, per conjecturam.

2.° Atque Deum quidem per seipsum videmus, idque, ut ipsemet ait, *visu immediato et directo*. Siquidem, *ipse solus potest illuminare mentem per propriam substantiam*.

3.° Corpora vero mens percipit ac cognoscit per ipsorum ideas, quæ in Deo existunt.

4.° At mentem nostram et animam, nec per seipsam, nec per ipsius ideam, sed per conscientiam, vel sensum intimum cognoscimus; puras demum intelligentias, solum per conjecturam.

Gioberti quoque, in exponenda idearum origine scholæ ontologicæ adhæret.

1.° Duplicem, ut supra de ratione agentes, innuimus, distinguit *Gioberti* cogitationem, seu mentis manifestationem: quarum prima est immediata et directa, ob quam rem *intuitio* nuncupari potest; altera vero est mediata et reflexa, qua mens supra priorem redit, ipsius objectum quasi distinctius et perfectius penetrando, unde et *reflexio* apud ipsum nuncupatur.

2.° Cogitatio hæc reflexa, exerceri nequit absque adiutorio verborum, quæ proinde sunt instrumenta necessaria ad cognitionem scientificam constituendam et evolvendam.

3.° Prior vero cogitatio sive primitivus *intuitus* men-

tis, menti congenitus est, ejusque objectum est *Ideale-Reale*, id est, verum absolutum et æternum, ac proinde Deus ipse.

4.° Porro, quoniam Ens absolutum, quod est perpetuo objectum *intuitus*, a mente attingitur prout in se est, necesse est ut attingatur tanquam actu creans res finitas, a se distinctas. Ex quo consequitur, quod illa priori *intuitione*, quæ mentem perpetuo ab initio comitatur, tria simul attinguntur, videlicet: 1.° Ens absolutum et æternum, quod ex se et in seipso existit: 2.° libera creatio, qua extra exit ac aliis communicatur: 3.° res finitæ, quæ ex vi hujus creationis existentiam obtinent.

5.° Hæc autem tria in Deo ipso simul videmus et contemplamur, dum ejus actionem creatricem intuemur. Ergo hæc propositio: *Ens creat existentias*, est universæ scientiæ fundamentum ac synthesis, atque idealis formula ad quam revocatur, et qua continetur integra cognitio humana.

Schelling: Merito etiam revocari potest ad hanc scholæ ontologicæ sectam; quandoquidem, idearum et cognitionis humanæ originem ducit ex *intuitione divina*, non secus ac Mallebranche et Gioberti. Docet ille

1.° Humanæ cognitionis objectivam realitatem, non in subjecto, ut Fichte voluit, sed in objecto esse quærendam.

2.° Hoc autem objectum, quod simul est principium unde omnis realitas emergit, est *Ens absolutum*, in quo subjectum et objectum, res et idea, existentia et cognitio, spiritus et materia, unum idemque sunt.

3.° Ad hoc porro *absolutum Ens*, extra quod nihil aliud reale existit, et quod constituit unicam, veram et realem substantiam, assurgimus per quamdam *intuitionem intellectualem*, quæ primitiva est et transcendentalis in mente, quæque aciem conscientiæ fugit et antecedit.

THESIS.

Systemata ontologica nunc exposita, sive intuitionis divinæ, erroribus periculisque scatent ac prorsus sunt rejicienda.

Probatur quoad singula.

1.° Si Deus a nobis videretur in seipso, *idque visu immediato et directo*, ut Mallebranche vult, beatis similes essemus, quia non *per speculum et in ænigmate, sed facie ad faciem*, ipsum videremus, ut Augustinus cum Apostolo loquitur, præsertim, cum Mallebranche fateatur, Deum menti sese *aperire*, eamque *illuminare per propriam substantiam*. Id autem non tantum sensui communi, sed experientiæ et rationi adversatur; quandoquidem, experimur cognitionem, quam de Deo in hac vita adsequimur, valde imperfectam esse, et non per *immediatum et directum* intuitum haberi, sed per discursum et ratiocinium a visibilibus hisce ad invisibilia Dei progrediendo. His adde, mentem nostram, quò ad superiora et invisibilia contemplanda magis elevatur, eo magis a sensibilibus abstrahi. Cum ergo Deus in se visus, sit ultimus terminus quo mens assurgere valet, ad ejusmodi visionem nonnisi per totalem a sensibilibus abstractionem et separationem, quæ post mortem erit, valet pertingere.

2.° Mallebranche assertio circa visionem corporum in Deo, gratis conficta est et omnino absurda. Ea quippe innititur occasionalismo ab eodem gratis ficto, dum docet corpora per sensus a nobis cognosci non posse, nec cognitionem mentis a sensitiva ulla ratione proficisci; quod sane aperte experientiæ et rationi simul adversatur.

3.° Si corpora in Deo videremus, perfectissimam ipsorum notitiam et scientiam haberemus, quod ipsemet fatetur, dum scribit: «In Deo et per ideas a nobis con-

spiciuntur corpora cum suis proprietatibus; *atque hinc est, quod cognitio, quam de illis habemus, sit perfectissima.* » Jam vero, corporum cognitionem valde imperfectam nobis adesse, nemo est qui nesciat.

4.^o Denique, ut alia omittam, systema hocce, sibi non constat ac contradictionibus scatet: 1.^o dum visionem corporum in Deo adstruit, rejiciendo simul visionem mentis, vel animæ, cum tamen illa plus a Deo distent quam anima: 2.^o dum corporum visionem in Deo asserens, postea docet nos de ipsorum existentia, nonnisi per revelationem conscios certo reddi posse: 3.^o dum postquam adseruit cognitionem corporum in nobis *perfectissimam* esse, postea profitetur, difficile esse scire num materia, alia attributa habeat præter extensionem.

Gioberti systema, æqualia vel majora offendit incommoda. Atque 1.^o quidem gratis omnino confingitur primitiva illa *intuitio*, qua mens Deum, prout actu creat existentias seu res finitas, intuetur. Nam si Gioberti ipse excipiat, nemo hominum, quod ego sciam, istam intuitionem in conscientia, vel per conscientiam percipit, nec minimum ejusdem vestigium invenit. Quinimo, ex conscientiae testimonio, potius demonstratur nullam hujusmodi intuitionem existere. Siquidem, ex ipsomet Gioberti, altera mentis manifestatio, seu cogitatio *reflexa*, idem objectum habet ac cogitatio illa directa, seu *intuitus*: sed dum reflexione utimur cogitando, determinata objecta finita perspicue, ipsumque Deum aliquando percipimus, numquam vero perspicimus, vel nobis obversatur ipsa actio, qua creaturæ a Deo producuntur, sed ad hujus existentiam et naturam per rationem quædam assurgimus: ergo testimonium et ratio operandi conscientiae, *intuitionem* giobertianam penitus destruunt nedum non confirmant.

2.^o Ad pantheismum recta via pergit, saltem si auc-

tōris verba non mens perpendantur. Ipse namque centies supponit et asserit, res creatas nullam intelligibilitatem in se habere. Cum ergo intelligibilitas rerum, cum earumdem realitate unum idemque sit a parte rei, plenum erit colligere, finitas existentias et creatas substantias omni realitate destitui; quandoquidem, ex Gioberti, omni destituuntur propria intelligibilitate. Itaque, si indubium est, res eatenus cognosci quatenus sunt, res quæ in seipsis non habeant id quo intelligibiles reddantur, nec etiam in seipsis habebunt id quo *realia entia* sunt, ac proinde non vera entia, nec veræ et reales substantiæ, sed phænomena tantum et modificationes erunt Entis absoluti et unicæ substantiæ. Quæ periculosa pantheismi consecutio, efflorescit quoque ex aliis auctoris verbis et sentiis, ac inter alia, dum phænomenorum productionem, *veram creationem* appellari posse, scribit et contendit. Dixi autem *si auctoris verba non mens perpendantur*; nam revera pantheismus a Gioberti mente et intentione penitus exulare videbitur, cuicumque ejus opera perlegenti.

Rejiciendum similiter systema schellingianum: 1.º quia *intuitio* illa intellectualis, cui totum systema superstruitur et innititur, ipso Schelling concedente, operationem omnem conscientiæ antecedit, elabitur et fugit; ex quo necessario et evidenter consequitur, ipsam gratis confictam esse, ac integrum proinde systema solum niti hypothesi omnino gratuita.

2.º Quia systema hocce ideologicum, apertum crudumque pantheismum non involvit modo, sed exprimit et tuetur. Etenim, ut vidimus, nullam proprie dictam substantiam, præter Deum, admittit, qui etiam simul est Ens absolutum, in quo subjectum cogitans et objectum cogitatum, ordo realis et idealis, spiritus et materia, unum idemque sunt.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Obj. 1.^o pro systemate mallebranchiano. Deus immediate conjungitur menti humanæ, ipsique intime præsens est; unde et D. Augustinus dicit, quod « inter mentem nostram et veritatem, id est, lucem interiorem, per quam illum intelligimus, nulla interposita creatura est: » ergo.

Resp. Dist. ant. Deus etc. *in ratione causæ efficientis*, conc. *in ratione objecti*, neg. Deus igitur quatenus causa efficiens, creans et semper conservans mentem nostram, ipsi immediate et per seipsum adest, sicut adest omni creaturæ, cui esse tribuit et conservat. Ast ad cognitionem determinandam requiritur præterea præsentia objectiva rei cognoscendæ, et non sufficit præsentia causalis, imo nec ipsa præsentia *entitativa*. Id videre licet in ipsa nostra mente, quæ sibi ipsi intime præsens quoad essentiam et substantiam, seipsam tamen non percipit donec superveniat præsentia objectiva actu operando et reflectendo. Quod spectat Augustini verba, verum quidem est inter mentem et Deum nullam interponi creaturam, quatenus, nimirum, ipsa mens est participatio quædam immediata intelligentiæ divinæ ac rationum sive idearum æternarum, quæ in Deo continentur. « Ipsum enim lumen intellectuale quod est in nobis, ait D. Thomas D. Augustino concinens, (1) nihil est aliud quam quædam participata similitudo luminis increati, in quo continentur rationes æternæ. »

Objic. 2.^o Mente concipimus infinitum; sed nulla creata res infinitum representare potest: ergo Deus,

(1) 4.^a P., q. 84, art. 5.

utpote infinitus, per seipsum solum repræsentatur ac cognoscitur.

Resp. Dist. min. Nulla creata res etc. *adæquate et perfecte*, conc. *inadæquate et imperfecta ratione*, neg. Nos Deum cognoscere ut ens infinitum, indubium est; ex quo facto jam consequitur, ipsum aliqua ratione per finitam rem posse repræsentari. Etenim, etiamsi daremus nullam existere in mente ideam, qua Deus repræsentetur, proculdubio ipsa perceptio qua Deum attingimus, ipsum repræsentat; quandoquidem, perceptio quævis essentialiter repræsentativa est, quatenus objectum perceptum menti obversat et sistit. Cum ergo perceptio ipsa aliquid finitum sit, in qualibet hypothesi admittere cogimur, Deum repræsentari per aliquam rem finitam. Cæterum, ut quid rei veritas habeat, dicamus, idea Dei non majorem difficultatem secum fert quam idea entis universalis; si enim ab hoc removeamus finem et determinationem, elucescit idea entis infiniti: unde et scite docet D. Thomas, Dei ideam a nobis efformari per negationem et remotionem.

Objic. 5.^o pro systemate Gioberti. Mentis operatio, et ordo cognoscendi, debent respondere realitati objectorum; atqui objecta cognita sic se habent quod ipsorum realitas ex creatione procedit, ac posterior est realitate Dei: ergo etiam cognitio incipere debet a Deo et creatione.

Resp. Dist. maj. Debent respondere realitati objectorum *per conformitatem seu adæquationem cum ipsa*, conc. *quoad modum et ordinem quem dicunt ad existentiam*, neg. Verum quidem est, mentis cognitionem respondere debere ipsi realitati objectorum per adæquationem ad ipsa; namque catenus quælibet cognitio vera erit, quatenus per ipsam et ex ipsa mens objecto cognito æqualis redditur, ipsum percipiendo, prout in seipso est. Quapropter egregie scripsit D. Thomas, veritatem

mentis seu cognitionis, in adæquatione intellectus cum re cognita, positam esse. Ast vero minime necessum est, quod idem sit ordo, vel processus mentis in cognoscendo, et rerum in existendo. Quinimo, ut in pluribus et generatim loquendo, potius dicendum esset, illud quod ordine naturæ et existentiae posterius est, esse prius quoad cognitionis ordinem. Sic, prius finita entia et creaturas quam Creatorem percipimus, si sensui intimo fides habetur: sic, prius phænomena quam substantiam; prius effectus quam ipsorum naturales causas percipimus.

Objic. 4.^o cum eodem Gioberti. Si semel admittatur hocce systema, mirus concentus invenietur inter scientiam humanam et revelationem divinam, inter philosophiam ac Religionem catholicam; siquidem, divina revelatio ex Deo ipso et rerum creatione initium sumit: ergo.

Resp. Dist. ant. Invenietur mirus concentus *apparens*, trans., concentus *verus et realis*, neg. Quanlibet harmoniam Gioberti excogitare et obtrudere velit inter revelationis processum ac proprii systematis idealem formulam, *Ens creat existentias*, inconcussum semper erit, hunc harmonicum concentum, si existit, apparentem tantum, non realem ac verum esse posse: 1.^o quia hocce systema, ut vidimus, viam sternit pantheismo, a quo divina revelatio potissimum abhorret: 2.^o quia si revelationis verba et sententiam amplectimur, inficiandum nobis est, Deum posse intuitionem cognosci ab homine, dum mortalem vitam agit: 3.^o quia ex eadem revelatione habemus, nos finitas rerum naturas non in earum creatione, vel in Deo, intueri aut cognoscere, sed potius Deum et creationem, ex creaturis et per creaturas agnoscere. *Invisibilia*, namque, *Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque virtus ejus et divinitas.*

SCHOLIUM.

Ex hucusque disputatis facile perspicies, ontologicum systema intuitionis divinæ, tres gradus, vel phases obtinere, non secus ac supra adnotavimus circa systema ontologicum idearum innatarum. Atque Mallebranche, Gioberti, et Schelling, tres illas manifestationes seu evolutiones systematis intuitionis divinæ exprimunt, ad quos proinde revocare licet reliquos philosophos, qui ad præfatum systema magis, vel minus accedunt, inter quos connumerandus Plotinus cum universa schola neoplatonica, Jordanus Bruno, ac omnes ferme pantheismi propugnatores. (1)

ARTICULUS TERTIUS.

De schola psychologica.

Scholam psychologicam, eam nunc dico, quæ asserit ideas omnes integramque hominis cognitionem, ex subiecto ipso cogitante profluere. Quæ res, si cui, maxime Fichte congruit, cujus theoria ideologica ad sequentia breviter revocari potest.

1.º Initium, fundamentum, ac ultima perfectio scientiæ et cognitionis humanæ, in τὸ *ego* quærendum ac constituendum est.

2.º Sed τὸ *ego* dupliciter potest considerari: 1.º prout includit et exprimit manifestationem singularem ac de-

(1) Circa integrum articulum consule *Estudios* etc., lib. 4.º, cap. 6.º, 7.º, et 8.º et lib. 5.º passim.

terminatam conscientiæ, quod constituit et dicitur *ego empiricum*: 2.° quatenus ab omni elemento tam sub-
jectivo quam objectivo abstrahitur ac separatur, ac proinde resultat pura cogitatio, nullum subjectum, nec ob-
jectum exprimens: atque hac ratione constituitur *ego purum*.

3.° *Ego purum* libera ac infinita activitate præditum existit, ex qua emergit cognitio mundi, Dei ac ipsius animæ, immo et realitas quæ eisdem congruit; etenim hujusmodi omnia, existentiam accipiunt seu *ponuntur*, quatenus cognoscuntur per *ego*.

4.° Itaque, dum *ego purum*, seipsum cognoscit, vel considerat tanquam subjectum cogitationis, seipsum *ponit*, id est, existentiam accipit anima cogitans, et constituitur *ego empiricum*. Dum idem *ego purum*, se cognoscit ac *ponit* tanquam a subjecto cogitante distinctum, efformat existentiam mundi, qui quoad rem, nihil est aliud quam ipsum *ego*, quatenus seipsum percipit tanquam *non ego*. Denique, dum idem *ego purum*, cognoscit se tanquam causam omnis cogitationis, notionem Dei Deumque ipsum efformat et creat; siquidem res omnes, in tantum sunt seu realitatem habent, in quantum cognoscuntur seu per cogitationem *ponuntur*.

5.° Omnis ergo realitas, sive mundi, sive ipsius animæ, sive Dei, est realitas pure phænomenalis; anima enim, mundus, et Deus, nihil sunt aliud quam *ego purum* diversimode consideratum, nullaue res habet aliam realitatem, quam quæ ipsi potest tribui per cogita-

THESIS.

Theoria idealogia Fichte absurdis et impietatibus scatet.

Prob. 1.^o Hæc theoria, tota innititur hypothesi cogitationis puræ, id est, cogitationis existentis absque subjecto cogitante, et absque objecto cogitato. Quod quam sit absurdum, nemo est qui non videat; cogitatio namque, nec concipi quidem potest ut realis, nisi simul existat *aliquis qui cogitet, et aliquid quod cogitetur.*

2.^o Supponit cogitationem seu cognitionem hominis esse causam efficientem seu producentem res cognitatas, idque ipsa cognitione, quod solius Dei proprium est: proinde, divinitatem homini non minori absurditate quam impietate tribuit.

3.^o Cum, juxta hocce systema, anima *ponatur* et existat per cogitationem, sequitur cogitationem existere ante animam quæ cogitat. Similiter, in eo systemate, Deus non solum *ponitur* vel accipit existentiam incipiendo esse, quod impium est et insanum, sed præterea existit per cogitationem, qua *ego* seipsum percipit tanquam causam omnis cogitationis; ac proinde Deus, nihil est aliud quam modificatio quædam seu modus essendi τὸ *ego*; quod profecto absurditatem ac impietatem auget.

4.^o Denique, Fichte pugnantia loquitur, et sibi contradicit in suo systemate, quod pantheismum simul ac nihilismum continet. Pantheismum quidem, quia anima, mundus, et Deus ipse, phænomenalem tantum realitatem habent, si quam habent; nam unum idemque sunt cum *ego puro*. Nihilismum vero, quia cum ego purum, cum quo identificantur anima, mundus et Deus, constituatur per cogitationem puram ab omni subjecto et objecto præcisam, quæ mera est mentis abstractio, cui nihil

respondet in rerum natura, sequitur $\tau\delta$ *ego purum*, nullam realitatem veram et substantialem involvere; ac proinde nihil revera existere, sed omnia quæ cogitamus, vel cognoscimus, ipsamque *cogitationem puram*, in somnio quodam posita esse. Quod ipsemet Fichte concedere non veretur, dum scribit: «Me circum realitas in inconditum somnium conversa est... Et sane, huiusmodi somnium, intuitio est et cogitatio.»

ARTICULUS QUARTUS.

De aliis systematibus ideologicis.

Quoniam existunt ideologica quædam systemata, quæ ad nullam ex perpensis scholis strito jure pertinent, sed aliquid ex omnibus mutuantur, ea breviter hic expendere libet, priusquam veram idearum originem exponamus.

A) Inter hæc systemata primum locum vindicamus ei quod *repræsentationis sensibilis* nuncupari potest, quodque hisce summatim continetur.

1.° Intellectus hominis, ex ipsa sua natura, est facultas quædam vim obtinens ad percipienda objecta, vel insensibilia et pure intelligibilia, vel sensibilia ad instar insensibilium.

2.° Hæc autem facultas ad actum secundum non reducitur, vel actu non operatur, nisi objecto applicetur; nihil etenim mente intelligitur, nisi objectum percipiendum aliqua ratione intellectui præsens fiat.

3.° Ast ad præsentiam istam seu unionem intelligibilem objecti cum intellectu, sufficit præsentia objecti in sensu et per sensum, sive id fiat quatenus ipsa sensatio objectum reddit præsens intellectui, ut quidam volunt; sive quatenus intellectus objectum contuetur et percipit

in imagine sive specie sensibili in imaginatione contenta, ut docent alii (1).

Hanc theoriam idealogicam, quam Balmes, Liberatore cum aliis recentioribus amplectuntur et tuentur, in scenam litterariam omnium primus fortasse induxit Gassendi, hæc inter alia scribens: « Quo momento, phantasia perculsa speciem expressam elicit, imaginemve seu similitudinem rei, quæ in sensum incurrerit..., eodem momento, intellectus ob intimam sui præsentiam cohesionemque cum phantasia, rem eandem contuetur. » Cæterum, hæc theoria, si tertiam assertionem excipias, apprime congruit, quoad reliqua omnia, cum ea quam postea exponemus. Interim sit,

THESIS.

Systema repræsentationis sensibilis rejiciendum est quoad eam partem, qua asserit intellectum, suum objectum percipere immediate in sensu, vel repræsentatione sensibili. Prob. Nihil actu per intellectum percipi potest, nisi quatenus est actu intelligibile; prius est enim, saltem natura, esse intelligibile quam intelligi, sicut prius est corpus esse visibile quam quod actu videatur: atqui res prout existunt in sensu, vel prout in sensatione continentur et repræsentantur, intelligibiles actu non sunt: ergo. Maj. ex se patet. Prob. min. Fatentibus omnibus philosophis, sicut intelligibilitas primaria, remota et fundamentalis, constituitur per realitatem; nam in tantum res intelligi potest in quantum aliquid reale est, ita intelligibilitas proxima et immediata rei, constituitur per universalitatem; objectum namque intellectus est universale: sed res, prout in sensu, vel sensatione continen-

(1) Etenim, Liberatore, qui prius species sensibiles rejicere videtur, easdem in posterioribus editionibus, aliquo sensu admittit. At species impressas vel intelligibiles, ab intellectu agente elaboratas, rejicit.

tur et repræsentantur, universalitate privantur; quinimo, apud omnes, quidquid sensu percipitur et repræsentatur semper est singulare: ergo res, prout sensu continentur et repræsentantur, intelligibilitate actuali non gaudent. Ergo prout sensu continentur et repræsentantur, immediate attingi et percipi actu nequeunt per intellectum. Ergo, si non tempore, at saltem naturæ ordine, actualis perceptio seu cognitio intelligibilis objecti, sensu vel imaginatione contenti et repræsentati, necessario exigit ac præsupponit aliquam causam, cujuscumque tandem naturæ ea sit, quæ rem sensatione, vel imaginatione contentam et repræsentatam, singularitate exuat et universalem reddat.

Sed objicit P. Cuevas. Quotiescumque sensus morbo læduntur aut somno ligantur, actus intellectuales non habent locum. Similiter, qui aliquid intelligere contendunt, ejusdem rei idolum seu phantasma effingunt, cujus adminiculo rem intellectualem percipiunt: sed hæc duo phænomena, eatenus et ideo tantum existere queunt, quia intellectus immediate in sensu vel phantasia objectum percipit: ergo.

Resp. Neg. min. et conseq. Nulla etenim necessitas cogit quærere rationem sufficientem, vel explicationem horum phænomenorum, in systemate repræsentationis sensibilis. Ac ad primum quidem, sufficit dependentia intellectus agentis a repræsentatione sensibili; nam cum hujus actio abstractiva semper comitetur actionem intellectus possibilis, sive rei actualem perceptionem, perturbata vel ligata phantasia, necessario impeditur actio intellectus agentis in phantasmata, ac proinde perceptio objecti per intellectum possibilem. Quod autem dum aliquid intelligere conamur, ejus idolum menti obversetur, non id ex eo fluit quod intellectus rem in illo idolo conspiciat, et ex illo immediate accipiat, cum quædam percipiat intellectus, quorum nulla existit prævia repræsen-

tatio, ut Deus et angeli, quorum, ut bene habet D. Thomas, *non sunt phantasmata*. Sed vera hujus phænomeni ratio, est intima colligatio, summaque connexio, ac mutua actio, quæ inter sentiendi et intelligendi facultates intercedunt; cujus rei prima radix ea assignari debet, quod utraque facultas ab eodem simplici, vitali et substantiali principio, nimirum, rationali anima, procedit.

B) Ad intermedia systemata, revocamus etiam theoriam ideologicam Kant, cujus doctrina, quamvis postremo in scepticismum et idealismum desinat, commune aliquid habet cum schola empirica, cum ontologica, ac etiam cum theoria D. Thomæ. Atque ab hoc incipiendo:

a) Kant cum D. Thoma congruit: 1.° quatenus ordinem sensibilem ab ordine intelligibili, facultatem sentiendi a facultate intelligendi prorsus distinguit: 2.° quatenus conceptus seu notiones rerum activitati intellectus tribuit, si hoc ita accipiatur, quod notio quam de objecto efformat intellectus intelligendo, cujus ope intra mentem continetur et repræsentatur objectum cognitum, realiter distinguatur ab ipso objecto cognito: verbo: quod *idea expressa*, quæ est quasi terminus internus intellectionis, distinguatur ab ipso objecto cognito: 3.° quatenus docet, conceptus esse quasi elementa judicii formati, actualis, expliciti: 4.° quatenus statuit, sensibilitatem, materiam ministrare cognitioni intellectus puri, quamvis non eodem sensu ac D. Thomas id accipiat vel explicet.

Attamen, ea in quibus a D. Thoma recedit, numero plura ac graviora sunt, ut utriusque theoriam insipienti planum fiet.

b) Ad scholam ontologicam accedit, dum docet, formas spatii, temporis, quantitatis, qualitatis, etc. tanquam formas *a priori*, sive sensibilitatis, sive intellectus, habendas esse. Id namque, quid aliud est in rei veritate, nisi adstruere, ipsarum præexistentiam in mente, ac proinde ideas innatas?

c) Cum schola empirica illud habet commune: 1.^o quod supponat, quaecumque hominis cognitionem, a sensibus, quoad materiam, proficisci: 2.^o quod statuatur realitatem objectivam rerum pure spiritualium et insensibilium, ut est Deus, certo a nobis cognosci non posse. Quin etiam longius quam sensistæ progreditur, dum docet nos scire per certitudinem non posse, subjectum in nobis cogitans, esse veram substantiam et non phænomenom.

C) Cousinsystema quoque, ex una parte cum schola psychologica congruit, ex alia vero, cum ontologica. Siquidem

1.^o Docet hominem in propria conscientia, seu in *ego*, continere et detegere tres fundamentales ideas, ex quibus reliquæ omnes promanant, finitum, nempe, infinitum, ac inter utrumque relationem seu nexum.

2.^o Duplex, apud ipsum, existit manifestatio activitatis intellectualis: una *spontanea*, altera *reflexa*: atque per spontaneam, tria illa cognitionis humanæ elementa contuetur seu percipit confuse, quæ postea per reflectionem distinctius ac clarius agnoscit. Quæ doctrina, affinitatem habet ex hac parte, cum systemate Gioberti.

3.^o Ratio humana, ipsa est ratio divina singulis hominibus sese manifestans; et homo, veritates absolutas et necessarias in illa Ratione impersonali et universali, quæ sese omnibus hominibus communicat, sed quæ nulli est propria, perspicit. Ubi vides, hanc doctrinam, partim cum pantheismo, partim cum theoria mallebranchiana convenire. (1)

(1) Cæterum, hæc habentur tanquam præcipua et magis sibi constantia capita theoriæ cousinianæ. Siquidem, ut merito edixit Balmes, in scriptis operibus hujus philosophi, quidquid volueris, invenies. Invenies pantheismum et ejus reprobationem: invenies Christianismum et negationem revelationis: invenies creationem liberam, et creationem necessariam: invenies multiplicitatem substantiæ, et simul ejusdem unitatem absolutam: invenies psychologismum Fichte, et ontologismum Platonis et Mallebranche: invenies demum sexcenta alia, quæ copulari et conjungi proculdubio non amant.

CAPUT TERTIUM.

DE VERA IDEARUM ORIGINE.

Præcipua philosophorum systemata circa idearum et humanæ cognitionis naturam et originem, hucusque expendimus et confutavimus. Superest nunc exponere, quid veri vel saltem vero similis nobis in quæstione perdifficili videatur. Quod, ut perspicue perficiatur, ea quæ in antecessum enucleata, cum hac quæstione nexum habent eique lucem affundunt, prius in mentem revocare oportet, ea simul evolvendo; deinde, ipsa idearum origo ad prædictorum normam, exponetur.

ARTICULUS PRIMUS.

Prænotiones pro vera idearum origine exponenda.

1.° Hominis intellectus vel ratio, et perfectissima facultas est, et simul maximæ imperfectioni subijcitur. *Perfectissima* est facultas, quatenus est facultas *intelligendi*: ex hoc namque, tum quaslibet sentiendi facultates in inmensum superat, tum amplissima capacitate objectiva donatur, per quam finita et infinita, corporalia et spiritualia, realia et possibilia, omnia demum quæ sub entis ratione continentur, attingere et percipere valet. Unde hac ex parte, perfectibilitate quadam indefinita gaudet, et ad Dei ipsius naturam accedit, ut merito idcirco dixerit D. Thomas, quod hominis intelligentia nihil sit aliud quam *impressio quædam Veritatis Primæ; participata similitudo Luminis increati in quo continentur rationes æternæ.*

At ex altera parte, imperfectioni maximæ subjicitur, tum quatenus initialiter nullam rerum ideam vel notionem in se habet; tum quatenus nullam cognitionem ex se sola elicere potest, sed indiget per sensus excitari et ad actum reduci; tum quatenus adhuc post excitatam ipsius activitatem, præfata objecta non intelligit, nisi per temporis longam successionem, nec sine maximo labore, nec minori difficultate; tum denique, quatenus non per simplicem intuitionem rerum, ut Deus, et angeli, sed, ut plurimum, per abstractas, successivas et multiplices ratiocinationes, ejusdem activitas evolvitur, vis perficitur, et veritatem paulatim nanciscitur. Quod, uno verbo profundissimo, pro more suo, complexus est D. Thomas dum scripsit, ipsam esse *puram potentiam* in ordine intelligibili.

2.º Ast vero, quantumvis hominis intellectus pura potentia sit, sensu nunc exposito et quoad *receptivitatem* universalem quam sibi vendicat, vera tamen facultas seu virtus activa simul est; idque, non solum quatenus et quia intellectualis cognitio, quæ ab ipso elicitor et profunditur, vera est ac realis *actio*, sed etiam quatenus in repræsentationes sensibus contentas agit. Nam quoniam intellectus proprium objectum est universale, et quoniam simul in sensibus, ex quibus præfatum objectum intellectus desumit, primo et quoad plurimas cognitiones, continetur tantum et repræsentatur ut singulare, actio intelligendi sive percipiendi prærequirit et præsupponit alteram ipsius intellectus actionem, qua objectum ex repræsentatione singulari ad repræsentationem universalem reducat, fiatque proinde *intelligibile actu*, quod prius solum erat intelligibile in potentia propter singularitatem. Atque intellectus, quatenus id conficit quoad objecta sensibilia, dicitur intellectus agens, diciturque abstrahere ideas sive species intelligibiles a phantasmatis.

5.^o Nec imaginari oportet, sicut quidam imaginatos fuisse et imaginari videntur, istam specierum abstractionem ita perfici, quasi actio intellectus agentis tempore præcedat actionem intellectus possibilis, id est, perceptionem objecti, ita ut intellectus agens prius abstrahat species sive ideas *impressas*, quæ recipiantur et conserventur in intellectu possibili. Explodenda et rejicienda penitus hæc imaginatio, firmiterque tenendum, abstractionem speciei intelligibilis fieri eodem instanti, quo perceptio ipsa seu cognitio objecti in sensu vel phantasia repræsentati; adeo ut actio intellectus agentis coexistat et simultanea sit cum actione intellectus possibilis. Quapropter, ex eisdem *resultat unus actus perfectus*, ut merito habet D. Thomas.

Quinimo etiam, a D. Thomæ mente, mea sententia fortasse non recederet, qui diceret, abstractionem specierum intelligibilium non consistere in hoc quod intellectus agens educat e phantasia species novas, quæ ab ipsa ad intellectum possibilem commigrent, sed potius quod hæc abstractio et formatio specierum perficitur, quatenus per lumen intellectus agentis apparet in specie sensibili, atque intellectui repræsentatur vel sistitur natura universalis, absque eo quod repræsententur ipsi conditiones singulares, quæ ipsam afficiunt prout in phantasia. «Abstrahit autem, inquit D. Thomas, (1) intellectus agens species intelligibiles a phantasmatibus, in quantum per virtutem intellectus agentis accipere possumus in nostra consideratione naturas specierum sine individualibus conditionibus.» Itaque, si reliqui ejus S. Doctoris textus, ad sensum hujus excipiantur, dicere oportet species intelligibiles per agentem intellectum abstractas,

(1) 4.^a P. q. 85, art. 4.^o

esse novas, non *quoad entitatem*, sed *quoad repræsentationem*, seu potius quoad modum repræsentandi. Quod si quis tenacius contenderit hujusmodi species esse novas quoad entitatem, quasi similitudines novas per intellectum formatas et productas, per me licet, dummodo saltem fateatur, abstractionem intellectus agentis et perceptionem intellectus possibilis, actiones esse simultaneas.

4.° Duplex distinguenda est mentis abstractio: prima est abstractio intellectus agentis, qua objecta sensibilia et realitates sive rationes objectivæ in eisdem contentæ, intellectui, sub forma universali, objiciuntur et repræsentantur. Sic, dum ex imaginatione *hujus* hominis, desumo rationem communem hominis, quæ in illa repræsentatione sensibili explicite et quasi immediate continentur; vel rationes effectus, substantiæ, entis, quæ in eadem involutæ, et inclusæ reperiuntur, erit abstractio intellectus agentis: quæ proinde, ad ea tantum objecta referri potest, quæ in sensuum repræsentationibus, explicite, vel implicite, continentur.

Altera abstractio est intellectus possibilis, qua dum objectum actu cognoscit, vel ipsum per analysim et præcisionem in varios conceptus dividit, vel varias ideas seu notiones rerum per synthèsim quamdam conjungendo, notionem et repræsentationem intelligibilem objecti alicujus acquirit; quod postremum, præsertim locum habet respectu objectorum, quorum non sunt phantasmata, nec sensibus ullo modo percipiuntur. Sic, dum ideam entis cum idea infiniti conjungo, notionem et aliqualem repræsentationem intelligibilem Dei mihi efformo, quamvis Deus sensu non percipiatur nec in phantasia præcontineatur.

5.° Recolenda distinctio inter ideas *impressas*, quæ nihil aliud sunt quam illud quo res percipienda intellectui conjungitur ac præsens redditur, et ideas *expressas*, quæ sunt conceptus seu notiones quas de rebus

illis mens efformat dum eas cognoscit; per quas proinde intus *exprimitur*, et intellectui præsens fit objectum quatenus *cognitum* vel intellectu perceptum.

6.° Quadruplex vero idearum genus distinguere oportet. Ad primum revocantur illæ, quæ referuntur ad objecta corporea et sensibilia, prout a singularitatis vel etiam sensibilitatis conditionibus abstracta, ut idea hominis, equi, stellæ, etc. Quas, claritatis gratia, ideas *primariæ abstractionis*, in sequentibus nominabo.

Ad secundum genus pertinent illæ, quæ respiciunt objecta, vel objectivas realitates, quæ in rebus corporeis et sensibilibus revera inclusæ et involutæ reperiuntur, quin tamen ipsis circumscribantur, quia locum habere possunt et existere absque materia et sensibilitate, ut idea substantiæ, causæ, effectus, boni, mali, etc. Has in sequentibus, nominabo ideas *pure intelligibiles*.

Tertio loco veniunt ideæ, quæ ad substantias pure spirituales referuntur, ut idea Dei, angeli, animæ rationalis; quas ideas *pure spirituales* nuncupabo, ad confusionem vitandam.

Quartum denique genus constituitur per solam ideam entis, quæ quasi forma quædam universalis mentis, ac conditio seu lex cui subicitur fundamentaliter ejus activitas, habenda est.

Quibus semel constitutis, si ea invicem conferantur et probe capiantur, cuilibet facillimum erit agnoscere ac percipere veram idearum et cognitionis intellectualis originem, cujus hæc est summa.

ARTICULUS SECUNDUS.

Vera idearum origo summatim exponitur.

1.° Si de ideis expressis sermo sit, omnes illæ, cujuscumque sint naturæ, ex intellectu possibili originem ducunt. Nam cum sint notiones seu conceptiones, quas de rebus sibi intellectus efformat, dum eas cognoscit, sunt terminus internus ac quasi effectus et productum ipsius actionis intelligendi, quæ per intellectum possibilem perficitur.

2.° Si autem de *impressis* sermo sit, sumendo nunc ideam impressam pro re illa, quævis illa sit, quæ objectum cognoscendum per intellectum ipsi intellectui conjungit ac præsens efficit præsentia intelligibili, tunc si de ideis *primæ abstractionis* agatur, originem ducunt ex intellectu agente, qui eas ex repræsentationibus sensibilibus imaginationis abstrahit. Si vero agatur de ideis *pure intelligibilibus*, ab intellectu agente et possibili simul procedunt: ab intellectu agente, quatenus eadem vi eodemque lumine, quibus ideam *primæ abstractionis* producit, in ipsa quasi apparere facit rationes objectivas magis universales, boni, mali, causæ etc., eo quod hujusmodi universaliores ideæ, quæ elementa sunt veritatum necessariarum et immutabilium, implicite, virtualiter, et per affinitatem quamdam, præcontinentur in intellectu agente, quatenus hic, ut bene habet D. Thomas, est virtus quæ a Supremo Intellectu participatur: «participata similitudo Luminis increati in quo continentur rationes æternæ.» Ab intellectu vero possibili, quatenus hic, postquam semel objectum sensibile determinatum ex. gr. hominem percepit, ac proinde confuse simul percepit rationes, substantiæ, viventis, causæ, boni, etc.,

in illo objecto contentas et involutas, potest per successivas operationes, ac perceptiones præcisivas et abstractivas, præfatas ideas singulatim sibi objicere, realitates ipsis respondentes sigillatim cognoscendo, ac voluntarie, ut ita dicam, ex una parte objecti ad aliam ejusdem distinctius cognoscendam sese movendo et applicando.

3.° Quoad ideas *pure spirituales*, distinctione opus est. Nam si Deus menti obversetur sub ratione entis necessarii aut infiniti, ejus idea ex synthesisi, qua intellectus ideam necessitatis absolutæ, vel negationis limitum, cum idea entis jungit, efflorescit; unde hujusmodi Dei repræsentatio intelligibilis, potius per intellectum possibilem quam per agentem perficitur. Si autem Deus sub ratione Causæ primæ, menti repræsentetur, ejus idea exorditur eadem ratione ac ideæ pure intelligibiles. Si vero de angelo agatur, ejus idea ex analogia originatur, quatenus substantia et actus animæ nostræ, imperfecte repræsentant angelos; unde dici potest, quod id quod est idea expressa vel notio respectu animæ, habet locum ideæ impressæ respectu angeli. Tandem, rationalis anima per suos actus et operationes menti repræsentatur, per quorum intuitionem, animæ ipsius substantiam et naturam ratio dignoscit et percipit. Unde dicere oportet, proprie loquendo, nullam dari ideam impressam animæ, sed ejus actus gerere vices speciei intelligibilis, quatenus in eis et per eos, intellectus animam intuetur quodammodo.

4.° Idea entis, ex abstractione intellectus agentis oritur, sed quæ abstractio sit veluti naturalis, spontanea, et prima actio ipsius quatenus participatio est Intelligentiæ divinæ, et rationum æternarum. Atque hoc sensu in primis, et deinde quia sufficit quælibet excitatio intellectus per sensum, ut entis ratio intellectui possibili objiciatur, et ab eodem perceptione spon-

tanea et quasi primitiva concipiatur, entis idea, innata *implicite* et *in fieri proximo*, dici potest.

5.° Itaque, ideæ omnes intellectuales a sensu dependere dici potest, duplici generali ratione: 1.° quia nulla in homine existit aut evolvitur intellectualis cognitio, quin prius, saltem prioritate naturæ et ordinis, existat perceptio sensus erga aliquod objectum: 2.° quia, generatim loquendo, cognitio singularium præcedit cognitionem universalium, et quia repræsentationes sensibiles objectorum movent et excitant intellectum, non solum ad hujusmodi objecta sub universali forma percipienda, sed ad detegenda etiam ac percipienda ea quæ in sensibili objecto delitescunt, simulque ejusdem relationes cum aliis objectis. Quo duplici sensu accipiendum est verbum D. Thomæ, dum ait, quod principium humanæ cognitionis est a sensu; et verificatur commune illud effatum: *nihil est in intellectu quin prius fuerit in sensu*.

6.° At nec effatum istud, nec verbum illud veritatem obtinent, si secus accipiantur. Atque in primis, sensus non tanquam efficiens causa idearum habendi sunt; nam hoc ad intellectum spectat; sed solum tanquam causa materialis, vel quasi materialis. Deinde, nec rationem causæ materialis habent quoad ideas omnes. Namque ideæ *primariæ abstractionis*, pendent quidem a sensibilibus repræsentationibus directe et immediate; at *pure intelligibiles*, nonnisi mediate, remote et inadæquate: ast vero ideæ *pure spirituales*, præsertim angelorum et animæ, a sensibus non pendent nec procedunt, nisi indirecte et occasionaliter.

7.° Quælibet intellectualis cognitio, ac proinde quælibet idea expressa, vel notio intelligibilis, a sensu pendet *concomitanter*, nempe, quatenus nullum objectum, quantumvis immateriale, percipimus actu aut contemplamur, quin ejusdem phantasma aliquod simul in ima-

ginatione exurgat, ita ut phantasiæ operatio operationem intellectus puri semper comitetur. Cujus rei si ratio sufficiens quærat, duplex fortasse assignari poterit; una *immediata*, quæ est nexus intimus, qui inter facultatem sentiendi et facultatem intelligendi intercedit, simul cum dependentia posterioris a priori in ordine cognitionis. Altera vero quasi *remota* et primitiva, radicatio, nempe, utriusque facultatis in uno et eodem principio substantiali, simplici et vitali. Phænomenum hocce psychologicum significare vult D. Thomas, dum docet, impossibile esse, «intellectum, secundum vitæ præsentis statum quo passibili corpori conjungitur, aliquid intelligere in actu, nisi convertendo se ad phantasmata.»

SCHOLIUM GENERALE IN UNIVERSAM IDEALOGIAM.

Præ oculis habere oportet, sententiam illam D. Thomæ qua docet, species sive ideas, quibus cognitio intellectualis perficitur, non esse id *quod* cognoscitur, sed *quo* cognoscitur, majoris momenti esse quam vulgo existimetur. Ex ea namque ocluditur via, tum pantheismo, tum idealismo. Nemo sane inficiabitur, intellectionem in nobis non perfici, nisi res cognoscenda menti jungatur, in ea existat, eamque objective moveat, suique notitiam simul cum intellectu gignat. Jam vero, si hæc omnia objectum immediate per seipsam præstat, facile aperitur via ad stabiliendam identitatem subjecti et objecti; quæ identitas, unum ex præcipuis commentis pantheistici systematis constituit. Quod si in dubium quis vertat, in memoriam revocet doctrinam Plotini et Neoplatonicorum asserentium, mentem humanam identificari cum objecto, ac in seipsa continere sensibilia et intelligibilia; Ficthe asserentis, sub-

jectum et objectum a τὸ *ego puro*, minime distingui; Schelling et Hegel similiter docentium, identitatem subjecti cogitantis et objecti cogitati, sive in *Ente absoluto*, sive in *Idea*.

Excludit præterea idealismum præfata doctrina; quoniam sicut huic systemati locus præbetur, dum dicitur nos ideas rerum percipere vel cognoscere, vel ideas esse objectum intellectus, qua loquendi ratione Locke, Mallebranche, Fenelon, Cousin et alii, non raro utuntur, ita e contra, eidem via omnis præcluditur, dum cum D. Thoma affirmatur, ideas non esse id *quod*, sed id *quo* mens cognoscit; quod est idem ac dicere, cognitionem nostram directam, non ad ideas rerum, sed ad res ipsas per easdem menti repræsentatas, ferri et pertingere, ita ut idea nihil sit aliud quam medium per quod res extra nos posita et existens, præsens redditur præsentia intelligibili sive *intentionali*, ut ajebant Scholastici, intellectui, ipsique conjungitur in ordine intelligibili. Atque, quod maxime nota, amplecti oportet hanc doctrinam, quævis habeatur opinio circa naturam idearum. Quandoquidem, sive dicas, ideam esse ipsam actionem intellectus, sive repræsentationem sensibilem objecti in phantasia, sive repræsentationem intelligibilem ab utroque distinctam, idealismum difficile vitabis, nisi simul dicas, ideas non esse id *quod*, sed solum id *quo* mens cognoscit, dum agitur de cognitione directa. (1)

(1) Quoad integram idealogiam legesis, *Estudios sobre la Filosof.*, cit., lib. 8.º passim.

INDEX

VOLUMINIS PRIMI.

	<i>Pags.</i>
PRÆFATIO.	I
PROLEGOMENA.	4

LIBER PRIMUS.

LOGICA.

SECTIO PRIMA , SEU LOGICA GENERALIS.

CAPUT. I. Grammatica Generalis.	14
Art. 1. ^o De signis cogitationis in genere. – Notio et divisiones generales signi.	id.
Art. 2. ^o De signis oralibus cogitationis. – Duplex genus oralium signorum. – Notio et natura sermonis. – Utilitas et necessitas sermonis. – Ejusdem adinventio et origo. – Scholium circa originem sermonis.	15
Art. 3. ^o De signo scripto cogitationis. – Notio scripturæ. – Duplex scripturæ genus. – Scriptura alphabetica perfectior est ideographica. – Origo alphabeti. – Scholium.	20
Art. 4. ^o De oratione et partibus quibus constat. – Notio et partes orationis. – Nomen ejusque divisio. – Verbi notio. – Verbum <i>esse</i> . – Scholium circa enuntiationem.	24
CAPUT II. De Perceptione Ejusque Adjunctis.	29
Art. 1. ^o De Categoriis. – Notio et divisio categoriarum. –	

Substantia. - Quantitas. - Relatio. - Thesis. - <i>Existunt in rebus veræ relationes reales, ac proinde non omnes relationes entia rationis sunt.</i> - Qualitas. - Sex posteriores categoriæ. - Postprædicamenta. - Oppositio, prioritas, motus et modi habendi. - Scholium primum. - Scholium secundum circa principium categoriarum..	29
Art. 2. ^o De Universalibus.	45
§ 1. ^o De universali in communi. - Thesis. - <i>Dantur naturæ universales, quæ respondent vocibus et conceptibus universalibus nostri intellectus.</i> - Corollarium. - Thesis 2. ^a - <i>Universalitas extra mentem non existit, sed consequitur actum intellectus</i> - Corollarium. - Quæres 1. ^o ¿quotuplex sit universale? - Quæres 2. ^o ¿quomodo efformetur universale? - Corollaria..	id.
§ 2. ^o De Universalibus speciatim. - Divisio universalium. - Notio generis. - Notio speciei. - Notio differentiæ. - Notio proprii. - Notio accidentis. - Scholium primum circa proprietates universalium. - Scholium secundum circa Realismum et Nominalismum.	49
Art. 3. ^o De proprietatibus terminorum. - Suppositionis notio, divisio, regulæ. - Appellationis divisio et regulæ.	54
Art. 4. ^o De recta perceptione.. . . .	56
§ 1. ^o Leges generales rectæ perceptionis.	id.
§ 2. ^o De legibus specialibus rectæ perceptionis. - Abstractio. - Ejus notio et species. - Definitionis species, discrimina, regulæ. - Divisionis notio, genera, regulæ. - Scholium.	58
CAPUT. III. De Judicio et Propositione.. . . .	63
Art. 1. ^o De Judicio. - Judicii definitio. - Est actus positivus intellectus. - Regula fundamentalis pro recto judicio. - Judicium præcipuus est actus intellectus. - Corollarium.	id.
Art. 2. ^o De propositionis natura et divisione. - Definitio et genera propositionis. - Quid nomine <i>comprehensionis</i> et <i>extensionis</i> prædicati. - Divisio propositionis ex parte adjunctorum.	65
Art. 3. ^o De proprietatibus propositionis. - Oppositio. - Ejus notio, genera, discrimina, regulæ. - Æquipollen-	

tia. – Ejus definitio et regulæ. – Conversio. – Ejusdem definitio, genera, regulæ. – Scholium generale in quo de opinionibus recentiorum circa naturam judicii et in quo summam exponitur theoria D. Thomæ et philosophiæ christianæ circa idem argumentum.	68
CAPUT IV. De Ratiocinio et Argumentatione.	74
Art. 1. ^o De ratiocinio. – Ratiocinii natura et partes. – Est simplex mentis actus. – Principia quibus ratiocinia tam affirmativa quam negativa innituntur. – Discrimen inter ratiocinium affirmativum et negativum.	id.
Art. 2. ^o De argumentatione atque ejusdem speciebus. – Tres regulæ pro argumentatione in genere. – Inductio. – Completa et incompleta. – Ejusdem vis dum analogiæ adjungitur. – Enthymema. – Sorites. – Epicherema. – Dilemma. – Polysyllogismus.	76
Art. 3. ^o De Syllogismo.	79
§ 1. ^o De syllogismi natura ac divisione. – Definitio syllogismi. – Ejusdem termini, materia, forma, figura. – Syllogismi species, modi.	id.
§ 2. ^o De regulis recti syllogismi. – Reductio directa et indirecta syllogismi.	82
Art. 4. ^o De syllogismo demonstrativo seu demonstratione.	87
§ 1. ^o Notio et divisio demonstrationis. – Hujus natura, fundamenta seu principia, prænotiones. – Demonstratio simplex et composita. – Directa et indirecta. – A priori et a posteriori. – Scientia prout demonstrationis effectus. – Duplex scientiæ significatio.	id.
§ 2. ^o Præcepta spectantia praxim demonstrationis. – Corollaria.	94
Art. 5. ^o De syllogismo probabili. – Probabilitatis notio. – Opinio prout effectus probabilitatis. – Opinio, alia extrinseca, alia intrinseca, alia mixta. – Loca topica ex quibus argumenta tum demonstrativa tum probabilia desumuntur. – Corollaria. – Scholium.	93
Art. 6. ^o De syllogismo sophistico. – Triplex fons sophismatum. – Sophismata ex dictione. – Sophismata ex rebus. – Scholium circa veram naturam et originem sophismatum.	99

SECTIO SECUNDA.

LOGICA SPECIALIS SEU APPLICATA.

CAPUT. I. De Ipsa Logica.	105
Art. 1. ^o De necessitate et utilitate Logicæ. – Hujus notio. – Logica naturalis et artificialis. – Logicæ officium, utili- tas et præstantia. – Necessitas Logicæ artificialis quoad reliquas scientias acquirendas. – Scholium circa fontes Logicæ.	id.
Art. 2. ^o De natura Logicæ. – Notio virtutum intellectua- lium, quæ sunt, <i>intelligentia, sapientia, scientia, pru- dentia, ars</i> . – Thesis. – <i>Logica est vera scientia, aliquid tamen de artis natura participat</i> . – Objectio.	109
Art. 3. ^o De objecto Logicæ. – Objecti notio. – Objectum <i>materiale, formale, attributionis, et formale quo</i> . – Thesis. – <i>Objectum materiale Logicæ sunt res omnes a nobis cognitæ; objectum vero formale est ordo seu arti- ficioſa dispositio quam in hujusmodi notionibus ipsemet intellectus ponit</i> . – Solvuntur objectiones.	116
CAPUT II. De Veritate Varioque Mentis Statu Quoad Ipsam.	119
Art. 1. ^o Prænotiones generales. – Quid veritas metaphy- sica. – Quid veritas logica. – Quid veritas moralis. – No- tio falsitatis. – Ratio propria veritatis. – Certitudinis no- tio, divisio, discrimina. – Certitudinis fallacis causæ. – Dubium, opinio, ignorantia, prout determinatos mentis status constituunt.	id.
Art. 2. ^o De veritate. – Thesis 1. ^a . – <i>Veritas prius ac per- fectius congruit intellectui quam rebus</i> . – Thesis 2. ^a . – <i>Veritas logica vel cognitionis in judicio solum perfecte ac proprie reperitur; at si imperfecte et improprie acci- piatur, simplici perceptioni etiam congruit</i> . – Thesis 3. ^a . – <i>Veritas imperfecta quæ simplici perceptioni congruit, hanc semper per se comitatur, at per accidens simplex perceptio falsitati potest subesse</i> . – Corollaria. – Scho- lium circa modum quo sensus veritatem respiciunt. – Solvuntur objectiones.	128

Art. 3.^o De existentia certitudinis. – Dogmatici. – Sceptici varii. – Thesis. – *Scepticismus omnem certitudinem e medio tollens, et absurdus in seipso existit, et exitialis est societati et Religioni.* – Solvuntur objectiones. . . . 140

Art. 4.^o De criterio veritatis. – Criterium per quod et criterium secundum quod. 147

3 § 1.^o De criterio evidentiae. – Evidentia objectiva et subjectiva, ac utriusque definitio. – Prout veritatis criterium utramque complectitur. – Duplex evidentiae significatum. – Evidentia immediata et mediata. – Posterior diversos gradus subit aliquo sensu. – Thesis. – *Evidentia constituit motivum iudicii metaphysice certum, tutumque proinde veritatis criterium.* – Corollarium. – Solvuntur objectiones. 148

4 § 2.^o De criterio conscientiae, vel sensus intimi. – Notio conscientiae. – Duplex ejus objectum. – Conscientia directa et reflexa. – Conscientia sensitiva et intellectualis. – Thesis. – *Conscientia vel sensus intimus intellectualis est motivum infallibile certi iudicii.* – Solvuntur objectiones. 156

5 § 3.^o De criterio sensus communis. – Quid nomine sensus communis significetur et quas veritates respiciat. – Rejicitur sensus communis ad sensum scholæ scoticæ. – Notæ veritatum sensus communis. – Thesis. – *Sensus communis modo expositus certi iudicii motivum infallibile haberi debet.* – Solvuntur objectiones. 166

6 § 4.^o De criterio sensuum externorum. – Finis, objectum, conditiones sensuum externorum. – Thesis. – *Sensuum testimonium infallibile est motivum iudicii certi, tutumque proinde veritatis criterium, dum conditiones ad eorum rectum usum requisitæ, adhibentur.* – Corollaria. – Solvuntur objectiones. 175

7 § 5.^o De criterio auctoritatis humanæ. – Necessitas auctoritatis humanæ. – Factorum varia genera. – Testium genera, discrimina et qualitates. – Auctoritas divina et humana. – Thesis. – *Auctoritas humana, conditionibus modo expositis munita, est motivum infallibile certi iudicii quoad facta sensibilia et historica.* – Regulæ pro digno-

scendis et dijudicandis factis tum doctrinalibus tum historicis. – Solvuntur objectiones.	184
Art. 5. ^o De reductione criteriorum. – Opinio Lamennais circa consensum communem tanquam primum et unicum veri criterium. – Thesis. – <i>Nec communis consensus, nec fides divina sunt primum vel unicum veritatis aut certitudinis naturalis criterium.</i> – Consensus communis quatenus criterium <i>suppletorium</i> . – Evidentia quatenus primum veritatis naturalis criterium. – Scholium.	495
Art. 6. ^o De errorum causis et iudicii defectibus. – Occasiones et causæ errorum ex sensibus. – Ex voluntate. – Ex parte intellectus.	201
CAPUT III. De Critica Arte.	207
Art. 1. ^o De authentia librorum. – Regulæ suppositionis. – Regulæ corruptionis. – Scholium circa apocryphorum librorum naturam et discrimina.	208
Art. 2. ^o De hermeneutica. – Regulæ pro intelligentia et interpretatione librorum et scriptorum.	213
CAPUT IV. De Methodo.	221
Art. 1. ^o De methodo universali et initiali scientiæ humanæ. – Definitio methodi. – Duplex scientifica methodus, nempe, <i>initialis</i> et <i>evolutiva</i> . – Philosophorum systemata quoad methodum initialem. – Dogmatismus anteponendus. – Corollaria. – Scholium.	222
Art. 2. ^o De methodo cartesiana. – Origo et effectus methodi cartesianæ. – Thesis 1. ^a – <i>Dubitatio cartesiana, et impossibilis existit, et tanquam inutilis est habenda.</i> – Thesis 2. ^a – <i>Methodus cartesiana et rationi adversatur, et inepta est ad certitudinem scientificam constituentem.</i> – Scholium. – Solvuntur objectiones.	228
Art. 3. ^o De analysi et synthesis reliquisque methodi speciebus.	244
§ 1. ^o De analysi et synthesis. – Quid methodus analytica, quid synthetica, quid mixta. – Leges communes pro analysi et synthesis. – Leges pro analysi. – Leges pro synthesis.	id.
§ 2. ^o De aliis methodi speciebus. – Methodus pro veritate acquirenda ope lectionis. – Leges pro lectione rite et	

cum fructu instituenda. – Notio methodi mathematicæ. – Non omnibus scientiis congruit. – Methodi scholasticæ notio. – Quibus in rebus congrue adhibeatur. – Scholium circa rationem adhibendi scholasticam methodum.

244

LIBER SECUNDUS.

PSYCHOLOGIA.

SECTIO PRIMA.

PSYCHOLOGIA EMPIRICA.

CAPUT I. De Hominis Facultatibus et Operationibus Universim Spectatis. – Quinque genera facultatum rationalis animæ assignantur. – Thesis 1. ^a – <i>Potentia plurimæ seu facultates rationalis animæ ab ejusdem essentia realiter distinguuntur.</i> – Corollaria. – Thesis 2. ^a – <i>Realem distinctionem admittere oportet inter animæ facultates.</i> – Scholium. – Solvuntur objectiones. . . .	250
CAPUT II. De Facultate Sentiendi.	262
Art. 1. ^o De sensibus externis. – Notio communis vis sensitivæ. – Triplex sensibilitatis manifestatio. – Sensibilitatis externæ actus, organa, objecta. – Sensibile proprium, commune, per accidens. – Conditiones pro recto sensuum externorum usu. – Corollaria. – Scholium circa finem, munia et utilitatem sensuum externorum. . . .	id.
Art. 2. ^o De sensatione.	268
§ 1. ^o Opiniones philosophorum. – Quorum alii docent animam in sensatione activam tantum, alii passivam, alii partim activam et partim passivam esse.	id.
§ 2. ^o Natura sensationis. – Tria quæ observantur in sensatione. – Quid actio intentionalis corporum in sensus, de qua Scholastici. – Quid contineat et qua ratione perficiatur sensatio. – Corollaria. – Scholium circa possibilitatem sexti alicujus sensus. – Scholium aliud circa denominationes materialis vel immaterialis dum sensationi tribuuntur.	274

§ 3. ^o De speciebus sensibilibus. – Thesis 1. ^a – <i>Cognitio sensitiva rerum, non per solam objecti actionem in sensoriis, sed per species objectum ipsum repræsentantes perficitur.</i> – Quid per τὸ species sensibilis. – Thesis 2. ^a – <i>Species sensibiles non sunt effluvia substantialia corporum, neque entitates accidentales ab objecto ad sensum transmigrantes.</i> – Thesis 3. ^a – <i>Species sensibiles, non corporeæ, sed immateriales et spirituales dicendæ sunt.</i> – <i>Quæres: ¿Qua ratione efformatur species sensibilis?</i> – Solvuntur objectiones.	278
Art. 3. ^o De sensibus internis.	289
§ 1. ^o De sensu communi. – Hujus notio. – Duplex cognitio sensationis externæ. – Thesis 1. ^a – <i>Existit sensus communis, isque a quinque externis revera distinguitur.</i> – Thesis 2. ^a – <i>Communis iste sensus non est facultas intellectiva sed sensitiva.</i> – Solvuntur objectiones. – Scholium circa sedem organi sensus communis, hujusque relationem cum somno et vigilia.	id.
§ 2. ^o De somno et vigilia. – Horum phænomenorum notio, causæ, et effectus.	293
§ 3. ^o De imaginatione. – Quid nomine imaginationis et phantasïæ. – Vis productiva et reproductiva imaginationis. – Hujus influxus et relatio quoad pulchras artes. – Thesis 1. ^a – <i>Imaginatio est facultas ab intellectu omnino distincta, atque inter sensitivas annumeranda est.</i> – Corollaria. – Thesis 2. ^a – <i>Objectum imaginationis non sunt ipsæ sensationes externæ, sed imagines seu phantasmata rerum sensibilibum per ipsas perceptarum.</i> – Corollaria.	295
§ 4. ^o Leges pro exercitio imaginationis.	303
§ 5. ^o Effectus seu commoda imaginationis. – Scholium.	304
§ 6. ^o De æstimativa et cogitativa. – Objectum æstimativæ. – Hæc facultas existit quoque in brutis. – Perfectio peculiaris æstimativæ in homine. – Manifestationes et effectus hujus perfectionis. – Quid addat cogitativa supra æstimativam, et in quo convenient. – Nomina varia hujus facultatis.	307
§ 7. ^o De memoria et reminiscentia. – Quid memoriæ no-	

mine. - Thesis. - <i>Existit memoria sensitiva, eaque est facultas quæ ab intellectiva discernenda est.</i> - Munera intellectualis memoriæ. - Reminiscentia perfectior memoria pure sensitiva. - Duplex perfectio remiscientiæ. - Scholium circa distinctionem memoriæ sensitivæ ab intellectuali, et circa modum quo temporis perceptio ad memoriam spectat.	344
§ 8.º Dotes memoriæ. - Hujus dependentia ab organo corporeo. - Memoria tenax, fidelis, felix, facilis, magna.	346
§ 9.º Methodus memoriæ exercendæ. - Mnemonica. - Innititur præsertim attentione et associatione idearum. - Duplex associatio idearum. - Præcipua præcepta mnemonicæ. - Methodus mnemonica alia mechanica, alia scientifica. - Scholium circa principia associationis idearum.	348
CAPUT III. De Superiori Facultate Cognoscendi.	322
Art. 1.º De potentia intelligente generatim spectata. . .	323
§ 1.º Definitiones et prænotiones. - Definitio intellectus humani. - Nomen intellectus. - Intellectus speculativus et practicus. - Intelligentia, duplex ejus significatio. - Intellectus et ratio. - Utriusque convenientia et discrimen. - Intellectus est principium et terminus rationis. - Intellectus et ratio non duplicem sed unicam facultatem constituunt. - Intuitio est actus proprius intellectus. - Ratio superior et inferior. - In quo discriminantur. - Unicam constituunt facultatem. - Scholium circa intellectum et rationem. - Scholium aliud circa rationem superiorem et inferiorem.	id.
§ 2.º Præcipua philosophorum placita de intellectu. - Natura seu theoria intellectus juxta Platonem. - Juxta Aristotelem. - Juxta Plotinum et Neoplatonicos. - Juxta Spinosa. - Juxta Leibnitz. - Juxta Mallebranche. - Juxta Cousin cum novo Eclectismo. - Juxta Gratry. - Juxta Ubaghs. - Juxta Kant. - Juxta Hegel. - Juxta Jacobi et Lichtenfels. - Juxta Gioberti. - Juxta Rosmini. - Scholium.	335
Art. 2.º De intellectu per comparisonem ad sensum. - Thesis. - <i>Intellectus quoad aliquid sensui assimilatur: est tamen facultas ab ipso omnino distincta, atque a</i>	

corporis organo in propria operatione non pendet.—Sensus facultas organica, intellectus vero inorganica.—Quo sensu functio sensus appellari possit corporea et materialis.—Discrimen radicale inter facultates sensitivas et pure intellectuales. 355

Art. 3.º De Phrenologia. 358

§ 1.º De recentiorum phrenologia.—Communis notio phrenologiæ apud recentiores ejusdem adseclas.—Horum præcipua dogmata.—Thesis.—*Phrenologia quam maxima pars phrenologorum nostris temporibus tuetur, adversatur, tum morali et religioni, tum rationi et experientię.*—Solvuntur objectiones. id.

§ 2.º De possibilitate et conditionibus veræ phrenologiæ.—In quibus deficiat hodierna phrenologia.—Notio veræ ac christianæ phrenologiæ.—Hujus fundamentalia dogmata et conditiones præcipuæ. 364

Art. 4.º De objecto intellectus.—Objectum extensivum et objectum proportionatum intellectus.—Thesis.—*Objectum proprium, directum ac quasi proportionatum intellectus humani in hac vita, sunt res seu naturæ sensibiles, sub forma universalitatis.*—Corollaria.—Immaterialitas radix intelligentiæ et intelligibilitatis.—Scholium.—Solvuntur objectiones. 367

Art. 5.º De intellectu agente et possibili. 375

§ 1.º Necessitas et notio intellectus agentis et possibilis in genere.—Intelligibilia in potentia et intelligibilia actu.—Intellectus agentis notio et actio.—Intellectus possibilis.—Activitatem et receptivitatem simul includit.—Intellectio adæquate sumpta ab intellectu agente et possibili simul oritur. id.

10 | § 2.º De existentia intellectus agentis.—Thesis.—*Existit in homine intellectus agens, qui intelligibilitatem actualem rebus sensibilibus communicat: quæ intelligibilitas per abstractionem idearum perficitur.*—Duplex significatio 73 intellectus agens.—Solvuntur objectiones.—Quæres 1.º ¿ Quodnam sit munus proprium intellectus agentis?—Quæres 2.º ¿ Quanam ratione res sensibiles actu intelligibiles reddantur?—Quæres 3.º ¿ In quo con-

sistat, sive quomodo perficiatur abstractio specierum intelligibilium?—Scholium circa illuminationem phantasmatum juxta Rosmini.	379
§ 3. ^o De intellectu possibili.—Quare mens nostra dicatur <i>pura potentia in ordine intelligibili</i> .—Ratio operandi intellectus possibilis.—Est facultas activa simul et passiva.—Non est idem ac intellectus <i>passivus</i> , nec mera receptivitas idearum.—Non omnis abstractio idearum spectat ad intellectum agentem.	389
CAPUT IV. De Facultate Appetitiva.	394
Art. 1. ^o De appetendi facultate generatim spectata.—Notio communis facultatis appetendi.—Appetitus elicitus.—Appetitus sensitivus et rationalis.—Bonum ejusque perceptio.—Bonum metaphysicum, physicum, morale, honestum, utile, delectabile.—Corollaria.—Scholium.	392
Art. 2. ^o De appetitu sensitivo.	395
§ 1. ^o Notio et divisio appetitus sensitivi.—Definitio appetitus sensitivi.—Quid nomine passionis.—Passiones prout in homine, et prout in brutis.—Appetitus concupiscibilis et irascibilis, atque utriusque discrimen et passionem.	id.
§ 1. ^o De passionibus concupiscibilis appetitus.—Amoris notio, causæ, effectus.—Desiderii notio, discrimen a desiderio voluntatis, causa, effectus.—Delectatio.—Ejusdem causæ, effectus.—Odium, fuga, tristitia.—Speciales manifestationes amoris in homine.	397
§ 3. ^o De passionibus irascibilis appetitus.—Spei notio, causæ, effectus.—Audaciæ notio.—Causa et effectus.—Timoris notio.—Ira.—Ejusdem causæ et effectus.	401
Art. 3. ^o De temperamentis.—Quadruplex temperamentum in homine.—Phlematicum.—Ejus notio, characteres externi, characteres morales.—Melancholici temperamenti notio, characteres externi et morales.—Sanguinei notio, characteres externi et morales.—Cholericum.—Hujus characteres externi et morales.—Præfata temperamenta numquam aut raro pura.—Modificantur per causas morales et physicas.—Corollaria.—Scholium circa sedem passionum.	404

SECTIO SECUNDA.

PSYCHOLOGIA RATIONALIS.

CAPUT I. De Natura Rationalis Animæ.	410
Art. 1. ^o De immaterialitate et simplicitate animæ. . .	id.
§ 1. ^o Definitiones et notiones præviæ. - Nomen et existētia rationalis animæ. - Quid nomine cogitationis, corporis, spiritus. - Conditiones ad hoc ut res dicatur subsistens. - Corruptio <i>per se</i> , et corruptio <i>per accidens</i> . . .	id.
178 § 2. ^o Thesis 1. ^a - <i>Anima rationalis simplex omnino existit</i> . - Corollarium. - Thesis 2. ^a - <i>Hominis anima est etiam substantia omnino immaterialis et pure spiritualis</i> . - Anima rationalis est tota in toto corpore et tota in qualibet ejus parte. - Scholium circa demonstrationes quasdam spiritualitatis animæ. - Solvuntur objectiones. .	414
Art. 2. ^o De immortalitate animæ. - Immortalitas essentialis et naturalis. - Ab intrinseco et ab extrinseco. - Thesis 1. ^a - <i>Rationalis anima est immortalis naturaliter</i> . - Thesis 2. ^a - <i>Naturalis animæ immortalitas ejus conservationem post separationem a corpore, quoad vitam etiam includit</i> . - Thesis 3. ^a - <i>Rationalis anima est etiam immortalis ab extrinseco, quatenus Deus, ejus existētiā et vitam perpetuo servat</i> . - Solvuntur objectiones. .	432
13 CAPUT II. De Unione Animæ et Corporis.	444
14 Art. 1. ^o De natura unionis inter rationalem animam et humanum corpus. - Duplex philosophorum opinio quoad præfatam unionem. - Quid nomine <i>formæ substantialis</i> et unionis substantialis. - Thesis. - <i>Rationalis anima est forma substantialis hominis, cujus corpori proinde substantialiter unitur</i>	id.
Art. 2. ^o De unitate animæ in homine.	451
§ 1. ^o Prænotiones et opiniones philosophorum. - Triplex genus operationum vitalium in homine. - Animismus et vitalismus. - Vitalismus platonicus. - Vitalismus moderatus. - Vitalismus sensibilis. - Vitalismus Averrois. - Vitalismus modernus. - Vitalismus theologico-mysticus. .	id.

- § 2.^o De existentia unitatis animæ in homine.—Thesis.—*Rationalis anima est principium unicum et sufficiens motuum omnium et operationum vitalium hominis.*—Solvuntur objectiones. 458
- Art. 3.^o De consecrariis unionis, sive de commercio animæ et corporis.—Systema causarum occasionalium.—Thesis.—*Absurdum est ac prorsus rejiciendum systema causarum occasionalium.*—Systema harmoniæ præstitutæ exponitur.—Thesis.—*Systema harmoniæ præstitutæ rejiciendum est tanquam absurdum et periculosum.*—Systema mediatoris plastici.—Thesis.—*Rejiciendum est systema mediatoris plastici.*—Systema influxus physici per actionem et reactionem.—Systema influxus physici per concomitantiam exponitur.—Thesis.—*Systema influxus physici, sensu exposito acceptum, melius ceteris explicat commercium animæ et corporis.* 466
- CAPUT III. De Exordio et Origine Animæ Rationalis. 476
- Art. 1.^o De exordio animæ.—Philosophorum opiniones.—Thesis.—*Rationalis anima corpori non præexistit, sed tunc incipit esse, cum humano corpori conjungitur.*—Scholium circa animationem fœtus humani. id.
- Art. 2.^o De animæ rationalis origine.—Traductionismus.—Generatianismus.—Creatianismus.—Thesis.—*Rationalis anima per solam creationem incipit esse.*—Scholium circa generationem hominis. 480
- CAPUT IV. De Rationali Anima Quoad Unionem et Separationem a Corpore. 486
- Art. 1.^o Specialia quædam de anima breviter expenduntur.—Quæres 1.^o Quomodo definienda sit rationalis anima.—Quæres 2.^o Utrum actualis cogitatio sit ipsa essentia animæ.—Quæres 3.^o Unde oriatur hominum inæqualitas quoad vires præsertim intellectivæ partis.—Quæres 4.^o Unde originem ducant monstruosi fœtus humani, et illæ notæ (manchas) quæ aliquando in hominis pelle exaratae pro variis anni tempestatibus varias subeunt mutationes. id.
- Art. 2.^o De rationali anima prout a corpore separata.—Rationalis anima in confinio mundi corporei et spiritualis

posita. - Status unionis et status separationis a corpore. - Modus operandi et objectum animæ in utroque statu. - Qua ratione attingat diversa objecta in statu separationis. - Modus cognoscendi per conversionem ad superiora et per conversionem ad phantasmata respectu rationalis animæ. - Scholium generale in universam psychologiam. 494

LIBER TERTIUS.

IDEALOGIA.

CAPUT I. De Idearum Natura et Existentia.	500
Art. 1. ^o Notio et divisio idearum. - Quid nomine <i>ideæ</i> apud diversos philosophos. - Notio communis <i>ideæ</i> intellectualis. - <i>Idea impressa</i> et <i>idea expressa</i> . - Utriusque discrimina et munera. - Abstractio intellectus agentis et intellectus possibilis.	id.
Art. 2. ^o De existentia idearum. - Thesis. - <i>Revera existunt ideæ intellectuales, tum impressæ, tum expressæ</i> . - Corollarium. - Solvuntur objectiones. - Scholium circa originem repræsentationis determinatæ <i>ideæ impressæ</i>	503
CAPUT II. De Præcipuis Systematibus Circa Originem Idearum.	508
Art. 1. ^o Expenditur systema scholæ empiricæ. - Democritus, Epicurus, et materialistæ. - Theoria Locke. - Thesis. - <i>Lockianum systema circa originem idearum penitus rejiciendum est utpote sensismo favens</i> . - Corollarium. - Scholium.	id.
Art. 2. ^o De schola ontologica.	512
§ 1. ^o Expenditur systema idearum innatarum. - Theoria Platonis. - Leibnitz. - Bonald. - Thesis. - <i>Systema idearum innatarum, sive Platonis, sive Leibnitz, sive Bonald, rejiciendum est</i> . - Solvuntur objectiones. - Scholium circa systemata expositis affinia.	id.
§ 2. ^o Ontologismus proprie dictus expenditur. - Theoria Mallebranche. - Gioberti. - Schelling. - Thesis. - <i>Sys-</i>	

<i>temata ontologica nunc exposita sive intuitionis divinæ, erroribus periculisque scatent, ac prorsus sunt rejicienda. – Solvuntur objectiones. – Scholium circa affinia systemata.</i>	521
<i>Art. 3.º De schola psychologica. – Theoria Fichte. – Thesis. – Theoria idealogica Fichte absurdis et impietatibus scatet.</i>	529
<i>Art. 4.º De aliis systematibus idealogicis. – Systema repræsentationis sensibilis. – Thesis. – Systema repræsentationis sensibilis rejiciendum est quoad eam partem, qua asserit intellectum, suum objectum percipere immediate in sensu vel repræsentatione sensibili. – Systemata alia intermedia. – Theoria Kant. – Theoria Cousin. . . .</i>	532
CAPUT III. De Vera Idearum Origine.	537
<i>Art. 1.º Prænotiones pro vera idearum origine exponenda. – Perfectio et imperfectio humani in intellectus. – Est vera facultas activa. – Actio intellectus agentis simul existit cum actione intellectus possibilis. – Duplex mentis abstractio. – Quadruplex genus idearum in homine. . . .</i>	id.
<i>Art. 2.º Vera idearum origo summatim exponitur. – Ideæ expressæ procedunt omnes ab intellectu possibili. – Quæ ratione diversa idearum genera oriantur in mente hominis. – Quo sensu dici possit cunctas ideas intellectuales ex sensu originem ducere. – Simultaneitas operationis sentiendi et intelligendi atque ejusdem ratio sufficiens. – Scholium generale in universam idealogiam.</i>	542

CORRIGENDA.

<i>Pagina.</i>	<i>Linea.</i>	<i>Dicit.</i>	<i>Legatur.</i>
III	22	<i>Simplicem</i>	<i>Simplex</i>
55	28	proportionis	propositionis
69	22	quod	quoad
140	6	dicuntur	dicuntur
148	8	<i>evidentia</i>	<i>evidentiæ</i>
164	15	Hæc D. Thomæ sententia	Hanc D. Thomæ sententiam
234	28	sed ut constat	seu ut constat
233	ult.	corporum quos	corporum quæ
254	18	ergo potentiæ a quibus	ergo potentias
300	4	<i>imaginaitonis</i>	<i>imaginationis</i>
357	6	materialitatis	immaterialitatis
501	17	repræsentat	repræsentant
531	4	<i>idealogia</i>	<i>ideologica</i>



394

100
866

Gonzalez

394

AUTHOR

Philosophia Elementaris

TITLE

GRADUATE THEOLOGICAL UNION LIBRARY
BERKELEY, CA 94709

XI-2

